

Platon

OPERE

IV

Platon

OPERA
IV

ΠΛΑΤΩΝΟΣ

ΑΠΑΝΤΑ Δ'

CLASICII FILOSOFIEI UNIVERSALE

PLATON

OPERE

IV

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ ȘI ENCICLOPEDICĂ
BUCUREȘTI, 1983

Ediție îngrijită de
PETRU CREȚIA

- Interpretările :** la dialogurile platonice CONSTANTIN NOICA
la *Comentariul lui*
Hermeias la Phaidros ANDREI CORNEA
- Traducerile :** *Phaidon* PETRU CREȚIA
Phaidros GABRIEL LIICEANU
- Comentariul lui*
Hermeias la Phaidros ANDREI CORNEA și
RADU BERCEA
- Lămuriri pre-** la *Phaidon* MANUELA TECUȘAN
liminare și la *Phaidros* GABRIEL LIICEANU
note : la *Comentariul lui*
Hermeias la Phaidros ANDREI CORNEA și
RADU BERCEA

Colecție îngrijită
de IDEL SEGALL

Prezentarea grafică a colecției :
VAL MUNTEANU

Redactor: IDEL SEGALL
Tehnoredactor: ANGELA ILOVAN

Coli de tipar: 40,50. Pag. planșe
alb-negru 16.
Bun de tipar 24. 05. 1983.

Intreprinderea Poligrafică Cluj.
Municipiul Cluj-Napoca, B-dul Lenin nr. 146.
Republica Socialistă România
Comanda nr. 545

PRESCURTĂRI

Pentru că au intrat în uzul internațional, adoptăm prescurtările din Liddell—Scott—Jones, *A Greek-English Lexicon*, ed. 1960 :

- Aeschin., *Ctes.* = Fschine, in *Ctesiphontem*
 A. = Eschil:
   A. = *Agamemnon*
   Ch. = *Choephoroi*
   Eu. = *Eumenides*
   Pr. = *Prometheus Vincetus*
   Supp. = *Supplices* (Rugătoarele)
   Th. = *Septem contra Thebas*
 Alcm. = Alcman
 Anaxag. = Anaxagoras
 Ar. = Aristofan:
   Av. = *Aves* (Păsările)
   Ec. = *Ecclesiazusae* (Adunarea femeilor)
   Fr. = *Fragmenta*
   Nu. = *Nubes* (Norii)
 Arist. = Aristotel:
   de An. = *de Anima*
   Ath. = *Athenaion Politeia* (Constituția Atenienilor)
   Cael. = *de Caelo*
   E.E. = *Ethica Eudemia*
   E.N. = *Ethica Nicomachea*
   G.C. = *de Generatione et Corruptione*
   H.A. = *Historia animalium*
   Metaph. = *Metaphysica*
   P.A. = *de Partibus animalium*
   Po. = *Poetica*
   Pr. = *Problemata*
   Rh. = *Rhetorica*
   Top. = *Topica*
 Ath., *Epit.* = Athenaios, *Epitome*
 D.L. = Diogenes Laertius
 Euc., *Elementa* = Euclid, *Elementa*
 E. = Euripide:
   El. = *Electra*
   Hel. = *Helena*
   Ph. = *Phoenissae*
   Hdt. = *Herodot*
   Heraclit. = Heraclit
 Hes. = Hesiod:
   Op. = *Opera et dies* (Munci și zile)
   Th. = *Theogonia*
 h.Hom. = *hymni Homerici*:
   h.Ap. = *hymnus ad Apollinem*
   h. Merc. = *hymnus ad Mercurium*
 Iamb., *V.P.* = Iambiliu, *de Vita Pythagorica*
 Il. = *Ilias* (*Iliada*)
 Od. = *Odiseea*
 Olymp., *In Phd.* = Olympiodorus, *In Platonis Phaedonem Commentaria*
 Philol. = Philolaos
 Pi. = Pindar:
   Fr. = *Fragmenta*
   O. = *Olympia*
   P. = *Pythia*
 Pl. = Platon:
   Ap. = *Apărarea lui Socrate*
   Cri. = *Criton*
   Alc.1 = *Alcibiade 1*
   Chrm. = *Charmides*
   La. = *Lahes*
   Grg. = *Gorgias*
   Prt. = *Protagoras*
   Hp.Mi. = *Hippias Minor*
   Hp. Ma. = *Hippias Maior*
   Ly. = *Lysis*
   Euthphr. = *Euthyphron*
   Mx. = *Menexenos*
   Men. = *Menon*
   Euthd. = *Euthydemos*
   Cra. = *Cratylus*

- Smp.* = *Banchetul*
Phd. = *Phaidon*
Phdr. = *Phaidros*
R. = *Republica*
Prm. = *Parmenide*
Tht. = *Theaitetos*
Sph. = *Sofistul*
Plt. = *Omul politic*
Ti. = *Timaios*
Criti. = *Critias*
Phlb. = *Philebos*
Lg. = *Legile*
Ep. = *Scrisorile*
Def. = *Definițiile*
Epigr. = *Epigrame*
Alc.2 = *Alcibiade 2*
Hipparch. = *Hipparchos*
Thg. = *Theages*
Clit. = *Cleitophon*
Min. = *Minos*
Amat. = *Amatores*
Just. = *De iusto*
Virt. = *De virtute*
Demod. = *Demodocos*
Sis. = *Sisyphos*
Erx. = *Eryxias*
Ax. = *Axiochos*
Plin., H.N. = *Plinius Maior, Historia Naturalis*
Plu. = *Plutarh*
Cat. Mi. = *Cato Minor*
Sol. = *Solon*
Thes. = *Theseus*
Plb. = *Polibiu*
Pythag. = *Pitagora*
Schol. = *Scholia*:
ad Ar.Eq. = la „Cavalerii”
 lui Aristofan
E.Hipp. = la „Hippolit” de
 Euripide
Simp., In Ph. = *Simplicius, in Aristotelis Physica commentaria*
S. = *Sofocle*:
Ant. = *Antigona*
O.T. = *Oedipus Tyrannus*
Str. = *Strabo*
Theoc., Ep. = *Teocrit, Epigrammata*
Th. = *Tucidide*
X. = *Xenofon*: *Ap.* = *Apologia Socratis (Apărarea lui Socrate)*
H.G. = *Historia Graeca*
Mem. = *Memorabilia (Amin-tiri despre Socrate)*
Oec. = *Oeconomicus*
Smp. = *Symposium*
Alte prescurtări
Cic. = *Cicero*:
de Rep., de Sen., de Fin., Tusc., Ad fam.
Lucr. = *Lucretius*
Vg. = *Vergilius*
Serv. = *Servius*
D.K. = *Hermann Diels – Walther Kranz, Die Fragmente der Vorsokratiker, ed. XII*
R.E. = *Real Encyclopädie der Klassischen Altertumswissenschaft, Pauly–Wissowa*
L.pr. = *Lămuriri preliminare la dialogul Phaidon*
L.S.J. = *Liddell–Scott–Jones, A Greek-English Lexicon, 1960.*

În transcrierea numelor proprii grecești am hotărît să transliterăm forma grecească în toate cazurile în care nu există o formă românească, statornicită printr-o lungă și unanimă tradiție (Socrate, Parmenide, Homer, Aristofan, Pericle, Alcibiade etc.). Am ezitat la câteva nume, cum ar fi Phaidros, Phaidon, Theaitetos, pentru care formele Fedru, Fedon, Teetet puteau să pară oarecum intrate în uz, dar pînă la urmă am renunțat la aceste românizări datorate influenței franceze și încă nu definitiv consacrate.

Dăm aici lista echivalențelor, cu indicația pronunțării: φ = *ph* (pronunțat *f*), θ = *th* (pronunțat *t*), χ = *ch* (pronunțat *h*),

x = c (în toate pozițiile); xi și xe, transliterate ci, ce se pronunțau ki, ke și, cine dorește poate să le pronunțe ca atare, dar nu am socotit că este de dorit introducerea semnului k: vom scrie *Nicias* și se va putea citi, după plac, *Nicias* sau *Nikias*), ai = ai, / oi = oi, ou = u și v = y (pronunțat ca u francez sau ca u german).

Bibliografia dialogurilor a fost concepută pentru a da cititorului o imagine pe cât posibil completă a literaturii platoniciene și a interesului de care s-a bucurat și continuă să se bucure în lume opera lui Platon.

ΦΑΙΔΩΝ
PHAIDON

INTERPRETARE LA PHAIDON

În fața unui dialog ca acesta nu încap, poate, decît trei feluri de reacții. Primul și cel mai nobil este: tăcere. Al doilea, confirmat istoric, este de-a căuta în el o mîngiere și un înțeles la capătul vieții. Al treilea fel de-a reacționa este de-a recunoaște, după ce l-ai citit, că nu poți nici să-i dai dreptate, nici să-i refuzi îndreptățirea.

Noi știm astăzi, socratic, că nu știm nimic sigur. Este, în chip neașteptat, unul din cele mai frumoase cișliguri ale culturii noastre, atît științifice cît și umaniste, acesta că adevărurile noastre, care tindeau să se închidă asupra-le, au rămas deschise. În Cartea omului și a naturii extraordinarele noutăți ce s-au ivit se dovedesc nu numai deschise spre viitor, dar și solidare cu unele învățături ca și lăsate în urmă, astfel încît ne reamintim de ceea ce credeam că umanitatea uitase de-a binelea. Ne reamintim cumva, în sensul platonician de aci, că am „știut“ într-o altă existență a sufletului tot ce învățăm acum? Ne reamintim că umanitatea a crezut veacuri de-a rîndul, cu suport religios ori nu, în supraviețuire? Bineînțeles că nu. Dar ne reamintim, odată cu învățăturile trecute, că mintea omului a fost întotdeauna, cu noutatea ei în sinul firii, mirarea dinții și că ea nu este numai sursa oricărei mirări sortite să ducă la cunoaștere, dar și obiectul privilegiat — conștiință, rațiune, spirit — al cunoașterii noastre.

Despre *spirit* este vorba în dialogul acesta, sub numele de suflet. Sinele individual, expresie a spiritului, nu-l confiscă pe acesta pentru sine. Se zbate și dezbate în sinul lui. S-ar putea, atunci, citi opera lui Platon ca dezbaterea sinelui individual cu spiritul și împăcarea, transfigurarea, lămurirea sinelui prin regăsirea celui din urmă. Să încercăm această lectură și interpretare a dialogului. Încă de la început vom putea spune: cartea lui Platon, astfel citită, nu este una a săvîrșirii din viață, ci una a vieții, cu săvîrșirea și sfîrșitul ei *necesar*.

De vreo șapte mii de ani, de cînd știm că omul este conștient de sine, el n-a învățat încă a muri, cum spune poetul nostru. Oamenii se împacă uneori în chip demn cu sfîrșitul propriu, dar nu vor să accepte și aproape că nu înțeleg sfîrșitul altora. Este ca și cum ar presimți nelămurit că viața ar putea fi prelungită, dacă nu într-o modalitate pur spirituală, cel puțin la nivel biologic. Fiecare simte, totuși, că prelungirea la nesfîrșit a vieții trupești nu ar împăca nevoile adevărate ale sufletului, orice ar fi crezînd despre acesta. Atunci rămînem cu toții nehotărîți, între sortii de prelungire a *unei* vieți, cea trupească, și gîndul de aci al lui Socrate, că se desprinde și supraviețuiește ceva din noi, cu noi cu tot.

Dar ce poate însemna „cu noi cu tot“? Dacă noi nu sîntem una cu ființa noastră trupească — iar dialogul acesta o spune în chip dezarmant pentru oricine ar vrea să-l justifice astăzi în litera lui — înseamnă că identitatea ne este dată de altceva: de tăria noastră de a trimite făptura individuală proprie pînă la spirit. Ce este spiritul și în ce măsură mai incapse identitate personală în el o va arăta — sau nu o va putea arăta pe deplin — dialogul. Dar lecția acestuia este că spiritul își face lucrarea prin trup, ba încă de mai multe ori după Platon, astfel încît toată problema este cum trăiești, așadar cum îți „dai“ sufletul, cum îți arăți sufletul statornic; sau cum se arată el, ca spirit, în condiția sinelui individual.

În argumentarea lui Socrate cum că sinele individual nu este doar ceea ce pare să fie, sînt două idei centrale pe care le vom pune în lumină de pe acum, căci ele comandă întreg dialogul; și trebuie recunoscut că peste aceste idei lumea modernă nu a putut trece, în versiunea ei firește. Prima idee, pe care se va întemeia toată argumentarea privitoare la supraviețuirea și anteviețuirea sufletului, va fi că: a învăța înseamnă a-ți reaminti. Teoria aceasta stranie a *reminiscentei*, care duce la afirmația că sufletul a învățat într-o altă viață aceea ce își reamintește acum, reapare — firește fără presupuziția reîncarnării sufletului — în constatarea surprinzătoare a învățaților din veacul nostru că psihologic avem structuri apriorice, lingvistic avem idei și iscusințe innăscute, iar filosofic, că nu pu-

tem înțelege viața spiritului, de la hermeneutică și pînă la logică, fără acceptarea unui cerc.

A doua idee centrală din argumentarea lui Socrate va fi aceea că sufletul rezistă, contestă, controlează și aproape întotdeauna comandă celor trupești. O asemenea idee, de altfel, nu avea nevoie să fie regăsită științific; ea este experiența fiecărei ființe conștiente de sine. — Argumentarea întemeiată pe aceste două teme centrale, conducînd pînă la mitul cu privire la soarta sufletelor după moartea trupească, reprezintă un document unic în istoria culturii noastre. Dar dacă tema lui este, în fond, împăcarea sine-lui individual cu spiritul, atunci documentul este unic, dincolo de valoarea lui emotivă, prin cutezanța rațională de a înființa, adică de-a da sens vieții, prin moartea care desființează.

*

Într-un dialog în care pînă și ceea ce desființează înființează totul va fi încărcat (ca niciodată la Platon, ca întotdeauna la Heraclit) de *contraste*. Este vorba de solidaritatea contrariilor: viață și moarte, suflet și trup, spirit și materie, formă și element-conținut, infinitudine și finitudine, veșnic și muritor, bine și rău, armonie și dezacord, mit și realitate. Sub raport filosofic, jocul de contraste poate să îngrijoreze, mai ales dacă solidaritatea contrariilor ar însemna și *indiferența* lor. Sub raport literar, el cucerește întotdeauna.

Cu un dublu joc de contraste se deschide opera lui Platon. Întîi, este contrastul pe care-l resimțise Phaidon — după propria sa mărturisire cînd relatează ultimele ceasuri ale lui Socrate — între desfătarea pe care i-o trezea seninătatea acestuia și mîhnirea de a-l ști în pragul morții. În al doilea rînd este contrastul, resimțit și mărturisit de Socrate însuși, între durerea de a sta sub lanțuri, în închisoare, și plăcerea pe care o încerca acum, cînd își freca piciorul, eliberat de lanț în ultima zi. Este ca și cum divinitatea ar fi împletit, cu un tîlc, contrariile (59 c — 60 b).

Tîlcul ar putea fi unul de frumusețe, de armonie pînă și a contrariilor, un tîlc literar, spune Socrate singur, declarînd că o asemenea temă ar fi fost demnă de o fabulă a lui Esop. Că solidaritatea contrariilor poartă în ea mai

mult decât frumusețe literară o va arăta îndată dialogul; dar o clipă, ca deschidere, este bine să ne desfătăm cu aparența frumoasă a lucrurilor (Nietzsche avea să spună peste veacuri: Grecii erau superficiali din adâncime) și să nu disprețuim nici un aspect al lucrurilor cu tîlc. De aceea, cînd Cebes îl vorbește despre mirarea cuiva care a aflat că în zilele de închisoare el, Socrate, a compus imnuri, acesta răspunde că trăise toată viața sub semnul filosofiei, care este „suprema muzică” (61 a), dar nu știa cu ultima siguranță nici acum ce înseamnă „muzică”, respectiv cultivare a sufletului. Știa în schimb că este înțelept să treci „dincolo”, iar acest îndemn, să-l urmeze pe el, îl dă celui ce se mirase de îndeletnicirea sa în închisoare.

Să-l urmeze în moarte? Să-l urmeze în viață? Simmias, care este de față, înțelege primul lucru, ba chiar că Socrate îndeamnă pe celălalt să-și curme zilele. Nu este îngăduit, replică Socrate. Își curmă viața — vom spune — doar cel care n-a știut să moară în viață, să supra-viețuiască în sinul ei; doar sinele individual care s-a blocat în sinele individual. Sîntem în paza zeilor, proprietatea lor, nu dispunem de noi înșine (62 b). Iar gîndul lui Socrate poate fi tradus: sîntem în paza spiritului, mai cuprinzător decât noi. De ce însă, atunci, să acceptăm cu seninătate, cum acceptă el, ieșirea din condiția aceasta a vieții? Răspunsul este: „Fără încredințarea că mă voi duce la alți zei, înțelepți și buni, ca și pe lîngă unii oameni răposați, mai buni decât cei de aci, n-aș avea defel dreptate să nu mă revolt împotriva morții”*. Cu un adaos, care desparte nădejdea goală de gîndul adevărat: nu este sigur că regăsim dincolo alți oameni, dar sigur este că regăsim zei cu desăvîrșire buni. Traducînd iarăși: cu cît sinele individual se lărgeste mai mult către spirit, cu atît intră în comuniune cu valori și sensuri mai ridicate, incorporate eventual de alți oameni din trecut, dar cu siguranță demne să se înstăpînească asupra sa.

---

* Citatele folosite în Interpretarea de față diferă uneori de textul tradus. Am menținut, pentru nevoile interpretării, textul tradus de noi înșine.

Poate oare un gând banal, ca „spiritualizarea vieții“, să fie astfel cheia dialogului de față? Dar banal va fi fost gândul și pe vremea lui Platon. Banală este întreaga lui viziune filosofică, dacă o înfățișăm rezumativ sub titlul: *Adevăr, Bine și Frumos*. Noutatea, pînă la paradox, a gândirii filosofice este de a face cugetele să vadă *altceva* în știut, nu în neștiut. Dar, văzînd *altceva* în știut, gândirea filosofică îi preface natura, pînă la a-l pune înaintea noastră ca o noutate. Așa cum accesul la valorile bine cunoscute este altul la Platon decît potrivit cu simțul comun, iar valorile cunoscute nu vor mai arăta nici ele la fel, acum accesul la spirit prin transfigurarea („spiritualizarea“) sinelui individual va trebui să ne poarte către un înțeles adîncit al spiritului. Despre accesul sinelui individual la spirit va fi deci vorba acum, și apoi despre spirit el în-suși.

Accesul sinelui individual la spirit se capătă prin moartea sinelui ca fiind unul închis. În închiderea lui, sinele individual este trup; în deschiderea lui este suflet. Cine filosofează consimte unui fel de-a muri — o știe și simțul comun, fără a înțelege condiția în care se așează înțelepciunea, ba chiar batjocorind-o (64 b). Simțul comun însă nu știe decît de o singură formă de moarte, extincțiunea finală. Pentru o conștiință filosofică, extincțiunea poartă asupra oricărei forme de închidere: plăcere obișnuită, cufundare în condiția trupească, consimțire la reprezentările corporale în actul de cunoaștere și de gândire. Există o demență a corpului, spune Socrate (67 a), care ne separă și de comuniunea cu alții și de cea cu înțelesurile neîntinate de corp. Idealul condiției filosofice este, atunci, ca disocierea sufletului de trup să fie totală.

Poate fi platitudine aparentă, în ce spune o clipă Socrate, dar platitudinea se corectează îndată. Pînă la atingerea „idealului“ de extincțiune totală a trupului, spre a obține ca sufletul să fie separat — iar aceasta va putea însemna supraviețuirea sufletului ca spirit —, trebuie să vorbim de supra-viețuirea sufletului ca nefiind separat, dar în continuă tendință de separare, într-o conștiință filosofică. Socrate nu șovăie să invoce purificarea pe care o practicau tehnicile spirituale din trecut (orfismul în primul rînd, după istorici) și arată că ea constă din „a se-

para cît mai mult sufletul de trup, a-l deprinde pe cel dintîi să se strîngă și adune în jurul lui însuși, desprinzîndu-se de pretutindeni din trup, și să viețuiască pe cît poate (s. noastră), atît în ceasul de acum cît și în cel de apoi, singur prin sine, desprins de trup ca din lanțuri“ (67 c). Am subliniat că separația se face „pe cît poate“ sufletul — și nu numai în ceasul de acum, ci și în cel de apoi — pentru că tot dialogul va arăta cît de împletit este și rămîne sufletul cu trupul în viața de aci și, în chip neașteptat, cît de solidar este el cu anumite forme de corporalitate chiar în viața de dincolo. Iar esențial este ca în viața de aci separația să se facă în vederea a ceva: a vieții intelective, a înțelepciunii luminate de gînd (*phronesis* — 69 b), altminteri virtutea omului, care săvîrșește actul separației, fiind oarbă.

Dar cum se face separația înlăuntrul sinelui individual și cum duce ea la liberarea în spirit a sinelui? Sinele închis, trupul, se stinge pînă la urmă; iar odată cu el sînt toate aparențele că se stinge și sinele deschis, sufletul. Socrate este dator să arate cum crede el că separația totală, care înseamnă moarte, nu duce și la destrămarea sufletului. Ba Cebes, care aduce întîmpinarea aceasta, cere chiar mai mult decît o dovadă că sufletul supraviețuiește; el se întrebă cum supraviețuiește el cu activitatea de gîndire cu tot, cu *phronesis* (70 b). Pînă la urmă problema va fi *întreită*: nu numai cum supraviețuiește sufletul; nu numai cum o face cu gîndire cu tot, dar și cum supraviețuiește cu viața de gîndire a sinelui individual, a omului *acestui*a, așadar cum Socrate rămîne Socrate și după moarte. Platon va răspunde cu teoria spiritului, la primele două întrebări, în timp ce a treia va rămîne deschisă.

Ceea ce trebuie subliniat, în clipa cînd Socrate deschide seria dovezilor despre supraviețuirea sufletului, este că el nu și le dă drept dovezi; nu spune „să demonstrăm“, ci doar „să plăsmuim (*diamythologomen*) cum stau lucrurile, dacă așa ori nu“ (70 b). El închipuie o argumentare, o preface într-o argumentare efectivă și pînă la urmă o dă singur drept probabilă numai, alunecînd în mit. Sau: argumentarea devine un exercițiu de gîndire liber, în ceasul ultim, al cuiva care a gîndit tot restul vieții angajat,

cum a făcut Socratele platonice. Consistența în ea însăși a argumentării contează — aproape ca în construcțiile teoretice moderne — fără constrângerea rațională a celui-lalt cu privire la obiectul argumentării, anume sufletul și supraviețuirea lui. Poți crede ce vrei, la capătul dialogului; dar povestea trebuie să țină, și iată că ea ține, poate mai puțin pentru că este o lecție despre moarte, cât una despre viață.

Așa începe într-adevăr argumentarea lui Socrate, cu invocarea vieții — iar nu de-a dreptul a sufletului, care e permanent viu — și cu așezarea morții la locul ei, care este cel de contrariu al vieții. Dar contrariile sînt „solidare“. Aceasta ar putea însemna două lucruri: acolo unde e viață este simultan și moarte (ca în spusa lui Heraclit de care amintesc comentatorii: „sînt un același lucru ceea ce e viu și ceea ce e mort“) sau, viața se reface întruna din moarte, fiindcă ea însăși, viața, a dus la cea de a doua: teza de aci. Solidaritatea contrariilor nu înseamnă deci una de speța contradicției dintre ființă și neant, în acest caz viața ivindu-se din neființa absolută, ci neființa (sau neființarea) este a ceea ce a ființat, iar reînființarea are loc din ceea ce căzuse în neființare.

Dacă accepți acest gînd — pentru om și pentru tot ceea ce are viață în lume, plante ori animale — atunci nu mai trebuie să te întrebi: ce a stat la început, viața sau moartea? În fiecare opoziție a gîndirii grecești — vom aminti-o pentru cazul de acum — unul dintre termenii este „mai bun“ decît celălalt și în definitiv el este cel în funcție de care și al doilea termen are sens. Nu se poate vorbi de moarte decît acolo unde este viață; uritul — cu exemplul lui Socrate (70 c) — nu are sens decît față de frumos, injustul față de just. Deci termenii cu un plus de valoare preced, dacă ne-am pune problema anteriorității unuia față de celălalt dintre contrarii. Numai că, o dată constituită contrarietatea, termenii trec într-o aparentă indiferență, așa cum ce este mai mare se ivește (se naște din) ce era mai mic și, invers, ce e mai puternic se naște din ce era mai slab, ce este mai lent din ce era mai rapid și invers. Acesta este principiul „generării“ pe care îl invocă Socrate acum, chiar pentru contrarii care s-ar întîmpla să nu aibă nume. În toate, trecerea de la

unul la altul se face ca și cum între ele n-ar fi nici o deosebire de valoare (morală sau ontologică).

Într-un asemenea proces de generare, sau de dublă generare cum ni se spune, este prins și sufletul. Dar deosebit de însemnat pentru argumentare este faptul că sufletul nu trece în non-suflet, ci sufletul celor vii trece în „sufletul celor morți“ (72 a), din care ele renasc. Să nu aibă oare sufletul un contrariu?

Peste întreg dialogul platonician va domina acest gând, care nu este deschis afirmat și totuși se desprinde fără umbră de îndoială: sufletele nu au contrariu (decît aparent). Ele sînt ființa lumii, ființa oamenilor cel puțin, potrivit cu acest dialog, iar ființa nu are contrariu. Așa cum Platon nu ar fi spus că ființa se naște din neființă (iar gîndirea greacă nu a susținut, spre deosebire de cea creștină de mai tîrziu, că există naștere sau creație din nimic), el nu spune nici acum că sufletul se naște din moarte; ci sufletele celor vii, ale celor care au luat chip de sine individual, se nasc din sufletele celor morți. Dacă înțelegem sufletul drept spirit, atunci spiritul, în versiunea vieții și distribuit în vieți umane, se naște din spiritul subzistent într-altă modalitate. În cazul sufletului-spirit, deci, nu este vorba numai de prevalența unuia din termeni asupra contrariului său, ci de valența ontologică inatacabilă a ceea ce este cu adevărat.

Cu acest substrat, pe care nu-l putem înțelege decît în modalitatea lui ontologică, argumentarea lui Socrate capătă consistență. Pe fundalul realității durabile a sufletului — sau pe temeiul unei persistențe a spiritului prin și dincolo de conștiințele individuale —, sufletul celor vii este o renaștere și nu o simplă naștere. Dacă însă nu am vroi să înțelegem așa, ontologic, întemeierea lui Platon, ci am stărui să o interpretăm și traducem în termeni antropologici, reducînd-o la condiția de viață a omului, atunci încă procesul de dublă generare, invocat aci de Socrate, ar avea sens. Căci s-ar putea spune: în viața aceasta chiar — sau numai în sînul ei, în fond — sufletul nostru, ca expresie a sinelui deschis, moare într-un fel, lăsînd întietate trupului, care e sinele nostru închis, dar se reface din viața trupului și se regăsește pe sine, așa încît murim

statornic, cu fiecare eliberare de sub paza sufletului a trupului din noi, și renaștem odată cu regăsirea de sine a sufletului. Dealtfel și în acest caz sufletul nu ar muri cu adevărat, ci ar dăinui mai departe, pînă la renaștere, drept „sufletul celui mort din noi“. Ești liber să înțelegi așa gîndul lui Socrate, sau să accepți, cum spune el acum din nou și categoric, că „sufletele celor morți există“ (72 e).

Iar tot așa, în două feluri, poate fi înțeleasă teoria reamintirii, celebra teorie a reminiscenței, care își face ivirea în acest punct al dialogului, spre a nu-l mai părăsi. Cebes o relevă drept o învățătură obișnuită a lui Socrate, solidară cu ceea ce tocmai a fost în discuție: supraviețuirea sau supra-viețuirea sufletului. Teoria afirmă într-adevăr că a învăța înseamnă a-ți reaminti, ceea ce presupune firesc că sufletul ne-a preexistat; iar lucrul se vede (ca în *Menon*, dialogul la care se face limpede referință aci) prin interogarea potrivită a cuiva, care altminteri nu ar da răspunsul cel bun dacă nu ar avea inerentă lui „o cunoaștere și o dreaptă judecată“ (73 a). Mai precis încă — și este semnificativ că Socrate aduce lămurirea aceasta, care ar putea favoriza teza supra-viețuirii, mai degrabă decît a supraviețuirii sufletului — orice cunoștință obținută trezește în noi o altă, înrudită ori asociată, într-un fel cu ea, chiar dacă n-ar fi direct înrudită.

În cazul înrudirii (asemănării) dintre cunoștințe regăsim sau putem regăsi Ideea lucrurilor (în sens platonician), căci orice obiect real o exprimă, dar în chip imperfect, și deci trezește amintirea ei. Dar de fapt asemănarea de aci este tot atît de bine neasemănarea cu Ideea perfectă; ba chiar neasemănarea, care te trimite la modelul de la care ea se abate, este o dovadă încă mai bună că acest model, ca Idee, preexistă în noi. Fiindcă însă asemenea ideii ne sînt trezite de senzație, iar senzațiile apar încă de la naștere, nu înseamnă oare că ideile erau dobîndite înainte de naștere? (75 c). Căci dacă ele s-ar ivi odată cu nașterea noastră, atunci nu am putea da socoteală de ele; dar ele zac în uitare în cugetul nostru și noi ni le reamintim învățînd. Așadar de pe acum se poate spune că ființa sufletului este solidară (76 e) cu ființa Ideilor, cu ființa

însăși la Platon — ceea ce exprimam mai sus în comentariu spunând că ontologic sufletul este, ca și ființa, permanent subzistent și fără de contrarietate.

Cit despre gândul că argumentul învățării ca reamintire nu dovedește decît anteviețuirea, nu și supraviețuirea sufletului, el poate fi înlăturat, fie invocînd tema contrariilor, aci ivirea morții din viață și a vieții din moarte, fie înțelegînd că nu se descompune (prin moarte, cum se teme Cebes) decît ceea ce este compus și că, la fel cum Ideile au o nevăzută identitate cu ele incele, care nu se poate descompune, tot așa are o identitate stabilă și sufletul. Dacă se adaugă faptul că sufletul este cel care comandă trupului, atunci natura sa „divină” nu poate fi decît veșnică. Numai că, sufletul care s-a deprins a muri în viață și care a fost stăpînit de grija morții (80 e) se desprinde neîntinat de cele trupesti, pe cînd sufletul întinat își va reface o întrupare pe măsura întinării sale.

Dar, după cum anunțam, o asemenea teorie a reamintirii, care înfățișează sufletele drept omogene cu Ideile, dîndu-le astfel caracter de simplitate și veșnicie, în măsura în care sufletul celui viu se conformă condiției sale divine (ceea ce arată limpede că împlerirea sufletului cu trupul nu se desface decît în condiții ideale; că sufletul nu are propriu-zis drept contrariu trupul, ci este trupesc sau încetează să fie) poate fi și ea înțeleasă în două feluri, cum era moartea în sînul vieții sinelui individual, sau altădată moartea sinelui individual, cu eliberarea sufletului. Ne „reamintim” statornic înlăuntru acestei vieți, după cum murim în sînul ei și ne reincarnăm statornic. Ne reamintim în *această* viață de lucruri pe care le uitasem. Chiar fără a le fi învățat vreodată cu adevărat, le înțelegem și cunoaștem acum (așa cum în limba proprie adîncirea într-un cuvînt și în etimologia lui îți oferă sensuri neștiute, dar pe care le înțelegi și „recunoști” ca și cum le-ai fi învățat altădată), prin simplul fapt că există înrudiri între lucruri sau proprietăți și ele îngăduie așa-zisa asociație de idei. În dialogul *Menon*, Platon spune: Natura întregă fiind înrudită și sufletul avînd totul dinainte știut (prin propria lui înrudire cu restul, vom spune), înseamnă că „nimic nu împiedică pe cel ce are o singură reamintire,

fapt pe care-l numim a învăța, să le regăsească pe toate celelalte...; căci a cerceta și a învăța nu sînt întru totul decît reamintire" (81 d ca și 86 b). Înțeleasă deci ca asociație de idei, reminiscența platoniciană ar avea sens chiar înlăuntru unei singure vieți, ea exprimînd acea capacitate a cugetului de-a se îmbogăți, prin „cunoaștere și dreptă judlecată“, din propria lui bogăție implicită, fără experiența de cunoaștere și învățare într-o altă viață. Așa cum sufletul ar muri și renaște într-o singură viață, el „uită“ și își reamintește în limitele ei, numai.

Totuși felul acesta de a înțelege teoria reminiscenței și de-a o face acceptabilă, chiar pentru cel care nu crede în anteviețuirea și supraviețuirea sufletului, așadar de-a înțelege totul „simbolic“, contravine mult prea categoric textului platonician spre a putea fi acceptat întocmai. Chiar dacă moartea finală și conștiința condiției de ființă muritoare trebuie să dea omului sensul morților și renașterilor repetate din cuprinsul unei singure vieți; chiar dacă teza reamintirii celor învățate în „alte vieți“ este sortită să trezească în noi conștiința că, în viața aceasta chiar, cunoașterea se petrece în cerc și că ne reamintim, mai degrabă decît învățăm ceva cu totul nou, rămîne de neînlăturat faptul că Socrate vorbește despre moartea finală — în fond a sa chiar — și despre existența anterioară în care am fi învățat ceea ce regăsim acum.

Dar de moartea cui este vorba? De cea a sinelui individual. Și de anteviețuirea sau supraviețuirea cui? A spiritului, din care se împărtășește și la care se poate ridica sinele individual. Că înțelegem spiritul, în realitatea lui istorică, drept spirit al lumii din care faci parte (cu cunoștințele, ca și cu consemnarea acestor cunoștințe, dobîndite dinainte, în limbă, în obiceiuri, în viața spirituală a unei comunități), sau că îl înțelegem drept ansamblu de legi, sensuri și rînduiri vaste ale lumii, sub care apărăm și la care încercăm să ne ridicăm spre a intra în ordine, este doar un fel de a arăta că oricine are măcar un înțeles pentru ceea ce se poate numi spirit, dincolo de felul cum apare el în sinele individual. Dar acum problema va fi: ce înseamnă cu adevărat spirit, respectiv suflet care supraviețuiește, după dialogul de față? Și de

aceea după ce, într-o primă parte a lui, Platon a arătat — potrivit cu interpretarea pe care am încercat-o — care sînt căile de acces la spirit (anume morțile succesive și renașterile, uitările succesive și reamintirile în sinul sine-lui individual și al unei singure vieți), acum dialogul va trebui să arate ce este spiritul în el însuși, sau, în termenii săi, ce este sufletul care, făcînd cu puțință viața sine-lui individual și viețile lui, se poate trage îndărăt dincolo de viață. Căci dacă toate, și în chip deosebit oamenii, își „dau sufletul“ pînă la urmă, nu presupunem oare cu toții, rostind ca și dintotdeauna vorba aceasta, că sufletele ce s-au dat pe sine, adică au arătat cum au fost ele, se păstrează, într-un fel și undeva, ca un suflet a toate cuprinzător al lumii?

•

În clipa cînd Socrate trece de la căile de acces către spirit la problema a ceea ce este spiritul în el însuși, mărturisește că singur se întrebă dacă argumentarea de pînă acum nu cumva lasă în urma ei unele semne de întrebare (84 c). Iar cînd Simmias aduce întîmplarea cum că și despre armonia produsă de o liră s-ar putea crede că este ceva divin și nepieritor, dar că ea pierе totuși odată cu distrugerea lirei, în timp ce Cebes obiectează că, acceptînd anteviețuirea sufletului (pe temeiul reminiscenței) nu este defel limpede și supraviețuirea lui, sau în orice caz supraviețuirea după cîteva reîntrupări, Socrate rostește un gînd prudent, care ar putea semăna cu pariul de mai tîrziu al lui Pascal: dacă vorbele sale sînt adevărate, atunci este bine că a dobîndit în ceasul ultim al vieții convingerea supraviețuirii; dacă însă supraviețuire nu este, atunci măcar el nu va fi tulburat pe cei din jurul său cu tînguiala sa (91 c).

Socrate însă este departe de-a se mulțumi cu resemnarea din prinsoarea lui Pascal. El argumentează în continuare, iar acest lucru înnobilează problematica nesigură a dialogului. Dacă în fapt cei doi convorbitori ai lui Socrate sînt de acord cu teoria reminiscenței, atunci — spre a răspunde lui Simmias — este limpede că sufletul, respectiv spiritul vom spune acum, nu este un simplu fel de ar-

monie, un acord, o dispoziție (*eine Stimmung*, de la *Stimme*, voce, cum s-ar spune astăzi în limba germană). Și dealtfel armonia n-ar putea fi contrară elementelor care o fac cu puțință — în timp ce sufletul comandă elementelor trupești ce ar pretinde să-l alcătuiască —, nici să fie mai mult ori mai puțin armonie decât o alta, cum este sufletul mai bun ori mai pervers în unul ori în altul.

Dar, răspunzînd astfel lui Simmias, Socrate a arătat nu mai ce *nu* este spiritul. Nu trebuie el acum să arate ce este spiritul cu adevărat? Întîmpinarea lui Cebes, cum că poate foarte bine exista anteviețuire a sufletului și pot avea loc oricîte întrupări ale lui (dar aceasta nu înseamnă că există și supraviețuire absolută a sufletului și, în definitiv, veșnicie a lui) va obliga cercetarea să se îndrepte tocmai asupra naturii adevărate a sufletului, de-a fi mai mult decât suflet anumit, cu una sau mai multe întrupări, și de-a se ridica pînă la spiritul din care se împărtășesc toate. Iar pentru a arăta că spiritul, și odată cu el sufletul sinelui individual ridicat pînă la spirit, nu au parte de corupție, trebuie pusă tocmai marea problemă a generației și corupției (96 a urm.). Cum poate ieși ceva de sub generație și corupție? Ce este în fond, dincolo de tot ce se preface, și ce este în așa fel încît să întemeieze, să facă cu puțință, să fie „cauză“ spune Platon — cu un termen ce trebuie larg înțeles, pînă la principiu și lege — a lumii care se preface întruna?

Aici se deschide comentariul asupra acelor tratate despre natură pe care le-au scris de fiecare dată presocraticii (chiar dacă titlul de *Peri physeos* putea varia, căci este dat de comentatorii tirzii) și din care s-au păstrat de fiecare dată doar fragmente. În traducere avea să se spună: *De rerum natura*. Dar semnificativ este că la Platon totul va deveni: *De animae natura*, sau și mai bine, *De animi natura*, dacă deosebim între *anima* și *animus*, suflet și spirit. Ridicarea sinelui individual la spirit este a sufletului, care, ca simplu suflet, nu poate fi „cauză“ a naturii și omului (oricît ar spune Platon că fiecare astru își are sufletul său), în timp ce ca spirit va putea, în versiunea platoniciană a spiritului (de o ființă cu Ideile) să fie legea, temeiul, cauza lucrurilor.

Analiza lui Platon este admirabilă prin punerea problemei, dacă nu și prin soluție. Căci tema în dezbatere nu este simpla cauză a lumii, ci pentru ce anume se naște un lucru, pentru ce *piere* și în ce măsură este, așadar toate cauzele la un loc, plus esența. El poate atunci pleca de la explicații materiale, care nu satisfac cele trei întrebări, și poate trece de la aer și foc la sînge sau la creier, care ar părea să dea socoteală de spirit; dar totul rămîne în nedeslușire. Nu înțelegi nici măcar creșterea organică dacă rămîi la materie și cerebralitate (96 c), în măsura în care creșterea pune în joc rapoarte și pînă la urmă relații; iar în materie de relații, chiar simple, ca acelea de adunare, nu știi bine cine se adaugă cui: primul termen celui de-al doilea, sau acesta celui dintîi, nici care anume din ei devine *doi*. Ba el spune lucrul acesta, încă mai subtil critic, că nici despre unități și elemente nu știe cum se produc, așadar cum apar, cum dispar și cum sînt ele.

Singur Anaxagoras părea la început să-i ofere o dezlegare, cu acel *Nous* al său, „spiritul“ (cum traduc francezii), înțeles drept cauză universal rînduitoare, în mare și mic, una de natură să arate rațiunea de-a fi, de-a suferi și de-a săvîrși acțiuni a lucrurilor. Numai că, în locul rațiunii de-a fi a fiecărui lucru, Anaxagoras revenea la explicațiile prin aer, eter și apă; *spiritul* era absent în ele (iar exemplul de aci este semnificativ, 98 c), cum ar fi absent dacă ai explica situația în care se află acum el, Socrate, prin oasele și mușchii lui, nu prin spiritul ce-l însuflețește și care l-a adus aci, în închisoare, făcîndu-l să spună aceea ce spune. Din nou trecerea pe care o face Platon de la natură la suflet și apoi la spirit devine evidentă. Natura, firește, ca în cazul oaselor și mușchilor omului, este condiția necesară a manifestărilor omului, nu însă și rațiunea lor de-a fi. Sau, cum spune adînc Platon (99 b); există o deosebire între cauza adevărată și acel lucru fără de care ea nu se poate exercita drept cauză. Trebuie deci să te ridici la temeuri (*logoi*), așa cum faci cînd nu te lași orbit de lucruri ele însele.

Căutînd astfel rațiunea fiecărui lucru, a aflat-o în acea lume a Ideilor pe care, spune singur filosoful, a invocat-o de atîtea ori în trecut (locul acesta arată că dialogul *Phai-*

don nu trebuie așezat prea devreme istoricește) și care va explica deopotrivă nemurirea sufletului (100 b). Cauza, în sensul cuprinzător, a fiecărei realități naturale și umane îi pare a fi participarea lor la Ideea respectivă. Exemplele pe care le dă aci Platon nu sînt însă de realități naturale, ci din lumea valorilor și — în chip surprinzător pentru cei care susțin că nu există Idei ale oricăror situații reale — din lumea relațiilor. Pentru frumusețea unui lucru, nu strălucirea, culoarea, forma, sau alte aspecte dau o explicație, ci Ideea de frumusețe. Poate părea ceva naiv și neiscusit să înțelegi așa lucrurile, spune Platon singur (100 d), dar el adaugă: dacă în ce privește „participația“ la Idee, „prezența“ ei în lucru, sau „comuniunea“ cu ea nu s-a oprit el însuși la o formulare sigură (așa cum va arăta dialogul *Parmenide*, în care Platon va critica singur, în prima parte, formulările puse în joc aci și altele), în schimb în ce privește faptul că Ideea este cea care face ca lucrul să fie ceea ce este, nu are nici o îndoială.

Ideea este cauză reală, zadarnic căutată altundeva de filosofia naturii și de Anaxagoras. Ea naște lucruri, fie și trecătoare, și le lasă apoi să piară, supraviețuindu-le. Ideea de frumos naște lucruri frumoase, Ideea de mărime și cea de micșorime fac ca lucrurile să fie mari sau mici, nu numai în ele însele dar și în relație unele cu altele; altminteri ar trebui să spunem că un om este „cu un cap“ mai mic decît altul sau tot cu un cap mai mare decît un al treilea, deci o aceeași măsură exterioară ar face să apară situații contrare; sau, cu un exemplu mai pertinent: „doi“ s-ar putea naște fie prin adăugarea unei unități la o unitate, fie prin înjumătățirea unei unități, deci prin procedee opuse, cînd în realitate „doi“ ține de Ideea dualității. Iar fiecare Idee este de așa natură încît (cum aminteam despre suflet) nu admite în ea contrariul ei.

Cît despre obiecția că Socrate vorbise mai sus despre o solidaritate a contrariilor, în sensul că se generează unul pe celălalt, răspunsul este că *lucrul*, subiectul purtător, este cel care se naște dintr-un contrariu, iar nu contrariul însuși, în idealitatea sa. (Doar Cebes este și mai mare decît Socrate, și mai mic decît Phaidros). Dar de toată însemnătatea va fi că uneori chiar lucrul se împărtășește în așa

fel de la o Idee, ca de la o calitate esențială, încît nici el nu admite contrariul. De exemplu „trei“ nu poate fi par, așa cum nu este par Imparul însuși.

Iar așa se întîmplă cu sufletele. După cele ce s-au arătat cu privire la calitățile „esențiale“ din lucruri, se poate vorbi mai puțin naiv decît la început. De pildă, în cazul unui corp cald, nu mai este nevoie să spunem: căldura este cea care îl face să fie cald, ci putem spune: focul. Sau la întrebarea, ce anume face ca un număr să fie impar, se poate răspunde: surplusul unei unități. La fel cu trupul și sufletul. În loc să spunem că Viața face ca trupul să fie viu, vom spune că sufletul îi conferă viață. Dar contrariul vieții este moartea, iar sufletul, deși nu este Viața însăși, nu are nici el parte de moarte, așa cum nu are parte Viața. Nu există o treime pară; nu există foc rece. La fel, nu există nici „suflet mort“ (106 b). Sufletul este nemuritor.

*

Nimeni nu mai are ceva de opus lui Socrate. Dar cînd Simmias spune că natura ultimă a temelor discutate și omneasca slăbiciune îl fac să păstreze în fundul sufletului o neîncredere (*apistia*, 107 b), Socrate consimte că așa trebuie să fie. Căci gîndul nemuririi sufletului pune doar rînduială în viețile noastre — iar acum, la capăt, totul pare a coborî în etic—și nu lasă celor ce sînt în nerînduiala răutății nădejdea că se vor mintui vreodată, prin moarte, de răutate. Așa vorbea Socrate și în *Menon* (86 b): „De fapt, în ce-ți spuneam, există lucruri pe care nu le-ai putea susține cu tot dinadinsul; dar că, socotindu-ne datori a cerceta ce nu știm, devenim mai buni... decît dacă am crede că nici nu putem să aflăm ce nu știm, nici nu sîntem datori să căutăm, pentru *această* (s. noastră) convingere aș lupta cu toată înverșunarea“.

Să ne mulțumim cu această lecție morală? Dar lecția morală reprezintă, în fapt, o întoarcere asupra vieții de aci, a sinelui individual. Conștiința finitudinii omului nu este totul. Dar dacă sufletul este veșnic, cum spune Platon, totul se rabate asupra condiției umane, scoțînd-o din limităție, desmărginînd-o. Vorbînd prin urmare despre nemu-

rire, Socrate dă înțeles lui „a fi muritor“. Condiția generală a nemuririi nu are sens fără limitația individuală. Iar atunci lecția morală se transformă într-una de metafizică.

Mitul însuși, pe care-l istorisește Socrate acum la finele dialogului, aduce o lecție de metafizică: el arată că și „dincolo“ va exista o geografie și că sufletul va trăi împletit cu o formă de corporalitate, chiar dacă o alta, așa cum în *Phaidros* sufletul eliberat de cele trupești contempla Ideile cu o privire totuși, chiar dacă alta și ea decît a ochiului omenesc. Generalul nu este cu adevărat fără o formă de realitate individuală.

Dar sinele individual trebuie să se ridice la spirit, în această viață. Cum se face ridicarea la spirit, ceea ce înseamnă în cazul lui Platon ridicarea la Idee, se știe: prin dialectică. Poate părea curios că nicăieri în dialog nu este vorba de știința sau tehnica dialecticii, dar *Phaidon* este dialogul cu cea mai autentică desfășurare dialectică dintre toate, am putea spune. Nicăieri în alte părți convorbitorii lui Socrate nu au argumente atît de puternice și de potrivnice tezelor susținute; peste tot aproape (afară de *Theaitetos*) convorbitorii se mulțumesc să aprobe, cînd nu sînt de calitatea joasă a unui Hippias și Euthyphron, sau cînd nu sînt tineri și neștiutori, ca în *Lysis* ori *Charmides*. De ce atunci nu este vorba, tocmai aci, de dialectică? Argumentul că teoria Ideilor este presupusă, ca fiind știută, nu poate convinge. Vom spune că nu este vorba de dialectică pentru că acum nu e în joc o simplă știință; dialectica a devenit, cu *Phaidon*, o experiență spirituală. Este vorba de un om care moare, nu unul ce gîndește și învață pe alții să gîndească. Este vorba de un om care își dă, care își arată sufletul. Așa am fost, spune Socrate, și așa vă îndemn și pe voi să încercați a fi.

Atunci opera devine: limpezirea și lămurirea sufletului pînă la a se ridica la treapta spiritului, adică la acea lume care constituie adevăratul „loc inteligibil“ al Ideilor. Opera poate foarte bine fi numită o „Fenomenologie a spiritului“, în felul ei, singura a antichității. Dar în timp ce Fenomenologia lui Hegel ducea la un spirit absolut care să se dezmință pe sine prin obiectivarea în natură și să

se regăsească din natură ca spirit în om, ridicarea la spirit a gânditorului antic duce la o supra-natură.

Ne pierdem în *devenirea* istorică, sau ne pierdem în *ființa* mitului. Socrate ar fi trebuit să aibă curajul de a spune: „Pământul acesta va trece, dar cuvintele mele nu vor trece“. Hegel ar fi trebuit să aibă cutezanța de a crede că istoria, chiar dacă nu se încheie cu el și cu luciditatea sa, se va continua cu gândul său. Dar filosofia nu este un act de cutezanță. Este un act de supunere la rațiune.

LĂMURIRI PRELIMINARE

DESPRE AUTENTICITATE

Autorii antici nu au contestat niciodată autenticitatea dialogului *Phaidon*. S-a crezut însă, în filologia modernă, că o încercare de acest fel s-ar putea recunoaște în textul epigramei lui Panaitios, înscris pe prima pagină a unuia din manuscrisele dialogului (Venetus, *Append. class.* 4. cod. I)¹. În realitate, după cum a demonstrat S. Reinach², această epigramă nu pune la îndolală autenticitatea dialogului, ci numai valoarea și puterea de convingere a argumentelor.

DESPRE DATA COMPUNERII ȘI ÎNCADRAREA DIALOGULUI ÎN OPERA LUI PLATON

Din 1935 nici o revizuire capitală nu a modificat concluziile stilometrice ale lui C. Ritter în privința cronologiei dialogurilor lui Platon³. Este în prezent unanim acceptată ideea că grupul *Cratylus—Phaidon—Symposion* (*Banchetul*) ocupă o poziție intermediară între seria dialogurilor de tinerețe, care se încheie cu *Gorgias*, și seria dialogurilor de maturitate deschisă de *Republica*. Indiferent de cronologia relativă în cadrul acestui grup, *Cratylus*, *Phaidon* și *Symposion* conțin primele indicii ale formării unei doctrine independente de socratismul originar. Ideea că există ipostaze ale realității *separate* de realitatea însăși (*eide chorista*) — idee pe care Socrate nu o avusese⁴ și care va întemeia teoria Formelor (Ideilor) și axiomatica lui Platon — este pentru prima dată formulată în aceste dialoguri⁵.

Termenul *post quem* al redactării lui *Phaidon* este anul 392⁶. Dacă am considera, împreună cu Robin, că *Symposion* precedă *Phaidon*, ar trebui să admitem, ca termen *ante quem*, anul 384, la care se face aluzie în *Symposion*⁷. Dar, așa cum a remarcat Bluck, aceasta ar însemna „să-i atribuim lui Platon o perioadă extrem de încărcată în anii care au urmat după fondarea Academiei“⁸. Dimpotrivă, este cu mult mai probabil ca *Phaidon* să fi fost scris în 386,

anul fondării Academiei (Hackforth), sau chiar cu puțin înainte (Bluck), adică într-o perioadă mai liberă, în care — dacă ar fi să ne întemeiem și pe *Gorgias* — superioritatea recent descoperită a filosofiei îi stîrnise lui Platon un interes exclusiv pentru această activitate, mai nobilă decît viața practică a politicianului. În portretul filosofului propus în *Phaidon* nimic nu prevestește sincretismul concepției ulterioare, dezvoltate în *Republica* VI, despre filosoful-om de stat⁹.

Unul din argumentele prin care Bluck a încercat să susțină anterioritatea lui *Phaidon* în raport cu *Symposion* este că introducerea directă a teoriei Formelor, în *Symposion*, reclamă din partea auditoriului o pregătire prealabilă de felul celei pe care ar fi putut s-o ofere *Phaidon*. Această deducție este corectă. I se poate totuși aduce obiecția că Socrate tratează teoria Formelor ca pe un subiect cunoscut chiar și în *Phaidon*, cînd recurge pentru prima oară la ea (74 a), fără să ne lase deloc să alegem între a atribui acest fapt unei anumite strategii a discursului sau a presupune o bază istorică pentru el; caz în care discuția s-ar opri într-adevăr aici, căci data redactării lui *Cratylos* este cel puțin la fel de incertă.

Oricum ar fi, *Phaidon* aparține unei perioade pitagoreice din evoluția lui Platon. Stă mărturie, în primul rînd, tratamentul excepțional al temeii purificării (*katharsis*)¹⁰. Platon adoptase deja în *Gorgias* doctrina trupului-închisoare (*soma/sema*) și doctrina universului ca structură coerentă (*kosmos*), guvernată de legea numărului (*arithmos*). La rîndul lui, *Phaidon* ar putea fi privit ca un proces spectacular care va transforma aceste idei în „pilaștrii“ platonismului, cum au fost numite atît teoria imortalității sufletului cît și teoria Formelor. De asemenea, se manifestă în acest dialog trăsături pe care modelul matematic al pitagoreicilor avea să le impună, treptat, asupra gîndirii lui Platon¹¹. Dar aceste trăsături se conjugă pentru a forma un model al cunoașterii care depășește deja pitagorismul: *Phaidon* este, credem, primul dialog în care Platon a încercat să construiască un spațiu al demonstrației prin deli-

mitarea premiselor, și în același timp primul loc unde problema demonstrabilității în limitele unui sistem axiomatic s-a pus în filosofia greacă.

DESPRE TITLU ȘI SUBTITLU

Phaidon face parte din seria dialogurilor relatate¹²; cu excepția *Banchetului*, toate aceste dialoguri poartă, în mod convențional, numele naratorului.

Subtitlul *Peri psyches* (*Despre suflet*), care provine, ca de obicei, dintr-o sistematizare ulterioară a operei lui Platon, dă o idee aproximativă despre ceea ce credeau comentatorii antici că ar constitui subiectul acestui dialog. În cazul de față ea este în mod special nerelevantă pentru că în *Phaidon* se propun mai multe ipostaze ale conceptului de *psyche*.

Istoria acestui termen constituie ea însăși o problemă. S-au perindat în cultura greacă mai multe reprezentări ale personalității, fără ca *psyche* să păstreze o semnificație constantă de-a lungul lor. În închipuirea omului homeric, sufletul rezidă în trup (*soma*) ca „suflare” (*thymos*) și pierde odată cu el. *Psyche*, partea menită să coboare la Hades, nu poate reține, ea singură, nimic din sinele vital (*autos*): sufletul-*psyche* este doar un substitut al numelui, „dublul” sau umbra. Începând cu poeții arhaici¹³ o parte din atributele energetice ale sufletului-*thymos* s-a transferat asupra sufletului-*psyche*. Dar concurența acestor noțiuni nu a produs o concepție diferențiată despre funcțiile psihice; trupul și sufletul exprimau încă o singură „afectivitate” difuză¹⁴. În schimb doctrinele inițiatice puseseră în circulație un model în care individul-microcosm apărea scindat între componenta lui terestră (*soma*) și o parte divină (*psyche*). În viziunea orficilor și a pitagoreilor sufletul stă închis în trup ca într-un mormânt și numai riturile de purificare îl pot izbăvi din peregrinările pămîntești. S-a demonstrat că latura morală lipsea cu totul din religia orfică¹⁵. Acest aspect al purificării poate fi extins, credem, asupra tuturor doctrinelor eso-

terice. Pitagorismul a dat un sens intelectual acestor rituri prin introducerea filosofiei în rindul exercițiilor de purificare. Dar sufletul calculator al pitagoreilor, care reproduce principiul matematic din univers, nu se individualizează ca entitate morală¹⁶.

Spre deosebire de predecesorii săi, Platon învățase la școala lui Socrate că spiritul omenesc este mai mult decât manifestarea unui principiu natural și că, pentru a-l cerceta, filosoful trebuie să caute legi guvernate de altceva decât cauzalitatea mecanică din lumea fenomenelor. Încercînd să refacă unitatea originară a individului, el este primul care va reuni „laturile” scindate ale sufletului în jurul unui nucleu etic. Teoria sa, care a preluat elemente tradiționale extrem de eterogene, este plină de neclarități, dar aduce pentru prima dată o viziune globală, coerentă și *umanizată* a sufletului.

Conceptul platonice de *psyche* s-a oprit, în evoluția sa, asupra unui model tripartit, construit pe tiparul tradiției — probabil populare — despre cele trei categorii de oameni¹⁷. Acest model este expus pentru prima oară în *Republica*. În individ s-ar manifesta trei funcții, care iau forma unor dorințe — „dorința” de cunoaștere, „dorința” de onoruri sau de confirmare socială și „dorința” de a satisface instinctele trupului. În conformitate cu aceste funcții, sufletul ar fi alcătuit dintr-o parte intelectuală (*logistikon*), o parte afectivă (*thymoeides*) și o parte instinctuală (*epithymetikon*) — părți pe care, într-o formulare ulterioară în *Timaios*, Platon le va localiza în trup, împărțindu-l și pe acesta, în mod corespunzător, într-o zonă superioară (cap), o zonă medie (piept, inimă) și o zonă inferioară (stomac).

Înainte de a ajunge însă la acest model, Platon a elaborat o teorie a sufletului aparent diferită și care, la o primă examinare, se apropia încă destul de mult de pitagorism. Această teorie se construiește în jurul ideii că sufletul ar fi *monoeides* („simplu”, „indivizibil”) — trăsătură care, în *Phaidon*, transpune în planul epistemologic principiul imortalității¹⁸. S-a presupus că, dacă ar fi avut deja ideea tripartiției funcționale a sufletului în perioada redactării lui *Phaidon*, Platon nu ar fi putut să vorbească despre suflet ca entitate elementară¹⁹. Dar indivizibilita-

tea sufletului era cerută în *Phaidon* de perspectiva epistemologică și, în mod special, de argumentul reminiscenței și de argumentul afinității, care au numai o valoare provizorie. Ipoteza unei evoluții vine în contradicție și cu faptul că elementele modelului tripartit al sufletului sînt prezente de asemenea în *Phaidon* — și nu sub o formă embrionară, ci într-o clară subordonare față de modelul bipartiției trup / suflet²⁰. Pe de altă parte, nu poate fi acreditată nici opinia contrară, potrivit căreia Platon ar fi renunțat să discute, în *Phaidon*, despre părțile „inferioare” ale sufletului pentru că ele s-ar lega în mod special de întruparea lui într-un corp: *Timaios* arată suficient de clar că nemurirea uneia singure din componentele sufletului nu are nimic de-a face cu repartizarea ei în trup, alături de celelalte. Aceasta este una din contradicțiile doctrinei.

Sub o formă sau alta, interpretările moderne presupun că modelul tripartit ar constitui forma definitivă a teoriei sufletului. Din această perspectivă, *Phaidon* apare ca o expresie mai mult sau mai puțin proprie a platonismului după cum se apropie sau nu de concepția dialogurilor ulterioare. Dar Platon nu a creat nicăieri un model universal al sufletului. În termenii săi, această problemă poate fi privită sub două aspecte. Analiza sufletului arată că între părțile lui există un raport de felul celui descris prin modelul tripartit. Dar, în momentul în care sufletul ne interesează ca *latură* a omului integral, relația lui cu trupul este cea care devine predominantă; iar aceasta este o relație de opoziție. Nu credem că Platon a încercat vreodată să reunească cele două perspective, de aceea multe elemente în dialogurile sale sînt contradictorii. Ca în atîtea alte probleme, viziunea lui depășește însă divergența tradițiilor constitutive. Pe de altă parte, fiecare dialog impune propria sa convenție. Bipartiția trup/suflet exprimă, în *Phaidon*, o opoziție programatică între omul de rînd și filosof²¹. La nivelul de adîncime, această opoziție era cerută în premisele dialogului, care impun o perspectivă epistemologică: în cadrul argumentului reminiscenței și argumentului afinității, sufletul apare exclusiv ca gîndire. Întregul dialog este dominat de ideea că între suflet și trup ar exista o incompatibilitate structurală. Siste-

mul metaforic al discursului și atmosfera pitagoreică amplifică în asemenea măsură această idee, încît *Phaidon* a fost adeseori tratat aparte, ca un dialog „ascetic“ în cadrul operei lui Platon.

Pe de altă parte, gîndirea nu este unica ipostază a sufletului. Afirmația despre nemurire îl vizează sub aspect ontologic. Singura dovadă în cadrul demonstrației propriu-zise, aceea cu care Cebes însuși se va declara satisfăcut²², o constituie faptul că sufletul este indestructibil. Așadar nemurirea sufletului decurge din definirea lui ca principiu vital²³.

Discontinuitatea între sufletul-gîndire și sufletul-vital este ascunsă de tendința „etică“ a discursului; Platon însuși, care suprapune adeseori perspectiva ontologică și perspectiva epistemologică, nu-și dădea seama de ea. Acest fapt provine din lipsa unei diferențieri între stadiile realității²⁴: existența *qua* concept implică, pentru Platon, existența *qua* substanță. În loc să fi continuat procesul de formalizare început de eleați, el a descris statutul axiomatic al conceptelor într-o manieră apropiată de vechiul pitagorism, care declara că nu lucrurile sînt numere, ci că numerele sînt lucruri²⁵. Această dificultate se reflectă pretutindeni în teoria Formelor; dar, cu doctrina sufletului, care există simultan în plan ontologic și în planul cunoașterii, ne aflăm chiar în centrul ei.

DESPRE PERSONAJE ȘI ISTORICITATE

„Acțiunea“ dialogului — *i.e.* discuția purtată în închisoare între Socrate și discipolii săi, înainte de execuție — este relatată de *Phaidon* din Elis, unul din martorii oculari, unui grup de ascultători din Eretria — fără îndoială pitagorei, din moment ce Echebrates, care vorbește în numele lor, a fost menționat de Diogenes Laertius²⁶, împreună cu alții cinci, pe lista membrilor unei școli pitagoreice locale. Deținem informații lacunare în legătură cu *Phaidon* însuși. Vîndut la Atena ca prizonier de război, el și-ar fi obținut libertatea fugind sau — după

majoritatea izvoarelor — răscumpărat, la recomandarea lui Socrate, de unul din discipolii apropiați²⁷. După moartea maestrului s-a întors la Elis, pentru a întemeia o școală de filosofie pe care Menedemos și Asclepiades aveau să o transfere la Eretria. Aulus Gellius²⁸, Seneca²⁹ și Diogenes Laertius³⁰ îi atribuie redactarea unor dialoguri (*logoi sokratikoi*).

Nu există motive pentru a pune la îndoială faptul că Phaidon fusese de față la moartea lui Socrate³¹ și că, deci, convenția narativă se întemeia pe un fapt real. Istoricitatea încetează însă din momentul în care Echecrates este ales drept interlocutor³²; o va înlocui ficțiunea unui grup de pitagorei care ascultă povestea lui Phaidon tot așa cum auditoriul din această poveste ascultase, la rîndul lui, discuția dintre Socrate și alți interlocutori pitagorei.

Drept răspuns la una din întrebările introductive, Phaidon alcătuiește, la 59 b sq., un catalog prezumtiv al discipolilor și prietenilor care fuseseră alături de Socrate în ultima zi. Ulterior figurația lor, care întrerupe dialogul în momentele cele mai dificile³³, va da o imagine pentru prima oară apropiată de ceea ce trebuie să fi fost, în realitate, cercul socratic. Însă tăcerea acestor personaje — mai cu seamă în cazul lui Antistene și al lui Euclides, care erau într-adevăr filosofi mari și cunoscuți — arată limpede că, în raportul dintre convenție și istoricitate în cadrul dialogului, greutatea cade asupra primului termen. Euclides este întemeietorul școlii din Megara, iar Antistene, al școlii cinice (sau, într-o primă formă, al gimnaziului din Cynosarges). Antistene intrase în cercul lui Socrate după un „antrenament“ prealabil la școala lui Gorgias. Comuniunea cu Socrate nu l-a apropiat însă niciodată de Platon; un examen al doctrinei este suficient pentru a înțelege acest fapt. Învățăturile lui Antistene pregăteau stoicismul. Aristippos din Cyrene, vestitul fondator al școlii cirenaice, este menționat printre absenți. Pe baza informației că, în ziua morții lui Socrate, el s-ar fi aflat tocmai la Egina, Diogenes Laertius adaugă că Platon a fost un acuzator al lui Aristippos și al hedonismului în general³⁴. Adevărată sau nu, aceasta pare a fi opinia curentă.

Cu excepția necunoscutului care intervine la 103 a și a paznicului, singurii interlocuții ai lui Socrate pe parcursul întregului dialog sînt Criton, Simmias și Cebes. Mai mult, așa cum a remarcat Hackforth, se poate considera că, din punct de vedere funcțional, ultimii doi alcătuiesc un singur personaj. Amîndoi veneau din Theba, unde îl avuseseră profesor pe Philolaos; deși pitagorismul lor este extrem de liber, există o solidaritate de școală în felul lor de a-l ataca pe Socrate și, de la distribuția replicilor pînă la diferențele de opinie, metodă și temperament³⁵, portretul lui Simmias și al lui Cebes se supune unei singure alternanțe ritmice. Organizarea discursului între cei trei interlocuții-protagoniști și „corul“ asistenților transfigurează scena reală — *i.e.* închisoarea ateniană a condamnaților de drept civil — arătînd cît de mult din realizarea lui *Phaidon* ca o capodoperă de literatură se datora, în fapt, tragediei attice.

Datorită studiilor lui Robin, Cornford, Field, Ross, Hackforth etc., istoricitatea personajului Socrate, susținută cîndva de filologi³⁶, nu mai constituie o problemă reală. Trăsăturile constante ale maestrului — ironia enigmatică, pe care Platon își ia de acum obiceiul de a o trata ca perplexitate dialectică; modestia, am spune chiar umilitatea misionarismului său³⁷; aici în mod special, acea liniște interioară fără seamăn în fața morții, care-i va îndrepta ultimele cuvinte, într-un gest de protecție, către discipoli³⁸ — toate erau, fără îndoială, adevărate; acest portret va perpetua tema filosofului-părinte dincolo de limitele antichității. Dar, așa cum pe bună dreptate s-a observat, *Phaidon* aduce pentru prima oară în scenă, în locul unui Socrate „care nu știa nimic în afară de propria sa ignoranță“³⁹, un filosof înarmat cu convingerea nemuririi sufletului și, mai ales, cu un sistem metafizic și cu o bază axiomatică pentru a și-o susține. Este adevărat că măreția lui Socrate ar fi fost deplină dacă încrederea lui în nemurirea sufletului s-ar fi arătat mai ușor de clintit și că „platonismul“ știrbește, într-o oarecare măsură, frumusețea etică a personajului⁴⁰. Există un contrast vizibil între limbajul argumentelor, unde Socrate formulează pozitiv și abstract, și familiaritatea ironică din părțile nedemonstrative. Dar acest dialog, care a înregis-

trat evenimentul morții lui Socrate, trebuia în egală măsură să prezinte „nașterea“ noii doctrine a Formelor. Încercînd să i-o atribuie predecesorului său, Platon îi aducea de fapt un omagiu firesc⁴¹ și pecetluia totodată o despărțire. Pe de altă parte, discuția despre limitele cunoașterii discursive, începută la 85 c, plasează întreaga problemă a nemuririi *individuale* în sfera probabilității; și, cu cit ne apropiem de sfîrșit, propoziția *ei tis an eie...* („dacă ar fi ca cineva <să fie nemuritor>“) dobîndește din ce în ce mai multă semnificație. În cele din urmă, Simmias nu se va lăsa convins. Acest fapt este menit să arunce o nouă lumină asupra certitudinii lui Socrate însuși: problema nemuririi a rămas deschisă.

Apoteoza filosofului introduce o a doua deviație în portretul istoric al lui Socrate. Tema filosofului-preot, părinte și zeu este întreținută de atmosfera pitagoreică a interludiilor dintre argumente. Pe acest fond se desprind trei momente paradigmatică ale unui simbolism centrat în jurul lui Socrate. La 78 a, între prima și cea de-a doua parte a demonstrației, înainte ca seria argumentelor imortalității să fi început, Cebes i se adresează lui Socrate, numindu-l „descîntător“ (*agathos epoidos*) în semn de recunoaștere a faptului că el deținea secretul de a „vindeca“ frica de moarte. La 89 d, într-un moment aporetic, cînd obiecțiile lui Cebes încep să zdruncine încrederea lui Socrate însuși în ceea ce privește demonstrabilitatea problemei sale, ni se face un excurs metodologic pe care Socrate îl încheie, profetic, prin expresia: „îndreptați împotriva-mi toate argumentele voastre (...) iar eu să plec, lăsînd înfipt în voi, ca o albină, acul meu“ (*hosper melitta to kentron*). În planul figurilor, acesta este un răspuns la simbolismul lebedei de la 84 c—85 b. Se delimitează astfel un pasaj central 84 c—91 c, dominat de imaginea filosofului-preot (*hieros*), și în care tema lui Apollon focalizează trăsăturile întregului discurs despre purificare. La 115 c, aproape de sfîrșit, interesîndu-se în legătură cu ultimele prescripții pentru ceremonia funerară, Criton va primi cel mai enigmatic dintre răspunsurile lui Socrate: „numai dacă izbutiți să mă prindeți, dacă nu vă scap“ (*eanper ge labete me kai me ekphygo hymas*). În măsura în care aceste cuvinte conțin o aluzie la viața ulterioară

a sufletului, simbolismul păsării și al zborului, implicit aici, ne poate ajuta să înțelegem rolul pitagorismului în fabuloasa difuziune pe care o va fi avut tradiția despre *daimonul* lui Socrate.

O ultimă observație se impune în legătură cu scena acțiunii. Datorită întreruperilor lui Echebrates și digresiunilor interpretative ale lui Phaidon, compoziția inelară⁴² este obliterated și ia naștere un paralelism din ce în ce mai pronunțat între grupul lui Socrate și grupul lui Phaidon. Acest fapt dislocă în mod intenționat unitatea de spațiu: dialogul dintre Phaidon și Echebrates se desfășura la Phlius, în vreme ce dialogul dintre Socrate și discipolii săi a avut loc la Atena. Astfel se crează distanța „istorică” necesară într-o asemenea relatare⁴³. Unitatea de timp nu este în schimb afectată: referirile constante la durată în partea introductivă sînt reglări ale planului cronologic menite să fixeze obiectivul, în exclusivitate, asupra ultimei zile din viața lui Socrate⁴⁴.

DESPRE STRUCTURĂ ȘI PĂRȚILE DISCURSULUI

În *Phaidon* se manifestă trei tipuri de discurs: un discurs demonstrativ care vizează imortalitatea sufletului și este situat în sfera judecăților de existență; un discurs interpretativ liber, care proiectează demonstrația propriuzisă în domeniul etic al judecăților de valoare printr-un sistem de simboluri și echivalențe (și, în final, printr-un mit); un discurs teoretic al judecăților de cunoaștere, care urmărește stabilirea premiselor și delimitează domeniul de definiție. Configurația specifică a dialogului rezultă din distribuirea acestor tipuri de discurs între părțile lui constitutive.

Prima scenă înfățișează un tablou surprinzător. Pentru prima oară preocupat de o „artă” pe care nu o exersase niciodată, Socrate își petrece ultimele ore din viață „compunînd”. Răspunsul său la explicațiile care i se cer depășește motivarea acestui fapt, chiar motivarea generală a dialogului⁴⁵, și-l angajează într-o discuție pe tema conduitei umane ideale.

Platon datora filosofiei eleate deprinderea de a nu distinge între existența lucrurilor și existența conceptelor. Pe de altă parte, doctrina pitagoreică imprimase viziunii sale acel „intelectualism” specific care îl făcea să spună că ignoranța este cauza profundă a răului moral. În termenii săi, un discurs care pune în centru reprezentarea sufletului ca entitate etică nu poate fi, așadar, decit un discurs despre filosofie și filosof. *Phaidon* se situează de la început în această sferă⁴⁶; specificul abordării rezidă aici în ideea — implicită — că lipsa de teamă în fața morții ar constitui o trăsătură pertinentă a adevăratului filosof. În continuare, promisiunea lui Socrate de a arăta că interdicția sinuciderii și dorința de a muri nu sînt contradictorii⁴⁷ instaurează perspectiva generală. Dezbaterea din *Phaidon* va porni de la ipoteza dezirabilității morții în limitele impuse de respectul față de zei.

În cursul expunerii preliminare⁴⁸, Socrate circumscrie anumite noțiuni de teoria cunoașterii, precum nerelevanța percepției senzoriale, caracterul mediator al obiectelor din lumea sensibilă etc., sfîrșind prin a construi o premisă a demonstrației ulterioare. Aceste noțiuni nu angajează încă problema sufletului, care va fi introdusă la 70 c. Ele pun în schimb la dispoziția interlocutorilor un inventar de concepte și de operații definite în cadrul unui sistem de teoria cunoașterii.

După cum s-a dat de înțeles, atitudinea filosofului este superioară pentru că aduce un „bine” incomparabil sufletului omenesc. Socrate va încerca să se explice descriind, în limitele sistemului său, relația dintre suflet și cunoaștere. Însă perspectiva impusă de el însuși la început modifică treptat termenul final al acestei demonstrații. Ca un bun logician, Cebes observă că premisele includ ipoteza nemuririi sufletului, ca și cum ea ar fi fost deja demonstrată. Pentru Socrate, nemurirea constituie o axiomă sau, în orice caz, o propoziție al cărei adevăr se poate accepta fără efort. Dimpotrivă, în ochii lui Cebes singura dovadă a faptului că declarațiile lui Socrate⁴⁹ s-ar întemeia pe ceva mai solid decît o convingere personală (fie și una inspirată de *daimonul* său) și că ar exista, în credința lui, o raționalitate care s-o facă *transmisibilă* celorlalți o constituia caracterul demonstra-

bil al propoziției „sufletul este nemuritor“. Cebes introduce astfel exigența unui argument ontologic. Din acest moment perspectiva dialogului se divide. Pentru Socrate, stabilirea premiselor confirmă ipoteza inițială — i.e. dezirabilitatea morții — pregătind o explicație superioară. Pentru interlocutorii săi, aceeași ipoteză este între aceleași premise adevărată numai dacă sufletul este nemuritor, cu alte cuvinte, numai dacă o condiție suplimentară cu caracter ontologic poate fi inclusă în aceste premise. Imortalitatea devine, pentru ei, scopul însuși al întregii debateri. Punctul de vedere al lui Socrate, care este și acela al dialogului, rămâne astfel în mare măsură neexprimat. Ia naștere în schimb o demonstrație secundară care va consuma cea mai mare parte a discursului și care îl îndepărtează pe Socrate de sensul profund al învățaturii sale. La fiecare încercare de a explica superioritatea morală a filosofului, el se vede întrerupt de noi exigențe ale demonstrației și, ca un adevărat dialectician, răspunde obiecțiilor care i s-au adus, avansind un nou argument.

Perspectiva lui Socrate imprimă demonstrației o mișcare circulară. Fiecare argument își propune să rezolve *integral* problema nemuririi. Într-adevăr, pentru Socrate, ea pare închisă la capătul fiecărui argument. Însă rezumatele făcute de Cebes și Simmias corectează de fiecare dată această impresie. Simmias și Cebes atrag mereu atenția asupra punctului în care se afla Socrate și asupra distanței pe care demonstrația sa o avea încă de parcurs, și modifică demersul inițial, segmentându-l în trepte dialectice. Așadar Socrate implică nemurirea în fiecare argument, dar este silit să progreseze pînă la ea (și acest progres poate continua la nesfârșit, asemenea „cursei“ lui Ahile, cîtă vreme natura însăși a problemei lasă interlocutorilor posibilitatea de a aduce mereu alte obiecții).

Ascensiunea propriu-zisă este marcată prin două faze: stabilirea preexistenței sufletului față de trup, apoi stabilirea capacității lui (*dynamis*) de a supraviețui morții fizice.

Înainte de ultimul argument, într-un moment în care nemurirea sufletului părea într-adevăr demonstrată, discuția ia o nouă întorsătură. Odată cu cele două contra-

argumente de la 85 b—88 b, se ridică pentru prima oară o întrebare despre natura însăși a discuției în care sînt cu toții angajați și despre *demonstrabilitatea* nemuririi. Există lucruri, observă Simmias, pe care mintea omenescă nu le poate cunoaște în mod absolut. Atîta vreme cît, în cercetarea lor, nu recurgem la revelația divină și nici nu adoptăm una din soluțiile existente, iată-ne constrînși să construim un sistem deductiv individual care, spre marel nostru dezavantaj, în cazul unor astfel de probleme nu se mai poate verifica. Aceste observații deschid un nou capitol al premiselor teoretice. Între răspunsul împotriva celor două contraargumente și argumentul final⁵⁰, Socrate alcătuiește un discurs despre metodă și clarifică imaginea sistemului deductiv despre care vorbea Simmias, precizînd anumite noțiuni. Pentru a examina adevărul unei ipoteze oarecare, dialecticianul trebuie să găsească „principiul“ (*arche*) în cadrul căruia ipoteza sa poate fi demonstrată. El va postula acest principiu printr-o propoziție fundamentală (*hypothesis*) și apoi va construi un sistem de adevăruri necontradictorii care decurg din ea, astfel încît ele și numai ele îl vor duce la concluzia pe care trebuie s-o demonstreze. Această adevăre garantează corectitudinea demersului și totodată adevărul ipotezei inițiale. Propoziția fundamentală (*hypothesis*) admite două verificări sau, mai exact, o verificare în ambele sensuri: a) o verificare în adîncime, prin găsirea unei a doua „propoziții fundamentale“, față de care prima ar juca rolul unei „ipoteze“, și construirea sistemului corespunzător. Această metodă are la bază ideea ierarhiei „cauzelor“ sau „principiilor“ (*archai*) într-un raționament; și b) o verificare în extensiune, prin confruntarea tuturor afirmațiilor care pot rezulta din postularea propoziției fundamentale. Propoziția fundamentală este corectă dacă și numai dacă, la rîndul lor, consecințele ei sînt necontradictorii.

Transferată în ontologie, exigența unei ierarhii în cadrul adevărului demonstrativ va antrena teoria Formelor într-o serie de contradicții și dificultăți irezolvabile⁵¹. Formulînd însă exigența noncontradicției și exigența adevărării, Platon descoperea trăsături fundamentale ale sistemului deductiv; iar observația că un astfel de sistem garan-

tează doar verificarea *teoretică* a unei ipoteze, fără a viza adevărul sau nonadevărul predicatului de existență, ridică în fața noastră un model teoretic care poate fi apropiat, credem, de cel folosit uneori în științele moderne⁵².

Discursul metodologic joacă un anumit rol în construirea dialogului. Demonstrația propriu-zisă a fost precedată de o premisă generală. Înaintea ultimului argument, care este hotărâtor, o a doua discuție teoretică vine așadar să definească metoda de cercetare. Ideea că există probleme a căror demonstrabilitate nu poate fi garantată în limitele unui sistem axiomatic constituie una din cele mai importante judecăți din *Phaidon*. Începînd cu intervenția lui Simmias⁵³, umbra unei incertitudini se așterne asupra dezbaterii ulterioare. Perplexitatea auditoriului, exprimată la 88 b sq., are puterea de a instaura o limită între ceea ce adeseori s-a numit, în afara altor criterii, „partea întâi” și „partea a doua” a dialogului tocmai pentru că ea marchează o transformare profundă în conștiința tuturor. Deși ultimul argument va fi acceptat în virtutea corectitudinii lui formale — pentru care Cebes este criticul cel mai bun — convingerea că sufletul este nemuritor nu pare a fi împărtășită de nimeni. Moartea lui Socrate este ea însăși răspunsul unic și paradoxal într-o confruntare fără sfîrșit.

Mitul final (107 b—115 a) apare ca o prelungire a discursului demonstrativ: odată ce s-a acceptat ideea că sufletul este nemuritor, Socrate o poate prezenta sub diferite ipostaze. Acesta este punctul de vedere al auditoriului. În fapt, mitul este o formă de tranziție între argumentele nemuririi sufletului și discursul interior al lui Socrate. El a afirmat că moralitatea acestei vieți — care rezidă în găsirea „adevăratului drum” al cunoașterii — este suficientă pentru a construi în individ o convingere care poate înlătura teama de moarte. Nemurirea propriu-zisă nu este, strict vorbind, demonstrabilă. Ea ține mai curînd de domeniul revelației, ca orice idee care decurge din intuiția nemijlocită a Formelor. Mitul însă are un statut intermediar: dacă adevărul nu poate fi redus la concept⁵⁴, există cel puțin un limbaj al simbolurilor care imită, pînă la un punct, imaginea inteligibilului.

Expunerea premiselor generale este urmată de un discurs liber în care se vorbește despre filosof și despre profesiunea lui de credință⁵⁵. Argumentele preexistenței sufletului întrerup această disertație. Ea va continua abia la 80 c, unde Socrate examinează convingerile filosofului prin intermediul noțiunii de purificare, punind în joc un metaforism al inițierii religioase. Noi obiecții îl fac să abandoneze acest discurs și să se întoarcă la demonstrația propriu-zisă. La capătul primului argument al nemuririi⁵⁶ Socrate se lansează pentru a treia oară într-un discurs liber și explică relația ascunsă dintre purificare și cunoaștere, mutînd-o în domeniul moral. Se ajunge astfel la tema fundamentală a pedepsirii sufletului. Aici Socrate introduce, cu oarecare ironie, motivul reîncarnării în trupuri de animale. Închiderea acestei „punți” printr-un nou portret al filosofului sugerează că argumentul afinității⁵⁷ a fost suficient și că întreaga discuție se va opri aici. Ponica stîrnită de noile obiecții va fi cu atît mai puternică. În fine, după ce ultimul argument a fost prezentat, Socrate revine asupra discursului întrerupt la 84 c, pentru a da o versiune metafizic-eschatologică temeii morale a „pedepsei” și a „răsplătirii”. Acesta este mitul final.

Se suprapun așadar în *Phaidon* două demonstrații — o demonstrație aparentă, care dobîndește din ce în ce mai multă importanță, dar față de care Socrate nu avea un adevărat interes, și o demonstrație de adîncime. Aceasta utilizează premisele în direcția contrară: pornind de la ideea că simțurile ne înșală, că percepția adevărului este nemijlocită etc. și că sufletul este (sau ar putea fi) nemuritor, demonstrația lui Socrate se îndreaptă către stabilirea superiorității morale a filosofului. Aceasta nu mai este însă o argumentare „ascendentă”. Ea constă dintr-o serie de explicații regresive care se opresc la mitul final.

De aici se vede însă că viziunea eschatologică la care filosofia îl conduce pe adevăratul filosof constituia, în ochii lui Socrate, o dovadă care — deși el nu o spune niciodată — ar putea fi folosită în sprijinul imortalității însăși de către cei ce împărtășesc încă „îndoielile” lui Simmias. Sub acest aspect, demonstrația propriu-zisă apare ca o imensă retardație. Oricum ar fi, mitul este un punct de fugă pen-

tru cele două perspective, și acest fapt justifică, pe de altă parte, poziția lui finală în discurs.

Mitul final⁵⁸ urmărește, fără a ajunge la ea, construirea unei „lumi de dincolo“ ca lume a inteligibilelor. Această viziune este pregătită în discursurile libere cu ajutorul unui procedeu specific, care constă din răsturnarea sensului firesc, obișnuit al noțiunilor și din crearea unor „dublete“. Moartea-călătorie reprezintă izotopia fundamentală a textului. Ea crează cadrul acestor răsturnări. Din punct de vedere al lumii sensibile, moartea este „despărțirea“ sufletului de trup⁵⁹, adică o „plecare“, o „îndepărtare“ etc. În raport cu lumea „adevărată“⁶⁰, ea „călătorește“ însă în sens contrar: moartea este, în ultimă instanță, apropierea sufletului de Formele pe care le-a gândit.

Argumentele preexistenței sufletului alcătuiesc un singur corp demonstrativ încadrat de două punți⁶¹. Această grupare crează dificultăți suplimentare în cadrul controversei despre numărul argumentelor din întregul dialog. În condițiile în care pre existența sufletului a fost de la început⁶² acceptată, sarcina de a defini scopul unui al doilea argument care, din punct de vedere al demonstrației propriu-zise, nu aduce nici un progres este într-adevăr dificilă. Dar dacă nu putem arăta că argumentul contrariilor și argumentul reminiscenței sînt diferite, tot atît de puțin îndreptățiți am fi susținînd că ele formează un *singur* argument. Propunerea lui Hackforth de a nu mai vorbi cu strictete despre numărul de argumente pare a fi cea mai rezonabilă soluție la nivelul demonstrației propriu-zise.

Din punct de vedere retoric, un fapt se cuvine însă remarcat. Pare nejustificată confirmarea argumentului contrariilor, pe care cu toți l-au privit ca pe o probă concludentă, prin argumentul reminiscenței. Însă argumentul contrariilor se întemeiază pe o doctrină care conține ambele „laturi“ ale demonstrației⁶³. Adevărul pe care îl va stabili Socrate în acest argument corespunde primei „jumătăți“ din teoria palingenezei, și anume, **propoziției care se referă la existența sufletului înainte de naștere**. Întărind această concluzie, argumentul reminiscenței înlătură orice generalizare posibilă⁶⁴. Pe de altă parte, demonstrația este urmată, în argumentul contrariilor, de o „verifi-

care"; treptat însă, aceasta devine independentă. Un singur argument conține așadar două demonstrații de ordin diferit (bazate pe „legea alternării” și pe „legea compensației”, cum se exprimă Bluck). Raportul dintre ele este destul de neclar, dar putem recunoaște în această ambiguitate mecanismul articulării dintre argumentul contrariilor, în întregimea lui, și argumentul reminiscenței.

Pentru prima parte a demonstrației, argumentul contrariilor este decisiv. În ciuda anumitor inadecvări⁶⁵, el se păstrează în limitele unei discuții ontologice. Argumentul reminiscenței are însă o motivare superioară în afara demonstrației propriu-zise: el propune definiția sufletului ca gândire.

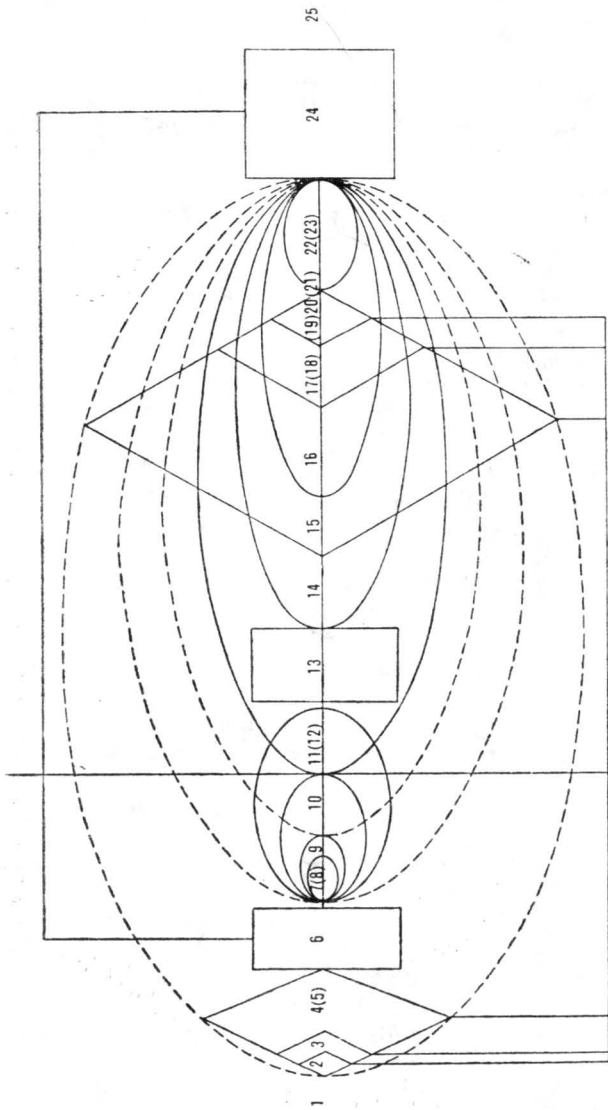
În raport cu întreaga demonstrație, aceste argumente au o valoare provizorie. Preexistența sufletului nu implică imortalitatea lui, iar încercările lui Socrate de a suprapune argumentul reminiscenței și argumentul contrariilor pentru a forma o demonstrație completă constituie un artificiu retoric menit să disimuleze ruptura dintre părțile demonstrației⁶⁶.

Demonstrația propriu-zisă a nemuririi se compune din două argumente: argumentul afinității între suflet și Forme — care, așa cum observă Bluck, nu are decît o valoare de probabilitate și care va fi respins fără ca Socrate să se opună — și argumentul indestructibilității. Construcția este complet diferită. Departate de a forma un corp unitar, cele două argumente sînt despărțite prin mai multe segmente de discurs, iar intercalarea premisei metodologice accentuează acest fapt. Ea produce o regrupare a argumentelor anterioare, astfel încît ultimul este izolat. Afilierea argumentului afinității la prima parte din discursul demonstrativ amplifică structura retorică specifică a acestei părți. Impresia este coroborată de faptul că, din perspectiva lui Socrate, argumentul afinității prelungea argumentul reminiscenței, completînd viziunea sufletului-gîndire printr-o definiție a gîndirii în obiectul ei.

Argumentul contrariilor și argumentul indestructibilității constituie argumentele reale în cadrul discursului demonstrativ. Ele vizează sufletul sub aspect ontologic. Argumentul reminiscenței și argumentul afinității răspund însă unor exigențe profunde ale textului.

Propunem în încheiere următoarea imagine a raporturilor între părțile constitutive ale dialogului:

1. 57 a — 61 b introducerea dialogului
2. 61 b — 61 c. structura tematică: *A*, *B* (paradoxul lui Cebes)
3. 61 c — 62 c dezbaterea propoziției *A*
4. 62 c — 64 c introducere la premisa teoretică
5. 64 c — 66 b premisa teoretică (dezbaterea propoziției *B*)
6. 66 b — 69 e „punte“
7. 69 e — 70 c introducerea demonstrației
8. 70 c — 72 a argumentul contrariilor
9. 72 a — 72 e argumentul catastrofei (verificare)
10. 72 e — 76 d argumentul reminiscenței
11. 76 d — 78 b introducere (rezumat și redefinirea problemei)
12. 78 b — 80 c argumentul afinității
13. 80 c — 84 c „punte“
14. 84 c — 88 b contraargumentele lui Simmias și Cebes
15. 88 b — 91 c. definirea metodei (*I*)
16. 91 c — 95 a respingerea contraargumentului lui Simmias
17. 95 a — 96 a introducere (redefinirea problemei)
18. 96 a — 100 a definirea metodei (*II*)
19. 100 a — 100 c introducere la argumentul final
20. 100 c — 102 a definirea metodei (*III*)
21. 102 a — 102 b acceptarea metodei
22. 102 b — 107 a argumentul indestructibilității
23. 107 a — 107 b încheierea demonstrației
24. 107 b — 115 a mitul final
25. 115 a — 118 a încheierea dialogului

57a-61b - 62c - 66b - 69e-72a - 72e 76d - 80c - 84c - 91c - 95a - 100a - 102b - 107b - 115a - 118a

I

¹ Manuscrisul T La LĂMURIRI PRELIMINARE

² S. Reinach, *Panaitios critique*, „Rev. de Philol.“, 1916, 201—209 (*apud* Loriaux).

³ Cf. și Hackforth.

⁴ Arist., *Metaph.*, 1078 b 30.

⁵ Pentru respingerea încercărilor de a recunoaște asemenea elemente în dialogurile anterioare, cf. Hackforth.

⁶ Din motivele expuse de Bluck, *App.* 1.

⁷ Și anume, scindarea teritoriului Mantineeii.

⁸ Bluck, p. 144.

⁹ Hackforth observă absența oricărei trăsături politice în portretul filosofului din *Phaidon*; metafora politică este însă folosită.

¹⁰ Cf. 66 b—69 a, 80 c—84 c etc.

¹¹ Cf. Hackforth, p. 6 și *passim*.

¹² H. Raeder, *Platons philosophisches Entwicklung*, Leipzig, 1855, p. 41 etc.

¹³ Simonides, Anacreon etc.

¹⁴ Cf. Dodds, *The Greeks and the Irrational*, p. 139.

¹⁵ Cf. Guthrie, *Orpheus and Greek Religion*, p. 201.

¹⁶ Loriaux își exprimă opinia că Platon ar fi „intelectualizat“ pitagorismul. Pitagorismul a fost însă, sub aspectul „intelectualității“, cea mai radicală dintre doctrinele grecilor. În măsura în care se poate afirma că Platon face tranziția între filosofia lui Socrate și pitagorism, examinarea ipotezei lui Loriaux reclamă în primul rind o foarte exactă definire a noțiunilor.

¹⁷ Cic., *Tusc.*, V, 3, 8 și *Iamb.*, V. P., 58; cf. și Hackforth.

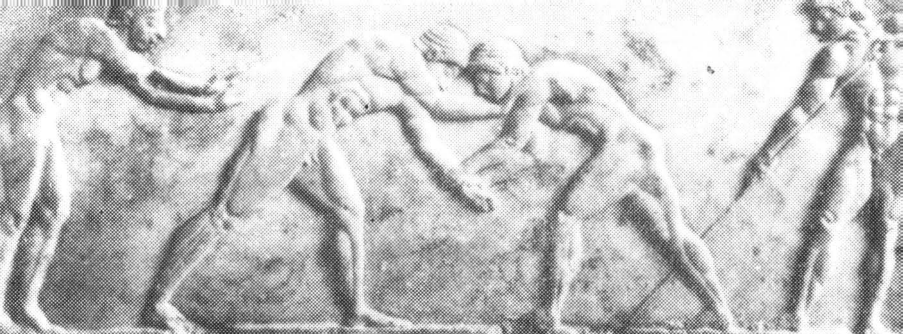
¹⁸ Cf. argumentul reminiscenței și argumentul afinității (72 e—76 d și 78 b—80 c).

¹⁹ Ipoteză a lui Frutiger.

²⁰ Cf. 81 c sqq. și n. 366 la trad.

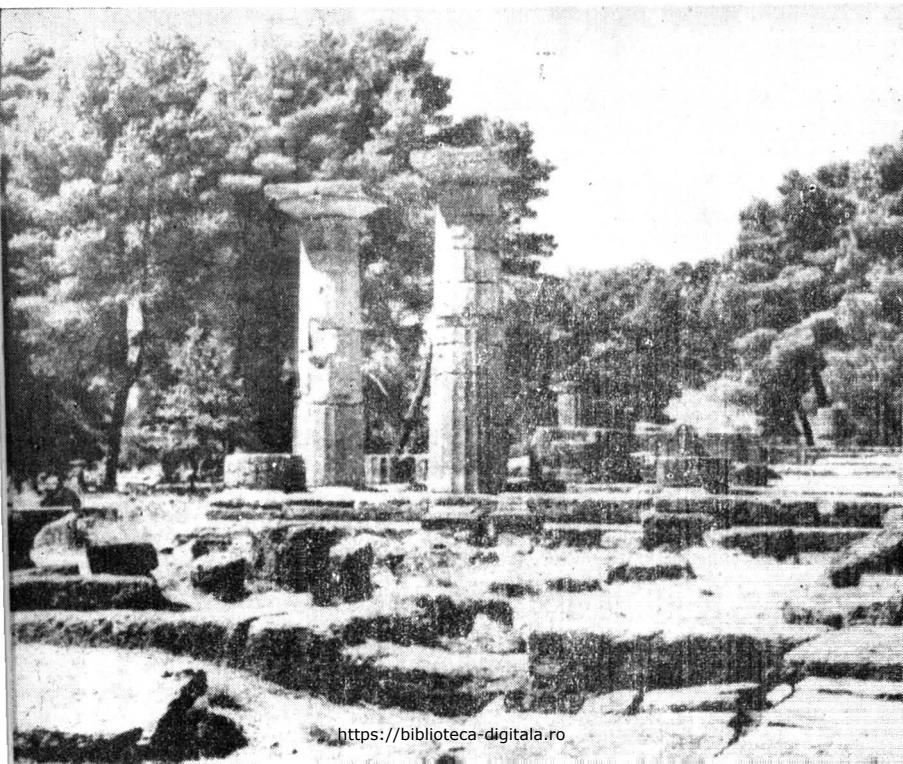
²¹ Cf. o explicație destul de asemănătoare la Bluck, *Introd.*, p. 25 sq.

²² 106 d.

Jocuri sportive. Basorelief attic. Către 510 î.e.n. (Muzeul Național, Atena).

Templul Herei din Olympia. Stil doric. Secolul VI î.e.n.

Hypnos (Somnul) și Thanatos (Moartea) ducînd cadavrul unui tînăr. Lekythos din sec. V î.e.n.

Stelă funerară din Hegeso. Sfirșitul secolului V (Muzeul Național, Atena).

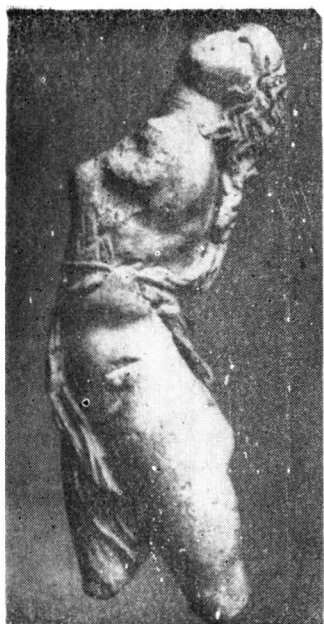

Criton închide ochii lui
Socrate. Pictură de Anto-
nio Canova.

Procesiunea Panateneelor.
Detaliu din friza ce est a
Parthenonului. 447—436.
(Louvre, Paris).

Menadă dansînd de Scopas. Către 350 î.e.n. (Muzeul din Dresda).

Cap de couros. Către 520—510 (Glyptotheca Ny-Carlsberg, Copenhaga).

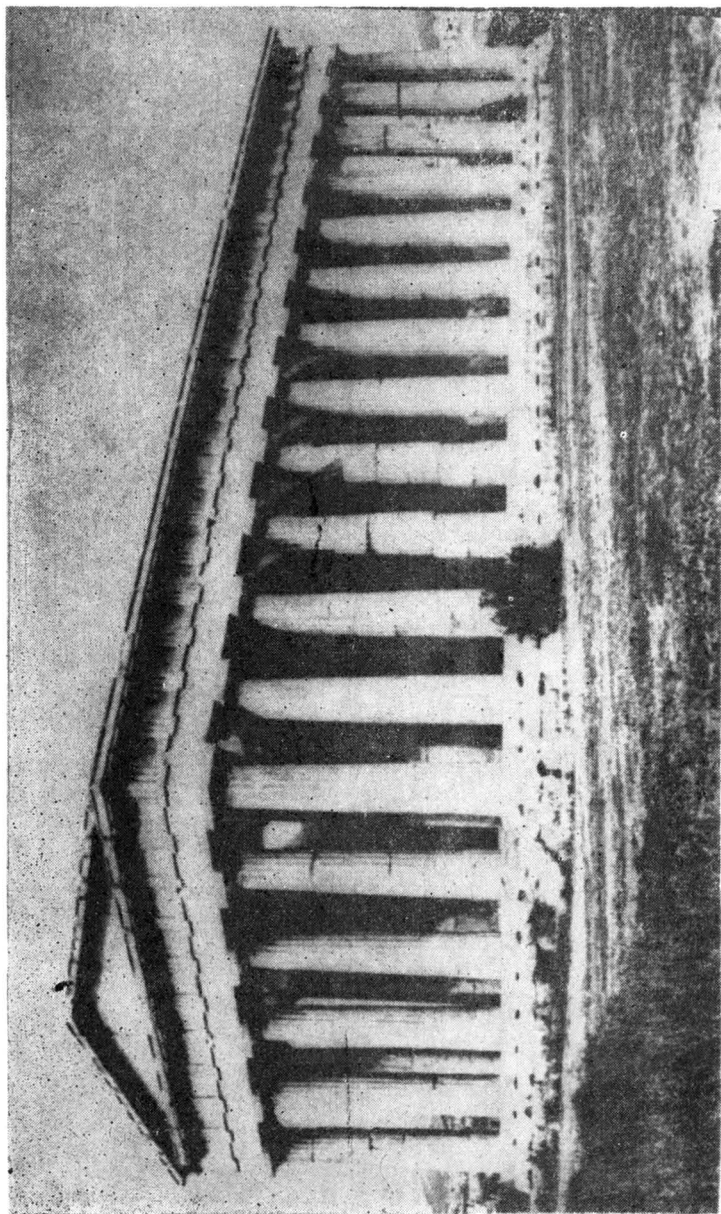

Detaliu de crater de la Atena. Artă attică geometrică, secolul VIII î.e.n. (Muzeul Național, Atena).

Fațada de vest a Propyleelor, construită de Mnesicles. Stil doric. 437—432 (Acropole, Atena).

Theseionul din Atena. Stil doric. Către 449—444.

²³ Cf. 105 c: *Litt.* „Sufletul este ceea ce aduce viața în trup“.

²⁴ Cf. și Calogero, *Storia della logica antica*, I, Bari, 1967.

²⁵ Cf. Lasserre, *The Birth of Mathematics in the Age of Plato*, London, 1964.

²⁶ D. L., VIII, 46.

²⁷ Criton, Cebes sau Alcibiade.

²⁸ Gell., II, 18.

²⁹ Sen., *Epist.*, 94, 41.

³⁰ D. L., II, 105.

³¹ Vîrsta sa în 399, anul morții lui Socrate, este încă controversată.

³² Așa cum a observat Archer-Hind, această alegere se datorează în primul rînd faptului că Echecrates era pitagoreu. Notăm de asemenea interesanta teorie a lui Hackforth, care consideră că Echecrates ținea locul lui Platon însuși; povestea ultimelor ore din viața lui Socrate i-ar fi putut fi relatată lui Platon pe patul de boală.

³³ 88 c, 102 a.

³⁴ D. L., II, 65 și III, 36.

³⁵ Pentru care cf. Bluck, p. 35.

³⁶ Taylor, *Varia Socratica*, I, 1911; Burnet, *Greek Philosophy*, I, 1914.

³⁷ Casini observă cu justețe că distincția care se face aici între filosof și omul comun nu este însoțită de ideea disprețului față de vulg, care se va naște odată cu stoicismul.

³⁸ 117 d-e.

³⁹ Hackforth, p. 4.

⁴⁰ Russel, Hackforth etc.

⁴¹ Cf. Hackforth, p. 15.

⁴² Dialog în dialog; cf. și Platon, *Opere*, III, București, 1978, p. 38.

⁴³ A fost remarcată, în schimb, unitatea „pitagoreică“ a spațiului: Philus era una din cetățile cu tradiție pitagoreică temeinică, iar Echecrates fusese, pare-se, discipolul lui Philolaos — ca și interlocutorii principali, Simmias și Cebes.

⁴⁴ Nu socotim că, interpunînd relația de comunicare Phaidon—Echecrates, Platon ar fi vrut să sugereze distanța de timp între anul morții lui Socrate (399) și anul redactării acestui dialog, așa cum pare să creadă Casini.

⁴⁵ Cf. n. 52 la trad.

⁴⁶ Cf. și întrebarea ironică de la 61 c, cu care se deschide întreaga discuție.

⁴⁷ 61 c—d etc.

⁴⁸ Pînă la 66 b.

⁴⁹ Așa cum sint ele exprimate la 63 b—c etc.

⁵⁰ 88 b—102 b.

⁵¹ Cf. Vanhoutte, *La méthode ontologique de Platon*, p. 46 sq.

⁵² Cf., de pildă, L. Hjelmstev, *Prolégomènes à une théorie du langage*, Paris, Minuit, 1968.

⁵³ 84 d.

⁵⁴ Pentru comentarea acestui fapt, cf. Friedländer, *Plato*, I, New York, 1958, pp. 171—213.

⁵⁵ 66 b—69 e.

⁵⁶ 80 c.

⁵⁷ 78 b—80 c.

⁵⁸ 107 b—115 a.

⁵⁹ Această definiție a morții este dată la 64 c.

⁶⁰ *Alethes ge, aute he ge*; cf. 108 c—115 a.

⁶¹ Discursul liber care se încheie la 69 e și discursul liber care începe la 80 c.

⁶² Adică de la 72 d, în cadrul argumentului contrariilor.

⁶³ I.e. „preexistența” și „imortalitatea”; cf. n. 215 la trad.

⁶⁴ Ceea ce nu era inutil din moment ce asemenea generalizări se întîlnesc chiar în cadrul unor interpretări moderne; cf. n. 216 la trad.

⁶⁵ Cf. n. 218 la trad.

⁶⁶ Pentru o explicație diferită a articulării dintre cele două argumente, cf. Hackforth, pp. 79—80.

PHAIDON

[sau Despre suflet: dialog etic]

ECHECRATES PHAIDON

ECHECRATES *Phaidon, ai fost chiar tu alături de Socrate în ziua aceea când a băut în închisoare otrava sau ai aflat ce s-a petrecut atunci de la altcineva?* 57 a

PHAIDON *Am fost chiar cu¹ de față, Echecrates.*

ECHECRATES *Povestește-mi atunci ce a spus el înainte de moarte și cum și-a dat sfârșitul². Tare mi-ar plăcea să aflu, căci, vezi tu, nici un locuitor din Phlius nu se mai prea duce în ultima vreme la Atena, iar de acolo n-a sosit de mult cineva³ în măsură să ne lămurească⁴ ce s-a petrecut. Atîta doar am auzit, că Socrate a băut otrava⁵ și că a murit. În rest, cel care ne-a adus această știre nu s-a priceput să ne spună nimic.* b

PHAIDON *Deci n-ați aflat nici despre felul în care s-a desfășurat procesul?* 58 a

ECHECRATES *Ba da, despre asta ne-a adus știri cineva⁶. Și de atunci ne tot mirăm de ce între proces și moartea lui a trebuit să treacă timp atît de mult⁷. Oare ce să fi fost, Phaidon?*

PHAIDON *A fost o întâmplare, Echecrates: soarta a vrut⁸ ca atenienii să încununeze pîpa corăbiei pe care obișnuiesc să o trimită la Delos⁹ tocmai în ajunul procesului.*

ECHECRATES *Despre ce corabie vorbești?*

PHAIDON *Din cîte spun atenienii este corabia cu care a plecat odinioară Teseu către Creta¹⁰ în fruntea celor șapte feciori și șapte fete¹¹ pe care avea să-i scape cu viață, întorcîndu-se el însuși teafăr înapoi. Se spune că atenienii îi juraseră¹² lui Apollon că, dacă va fi ca tinerii să scape nevătămați, ei vor trimite an de an o solie¹³ la Delos, ceca ce au și făcut fără greșală de atunci și pînă azi. Iar datina cere ca, din clipa în care solia este gata de plecare, cetatea să nu fie pîngărită de nici o execuție publică¹⁴ atîta vreme cît durează călătoria corăbiei pînă la Delos și înapoi¹⁵;* b

călătorie pe care uneori vînturile potrivnice¹⁶ o fac destul de lungă. Iar solia este gata de plecare în clipa cînd p̄cotul lui Apollon îi așează corăbiei, la pupă, o cunună¹⁷. Și, cum îți spuncam, în anul acela s-a nimerit ca lucrul să aibă loc chiar în prezina procesului. Așa se face că, de la încheierea acestuia pînă la executarea pedepsei, Socrate a avut un lung răstimp de petrecut în închisoare¹⁸.

ECHECRATES Dar despre împrejurările morții lui ce ne poți spune, Phaidon? Ce vorbe s-au rostit și ce s-a petrecut atunci?¹⁹ Care dintre prietenii lui i-au fost alături? Ori te pomenești că magistrații²⁰ le-au interzis să asiste la execuție și că Socrate a murit fără nimeni în preajmă-i!

d PHAIDON Ba nicidecum, au venit la el prietenii destui, la drept vorbind chiar mulți.

ECHECRATES Atuncea nu mai zăbovi și, dacă nu te cheamă alte treburi, povestește-ne²¹ cît poți mai deslușit tot ce s-a petrecut.

PHAIDON Am tot răgazul, fiți pe pace, și am să încerc să vă istorisesc pe îndelete²² cele întimplate cu acel prilej. Căci fie că-i ascult pe alții, fie că vorbesc eu însumi despre el, de fiecare dată simt, cînd mă întorc cu gîndul²³ la Socrate, cea mai mare bucurie²⁴.

ECHECRATES Cu aceeași inimă, iubite Phaidon, te vom asculta și noi. Încearcă dar să ne istorisești cît poți mai lămurit cum s-a sfîrșit Socrate.

e PHAIDON Ei bine²⁵, cît am stat acolo am simțit un lucru uimitor²⁶: că nu mă cuprinde nici un fel de milă, de parcă n-aș fi asistat la moartea unui prieten²⁷. Judecînd după purtarea și după vorbele lui, Echebrates, Socrate îmi părea că este fericit, atît de nobil și de curajos i-a fost sfîrșitul²⁸. Astfel încît am ajuns să cred că de fapt călătoria lui spre tărîmul lui Hades este un dar al zeilor²⁹ și că, odată ajuns acolo, îl așteaptă o fericire cum nimeni n-a simțit vreodată³⁰. Iată de ce n-am fost cuprins de milă, cum ar fi fost firesc în acel ceas de moarte³¹, dar n-am simțit, ce-i drept, nici încîntarea pe care mi-o dădeau convorbi-

rile noastre filosofice obișnuite³², deși ce s-a rostit și cu acest prilej tot de natură filosofică a fost. Nu, am trăit un sentiment cu-adevărat ciudat, un amestec rar de bucurie și totodată, la gândul morții lui, și de durere. Și ceilalți simțeau același lucru, aci rîzînd, aci plîngînd, îndeosebi Apollodoros³³. Cred că-l cunoști și știi care i-e felul.

ECHECRATES Cum nu l-aș cunoaște!

PHAIDON Ei bine, deși tulburarea ciudată de care vorbesc ne cuprinsese chiar pe toți, el îi căzuse întru totul pradă.

ECHECRATES Cine mai era de față, Phaidon?

PHAIDON Dintre atenieni, în afară de cel pomenit, se aflau acolo Critobulos și tatăl său, apoi Hermogenes, Epigenes, Eschine și Antistene, precum și Ctesippos din dema Paiania, Menexenos și încă alți câțiva³⁴. Platon mi se pare că era bolnav³⁵.

ECHECRATES Dar vreun străin a fost?

PHAIDON Au fost Simmias din Theba, împreună cu Cebes și Phaidondas, iar din Megara Eucleides și Terpsion.

ECHECRATES Dar Aristippos și Cleombrotos au fost?

PHAIDON Nu, ei n-au fost, se spunea că sînt la Egina.

ECHECRATES Și cine a mai fost?

PHAIDON Cam aceștia cred că au fost toți³⁶.

ECHECRATES Bine. Și despre ce anume spui c-ați stat de vorbă?

PHAIDON Am să încerc să-ți povestesc cu de-amănunțul tot, din capul locului³⁷. Ne făcusem obicei, și eu și ceilalți, să mergem la Socrate, mai ales către sfîrșit, în fiecare zi. Ne adunam în zori la tribunal, acolo unde s-a desfășurat procesul, căci era la un pas de închisoare³⁸. De fiecare dată așteptam, stînd îndelung de vorbă între noi, pînă se deschidea, nu prea devreme, închisoarea. De cum se deschidea, intram la Socrate și, de cele mai multe ori, ne petrecam împreună cu el toată ziua³⁹. Atunci ne-am adunat și mai devreme, căci aflasem, în seara din ajun, cînd am plecat de la închisoare, că s-a înapoiat de la Delos corabia. Ne-

e am înțeles așadar să ne întâlnim cât mai devreme la locul știut. Tocmai ne adunasem când temnicerul care ne deschidea⁴⁰ de obicei ne-a ieșit în întâmpinare și ne-a spus să așteptăm afară și să intrăm doar când ne va chema. „Cei Unsprezece, ne-a spus el, îi scot acuma lui Socrate lanțurile și dau poruncile de trebuință pentru ca moartea lui să se petreacă astăzi”⁴¹. Dar n-a zăbovit prea mult și a ieșit curînd să ne poștească înlăuntru.

60 a Intrînd, l-am găsit pe Socrate tocmai scos din lanțuri și pe Xanthippe (o cunoști de bună seamă) șezînd alături de el, cu copilașul lor în brațe⁴². De cum ne-a văzut, Xanthippe a izbucnit în tînguiri⁴³ și văicăreli femeiești, de felul: „Socrate, Socrate, nici tu cu ei, nici ei cu tine n-o să mai stați de vorbă niciodată!” Socrate, privind spre Criton, i-a spus: „S-o ducă cineva acasă.” Țîpa și se lovea cu pumnii în piept cînd au luat-o de acolo cîțiva slujitori de ai lui Criton⁴⁴.

b Iar Socrate, sălîndu-se în pat, s-a apucat să-și îndoiască piciorul și să-l frece îndelung cu mîna și apoi, tot frecîndu-l, a început să vorbească⁴⁵.

SOCRATE Ciudat lucru se dovedește a fi, prieteni, ceea ce numim plăcere; ce uimitoare e natura ei prin raport la ceea ce îi este, pare-se, opus, durerea⁴⁶. Cum nu se învoiesc ele să stea alături în același om și totuși, îndată ce alergi după una dintre ele și o prinzi, mai totdeauna te găsești silit să o apuci și pe cealaltă, de parcă, deși două, ar fi prinse de un singur cap. Îmi închipui că Esop, dacă s-ar fi gîndit la asta, ar fi alcătuit o fabulă: cum zeul, vrînd să curme lupta dintre ele, n-a izbutit să le împace și le-a prins capetele unul de altul; și de aceea, de cum se înfățișează una undeva, iat-o și pe cealaltă⁴⁷. Uitați-vă la mine: după ce, din cauza cătușelor, mi s-a ivit durerea în picior, acuma îi urmează, fără greș, plăcerea.

d CEBES Ah, Socrate, bine că mi-ai amintit. Ce e cu poeziile pe care le-ai făcut versificînd fabulele lui Esop și compunînd un imn către Apollon?⁴⁸ Mulți mă tot întrebă de o vreme, și Euenos⁴⁹ chiar

deunăzi, cu ce gînd te-oi fi apucat tu oare, după ce-ai intrat aici, să compui versuri, tu care n-ai făcut asemenea lucruri niciodată⁵⁰. Așadar, dacă îți pasă cît de cît ce-o să-i răspund lui Euenos cînd o fi să mă întrebe iară, ceea ce negreșit va face, spune-mi ce răspuns trebuie să-i dau.

SOCRATE Ei bine, Cebes, spune-i adevărul: m-am apucat de versuri nu ca să mă iau la întrecere cu el ori cu fabulele lui (lucru deloc ușor, îmi dau prea bine seama), ci ca să aflu tîlcul unor vise, să dau ascultare zeilor, să aflu dacă asta este cu adevărat acea artă a Muzelor⁶¹ pe care visele mă îndemnau stăruitor să o compun⁵². Iată cum s-au petrecut lucrurile. M-a bîntuit toată viața⁵³ un anume vis care, sub înfățișări schimbătoare, îmi dădea de fiecare dată același îndemn⁵⁴: „Socrate, arta Muzelor să fie sîrguința ta”⁵⁵. Iar eu, pînă acum, înțelegeam că îndemnul și încurajarea din vis au în vedere tocmai ce făceam, așa cum un alergător este încurajat de spectatori⁵⁶: credeam că prin artă a Muzelor visul înțelegea „muzica” cea mai înaltă, vreau să spun filosofia, îndeletnicirea mea obișnuită. Acum însă, după proces și după ce sărbătorirea zeului mi-a amînat sfîrșitul, m-am gîndit că poate visul are totuși în vedere arta Muzelor în sens obișnuit⁵⁷ și că se cuvine să-i dau ascultare. Este mai bine, mi-am zis eu, să nu mor pînă nu mă supun, făcînd astfel din compunerea poemelor cerute îndeplinirea unei îndatoriri față de zei⁵⁸. Și astfel am alcătuit întii un imn către zeul chiar acum sărbătorit, apoi am socotit că poetul, dacă e să fie poet, nu trebuie să cînte întîmplări adevărate, ci să născocească⁵⁹. Însă de asta eu nefiind deloc în stare⁶⁰, am recurs la poveștile care îmi erau la îndemînă: știind pe dinafară fabulele lui Esop, m-am apucat să le versific, așa, la întîmplare, cum îmi veneau în minte. Prin urmare, Cebes, în felul acesta trebuie să-l lămurești pe Euenos, urîndu-i totodată rămas bun⁶¹ din parte-mi și dîndu-i sfatul să-mi urmeze⁶², de e înțelept, cît mai curînd. Se pare că eu mă duc⁶³ chiar azi, vezi bine că atenienii mă îmbie.

SIMMIAS Frumos sfat, nu e vorbă! Doar că eu îl știu pe om, am avut prilejul să-l văd adesea, și nu prea cred că are de gând să îți urmeze, nesilit de nimeni, sfatul.

SOCRATE Cum așa, Euenos nu este oare și el filosof?⁶⁴

SIMMIAS Ba cred că este.

SOCRATE Atuncea mă va asculta, de bună seamă, ca orice om care îi dă filosofiei⁶⁵ dreptul ei. Bănuiesc totuși că nu își va pune singur capăt zilelor; înțeleg că nu este un lucru îngăduit⁶⁶.

d *Rostind acestea își lăsă picioarele din pat pe pardoseală, iar tot ce a mai spus după aceea așa a spus, șezînd⁶⁷.*

CEBES Cum vine asta! Spui că nu e îngăduit să-ți iei viața și totodată că atît așteaptă filosoful, s-o ia pe urmele celui care se desparte de viață?⁶⁸

SOCRATE Dar voi, tu și cu Simmias, ca discipoli ai lui Philolaos⁶⁹, nu știți de la el nimic?

CEBES În orice caz nimica cert⁷⁰.

e SOCRATE Nici ce pot spune eu despre aceste lucruri nu știu decît din auzite⁷¹, ceea ce nu înseamnă, bineînțeles, că am de gând să țin cele aflate astfel pentru mine⁷². Dealtfel poate celui care se pregătește să plece pe acele meleaguri i se cuvine în chip deosebit să cerceteze cu atenție tot ce privește călătoria aceasta⁷³ și să înfățișeze printr-un mit credințele noastre, ale oamenilor, despre ea⁷⁴. De fapt ce altceva mai bun am putea face pînă la apusul soarelui?⁷⁵.

CEBES Atunci, Socrate, spune-ne în numele cărui lucru se afirmă că nu este îngăduit ca cineva să-și ia singur viața? De bună seamă am aflat, cum întrebai tu adineaori, și de la Philolaos, pe cînd locuia printre noi, și de la alții, că este un lucru oprit. Dar o temeinică învățătură despre asta încă nimeni nu mi-a dat⁷⁶.

62 a SOCRATE Cu atît mai mult e cazul să ne străduim acum. Căci poate, cine știe, de data asta te vei lămuri. E drept că s-ar putea să te uimească gîndul că, dintre toate situațiile, singură aceasta⁷⁷ nu admite nici o distincție; și prin urmare că nu există nici o împreju-

rare în care (ca în alte domenii, unde se judecă de la caz la caz și de la persoană la persoană) omul să poată considera că este mai bine să moară⁷⁸ decît să trăiască. De asemenea și se poate părea de mirare că cei care consideră totuși că moartea este preferabilă vieții⁷⁹ nu au dreptul⁸⁰ să-și facă singuri binele acesta, ci sînt obligați să aștepte serviciile unui binefăcător⁸¹.

CEBES (*surizînd ușor și vorbind în graiul lui de acasă*)⁸² Apăi Zeus să te mai priceapă!

SOCRATE Cum le-am prezentat eu, lucrurile pot părea într-adevăr lipsite de noimă⁸³, dar nu este cîtuși de puțin așa și ele au, nu încapе îndoială, un înțeles. Doctrinile secrete⁸⁴ spun în această privință următorul lucru: că noi oamenii ne-am afla ca într-un fel de închisoare⁸⁵ din ale cărei lanțuri nimănui nu-i e îngăduit să se desfacă singur și să fugă. Vorbă care mie mi se pare și adîncă și nu prea ușor de înțeles⁸⁶, dar în care își găsește expresie ceva, cred eu, adevărat⁸⁷: că ne aflăm, ca unul dintre bunurile lor⁸⁸, în grija și în stăpînirea zeilor. Tu nu crezi tot așa?

CEBES Ba da, întocmai.

SOCRATE Și nu-i așa că și tu, dacă vreuna din făpturile care îți aparțin ar încerca să se omoare fără încuviințarea ta, te-ai mînia pe ea și, dacă și-ar sta în putință, ai pedepsi-o?

CEBES Și încă cum!

SOCRATE Poate, deci, că prezentînd lucrurile astfel nu mai e lipsit de noimă⁸⁹ să afirmi că fiecare dintre noi este dator față de zei să nu își ia singur viața, ci să aștepte o constrîngere divină, de felul celei care mă silește azi pe mine⁹⁰.

CEBES În privința asta cred că ai dreptate. Însă ce spuneai tu înainte⁹¹, că filosofii sînt mai degrabă bucuroși să își accepte moartea, asta, Socrate, pare ciudat dacă ce spuneam noi adineaori, că zeii sînt stăpînii noștri, iar noi avutul lor, este adevărat. Căci este fără noimă⁹² ca tocmai cei mai înțelepți dintre noi să părăsească fără supărare tărîmul în care cîrmuiesc, oblăduindu-i, tocmai cîrmuitoarii cei

mai buni din cîți există, zeii⁹³. Cum ar putea să creadă un astfel de om că, ajuns de capul lui, și-ar fi, el însuși, sieși, un mai bun îngrijitor?⁹⁴ Nu, una ca asta, că trebuie să fugi de la stăpînul tău, ar crede poate omul fără judecată; numai acela nu și-ar face socoteala că de stăpînul⁹⁵ bun nu trebuie să fugi, ci să rămii la el cît poți mai mult; așa că, dacă ar fugi⁹⁶, ar face-o din nesocotință. Pe cînd cel chibzuit ar trebui să vrea, vezi bine, să se afle veșnic alătura de unul care i-e superior. Și iată cum, Socrate, rezultă că de crezut e tocmai dimpotrivă decît ce se spunea mai adineaori: se cade ca, atunci cînd mor, cei înțelepți să simtă supărare, iar cei fără de minte bucurie.

63 a *Socrate, ascultînd argumentarea lui Cebes, parea încîntat de eforturile⁹⁷ acestuia și, într-adevăr, întorcîndu-și privirile spre noi, ne-a și confirmat-o.*

SOCRATE Vedeți, Cebes nu e dintre aceia care să se lase neîntîrziat convinși de tot ce li se spune, ci caută mereu, iscoditor, argumente contrare.

SIMMIAS Așa-i, Socrate, ba chiar socot că e ceva în ce zice el acum. Căci, vezi și tu, ce noimă ar avea ca oamenii cu adevărat înțelepți să vrea să scape, ducîndu-se cu inimă ușoară de la ei, de niște stăpîni care le sînt superiori? Mai mult, cred că obiecția lui Cebes te vizează mai ales pe tine⁹⁸, care te despartî tocmai așa, cu inima ușoară, atît de noi, cît și de aceia pe care îi socotești chiar tu drept buni cîrmuitori, de zei⁹⁹.

b SOCRATE Aveți dreptate: dacă înțeleg eu bine, sînt obligat să mă apăr înaintea voastră întocmai ca în fața unui tribunal¹⁰⁰.

SIMMIAS Chiar așa.

SOCRATE Bine, atunci hai să o fac și mă voi strădui ca apărarea mea față de voi să fie mai convingătoare¹⁰¹ decît a fost să fie cea față de judecători. Vedeți voi, Cebes și Simmias, dacă eu n-aș fi încredințat că după moarte o să ajung alături de alți zei buni și înțelepți¹⁰², precum și lîngă niște oameni care au trăit cîndva¹⁰³, mai buni decît aceia de aici¹⁰⁴, lipsa mea de supărare în fața morții ar fi, pe bună

dreptate, o vină. Să știți însă că trag nădejde să ajung c
 lângă oameni de bine, nădejde asupra căreia, dealtfel,
 n-aș vrea să stăruiesc cu tot dinadinsul. În schimb
 cît privește speranța mea de a mă duce, după moarte,
 alături de niște zei care să fie cei mai buni stăpîni,
 bine e să știți că, dacă este vreun lucru pe care să-l
 susțin eu cu înverșunare, apoi acesta este, nădejdea
 aceasta a mea¹⁰⁵. Astfel că iată de ce mă văd îndrep-
 tătit să nu-i port morții chiar atîta supărare și să
 am bună nădejde că pe cei care s-au săvîrșit din
 viață îi mai așteaptă ceva, și anume, potrivit unei
 credințe vechi, ceva mai bun pentru cei buni decît
 pentru cei răi¹⁰⁶.

SIMMIAS Cum adică, Socrate, ai de gînd să te d
 duci de lângă noi păstrînd doar pentru tine gînduri
 ca acestea? Nu vrei să ni le împărtășești și nouă?
 Este vorba, cred eu, de un bun care e și al nostru,
 al tuturor¹⁰⁷. Unde mai pui că, dacă ne conving
 spusele tale, ele îți vor fi slujit, totodată, și drept
 apărare.

SOCRATE Hai să încerc. Dar mai întii stați să
 vedem ce anume dorește bunul nostru Criton, căci,
 dacă nu mă înșel, de mult încearcă să-mi spună ceva¹⁰⁸.

CRITON Doar atîta, că de o bucată de vreme cel
 care îți va da otrava¹⁰⁹ îmi tot spune să-ți
 atrag atenția că trebuie să vorbești cît mai puțin.
 Zice că cei care stau prea mult de vorbă se încing
 și că nu trebuie ca acțiunea otrăvii să fie tulburată
 de un asemenea lucru; cei care vorbesc mult sînt
 siliți cîteodată să bea din ea de două sau de trei ori¹¹⁰. e

SOCRATE Să-și vadă de treabă!¹¹¹ Atît să fie
 grija lui: să fie pregătit să-mi dea de două ori și,
 de va fi de trebuință, chiar de trei.

CRITON Da, eram aproape sigur că așa ai să
 spui, dar prea mă sîcîie de mult cu treaba asta.

SOCRATE Nu-l lua în seamă. — Așadar vouă,
 ca judecători ai mei, trebuie să vă dau socoteală¹¹²
 și să vă arăt de ce cred eu că e firesc ca un om care
 și-a petrecut viața ca un filosof adevărat¹¹³ să înfrunte
 clipa morții fără teamă¹¹⁴ și să fie încredințat că după 64 a

aceea va dobîndi acolo bunurile cele mai de preț¹¹⁵. Cum este oare cu puțință? Iată ce voi încerca, Simmias și Cebes, să vă lămuiesc. Cei străini de filosofie au toate șansele să nu-și dea seama¹¹⁶ că de fapt singura preocupare a celor care i se dăruiesc cu adevărat este trecerea în moarte și starea care îi urmează¹¹⁷. Or, dacă așa stau lucrurile, n-ar fi ciudat ca, după ce o viață de om nu te-a interesat și n-ai dorit altceva, să te necăjești tocmai cînd vine clipa?

b SIMMIAS (*podidit de rîs*) Doamne, Socrate, numai de rîs nu îmi era acum o clipă și, uite, m-ai făcut să rîd. Mi-a venit să rîd la gîndul că, dacă te-ar auzi spunînd ce-ai spus acum o clipă, mulțimea ar gîndi că ce se spune împotriva filosofilor¹¹⁸ pe drept cuvînt se spune (și tot așa ar socoti, și încă cum, oamenii de pe la noi)¹¹⁹: că filosofii sînt numai buni pentru-a muri¹²⁰ și, lucru evident, întocmai asta li se și cuvine.

SOCRATE Și ar avea dreptate, cum de nu, cu o rezervă însă: deloc nu își dau seama¹²¹ nici în ce sens adevărații filosofi sînt numai buni pentru-a muri, nici în ce sens se poate spune că sînt vrednici de-a muri și de ce anume fel de moarte. Așa că haideti să nu ne mai pese ce zice mulțimea și să dezbatem lucrul numai între noi¹²².

c Noi ce zicem? Admitem că există ceva numit moarte?¹²³

SIMMIAS În modul cel mai hotărît.

SOCRATE Și acest ceva să fie oare altceva decît despărțirea sufletului de trup?¹²⁴ Nu asta înseamnă oare a fi mort: despărțit de suflet, trupul să rămînă singur în el însuși, iar sufletul, despărțit de trup, să rămînă singur cu el însuși? Nu e așa că moartea este tocmai acest lucru?¹²⁵

SIMMIAS Nimica altceva.

d SOCRATE Atuncea, dragul meu Simmias, vezi dacă nu cumva poți fi de acord cu mine în cele ce urmează, căci, pornind noi de la ele, socot că vom putea înainta pe calea lămuririi celor cercetate¹²⁶.

Spune-mi deci: după părerea ta îi este propriu filosofului să trăiască cu gîndul la ceea ce poartă

numele de „plăceri”, cum ar fi de pildă mîncarea, băutura?

SIMMIAS Cîtuși de puțin, Socrate.

SOCRATE Dar plăcerea iubirii?

SIMMIAS Cu nici un chip.

SOCRATE Dar celelalte feluri în care slujim trupul¹²⁷, au ele oare preț în ochii unui asemenea om? De pildă dobîndirea de haine sau de încălțăminte mai deosebită sau de orice alt fel de înfrumusețare hărăzită trupului¹²⁸, toate acestea crezi tu că au vreun preț în ochii lui sau crezi că, dacă nu e absolut silit să se împărtășească din ele, le nesocotește?

SIMMIAS Eu unul zic că, dacă este filosof adevărat, sigur le nesocotește¹²⁹.

SOCRATE Așadar consideri că, în general, filosoful nu este preocupat de ale trupului, ci că, atît cît îi stă în putință, rămîne departe de ele, îndreptîndu-și gîndul numai către suflet?¹³⁰

SIMMIAS Întocmai.

SOCRATE Atunci, chiar din aceste prime exemple, nu este limpede că filosoful, spre deosebire de toți ceilalți oameni, caută să își detașeze cît mai mult sufletul de tovărășia trupului?

SIMMIAS Așa rîcise.

SOCRATE Și atunci, nu e așa, Simmias, ce să creadă oamenii cei mulți? Că acela care nu găsește nici o plăcere în asemenea lucruri și nu se împărtășește din ele nu este vrednic să trăiască¹³¹, că cel căruia nu-i pasă cîtuși de puțin de plăcerile care se datorează trupului năzuiește către moarte¹³².

SIMMIAS Ce spui tu e perfect adevărat.

SOCRATE Și-acuma, dacă trecem la însăși dobîndirea înțelegerii adevărului¹³³, spune-mi: ce crezi, dacă în cursul unei cercetări îi cerem trupului concursul, ne este el oare piedică sau ajutor? Adică, de pildă: este un anume grad de adevăr în ce ne dau vederea și auzul cînd pînă și poezii ne tot spun că nimic nu este întocmai așa cum auzim sau cum vedem?¹³⁴ Or, dacă printre simțurile legate de trup nici măcar acestea două nu sînt nici sigure și nici exacte¹³⁵, cu atît mai puțin sînt celelalte, care, nu

e

65 a

b

încăpe îndoială, le sînt acestora inferioare. Tu nu crezi așa?

SIMMIAS Ba chiar așa.

SOCRATE Și atunci cînd ajunge sufletul la adevăr? Căci am văzut că ori de cîte ori pornește să cerceteze ceva cu ajutorul trupului, acesta în chip sigur îl înșală¹³⁶.

SIMMIAS Chiar așa este.

c SOCRATE În schimb, oare nu cumva prin actul de-a gîndi¹³⁷ i se vădește sufletului ceva din realitate?¹³⁸

SIMMIAS Ba da.

SOCRATE Și cînd gîndește el cel mai bine? Cînd nu îi vine nici o tulburare¹³⁹ nici de la auz, nici de la văz, nici de la suferință, nici de la vreo plăcere, de la nimic din toate acestea; cînd rămîne, atît cît este cu putință, singur el cu sine, cînd lasă trupul să își vadă de-ale sale¹⁴⁰ și cînd, iarăși atît cît este cu putință, se desface de orice legătură și de orice apropiere de el¹⁴¹, pentru a năzui către realitate.

SIMMIAS Așa este.

d SOCRATE Nu este prin urmare și acesta un domeniu în care sufletul filosofului arată cel mai mare dispreț pentru trup și caută să scape de el, urmărind să rămînă el cu sine însuși?¹⁴²

SIMMIAS Nu încăpe îndoială.

SOCRATE Și acum, Simmias, să vedem ce spunem mai departe. Afirmăm noi sau nu existența a ceva drept în sine?¹⁴³

SIMMIAS Pe Zeus, de bună seamă că o afirmăm.

SOCRATE Dar a ceva frumos sau bun în sine?

SIMMIAS Cum altfel!

SOCRATE Dar ai văzut pînă acum vreodată cu ochii tăi măcar vreunul din aceste lucruri?

SIMMIAS Nicidecum.

e SOCRATE Atuncea să le fi perceput tu oare cu un alt simț decît acelea ale trupului?¹⁴⁴ Și nu vorbesc numai de bine, de frumos sau de dreptate, ci, în general, de toate, de mărire, sănătate, forță, într-un cuvînt de ce anume sînt lucrurile, toate, în esența lor, de ce sînt ele cu adevărat¹⁴⁵. Oare aceasta să ne-o

poată spune trupul? Nu stau lucrurile mai degrabă altfel? Spune-mi, nu acela dintre noi care se străduiește cît mai mult și cît mai exact să înțeleagă ce este în sine fiecare dintre lucrurile pe care le cercețează se apropie cel mai mult de cunoașterea lor?¹⁴⁶

SIMMIAS Bineînțeles.

SOCRATE Și cel care realizează în chipul cel mai pur¹⁴⁷ acest lucru nu este oare cel care, în cel mai înalt grad posibil, se apropie de fiecare lucru numai cu gîndirea în sine, fără să recurgă, în actul gîndirii, nici la văz, nici la vreun alt simț pe care să-l antreneze în cursul procesului rațional?¹⁴⁸ Nu este oare tocmai acela care, recurgînd doar la gîndirea în sine, pură de orice amestec, se pune pe urmele¹⁴⁹ fiecărei realități luate de asemenea în sine, pură de orice amestec? Cel care, în acest scop, se lipsește¹⁵⁰ cît mai mult de ochi și de urechi și, ca să spun așa, de întregul lui trup, convins că orice asociere cu el tulbură sufletul și îl împiedică să dobîndească adevărul și cunoașterea? Iar dacă ar fi ca cineva să atingă vreodată realul, nu ar fi tocmai el acela?

SIMMIAS E uimitor, Socrate, cît de adevărat e tot ce-ai spus!¹⁵¹

SOCRATE Dacă-i așa, atunci acestea toate nu pot să nu trezească în adevărații filosofi convingerea¹⁵² pe care, în convorbirile lor, o formulează cam așa:

„Există fără îndoială, în cercetarea lucrurilor, o cale care să ne poată scoate la lumină¹⁵³, pe noi și gîndul nostru: ideea că, atîta vreme cît avem un trup și cît sufletul nostru se află plămădit laolaltă cu asemenea năpastă, năzuința noastră, adică dobîndirea adevărului, nu va fi îndestulată vreodată. Într-adevăr, în nesfîrșite chipuri ne muncește trupul datorită obligației de a-l hrăni, iar dacă se adaugă și vreo boală, iată-ne împiedicați în vînătoarea noastră de realitate¹⁵⁴. Trupul ne pîngărește cu iubiri și pofte, cu spaime, cu tot felul de năluciri, cu fleacuri fără număr¹⁵⁵, astfel încît de răul lui, cum vine vorba¹⁵⁶, nu mai ajungem niciodată să «gîndim» cu-adevărat. Cine altul decît trupul cu dorințele lui ne aduce războaie, răzmerițe, lupte? Căci nu este război¹⁵⁷ care să

66 a

b

c

nu se nască din dorința de a dobîndi averi¹⁵⁷, iar la dobîndirea de averi numai și numai trupul ne dă ghies, robi îngrijirii sale cum sîntem. El este vinovat că, datorită tuturor acestor lucruri, nu găsim nici un răgaz pentru filosofie și, culmea, de cîte ori ne lasă totuși unul, cît să ne îndreptăm atenția către vreun obiect de cercetare, deodată iată-l făcîndu-se din nou simțit, stingherindu-ne în fel și chip, tulburîndu-ne și năucindu-ne, astfel că nu mai sîntem în stare, din pricina lui, să deslușim adevărul¹⁵⁸. Dimpotrivă, avem neîndoielnică dovadă că, dacă e să cunoaștem vreodată un lucru în toată puritatea lui, trebuie să ne detașăm de trup și să contemplăm, cu sufletul în sine, realitățile în sine. Abia atunci, așa e de crezut, ne vom înstăpîni pe ceea ce rîvnim și spunem că este obiectul dragostei noastre : pe cunoașterea deplină¹⁵⁹. Dar asta nu se va petrece cît sîntem încă în viață, ci, cum reiese din raționament, doar după ce vom fi murit. Într-adevăr, dacă împreună cu trupul nu ne este cu puțință să cunoaștem, în toată puritatea sa, nimic, atunci din două una : ori ne este pe vecie imposibil să dobîndim cunoașterea, ori ne va fi posibil numai după moarte. Căci abia atunci sufletul va rămîne el cu sine însuși, despărțit de trup, iar înainte nu¹⁶⁰. De-aicea mai rezultă, pare-se, și că, atîta cît sîntem încă în viață, cea mai mare apropiere de cunoaștere o vom realiza-o ori de cîte ori, după măsura puterilor noastre, nu vom avea cu trupul legătură și amestec cîtă vreme ele nu sînt absolut necesare, nelăsîndu-ne astfel molipsiți de natura lui¹⁶¹, ci păstrîndu-ne cît mai curați de el, în așteptarea ceasului cînd ne va dezlega de el însăși divinitatea¹⁶². Atunci, nemaifiind legați de trup și de nesăbuința lui, deveniți puri, vom exista, putem să credem, printre realități și ele pure și vom putea cunoaște prin noi înșine în întregime ceea ce e fără amestec, adică ceea ce, credem noi, e adevărul¹⁶³. Căci celui ce nu este pur nu-i e îngăduit să se atingă de ceea ce este."

Cam acestea, cred eu, Simmias, sînt vorbele pe care trebuie să le rostească între ei și părerile pe care

trebuie să le aibă toți cei care sînt, în adevăratul înțeles al cuvîntului, iubitori de cunoaștere¹⁶⁴. Oare ție nu ți se pare tot așa?

SIMMIAS Ba chiar așa mi se pare, Socrate.

SOCRATE Așadar dacă e adevărat ce-am spus, atunci, iubite prieten, mare nădejde este ca acela ce ajunge unde mă duc¹⁶⁵ eu acum să dobîndească din belșug, acolo și numai acolo, lucrul la care, cît am trăit, am năzuit cu-atîta osteneală¹⁶⁶. Astfel încît călătoria aceasta pe care mi s-a poruncit s-o fac acum este însoțită de o mare speranță, atît pentru mine cît și pentru orice om care socotește că, avînd mintea¹⁶⁷ ca și purificată, este gata de drum.

SIMMIAS De bună seamă așa este.

SOCRATE Și oare purificarea¹⁶⁸ nu este tocmai ce spune învățătura aceea de demult?¹⁶⁹ Adică strădania sufletului de a se detașa cît mai mult de trup, de a se obișnui¹⁷⁰ să se concentreze în sine, strîngîndu-se în el însuși din toate ungherele trupului¹⁷¹ de a trăi atîta cît stă în puterea lui, și în viața de acum și în cea care urmează, singur în sine însuși desprins de trup ca de niște lanțuri?¹⁷²

SIMMIAS Negreșit.

SOCRATE Dar această eliberare, această desprindere a sufletului de trup, nu este tocmai ceea ce se numește moarte?¹⁷³

SIMMIAS Ba chiar așa.

SOCRATE Iar eliberarea de care vorbim cine sînt oare singurii care o urmăresc neîncetat, din răspuțeri, dacă nu cei cu adevărat filosofi, cînd tocmai asta, eliberarea și desprinderea sufletului de trup, este de fapt preocuparea lor?¹⁷⁴ Tu nu crezi că e așa?

SIMMIAS Ba e vădit că nu poate să fie altfel.

SOCRATE Și atunci, cum spuneam la început, n-ar fi ridicol¹⁷⁵ ca un om care s-a străduit o viață întreagă să-și apropie cît mai mult felul de a trăi de starea morții să se supere tocmai în clipa cînd stă s-o dobîndească?

SIMMIAS Ar fi, ce-i drept, ridicol.

SOCRATE Este așadar un fapt de netăgăduit, Simmias, că adevărații filosofi nu fac altceva, făcînd

filosofie, decît un exercițiu neîncetat în vederea ceasului morții și că, dintre toți oamenii, ei se tem cel mai puțin de a fi morți. Gîndește-te așa: dacă, de tot certăți¹⁷⁶ fiind cu trupul, tînjesc să-și aibă sufletul singur cu sine însuși și dacă, pe de altă parte, în ceasul în care acest lucru se realizează, ar simți teamă și regret¹⁷⁷, nu s-ar face ei vinovați de o gravă inconsecvență? Căci ce altceva decît inconsecvență ar fi să nu se bucure că merg acolo unde pot fără de greș spera să dobîndească lucrul la care, mereu iubindu-l, au rîvnit timp de o viață, cunoașterea adică, și să scape de conviețuirea cu acela pentru care au simțit doar dușmănie?¹⁷⁸ Cum adică! Ațiția oameni, cînd au pierdut, murindu-le, o omenească dragoste (un iubit, o soție, un fiu)¹⁷⁹ au vrut să-i însoțească, de bună voia lor, în Hades, împinși la asta de nădejdea de a-i revedea cumva acolo pe cei dragi și de a sta cu ei, iar cel care iubește cu adevărat cunoașterea și e adînc pătruns de aceeași nădejde, că nicăieri decît la Hades nu va dobîndi o cunoaștere demnă de acest nume, acela se va supăra văzînd că moare și se va duce-acolo fără bucurie? Trebuie să credem, prietene, că nu, dacă îl considerăm cu adevărat filosof¹⁸⁰. Căci un filosof va avea credința de neclintit că numai acolo are să aibă parte de cunoașterea pură, acolo și nicăieri altundeva¹⁸¹. Și, dacă e așa, n-ar fi din partea unui asemenea om, cum spuneam adineaori, o gravă inconsecvență dacă s-ar teme de moarte?

SIMMIAS Ba zău că ar fi.

SOCRATE Și atunci a vedea pe cineva că-i pare rău că moare nu e oare acesta un semn suficient de clar¹⁸² că ceea ce iubește acel om nu e înțelepciunea, ci este trupul său? Și nu cumva același om se dovedește de asemenea a fi și iubitor de avuții și de onoruri¹⁸³, fie numai de una din acestea, fie chiar de amîndouă?

SIMMIAS Întocmai cum zici tu.

SOCRATE Și, spune-mi, nu crezi că ceea ce se numește îndeobște curaj este propriu în cel mai înalt grad filosofilor, așa cum i-am definit mai sus?

SIMMIAS Lor și numai lor.

SOCRATE Dar cumpătarea, ceea ce și cei mulți numesc tot cumpătare¹⁸⁴, adică faptul de a nu te lăsa aprig stîrnit de dorințe, ci de a te purta față de ele cu nepăsare, fără să-ți pierzi capul¹⁸⁵, oare nu este și ea proprie numai acelor care rămîn cu totul nepăsători față de trup și trăiesc întru filosofie?

SIMMIAS Nu poate fi altminteri.

SOCRATE Într-adevăr, dacă te-ai hotărî să cercezezi atît curajul cît și cumpătarea celorlalți, ele ți-ar părea lucruri ciudate.

SIMMIAS Cum adică, Socrate?

SOCRATE Toți ceilalți consideră că moartea este una dintre marile nenorociri¹⁸⁶, știi asta, nu?

SIMMIAS Desigur, știu prea bine.

SOCRATE Și nu-i așa că, printre ei, cei curajoși înfruntă moartea, atunci cînd o înfruntă, de teama unor și mai mari nenorociri?¹⁸⁷

SIMMIAS Ba așa e.

SOCRATE Urmează că, exceptînd pe filosofi, toți oamenii sînt curajoși numai cînd sînt plini de frică, numai cînd se tem. Totuși e fără noimă să consideri că cineva e curajos tocmai din teamă sau din lașitate¹⁸⁸.

SIMMIAS Nu încape vorbă.

SOCRATE Și mai spune-mi : aceia dintre ei care trec drept oameni cu măsură nu se află în aceeași situație?¹⁸⁹ Oare nu și ei sînt cumpătați dintr-o nestăpînire de un anume fel? Oricît am spune noi că nu e cu puțință¹⁹⁰, totuși la fel stau lucrurile și cu temperanța lor neghioabă. Temîndu-se să nu fie privați de unele plăceri pe care le doresc, se abțin de la altele, căzînd în felul ăsta pradă celora dintîi. Cu toate că numesc nestăpînire faptul de a te lăsa condus de plăceri, totuși asta pățesc : izbutesc să nu cadă în stăpînirea unor anumite plăceri numai atunci cînd sînt în stăpînirea altora. Ceea ce seamănă cu ce spuneam mai adineaori : că, în anume sens, nestăpînirea îi face cumpătați.

SIMMIAS Așa pare să fie.

SOCRATE Numai că, minunatul meu Simmias, tare mă tem că, pentru obținerea virtuții, nu acesta este

schimbul cel cinstit, să dai plăceri pentru plăceri, dureri pentru dureri, o teamă pentru altă teamă, una mai mare în schimbul uneia mai mici, de parcă ar fi vorba de schimbat monede. Cred, dimpotrivă, că în schimbul tuturor acestor lucruri valoare are doar o singură monedă¹⁹¹, și aceea e gândirea. Și cred că toate, cînd sînt prețuite astfel, cînd sînt

b cumpărate și vîndute cu asemenea preț, cu cunoaștere deci¹⁹², toate sînt cu-adevărat ceea ce sînt: curaj și cumpătare și dreptate, cu un cuvînt virtute autentică¹⁹³, fie că se adaugă, fie că lipsesc plăceri sau temeri sau orice altceva de acest fel¹⁹⁴. Și, dimpotrivă, dacă toate-acestea sînt despărțite de cunoaștere și sînt schimbate numai între ele, una pentru alta¹⁹⁵, atunci mă tem că nu sînt decît umbre jucate pe-un perete, iar o asemenea virtute vrednică numai de un sclav și neavînd în ea nimic nici sănătos și nici adevărat¹⁹⁶. În realitate și cumpătarea și dreptatea și curajul reprezintă fără îndoială, fiecare, rezultatul unei purificări de toate acestea. Cît despre

c cunoașterea însăși, ea este de bună seamă un mijloc de purificare¹⁹⁷. Și sînt destule șanse¹⁹⁸ ca oamenii aceia cărora le datorăm instituirea inițierilor să nu fi fost niște nepricepuți și ca în tainele lor să se ascundă revelația¹⁹⁹ unei realități: aceea că toți cei care ajung la Hades fără să fi fost inițiați în misterii vor zăcea în Mlaștină²⁰⁰, în timp ce aceia care ajung acolo purificați și inițiați vor sălășlui împreună cu zeii²⁰¹. Căci, după spusa celor care se ocupă de inițieri²⁰², „mulți purtători de thyrs, puțini bacanți”²⁰³.

d Iar după părerea mea aceștia din urmă nu sînt alții decît cei pătrunși de adevărata filosofie. Ca să mă număr printre ei m-am străduit și eu în fel și chip toată viața, din răspuțeri și fără să precupețesc nimic. Fost-a strădania aceasta a mea strădania cea bună, izbîndit-am eu ceva? Numai ducîndu-mă acolo voi putea să mă încredințez. Ceea ce, pare-mi-se, cu voia zeilor, se va întîmpla curînd.

Așadar, Cebes și Simmias, acestea le-am avut de spus spre apărarea mea. Vedeți și voi că am bune temeuri²⁰⁴ ca, plecînd de la voi și de la vechii mei

stăpîni de-aici, să nu simt nici păreri de rău, nici răzvrătire. O să gădesc, sînt sigur, și-acolo ca și-aici, stăpîni și prieteni buni. Iar dacă apărarea pe care am rostit-o în fața voastră este mai convingătoare decît cea adresată judecătorilor atenieni²⁰⁵, atunci toate sînt bune.

Astfel încheie Socrate. Iar după o clipă:

CEBES Plin de adevăr îmi pare tot ce-ai spus, Socrate, numai că învățătura ta despre suflet nu este menită să-i convingă prea ușor pe oamenii cei mulți, care se tem²⁰⁶ că, odată despărțit de trup, sufletul nu mai rămîne în ființă nicăieri și că, în ziua morții unui om, se află nimic și pierde: în clipa cînd iese din trup și se desface de el, se risipește ca o adiere, ca un fum, se pierde destrămîndu-se în zbor și încetează să mai ființeze undeva²⁰⁷. Ce-i drept, dacă, scăpat de toate relele pe care le-ai enumerat tu adineaori, ar fi un chip ca sufletul, rămas el în de sine undeva, să se închege la un loc prin propria-i putere²⁰⁸, am putea, Socrate, avea speranța, mare și frumoasă, că tot ce spui tu este pe deplin adevărat. Numai că pentru a dovedi că, după moarte, sufletul subzistă și își păstrează cumva puterea de a făptui și a gîndi²⁰⁹, pentru aceasta este fără doar și poate necesară o argumentare bogată și convingătoare²¹⁰.

SOCRATE Este adevărat ce spui tu, Cebes. Cum să facem dar? Dorești să dezbatem între noi²¹¹ aceste lucruri, ca să vedem dacă ele pot să stea așa sau nu?

CEBES Orice părere a ta în această privință eu aș afla-o cu plăcere²¹².

SOCRATE De una bine măcar: nimeni, ascultîndu-mă acum, fie el chiar un autor de comedii, nu cred că ar putea să spună că sînt doar un flecar care vorbește despre lucruri care nu-l privesc²¹³. Atunci, dacă așa ți-e voia, hai să ne ducem pîn-la capăt cercetarea.

Lucrul trebuie, pare-mi-se, cercetat din acest unghi: dacă, după moartea oamenilor, sufletele lor, la Hades, au sau nu ființă. Există o veche tradiție, de care am mai pomenit²¹⁴, potrivit căreia ele ființează acolo, sosite de aici²¹⁵, și, de asemenea, că ele revin aici, în lumea aceasta, și se nasc din morți. Iar dacă

d lucrurile stau așa, adică dacă²¹⁶ cei vii renasc din morți, atunci ar mai putea încăpea îndoială că sufletele noastre există acolo? Într-adevăr, nu ar avea cum să renască iar din non existență, ceea ce pentru noi ar fi o dovadă îndestulătoare dacă s-ar arăta, fără puțință de-ndoială, că cei vii numai din morți se nasc. Dacă însă nu-i așa, atunci avem nevoie de alt argument²¹⁷.

CEBES Întocmai.

e SOCRATE Atunci, dacă dorești să înțelegi lucrurile mai ușor, nu le examina doar privitor la oameni, ci și la toate animalele și plantele, într-un cuvânt la toate câte sînt supuse nașterii²¹⁸. Despre acestea toate să vedem dacă nu cumva se nasc, fiecare, în chipul următor: din contrariul său, acolo unde un asemenea raport există, cum ar fi acela dintre frumos și urît, drept și nedrept și dintre foarte multe altele²¹⁹. Să ne gîndim atunci așa: cînd un lucru are un contrariu, se naște el în mod necesar sau nu din contrariul său și numai din el? Astfel, cînd ceva devine mai mare, nu devine el oare în mod necesar mai mare după ce, înainte, a fost mai mic?²²⁰.

CEBES Ba da.

SOCRATE Iar cînd ceva devine mai mic, nu devine el mai mic după ce, înainte, a fost mai mare?

71 a CEBES Așa e.

SOCRATE De asemenea, nu se devine mai slab din mai puternic, mai iute din mai lent?

CEBES Fără îndoială.

SOCRATE Și iarăși: ceva nu devine mai rău din mai bun, mai drept din mai nedrept?

CEBES Altfel cum?

SOCRATE Ne este deci suficient ca să admitem că toate se nasc în felul acesta, lucrurile contrare din contrariul lor²²¹.

CEBES Întru totul.

b SOCRATE Mai departe: la toate aceste contrarii se mai poate observa ceva, și anume că între termenii fiecărei perechi există două procese: de la unul la celălalt și, invers, de la al doilea la primul²²². Într-adevăr, între un lucru mai mare și unul mai mic nu

are loc o creștere și o descreștere²²³, astfel că zicem că unul crește și celălalt descrește?²²⁴

CEBES Ba da.

SOCRATE Același lucru pentru descompunere și compunere, pentru răcire și încălzire și toate cîte se află în același raport²²⁵. Și chiar dacă nu avem cîte un nume în toate cazurile²²⁶, totuși, în toate cazurile, faptele însele se petrec în mod necesar tot așa: aceste realități se nasc una din cealaltă și între ele are loc un proces reciproc²²⁷. Nu crezi și tu așa?

CEBES Ba sînt convins.

SOCRATE Și acum spune-mi: există ceva opus vieții²²⁸, așa cum somnul este opus veghii?²²⁹

CEBES Există.

SOCRATE Ce?

CEBES Moartea.

SOCRATE Atunci, dacă sînt contrarii, nu se nasc aceste realități una din cealaltă și între ele, de vreme ce sînt două, nu există un îndoit proces?

CEBES Altfel nu s-ar putea.

SOCRATE Și acum cu am să-ți numesc una dintre perechile pomenite adineaori, atît perechea cît și dublul proces care are loc între termenii ei, iar tu ai să mi-o numești pe cealaltă. Perechea mea este somnul și veghea, veghea se naște din somn și somnul din veghe, iar procesele dintre ele sînt adormirea și trezirea²³⁰. Îți este îndeajuns de clar?

CEBES Mi-e foarte clar.

SOCRATE Atunci enunță-mi corespondentele respective în cazul vieții și al morții. Nu susții tu că moartea este contrariul vieții?²³¹

CEBES Ba da.

SOCRATE Și că se nasc una din alta?

CEBES Da.

SOCRATE Și atunci ce anume ia ființă din ce este viu?

CEBES Ce este mort.

SOCRATE Iar din ce e mort?

CEBES Ceea ce-i viu, nu avem cum să nu admitem.

SOCRATE Prin urmare, Cebes, ceea ce e viu, făpturile vii, provin din ceea ce e mort?²³²

CEBES Așa se vedește.

SOCRATE Și atunci, în Hades²³³, sufletele noastre au ființă?

e CEBES Așa se pare.

SOCRATE Iar, dintre cele două procese implicate, unul este evident. Într-adevăr, faptul de a muri este sau nu o evidență?

CEBES Nu încape îndoială.

SOCRATE Și atunci ce zici să facem? N-o să-i atribuim acestui fapt procesul său contrariu, o să lăsăm natura șchioapă²³⁴ în privința asta, nu ne vedem siliți să-i acordăm lui „a muri” un proces invers?

CEBES Fără doar și poate.

SOCRATE Și care ar putea să fie?

CEBES „A reînvia”²³⁵.

SOCRATE Atunci, dacă „a renaște” există cu adevărat, acesta, „a reînvia”, ar fi procesul care duce de la cei morți către cei vii?

72 a CEBES Întocmai.

SOCRATE Sîntem deci de acord și asupra acestui lucru: este tot atît de sigur că viii provin din cei morți cît este sigur că morții provin din cei vii. Și, dacă e așa, atunci avem un semn neîndoielnic că nu greșeam spunînd că sufletele morților există undeva, într-un loc de unde ei renasc²³⁶.

CEBES Da, Socrate. Din cîte-am convenit așa decurge.

b SOCRATE Iată dealtfel, Cebes, încă ceva care va dovedi, cred eu, că cele convenite între noi erau adevărate²³⁷. Într-adevăr, dacă devenirea reciprocă a contrariilor unele din altele n-ar avea loc ca într-o mișcare circulară, ci procesul s-ar petrece, rectiliniu și ireversibil²³⁸, numai într-un singur sens, atunci, cred că bine îți dai seama, pînă la urmă toate lucrurile ar încremeni în aceeași stare²³⁹, supuse aceleiași condiții, și orice proces generativ ar înceta²⁴⁰.

CEBES Cum adică?

SOCRATE Nu este deloc greu de înțeles ce vreau să spun. Dacă ar exista, de pildă, numai procesul

adormirii dar nu și acela, invers, al trezirii din somn, atunci vezi și tu bine că starea finală a lucrurilor ar face din povestea lui Endimion²⁴¹ o întâmplare de rînd și din el un om ca toți oamenii, nedeosebindu-se cu nimic, prin somnul său, de somnul lumii întregi²⁴². Și tot așa, dacă totul ar fi numai îmbinare fără dezbinare, repede s-ar împlini cuvîntul lui Anaxagoras: „Toate lucrurile strînse la un loc”²⁴³. De asemenea, iubite Cebes, dacă tot ce este înzestrat cu viață ar muri și, odată mort, ar rămîne în starea aceasta și nu s-ar mai întoarce la viață, mai încapere oare îndoială că pînă la urmă, în mod absolut necesar, nimic n-ar mai viețui și moartea ar cuprinde totul? Într-adevăr, dacă cele vii s-ar naște din altceva decît din cele moarte²⁴⁴, ce s-ar putea născoci ca, ele murind, să nu se piardă totul în moarte?²⁴⁵

CEBES Chiar nimic, Socrate. Cred că ceea ce spui este întru totul adevărat.

SOCRATE Pentru mine, Cebes, nu încapere nici o îndoială că așa stau lucrurile și nu cred că ne amăgim²⁴⁶ căzînd de acord asupra lor. Nu, toate acestea sînt realități: și reînvierea, și faptul că cei vii se nasc din morți, și existența sufletelor celor morți²⁴⁷.

CEBES Dealtfel și învățătura aceea a ta, pe care obișnuiești să o invoci adesea²⁴⁸ și potrivit căreia învățarea nu este pentru noi de fapt decît o reamintire²⁴⁹, și ea, dacă e întemeiată, ne silește să admitem, nu-i așa, că trebuie să fi învățat cîndva mai demult ceea ce ne reamintim acum. Or, acest lucru n-ar fi cu puțință dacă nu admitem că, înainte de a ne naște în această formă omenească, sufletul nostru a existat undeva în altă parte²⁵⁰. Astfel că și pe calea aceasta putem crede că sufletul este nepieritor.

SIMMIAS Dar, Cebes, care sînt argumentele acestor afirmații?²⁵¹ Te rog să mi le amintești, pentru moment nu le am prea lămurit în minte.

CEBES Există o dovadă minunată²⁵² între toate, aceea că, atunci cînd oamenilor li se pun întrebări, ei pot răspunde corect la orice, bineînțeles dacă întrebările au fost puse cu pricepere²⁵³. Or, dacă n-ar exista în ei știința și buna înțelegere a lucrurilor²⁵⁴,

b ei nu ar fi în stare de așa ceva și, de asemenea, dacă sînt puși în fața unei figuri geometrice sau a altor modele²⁵⁵ de acest fel, se obține dovada cea mai evidentă că așa stau lucrurile.

SOCRATE Dacă totuși, Simmias, toate acestea nu te conving, vezi dacă nu poți cădea de acord cu mine gîndindu-te altfel²⁵⁶. Ceea ce te face neîncredător este că nu înțelegi cum ceea ce numim învățare este de fapt o rememorare, nu-i așa?

SIMMIAS Neîncredător? Nu sînt defel. Dar simt nevoia să trăiesc eu însumi²⁵⁷ lucrul despre care se vorbește: să-mi reamintesc. Și iată că deja, mulțumită expunerii lui Cebes, aproape că îmi amintesc, aproape sînt convins. Totuși aș fi bucuros să ascult acum și felul tău de a înfățișa lucrurile.

c SOCRATE Iată cum. Am convenit, nu-i așa, că, pentru a-ți aminti un lucru, trebuie să-l fi știut cîndva²⁵⁸.

SIMMIAS Da, negreșit.

SOCRATE Atunci putem cădea de acord că de reamintire este vorba ori de cîte ori știința apare în următorul fel: cînd cineva, văzînd un lucru, ori auzindu-l, ori percepîndu-l cu vreun alt simț, ajunge să cunoască nu numai acel lucru, ci să conceapă și ideea unui altul, ceva care este obiectul unui alt fel de știință. Cînd lucrurile se petrec așa, nu sîntem oare îndreptățiți să spunem că și-a reamintit lucrul acela?²⁵⁹

d SIMMIAS Ce vrei să spui?

SOCRATE Iată, de pildă: una este, nu-i așa, a cunoaște un om, alta e a cunoaște o liră?

SIMMIAS Firește.

SOCRATE Pe de altă parte știi bine ce se întîmplă cu îndrăgostiții cînd văd o liră sau o tunică sau cine știe ce alt lucru de care tinerii lor prieteni se folosesc în mod obișnuit: percep lira și totodată își reprezintă cu mintea imaginea băiatului căruia îi aparține. Acest lucru reprezintă o reamintire; la fel cînd cineva, văzîndu-l pe Simmias, își amintește, de cele mai multe ori, de Cebes; și pot desigur invoca oricîte exemple de același fel²⁶⁰.

SIMMIAS O, foarte numeroase, nu încapе îndoială.

SOCRATE Nu ți se pare că în astfel de situații este vorba de o reamintire? Și îndeosebi în cazuri cînd e vorba de lucruri pe care, datorită timpului și pierderii lor din vedere, ajungem să le fi uitat?²⁶¹ e

SIMMIAS Negreșit.

SOCRATE Și mai spune-mi: este cu puțință ca, văzînd desenul unui cal sau al unei lire, să-ți reamintești de un om sau ca, văzînd portretul lui Simmias, să-ți reamintești de Cebes?²⁶²

SIMMIAS E întru totul cu puțință.

SOCRATE Sau, invers, ca, văzînd portretul lui Simmias, să ți-l reamintești pe însuși Simmias?²⁶³

SIMMIAS Și aceasta.

SOCRATE Atunci, reiese sau nu din toate aceste exemple că lucrurile de la care pornește reamintirea pot să fie atît asemănătoare cît și neasemănătoare?²⁶⁴ 74 a

SIMMIAS Reiese.

SOCRATE Însă cînd ne reamintim ceva pornind de la o realitate asemănătoare nu-i așa că ne gîndim neapărat și dacă, din punctul de vedere al asemănării, lucrului văzut îi lipsește ceva sau nu prin raport la cel reamintit?²⁶⁵

SIMMIAS Asta ne vine în minte, negreșit.

SOCRATE Acum gîndește-te dacă e adevărat sau nu următorul lucru. Noi afirmăm, nu-i așa, că există ceva numit egalitate, dar nu egalitatea unui băț cu alt băț, ori a unei pietre cu altă piatră, nimic de acest fel, ci altceva, ceva de dincolo de toate cazurile concrete, egalitatea în sine²⁶⁶. Putem sau nu susține existența unei astfel de realități?

SIMMIAS Putem și încă cum!

SOCRATE Și știm oare și ce este ea în sine?²⁶⁷

SIMMIAS De bună seamă.

SOCRATE Și știința aceasta de unde o avem?²⁶⁸ Să provină ea oare de la obiectele menționate adinea-ori, de la percepția egalității dintre bețe, pietre, orice altceva? De la ele pornind ne formăm noi ideea acelui lucru ireductibil la ele? Sau poate²⁶⁹ ție ți se pare reductibil? Gîndește-te atunci: nu se întîmplă uneori ca niște pietre sau niște bucăți de lemn egale între b.

ele să pară, rămînînd ele egale, unuia egale, neegale altcuiva?

SIMMIAS Ba, desigur, se întîmplă.

c SOCRATE Și-atuncea ție ce ți s-a părut : că lucrurile egale sînt inegale, sau că egalitatea este inegală ?²⁷⁰.

SIMMIAS Pînă acum niciodată.

SOCRATE Prin urmare obiectele egale de care vorbeam și egalitatea în sine nu sînt unul și același lucru²⁷¹.

SIMMIAS Din cîte mi se pare mie, nicidecum.

SOCRATE Și totuși nu-i așa că, pornind de la aceste obiecte egale, diferite de egalitatea însăși, ai conceput și dobîndit știința despre aceasta din urmă?

SIMMIAS Nimica mai adevărat²⁷².

SOCRATE Ea fiind fie asemănătoare fie neasemănătoare lor²⁷³.

SIMMIAS Întocmai.

d SOCRATE Prin urmare asemănarea sau neasemănarea nu aduc vreo deosebire. Atîta vreme cît vederea unui lucru ne determină să ne gîndim la altul, fie el asemănător sau nu, ne aflăm în fața unui caz de reamintire.

SIMMIAS Chiar așa.

SOCRATE Mai departe : în cazul bețelor și al celorlalte obiecte egale de care a fost vorba adineaori impresia noastră este că ele sînt egale pe potriua egalității în sine? Sînt ele sau nu inferioare²⁷⁴ egalității în sine în gradul lor de asemănare cu aceasta din urmă?

SIMMIAS Cu mult inferioare.

e SOCRATE Dacă e așa, atunci cînd cineva, văzînd un obiect, se gîndește așa : „obiectul pe care îl văd în clipa aceasta năzuie să semene cu o altă realitate, dar îi lipsește ceva, nu izbuteste să fie la fel cu acela, îi rămîne inferior”, într-o asemenea situație putem cădea de acord că spusele lui implică în mod necesar o cunoaștere prealabilă de către el a realității cu care spune el că se aseamănă obiectul văzut, dar față de care obiectul acesta rămîne inferior?²⁷⁵

SIMMIAS În mod necesar.

SOCRATE Și nu ne-am găsit noi în aceeași situație în legătură cu obiectele egale și cu egalitatea în sine?

SIMMIAS Întocmai.

SOCRATE Rezultă că noi trebuie neapărat să fi cunoscut egalitatea înainte de momentul în care, văzînd pentru prima oară niște obiecte egale, ne-am format ideea că toate acestea doar năzuie să se identifice cu egalitatea, dar niciodată nu izbutesc pe deplin²⁷⁶.

SIMMIAS Așa rezultă.

SOCRATE Atunci putem cădea de acord și asupra faptului că ideea aceasta nu ne-am format-o și nici nu ne-o putem forma altfel decît prin văz, prin pipăit ori prin vreun alt simț, căci ceea ce spun li se aplică deopotrivă tuturor²⁷⁷.

SIMMIAS Într-adevăr, măcar prin raport la țelul argumentării noastre, tuturor deopotrivă.

SOCRATE Oare din asta nu rezultă însă că ideea despre năzuința mereu insuficient realizată a obiectului acestor senzații de a se identifica cu egalitatea ne-o formăm bizuindu-ne pe senzațiile însele?²⁷⁸

SIMMIAS Ba chiar așa rezultă.

SOCRATE Atunci cunoașterea egalității în sine trebuie s-o fi dobîndit noi cumva încă înainte de a începe să vedem, să auzim și să percepem prin celelalte simțuri²⁷⁹. Altfel nu am putea să raportăm la ea egalitățile percepute prin simțuri, spunîndu-ne că toate aspiră să se identifice cu ea și că toate îi rămîn inferioare.

SIMMIAS Din cele spuse mai înainte, nu are cum să fie altfel, Socrate.

SOCRATE Dar nu începem noi să vedem, să auzim, să simțim cu celelalte simțuri imediat ce ne naștem?²⁸⁰

SIMMIAS Ba chiar imediat.

SOCRATE Și nu spunem noi că, în chip necesar, cunoașterea egalității trebuie s-o fi dobîndit înainte de a începe să simțim cu simțurile?

SIMMIAS Ba da.

SOCRATE Atunci mi se pare că sîntem obligați să admitem că eram în posesia ei înainte de a ne naște.

SIMMIAS Așa mi se pare și mie.

SOCRATE Or, dacă am dobândit această cunoaștere înainte de a ne naște și ne-am născut cu ea²⁸¹, înseamnă, nu-i așa, că și înainte de nașterea noastră și imediat după ea noi am știut²⁸² ce sînt nu doar egalitatea, mai marele, mai micul, ci și toate cîte sînt de acest fel. Căci ce vorbim noi acum nu se referă deloc mai mult la egalitatea decît la frumusețea în sine, la dreptatea și sfințenia în sine, la tot ce, așa cum spuneam, poate purta, atît cînd punem întrebări cît și cînd dăm răspunsuri²⁸³, pecete de „realitate în sine”²⁸⁴. Astfel că ce am spus despre egalitate sîntem obligați să spunem despre toate: că le cunoaștem dinainte de-a ne naște.

SIMMIAS Așa e.

SOCRATE Atunci, de vreme ce am dobândit cunoașterea lor înainte de a ne naște, înseamnă că, dacă nu o uităm la fiecare dintre nașterile noastre, ne naștem mereu știindu-le și știindu-le trăim toată viața. Dar asta înseamnă a ști: odată ce ai dobândit cunoașterea²⁸⁵ unui lucru s-o păstrezi și să n-o pierzi. Și oare nu numim uitare tocmai asta, Simmias: pierderea a ceea ce știam?²⁸⁶

SIMMIAS Este întocmai cum zici tu, Socrate.

SOCRATE Pe de altă parte, zic eu, dacă pierdem la naștere știința dobîndită înainte de ea și apoi, exercitîndu-ne simțurile asupra obiectelor corespunzătoare, redobîndim cunoștințele care au fost cîndva ale noastre, oare ceea ce numim „a învăța” nu reprezintă de fapt redobîndirea propriei noastre științe?²⁸⁷ Și oare nu am putea da pe drept cuvînt acestei redobîndiri numele de reamintire?²⁸⁸

SIMMIAS De bună seamă.

SOCRATE Într-adevăr, alii considerat ca posibil ca un om care percepe un obiect prin văz, prin auz sau prin vreun alt simț să conceapă mental, pornind de la el, o altă realitate, pe care o uitase, o realitate cu care obiectul sensibil, fie că îi semăna, fie că nu, se află corelat. Astfel că, așa cum spuneam, din două una: ori ne-am născut cu toții știind acele lucruri și continuăm să le știm de-a lungul întregii noastre vieți, ori aceia despre care spunem că învățăm

nu fac altceva, în cursul vieții, decât să-și reamintească, iar „a învăța” înseamnă „a-ți reaminti”²⁸⁹.

SIMMIAS Așa trebuie să stea lucrurile, negreșit.

SOCRATE Ei, ce soluție alegi, Simmias? Ne naștem știutori sau ne reamintim în cursul vieții lucruri a căror cunoaștere o dobândisem înainte de a ne naște?

SIMMIAS Pentru moment, Socrate, nu mă văd în stare să aleg²⁹⁰. b

SOCRATE Așa? Atunci iată un lucru asupra căruia te poți hotărî, asupra căruia ești în măsură să îmi spui părerea ta: un om care știe niște lucruri poate să dea seamă de ele sau nu?

SIMMIAS Hotărît că da.

SOCRATE Și socotești că toată lumea e în stare să dea socoteală de realitățile despre care am vorbit noi pînă adineaori?²⁹¹

SIMMIAS Tare aș vrea să cred, dar și mai tare mă tem că mîine la această oră nu va mai fi nimeni pe pămînt în stare cu adevărat s-o facă²⁹².

SOCRATE Prin urmare, Simmias, tu crezi că nu toată lumea are știința lucrurilor acestora. c

SIMMIAS Nu, nu toată lumea, departe de asta.

SOCRATE Dar toată lumea e capabilă să-și amintească ceea ce-a știut odată?²⁹³

SIMMIAS Negreșit.

SOCRATE Și cînd au dobîndit această cunoștință sufletele noastre?²⁹⁴ Doar nu după ce ne-am născut ca oameni.

SIMMIAS Desigur nu.

SOCRATE Atuncea înainte?

SIMMIAS Da.

SOCRATE Prin urmare, Simmias, sufletele noastre existau și înainte de a se afla în acest chip uman, existau despărțite de trup și înzestrate cu puterea de-a gândi²⁹⁵.

SIMMIAS Dar nu putem noi oare dobîndi știința despre care este vorba în ceasul nașterii noastre, Socrate? Este un interval de timp rămas posibil.

SOCRATE Nimic de zis, iubite prieten, numai că, spune-mi, cînd o pierdem, în ce alt moment?²⁹⁶ Căci de născut cu ea abia am convenit că nu ne naștem. d

O pierdem oare chiar în clipa dobândirii ei? O pierdem altă dată, poți să spui tu când?

SIMMIAS Nu, nu, Socrate, îmi dau abia acum seama că am spus un lucru fără sens.

SOCRATE Iată atunci, Simmias, în ce punct a ajuns dezbaterea noastră: dacă realitățile de care noi vorbim mereu: frumusețea, binele și toate celelalte de același ordin există cu adevărat; dacă, descoperind că aceste realități, deși anterioare nouă, ne aparțineau, noi raportăm la ele toate datele simțurilor noastre; și dacă, în sfârșit, este adevărat că datele simțurilor noi le comparăm cu realitățile acelea, atunci rezultă în chip necesar că sufletele noastre există dinaintea nașterii noastre exact în măsura în care aceste realități există, iar dacă ele nu există zadarnic am mai invocat argumentul acesta²⁹⁷. Într-adevăr, nu ți se pare că lucrurile stau așa, că este în egală măsură necesară și existența acestor realități și existența dinaintea nașterii a sufletelor noastre, că dacă nu există unele nici celelalte nu există astfel?

77 a SIMMIAS Da, Socrate, nu încape nici o îndoială că necesitatea e aceeași. Iar a condiționa existența sufletelor noastre înainte de naștere de existența realităților de care vorbești este o fericită reducere a argumentului, căci mi se pare că nimic nu e mai evident decât că toate lucrurile de acest fel, frumusețea, binele și toate celelalte despre care vorbeai tu adineaori au o existență cât se poate de reală. Astfel că, întru cât mă privește, demonstrația este suficientă.

SOCRATE Dar Cebes ce zice el oare? Căci și pe el se cade să-l convingem.

b SIMMIAS Cred că demonstrația a fost suficientă²⁹⁸ și pentru el, deși nu este om pe lume care să se lase mai anevoie convins²⁹⁹. Totuși cred că, în ce privește existența dinaintea nașterii a sufletului nostru, convingerea lui este deplină. În schimb că el ar continua să existe și după ce murim, Socrate, asta nu îmi pare încă demonstrat. Rămîne încă neînlăturată teama omului de rînd, aceea căreia mai adineaori însuși Cebes i-a dat glas³⁰⁰, și anume că odată cu moartea unui om sufletul i se risipește și că astfel își găsește

capăt existența lui³⁰¹. Într-adevăr, ce ne împiedică să admitem că sufletul se naște și se constituie undeva în altă parte și că există înainte de a veni într-un corp omenesc, dar că apoi, când se desparte de acesta, pierе și el, găsindu-și sfârșitul?

CEBES Ai dreptate, Simmias. Se pare, într-adevăr, că din întreaga demonstrație necesară avem doar jumătate: s-a dovedit numai că sufletul nostru există înainte de nașterea noastră. Mai rămîne de dovedit că sufletul există deopotrivă și după ce murim. Abia atunci demonstrația are să fie completă³⁰².

SOCRATE Dar o aveți completă încă de acum, Simmias și Cebes, numai să vreți să îmbinați prezentul argument cu cel anterior, asupra căruia noi am căzut de acord, și anume că tot ce e viu se naște din ce este mort. Într-adevăr, dacă sufletul există înainte de naștere și dacă intrarea lui în viață, nașterea lui, nu poate avea, în chip necesar, altă origine decît moartea și starea de moarte, nu tot în chip necesar trebuie el să existe și după moarte de vreme ce urmează să se nască din nou? Iată demonstrația, cum ziceam, gata făcută³⁰³. Totuși îmi închipui că tu și cu Simmias ați fi bucuroși să mai aprofundăm puțin și demonstrația aceasta³⁰⁴. Căci îmi păreți cuprinși, copilărește, de teama că, pur și simplu, cînd iese sufletul din trup, îl ia și-l suflă vîntul, risipindu-l fără urmă, îndeosebi cînd se întîmplă ca cineva să moară nu pe vreme liniștită, ci în bătaia unui mare vînt³⁰⁵.

CEBES (*zîmbind*) Atunci, Socrate, încearcă să ne liniștești cu argumente așa cum ne vezi că sîntem pradă fricii. Sau mai degrabă nu pe noi, căci spaima nu-i a noastră, ci parcă a copilului rămas cumva în noi: pe el te străduiește să-l convingi să nu se teamă³⁰⁶ de acest bau-bau³⁰⁷, de moarte.

SOCRATE Numai că va trebui să-l descîntați în fiecare zi³⁰⁸, pînă la vremea cînd i-o trece de sperietură.

CEBES Și de unde să-l luăm, Socrate, pe descîntătorul minunat ce vindecă de spaimă³⁰⁹, de unde, dacă tu ne părăsești?

SOCRATE O, Cebes, Grecia e mare, nu duce lipsă ea de oameni înzestrați, și-apoi mai sînt și-atîtea ne-

muri negrecești, pe toate cată să le cercetați în căutarea unui asemenea descîntător ³¹⁰. Și nu cruțați nici ostenețile, nici banii: pe ce să-i cheltuiți mai cu folos? Și trebuie ca această cercetare să o faceți și asupra voastră, unii asupra celorlalți: la urma urmei unde ați putea găsi mai lesne pe cei în stare de aceasta decît tot printre voi? ³¹¹.

CEBES Prea bine, vom avea grijă de asta. Însă, acum, ai vrea tu oare să reluăm discuția de unde am lăsat-o?

b SOCRATE Dar cum altfel, nici nu încapе vorbă!
CEBES Minunat.

SOCRATE Întrebările pe care trebuie acum să ni le punem ar suna cam astfel: De ce natură este lucrul susceptibil să sufere acest proces al risipirii? ³¹² Despre care fel de lucru e legitim să ne temem că i-ar fi supus și despre care nu? Și să vedem apoi de care din aceste două feluri ține sufletul ³¹³ și, după cum de unul sau de altul, să ne gîndim încrezători sau temători la soarta sufletului nostru. Nu-i așa?

CEBES Așa e, ai dreptate.

c SOCRATE Atuncea spune-mi, oare nu un lucru care-a fost compus și care este, prin natura lui, compus e susceptibil de a suferi acest proces: o descompunere care să corespundă felului în care-a fost compus? Și oare nu este scutit de descompunere, el și doar el, un lucru care nu este compus? ³¹⁴

CEBES Ba chiar așa gîndesc că trebuie să fie.

SOCRATE Și oare nu e cel mai cu puțință ³¹⁵ ca necompuse să fie acele lucruri care sînt mereu identice cu ele însele, mereu la fel ³¹⁶ și ca, invers, compuse să se afle-a fi acele lucruri care sînt cînd într-un fel și cînd în altul și nu rămîn identice cu sine niciodată? ³¹⁷

CEBES Cred că ai dreptate.

d SOCRATE Acum să ne întoarcem la punctul unde ne dusesese argumentarea noastră dinainte. Realitatea în sine, aceea de a cărei existență dăm noi seama cînd punem întrebări și cînd răspundem, cum este ea: mereu neschimbătoare, identică cu sine, sau mereu

altfel? Egalitatea în sine, frumusețea în sine, realitatea în sine a fiecărui lucru, ceea ce există, suferă ele vreodată vreo prefacere oarecare³¹⁸, ori, avînd fiecare o unică Formă în sine, sînt mereu neschimbătoare, identice cu sine, nesuferind nici o schimbare, niciunde, nicicum și nicicînd?³¹⁹

CEBES Sînt, nu poate fi altfel, Socrate, mereu neschimbătoare și identice cu sine.

SOCRATE Și, pe de altă parte, care e condiția atîtor și atîtor lucruri frumoase (oameni, cai, tunici³²⁰, oricare altele de acest fel), care a atîtor lucruri egale, care în general a tuturor celor cărora li se poate atribui un nume identic cu al Formei lor?³²¹ Sînt ele, ca atare, constant identice cu sine ori, tocmai contrariu Formelor³²², ele nu sînt, ca să spunem așa, niciodată și în nici un chip identice, nici fiecare cu el însuși, nici în relațiile lui cu celelalte?

CEBES Așa cum zici, Socrate: nu rămîn niciodată la fel³²³.

SOCRATE Și iarăși, lucrurile pot să fie pipăite ori văzute ori simțite cu alt simț, în timp ce realitățile neschimbătoare, neavînd aspect vizibil, pot fi cuprinse numai prin exercitarea minții³²⁴. Nu-i așa?

CEBES Ce spui tu este pe deplin adevărat.

SOCRATE Atunci ești de acord să postulăm existența a două categorii de realități: cele vizibile și cele nevăzute?³²⁵

CEBES Da, sînt de acord³²⁶.

SOCRATE Și că ceea ce este nevăzut rămîne mereu identic cu sine, iar vizibilul niciodată?

CEBES Și cu asta sînt de acord.

SOCRATE Mai departe: noi, ca întreg, sîntem alcătuiți pe de o parte din trup, pe de alta din suflet?³²⁷

CEBES Întocmai.

SOCRATE Cu care din cele două feluri de realități am putea spune noi că are trupul cea mai mare asemănare și afinitate?³²⁸

CEBES Cu cele vizibile, cum își dă bine seama orișicine.

SOCRATE Dar sufletul? E o realitate vizibilă sau una nevăzută?

CEBES Oricum, nu pentru ochii omenești.

SOCRATE Bine, dar noi vorbeam de ceea ce este sau nu vizibil pentru natura omenească. Ai cumva în vedere vreo alta?

CEBES Nu, numai pe aceea omenească³²⁹.

SOCRATE Atuncea, după noi, ce fel de realitate este sufletul, vizibilă sau invizibilă?

CEBES Vizibilă nu este.

SOCRATE Atuncea invizibilă?

CEBES Da.

SOCRATE Prin urmare, nu-i așa, sufletul seamănă mai mult cu cele nevăzute, iar trupul cu cele vizibile?³³⁰

c CEBES Nu e chip să fie altfel, Socrate.

SOCRATE Dar ceva mai demult ce spuneam noi?³³¹

Nu spuneam oare că sufletul, atunci când recurge la trup pentru a cerceta ceva, prin văz, auz sau oricare alt simț (căci a cerceta ceva cu ajutorul trupului revine la a-l cerceta prin simțuri), că sufletul este atunci tîrît de trup către ceea ce nu rămîne identic cu sine niciodată și că, venind astfel în contact cu lucruri nestatornice și tulburi, este el însuși nestatornic, tulbure și amețit ca de beție?³³²

CEBES Ba chiar așa spuneam.

d SOCRATE În schimb cînd cercetează lucrurile nemijlocit prin sine însuși sufletul ia calea către lumea unde tot ce este este pur, etern, nemuritor, fără schimbare. Și, fiind tot astfel și natura sa, se duce în această lume ori de cîte ori rămîne în de sine însuși, ori de cîte ori îi este cu puțință, și atunci rătăcirea lui ia sfîrșit³³³ și el rămîne acolo, neschimbat și identic cu sine, căci neschimbătoare și identice cu sine sînt și cele cu care vine în contact³³⁴. Gîndire se numește experiența aceasta a sufletului³³⁵. Oare nu-i așa?

CEBES Ba e așa, este adevărat. Și e frumos tot ce ai spus.

e SOCRATE Ei bine, potrivit argumentului dinainte și celui de acum, cu care dintre cele două feluri de realități crezi tu că are sufletul mai mare-asemănare și afinitate?

CEBES Eu cred că, dacă merge pe această cale, nu este om care să nu consimtă, oricît ar fi de greu

de cap, că, fără cea mai mică îndoială, asemănarea sufletului este nu cu ceea ce se schimbă, ci cu ceea ce rămîne veşnic neschimbat.

SOCRATE Dar trupul?

CEBES Cu ceea ce se schimbă³³⁶.

SOCRATE Acum priveşte lucrurile şi dintr-un alt unghi³³⁷. Atîta vreme cît stau împreună, sufletul cu trupul, natura îi prescrie acestuia din urmă să slujească şi să se supună, iar celuilalt să poruncească şi să stăpînească. În lumina asta tu ce crezi, care din ele e asemănător cu divinul, care cu ce e muritor?³³⁸ Nu ți se pare că stă în natura divinului să poruncească şi să cîrmuiască şi în a pieritorului să fie rob supus?

CEBES Ba da.

SOCRATE Iar sufletul, cu care dintre acestea două seamănă el oare?

CEBES Socrate, este limpede că sufletul cu ce este diviu, iar trupul cu ce este pieritor.

SOCRATE Atunci gîndeşte-te, iubite Cebes, dacă din tot ce am spus pînă acum putem să tragem următoarea încheiere: că sufletul seamănă cît se poate de mult cu ceea ce este divin, nemuritor, inteligibil, cu o unică Formă, indisolubil şi mereu neschimbător în identitatea cu sine şi că, dimpotrivă, trupul seamănă cît se poate de mult cu ceea ce este omenesc, muritor, cu forme multiple, neaccessibil gîndirii, supus disoluţiei şi niciodată identic cu sine³³⁹. Putem noi oare, Cebes, opune acestei încheieri un fel de a vedea care să o dezminţă?

CEBES Nu putem.

SOCRATE Şi atunci, nu urmează că trupul este merit unei grabnice disoluţii, iar sufletului îi revine să fie ori absolut indisolubil, ori aproape așa?³⁴⁰

CEBES Nu poate să urmeze altfel.

SOCRATE Tu te gîndeşti deci așa³⁴¹: după ce moare un om, partea vizibilă din el, trupul său întins, cu numele de cadavru, în lumea vizibilă³⁴², ceea ce este destinat disoluţiei, dezagregării şi irosirii, acest lucru nu are neîntîrziat această soartă, ci, dimpotrivă, rezistă încă destul de multă vreme. Rezistă foarte mult chiar dacă moartea are loc cînd trupul se află

în harul și înflorirea tinereții lui³⁴³, ca să nu mai vorbesc de unul descărnat și uscat ca o mumie egipteană³⁴⁴, care dăinuie aproape nealterat un timp peste măsură de lung; dealtfel, chiar în cazul unui trup care putrezește, unele părți, oasele, tendoanele și tot ce e de aceeași natură sînt, totuși, am putea să zicem, fără moarte³⁴⁵. Nu?

CEBES Ba da.

SOCRATE Și sufletul atunci? Acest ceva nevăzut care se duce într-o altă lume, într-un loc pe seama lui, nobil, pur, nevăzut³⁴⁶, într-adevăr pe tărîmul Nevăzutului³⁴⁷, în preajma zeului cel bun și înțelept³⁴⁸, acolo unde, dacă zeul vrea, va trebui curînd să meargă și sufletul meu? Sufletul despre care noi am convenit că e așa, că asta e natura lui, tocmai el, îndată ce s-a desfăcut de trup, să fie, cum mulți cred, acela care se împrășteie și pierie? Departe, foarte departe de aceasta, Cebes și Simmias, dragii mei, căci lucrurile stau mai curînd așa cum vă voi spune eu acum³⁴⁹.

Să ne închipuim un suflet care se desparte de trupul său în stare de puritate, ca unul care de-a lungul vieții nu s-a însoțit cu el de bună voia sa, ci, dimpotrivă, fugind de el, s-a adunat el însuși în el însuși, făcîndu-și din aceasta un exercițiu neîntrerupt, făcînd adică, în sensul cel mai drept, filosofie, adică, de fapt, deprinzîndu-se stăruitor să se despartă cu ușurință de viață, căci oare nu aceasta e filosofia, o stăruitoare pregătire pentru moarte?

CEBES Ea este întru totul asta³⁵⁰.

SOCRATE Iar dacă starea lui, murind, este aceasta, atuncea el se duce către ceea ce îi seamănă, spre nevăzut, spre ceea ce este divin și e nemuritor și înțelept, spre locul unde, scăpat de rătăcire, de neșabuințe și de spaime, de sălbaticie iubiri, de toate relele vieții omenești, îl așteaptă, la capătul drumului său, fericirea. Spre locul unde, după cum se spune, asemeni celor care au primit inițierea, sufletul își va petrece pentru totdeauna timpul printre zei³⁵¹. Putem oare vorbi așa, iubite Cebes, ori mai bine altfel?

CEBES Așa, o, chiar așa.

SOCRATE Putem însă considera și cazul celălalt, al unui suflet care, desfăcându-se de trupul său, se află pîngărit, impur, ca unul care a trăit unit cu acel trup, l-a îngrijit și l-a iubit, lăsîndu-se atît de mult vrăjît de el încît să creadă că adevărat e numai ce e corporal, numai acele lucruri care pot fi pipăite, văzute, băute, mîncate, iubite trupește; cît despre cele ce, nedeslușite, nevăzute pentru ochii noștri, pot să fie înțelese și cuprinse de filosofie, sufletul acesta s-a deprins să le urască și să fugă tremurînd de spaima lor³⁵². Și dacă e așa crezi oare că, la despărțirea lui de trup, un suflet ca acesta este el, în însăși sinea lui, curat de orișice amestec?³⁵³

b

CEBES Nu, cu nici un chip.

SOCRATE Cred că, dimpotrivă, este împănat³⁵⁴ cu un element corporal pătruns și concrecut³⁵⁵ în el datorită exercițiului îndelungat al conviețuirii și al intimității cu trupul. Nu?

c

CEBES Hotărit că da.

SOCRATE Iar această corporalitate, iubite prieten, trebuie să o gîndim ca ceva greu, compact, ca de pînînt, vizibil, astfel că sufletul încărcat cu corporalitate, înspăimîntat de invizibilul meleag zis tocmai al lui Hades, Nevăzutul, este atras din nou către tărîmul celor ce se văd, unde tot dă tîrcoale³⁵⁶ printre monumente funerare, printre locuri de îngropăciune, în preajma cărora chiar ar fi fost văzute arătări de umbră ale sufletelor moarte — tocmai chipul în care se pot înfățișa asemenea suflete³⁵⁷ care, eliberate de trupul lor nu în stare de puritate, ci de participare la vizibil, sînt prin urmare ele însele vizibile.

d

CEBES Nu e deloc exclus, Socrate.

SOCRATE Nu, chiar deloc, Cebes. Și este tot atît de sigur că nu sufletele oamenilor buni, ci ale celor răi sînt silite să rătăcească prin asemenea locuri, ca o pedeapsă pentru felul în care au trăit și care n-a fost bun³⁵⁸. Și rătăcesc așa pînă cînd, din dorința acelei corporalități care îi însoțește, se găsesc din nou prinse în cătușele vreunui trup³⁵⁹. În chip firesc un trup

e

care să corespundă chiar aceluși fel de a fi pe care l-au practicat în vremea vieții.

CEBES Cam la ce feluri de a fi³⁶⁰ te referi tu, Socrate?

SOCRATE Mă gândesc de pildă că aceia care, în loc să se ferească de ele cât mai mult, s-au deprins cu lăcomia, cu desfrul, cu beția, aceia fără doar și poate se întrupează ori în măgari ori în niște alte asemenea făpturi. Nu crezi așa?

82 a CEBES Este convingător ce spui, foarte convingător.

SOCRATE Cît despre cei cărora le-a plăcut mai mult decît orice să facă nedreptăți, să asuprească, să despoaie, acestora li se cuvine trupul lupilor, al șoimilor, al uliilor³⁶¹. Ori poate crezi că trebuie să dăm acestor suflete o altă destinație?

CEBES Nu, nu, aceasta e cea bună.

SOCRATE Atunci e limpede că și în toate celelalte cazuri destinația sufletelor va corespunde, prin asemănare, fiecărui fel de viață în parte, nu-i așa?³⁶²

CEBES E limpede, cum nu.

SOCRATE Urmează că, dintre toți aceștia³⁶³, cei mai fericiți, cei care merg în locul cel mai bun, sînt cei care au practicat această virtute socială sau civică numită cumpătare și dreptate, virtute izvorîta din deprinderi și din practici lipsite de filosofie și de cuget³⁶⁴.

CEBES Pentru ce anume sînt aceștia cei mai fericiți?

SOCRATE Pentru că, dată fiind natura lor, le revine în chip firesc să ajungă iarăși printre ființe grupate într-o comunitate bine rînduită, ca de pildă albinele, viespile sau furnicile³⁶⁵, sau chiar să se întoarcă în lumea semenilor lor, apărînd printre ei ca oameni de treabă.

CEBES Tot ce se poate.

SOCRATE Cît privește lumea zeilor, la ea nu-i este îngăduit să ajungă celui ce n-a cultivat filosofia și n-a plecat dintre cei vii în stare [de deplină puritate: doar iubitorul de cunoaștere se duce printre zei. Astfel că tocmai de aceea, prieteni, Cebes și

Simmias, cei care sînt filosofi în adevăratul înțeles al cuvîntului se abțin de la orice dorință a trupului, rezistînd cu dîrzenie și nelăsîndu-i-se pradă. Ei nu se sperie, ca mulțimea iubitorilor de averi, să-și piardă bunul lor și să cunoască sărăcia; și nu se tem, ca iubitorii de putere și onoruri, de lipsa de cinstire și de nume bun legate de viața lor neînlesnită³⁶⁶. Și-atunci se țin departe de dorințele acestea.

CEBES Nici nu li s-ar cuveni să facă altfel.

SOCRATE Nu, chiar deloc. Și tocmai de aceea, Cebes, cei cărora le pasă de sufletul lor și nu trăiesc doar ca să-și plăsmuiască trupul, aceia spun acestor lucruri toate rămas bun³⁶⁷. Iar calea lor nu duce, ca a celorlalți, spre nu se știe unde³⁶⁸. Avînd în gînd că nu trebuie să facă nimic neconform cu filosofia și cu acea eliberare și puritate pe care filosofia o dă, se îndreaptă, urmînd-o, către țelul înspre care îi călăuzește ea.

CEBES În ce anume fel, Socrate?

SOCRATE O să-ți spun. Vezi tu, iubitorii de cunoaștere știu că, atunci cînd filosofia a pus stăpînire pe sufletul lor, acesta era închis și ferecat în trupul său și că, în loc să cerceteze realitățile nemijlocit și cu propriile sale puteri, era silit să le privească dinlăuntru temniței acesteia³⁶⁹ și să se tăvălească în deplină neștiință; dar ei mai știu și că tot meșteșugul acestei închisori constă în existența dorințelor, datorită cărora parcă cel mai sîrguincios temnicer al său este însuși cel întemnițat³⁷⁰. Da, cum îți spun, știu bine iubitorii de cunoaștere în ce stare se afla sufletul lor cînd s-a înstăpînit pe el filosofia și că după aceea ea, filosofia, îl încurajează cu blîndețe și începe să-l elibereze, arătîndu-i³⁷¹ cît de iluzorii cunoștințe ne dă atît privirea sau auzul cît și orice simț, încercînd să-l convingă să se ferească de a se mai folosi de ele mai mult decît strictul necesar³⁷², îmbiindu-l, dimpotrivă, să se adune și să se strîngă în el însuși³⁷³, să nu se încreadă în nimica alta decît în sine însuși, oricare ar fi, însuși în sine, obiectul asupra căruia el, sufletul însuși în sine, își exercită gîndirea, în schimb să fie convins că în examinarea

c cu mijloace străine de sine a unor obiecte mereu, după împrejurări, înstrăinate de ele însele nu se află nici un adevăr³⁷⁴, căci asemenea obiecte sînt sensibile și vizibile și ceea ce sufletul vede prin el însuși este inteligibil și invizibil. Prin urmare, înțelegînd că nu trebuie să se împotrivească acestei eliberări, sufletul celui cu adevărat filosof se ține cît mai departe cu puțință de plăceri și dorințe, de suferințe și de spaime. Căci el chibzuește că, atunci cînd te bucuri cu putere sau suferi sau te temi sau dorești cu putere, răul la care ești supus nu este de fapt de ordinul celor la care te poți gîndi, să te îmbolnăvești, să-ți cheltuiești toată averea pe plăceri, ci este răul cel mai mare, răul suprem, acela care scapă socotelii gîndului tău³⁷⁵.

CEBES Care anume, Socrate, care e răul acela?

SOCRATE Răul constă în faptul că nici un suflet omenesc nu poate resimți o plăcere sau o durere intensă, indiferent pentru ce, fără ca în același timp să-și închipuie că obiectul principal pentru care resimte plăcere sau durere este absolut limpede și real, el nefiind așa³⁷⁶. Asta e adevărat îndeosebi despre lucrurile vizibile. Ești de acord?

CEBES Desigur.

d SOCRATE Ei bine, oare nu tocmai în asemenea situații are loc cea mai puternică încătușare a sufletului de trup?³⁷⁷

CEBES Cum adică?

SOCRATE Așa: fiecare plăcere și fiecare durere este ca un cui bătut în suflet, țintuindu-l de trup, asimilîndu-l corporalului, făcîndu-l să creadă că ce afirmă trupul, aceea e adevărat. Într-adevăr, faptul că sufletul împărtășește părerile și bucuriile trupului³⁷⁸ determină în el, în chip necesar, aceleași înclinări și același fel de creștere, de asemenea natură încît el nu ajunge niciodată la Hades în stare de puritate, ci mereu plin de corporalitatea din care a ieșit. Ceea ce degrabă îl face să recadă într-un alt trup, ca o sămînță care încolțește într-un alt pămînt³⁷⁹. Astfel că nu îi este dat vreodată să sălășluiască alături

de ceea ce este divin și pur și veșnic păstrător al
formei sale. e

CEBES Ceea ce spui, Socrate, e pe deplin adevărat.

SOCRATE Iată deci motivele pentru care adevărații iubitori de cunoaștere sînt chibzuiți și curajoși³⁸⁰. Mulțimea nu pare de aceeași părere. Tu ce crezi? Ori poate crezi că da?

CEBES Cred că mulțimea nu are dreptate.

SOCRATE Nu, într-adevăr. Sufletul unui filosof
va chibzui așa cum am spus și nu va cădea în greșeala
să creadă că, sarcina filosofiei fiind să-l elibereze,
a lui ar fi ca, în timp ce e astfel eliberat, să se dea
pradă, el pe sine, la plăceri și la dureri, întorcîndu-se
astfel în carcera lui și săvîrșind lucrarea fără capăt
a unei Penelope care țese iar ceea ce ea singură a
destrămat³⁸¹. Nu, ci mai degrabă, potolind furtuna
patimilor, sufletul urmează calca rațiunii, nepără-
sind-o niciodată și făcîndu-și din ceea ce este adevă-
rat și divin și nesupus părerii priveliște și hrană,
convins că, atît cît are de trăit, așa se cade să trăiască
și că, după ce va fi murit, va ajunge lîngă o realitate
cu care este înrudit și asemănător, scăpînd de ne-
ajunsurile omenesți. Și, de vreme ce aceasta a fost
creșterea³⁸² și îndeletnicirea lui, nici nu trebuie să ne
treacă prin gînd, Simmias și Cebes, că sufletul ar
avea a se teme, la despărțirea lui de trup, că se va
spulbera, risipit de suflarea unor vînturi, că se va
înălța și se va pierde în văzduh și în deplina neființă³⁸³. b

*După aceste cuvinte ale lui Socrate s-a așternut o
lungă tăcere³⁸⁴. Se citea pe chipul lui că, asemenea celor
mai mulți dintre noi, rămăsese adîncit în cele ce spusese.
Doar Cebes și Simmias mai stăteau, cu glas scăzut, de
vorbă³⁸⁵, pînă ce Socrate, văzîndu-i, i-a-ntrebat:* c

SOCRATE Spuneți, vi se pare că în cele spuse
adineaori se află ceva șubred? Ce-i drept, puncte
îndoielnice sau contestabile³⁸⁶ au mai rămas destule
pentru cineva care ar proceda la o revizuire mai
amănunțită. Despre asta vorbeați? Dacă nu, m-am
amestecat degeaba. Dacă însă da, dacă aveți ne-
dumeriri cu privire la cele discutate, atunci să nu
aveți nici o șovăială nici să luați voi cuvîntul și să

d expuneți vederile pe care le socotiți voi mai bune, nici să mă asociați dezbaterii voastre, de credeți că lucrurile se vor limpezi mai ușor cu ajutorul meu.

SIMMIAS Să-ți spun drept, Socrate, tocmai asta era : e o bucată de vreme de când, nedumeriți fiind³⁸⁷, ne îmbiem și ne-mboldim unul pe altul să te întrebăm, împărțiți între dorința de a-ți auzi răspunsul și teama de a te necăji în împrejurarea grea în care te afli acum³⁸⁸.

e SOCRATE (*rizînd ușor*) O, Simmias, de minune treabă ! Pare-mi-se că, de vreme ce nici măcar pe voi nu sînt în stare, nu-mi va fi deloc ușor să îi conving pe oameni îndeobște că situația în care mă aflu acum nu cste defel o năpastă³⁸⁹. Văd bine că vă temeți că aș fi cumva, în acest ceas, posomorît³⁹⁰ cum nu am fost pînă acuma în viață. Tare mi-e că voi mă socotiți, în ce privește arta prevestirii, mai prejos de lebede³⁹¹. Căci ele, cînd simt că au să moară, cîntă
 85 a mai des și mai puternic decît au cîntat vreodată, bucuroase că se vor duce lîngă zeul ale cărui slujitoare sînt³⁹². Numai că oamenii, care se tem de propria lor moarte, aruncă și asupra lebedelor urita bănuială că acest ultim cînt al lor este unul de jale, inspirat de durerea că mor³⁹³. Fără să se gîndască la faptul că nu este pasăre care să cînte cînd suferă de foame sau de frig sau de altceva, nici măcar privighetoarea, rîndunica ori pupăza, despre care se spune că atunci cînd cîntă se tînguie de suferință³⁹⁴.
 b Eu însă cred că nici aceste păsări nu cîntă de durere și nici lebedele care, păsări ale lui Apollon, au darul prevestirii și, știind bine dinainte fericirile³⁹⁵ din lumea lui Hades, cîntă în ziua morții³⁹⁶ cu o bucurie mai mare decît orice bucurie din viață. Cît despre mine, eu mă cred închinat aceluiași zeu ca și lebedele și slujindu-l³⁹⁷ deopotrivă cu ele și, prin harul lui, nu mai nepriceput prevestitor decît aceste păsări și nu mai trist, la despărțirea de viață, decît ele. Or, lucrurile stînd așa, atîta vreme cît îngăduie, în numele atenienilor, Cei Unsprezece magistrați³⁹⁸, sînteți datori să-mi spuneți și să întrebați tot ce doriți.

SIMMIAS Prea bine. Eu îți voi spune ce mă nedumerește, iar Cebes, de ce anume nu acceptă ceea ce ai spus. Eu sînt de părere, Socrate, și bănuiesc că și tu la fel, că atunci cînd este vorba de astfel de lucruri certitudinea este, în această viață a noastră, ori cu neputință ori foarte greu de dobîndit³⁹⁹. Pe de altă parte doar un om cu totul slab la fire n-ar critica în fel și chip asemenea vorbiri ori s-ar da bătut înainte de a se fi istovit cercetînd lucrurile pe toate fețele⁴⁰⁰. În asemenea chestiuni trebuie să realizezi una din două: ori să afli adevărul, fie singur, fie de la altul, ori, dacă asta e cu neputință, să-ți alegi, dintre toate doctrinele omenеști, pe aceea care, bine socotind, se arată a fi cea mai bună și mai greu de contestat⁴⁰¹ și să încerci să străbați cu ea, nu fără de primejdie, ca pe o plută, întinderea vieții. De vreme ce drumul acesta nu ne este dat să-l facem în mai multă siguranță, cu mai puține primejdii, cu un mijloc mai trainic, cum ar fi acela al unei învățături divine⁴⁰². Prin urmare nici eu, în momentul acesta, de vreme ce tu însuți mă îndemni și pentru ca mai tîrziu să nu am a-mi reproșa că astăzi nu ți-am arătat gîndul meu, n-o să mă sfiesc să-ți pun unele întrebări. Într-adevăr, Socrate, de cînd stau să cîntăresc, și singur, și împreună cu Cebes, spusele tale ele n-au reușit cu nici un chip să îmi apară satisfacătoare.

SOCRATE Nici vorbă, prietene, se poate foarte bine ca impresia ta să fie îndreptățită⁴⁰³. Deci spune, rogu-te, ce anume scăderi îi găsești demonstrației mele.

SIMMIAS Aceea că, din cîte mi se pare mie, exact aceeași demonstrație s-ar putea face privitor la relația dintre un acord armonios pe de o parte și lira cu coardele ei pe de alta⁴⁰⁴. S-ar putea astfel spune că, într-o liră acordată, armonia este invizibilă, incorporală, cu desăvîrșire frumoasă, divină⁴⁰⁵, în timp ce lira însăși și coardele ei, acestea sînt corpuri și ca atare corporale, compuse, telurice, de aceeași obîrșie cu pieritorul⁴⁰⁶. Ei bine, să presupunem că lira este sfărîmată, coardele ei tăiate sau smulse: cineva se poate înverșuna să susțină⁴⁰⁷, întemeindu-se

- pe argumentarea ta, că, în mod necesar, armonia subzistă, că ea nu pierе odată cu lira. Căci nu e chip⁴⁰⁸, ar putea acela să spună, ca lira, cu coardele ei rupte și pieritoare, să continue să existe, iar armonia, armonia care este de obârșia și seminția divinului și a nemuritorului, să piară chiar înainte de ceea ce
- b este pieritor⁴⁰⁹. Nu, ar zice acela, este cu neputință ca armonia să nu dăinuie undeva, trebuie ca lemnul și corzile lirei să putrezească ele mai întâi, înainte ca armonia însăși să aibă de pățit ceva⁴¹⁰. De fapt, Socrate, cred că tu îți dai prea bine seama că, în privința sufletului, preferințele noastre merg către o concepție cam ca aceasta⁴¹¹: trupul nostru își dătoarește coeziunea și tensiunea interioară unor contrarii, ca recele și caldul sau uscatul și umedul; iar sufletul este însuși amestecul și armonizarea acestora
- c atunci când ele se află combinate între ele în potrivită proporție⁴¹². Dacă așa stau lucrurile, dacă sufletul nostru este constituit dintr-o asemenea armonizare, atunci e limpede: în mod necesar, de câte ori bolile sau alte alterări provoacă în trupul nostru o tensiune sau o relaxare excesivă, sufletul, în ciuda naturii sale preadivine⁴¹³, pierе neîntârziat ca orice altă armonizare, fie ea între sunete sau între elementele indiferent cărui lucru făcut de mâini omenești⁴¹⁴; în timp ce rămășițele trupești ale fiecărui om dăinuie multă vreme, pînă cînd le nimicește pe deplin focul sau putreziciunea⁴¹⁵.
- d Așadar caută să vezi ce vom opune acestei teze prin care se afirmă că, sufletul fiind o combinație de elemente corporale, el este primul care pierе cînd survine ceea ce poartă numele de moarte⁴¹⁶.
- SOCRATE (*privind în felul lui pătrunzător și-ăpoi zîmbind*)⁴¹⁷. Ce spune Simmias este, zău, îndreptățit. Hai, dacă e vreunul dintre voi mai puțin încurcat decît mine, de ce nu-i răspunde acela? Căci pare-mi-se că a zdruncinat destul de rău argumentarea mea. Zic totuși, ca să cîștigăm și un răgaz de chibzuire, să nu răspundem pînă cînd nu auzim și obiecția lui Cebes. După aceea, dacă vom socoti că au cîntat în ton cu adevărul⁴¹⁸, vom ceda, iar dacă nu, vom
- e

lua din nou apărarea demonstrației făcute. Așadar, Cebes, noi te ascultăm : spune la rîndul tău ce anume nu-ți venea la socoteală.

CEBES Iată, am să spun : pentru mine argumentarea nu a făcut nici un pas înainte, obiecția pe care i-am făcut-o mai înainte⁴¹⁹ rămîne valabilă. Nu contest nici acum că sufletul nostru exista înainte de a intra în această formă corporală⁴²⁰. Lucrul a fost demonstrat într-un fel care mi-a plăcut și care, dacă pot să-mi îngădui să spun asta, mi s-a părut pe deplin convingător⁴²¹. Dar că el, sufletul, ar continua și după moartea noastră să existe undeva nu mi se mai pare la fel de dovedit. Nu că nu aş crede că sufletul este o realitate mai rezistentă și mai durabilă decît trupul, nu, din acest punct de vedere nu sînt de acord cu obiecția lui Simmias, căci sînt convins că în toate aceste privințe sufletul este fără doar și poate cu mult superior⁴²². „Dar atunci”, îmi închipui că mi-ar spune argumentarea⁴²³, „dar atunci ce îndoieli mai ai ? ”⁴²⁴ Doar vezi că, după ce omul a murit, chiar și partea cea mai nerezistentă din el subzistă. Și nu ți se pare ineluctabil ca partea mai durabilă să dăinuie cît și cealaltă ? ”⁴²⁵ Pentru a răspunde (și te rog să vezi dacă răspunsul meu are un sens)⁴²⁶ mă văd silit, în chip firesc, să folosesc și eu, ca și Simmias, o imagine⁴²⁷. A vorbi ca mai sus mi se pare că e cam același lucru cu a spune, la moartea unui bătrîn țesător : „Nu, moșneagul n-a pierit, el mai există undeva”. Iar dovada s-ar găsi în faptul că veșmîntul pe care îl purta, țesut de însăși mîna lui⁴²⁸, nu a pierit, ci mai există. Iar pe cine nu ar vrea să-l creadă, susținătorul acestui argument l-ar întreba : „Ce este mai durabil prin natura sa, omul sau veșmîntul său, mereu folosit și purtat ? ”^c Iar cînd i s-ar răspunde că omul este cu mult mai durabil⁴²⁹, susținătorul argumentului ar crede gata demonstrat că, de vreme ce nici partea mai puțin durabilă nu a pierit, cu atît mai mult omul nostru mai există încă⁴³⁰.

Eu însă cred, Simmias, că lucrurile nu stau deloc așa, astfel că să fii și tu atent la ceea ce-am să spun.

Oricine își dă seama cât de năvingă e argumentarea de mai sus. Într-adevăr, moartea țesătorului acestuia, care și-a țesut și apoi a uzat o mulțime de asemenea veșminte⁴³¹, este posterioară pieirii tuturor acelor veșminte, în afară de cel din urmă. Acesta, vezi bine, îi supraviețuiește, dar nu e cîtuși de puțin un motiv de a afirma că omul este un lucru mai netrebnic și mai slab decît veșmintul⁴³². Ei bine, aceeași imagine poate fi aplicată relației dintre suflet și trup, iar cine ar face-o în exact aceiași termeni⁴³³ ar face-o, cred, pe drept cuvînt. Și anume spunînd că da, sufletul durează mai mult, iar trupul, mai netrainic, durează mai puțin. Dar asta, ar suna răspunsul⁴³⁴, tocmai pentru că fiecare suflet folosește și uzează multe trupuri, îndeosebi cînd trăiește mulți ani⁴³⁵ (căci trebuie să admitem, gîndind astfel, că, dacă trupul unui om curge⁴³⁶ și se irosește în timp ce omul continuă să trăiască, sufletul său înlocuiește mereu urzeala, pe măsură ce ea se tocește, cu o țesătură nouă)⁴³⁷. Și totuși, cînd sufletul moare, el poartă neapărat ultimul veșmînt țesut de el, iar acesta, unul, îi supraviețuiește. Iar după moartea sufletului trupul își manifestă slăbiciunea lui inerentă, putrezind și risipindu-se degrabă⁴³⁸. Astfel că, pe temeiul acestui fel de a argumenta, nu sîntem încă îndreptățiți să admitem cu încredere că, după ce murim, sufletul nostru continuă să mai existe undeva.

88 a Într-adevăr, să presupunem că cineva ți-ar face și mai multe concesii decît mine, acordîndu-ți nu numai existența dinainte de naștere a sufletelor noastre, ci și că nimic nu ne-ar împiedeca să admitem că ele rămîn în ființă și după moartea noastră și, continuînd să existe, continuă și să se nască și să moară iar și iar⁴³⁹. Dar atunci cu un lucru totuși nu ar putea să fie de acord: cu acela că natura sufletului ar fi destul de puternică pentru ca, supus fiind la oboseala unui asemenea șir de nașteri, el să nu-și piardă ființa, sfîrșind prin a pieri definitiv în una dintre morțile sale⁴⁴⁰. Adăugînd că moartea aceasta finală, această desfacere a trupului care nimiceste definitiv sufletul⁴⁴¹, nimeni nu o cunoaște (căci nină-

b

nuia dintre noi nu-i stă-n putință s-o perceapă)⁴⁴³. Astfel că, totuși, nimeni nu se află îndreptățit să înfrunte cu întemeiată încredere moartea dacă nu este în măsură să demonstreze că sufletul este pe veci indestructibil și nemuritor⁴⁴³. Dacă asta nu se poate dovedi, atunci cel ce se află înaintea morții este cu totul îndreptățit să se teamă⁴⁴⁴ că, de data aceasta, sufletul său, despărțindu-se de trup, are să piară cu desăvârșire.

PHAIDON *Asupra noastră a tuturor (așa cum ne-am mărturisit unii altora mai târziu) spusele acestea ale lui Simmias și ale lui Cebes au produs o impresie dezagreabilă. Intr-adevăr, argumentarea anterioară a lui Socrate ne convinsese pe deplin și iată-i că acum, așa ni se părea, ne tulbură din nou și ne zdruncină încrederea. Și nu numai în privința argumentelor deja expuse, ci și în aceea a ce urma să se spună⁴⁴⁵. Eram noi oare cu totul lipsiți de discernămint? Ori poate problema noastră însăși nu comporta o soluție certă?⁴⁴⁶*

ECHECRATES *In numele zeilor, Phaidon, vă înțeleg de minune. După ce te-am ascultat, uite cam ce vorbe îmi venea să-mi spun: „De ce argumentare să ne mai lăsăm convinși acum când cea a lui Socrate, plină de atîta forță de convingere, a fost discreditată?”⁴⁴⁷ De fapt, această concepție după care sufletul este o armonie a exercitat întotdeauna asupra mea și exercită și acum o uimitoare atracție. Expunerea acestei păreri mi-a amintit că o împărtășeam și eu⁴⁴⁸ și iată-mă din nou, ca la-nceput, avînd nevoie de o demonstrație care să mă convingă că sufletul unui om care moare nu moare odată cu el. Așa că mare este rugămintea noastră să ne spui cum și-a continuat Socrate argumentul. A dat și el, cum spui că ați dat voi, vreun semn că și-a pierdut curajul?⁴⁴⁹ Sau, dimpotrivă, venind în sprijinul argumentării sale, și-a păstrat seninătatea? Și sprijinul acesta a fost îndeajuns de puternic sau nu? Spune-ne toate acestea cît îți stă ție în putință mai exact⁴⁵⁰.*

PHAIDON *Te rog să mă crezi, Echebrates, că nu o dată Socrate m-a umplut de admirație, dar niciodată*

89 a mai mult decît atunci, în ceasurile acelea petrecute lângă el. Nu pentru că a fost în măsură să răspundă, din partea unui om ca el lucrul nu avea nimic extraordinar. Nu, admirația mea a fost stîrnită mai presus de orice de blîndețea, de bunăvoința, de respectul cu care știa să primească obiecțiile tinerilor⁴⁵¹, apoi de pătrunderea cu care își dădea seama ce efect aveau asupra noastră argumentele invocate, în sfîrșit de felul în care a izbutit să ne găsească leacul: eram ca niște infrinți, iar el, chemîndu-ne, ne-a întors din fuga noastră, ca să reluăm, sub cîrmuirea lui și alături de el, examinarea argumentului⁴⁵².

ECHECRATES Și cum anume?

b PHAIDON O să-ți spun. Mă aflam atunci la dreapta lui, așezat pe un scaunel scund de lângă patul său, astfel că, aflîndu-se mult mai sus decît mine⁴⁵³, a început să mă mîngîie pe cap și să-mi înmănușeze în mîna lui, pe ceafă, părul (îi plăcea din cînd în cînd să glumească pe socoteala părului meu)⁴⁵⁴.

SOCRATE Așadar, Phaidon, mîine, după cît se pare, va trebui să-ți tai pletele acestea frumoase⁴⁵⁵.

PHAIDON Se pare că așa va fi, Socrate.

SOCRATE Ba nu, dacă o să vrei să-mi dai ascultare.

PHAIDON Cum adică?

c SOCRATE Chiar astăzi o să ni-l tăiem, și cu pe-al meu și tu părul acesta, dacă nu vom izbuti să-i dăm argumentului nostru o nouă viață și are să ne moară în mîini⁴⁵⁶. Eu, dacă aș fi în locul tău și n-aș putea să mă înstăpînesc pe argument, m-aș lega prin jurămint, ca argienii⁴⁵⁷, să nu mai port astfel de plete pînă nu voi fi biruit, dînd iarăși luptă, argumentele aduse de Simmias și de Cebes.

PHAIDON Numai că, după cum vine vorba, nici Heracles nu-i poate dovedi pe doi deodată⁴⁵⁸.

SOCRATE Eî bine, iată-mă, voi fi Iolaos: cheamă-mă în ajutor cît mai e ziuă!⁴⁵⁹

PHAIDON Bine, așa voi face, dar nu ca Heracles chemîndu-l pe Iolaos, ci dimpotrivă.

SOCRATE Nu va fi nici o deosebire⁴⁶⁰. În schimb e bine ca din capul locului să ne ferim de a cădea pradă unei anumite stări.

PHAIDON Care anume?

SOCRATE Acea de a deveni „urîtori de raționamente”, „miso-logi”, așa cum unii devin „urîtori de oameni”, „mis-antropi”⁴⁶¹. Căci nimănui nu i se poate întâmpla un rău mai mare decît să ajungă să urască argumentele⁴⁶². Iar misologia și misantropia se nasc în același chip. Astfel, misantropia pătrunde în noi din încredere excesivă și naivă acordată unui om pe care ni-l închipuim absolut sincer, necorupt și leal, pentru a descoperi apoi curînd că este un om corupt și nevrednic de încrederea noastră. Și apoi iarăși invers⁴⁶³. Dacă asemenea experiențe se înmulțesc și în special cînd e vorba de persoane pe care le-am socotit printre cele mai apropiate și mai legate de noi, sfîrșim, după atîtea dezamăgiri, prin a urî tot ce e om și a considera că absolut nimeni nu este necorupt. Ai observat vreodată lucrul acesta?

PHAIDON Da, de bună seamă.

SOCRATE Numai că nu este frumos⁴⁶⁴ să procedezi așa. Nu ți se pare limpede că cine face astfel se angajează în raporturi cu oamenii fără să știe nimic despre natura lor?⁴⁶⁵ Căci dacă ar face-o cu priceperea lucrurilor și-ar da seama cum stau ele de fapt, și anume că oameni absolut buni și absolut răi se află extrem de puțini și că cei mai mulți sînt mijlocii.

PHAIDON Cum gîndești anume?

SOCRATE Prin analogie cu ceea ce e extrem de mic sau extrem de mare⁴⁶⁶. Nu crezi că nimic nu e mai greu de găsit decît un exemplar extrem de mare sau extrem de mic, fie el de om sau de ciine sau de orice altceva? Precum și cînd e vorba de ceva rapid sau lent, urît sau frumos, alb sau negru? Ai constatat, nu-i așa, că, atunci cînd e vorba de asemenea calități, extremele sînt rare excepții, în timp ce există un mare belșug de cazuri intermediare?

PHAIDON Da, întocmai.

SOCRATE Și atunci nu crezi că, dacă s-ar organiza un concurs de răutate, s-ar dovedi că, și aici, cîștigătorii ar fi foarte puțini?

PHAIDON Așa se pare.

SOCRATE Și cu drept cuvînt. Numai că nu tocmai aici stă asemănarea dintre raționamente și oameni (tu m-ai atras în direcția asta și eu te-am urmat)⁴⁶⁷. Nu, ea poate fi descoperită mai degrabă în situațiile cînd cineva care nu se pricepe la raționamente se lasă convins de un raționament și îi conferă valoare de adevăr, apoi, puțin mai tîrziu, i se pare că este fals (ceea ce el este uneori, alteori nu), apoi adevărat din nou, apoi iar fals. Este ceea ce li se întîmplă cu precădere celor care s-au exercitat îndelung în a raționa pentru și contra [aceleiași teze]⁴⁶⁸. Știi ce pățesc, ajung pînă la urmă să-și închipuie că au dobîndit înțelepciunea supremă: aceea de a fi singurii care au înțeles că nici între realități, nici între raționamente nu se află urmă de lucru necorupt și ferm⁴⁶⁹, ci, dimpotrivă, întreaga realitate nu face decît să fluctueze⁴⁷⁰, ca într-un fel de Euripos⁴⁷¹, cînd într-un sens, cînd în celălalt, și nimic nu are nici durată, nici statornicie.

PHAIDON Așa pățesc, e foarte adevărat.

SOCRATE Dar atunci, Phaidon, nu ar fi vrednic de lacrimi lucru ca, existînd un raționament adevărat și ferm și susceptibil de a fi recunoscut ca atare, d cineva să se prevaleze de existența unora care, rămînînd neschimbate, par cînd adevărate și cînd false?⁴⁷² Și, în loc să găsească vina suferinței sale în el însuși și în incompetența sa, să sfîrșească prin a o arunca asupra raționamentelor, urmînd apoi, toată viața, să le urască și să le hulească, văduvinduse astfel de tot ceea ce, în cuprinsul realității⁴⁷³, este adevărat și susceptibil de știință?

PHAIDON O, ba desigur, nu-ncape îndoială că ar fi un lucru demn de plîns.

SOCRATE Atunci să ne păzim de el cu precădere e și să nu ne lăsăm pătrunși de gîndul că ar fi cumva cu puțință ca nimic din ceea ce ține de raționamente să nu fie sănătos. Nu, mai degrabă să ne gîndim că noi sîntem aceia care nu sîntem încă sănătoși și că trebuie să ne străduim, cu bărbăție, cu ardoare, să ne însănătoșim pe deplin⁴⁷⁴. Tu, Phaidon, și toți ceilalți gîndindu-vă la viitorul întregii voastre vieți,

iar eu gîndindu-mă la moarte. Eu care, exact în această privință, risc să nu mă port, în împrejurarea de față, ca unul care năzuie către înțelepciune, ci cu acea pornire de a fi ei cei mai tari pe care o au oamenii cu totul lipsiți de lumină. Într-adevăr, cînd se află angajați într-o controversă, acclora puțin le pasă cum stau lucrurile cu adevărat și se îndirjesc doar în a-i face pe cei de față să accepte teza lor⁴⁷⁵. În asta și stă singura deosebire dintre ei și mine, cel din clipa asta: eu nu voi năzui decît în subsidiar să vă conving de adevărul spuselor mele pe voi, ci să mă conving cît mai deplin pe mine însumi că așa stau lucrurile și nu altfel⁴⁷⁶. Uite, iubite prieten, cam ce socoteală îmi fac (și, ia scama, cu cît folos!): dacă ce spun se dovedește adevărat, e foarte bine să mă fi convins de asta. Iar dacă, dimpotrivă, morților le este dat numai nimicul, atunci măcar n-am să vă fiu, vouă celor de față, prea dezagreabil, umplînd cu tînguiiri această clipă dinaintea morții⁴⁷⁷. Dealtfel această nedumerire a mea nu va dura o veșnicie (ar fi de bună seamă rău să fie-așa), ci va pieri foarte curînd. Iată dar, Simmias și Cebes, felul în care sînt pregătit să reluăm vorba noastră⁴⁷⁸. Voi însă, dacă o să vreți să-mi urmați sfatul, defel să nu vă faceți griji pentru Socrate: păstrați-le pe toate pentru adevăr. Așa că, de veți socoti că ce spun eu e adevărul, împărtășiți-l cu mine și voi. Iar dacă nu, îndreptați împotrivă-mi toate argumentele voastre, pentru a vă feri să cădeți împreună cu mine în greșeala către care m-ar putea duce avîntul meu. Iar eu apoi să plec, lăsînd înfipt în voi, ca o albină, acul meu⁴⁷⁹.

Și-acuma haidem. Dar întii să recapitulăm ce spuneți voi doi, iar, dacă eu dau semne că nu țin bine minte, să-mi reamintiți⁴⁸⁰. Îndoiala lui Simmias este, dacă nu mă-nșel, plină de teama că, deși mai divin și mai frumos decît trupul, totuși sufletul este acela care, fiind prin esența lui o armonic⁴⁸¹, piere cel dintii. Cît despre Cebes, cred că el era de acord cu mine că sufletul durează mai mult timp decît trupul, numai că, după el, nimeni nu poate avea

certitudinea că, după ce-a uzat trup după trup, mereu, sufletul însuși, părăsindu-l pe acesta din urmă, piere acuma și el. Moartea tocmai aceasta fiind: deplina nimicire a sufletului; căci trupul și așa moare mereu, de fiecare dată⁴⁸². Sînt oare-acestea, Simmias, Cebes, punctele pe care trebuie să le examinăm?

SIMMIAS și CEBES Da, acestea sînt.

e SOCRATE Bine, atunci spuneți-mi: respingeți toate argumentele precedente sau numai pe unele din ele?

SIMMIAS și CEBES Numai pe unele.

92 a SOCRATE Ce aveți de spus despre teza prin care afirmam că a învăța înseamnă a-ți reaminti și că, așa stînd lucrurile, trebuie să admitem că, înainte de a intra în temnița trupului⁴⁸³, sufletul nostru exista în altă parte?

CEBES Eu, din partea mea, așa cum m-am lăsat, în chipul acela minunat, convins atunci⁴⁸⁴, așa rămîn și-acum la convingerea aceasta ca la nici una alta.

SIMMIAS Întocmai ca și mine, și foarte tare m-aș mira să-mi schimb cîndva părerea.

b SOCRATE Și totuși, prieten al meu din Theba⁴⁸⁵, vei fi silit să ți-o schimbi dacă stărui în convingerea că armonia este o realitate compusă și că sufletul este o armonie rezultînd din conjuncția tensiunilor corporale⁴⁸⁶. Căci, îmi place să cred, nu te-ai încumeta să afirmi că existența armoniei ca întreg compus este anterioară existenței părților din care urma să fie compusă⁴⁸⁷. Sau poate susții asta?

SIMMIAS Nicidecum, Socrate.

c SOCRATE Totuși asta afirmi de fapt cînd susții că sufletul există înainte de sosirea sa într-o formă umană, într-un trup, și totodată că există ca un întreg compus din părți încă inexistente. Îți dai seama? Numai că nu este cîtuși de puțin vorba aici de o armonie ca aceea dată în analogia ta⁴⁸⁸: întii există, încă nearmonizate, lira, strunele, sunetele brute⁴⁸⁹, iar armonia prinde ființă cea din urmă și piere cea dintii⁴⁹⁰. Și-atuncea cum se va armoniza această teorie a ta cu cealaltă?

SIMMIAS Deloc.

SOCRATE Ei, dar totuși, dacă e vreo teorie căreia nu-i șade bine discordanța, aceea este teoria despre armonie.

SIMMIAS Da, într-adevăr.

SOCRATE Ei bine, tu faci afirmații discordante⁴⁹¹. Așa că hotărăște-te ce anume alegi: teoria învățării ca reamintire sau aceea a sufletului ca armonie?⁴⁹²

SIMMIAS O, Socrate, cea dintâi îmi pare mult mai vrednică de-a fi aleasă. Cealaltă mi s-a impus fără demonstrație, avînd în favoarea ei doar acea înfățișare verosimilă și ispititoare care o face să fie pe placul oamenilor celor mulți. Sînt însă perfect conștient de faptul că raționamentele care își scot dovezile din simple verosimilități sînt ca niște escroci: dacă nu te păzești bine de ei, te trag pe sfoară, nu numai în geometrie⁴⁹³, ci în orice altceva⁴⁹⁴. În schimb argumentul învățării ca reamintire se află enunțat pe temeiul unei ipoteze demne de asentimentul nostru⁴⁹⁵. Într-adevăr, formularea ei a fost cam aceasta: că existența sufletelor noastre înainte de întrupare este la fel de certă ca și existența realității ideale căreia îi aparține⁴⁹⁶, acea realitate care poartă numele de „ființă”⁴⁹⁷. Or acest postulat eu mă simt pe deplin legitimat să-l accept. Ceea ce, pare-mi-se, mă constrînge să nu accept, nici de la mine, nici de la altcineva, aserțiunea că sufletul ar fi o armonie.

SOCRATE Să mai vedem ceva, Simmias⁴⁹⁸. După părerea ta, stă în natura unei armonii ori a oricărei alte realități compuse să fie altfel decît elementele din care e compusă?

SIMMIAS Nu, desigur nu.

SOCRATE Dar să se comporte ca agent sau patient față de alte lucruri decît elementele sale constitutive?

SIMMIAS Nici asta.

SOCRATE Prin urmare nu stă în natura unei armonii să conducă elementele din care e alcătuită, ci să le urmeze⁴⁹⁹.

SIMMIAS Așa cred și eu.

SOCRATE Deci departe gîndul că o armonie ar fi contrară, în mișcările sau în sunetele sale sau în orice altceva, componentelor sale.

SIMMIAS Departe, ce-i drept.

SOCRATE Altceva acum⁵⁰⁰: oare felul fiecărei armonii nu depinde, prin însăși natura sa, de felul armonizării care o constituie?

SIMMIAS Nu înțeleg.

b SOCRATE Să te întreb altfel: nu ți se pare (în măsura în care un asemenea lucru poate fi conceput) că forța și amploarea unei armonii sînt în funcție de forța și de amploarea⁵⁰¹ armonizării care o constituie?

SIMMIAS Întocmai⁵⁰².

SOCRATE Cînd însă e vorba de suflete, lucrurile mai stau oare așa? Este cît de cît cu puțință ca, în comparație cu un alt suflet, un suflet anume să fie cu mai multă sau mai puțină forță și amploare ceea ce este, adică suflet?⁵⁰³

SIMMIAS Nu, cîtuși de puțin.

SOCRATE Atuncea, rogu-te, ia seama mai departe. Oare nu se spune, și pe bună dreptate, că un suflet înzestrat cu rațiune și cu virtute este bun, iar că un altul, neînzestrat cu ele, este rău?⁵⁰⁴

SIMMIAS Pe drept cuvînt.

c SOCRATE Dar atunci un partizan al teoriei că sufletul este o armonie ce va zice că sînt, înlăuntrul sufletelor, bunătatea și răutatea?* Că una este încă o armonie și celălalt discordanță?⁵⁰⁵ Că sufletul bun a fost armonizat și că în el, fiind el armonie, există și o altă armonie, iar că sufletul celălalt, cel care n-a fost armonizat, este și el armonie, dar e lipsit de armonia armoniei?⁵⁰⁶

---

* În tot cuprinsul acestui dialog *bunătate* și *răutate* corespund termenilor greци *arete* și *kakia*, traduse în mod obișnuit, după franceză, cu *virtute* și *viciu*. Cititorul este rugat să dea cuvintelor *bunătate* și *răutate* sensul, mult mai abstract decît cel uzual, de însușiri ale unei realități prin raport la *binele* și la *răul* (etic) în sensul cel mai general.

SIMMIAS Nu stă în priceperea mea să te lămuresc prea bine, dar cam așa ar trebui să gândească cineva care împărtășește teoria aceasta.

SOCRATE Totuși am căzut de acord adineaori d asupra faptului că un suflet nu poate fi suflet într-o măsură mai mare sau mai mică decât altul⁶⁰⁷. Dar asta revine la a conveni că nici o armonie nu poate fi ceea ce este, adică armonie, cu mai multă sau mai puțină forță și amploare decât alta⁶⁰⁸. Nu așa stau lucrurile?

SIMMIAS Ba întocmai.

SOCRATE Și că această armonie, nefiind cu nimic mai mult sau mai puțin armonie decât alta, nici nu este mai mult sau mai puțin armonizată decât ea. Așa e?

SIMMIAS Da, așa e.

SOCRATE Și, nefiind nici mai mult, nici mai puțin armonizată decât alta, cum poate fi participarea la armonie a uneia față de alta : mai mare sau mai mică sau egală?⁶⁰⁹

SIMMIAS Egală.

SOCRATE Atunci rezultă, nu-i așa, că nici sufletul (despre care am convenit că, în comparație cu altul, nu poate nicidecum să fie într-o măsură mai mare sau mai mică suflet) nu poate să comporte diferite grade e de armonizare.

SIMMIAS Așa e.

SOCRATE Și, dacă așa stau lucrurile, s-ar părea că între suflete nu există diferite grade de participare nici la dizarmonie, nici la armonie, nu?

SIMMIAS Întocmai.

SOCRATE Și dacă, iarăși, lucrurile stau așa, putem oare admite că un suflet participă mai mult decât altul la răutate și la bunătate, concepute una ca dizarmonie, cealaltă ca armonie?⁶¹⁰

SIMMIAS Nicidecum.

SOCRATE Ba mai mult, iubite Simmias, dacă 94 gândim riguros sîntem siliți să admitem că nici un suflet, dacă este armonie, nu participă la răutate⁶¹¹. Căci e vădit că niciodată o armonie, în măsura în

care este pe deplin ceea ce este, adică armonie, n-ar putea să participe la dizarmonie.

SIMMIAS Nu, n-ar putea.

SOCRATE Întocmai așa cum nu participă la răutate sufletul cînd este suflet pe deplin.

SIMMIAS Da, așa reiese din ce-am admis pînă acum.

SOCRATE Și nu reiese oare și aceasta, că sufletele tuturor viețuitoarelor, dacă natura lor este cu adevărat aceea de a fi toate deopotrivă ceea ce sînt, adică suflete, sînt toate deopotrivă de bune?

SIMMIAS Și după mine chiar așa rezultă.

b SOCRATE Dar și se poate părea fie o asemenea concluzie adevărată? Putea oare să ne conducă raționamentul nostru la ea dacă premisa noastră, aceea că sufletul este o armonie, ar fi fost adevărată?⁵¹³

SIMMIAS Nu putea cu nici un chip.

SOCRATE Și acum altă întrebare⁵¹³. Din tot ce alcătuieste făptura umană, oare ce anume exercită supremația: sufletul, mai ales dotat cu rațiune, ori altceva?⁵¹⁴

SIMMIAS Sufletul, nu altceva.

SOCRATE Și cum face el acest lucru: conformîndu-se patimilor* trupului ori rezistîndu-le? Astfel, de pildă, e adevărat sau nu că atunci cînd îi este cuiva cald sau sete sufletul îl determină să se împotrivească lor și să nu bea, cînd îi e foame să nu mănînce și așa mai departe cu tot ce e trupesc?

c SIMMIAS Nimica mai adevărat.

SOCRATE Dar nu am convenit chiar noi adineaori că, dacă este armonie, sufletul nu poate fi o armonie

---

* Este un prilej de a încerca să restituim cuvintelor *patimă* (și *a pătîmi*, vezi 98 a) sensul lor original, care nu se mărginește nici la pofta „patimilor trupești” sau la pasiunile sufletului, nici la suferința cuprinsă în pătîmirea sau în pătîmirile cuiva, ci cuprinde tot ceea ce, bun sau rău, plăcut sau dureros, este *nu săvîrșit* de cineva, ci *pasiv* îndurat, suportat, pătît, chiar pătîmit de el, ca rezultat al unei acțiuni care se exercită asupra lui. În cazul de față e vorba de tot ceea ce trupul (re)simte, de la excitații sensoriale la concupiscentă.

ieșită pe dos decît felul în care sînt încordate sau slăbite sau izbite sau cine știe cum altfel tratate componentele lui, el care nu este principiul lor dominant, ci doar urmarea lor?⁵¹⁵

SIMMIAS Ba am convenit, cum altfel.

SOCRATE Și totuși, nu-i așa, găsim că de fapt sufletul face tocmai contrariul, că el are porunca asupra pretinzelor sale componente, că de-a lungul întregii vieți li se împotrivesțe în aproape toate privințele și că stăpînește asupra-le în fel și chip, cînd impunîndu-le, aspru, dureri, în cursul exercițiilor gimnastice sau al tratamentului medical, cînd procedînd cu mai multă blîndețe. Și astfel, fie amenințînd, fie admonestînd, vorbește rîvnelor, mîniilor și spaimelor ca cineva străin de ele, dinafara lor, ca în locul acela din *Odiscea* lui Homer unde Odiseu

d

Pieptul lovindu-și spunea cu asprime inimii sale :

„Rabdă tu, inima mea, cîndva și mai mult îndurat-ai”⁵¹⁶.

Crezi oare tu că Homer, înfățișînd aceasta, concepea sufletul ca pe o armonie, ca pe ceva menit să fie condus de patimile trupului ori, dimpotrivă, ca fiind el însuși călăuzitorul și stăpînul, o realitate de o natură prea divină pentru a se socoti de rangul unei armonii?⁵¹⁷

e

SIMMIAS Eu cred, Socrate, că este negreșit așa cum gîndești tu.

SOCRATE Atunci, bunul meu prieten, nu ne mai vine cîtuși de puțin la socoteală să afirmăm că sufletul este ceva de felul unei armonii. Căci ar însemna să fim în dezacord nu numai cu poetul, cu marele Homer, ci și cu înșiși noi.

SIMMIAS Așa ar fi.

SOCRATE Bine. Iată deci că Harmonia, thebana, pare să ne fie, în felul ei măsurat, favorabilă. Dar ce facem cu Cadmos⁵¹⁸, dragă Cebes? Cum să-i cîștigăm bunăvoința, ce cuvinte să rostim?⁵¹⁹

95 a

CEBES Sînt convins că ai să știi să le găsești. Cît despre ce ai spus acum la urmă privitor la armo-

nie, pe mine m-a uimit și m-a surprins. În timp ce Simmias dădea glas nedumeririi sale, tare mă întrebam dacă e omenește cu puțință să i se respingă obiecția. Astfel că am rămas foarte descumpănit văzînd cum nu a rezistat chiar de la primul tău atac. Așadar cîtuși de puțin nu m-ar mira ca nici argumentul lui Cadmos să nu aibă o soartă mai bună.

SOCRATE Bunul meu prieten, nu spune vorbă mare că ai să mă deochi și argumentul care stă să vină ar putea să facă, biruit, calea întoarsă. Dar să lăsăm aceasta zeilor în grijă, iar mie doar atît: să te încolțesc, ca un erou homeric⁵²⁰, și să văd bine care-i prețul argumentului tău. Iată, pe scurt, ce cauți tu: tu ceri să ți se demonstreze că sufletul nostru este indestructibil și nemuritor⁵²¹; altfel ți s-ar părea fără de noimă și nerod curajul cu care filosoful înfruntă moartea și convingerea lui că, după moarte, va găsi acolo o cu totul altfel de fericire decît i-ar fi dată la capătul unei vieți altfel trăite⁵²². Numai că tu susții că nici tăria sufletului, nici esența lui divină, nici existența lui înainte de nașterea noastră ca oameni, odată dovedite, nu implică nemurirea lui, ci doar că el durează îndelung, că a preexistat undeva, știind și făcînd multe, un timp incalculabil⁵²³, nu însă că, în ciuda tuturor acestor lucruri, ar fi nemuritor. Ba, dimpotrivă, după tine, însuși faptul intrării sufletului într-un corp de om este pentru el un fel de boală, începutul nimicirii lui: el, trăind viața aceasta a noastră, s-ar sărăci de puteri și, odată cu ceea ce numim în chip obișnuit moarte, ar pieri în neființă⁵²⁴. Pe de altă parte mai afirmi că e indiferent dacă sufletul se întrupează doar o dată sau de multe ori, indiferent măcar în ce privește teama fiecăruia de moarte. Căci, dacă ai mintea întregă, este firesc să-ți fie teamă cîtă vreme nici nu știi și nici nu poți să dovedești⁵²⁵ că sufletul este nemuritor. Iată cam ce cred eu că susții tu, Cebes. Și dacă revin cu atîta stăruință, o fac cu tot dinadinsul⁵²⁶, ca să nu ne scape ceva și ca să poți, de vrei, să mai adaugi ceva sau să mai scazi.

CEBES Nu, pentru moment nu am nimica de adăugat, nici de scăzut. Așa e cum spui tu, asta susțin.

SOCRATE (*după o lungă pauză, cât a stat cufundat în gândurile sale*) Nu ceri, iubite Cebes, un lucru de nimic. Ceea ce ceri tu revine, de fapt, la a trebui să elucidăm problema cauzei nașterii și a cauzei pieirii⁵²⁷. În privința aceasta îți voi povesti, dacă accepți, ce am trăit eu însumi⁵²⁸. După asta, în măsura în care îți se va părea că spusele mele îți pot folosi la ceva, folosește-le pentru a-ți forma o convingere cu privire la propria ta teză.

CEBES Cum aş putea să nu accept!

SOCRATE Atunci ascultă, îți voi istorisi pe larg ceva⁵²⁹. Eu, Cebes, în vremea tinereții mele, eram împătimit peste măsură pentru acea formă de știință care poartă numele de „cercetare a naturii”⁵³⁰. Mi se părea că e un lucru minunat să știi, despre oricare lucru, care e cauza pentru care ia ființă, pentru care piere, pentru care este⁵³¹. Astfel că, în nenumărate rînduri, mi-am sucit și răsucit mintea căutînd să aflu răspunsul la întrebări ca, mai întii: să fie adevărat că, așa cum unii susțin, ființele se înfiripă dintr-un fel de putrezire a caldului și a frigului?⁵³² Și oare ce ne face să gîndim: singele, aerul, focul?⁵³³ Poate nici unul dintre-acestea, ci creierul este acela care ne dă senzațiile, auzul, văzul, mirosul, din care apoi ar proveni memoria și opinia, care memorie și opinie, dobîndind stabilitate, ar constitui temelul științei⁵³⁴. Și apoi, invers, cercetînd eu nimicirea acestora și, de asemenea, ce pătimeste cerul și pămîntul⁵³⁵, iată-mă în sfîrșit ajuns la încheierea că, pentru o astfel de cercetare, nimeni, dar nimeni, nu este mai puțin făcut decît mine. Și am să-ți dau despre aceasta un semn pe deplin convingător. Într-adevăr, mai înainte credeam, cum cred și alții, că am limpedea știință a unor lucruri. După aceea însă, în urma acestui fel de cercetare, mintea mea s-a-ntunecat atît de tare că n-am mai înțeles nici ceea ce, fără de ea, credeam că știu⁵³⁶. Cum ar fi, printre altele multe, de ce anume crește omul. Mai limpede ca

96 a

b

c

d orișice mi se părea că omul crește pentru că mănincă și pentru că bea. Datorită hranei carnea primește un adaos de carne, oasele de oase și, tot în virtutea ei, i se adaugă fiecărei părți a trupului ceea ce i se potrivește după felul ei, astfel că, masa fiecăreia sporind, omul, mic la început, devine mare⁵³⁷. Iată ce credeam atunci. Crezi că pe bună dreptate?

CEBES Eu cred că da.

SOCRATE Atunci mai gîndește-te la ceva. Eu socoteam că ajunge să crezi că, raportat la un om scund, un om înalt este mai mare ca acela tocmai cu un cap; și tot așa un cal în comparație cu altul.

e Ori și mai limpede: mi se părea că orice 10 este mai mare decît orice 8 prin faptul că la 8 se adaugă 2 și, tot așa, o lungime de doi coți este mai mare decît una de un cot pentru că este dublul ei.

CEBES Bine, dar acum ce crezi despre toate acestea?

SOCRATE Ei bine, jur că am ajuns departe să îmi mai închipui că sînt dumirit asupra cauzei acestor lucruri. Adică nu mă pot deloc hotărî ce să spun atunci cînd unei unități i se adaugă altă unitate⁵³⁸: nici că unitatea care a primit acest adaos a devenit doi, nici că unitatea adăugată, împreună cu aceea căreia i s-a adăugat, s-au dublat datorită faptului că una s-a adăugat celeilalte⁵³⁹. Și cum de nu ai fi nedumerit: pe cînd fiecare dintre unități existau separate, fiecare era, în sine, o unitate, nu erau pe atunci două. Cînd însă au fost alăturate, alăturarea aceasta, întîlnirea care constă în juxtapunerea lor, a făcut din ele două⁵⁴⁰. Și nici cînd are loc fracționarea unității nu mă pot determina să cred că ea, fracționarea, este cauza dublării. Căci pentru același lucru, dublarea, ne aflăm în fața unei cauze contrare:

b întîi apropierea, juxtapunerea unei unități celeilalte, acum îndepărtarea și separarea lor!⁵⁴¹ Și nici care e cauza ce generează unitate nu mă pot convinge că știu cu adevărat⁵⁴². De fapt, ca să nu mai lungesc vorba, cîtă vreme mă potrivesc acestui fel de cercetare mie îmi rămîne neștiut de ce anume lucrurile iau ființă, pier ori sînt⁵⁴³. Și-atunci, văzînd că cu aceasta nu

mă-mpac deloc, caut de unul singur, bijbîind la întîmplare, altă cale. Dar iată că într-o bună zi am auzit citindu-se dintr-o carte⁵⁴⁴, a lui Anaxagoras din cîte se spunea⁵⁴⁵, gîndul că acela care orînduiește lumea în întregul ei, fiind totdeodată și cauza fiecărui lucru în parte, este *Spiritul*⁵⁴⁶. Și m-am bucurat de o asemenea cauză, pîrîndu-mi-se că, într-un anume fel, e bine ca Spiritul să fie cauza a toate. Și că, dacă lucrurile stau așa, de bună seamă acest Spirit ordonator care săvîrșește ordinea lumii întregi va fi dispunînd fiecare lucru în chipul cel mai bun cu putință. Astfel că, dacă ai vrea să descoperi, pentru fiecare, cauza în virtutea căreia se naște, moare și există, ar trebui să afli despre lucrul cercetat atît care e felul cel mai bun în care el există cît și, în general, în ce constă excelența pasivității sau activității sale. Potrivit acestei doctrine, omului, fie că este vorba despre el însuși, fie despre restul lumii, nu i-ar reveni să cerceteze decît excelența și perfecțiunea⁵⁴⁷. Precum și, în mod obligatoriu, pentru că este obiect al aceleiași științe, ce este mai rău⁵⁴⁸. Iată ce gîndeam eu, în bucuria mea, socotind că mi-am găsit în Anaxagoras dascălul care să-mi arate, potrivit cu mintea mea, cauzele celor care sînt. Astfel, în primul rînd, să-mi spună dacă pămîntul este plat sau sferic⁵⁴⁹. Și nu doar să-mi spună, ci să-mi și explice pe deplin cauza lucrului și caracterul ei necesar⁵⁵⁰, adică, pentru că de *mai bine* este vorba, de ce este mai bine ca pămîntul să fie așa și nu altfel. Iar dacă ar susține că pămîntul este așezat în centrul lumii⁵⁵¹, mi-ar explica pe deplin de ce este mai bine ca el să fie așezat așa. Și, odată lămurit în privința aceasta, mi-ar ajunge atîta, n-aș mai dori să aflu o altă specie de cauzalitate⁵⁵². Și tot așa, cînd ar fi vorba de Soare și de Lună și de celelalte astre, despre vitezele lor relative, despre punctele lor de întoarcere și despre tot ce se petrece cu ele, m-aș mulțumi să aflu doar atît : de ce, pentru fiecare dintre ele, cel mai bine este să săvîrșească și să pătimească tocmai ceea ce săvîrșesc și pătimesc. Căci niciodată nu mi-ar fi trecut prin minte că cineva

c

d

e

98 a

care susține că acestea au fost orînduite de Spirit ar mai putea invoca altă cauză a lor decît aceea că dacă sînt așa cum sînt⁵⁵³ este pentru că așa e cel mai bine pentru ele. Prin urmare, de vreme ce el arată și cauza fiecărui lucru și a tuturor laolaltă, eu socoteam că învățătura lui constă în a expune amănunțit ce anume este mai bine pentru fiecare lucru în parte și totodată care este binele lor comun și atotcuprinzător⁵⁵⁴. Pentru nimic în lume n-aș fi renunțat la astfel de nădejdi. Am luat cărțile lui cu lăcomie și m-am apucat să le citesc pe nerăsuflăte, ca să aflu cît mai repede ce este cel mai bine și ce cel mai rău⁵⁵⁵.

Speranță minunată de la care, prietene al meu, am fost tîrît foarte departe. Într-adevăr, înaintînd cu cititul, descopăr că autorul meu nu face cu Spiritul nimic, nu îi atribuie nici un rol cauzal, nici măcar unul parțial, în ordinea lumii, invocînd drept cauze acțiuni ale aerului, eterului, apei și ale altor numeroase și ciudate lucruri⁵⁵⁶. Mi se părea că Anaxagoras se află exact în situația unui om care, deși ar susține că toate cîte le face Socrate le face în virtutea spiritului său, atunci cînd ar trece la enunțarea cauzelor fiecărui act al meu ar declara, de pildă, că, dacă acum stau așezat aici, asta se datorează faptului că trupul meu este alcătuit din oase și din mușchi; că oasele sînt solide și au între ele comisuri care le separă unele de altele, în timp ce mușchii, ca unii care au proprietatea de a se întinde și de a se relaxa, acoperă oasele, împreună cu carnea și cu pielea, care le ține pe toate la un loc. Așa stînd lucrurile, ce mă face pe mine în stare, de pildă, să îmi îndoii acum membrele? Mișcarea oaselor în articulațiile lor, provocată de destinderea și de întinderea mușchilor. Iată cărci cauze datoresc faptul că mă aflu astfel îndoit, în locul acesta. Tot așa, pentru a explica conversația mea cu voi, ar invoca alte cauze, de același ordin, sunetele glasului, mișcările aerului, reacțiile auzului și altele nenumărate ca acestea. Dar, făcînd asta, ar neglija să numească adevăratele cauze: faptul că, atenienii socotind că e mai bine să mă osîndească,

și eu am judecat că e mai bine să rămân locului, așezat aici, și că este mai conform dreptății să aștept și să îndur apoi pedeapsa de ei poruncită. Căci, mă jur pe Ciine⁵⁶⁷, cred că acum demult aceste oase și acești mușchi s-ar afla prin părțile Megarei sau Beoției, 99 a
duse acolo de o anume concepție despre ce este mai bine⁵⁶⁸, dacă n-aș fi avut încredințarea că e mai drept și mai frumos ca, în locul scăpării și al fugii, să mă supun pedepsei hotărâtă de Cetate⁵⁶⁹.

Nu, pe acelea ar fi prea din cale-afară să le numim noi cauze. Da, dacă cineva ar spune că fără asemenea lucruri, fără oase, fără mușchi, fără cîte mai am, n-aș fi în stare să execut ceea ce cred de cuviință, atunci ar rosti un adevăr. Dar a pretinde că ceea ce săvîrșesc — și săvîrșesc cu spiritul meu — se datorează unor astfel de cauze și nu faptului că aleg cel mai binele, b
înseamnă să îți iei față de limbă o nemăsurat de largă libertate. Înseamnă să nu fii în stare să faci distincția între ceea ce este cauză în sensul strict al cuvîntului și ceea ce apare ca indispensabil pentru ca o cauză să se poată exercita ca atare⁵⁶⁰. Or mulți, bîjbîind ca printr-un întuneric⁵⁶¹, tocmai pe acest din urmă lucru îl numesc, cu un termen impropriu, cauză. Și de aceea, iată, unul, înconjurînd cu un vîrtej pămîntul, consideră că stabilitatea lui s-ar datora acțiunii cerului⁵⁶²; în timp ce altul îi dă aceluiași pămînt înfățișarea unui mare capac pe care aerul îl susține, un fel de temelie ori suport⁵⁶³. Cît despre puterea datorită c
căreia cea mai bună dispoziție a acestor lucruri este cea actual realizată, pe aceasta nu se străduiesc să o cunoască; și nici nu le trece prin cap că poate nu e străină de ea o anume tărie divină⁵⁶⁴. Convinși că au descoperit un Atlas mai puternic decît cel știut, mai fără moarte și mai în stare să susțină ca pe un întreg tot ce cuprinde lumea, își închipuie că binele, adică ceea ce leagă⁵⁶⁵, de fapt nici nu leagă nimic, nici nu susține. Ca să descopăr o cauză de acest fel și cum anume operează ea bucuros m-aș fi făcut școlarul orișicui. Dar am rămas lipsit de ea, pentru că nu m-am priceput nici s-o descopăr singur, nici s-o aflu de la alții⁵⁶⁶. Și atunci, ca totuși s-o găsesc, d

am plecat din nou în căutarea ei. Oare ai vrea, iubite Cebes, să-ți povestesc strădaniile mele din cursul acestei de a doua navigări?⁵⁶⁷

CEBES Vreau mai mult decât orice.

e direct, chiar astrul și nu doar un reflex al său în apă sau în ceva asemănător⁵⁶⁸. Și m-am gândit să nu pățesc și eu la fel, cuprins de teamă că, tot ațintindu-mi ochii asupra lucrurilor, tot încercînd să vin cu ele în contact uzînd de fiecare simț al meu, sufletul meu s-ar putea să orbească pe deplin⁵⁶⁹. Astfel că am crezut că nu am altă cale decât să mă refugiez între raționamente și să încerc să văd în ele adevărul lucrurilor⁵⁷⁰. De bună seamă comparația mea nu este potrivită decât într-o privință, căci nu merg pînă la a admite că acela care cercetează realitățile prin raționamente recurge la imagini într-o măsură mai mare decât acela care cercetează lucrurile nemijlocit⁵⁷¹. Oricum, eu pe această cale am luat-o. În fiecare caz în parte așez, drept ipoteză, afirmația ce mi se pare cea mai greu de zdruncinat⁵⁷². După aceea, ceea ce mi se pare că concordă⁵⁷³ cu ea îl consider adevărat, și nu numai în materie de cauze, ci în tot restul⁵⁷⁴; iar ce nu concordă îl consider fals. Dar simt nevoia să-ți explic mai clar ceea ce spun, căci am impresia că deocamdată nu m-ai înțeles.

CEBES O, nu, ce-i drept, nu foarte bine.

b nimica nou. Este de fapt ceea ce nu încetez nicicînd să spun, cu tot prilejul, și am făcut-o și în cazul argumentului de adineaori. Așa și acum: ajunge să încerc să îți arăt tipul de cauză la care m-am străduit să ajung și iată-mă din nou pornit să folosesc aceleași vechi formule, repetate de atîtea ori, și găsindu-mi în ele punctul de plecare⁵⁷⁵. Adică în ipoteza mea că există un Frumos în sine, un Bine în sine, un Mare în sine și toate celelalte⁵⁷⁶. Iar dacă tu îmi concezi acest punct de plecare și te arăți de acord cu exis-

tența unor asemenea realități, atunci sper ca, pornind de aici, să îți pot arăta, făcându-te să o descoperi, cauza pentru care sufletul este nemuritor⁵⁷⁷.

CEBES Îți conced tot ce vrei, numai grăbește-te s-ajungi la țel.

SOCRATE Atunci examinează ce rezultă din existența acelor realități și vezi dacă vei fi de acord cu mine⁵⁷⁸. Eu sînt convins că, dacă în afară de Frumosul în sine există și altceva frumos⁵⁷⁹, singura cauză pentru care acel lucru e frumos este participarea lui la Frumosul în sine; și la fel pentru rest. Accepti, drept cauza căutată, o asemenea cauză?

CEBES Da, o accept.

SOCRATE Numai că, dacă lucrurile stau așa, mie unuia nu-mi mai intră în cap deloc cauzele celelalte, cauzele acelea savante, și mă văd cu totul neînstare să le înțeleg. Iar dacă cineva încearcă să-mi dea drept cauză a frumuseții unui lucru fie culoarea lui înflorită, fie forma sa, fie indiferent ce de felul acesta, eu mă lepăd de toate, tulburat de toate⁵⁸⁰. Și rămîn, într-un chip simplu, fără întortocheri, poate naiv, la explicația mea: că nimic altceva nu conferă acelui lucru frumusețe decît prezența în el a Frumosului în sine, sau comuniunea cu el, sau indiferent ce altă formă de relație cu el, căci în privința asta nu sînt încă foarte ferm⁵⁸¹. Ferm sînt numai în a susține că toate cele frumoase sînt frumoase numai datorită Frumosului, căci acesta mi se pare, și pentru mine și pentru un altul, răspunsul cel mai sigur⁵⁸². Știu că ținîndu-mă bine de el nu risc să cad. Ce siguranță e în a putea răspunde, ție însuși și oricui: „Frumoase sînt cele frumoase prin Frumos!” Nu crezi și tu așa?⁵⁸³

CEBES Ba tot așa.

SOCRATE Și nu crezi, de asemenea, că prin Mărime cele mari sînt mari și cele mai mari mai mari, că prin Micime cele mai mici sînt mai mici?

CEBES Ba da.

SOCRATE Înseamnă, nu-i așa, că n-ai fi de acord cu cine ar afirma în fața ta că ceva este mai mare sau mai mic decît un altceva „prin cap”! Ba, dimpotrivă, ai mărturisi așa: „Din parte-mi nu susțin

decît atît : că orice lucru mai mare decît altul este mai mare numai și numai prin Mărime și că este mai mare tocmai datorită Mărimii ; că orice lucru mai mic decît un altul este mai mic doar prin Micime și că este mai mic tocmai datorită ei". Căci desigur și-ar fi teamă, dacă ai susține că ceva este mai mare sau mai mic „prin cap”, că cineva potrivit și-ar putea obiecta așa : „Întîi că, admitînd ce spui, realitățile sînt mai mari sau mai mici datorită unuia și aceluiași lucru ; al doilea, că ceea ce face ca ceva mai mare să fie mai mare este ceva mic, anume capul⁵⁸⁴. De minune lucru, fără îndoială, ca ceva să fie mare în virtutea unui lucru mic!” Ei, nu te-ai teme, spune drept !

CEBES (*rîzînd*) Cum de nu !

SOCRATE Prin urmare și-ar fi teamă și să declari că zece e mai mare decît opt „prin doi” și că „doi” e cauza faptului că îl întrece pe opt, în loc de a susține că e mai mare prin Cantitate și datorită Cantității? Și cred că aceeași teamă te-ar reține să declari că o lungime de doi coți este mai mare decît una de un cot datorită nu Mărimii, ci datorită jumătății sale⁵⁸⁵.

CEBES Negreșit.

SOCRATE Mai departe ! Nu te-ai feri să afirmi că, adunînd unu cu unu, cauza pentru care rezultă doi ar fi însăși adunarea, ori împărțirea în cazul împărțirii? Eu cred că, dimpotrivă, ai declara sus și tare așa : „După știința mea, singurul fel în care ceva, orișice, accede la existență este participarea lui la esența proprie a fiecărei realități la care participă⁵⁸⁶ ; astfel, în exemplele date, nu vei putea găsi nici o altă cauză a producerii lui «doi» decît participarea lui la Dualitate⁵⁸⁷. Nimic în lume nu va putea vreodată deveni «doi» fără această participare, nimica «unu» fără a participa la Unitate”. Iar tuturor acelor împărțiri și adunări și subtilități de felul acesta tu zi-le rămas bun⁵⁸⁸, lăsînd asemenea răspunsuri unora decît tine mai savanți.

d Iar tu, temîndu-te de inexperiența ta ca de propria-ți umbră⁵⁸⁹, răspunde, ca să rămîi în bună siguranță, ținîndu-te neclintit de ipoteza noastră⁵⁹⁰. Iar dacă cineva s-ar lega chiar de ea, respinge-i demersul⁵⁹¹.

Nu-i da nici un răspuns înainte de a fi examinat dacă între consecințele care derivă din ea se află, după tine, acord sau dezacord⁵⁹². Apoi, când va trebui să dai seamă de ipoteza însăși, recurge la același procedeu: găsește-i, drept bază, o altă ipoteză, aceea dintre cele supraordonate care ți se va părea ție cea mai bună⁵⁹³, și așa pînă ce vei ajunge la ceva satisfăcător⁵⁹⁴. Totodată ai grijă să nu te împotmolești, ca profesioniștii controverselor, în confuziile care rezultă din tratarea laolaltă și a principiului și a ceea ce decurge din el⁵⁹⁵. Fă asta numai dacă vrei să descoperi ceva care să facă parte dintre realități. Iată într-adevăr un lucru pentru care oamenii aceștia parcă n-au nici o preocupare, nici un gând; cu înțelepciunea lor iscusită, cu ajutorul căreia amestecă totul de-a valma, nu sînt în stare decît să fie pe propriul lor plac. Tu însă, de vreme ce faci parte dintre filozofi⁵⁹⁶, vei proceda, sînt sigur, așa cum îți spun eu acum.

SIMMIAS și CEBES Spusele tale sînt adevărul însuși. 102

ECHECRATES Și zău aveau dreptate, Phaidon. Spusele lui Socrate mi s-au părut de-o limpezime admirabilă chiar pentru unul cu o minte mai de rînd.

PHAIDON Așa e, Echecrates, și așa li s-a părut și celor de față atunci.

ECHECRATES Ca și nouă, atunci absenți și ascultîndu-te acum. Dar ce lucruri s-au mai spus după aceea?

PHAIDON Așadar și-au exprimat acordul⁵⁹⁷, admînd atît existența reală a fiecărei Forme cît și faptul că tocmai prin participarea lor la Forme celelalte lucruri poartă numele lor⁵⁹⁸. Apoi, dacă-mi aduc bine aminte 1

SOCRATE Bine, dacă acesta e punctul tău de vedere, atunci, afirmînd că Simmias este mai mare decît Socrate și mai mic decît Phaidon, nu cumva afirmi că în Simmias coexistă mărimea și micimea?⁵⁹⁹

CEBES Ba da.

SOCRATE De fapt cred că ești gata să admiți că, în formularea „Simmias este mai mare decît Socrate”, ce spun cuvintele nu coincide cu adevărul faptului⁶⁰⁰.

- c Căci fără îndoială Simmias nu este mai mare datorită naturii lui de Simmias, ci datorită mărimii pe care se întâmplă să o aibă⁶⁰¹. Pe de altă parte, el nu este mai mare decît Socrate pentru că Socrate e Socrate, ci pentru că, prin raport la mărimea lui Simmias, Socrate are o anumită micime⁶⁰².

CEBES E adevărat.

SOCRATE Și nici Phaidon nu este mai mare decît Simmias pentru că Phaidon e Phaidon, ci pentru că, prin raport la micimea lui Simmias, Phaidon are o mărime.

CEBES Așa este.

- d SOCRATE Prin urmare despre Simmias se spune totodată că este mare și mic pentru că, aflîndu-se la mijloc, el îi dă unuia, ca să o depășească, micimea lui, iar celuilalt mărimea lui, care îi covîrșește micimea. (*Apoi zîbind*) Ia te uită, parcă aș fi pe cale să redactez un contract⁶⁰³. Totuși cred că lucrurile stau cam așa cum am spus.

CEBES Da, sînt convinși că da.

- e SOCRATE De fapt, spunînd ce spun, țelul meu este să obțin acordul tău. Căci pentru mine nu numai Mărimea în sine nu admite niciodată să fie și mare și mică în același timp : nici mărimea ce se află în noi⁶⁰⁴ nu admite niciodată micimea și nu consimte să fie depășită ! Din două una : ori atunci cînd se apropie de ea contrariul ei, micimea, fuge și îi lasă locul, ori, prin însăși sosirea acestuia, piere. Dar nu consimte să rămînă pe loc și să primească micimea în ea, devenind altceva decît a fost⁶⁰⁵. Eu, de pildă, dacă primesc în mine micimea și o accept, continui să fiu ceea ce sînt, adică tot Socrate, însă mic, în timp ce Mărimea nu-și poate îngădui, rămînînd ceea ce este, adică mare, să devină mică. Și, tot așa, micimea din noi nu consimte niciodată nici să devină nici să fie mare, precum nici un alt contrariu nu poate să rămînă ce este și totodată să devină și să fie contrariul său :
103 a ori pleacă ori, îndurînd aceasta, piere⁶⁰⁶.

CEBES Mi se pare că e întru totul așa.

PHAIDON *La aceste cuvinte unul dintre cei de față, nu-mi mai aduc aminte care, a luat cuvîntul.*

[*Un glas*] Dar bine, în numele zeilor, nu ați căzut voi de acord, în argumentările voastre anterioare⁶⁰⁷, asupra a ceva exact pe dos decît ce se spune acuma, și anume că mai marele se naște din mai mic și mai micul din mai mare, că pentru orice contrariu a te naște înseamnă, în chip absolut, a te naște din contrariul tău? Și iată că acuma se declară, dacă nu mă-nșel, că un astfel de lucru nu s-ar putea produce niciodată.

SOCRATE (*care întorsese capul să-l asculte*) Bine că nu te-ai ferit să ne-aduci aminte de asta. Numai că treci cu vederea deosebirea dintre ce spunem acuma și ce spuneam atunci. Atunci spuneam că dintr-un lucru anume se naște contrariul său, acum că contrariul însuși n-ar putea deveni niciodată propriul său contrariu⁶⁰⁸, indiferent dacă e vorba de contrariul care se găsește în noi sau de cel considerat în propria sa natură⁶⁰⁹. Atunci vorbeam, dragul meu, despre lucrurile care posedă contrariile și le dădeam chiar numele acelor contrarii. Acum vorbim despre înseși contrariile care, prin prezența lor în lucruri, dau acestora numele prin care sînt desemnate, adică înseși numele lor⁶¹⁰. Or tocmai despre contrariile însele spuneam că nu e cu puțință ca vreodată unul să ia naștere din celălalt⁶¹¹. (*Apoi privind spre Cebes*) Nu cumva, Cebes, te-a tulburat ceva din ce-a spus el?

CEBES Nu, nedumerirea lui n-o am, dar nici nu pot să zic că nu mă tulbură o seamă de alte lucruri.

SOCRATE Admiți sau nu că am căzut de acord, fără restricție, asupra afirmației că niciodată un contrariu nu va fi propriul său contrariu?⁶¹²

CEBES Admit într-un tot.

SOCRATE Atunci hai să mai examinăm încă ceva, poate vom cădea și asupra lui de acord. Există ceva pe care îl numești „cald” și ceva pe care îl numești „rece”?⁶¹³

CEBES Da, există.

SOCRATE Sînt ele același lucru cu ceea ce numești „zăpadă” și „foc”?⁶¹⁴

CEBES O, nu, cu nici un chip.

- d SOCRATE Așadar caldul este altceva decît focul, zăpada altceva decît recele ?

CEBES Da, sînt altceva.

SOCRATE Atunci, dacă bine înțeleg, tu consideri că niciodată zăpada, fiind cu adevărat zăpadă, dacă va primi în ea, cum vorbeam noi adineaori, caldul, nu va putea rămîne, fiind caldă, ce era, adică zăpadă. Dimpotrivă, la apropierea caldului, fie se va retrage, fie va pieri⁶¹⁵.

CEBES Întocmai.

SOCRATE La fel și focul. La apropierea recelui, ori îi va ceda locul ori va pieri ; niciodată nu își va putea îngădui, primind recele, să rămînă, fiind rece, ce era, adică foc.

- e CEBES Adevărat spui.

SOCRATE Așadar în anumite cazuri ca acestea⁶¹⁶ nu numai Forma însăși este socotită vrednică de a purta în veșnicie propriul său nume, ci numele acesta se aplică deopotrivă și unei alte realități, care, fără să fie Forma însăși, păstrează, atîta vreme cît există ca atare, caracterul Formei respective⁶¹⁷. Poate prin exemplele următoare spusese mele vor deveni mai limpezi. Astfel: imparul este oare menit să poarte veșnic numele pe care i-l dăm noi acum ?⁶¹⁸

CEBES Fără îndoială.

SOCRATE Oare însă (și aceasta-i întrebarea mea) numai imparul este în situația asta ? Oare nu există și o altă realitate care, fără să fie unul și același lucru cu imparul, dar avînd o asemenea natură că niciodată imparul nu-i lipsește, trebuie totuși să poarte mereu, alături de numele ei propriu, și pe acela al imparului ? Este ceea ce eu zic că se petrece cu triada și cu multe altele⁶¹⁹. Dar să examinăm numai triada. Ești sau nu de părere că se cuvine ca mereu să poarte numele său propriu și pe acela al imparului, cu toate că imparul nu se identifică cu triada ? Dealtfel asta este natura nu numai a triadei, ci și a pentadei și a întregii jumătăți a numerelor⁶²⁰ ; că, fără să fie identic cu imparul, fiecare dintre ele este veșnic impar. La fel și cu diada, cu tetrada, cu tot restul celeilalte serii

104 a

b

a numerelor : fără să fie identic cu parul, fiecare dintre ele este veșnic par. Ești de acord sau nu ?

CEBES Firește, cum altfel.

SOCRATE Atunci să fi atent la ce vreau eu acum să-ți arăt⁶²¹. Și anume, în chip vădit, nu numai primele noastre contrarii se exclud reciproc, ci și toate realitățile cîte, nefiindu-și ele însele reciproc contrarii, au înlăuntrul lor contrariile⁶²², astfel încît și ele se arată inaccesibile caracterului contrariu celui pe care îl conțin și, la apariția lui, ori pier ori se retrag⁶²³. Oare nu vom declara că triada, decît să consimtă ea a deveni, rămînînd triadă, un număr par, ar fi în stare mai degrabă să îndure orișice, chiar moartea ?

CEBES Chiar așa.

SOCRATE Și totuși diada nu este contrariul triadei.

CEBES Nu, desigur.

SOCRATE Deci nu numai Formele contrarii nu suportă să se apropie una de alta, ci există și alte realități care nu suportă înfruntarea contrariilor⁶²⁴.

CEBES Nimic mai adevărat.

SOCRATE N-ai vrea atunci, dacă vom fi în stare, să determinăm natura acestor realități ?⁶²⁵

CEBES Din toată inima.

SOCRATE Oare nu e cumva vorba, Cebes, de acele realități care, cînd se înstăpînesc pe un lucru, îl silesc nu numai să dobîndească propria lor formă, ci și forma a ceva care are veșnic un anumit contrariu ?⁶²⁶

CEBES Ce vrei să zici ?

SOCRATE Ce am mai spus chiar adineaori și tu știi deja : că orice realitate pe care se înstăpînește caracterul triadei este, în chip necesar, nu numai trinitară, ci și impară⁶²⁷.

CEBES Nu poate fi altfel.

SOCRATE Ei bine, spunem noi, unei asemenea realități nu va putea niciodată să i se impună caracterul opus acelei forme care se realizează în realitatea respectivă⁶²⁸.

CEBES Nu, de bună seamă.

SOCRATE Și acest caracter care se realizează nu este imparul ?

CEBES Ba el este.

SOCRATE Iar contrariul său nu este parul?

CEBES Ba da.

SOCRATE Astfel că niciodată caracterul parului nu va cuprinde triada.

e CEBES De bună seamă niciodată.

SOCRATE Astfel că triadei îi este refuzată orice participare la par.

CEBES Orice participare.

SOCRATE Așadar triada este non-pară⁶²⁹.

CEBES Da.

105 a SOCRATE Propuneam așadar să definim natura aceluși fel de realități care, nefiind ele însele contrariile a ceva, totuși nu sînt receptive la un contrariu. Astfel, în exemplul de acum, triada, care nu este contrarie parului și totuși nu-l acceptă, căci îl aduce în etern contrariul său; așa cum e diada prin raport la impar și focul prin raport la rece și foarte multe altele. Să vedem acum dacă accepti următoarea determinare: nu numai contrariul nu este receptiv la contrariu, ci și acea formă, indiferent care ar fi ea, care aduce un contrariu în orice obiect în care s-ar înscrie, acea formă nu va primi în ea contrariul a ceea ce a adus⁶³⁰. Dealtfel n-ai decît să-ți reamintești (căci nu se află nici un rău în a auzi același lucru de mai multe ori): pentada nu va admite niciodată parul, nici decada, dublul pentadei, imparul. Dealtfel dublul însuși este și el, la rîndul lui, contrariul a ceva⁶³¹, dar totuși nu va primi nici caracterul imparului. Și de asemenea nici tripla jumătate [3/2], nici celelalte fracțiuni de acest fel, comportînd adică jumătate, nu vor primi caracterul întregului, așa cum nu-l vor primi nici treimea [1/3] împreună cu celelalte fracțiuni de felul ei⁶³². Cred că m-ai urmărit și că ești de acord, nu?

b CEBES Sînt cu totul de acord și te urmăresc.

SOCRATE Și acum întoarce-te la punctul nostru de plecare și răspunde-mi, fără să repeți cuvintele cuprinse în întrebarea mea, ci numai imitîndu-mă⁶³³. Iată despre ce e vorba. Alături de răspunsul acela sigur despre care am vorbit întii⁶³⁴ mi se vedește, în lumina spuselor noastre de mai sus, încă o siguranță. Să presupunem că m-ai întreba: „Ce anume trebuie

să existe în trup pentru a-l face cald?" Ei bine, eu nu-ți voi mai da răspunsul acela sigur și naiv de mai-nainte: „Căldura”, ci, în lumina celor mai adineori spuse, într-un chip mai subtil: „Focul”⁶³⁵. Tot așa, dacă m-ai întreba ce anume intră în trup pentru a-l face bolnav, nu-ți voi răspunde că boala, ci febra. Iar dacă este vorba de ce anume face ca un număr să fie impar, nu-ți voi răspunde că imparul, ci monada⁶³⁶; și așa mai departe. Spune-mi însă dacă, de pe acum, ai înțeles unde vreau să ajung.

CEBES Am înțeles prea bine.

SOCRATE Atunci răspunde-mi ce anume trebuie să existe în trup pentru a-l face viu.

CEBES Sufletul⁶³⁷.

SOCRATE Așa este mereu?

CEBES Dar cum altfel?

SOCRATE Prin urmare, pe orice lucru s-ar înstăpîni sufletul, el vine întotdeauna la el aducîndu-i viață?⁶³⁸

CEBES Așa vine.

SOCRATE Există oare sau nu există un contrariu al vieții?

CEBES Există.

SOCRATE Care?

CEBES Moartea.

SOCRATE Și nu rezultă oare din ce am căzut mai înainte de acord că niciodată sufletul nu va primi în el contrariul a ceea ce-a adus?

CEBES Ba rezultă foarte clar.

SOCRATE Altă întrebare: cum am numit noi ceea ce nu admite în sine forma parului?

CEBES L-am numit ne-parul.

SOCRATE Dar ceea ce respinge justiția, dar ceea ce respinge cultura?

CEBES Ne-cultul⁶³⁹ și ne-dreptul.

SOCRATE Bine. Dar ceea ce exclude moartea⁶⁴⁰, pe acela cum l-am numit?

CEBES Ne-muritorul.

SOCRATE Sufletul nu primește în sine moartea așadar?

CEBES Nu, n-o primește.

SOCRATE Deci sufletul este ne-muritor?

CEBES Ne-muritor⁶⁴¹.

SOCRATE Bine deci. Crezi că putem să considerăm asta drept dovedit?

CEBES Pe deplin dovedit, Socrate.

SOCRATE Altceva acuma, Cebes. Dacă s-ar dovedi că, în mod necesar, ne-parul e indestructibil, nu ar decurge că și triada e indestructibilă?⁶⁴²

106 a CEBES Altfel nu se poate.

SOCRATE Și dacă s-ar dovedi că și ne-caldul e în chip necesar indestructibil, oare când cineva ar aduce căldură asupra zăpezii zăpada n-ar reuși să scape, salvându-și netopită esența? Căci n-ar putea nici să piară, nici să rămână locului, pentru a primi în ea căldura.

CEBES E adevărat.

SOCRATE Și de asemenea, socot, dacă s-ar dovedi că ne-refrigerabilul este indestructibil, atuncea nici odată, când recele ar veni asupra focului, focul nu s-ar stinge și nu ar pieri, ci s-ar feri, rămânând teafăr.

CEBES Nu ar putea fi altfel.

b SOCRATE Dacă-i așa, atunci nu sîntem constrînși să spunem același lucru despre ne-muritor? Dacă ne-muritorul este și el indestructibil⁶⁴³, atunci este cu neputință ca, la venirea morții, sufletul să piară. Căci niciodată, potrivit celor spuse, sufletul nu ar primi moartea în el și niciodată nu va fi un suflet mort. Așa cum triada, ziceam noi, nu va fi niciodată pară, așa cum nu poate să fie par imparul, și nici focul rece, și nici rece căldura din foc.

c „Dar”, va obiecta cineva, „ce oprește imparul — evitînd, așa cum am căzut de acord, să devină par — ce îl oprește să piară și să-i ia locul parul?” În fața unei asemenea obiecții nu am avea cum să ripostăm că imparul nu pierе. Căci, într-adevăr, ne-parul nu este indestructibil⁶⁴⁴. Altminteri, dacă am fi admis indestructibilitatea ne-parului, ne-ar fi fost ușor să susținem că, la apropierea parului, imparul și triada pleacă și se duc. Și am fi susținut același lucru cu privire la foc și la cald și cu privire la tot restul. Nu crezi și tu așa?

CEBES Ba cred întocmai.

SOCRATE Atuncea hai să revenim acum la cazul nemuritorului. Dacă admitem că și el este indestructibil, atunci sufletul nu ar mai fi doar ne-muritor, ci și indestructibil. Deci nu ne împăcăm cu asta, ne trebuie altă argumentație!

CEBES Ba, câtă vreme de asta e vorba, nu ne trebuie deloc⁶⁴⁶. Căci ar fi greu de tot să găsim o realitate care să fie rebelă nimicirii câtă vreme ne-muritorul, care este veșnic, ar fi supus ei!⁶⁴⁶ d

SOCRATE Oricum, cât privește divinul, și Forma însăși a vieții, și orice altă realitate s-ar mai dovedi nemuritoare, toată lumea ar putea cădea de acord că ele nu pier niciodată⁶⁴⁷.

CEBES O, da, oamenii toți și, încă mai deplin, și zeii — sînt convinși.

SOCRATE Și de vreme ce ne-muritorul este și indestructibil, cum ar putea fi sufletul altfel decît și el indestructibil, fiind ne-muritor? e

CEBES Altfel nu poate fi.

SOCRATE Și atunci, cînd asupra omului sosește moartea, ceea ce moare, putem crede, e ceea ce este în el muritor; iar nemuritorul din el, teafăr și neatins de nimicire, pleacă și se îndepărtează⁶⁴⁸, lăsîndu-i morții locul său.

CEBES Așa se arată a fi.

SOCRATE Așadar, dragă Cebes, sufletul, mai mult decît orice altceva, este nemuritor și indestructibil. Iar sufletele noastre cu adevărat vor exista, în casele lui Hades⁶⁴⁹. 107 a

CEBES În ce mă privește, Socrate, nu am nimic de adăugat la acestea și nici vreo pricină de a nu fi pe deplin convins de raționamentele tale. Dar dacă Simmias sau altul au ceva de spus, ar face bine să nu tacă. Căci altădată cînd ar mai putea vreunul dintre noi, dornic de asta, să spună sau să audă ceva cu privire la ce discutăm noi acum? Pentru care prilej ar mai putea amîna? Eu altul nu mai știu.

SIMMIAS Nu, nici eu, în lumina celor spuse, nu am vreo pricină de a nu fi convins. Însă măreția subiectului pe care îl tratăm și puțina cinstire în care țin

b slăbiciunea omenească mă silesc să păstrez, în sinea mea, o urmă de neîncredere în cele susținute aici⁶⁶⁰.

SOCRATE Și bine faci, iubitul meu Simmias, nu numai în ce privește deducțiile noastre, ci și, în special, în ce privește ipotezele de la care am pornit⁶⁶¹. Oricît de credibile vi s-ar părea ele, totuși e bine să le supuneți unui examen și mai riguros. Astfel că, după ce le veți fi cîntărit în chip mulțumitor, veți urma, bănuiesc, șirul raționamentelor atît de departe cît stă în putință omului să le urmeze. Și, dacă rezultatul vă va da o certitudine, cercetarea voastră se va fi încheiat⁶⁶².

SIMMIAS Așa este.

SOCRATE Totuși, prieteni, este un lucru asupra căruia cred că merită să reflectăm acum cu toții⁶⁶³.

c Dacă sufletul este într-adevăr nemuritor, se cere ca el să fie îngrijit ținînd seamă nu numai de acest răs-timp pe care îl numim viață⁶⁶⁴, ci de întreaga întindere a timpului. Căci a nu-i acorda această îngrijire poate să pară acum o primejdie cumplită⁶⁶⁵. Într-adevăr, dacă moartea ar însemna despărțirea de tot și de toate, ce noroc ar fi pentru cei răi ca, odată morți și despărțiți de trup, să se despartă, cu relele lor cu tot, și de suflet! Dar în clipa în care sufletul se arată ca fiind nemuritor, nu se mai află pentru el nici o altă scăpare și nici o altă mîntuire decît în strădania de a deveni cît mai bun și cît mai înțelept⁶⁶⁶. Căci, coborînd la Hades, sufletul duce cu el numai atîta: cultura lui întru bine și felul în care s-a purtat în viață⁶⁶⁷. Și, conform unei tradiții⁶⁶⁸, nimic mai mult decît acestea, cum au fost, nu-i este mai prielnic sau mai dăunător celui plecat din viață, încă de la sosirea lui în lumea de dincolo. Iar tradiția aceasta, iată, v-o împărtășesc.

Încă din timpul vieții, fiecărui om îi este hărăzit un daimon care, după ce omul a murit, are în seamă să-l ducă spre locul obștesc de judecată, undeva⁶⁶⁹. După ce sînt judecați, același daimon are sarcina să îi călăuzească pe toți cei veniți de aici, fiecare pe al lui, la Hades⁶⁷⁰. Iar, după ce au avut acolo parte de ce trebuia să aibă parte și după ce-au zăbovit acolo timpul cuvenit, o altă călăuză îi aduce din nou aici⁶⁷¹.

Lucrurile acestea se petrec însă în multe și lungi întoarceri ale timpului⁶⁶².

Dar călătoria pe celălalt tărîm nu este așa cum zice Telephos al lui Eșchil, pentru care simplă e calea ce duce la Hades⁶⁶³. Mie însă nu îmi pare nici simplă, nici una singură. Dacă ar fi așa, la ce-ar mai fi nevoie de călăuze: cine s-ar putea rătăci în vreun loc al aceluiași drum? Se pare însă, dimpotrivă, că are nenumărate răspîntii și răscruci. Judec așa întemeindu-mă pe riturile și pe obiceiurile de aici, din lumea noastră⁶⁶⁴. Iar pe această cale sufletul cumpătat și înțelept se lasă cu supunere călăuzit, conștient de ce se petrece cu el. Dimpotrivă, cel pe care patimile sale îl leagă de trup, acela despre care spuneam înainte că s-a lăsat îndelung robit de trup și de lumea vizibilă, sufletul acela doar cu greu și cu sila sa lasă dus pe drumul său de către daimonul lui hărăzit, și numai după multe împotriviri și suferințe⁶⁶⁵. Și apoi, după ce ajunge acolo unde sînt și celelalte, sufletul nepurificat și care-a săvîrșit lucruri cum ar fi participarea la omoruri vinovate sau la alte fapte din aceeași stirpe cu acestea și comise de suflete din aceeași stirpe, de sufletul acesta toți se feresc și se îndepărtează, nimeni nu vrea nici să-i țină tovărășie pe drum, nici să-l călăuzească. Și astfel el rătăcește singuratic, pradă tuturor nedumeririlor, pînă la împlinirea unor timpuri la sorocul cărora, în virtutea unei necesități, este dus în lăcașul ce i se cuvine⁶⁶⁶. În schimb sufletul care și-a petrecut viața în curățenie și cumpătare și care a găsit acolo zei însoțitori și călăuzitori este deja statornicit în locul care-i revine după merit⁶⁶⁷.

Acele regiuni ale pămîntului sînt dealtfel multe și minunate, căci pămîntul nu este, nici ca alcătuire, nici ca mărime, așa cum îl înfățișează cei care obișnuiesc să trateze despre el. Așa am fost încredințat de cineva⁶⁶⁸.

SIMMIAS Ce anume vrei să spui, Socrate? Și eu am auzit și știu multe despre pămînt, dar nu acestea de care te-ai lăsat tu convins. Aș fi bucuros să le aud.

SOCRATE Dar cum de nu, dragă Simmias, doar n-am nevoie de cine știe ce minune a lui Glaucos⁶⁶⁹

ca să ți le pot înfățișa. Ce mi se pare însă mai anevoios decît însăși săvîrșirea minunii lui Glaucos este să dovedesc că sînt și adevărate! Nici nu mă prea văd în stare, nici, chiar dacă aș fi, nu cred că, față de cît de mare este subiectul, mi-ar mai ajunge atîta cît mai am de trăit. În schimb nimic nu mă împiedică să vă spun cum sînt eu încredințat că arată pămîntul și care sînt tărîmurile sale.

SIMMIAS Ajunge și atît.

109 a SOCRATE Eî bine, convingerea mea este, în primul rînd, că, dacă pămîntul se află în centrul lumii și este rotund⁶⁷⁰, atunci el nu are nevoie, ca să nu cadă, nici de aer, nici de vreo altă asemenea constrîngere. Ca să-l rețină, suficient este faptul că, în toate direcțiile sale, cerul este identic cu sine însuși; precum și propria stare de echilibru a pămîntului. Căci un obiect echilibrat așezat în centrul unui mediu omogen nu are cum să se deplaseze, nici cu mult, nici cu puțin, în nici o direcție: aflîndu-se într-o stare de indiferență, va rămîne neclintit⁶⁷¹. Din ce cred eu, acesta este primul punct.

SIMMIAS Este o convingere întemeiată.

b SOCRATE Și acum al doilea punct. Eu cred că pămîntul este uriaș și că noi, cei care locuim în jurul mării dintre Coloanele lui Heracles și Phasis⁶⁷², ocupăm din el numai o mică parte, ca niște furnici, ca niște broaște în jurul unei bălți⁶⁷³; în alte locuri alți oameni, mulți alți oameni, locuiesc multe alte regiuni la fel cu a noastră. Căci pretutindeni pe întinderea rotundă a pămîntului există un mare număr de cavități de toate formele și mărimile în care s-au adunat apă, aburi și aer⁶⁷⁴. Dar adevăratul pămînt este pur⁶⁷⁵ și se află în cuprinderea pură a cerului, c acolo unde se află și astrele, în regiunea numită de cosmografi „eter”. Iar materiile de care am vorbit, apa, aburii, aerul, nu sînt decît o drojdie a acestui eter, o drojdie fluidă care se adună veșnic în văile adînci ale pămîntului⁶⁷⁶. Astfel că noi, care sălășluim în ele, nu știm care e adevărul și ne închipuim că ne aflăm undeva sus, la suprafață. Întocmai ca un locuitor al hăului mării care ar crede că trăiește

la suprafața ei și și-ar închipui, deslușind prin ape soarele și celelalte astre, că marca este cerul lui. Să ne închipuim că, fiind o ființă înceată și neputincioasă, el niciodată n-a ajuns la suprafața mării pentru ca, ieșind din ea și înălțându-și capul deasupra-i, să vadă tărîmul de aici, să vadă cu cît este mai pur și mai frumos decît patria lui ; și că nici n-a auzit vreodată de la altul care să îl fi văzut. Așa și noi. Locuind într-una din scobiturile pămîntului credem că ne aflăm pe suprafața lui și-i zicem aerului „cer”, ca și cînd el ar fi chiar cerul străbătut de astre⁶⁷⁷. Și, tot la fel, fiind noi neputernici și nesprinteni, nu ne aflăm în stare să răzbim pînă la marginile din urmă ale aerului⁶⁷⁸. Însă, dacă unul dintre noi ar putea merge pînă acolo sau dacă, crescîndu-i aripi, ar zbura pînă acolo și ar scoate capul deasupra, ar vedea — așa cum peștii de la noi, scoțînd capul din apă, văd cele de aici — da, ar vedea și el ce este în lumea aceea. Și dacă felul în care sîntem făcuți ne-ar da puterea să îndurăm priveliștea aceea, atuncea ne-am da seama că acela este cerul cel adevărat și adevărata lumină și cu adevărat pămîntul. Căci pămîntul unde ne aflăm și stîncile lui și toate cîte sînt aici sînt alterate și mîncate, așa cum sînt, de apele sărate, lucrurile mării. Acolo, în mare, nu crește nimica vrednic de luare-aminte, nimic despre care să putem spune că e împlinit : scorburi de stînci, nisipuri, un noian de tină și, unde se îmbină cu pămîntul, lagune mlăștinoase. Nimica, absolut nimic care să sufere asemănare cu frumusețile din lumea noastră. După cum, la rîndul lor, acele din înalt ar arăta și ele, în comparație cu ale noastre, nespus mai frumoase. Nu știu dacă se cade să dezvolt acum un mit⁶⁷⁹, dar cred că merită să ascultați, Simmias, cum sînt cele ce se află la suprafața pămîntului, sub cer.

SIMMIAS O, dar am fi fericiți, Socrate, să ascultăm mitul acesta.

SOCRATE Ei bine, dragul meu, iată ce-am auzit. Întîi că, văzut de sus, pămîntul este multicolor și seamănă cu acele mingi făcute din douăsprezece bucăți de piele colorate diferit⁶⁸⁰ ; are și el culori

- c bine distincte, despre care culorile folosite la noi de pictori pot da o anumită idee. Acolo sus întregul pământ este făcut din astfel de culori, ba încă mult mai strălucitoare și mai pure: aici e purpuriu și de o frumusețe uimitoare, acolo auriu, dincolo, cît e alb, este mai alb decît e creta și decît zăpada; și celelalte culori intră de asemenea în alcătuirea lui, ba încă mai multe și mai frumoase decît ne-a fost dat nouă să vedem. Și chiar cavitățile pământului, acelea despre care am vorbit, pline cum sînt de apă și de aer, se arată și ele ca avînd un fel de culoare,
- d așa cum strălucesc prin întinderea pestriță a celorlalte culori, astfel că pământul se înfățișează în ansamblu ca o singură suprafață neîntreput și bogat colorată. Iar pe acest pământ, făcut așa, tot ce crește este de o frumusețe analoagă⁶⁸¹: copacii, florile, roadele. Și tot așa și munții; iar pietrele au, în aceeași proporție, o frumusețe mai mare a lustrului, a transparenței, a culorilor. Din toate acestea pietrele de la noi, cele care ne plac atît de mult, sardoniiile, iaspurile, smaraldele și toate celelalte⁶⁸², sînt doar țândări. Acolo,
- e în depărtarea aceea, toate sînt ca pietrele noastre de preț, dar încă mai frumoase decît ele. Pricina stă în faptul că pietrele acelea sînt nepîngărite, nu sînt, ca cele de la noi, roase de sărătură și corupte de putreziciunea pe care o aduc toate cîte se revarsă aici, aducînd cu ele, pietrelor și pământului deopotrivă, viețuitoarelor și plantelor, urîțenie și boli⁶⁸³. Pământul cel adevărat se bucură de toate aceste podoabe nestemate, nu mai puțin decît de aur, de argint, de toate
- 111 a cîte sînt frumoase. Și toate acestea, nenumărate și mărețe și risipite pretutindeni, sînt la lumină prin însăși firea lor, neascunse, alcătuiind o priveliște vrednică de ochii unor ființe fericite⁶⁸⁴.
- Se află acolo și un mare număr de ființe, îndeosebi oameni. Unii locuiesc în mijlocul uscatului, alții, așa cum noi trăim la marginea mării, trăiesc la marginea acrului, alții s-au așezat, în vecinătatea uscatului, pe insule înconjurată de aer. Pe scurt, ceea ce este
- b e apa și marea pentru noi și pentru nevoile noastre e aerul pentru cei de acolo. Iar ce este pentru noi

aerul este pentru ei eterul. Clima lor este atît de temperată încît ei nu suferă de boli și au o viață mult mai lungă decît cei de aici⁶⁸⁵. Iar vederea, auzul, cugetul și toate celelalte facultăți ale lor le întrec pe ale noastre cu atît cu cît aerul întrece în puritate apa și eterul aerul. Și au și ei crînguri ale zeilor și temple în care zeii locuiesc cu-adevărat și oracole și profeții, precum și înfățișări nemijlocite ale zeilor, cărora și ei li se înfățișează deopotrivă⁶⁸⁶. Și oamenii aceia văd soarele, luna și stelele așa cum sînt ele cu adevărat⁶⁸⁷. Iar la toate acestea se adaugă tot ce-i mai trebuie unei depline fericiri.

Aceasta este, în întregul ei, natura pămîntului și ce-l înconjoară. Cît despre regiunile interioare ale pămîntului, ele sînt numeroase și se află pretutindeni în jurul lui, corespunzînd fiecare uneia din cavități. Dintre acestea, unele sînt mai adînci și mai deschise decît cea în care trăim noi ; altele, tot mai adînci, au deschizătura hăului lor mai îngustă ; altele în sfîrșit sînt mai puțin adînci decît a noastră, dar mai largi. La fund, în pămînt, toate aceste văi comunică între ele, în numeroase locuri, prin găuri, unele mai înguste, altele mai largi, și au între ele căi de trecere. De aici prisosul de apă curge dintr-una în alta, ca în niște vase de amestec⁶⁸⁸ ; și rîuri de o lungime nemăsurată, cu ape care calde, care reci, ce curg veșnic pe sub pămînt ; și mult foc, și lungi rîuri de foc ; și numeroase rîuri de noroi lichid, unele mai limpezi, altele mai nămolose, semănînd cu ceca ce sînt, în Sicilia, rîurile de noroi care curg înaintea lavei și, după aceea, rîurile de lavă⁶⁸⁹. De acestea se umplu toate regiunile subpămîntene, fiecare după cum, de fiecare dată, are loc sensul curentului ; iar toate aceste mișcări de creștere și de scădere se datorează unui fel de oscilație care se produce în interiorul pămîntului⁶⁹⁰, oscilație care rezultă dintr-un fenomen ca cel pe care urmează să-l descriu.

Printre hăurile pămîntului există unul îndeosebi care este cel mai mare și care străbate întregul adînc al pămîntului⁶⁹¹, cel despre care vorbește Homer atunci

cînd spune :

*Foarte departe-n pămînt, acolo unde se află
Hăul cel mai adînc⁶⁹²,*

- acela căruia și el, în alte locuri, și alți poeți îi dau numele de Tartar⁶⁹³. Către acest hău se adună curgearea tuturor rîurilor și din el se întorc, fiecare dobîndindu-și caracterul propriu după natura terenului pe care îl străbate. Iar cauza care face ca acolo să fie și obîrșia și capătul a tot ce curge este faptul că această masă lichidă nu găsește acolo un loc în care să se poată stabiliza⁶⁹⁴; de aici oscilația și ciocotul lichidului care urcă și coboară. Aceleași mișcări le face în juru-i aerul și suflul său: întovărășește valul și în drumul său spre acele regiuni ale pămîntului și cînd se întoarce aci înapoi; este ca atunci cînd respirăm și suflul e mercur în mișcare, expirat și inspirat;
- b așa și acolo, suflul de aer, oscilînd cu masa lichidă produce, și intrînd și ieșind, vînturi cumplite și uriașe⁶⁹⁵. Cînd valul se retrage către regiunile pe care le numim inferioare⁶⁹⁶, el străbate pămîntul și atinge, umplîndu-le, ținutul fluviilor subterane; ceva asemănător cu irigarea. Invers, cînd valul părăsește adîncul și urcă năvalnic înapoi, inundate sînt melea-gurile noastre. Iar plinul de ape se scurge prin canalele de trecere și prin pămînt; și fiecare vînt, ajungînd în regiunile unde o duce mersul ei, dă naștere la mări și lacuri, la rîuri și izvoare. Apoi apele părăsesc din nou părțile noastre și se cufundă sub pămînt și, după
- c un număr mai mare sau mai mic de mai scurte ori mai lungi ocoluri, se aruncă în Tartar. Uneori ajung la un punct așezat mult mai jos decît cel unde s-a produs irigația, alteori doar puțin mai jos, fapt este că intrarea apelor se face întotdeauna mai jos decît ieșirea⁶⁹⁷. Anumite rîuri se întorc într-un punct opus celui de unde au țîșnit, altele de aceeași parte⁶⁹⁸. Există și unele care fac un circuit complet, înfășurîndu-se o dată sau de mai multe ori în jurul pămîntului, ca niște șerpi, coborînd astfel cît mai jos cu putință înainte de a se azvîrli în abis⁶⁹⁹. Totuși,
- d fie într-un sens, fie într-altul, coborîrea nu se poate
- e

face decît pînă la centru, dincolo de el niciodată, căci partea pămîntului care se află de o parte și de alta a centrului este, pentru amîndouă valurile, punctul de plecare al unui urcuș⁷⁰⁰.

Există asemenea rîuri în mare număr, lungi, felurite. Între ele se disting cu precădere patru. Cel mai mare și cel al cărui curs descrie cercul cel mai dinafară este cel numit Ocean⁷⁰¹. Față în față cu Oceanul și curgînd în sens invers este Aheronul⁷⁰², care străbate niște regiuni pustii, dar curge mai ales sub pămînt, ajungînd în lacul Aherusias⁷⁰³. Acolo sosesc sufletele celei mai mari părți a celor morți și acolo rămîn atîta cît le este sorocit, unele mai mult, altele mai puțin, pînă cînd sînt trimise iarăși spre alte nașteri în ființe vii. Un al treilea rîu izvorăște la mijloc între primele două⁷⁰⁴ și, chiar în apropierea locului unde izvorăște, cade într-un spațiu vast, ars de un foc uriaș, și formează acolo un lac, mai mare decît marea ținuturilor noastre, în care clocotesc apă și noroi. De acolo cursul lui tulbure și noroios începe să descrie un cerc atingînd diferite puncte și în special marginile lacului Aherusias, însă fără să-și amestece apele cu el⁷⁰⁵. Apoi, după ce dă numeroase ocoluri sub pămînt, se azvîrle într-o parte mai joasă a Tartarului⁷⁰⁶. Acesta este rîul numit Pyriphlegethon, din ale cărui lave țîșnesc fragmente ici și colo, în punctele unde rîul atinge, pe dedesubt, pămîntul⁷⁰⁷. Față în față cu Pyriphlegethon se află al patrulea rîu, care ajunge întii într-o regiune care este, din cît se spune, de o cumplită sălbăticie și în întregime de un albastru întunecat⁷⁰⁸, regiune numită stygiană; dealtfel acest rîu formează lacul Styx, în care se varsă după ce, trecînd prin ținutul acela, apele lui au dobîndit proprietăți redutabile⁷⁰⁹. Apoi se cufundă în pămînt și curge circular în sens contrariu Pyriphlegethonului⁷¹⁰, în calea căruia iese de partea cealaltă a lacului Aherusias⁷¹¹. Nici apele lui nu se amestecă cu alte ape; și el, după un curs circular, se aruncă în Tartar de partea opusă Pyriphlegethonului. Din cîte spun poeții numele acestui rîu este Cocytos⁷¹². Aceasta este alcătuirea naturală a acestor ținuturi.

113 a

b

c

d

După ce morții au ajuns în locurile unde a fost adus fiecare de daimonul său, ei sînt judecați, atît cei care au avut o viață frumoasă și sfîntă, cît și ceilalți.

Cei care se socotește că au dus o viață mijlocie pleacă mai departe, pe Aheron, în bărci hărăzite lor, cu care ajung pînă la lac⁷¹³. Și rămîn să locuiască acolo și să se purifice, ispășindu-și vinile, cîte le-au avut, prin pedepse care le aduc dezlegarea și primind, în schimbul faptelor lor bune, răsplățile meritate de fiecare⁷¹⁴.

- e Alții însă, văzîndu-se mărimea păcatelor lor, sînt socotiți fără leac. E vorba de cei care au comis repetate și grave furturi în temple, sau multe omoruri fără îndreptățire și lege, sau orice alte crime de acest fel⁷¹⁵. Potrivit soartei ce li se cuvine, aceștia sînt azvîrliți în Tartar⁷¹⁶, de unde nu mai ies niciodată⁷¹⁷.

- 114 a Alții, ale căror greșeli sînt considerate grave, dar nu ireparabile : oameni care, sub imperiul mîniei, au uzat de violență față de tatăl sau de mama lor, dar s-au căit apoi cît au trăit ; ori alții care, în condiții analoge, au săvîrșit un omor ;⁷¹⁸ aceștia, și ei, sînt supuși necesității de a fi aruncați în Tartar, unde rămîn timpul convenit, după care îi azvîrlu afară de acolo, pe unii, pe ucigași, valorile Cocytosului, pe ceilalți, cei ce și-au brutalizat părinții, valorile Pyriphlegethonului, care îi poartă, și pe unii și pe alții, pînă la lacul Aherusias, unde încep să strige și să cheme, unii pe cei pe care i-au ucis, alții pe cei asupra cărora au ridicat mîna : îi cheamă, îi imploră, îi roagă să-i lase să treacă pe lac, să-i primească la ei.
- b Dacă izbutesc să-i înduplece, trec și suferințele lor încetează ; dacă nu, sînt iarăși duși în Tartar și de acolo iar aduși de rîuri și nu scapă de aceste pătîmiri pînă nu izbutesc să-și înduplece victimele⁷¹⁹. Căci aceasta e pedeapsa hotărîtă pentru ei de judecători⁷²⁰.

- c Cît despre cei a căror viață a fost recunoscută de o deosebită sfințenie, aceștia sînt lăsați slobozi să plece, ca dintr-o închisoare, din locurile subpămîntene și se duc sus, în sălașurile cele pure, statornicindu-se deasupra, în înaltul pămîntului. Și, printre aceștia,

cei care s-au purificat îndeajuns prin filosofie trăiesc în eternitate total desfăcuți de trup și ajung la lăcașuri și mai frumoase, pe care nu mi-ar fi ușor să le descriu⁷²¹, ca să nu mai vorbesc că nu mă iartă timpul.

Așadar iată, dragul meu Simmias. Dacă ținem seamă de cele arătate, trebuie să facem tot ce ne stă în putință pentru a ne împărtăși, cât sîntem în viață, din virtute și înțelepciune. Frumoasă e răsplata, iar speranța mare. Firește, nu se cade ca un om cu bun-simț să se înverșuneze în a susține că lucrurile stau întocmai așa cum le-am înfățișat eu. Dar ceea ce se cuvine să susțin cu toată dîrzenia este că, de vreme ce sufletul, nu-ncape îndoială, e nemuritor, soarta și sălașurile lui vor fi cam așa cum am spus. Crezînd asta, cred că merită să îți asumi oarecare risc. Căci e un risc frumos și tot ce ține de el trebuie să ni-l repetăm ca pe o incantație. Iată de ce zăbovesc de atîta vreme asupra mitului⁷²². În orice caz, ținînd seamă de acestea, omul care, de-a lungul vieții, și-a luat rămas bun de la plăcerile și de la podoabele trupului, pe care le socotea străine de el și dăunătoare, omul care, dimpotrivă, și-a dat toată silința să învețe ceva, care, în loc de podoabe străine, a vrut pentru sufletul său podoabele sale adevărate: cumpătarea și dreptatea, curajul, libertatea și adevărul, omul acesta trebuie să aibă încredere în soarta sufletului⁷²³. El așteaptă astfel pregătit, gata să pornească pe drumul către Hades îndată ce o să-l cheme soarta. Voi, Simmias, Cebes, ceilalți, voi, firește, veți porni și voi cîndva, fiecare, pe acest drum, dar nu acum. *(Apoi, cu o bruscă schimbare de ton)*

Cît despre mine iată, ceasul a venit și, cum ar zice un erou de tragedie⁷²⁴, soarta mea mă cheamă. Mai e foarte puțin și trebuie să merg să îmi fac baie: cred că e mai bine ca, înainte de a bea otrava, să mă spăl, să nu mai dau femeilor de lucru cu spălarea unui leș⁷²⁵.

CRITON Fie cum zici, Socrate, spune însă ce anume dispoziții lași, acestora sau mie, cu privire la copiii tăi sau la orice altceva? Ce să facem oare ca să-ți fie în măsura cea mai mare de folos?

SOCRATE Nu vreau să facți decît ceea ce v-am spus mereu, nimica altceva: să aveți grijă de voi înșivă. Și atunci totul va fi bine și pentru mine și pentru-ai mei și pentru voi, chiar dacă acuma nu făgăduiți nimic. Dimpotrivă, dacă nu aveți grijă de voi, dacă nu veți voi să trăiți mergînd pas cu pas pe urmele celor vorbite de noi și altădată și acum, atunci oricîte și oricît de tari făgăduințe ați face acum, ele vor fi zadarnice⁷²⁶.

c CRITON Desigur, ne vom strădui din răspuțeri să facem cum spui tu. Am vrea însă să știm și cum ai vrea să te înmormîntăm.

SOCRATE Întocmai cum doriți. Firește însă, numai dacă izbutiți să mă prindeți, dacă nu vă scap⁷²⁷. (*Spu-nînd asta începî să rîdă potolit și, întorcîndu-se spre noi, adăugă*) Nu reușesc cu nici un chip să îl conving pe Criton că eu, Socrate, sînt acesta de acum, care stă de vorbă cu voi, care încearcă să păstreze bunul șir al celor spuse. Pentru el, Socrate este însă cel pe care o să-l vadă peste-un ceas ca pe un trup fără viață și despre care, iată-l, mă întrebă cum anume să-l îngroape. Iar ceea ce m-am ostenit să vă înfățișez pe larg acum, că, după ce voi bea otrava, nu voi mai fi aicea, lîngă voi, ci voi pleca spre acele neștiute bucurii ale preafericîților⁷²⁸, acestea toate el le socotește vorbe spuse doar așa, ca să vă liniștesc pe voi și totodată să mă liniștesc pe mine. Astfel că vă rog să fiți chezași față de Criton tocmai pe dos decît se gîndea să fie el chezaș înaintea judecătorilor mei. El afirma, sub jurămînt, că n-o să plec⁷²⁹; voi, tot sub jurămînt, încredințați-l că, odată mort, n-am să rămîn aici, că voi pleca. Poate așa lui Criton o să-i fie mai ușor cînd o să vadă trupul meu ori ars, ori îngropat și n-are să se supere prea tare la gîndul că îndur chinuri cumplite, nici nu va spune, în cursul funeraliilor, că pe Socrate îl expune, pe Socrate îl petrece, pe Socrate îl îngroapă. Căci, să știi bine, Criton, bunul meu, reaua folosire a cuvintelor nu este numai o greșală de limbă, ci și un chip de a face rău sufletelor⁷³⁰. Așa că tu să fii voios, să-ți spui că nu pe mine mă îngropi, ci numai trupul meu,

și să-l îngropi cum ți-o plăcea ție mai mult și cum vei socoti mai potrivit cu obiceiul. 116 a

După acestca Socrate s-a ridicat și a trecut în altă încăpere, să se spele. Criton l-a urmat, spunându-ne să așteptăm acolo.

Și am așteptat, vorbind între noi despre ce auzisem, cîntărind iarăși gînduri și, din cînd în cînd, căindu-ne pentru cîtă nenecrocire putuse să se-abată peste noi, socotind că pierdem nimica mai puțin decît un tată și că de-acuma înainte ne vom petrece zilele orfani.

Socrate, dincolo, și-a făcut baia, apoi i-au fost aduși copiii (avea doi băieți încă mici și unul mai mare), au venit femeile din familie și, în prezența lui Criton, a stat cu ele de vorbă și le-a făcut ce recomandări avea să le facă, apoi le-a spus să se retragă, împreună cu copiii, iar el s-a întors între noi. b

Lipsise mult și soarele era acum aproape de apus⁷³¹. Socrate, îmbăiat, se așeză, dar n-a apucat bine să schimbe cîteva vorbe cu noi că slujitorul Celor Unsprezece s-a și înfățișat la el⁷³².

SLUJITORUL Măcar de tine nu voi avea să mă plîng, ca de alții care, cînd vin să le aduc otrava, căci așa este porunca, se mînie pe mine și mă umplu de blesteme. Tu, însă, am văzut eu bine în toată vremea asta, ești, dintre toți cîți au venit aici, omul cel mai generos și mai blînd și mai nobil. Sînt incredințat că nici în clipa asta nu pe mine te vei supăra, ci pe accia care te-au adus aici. Și-acuma, rămas bun, doar înțelegi ce veste îți aduc. Și încearcă să înduri ce ai de îndurat cît poți mai bine. (Și, podidit de plîns, s-a-ntors să iasă). c

SOCRATE (*ridicînd ochii spre el*) Și ție, rămas bun⁷³³. Vom face precum zici. (Și, adresîndu-ni-se nouă :) Ce om cu frumoase purtări! Tot timpul cît am stat aici a venit pe la mine și cîteodată stătea de vorbă cu mine, ca omul minunat care se află; iar acum, cu cîtă generozitate varsă lacrimi pentru mine! Dar, haide, Criton, să-i dăm ascultare. Dacă este pregătită, să aducă cineva otrava. Iar de nu, s-o pregătească cel ce are grija asta. d

e CRITON Stai, Socrate, din cîte väd, soarele încă luminează munții. Iară, din cîte știu, unii au băut otrava multă vreme după ce li s-a spus s-o facă și încă după ce-au mîncat și au băut îmbelșugat sau chiar s-au bucurat de dragostea pe care mai doreau s-o facă. Hai, nu da zor, e încă timp destul.

117 a SOCRATE Este firesc ca cei de care spui să fi făcut toate acestea, închipuindu-și că se-aleg cu vreun folos, iar dacă eu nu am să fac nimic din toate acestea este de asemenea firesc, de vreme ce socot că n-am nimic de cîștigat luînd otrava cîteva clipe mai tîrziu. Cel mult ca să mă simt, în propriii mei ochi, ridicol, că mă agăț așa de viață, zgîrcindu-mă cu ceva care de fapt s-a isprăvit. Haide, ascultă-mă și fă ce te-am rugat!

La acestea, Criton a făcut un semn către un slujitor care-i stătea în preajmă, iar acesta ieși și, zăbovind o vreme, se întoarse cu cel care urma să dea otrava. O aducea, pregătită, într-o cupă.

SOCRATE Ei bine, dragul meu, tu te pricepi la treaba asta, spune-mi ce să fac.

b SLUJITORUL Nimic alta decît să bei și după aceea să te plimbi pînă ce ai să-ți simți picioarele îngreunate. Atunci întinde-te, iar ce urmează vine de la sine.

Și îi întinse lui Socrate cupa, care o luă. A luat-o, Echeocrates, cu un calm perfect, fără nici un tremur, fără nici cea mai mică alterare a culorii sau a expresiei chipului, și, țintuindu-l pe acela cam pe sub sprîncene, cu știuta lui privire ca de taur⁷³⁴:

SOCRATE Spune-mi, te rog, libațiuni se pot face sau nu din băutura asta?⁷³⁵

SLUJITORUL Noi pregătim numai atît cît credem că ajunge de băut.

c SOCRATE Înțeleg. Dar măcar e îngăduit — și este chiar o datorie — să adresăm o rugăciune zeilor pentru buna noastră petrecere de aici în cealaltă lume. Asta îi rog și fie ca așa să se întîmple.

După cuvîntele acestea, fără șovăială, fără stîngăcie, fără tulburare, goli cupa.

Pînă în această clipă, cea mai mare parte dintre noi izbutisem să ne ținem, de bine de rău, plînsul.

Acuma, însă, văzîndu-l că bea, că a băut, n-a mai fost chip. N-am fost în stare să mă stăpînesc nici eu, au prins să-mi curgă lacrimile valuri pe obraz. Acoperindu-mi fața, mă sleiam de plîns, dar nu-l plîngeam pe el, nu, mă plîngeam pe mine, nefericirea mea de a vedea că pierd un prieten ca acela. Chiar mai curînd ca mine, Criton, văzînd că nu își poate ține lacrimile, s-a sculat să plece, iar Apollodoros, care și pînă atunci plînsese fără încetare, acuma începu să hohotească de durere și mînie, în așa hal că toți care ne aflam acolo am simțit că inima ni se zdrobește, în afară de Socrate.

SOCRATE Ce purtare e aceasta, oameni de mirare! Și eu care le-am gonit pe femei tocmai să nu ajungă să își piardă astfel firea. Căci eu așa am învățat, că se cuvine să murim în reculegere și pace⁷³⁶. Hai, liniștiți-vă, și fiți stăpîni pe voi.

Cînd l-am auzit așa, ne-am liniștit și-am izbutit să ne oprim din plîns.

În acest timp Socrate se plimba, pînă l-am auzit spunînd că simte o greutate în picioare⁷³⁷. Atuncea s-a întins pe spate, cum îl sfătuiseră omul. Iar acesta îi atîngea din cînd în cînd picioarele, să vadă ce-i cu ele. Apoi i-a strîns cu putere degetele de la un picior, întrebîndu-l dacă simte. Socrate a răspuns că nu. După aceea l-a strîns ceva mai sus, de pulpe, și după aceea tot mai sus, arătîndu-ne astfel cum se răcea mereu mai mult și cum înțepenca. Continuînd să îl atîngă, ne-a explicat că, atunci cînd o să fie și inima cuprinsă, va muri. Răceala îi ajunsese aproape pînă către mijloc, cînd Socrate, dezvelindu-și fața un moment (căci și-o acoperise), spuse vorbele acestea, care-au fost cele din urmă.

SOCRATE Criton, îi sînt dator lui Asclepios un cocoș, vă rog să nu uitați să i-l dați⁷³⁸.

CRITON Da, așa vom face. Gîndește-te, mai ai ceva de spus?

La întrebarea asta însă n-a mai fost răspuns. După câteva clipe l-a scuturat un fior și paznicul i-a descoperit fața: privirea devenise fixă. Criton, văzîndu-l așa, i-a închis gura și ochii.

Aceasta fost-a, Echebrates, moartea pricitenului nostru. Un om despre care putem spune fără șovăială că, dintre cîți am cunoscut în vremea lui, a fost de bună seamă cel mai bun și, îndeobște, cel mai înțelept și cel mai drept.

NOTE

¹ *Autos* („chiar tu“/„chiar eu“). În opinia lui Loriaux, evidențierea formei pronominale *autos* (poziție emfatică și repetare) ne îndreptățește să considerăm că mărturia ar fi autentică. Problema autenticității este însă mai puțin relevantă la nivelul întregului dialog (cf. *L. pr.*). Ca element de deschidere, pronumele *autos* are în primul rând funcția de a instaura *convenția* narativă. Aici, ca și în *Banchetul*, introducerea ordonează planurile discursului ca pe niște momente diferite între poli unei comunicări. Verbul de prezență *paragignesthai* („a fi de față“), frecvent în această secțiune, face parte de asemenea din seria elementelor de integrare. Ele vor modifica, treptat, *convenția* lecturii.

² Replica are funcția unui *proemiu* pentru întregul dialog. În succesiunea lor, cele două întrebări indirecte ale lui Echecrates pregătesc a) teoria generală a sufletului și b) tema armoniei necesare între gândire și act — care, la nivelul demonstrativ al discursului, constituie „verificarea“ acestei teorii.

³ Opoziția între doi poli ai comunicării începe să se contureze aici a) prin folosirea direcționalului (*Athenaze*, „la Atena“) și b) prin faptul că apelativul *xenos* („străin“), care se aplică pretutindeni neatenienilor (cf. și 59 c), desemnează aici, dimpotrivă, orice persoană care vine din Atena. Din punctul de vedere al lui Echecrates spațiul narațiunii este Phlius, iar din punctul de vedere al lui Phaidon spațiul narațiunii este Atena.

⁴ „Să ne lămurească“ (*saphes ti angeilai*). Atragem atenția asupra numeroaselor ocurențe ale adverbului *saphes* („clar“, „limpede“), alături de alți termeni cu sens denotativ puternic (*akouein*, *angellein*, *phrazein*, *pythanesthai*) care au în comun ideea transmiterii de informație: *frecvența* lor este specifică tragediei.

⁵ „Otrava“. Spre deosebire de alte dialoguri, Platon evită aici uzualul *koneion* („cucută“), înlocuindu-l prin

pharmakon („otravă“, dar și „leac“): *medicamentum pro veneno* (D. L., II, 135; cf. Wohlrab). Acest eufemism încearcă să ascundă contrastul dintre discuțiile ulterioare despre moarte și evenimentul însuși al morții lui Socrate.

⁶ Ar fi fost bine ca Echecrates să se fi arătat mai puțin știutor: deținem foarte slabe informații în legătură cu procesul lui Socrate. Dar refuzul său exprimă, în mod evident, intenția de a cuprinde materialul acestui dialog între anumite limite. Dealtfel, una din ipostazele discursului va fi pledoaria — prin care Platon tindea să anuleze sentința împotriva lui Socrate și să conteste relevanța întregului proces.

⁷ Adică treizeci de zile — după informația lui Xenofon (*Mem.*, IV, 8, 2). „Mirarea“ lui Echecrates joacă rolul unui element din metatext deoarece ea solicită relatarea explicită a unei tradiții locale. În realitate ea nu este decît un pretext pentru incursiunea mitică (58 b—c) ce va juca, la rîndul ei, un rol analog la nivelul următor: pregătirea temei lui Apollon.

⁸ „A fost o întîmplare“ ... „soarta a vrut“; în text, *tyche tis... etyche gar (fors quaedam... forte enim accidit* — Wohlrab, *ad L*). Paronomasia i-a izbit și pe antici (Simp., *In Ph.*, 79 etc.), după cum se remarcă în comentariile moderne. Traducerea nu poate conserva figura etimologică din original. Ea redă în schimb ambele înțelesuri aici posibile (Loriaux) ale conceptului de *tyche*: pe acela obișnuit — „coincidență“, „întîmplare“ (cf. Wohlrab, Burnet, Casini) — și pe acela paradoxal — „voință divină“, „pronie“, „soartă“ (cf. Hackforth). Se poate face o legătură între prezența lui Apollon și un anumit gen de „eficacitate“ divină, conținut în *tyche*, *tynchanein* etc. (cf. A. Zimmermann, *Tyche bei Platon*, Diss., Bonn, 1966).

⁹ Platon se referă la un episod dintr-o lungă suită de ceremonii, dedicate anual nașterii lui Apollon. Ele se numeau *Delia* pentru că, după tradiție, acest miracol se întîmplase la Delos. În relatarea lui Phaidon se inserează acum expresii din tehnica ritualului.

¹⁰ Executînd, pentru a treia și ultima oară în istoria mitică a Atenei, un ordin care figura printre condițiile

de pace ale regelui Minos și care era menit să răzbune moartea fiului său Androgeu. Se cerea ca intervalul să fie de nouă ani, iar victimele în număr de paisprezece. Atenienii credeau într-adevăr că vasul trimis în fiecare an la Delos este o relicvă sacră: ei „au păstrat pînă în vremea lui Demetrios din Phaleron (= 317—307) corăbia cu treizeci de rame pe care călătorise el (= Teseu) împreună cu ceilalți tineri; părțile putrezite de vreme le-au aruncat, punînd în loc unele mai puternice“. (Plu., *Thes.*, XXIII).

¹¹ În text, *tous dis hepta ekeinous*, adică, așa cum interpretează Wolf, „acei faimoși de două ori șapte“. Vezi Vg., *Aen.*, VI, 14—33 (Couvreur, *ad l.*). Exprimarea lui Platon este așadar mai puțin explicită decît la început. Acest detaliu situează „nedumerirea“ lui Echecrates la locul ei cuvenit în ierarhia verosimilului, dovedind cît de familiarizat era publicul lui Platon cu astfel de istorii. Tradițională sau nu, formula ilustrează predilecția lui Platon pentru o segmentare matematică a spațiului, în care dublul și elementul doi joacă un rol fundamental [cf. și C. Froidefond. *La double fraternité d'Étéocle et de Polynice (Les Sept contre Thèbes, v. 576—579)*, în „REG“, 1977, 211—222].

¹² „Juraseră“. Forma verbală *euranto*, care apare în text, are rezonanțe homerice (cf. mai ales Il., I, 43, care se referă de asemenea la Apollon). Gestul de rugă conține un simbolism arhaic: obligativitatea anumitor mișcări constituia o garanție de eficacitate. (Pentru descrierea caracterului său contractual, cf. L. Gernet, *Anthropologie de la Grèce ancienne*, Maspéro, Paris, 1975).

¹³ „Solie“; în text, *theoria* — termen tehnic și ritual: „legatio h.e. legati homines nomine publico missi ad sacra procuranda festosque dies concelebrandos“ (Ast-*ad l.*). Cere-monია lui Apollon este atestată a) ca festivitate anuală (i.e. ziua nașterii lui Apollon) în luna Thargelion și b) din patru în patru ani, în luna Anthesterion. Pentru raportarea acestor date la momentul morții lui Socrate (mai 399), cf. E. Villa, *ad l.*

¹⁴ În text, *kathareuein ten polin kai demosiai medena apoktinnynai*. Adverbul *demosiai* — „în numele“ (sau „pe

banii“) „statului“, Chantraine, 274 — este legat de consolidarea tradiției democratice (cf. Hdt., I, 30; Ar., Ar., 396; D., 22, 20 etc.). În schimb, verbul *kathareuein* („a purifica“) și întreaga lui familie au un sens religios consacrat prin tehnica ritualului (Il., XXII, 462 etc.). Expresia *kathareuein ten polin* (litt. „a purifica o cetate“) evocă așadar actul colectiv al expierii ca pe un moment obligatoriu în evoluția riturilor cetății democratice. Prin folosirea ei, Platon se integra în mentalitatea tradițională. (Cf. Plu., Sol., XII: „(Epimenide) a inițiat cetatea (în misterii) și a consacrat-o prin ceremonii, acte de purificare colectivă și așezăminte sacre și când ea a început să se plece la glasul dreptății și să se arate increzătoare în solidaritatea cetățenilor, i-a întemeiat instituțiile“).

¹⁵ „Înapoi“ (*deuro*): adică la Atena, deși personajele din acest plan al narațiunii se află la Phlius. Fraza conține trei segmentări ale duratei: din punct de vedere a) al anteriorității (*epeidan*, „după ce“, „din clipa în care“); b) al simultaneității (*en chronoi toutoi*, „în acest răstimp“); c) al posteriorității (*prin an...*, „până ce nu“). Preocuparea de a circumscrie timpul joacă un rol deosebit în sintaxa acestui discurs.

¹⁶ „Potrivnice“: în text, *apolabontes*. Verbul *apolambanein* are un sens tehnic și arată că o corabie nu poate înainta din pricina vântului (cf. Hdt., II, 15; Th., VI, 22 etc.). Revine întrebarea dacă ocurențele verbului *tynchanein* (redate, în traducere, prin „uneori“, „s-a nimerit“ etc.) evocă scurgerea indiferentă a timpului sau, dimpotrivă, sugerează ideea unei „potriviri“ divine.

¹⁷ Această frază deține o poziție deosebită în discurs datorită caracterului ei totodată analitic și rezumativ: elemente care, în mod obișnuit, ar trebui să informeze capătă aici un statut simbolic. În felul acesta, Platon izolează prima mențiune a lui Apollon cu ajutorul limitelor de frază, anticipând importanța acestui motiv.

¹⁸ Această primă parte a dialogului conține referiri, expresii și aproximări constante ale timpului și ale duratei, dar fără ca vreo analiză să separe planurile cronologice.

Procedeul aruncă o lumină asupra gradului de deschidere a dialogului. În legătură cu tripla relație între data procesului lui Socrate, anul redactării lui *Phaidon* și momentul implicat în narațiune, cf. *L. pr.*

¹⁹ Funcția introducerii este să apropie personajul lui Socrate pînă la a-l face prezent (cf. *L. pr.*). S-au relatat pînă acum *împrejurările* morții lui Socrate; de aici încolo discursul se va îndrepta asupra *faptului* ei. (Pentru aducerea narațiunii, dintr-un trecut apropiat, în ziua execuției, cu ajutorul determinativului *auton*, cf. Wohlrab, Ferrai etc.). Această trecere se realizează prin diverse simetrii: aceeași segmentare a spațiului narativ — *ta lechthenta/ta prachthenta* („ce vorbe s-au rostit și ce s-a petrecut“; cf. și 57 a și n. 2); reluarea anumitor structuri lexicale (verbul de prezență, folosirea pronominală a apelativului *aner*, adverbul *saphes* etc.). Paralelismul construcției conferă acestei succesiuni marcate trăsăturile unui raport de opoziție.

²⁰ „Magistrații“: *hoi archontes*. E vorba despre Colegiul Celor Unsprezece (*hoi hendeka*) aleși prin tragere la sorți (*kleroi*) la Atena (Arist., *Ath.*, 52, 1). Data înființării acestei instituții este nesigură (509 î.e.n., anul reformei clisteniene — sau chiar mai înainte). În dreptul atic, funcția acestor magistrați avea 1) un aspect penitenciar — erau administratori de închisoare sau, după cum se exprimă Flacelière, „șefi ai poliției“ — și 2) un caracter juridic, însă limitat la cîteva categorii de procese: furt, proprietate, denunț prin „urmărire“ (*endeixis*) și probabil prin *apagoge* și *ephegesis* (împărțind această ultimă însărcinare cu testoteții). Procesul lui Socrate se bazase pe un „text al acuzării“ (*enklema*, Pl., *Ap.*, 24 b) plin de neclarități formale. În lipsa unei mărturii directe, se poate deduce că Socrate „a fost judecat pentru crimă împotriva statului; din punct de vedere tehnic, aceasta era, în consecință, o *graphe* (un proces public) și anume, așa cum se specifica mai departe în procedură, o *graphe asebeias* (un proces public de impietate)“. (L. Dyer, *Plato. Apology and Crito*, Boston, 1885, p. 23 sq.). Așadar nu se poate ca acest proces să fi fost înaintat Colegiului Celor Unsprezece. Calitatea în care îl supravegheau pe Socrate este, fără în-

doială, aceea de „directori ai închisorii“ (*desmophylakes*). Acesta era un titlu înalt din punct de vedere ierarhic, dar se bucura de o impopularitate corespunzătoare (X., H.G., II, 3, 54 etc.; cf. și *infra*, 85 b).

²¹ Faptul că Phaidon nu i se adresa lui Echecrates numai, ci unui grup — așa cum rezultă din forma de plural a pronumelui (*hemîn*; cf. *infra*, *hymîn*, „să vă istorisesc“) completează paralelismul planurilor narațiunii: Phaidon în fața pitagoreilor din Phlius repetă paradigma lui Socrate în fața discipolilor și prietenilor săi.

²² În text, *diegesasthai*. Datorită lui Platon, verbul *diegeisthai*, atestat de timpuriu cu sensul lui curent „a descrie“, „a povesti în amănunt“ (Heraclit. B 1 etc.), a cunoscut o evoluție interesantă în teoria genurilor. Noțiunea de narativitate (*diegesis*) se precizează pe de o parte prin opoziție cu conceptul de *mimesis* (imitație) și, pe de altă parte, paralel cu desprinderea unor categorii secundare în cadrul dihotomiei *epos/melos*, care a dominat teoria literară greacă. Raportul între *mimesis* și *diegesis* (imitație/narațiune) a început prin a transpune, așadar, opoziția unor criterii practice, de conținut, în domeniul tehnic și abstract al mecanismelor expresiei. Menținându-se însă ca un dublet al raportului inițial (*epos/melos*), el a generat o serie de confuzii terminologice (a se vedea sintagma *diegematike mimesis* la Arist., *Po.*, 1959 a 12, b 36 etc.; așa se explică și simplitatea clasificărilor ulterioare — cf., de ex. Proclus, în sec. V e.n.). Platon este singurul care a descris opoziția mimetic/diegematic din punct de vedere al pertinentei în interiorul unui sistem literar posibil (*R.*, 392 d—394 d). El a creat astfel premisele unei abordări teoretice care nu a fost însă continuată. Din această perspectivă, faptul că Phaidon folosește forma *diegesasthai* pentru a-și caracteriza discursul devine semnul unei anumite interiorizări a procesului literar. Ea se cere raportată la construcția întregului dialog, adică la alternanța mimetic/diegematic — pe care Platon o ilustrează aici fără să o discute. (Notăm o folosire similară a aceluiași verb în *Prt.*, 310 a).

²³ În grecește, *to memnesthai* (*litt.*, „faptul de a-mi aminti“). Ocurențele verbului *mimneskein* se cuvin a fi re-

marcate, împreună cu ale tuturor derivatelor de la radicalul „memoriei” sau „amintirii”, deoarece, prin semnificațiile lui periferice în textul lui Platon, el trimite invariabil la teoria reminiscenței (*anamnesis* — cf. *infra*, 72 e sqq.). Trăsătura mnemotehnică introduce deci o a doua determinare fundamentală în discurs. Ea conferă trăsăturii diegetice adîncimea unui nou raport, de tipul *mythos/logos*, ale cărui limite se vor fixa pînă la sfîrșitul introducerii.

²⁴ „Cea mai mare bucurie”. Traducerea redă în felul acesta superlativul lui *hedys*. Remarcăm, ca pe un fapt excepțional, echivalența posibilă între radicalul plăcerii (*hedy-*) și ideea pe care o exprimă rom. „bucurie”.

²⁵ Nu împărtășim opinia că acest pasaj ar deschide o nouă „parte” din introducere (Loriaux). Ca segment de discurs, el corespunde întocmai răspunsului de la 58 a—c, fiind determinat de întrebări față de care se află în același raport.

²⁶ „Am simțit un lucru uimitor”: *thaumasia epathon*. Limba greacă reunește mirarea și admirația într-un semnificant comun: *thauma*. Platon a transformat această particularitate într-un instrument pentru exprimarea caracterului paradoxal al revelației.

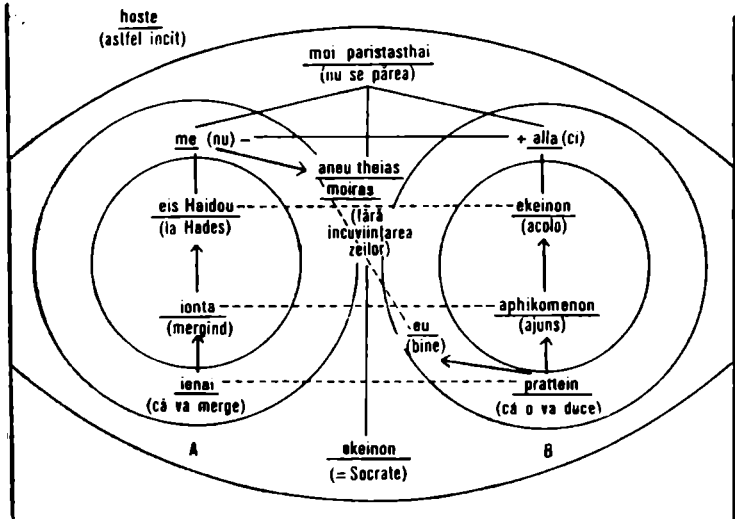
²⁷ Sintagma *thanatoi paristasthai* (litt. „a fi la căpătîiul cuiva în ceasul morții”) pune în joc un ansamblu de reprezentări care ținea de lumea arhaică a riturilor de îngropăciune. Mila, bocetul etc. fac parte într-adevăr din scenariul morții unui prieten; dar Socrate era mai mult decît atît. Acest context este menit să creeze o tensiune între statutul simbolic al filosofului și iminența morții lui. Numeroasele ocurențe ale verbului *paragignesthai* în introducere culminează într-un simbolism funerar: ducîndu-se în ultima zi să-l vadă, cu toții aveau sentimentul că Socrate este mort.

²⁸ „Fericit” (*eudaimon*). Această descriere a „fericirii” (*eudaimonia*) pare să evoce o imagine tradițională de tip eroic, care era frecventă în lirica arhaică (cf. de pildă, pentru adverbele *adeos* și *gennaios* — litt. „fără teamă” și „cu noblețe”, i.e. „cu curaj” — motivul războinicului care

moare tânăr). Perplexitatea lui Phaidon atestă însă o transformare în structura acestei mentalități: pentru Platon, „starea de har“ (*eudaimonia*) rezulta dintr-un anumit raport între „cunoaștere“ și „moarte“. (În ceea ce privește *eudaimonia* ca expresie a cunoașterii, cf. Friedländer, 70—71). Importanța excepțională a temei *eudaimon* aici (Archer—Hind) nu poate fi separată, credem, de celebrul motiv al *daimon*-ului lui Socrate. Ea se manifestă sub două aspecte: a) selecția lexicală. Față de sinonimele *makariontes* („fericirea“ ca o conștiință de sine a divinității — *Lexikon der Alten Welt*) sau *eutychia* („buna reușită“ — *op. cit.*), compușii *eudaimon* și *eudaimonia* („fericire“ sau „faptul de a fi ales“) reprezintă „o serie de tip posesiv care se referă cel mai adesea la soarta pe care destinul o face oamenilor“ (Chantraine, 246); b) poziția. Textul original se compune dintr-o singură frază, în care Phaidon a telescopat agentul și subiectul „uimirii“ sale, astfel încît funcția acestuia din urmă să treacă, de la persoana naratorului (*egoge*, „eu“), asupra lui Socrate. Centrarea enunțului în jurul noului subiect este marcată în original prin poziția inițială a termenului *eudaimon* („fericit“; cf. și repetițiile care încadrează fraza: *eleos eiseei/eleeinon eiseei* — „(nu) mă cuprinde nici un fel de milă“/„(n-)am fost cuprins de milă“; *oute gar/oute an* — „că nu“/„dar nu... nici“).

²⁹ „Este un dar al zeilor“. Phaidon intensifică efectul expresiei *theia moira* („sortire divină“ etc.), exprimîndu-se printr-o dublă litotă: *me... aneu theias moiras* (*litt.* „nu... fără [ca acest fapt să vină dintr-]o împărțire a zeilor“). Caracterul emblematic al sintagmei *theia moira* s-a impus încă din antichitate, așa cum o dovedesc diversele interpretări și transpuneri ale acestui pasaj (X., *Ap.*, 32; Cic., *Tusc.*, I, 29, 7 etc. — cf. Ferrai, *ad l.*). Pentru Burnet, ea își conservă în exclusivitate caracterul religios, dar evidența altor texte (X., *Mem.*, 2, 3, 8; Arist., *E. N.* 1099 b 10) o impune ca pe o expresie colocvială (Von Camp—Canart). Nu este singurul loc în care Platon întrebuițează sintagma *theia moira* (cf. *Men.*, 99 e; *Ap.*, 33 c). Nu știm însă dacă a creat-o el însuși. (Cf. și P. Impara, „Proteus“, 1973, 41—56).

³⁰ Termenului „călătorie“ îi corespund, în text, două forme ale verbului „a merge“: *ionta* (care face parte din subiect) și *ienai* (predicat). Este prima formulare a celei mai importante izotopii din *Phaidon*: moartea-călătorie. Apariția ei grupează elementele din enunț într-un sistem de relații care poate fi tradus astfel:

2

Paralelismul negativ dintre cele două structuri ale enunțului are la bază relația dintre *călătorie* (A) și *capătul ei* (B) — care este o relație de răsturnare (cf. n. 175). Întregul discurs va oscila între aceste două lumi posibile.

³¹ În text, *en toi paronti penthei*. Phaidon nu rostește aici cuvinte legate *direct* de moarte (fapt remarcabil), însă face o sugestie în acest sens prin substantivul *penthos* („durere“, „jale“, uneori „doliu“). Se crează astfel o ambiguitate între folosirea metonimică („doliu“ > „moarte“) și sensul comun al lui *penthos*: „suferința“ (*supra*) și „jalea“ fac parte din scenariul ritual al morții. Punîndu-le mărci diferite (—milă/+jale), Platon îl scoate din rîndul oamenilor obișnuiți pe Socrate (care este obiectul lor).

³² În text, *en philosophiai onton* (litt. „a fi în filosofie”; hiperbat — Curtius). Datorită numărului mare de ocurențe, această formulă redă cel mai bine, credem, imaginea școlii filosofice așa cum a impus-o Platon. Paradigma cercului de discipoli o constituia, pentru orice grec, „clubul” lui Pitagora. Ea se caracterizează atit prin statutul privilegiat al grupului cât și prin existența unor coduri restrictive foarte puternice și, de aceea, poate fi raportată la modelul he-tairiilor arhaice (caste de vîrstă, caste profesioniste etc.). Formula *en philosophiai einai* are proprietatea de a crea o relație aproape materială între termenii cei mai abstracți; prin aceasta, ea transferă în domeniul cunoașterii o trăsătură religioasă a confrerțiilor arhaice: intimitatea (*koinonia*) între membrii grupului. Astfel descrisă, uniunea între discipoli și maestru conținea pe de altă parte o polemică implicită la adresa sofistilor, a căror conduită în interiorul „școlii” avea un caracter tehnic, iar în afara ei — un aspect comercial.

³³ *Apollodoros* din Phaleron, obscur discipol al lui Socrate — cunoscut, se pare, pentru fanatismul (X., *Mem.*, III, 2, 17) mai curînd decit pentru capacitățile lui (X., *Ap.*, 28; *Plu.*, *Cat. Mi.*, 46 etc.). Dilema acestui personaj conține un *pattern* de tragedie: „sub umilința în care se învăluia transpare trufia de a-și imita maestrul” (Ferrai, *ad l.*). Porecla *ho manikos* — „exaltatul” — susține această interpretare. (Aici, intensivul care îi însoțește numele se află într-o poziție care arată întotdeauna un *climax* — Denniston *apud* Loriaux, *ad l.*). Cazul său poate aminti de Aias al lui Sofocle. În *Banchetul*, Platon îl va alege drept narator.

³⁴ Eschine socraticul și Antistene cinicul sînt aici singurii cu adevărat însemnați dintre atenieni (cf. *L. pr.*; dar numele celui de-al doilea lipsește din unele manuscrise, iar editorii nu au putut ajunge la o concluzie sigură). — *Critobulos*: personaj distins, cunoscut cel mai bine între fiii lui Criton — în mare măsură datorită frumuseții sale, se spune, remarcabile: Cf. X., *Smp.* și *Oec.*, etc. — „Tatăl său”: *Criton*. Dialogul care îi poartă numele a impus figura prietenului modest, practic și atent. Prin caracterul digresiv al spuselor sale, el se va deosebi aici de ceilalți (care sînt angajați numai în discuția despre suflet). Criton reprezintă

polul opus pe o axă semantică principală, în calitatea sa de *helikiotes kai demotes* („camarad de vîrstă și concetățean din același dem“) al lui Socrate. Relația Socrate/Criton nu se va stabili la nivelul *discursului*, ci la nivelul gestual al comportamentelor. — *Hermogenes*: fiul lui Hipponicos și fratele lui Callias; singurul descendent sărac al unei familii din cele mai de văză (Pl., *Cra.*, 386 sqq. etc.). În *Cratylus*, Platon îl face să susțină teza limbajului natural. A asistat la procesul lui Socrate, arătîndu-se a fi un martor util: de la el, se pare, își deținea Xenofon informațiile. — *Epigenes*: fiul lui Antiphon. Era probabil foarte tînăr în 399. — *Ctesippos* și *Menexenos* erau veri și, după cum rezultă din *Lysis* (206 d), îi legau anumite afinități. Dar numai Ctesippos a intrat în viața politică. Platon îl prezintă ca pe un tînăr talentat și insolent (*Euthd.*, 273 a—b). Despre Menexenos, cf. dialogul cu același nume.

³⁵ Caracterul excepțional al acestei mențiuni nu ridică probleme legate de adevărul ei — care este incontrolabil — ci de motivarea în text. De asemenea nu putem folosi aici observația că Platon este întotdeauna absent din dialoguri (cu singurele două excepții din *Apologia (Apărarea) lui Socrate*: 34 a 1, 38 b 6), deoarece acest fapt se bazează pe o altă convenție literară. După moartea lui Socrate, discipolii săi s-au împrăștiat în lumea greacă, rememorînd destinul analog al pitagoreilor. Persecuția lor completează tabloul calamităților care devastaseră Atena la sfîrșitul secolului cinci. Platon, care „a avut revelația dezintegrării Atenei prin destinul lui Socrate“ (Freidländer, 8), nu vorbește nicăieri despre curajul și credința celor care au fost alături de maestru în ultimele zile. Dar menționarea insolită a numelui său pare să lumineze brusc un sentiment de culpabilitate ascuns în adîncimea textului. Pentru o interpretare diferită, cf. H. J. Lavelly, „Boston Univ. Journal“, XXII, 2, 1974, 32—36.

³⁶ „Dintre atenieni... vreun străin“: în această enumerare se impune perspectiva atenianului.— Cei mai cunoscuți sînt Eucleides, dialectician din Megara și Aristippos, fondatorul școlii din Cyrene (cf. *L.pr.*) — care lipsea. — *Simmias* și *Cebes*: tineri pitagorei din Theba, probabil discipoli ai lui Philolaos. Amintirea lor nu s-a conservat prin

lucrări filosofice, ci datorită unei admirabile fidelități față de Socrate: după moartea acestuia viața lui Simmias a devenit, se pare, o călătorie comemorativă. Ei sînt interlocutorii principali în acest dialog. „Ficțiunea“ filosofică era mai ușor de pus sub autoritatea unor persoane reale ale căror idei nu erau foarte cunoscute pentru contemporanii lui Platon (cf. și Loriaux, *ad* 1.). — *Phaidondas*: făcea parte, probabil, din același grup; numele său nu mai este atestat nicăieri.— *Terpsion*: cunoscut în primul rînd pentru că se afla în societatea lui Eucleides din Megara. Plutarh consemnează o istorie curioasă legată de el. Narațiunea din *Theaitetos* este în întregime citită de sclavii acestui filosof. — *Cleombrotos* din Ambracia, necunoscut.

Trădarea celor absenți avea să fie recuperată printr-o tradiție ulterioară despre sinuciderea destul de spectaculoasă a lui Cleombrotos în urma lecturii acestui dialog.— „Cam... toți“: fără îndoială că Platon nu avea de gînd să întocmească un document citind aceste nume. Se poate chiar ca selecția lor să fi fost impusă de aceea a cetăților, care joacă un rol mai important. Megara și Theba aveau o tradiție filosofică ilustră. În schimb, proasta reputație a Egeinei extinde reproșul absenței lui Aristippos, care este aproape personal, asupra doctrinelor hedoniste.

³⁷ Cea de-a treia secțiune a introducerii se va fixa asupra imaginii lui Socrate din ultima zi. Atragem atenția asupra reluării verbului *diegeisthai* („a povesti“) la începutul ei (cf. *supra*, n. 22).

³⁸ „Tribunal“ (*dikasterion*)/„închisoare“ (*desmoterion*). Procesul lui Socrate se desfășurase într-una din cele zece reședințe (*dikasteria*) în apropiere de Agora, deoarece cazul său era de competența tribunalelor heliastice (sau populare). În topografia imaginară a *Legilor* (X, 909 a), Phaidon s-ar putea referi aici, dintre cele trei corpuri de închisoare, la așa-numita „Casă de pocăință“ (*sophonisterion*), care era situată foarte aproape de „Consiliul Nocturn“ (*syllogos nykterinos*, *loc. cit.*) — și nu la închisoarea condamnaților de Stat (Ferrai), deoarece aceasta din urmă se afla „într-un loc pustiu și cel mai sălbatec cu puțință“ (Pl., *op. cit.*). Relația de distanță între tribunal și închisoare simbolizează o formă particulară a relației între proces și

moarte care, în cazul lui Socrate, transpunea paradigma Filosofului într-un „limbaj“ al evenimentelor.

³⁹ Reamintim că în lumea greacă închisoarea nu era decît un loc de detenție — așadar de *așteptare*, și nu de *ispășire* a pedepsei. Numai în utopiile lui Platon (cf. *Lg.*, X. 909 a sq.) imaginea închisorii este oarecum apropiată de cea modernă (cf. nota lui L. Robin la pasajul citat din *Legile* și Reverdin, *La religion dans la cité platonicienne*, Paris, 1945, p. 223).

⁴⁰ Verbul *hypakouein* (litt. „a răspunde“) pare să fi avut această accepțiune (i.e. „a deschide ușa“) și în afara argoului închisorilor, Cf. Pl., *Cri.*, 43 a. Nici pentru „temnicer“ nu se folosește un termen specializat: *thyroros* înseamnă de obicei „portar“.

⁴¹ În acest caz, verbul *parangellein* (litt. „a transmite“ un ordin sau un mesaj) se referă la un ansamblu de gesturi prescrise, prin care se aducea la cunoștință condamnatului — sau i se *dădea semn* — că urmează să fie executat. Scoaterea lanțurilor face parte din această procedură. La nivelul metaforic al discursului, menționarea ei anticipează a) tema eliberării sufletului (cf. Gallop, *ad l.*) și b) tema trupului-închisoare. Referitor la Cei Unsprezece, cf. *supra*, n. 20.

⁴² *Xanthippe*: împreună cu Apollodoros, ea este personajul cel mai nervos și nestăpînit (cf. perifriza introductivă comună: „cred că-l cunoști...“ / „o cunoști de bună seamă“).—„Copilașul“: și anume — după toate probabilitățile — cel mai mic dintre cei trei copii ai lui Socrate: Lamprocles, Sophroniscos și Menexenos (cf. X., *Mem.*, II, 2, 1; D. L., 1, 2, 6 etc.). Dar formularea *paidion autou* („copilașul său“) poate să arunce o rezervă asupra identității mamei; sursele sînt extrem de confuze în această privință. (Pentru confruntarea lor, cf. Loriaux, *ad l.*).

⁴³ „A izbucnit în tînguiri“; în text, *aneuphemese*: cf. *infra*, 117 d. Verbul *euphemein* („a rosti cuvinte de bun augur“ > „a păstra tăcerea rituală“, „a se reculege“) face parte din vocabularul religios. — *Aneuphemein* (litt. „a pronunța“), „a da un strigăt de bun augur“) este un compus

rar, care se găsește și în primele versuri ale *Iliadei*. (Pentru alte locuri, cf. Loriaux). El este un *hapax* în textul lui Platon (Ferrai). Înțelegerea sensului exact pe care îl are în acest pasaj a fost îndelung discutată. Se pare că *aneuphemein* nu poate fi aici decât un sinonim eufemistic al lui *threnein* („a se țîngui“, „a plînge“; cf. și notele explicative din *Suda* și *Lexiconul lui Photios*). Pentru o opinie diferită, cf. Burnet. Pentru *threnos*, cf. *infra*, n. 393.

⁴⁴ Comportamentul Xanthippei este acela al unei bociitoare profesioniste (strigătul — *boe* — și lovirea pieptului — *kope*). Desigur, gestul prin care Socrate își îndepărtează soția nu conține nici o „teză filosofică“ (cf. și Loriaux). În context, el este mai curînd echivalentul unei atitudini religioase — de felul celei care, de pildă, îl obliga pe Eteocle să pedepsească panica femeilor din cetate (A., *Th.*, v. 165 sqq.). Pe de altă parte, alternanța între bocet și cuvînt inteligibil din episodul Xanthippei constituie o primă anticipare a principiului ritmic pe care se articulează acest dialog — simbolizat, de asemenea, prin raportul între *aneuphemein* de aici și *euphemia* de la 117 d.

⁴⁵ Ultimul element din scenariul acestei introduceri constă din descrierea exactă a poziției lui Socrate. Cf. și *infra*, n. 67. Am adoptat interpretarea lui Burnet pentru a traduce construcția *anakathizomenos eis ten klinen* („săltîndu-se în pat“), care ridică anumite probleme.

⁴⁶ „Plăcere“ (*to hedy*) / „durere“ (*to lyperon*). Discursul lui Socrate se deschide cu un paradox în stilul apologurilor populare, al pildelor (*ainigmata*) etc. El revine astfel la tema „amestecului“ între durere și bucurie (cf. *supra*, 59 a) cu un răspuns ironic. (Distanța introdusă de punctul de vedere (*coiken*, Hackforth) trebuie interpretată, credem, în acest sens). Nu am putea să vedem aici o anticipare a temei contrariilor (Burnet) fără să limităm în mod peremptoriu sensul exclamației lui Socrate. Întreaga lui vorbire din introducerea dialogului este enigmatică. Între această ironie evazivă și tonul argumentării propriu-zise există un contrast izbitor. Se cuvine să remarcăm, de asemenea, echivalența între termenii *atopon* („ciudat“, „absurd“) și *thaumaston* („uluitor“, cf. și *supra*, n. 26) pe care o impune această frază, deoarece ea va modifica pe parcurs puter-

nica relație sinonimică între *atopon* și *alogon* („irațional“). Acest efect l-au consemnat chiar anticii: „*Atopon* (absurd) nu înseamnă numai *alogon* (irațional), ci și *thaumaston* (uluitor) și *paradoxon* (de neconceput). Așa a spus Platon în *Phaidon*“ (din *Lexiconul* aticistului *Thomasus*).

⁴⁷ „Fabulă“. Folosirea termenului *mythos* referitor la Esop nu trebuie considerată din punctul de vedere al teoriei genurilor (cf. *infra*, 60 d, unde aceleași pilde se numesc *logoi*), ci ca o primă aluzie la aporiile limbajului științific. Pasajul este alcătuit din trei enunțuri: a) o sentință cu caracter popular; b) indicarea „fabulei“ (*mythos*) ca element într-un sistem de transformări; c) aplicarea acestui sistem asupra lui (a). Dar sentința a) nu se va transforma în fabulă (b), ci într-un „mit“ cu caracter matematic (o variantă posibilă pe tema raportului dintre dublu și jumătate). Această deviere se poate urmări în vocabular; termenul care înseamnă „cap“ (*koryphe*) era folosit și în matematică, cu sensul de „unghi“ (Plb., I, 26 etc.). Pe de altă parte, el se reia (datorită facilităților create de uzul catahretic: „cap“ > „virf“, „capăt“ etc.) și își modifică funcția gramaticală în așa fel încît relația singular (i.e. „capul“ de care sînt legate amîndouă)/plural (i.e. „capetele“ fiecăreia dintre ele) ajunge să încorporeze o experiență umană (durere sau plăcere) în lumea „mitului“ (durere și plăcere; cf. de asemenea sintagma *diallaxai polemounta* („să curme lupta dintre ele“): în primele mituri ontologice, *polemos* (războiul) simboliza alternanța principiilor contrare în natură). La baza transformărilor se află o anumită distribuție a paralelismului între verbele *lambanein* („a apuca, a prinde“) și *haptein* („a fi/pune în contact“). Primul este exprimat numai în (a) și prezintă acțiunea din punctul de vedere al agentului — de unde *tis lambanei, lambanein* („o prinzi“, „să o apuci“) = fapt paradoxal — iar al doilea este exprimat și în (a) și în (c) și descrie relația între termenii considerați (*hedy* și *lyperon*) — de unde *hemmeno dy' onte* (a: „deși două, ar fi prinse..“) = fapt obiectiv, iar *theos synepsen* (b: „le-a prins capetele unul de altul“) = explicație mitică. Cf. și schimbarea subiectului general: *tis* („cineva“) > *theos* („zeul“). Așadar termenul *mythos* funcționează ca ax între (a) și (c) și totodată măsoară deviația întregii secvențe.

⁴⁸ „Versificind“ și „compunind“ corespund unei singure forme verbale: *enteinas*. Pasajul a fost discutat deoarece nici unul din cele două sensuri ale verbului *enteinein* — „a face versuri“ și „a compune muzică“ — nu se potrivește în întregime: este tot atât de greu de crezut că Socrate se referea la punerea în versuri a unui poem deja făcut sau la punerea pe muzică a unei fabule. Sintem de părere că cele două componente determină verbul în mod independent. Dar *enteinein* făcea parte și din terminologia geometrică a pitagoreilor („a înscrie“, Casini), ceea ce poate da un sens mai adânc folosirii lui în acest context. Există mărturia că Socrate ar fi versificat fabule (cf. D. L., II, 5, 42), dar nu și că ar fi scris un imn către Apollon.

⁴⁹ *Euenos* din Paros: poet elegiac și sofist, contemporan cu Socrate. Răspunsul ironic al lui Socrate, culminând cu epitetul *antitechnos* (litt. „rival“, cf. *infra*: „să mă iau la întrecere cu el“) arată foarte clar locul său în opinia lui Platon. Cf. și *Ap.*, 20 b. Ne-au parvenit fragmente din poemele sale.

⁵⁰ „Socrate trăia cu atita intensitate în mediul conversației, încît nimeni nu și l-ar putea măcar închipui scriind. (...) La Platon, pe de altă parte, faptul — sau necesitatea — de a scrie arată cît de irezistibil era el mînat spre creație, adică spre ceva pentru care Socrate nu simțea nici o chemare“ (Friedländer, 110). Se află aici un ecou al „diferenței originare“ între maestru și discipol, care avea să conducă, prin efectul ei prohibitiv asupra lui Platon, la una din cele mai interesante speculații despre menirea cuvîntului și statutul operei literare (*Lg.*, 300 a, 685 a; *Ep.*, II, 314 c, VII, 344 c—d etc. — cf. și Friedländer, p. 112 sqq.).

⁵¹ „Artă a Muzelor“: în text, *mousiken*. Termenul este aproape intraductibil datorită separației care se prezintă în cultura greacă între statutul profesional al artelor (*technai*) și libertatea filosofiei de a se extinde uneori în domeniul lor. *Mousike* face parte din domeniul lui Apollon și „se folosește adesea pentru a desemna orice lucru asupra căruia prezidau Muzele, căpătînd astfel trăsături de «cultură» și «umanism»“ (Hackforth, 37). Precizăm că rom. „artă“ (care conține și referirea corectă la „muzică“) acoperă numai

partea „tehnică“ a conceptului grec de *mousike*. „Partea lui cea mai nobilă și mai adevărată“ (Loriaux, 40) ar fi ceea ce Platon însuși numea „filosofie“ (R., VIII, 548 b—c) — adică ceva care poate conferi creației un sens independent de materialitatea obiectului creat (spre deosebire de conceptul modern de „artă“).

⁵² Socrate invocă 1) un impuls de natură epistemologică (*apopeiras*, „să aflu“) și 2) o obligație religioasă cu caracter contractual (*aphosiosas*, „să dau ascultare zeilor“). Dar motivarea sa prefigurează totodată a) tema *cunoașterii*, care va fi premisa teoretică generală (cf. *L.pr.* și *infra*, 64 c-66 b) și b) tema *purificării*, care va determina atât alternanța ritmică a părților în discurs, cât și convergența secțiunilor demonstrative în planul de adâncime. Platon disimulează, în explicația lui Socrate, problema redactării propriului său dialog. Nuanța dubitativă (*litt.* „dacă nu cumva“ — Loriaux; „în cazul în care“ — Casini) a propoziției din continuare („<să aflu> dacă...“; în original, *incidentă*) introduce racursul autobiografic.

⁵³ „Toată viața“ (*en toi parelthonti bioi*): Hackforth este de părere că ne-am afla aici „la granița faptului istoric“ (p. 36). Dacă într-adevăr introducerea acestui dialog conține „cea mai fidelă apropiere de persoana istorică a lui Socrate așa cum îl cunoaștem din propriile sale cuvinte“ (Friedländer, 172), trăsătura biografică se explică prin aceea că raportul între Platon și Socrate stătea la baza motivării întregului dialog. Pe de altă parte, între fragmentul din continuare și marele pasaj autobiografic (96 a sqq.) dinaintea argumentului final există o afinitate care ține de coerența textului.

⁵⁴ Visul se înfățișează așadar ca discurs (*logos* — cf. *elegon*, *litt.* „îmi spunea“), dar este perceput la nivelul simțului comun (*en allei opsei*, „sub înfățișări schimbătoare“). În plan ontologic, el face tranziția între jocul de aparențe al lumii (cf. și Pi., *P.*, VIII, v. 95 sqq.) și stabilitatea adevărului. (Cf. și folosirea tehnică a verbului *phoitan* (*litt.* „a frecventa“) ca predicat al visului obsesiv — Dodds (*apud* Loriaux, *ad l.*). Aceeași invariantă este conținută în funcția epistemologică a mitului platonice (cf. *Lg.*, 803 b).

⁵⁵ În text, *mousiken poiei kai ergazou*. Folosirea a două verbe „a face“ — *poiein* și *ergazesthai* — a ridicat anumite dificultăți. Unii comentatori îl urmează pe Robin, considerând construcția lui *ergazesthai* intransitivă (cf. Hackforth: „be diligent, and make music“). Dimpotrivă, pentru Verdenius (Dirlmeier, Burnet etc.) complementul *mousiken* determină ambele verbe. Adoptăm această soluție deoarece: 1) tautologia se poate explica astfel mai bine — *poiei* indică aspectul intențional („să compui“), iar *ergazou*, aspectul tehnic („să practici“, Loriaux; „să execuți“, Casini) al aceleiași activități — și totodată 2) formula se integrează într-un context dominat de verbul „a face“: *ergazesthai* + *prattein* (valori periferice) / *poiein* (valoare centrală). Din punct de vedere tipologic, această formulă este eterogenă. Socrate vorbea, în mod evident, despre un vis oracular (*chrematismos*, lat. *admonitio*, cf. Dodds, *apud* Hackforth, *ad l.*) în intenția de a reintroduce tema lui Apollon. Dar absența unui intermediar al voinței divine (cf. de exemplu, *Il.*, II, 1 sqq.) este caracteristică așa-numitelor vise de incubaj, pe care le-ar fi avut cei ce dormeau în templul lui Asclepios. Pe de altă parte, tautologia și imperativul simplu fac parte din inventarul formulelor orale de magie (incantație, exorcism etc.).

⁵⁶ Comparația nu are valoare deosebită deoarece această imagine era uzuală: *currentem, ut aiunt, incitarem* (Cic., *ad Fam.*, XV, 15, 3).

⁵⁷ a) „Indeletnicirea mea obișnuită“ / b) „în sens obișnuit“. Termenul *demode* (litt. „ca toată lumea“) apare numai în (b), ca marcă suplimentară care scoate în relief absența unei mărci pentru sensul conferit de Socrate (a) aceleiași sintagme (*mousiken poiein*). Acesta este un procedeu de răsturnare prin care „a face filosofie“ (a) devine sens de bază, iar „a compune“ (b), sens derivat (de unde și oscilația termenului *demode* între o valoare peiorativă: „ca vulgul“, Casini, una ironică: Bluck, sau una neutră: Hackforth). În realitate, sensul a) se întemeiază pe o presupuziție cu totul izolată de tipul *philosophia* = *mousike*. Ea a fost pusă adeseori pe seama pitagorismului, în care *mousike* > *katharsis* > *philosophia*; dar pitagoreii limitaseră *mousike* la un domeniu față de care severitățile lui Platon

sînt infinite: muzica de flaut (*auletike*). Acea „modelare a sufletului“ (*psyches epimeleia*) spre care ținteau, deopotrivă, *philosophia* și *mousike* nu datorează pitagorismului, credem, decît o perspectivă comună.

⁵⁸ Se întrepătrund în această concluzie două registre ale vocabularului religios: a) discursul solemn, guvernat de verbul lui Apollon (*peitho*: cf. *peithomenon*, „mă supun“) și care delimitează întregul dialog ca pe un interval sacru (i.e. sărbătoarea zeului) și b) un discurs familiar, care „pare în perfect acord cu naivitatea obișnuită a lui Socrate și totodată cu onestitatea lui în problemele religioase“ (Bluck, 40). Notăm reapariția motivului morții-călătorie: *me apienai* („să nu mor“, litt. „să nu plec“, cf. *supra*, 58 e—59 a și n. 30).

⁵⁹ *Mythous all'ou logous* (litt. „întîmplări adevărate și nu născociri“). Această afirmație este un ecou al proastei păreri pe care o avea Platon despre ficțiune și despre poezi. Ironică sau nu, ea aruncă o nouă lumină asupra lui *mousiken poiein* de mai sus: filosofia și creația artistică sînt considerate împreună dintr-un punct de vedere pe care am fi înclinați să-l numim literar—întrucît îl putem descrie prin opoziția între „realism“ și „ficțiune“—dar care, pentru Platon, nu era decît una din manifestările raportului general între adevăr și aparență.

⁶⁰ În text, *kai autos ouk e mythologikos*. „E stabilit faptul că Socrate (...) nu era un «mitolog», un narator de povești“ (Friedländer, 172).

⁶¹ „Urîndu-i ... rămas bun“: formula de salut *errosthai* se pretează la diverse interpretări. Pentru Loriaux, ea conține o oarecare ironie; Casini o apreciază în schimb ca pe un prim indiciu al detașării și al seninătății ulterioare a filosofului etc. În discurs, această formulă separă introducerea propriu-zisă de expoziția tematică a dialogului (61 b). Cf. și Hackforth. Este singura dată în acest dialog cînd Platon folosește un verb diferit de *chairein* pentru a exprima salutul.

⁶² „Să-mi urmeze“: în text, *eme diokein*. Sensul verbului se poate reface pe două paradigme: a) „să-mi urmeze doctrina“, i.e. pentru că ea singură l-ar face filosof (și, am

putea adăuga, pentru că un filosof trebuie să rămână după ce eu voi fi dispărut); b) „să-mi urmeze exemplul“, deci să se apropie de moarte. Se realizează astfel, simultan, două intenții diferite: 1) ironizarea unui pretins filosof care ar reprezenta „succesiunea“ lui Socrate și 2) deschiderea marii discuții despre moarte. Oscilația marchează începutul discuției. Loriaux a propus un al treilea sens: „Euenos trebuie să se grăbească să-l mai vadă în viață pe Socrate“. Acest sens nu este nici confirmat de context și nici nu respectă convenția generală a dialogului (Socrate trebuie să moară în aceeași zi etc.).

⁶³ „Mă duc“: Platon folosește aici un compus (*apeimi*) al aceluiași verb „a merge“. Reintroducând astfel tema călătoriei, el o așează în poziție marcată (chiar la început).

⁶⁴ Condiția filosofului (61 c—69 e) nu se încadrează în prima definiție *philosophia* = *mousike* (cf. *supra*, 60 e sq., n. 57), ci într-o a doua, conform căreia *philosophia* = *melete thanatou* („pregătire pentru moarte“; cf. *infra*, 80 e—81 a). Acest dialog pune în discuție câteva ipostaze ale conceptului de *philosophia* — filosofia ca formă de cunoaștere, filosofia ca agent al iubirii, filosofia ca mijloc de purificare etc. — și din perspectiva lor un nou nivel al lecturii este posibil. Nicăieri însă, termenii *philosophia* și *philosophos* nu au înțeles canonic.

⁶⁵ „Filosofiei“. Perifraza *toutou tou pragmatos* din original (*litt.* „acestui domeniu“) arată că, referindu-se la filosofie, Socrate avea în minte un anumit „fel de a trăi“ (Burnet) — pe care discursul îl poate imita slujindu-se de mobilitatea dialogului, adică de „cuvîntul viu“ (Friedländer) și nu de adevăruri definitive sau doctrine sistematice. Loriaux, care consideră că Platon ar fi „intelectualizat“ pitagorismul (cf. *L. pr.*) atribuie filosofiei ca „mod de viață“ o origine pitagoreică. În opinia noastră, această idee reflectă, dimpotrivă, un pragmatism absolut străin de celebrele interdicții care au produs modelul pitagoreic, și influența eticii lui Socrate ne furnizează o explicație mai firească. Pe de altă parte, numeroase alte contexte dovedesc, în acest caz, transfigurarea concepției originare (cf., de exemplu, formațiile lexicale exclusiv platonice de tipul *en philosophiai einai* — *supra*, n. 32).

⁶⁶ „Nu este... îngăduit“ (*ou themiton*). Nu există referiri directe la sinucidere în nici unul din codurile legislative cunoscute din lumea greacă. Pentru autorii clasici, ea este însă una din pornirile nedemne de un om liber, și se pare că nici eroismul nu putea da preț sacrificiului necondiționat al propriei persoane. Sancțiunea religioasă îl situează automat pe sinucigaș în ultima categorie de criminali, contestându-i, în parte, dreptul la funeralii. Existau pedepse locale primitive încă — tăierea mâinii drepte a sinucigașului, de pildă (Aeschin., *Ctes.*, 244) — iar Platon le cunoștea foarte bine pe cele din Atena (cf. *Lg.*, §73 d: izolarea cadavrului în afara unui perimetru îngăduit: privarea incintei funerare de inscripții și de podoa-be, etc.). Aici însă el caută sprijinul unei doctrine nu foarte cunoscute — pitagoreice, dacă ar fi să dăm crezare peripateticianului Clearchos (cf. Hackforth, p. 38) sau poate chiar inexistente (cf. n. 76) — pentru a justifica ceea ce în ochii oricărui atenian trebuie să fi părut evidența însăși. Explicația rezidă, credem, în faptul că discursul adoptat cerea demonstrarea progresivă a fiecărei afirmații. Termenul *themiton* presupune o instanță competentă și reclamă ca interdicția sinuciderii să fie susținută printr-o argumentare.

⁶⁷ Din acest moment, obiectivul încetează să se apropie de Socrate (cf. *supra*, n. 19), ale cărui cuvinte au fixat cadrul general al discuției. Atitudinea sa evocă imaginea bătrînului rege Oedip pe pietrele fintînii din Colonos: eroul „șezînd“ era, fără îndoială, o apariție insolită pentru publicul de tragedie al Atenei.

⁶⁸ Cebes formulează un paradox al cărui termeni sînt: A) *interdicția de a muri* — pentru care se va invoca autoritatea mai multor doctrine — și B) *dorința de a muri*, care aparține concepției socratice despre filosofie ca *melete thanatou*. Discuția ulterioară este programată între acești parametri. Verbul *hepesthai* („s-o ia pe urmele...“) este denotativ și lipsit de ambiguitățile lui *diokein* de la 61 b (n. 62).

⁶⁹ *Philolaos*: pitagorician din secolul al cincilea. Numeroasele fragmente grupate sub autoritatea sa (D. K., I, A, 44) dau o imagine-standard a formei în care circula pita-

gorismul mediu în lumea greacă. Este posibil ca Philolaos să se fi stabilit la Theba pentru un timp (cf. 61 e) în urma persecuțiilor care împrăștiaseră secta din Grecia Mare (cf. Hackforth). Acolo i-ar fi atras pe Simmias și pe Cebes printre discipolii săi.

⁷⁰ „Nimica cert“: în text, *ouden saphes*. „Ar fi riscant să deducem din acest *ouden saphes* (cf. de asemenea 61 e 8) ceva referitor la convingerile religioase ale lui Philolaos“ (Hackforth, *ad l.*). Pe de altă parte, termenul *saphes* (*litt.* „clar“, „sigur“) nu face aluzie nici la presupusa sinceritate a lui Platon față de esoterismul limbajului pitagoreic.

⁷¹ „Din auzite“: *ex akoes*. Termenii din sfera semantică a informației orale (cf. *supra*, n. 4) relevă, cu ironie socratică, faptul că există o similitudine între cunoașterea filosofului și cunoașterea omului comun. După ce s-a sugerat existența unei teorii pitagoreice despre sinucidere, Socrate va face propria sa demonstrație (62 b—c), întemeiată pe elemente tradiționale (cf. *infra*, n. 87). — „Philolaos... (eu)“: schimbul de informație pe care îl sugerează acest pasaj ne face să credem că „doctrina secretă“ de la 62 b nu aparține pitagorismului (cf. *infra*, n. 84).

⁷² Deoarece dialogul socratic este o „căutare în comun“ al cărei progres decurge din capacitatea interlocutorilor de a „ține pasul“, verificându-se prin întrebări și răspunsuri: între dialogurile de maturitate, *Phaidon* „possède un véritable enseignement sur la méthode dialoguée“ (Vanhoutte, *La méthode ontologique de Platon*, 1956, p. 32).

⁷³ Tema călătoriei este reluată sub formă nominală, prin substantivul *apodemia* („plecare“, „călătorie“), care conține și ideea trecerii unei granițe (L.S.J.; cf. Loriaux).

⁷⁴ Verbele *diaskopein* („să cerceteze cu atenție“) și *mythologeîn* („să înfățișeze printr-un mit“) împart dialogul în demonstrație și mit. Sensul lor nu depășește această tipologie elementară a părților de discurs.

⁷⁵ *Heliou dysmon*. Execuția urma să aibă loc după apusul soarelui, „deoarece există la atenieni obiceiul de

a nu omori niciodată un condamnat în timpul zilei" (OI, 9, 20).

⁷⁶ Se poate ca „temeinica învățătură“ asupra căreia insistă acest pasaj să nu existe, în realitate, în pitagorism. Repetarea sintagmei *biazesthai heautou* („a-și lua singur viața“), care descrie sinuciderea ca pe o violare a propriei persoane, ar putea să acrediteze faptul că ea a fost preluată dintr-un vocabular tehnic; dar nu există mărturii literare în sprijinul acestei presupunerii. Oricum ar fi, doctrina invocată nu constituie decît un punct de plecare pentru demonstrația lui Socrate.

⁷⁷ „Aceasta“ (*touto*). Ne alăturăm lui Wohlrab în a susține că pronumele *touto* nu se poate referi nici la o doctrină socratică de tipul „este mai bine să moară decît să trăiască“ (*infra*; sau „moartea este preferabilă vieții“), nici la o doctrină non-socratică ce afirmă contrariul, ci *numai* la interdicția sinuciderii, deoarece numai despre ea s-a vorbit mai sus. Cf. și Archer-Hind și Loriaux.

⁷⁸ Pentru întregul pasaj 62 a sq., traducerea a adoptat lecțiunile lui Bonitz și Wohlrab; pentru alte soluții, cf. Loriaux *ad l.* Din punctul de vedere al lui Cebes, reunirea propozițiilor A și B (*supra*, n. 68) dă naștere unui paradox. Dificultatea pasajului provine din faptul că Socrate încearcă să se situeze în perspectiva lui Cebes, formulind el însuși obiecția, dar totodată își continuă propriul raționament. Paralelismul sintactic și lexical *isos... thaumaston soi phaneitai / thaumaston isos soi phainetai* („s-ar putea să te uimească gîndul că...“ / „ți se poate părea de mirare că“) exprimă această dedublare. Unii comentatori consideră, pe urmele lui Burnet, că cele două construcții ar avea sensuri diferite. Această ipoteză poate fi înlăturată cu ușurință întrucît se bazează pe o inducție semantică nemotivată („aceasta“ = faptul că viața este preferabilă morții; pentru respingerea acestui sens, cf. Loriaux). Dimpotrivă, pentru Olympiodoros și mulți din succesorii lui moderni, sensul celor două construcții este unic. Loriaux a dat o interpretare coerentă acestei ipoteze, decodind exact paralogismul (cf. H. Reynen, „Hermes“, 1968, 41—60) care stă la baza întregului enunț: „...această obiecție întreține o dublă ambiguitate. Întîi, asimilînd afirma-

ția (socratică), după care sinuciderea este întotdeauna interzisă, celeilalte afirmații (nonsocratice), după care moartea nu este niciodată preferabilă vieții. Și apoi, asimilând afirmația (socratică), după care moartea este un bine, celeilalte afirmații (nonsocratice), după care sinuciderea este un bine — și ar trebui, în consecință, să fie permisă“.

⁷⁹ Adică numai filosofii. Această restricție decurge din faptul că „dorința de a muri“ nu este legitimă decît în cadrul celei de-a doua definiții a filosofiei (*supra*, n. 64). Paralelismul între prima („...s-ar putea să te uimească...“) și cea de-a doua propoziție („...și se poate părea de mirare...“) este centrat pe cele două ocurențe ale expresiei *beltion tethnanai* („că este mai bine să moară“). Pe de altă parte, din secvența (*hois*) *tynchanei... beltion tethnanai* (*litt.* „pentru cei care descoperă... că este mai bine să moară“) nu rezultă diferențieri din punctul de vedere al actualizării verbului „a muri“: ne aflăm în fața unei false echivalențe a infinitivelor *tethnanai*. Ea absoarbe tocmai spațiul semantic al principiului moral (*beltion*, „este mai bine“) — *i.e.* deosebirea între intenție, dorință și faptă — singurul în care paradoxul lui Cebes ar putea fi rezolvat (*i.e.*: filosoful poate *dori* să moară atita vreme cît nu are intenția de a se sinucide; pentru omul de rînd, dimpotrivă, sinuciderea este expresia unei constrîngerii și niciodată a dorinței de a muri). Astfel, același verb înseamnă, în primul caz, „a se sinucide“ (*tethnanai = biazesthai heautou*) — sens impus de un context prea liber — iar a doua oară, „a muri“ —, cu o nedeterminare la care obligă însuși tonul restrictiv al contextului (=numai filosofii). Așadar greșeala lui Cebes vizează predicatul „a muri“ și cere o nouă precizare din partea lui Socrate. Acest tip de analiză va progresa pînă ce condiția generală a discursului se va fi stabilit.

⁸⁰ „Nu au dreptul“. Se folosește aici o expresie religioasă (*hosion*, *litt.*, „sacru“) a interdicției, solidară cu expresia juridică de mai sus (*themiton*, cf. 61 c și n. 66, final).

⁸¹ Termenul *euergetes* („binefăcător“) face parte din vocabularul politic. Sensul său tehnic este „persoană care a adus servicii cetății“, dar ca titlu onorific *euergetes* expri-

mă uneori maiestatea (Hdt., III, 140; Pl., *Grg.*, 206 c etc.); în perioada arhaică el fusese un epitet al tiranului. Probabil din acest motiv, calitatea de everget nu se asociază, în clasicism, cu calitatea de cetățean. De exemplu, spre deosebire de *leitourgiai*, care sînt forme de munificență practicate de cetățeni („serviciu public întreținut de cetățeni particulari pe propria lor cheltuială“, L.S.J.), *euergesia* reprezintă orice binefacere publică venită din partea unui străin. Tripla distribuire a adverbului *eu* („bine“) unifică 1) conceptul filosofic (*eu poiein*), 2) metafora politică (*euergetes*) și 3) nivelul elaborării discursului (*eu logesthai*, cf. *infra*, n. 87). *Euergetes* nu este folosit aici ca epitet al unui zeu anume ori al unei categorii de zei.

⁸² Adică Theba (cf. *L. pr.*); exclamația care urmează este în dialectul beoțian.

⁸³ Textul „lipsit de noimă“ de mai sus a fost mimat de Socrate, dar autorul lui virtual era Cebes însuși, care a construit paradoxul. Ironia acestei dedublări anticipează o incapacitate dialectică. Pentru ca demonstrația să fie adevărată ar trebui ca, după expunerea argumentelor, Socrate să revină asupra celor două predicate (A: „a avea voie“; B: „a dori“, cf. *supra*, n. 68), alcătuiind o propoziție necontradictorie despre raportul lor. Dar acest fapt nu se va produce deoarece prima parte — *i.e.* raționamentul împotriva sinuciderii (A) — nu poate fi demonstrată (cf. și Archer-Hind), cel puțin nu la nivel filosofic (Frutiger); unii exegeți o consideră o formă a gândirii mitice și nu un raționament).

⁸⁴ „Doctrinile secrete“ (*en aporrotois*). Pentru identificarea tradiției la care se referea Socrate dispunem de două elemente: 1) contextul (*i.e. phroua*, cf. *infra*, n. 85) și 2) expresia *en aporrotois*. Aceasta din urmă a orientat cercetarea spre diverse doctrine care cunosc regula secretului: orfismul, pitagorismul, misteriiile eleusine și chiar o anumită latură a filosofiei cinice (Joël). Ultimele două ipoteze au fost respinse (Loebeck, respectiv Frutiger). În schimb, limita între orfism și pitagorism nu este aproape niciodată clară. În textele de școală, *arreton* („inexprimabil“) avea a) un sens inițiativ („care nu trebuie să fie exprimat“, *i.e.* „interzis“) și b) un sens științific („care nu

poate să fie exprimat", i.e. irațional; cf. *ta arreta*, „numere iraționale” — Pl., *Hp. Ma.*, 303 b; R., 546 c etc.). Se știe că pitagorismul a consacrat sensul (b) și este posibil ca *aporreton* („interzis”) să fi preluat, ulterior, sensul (a) și ca expresia *ta aporreta* („doctrină secretă”) să reflecte aceste transformări. În orice caz, Socrate vorbește aici despre o teorie enigmatică; dacă ea aparține totuși pitagorismului, folosirea acestei expresii trebuie să fi fost ironică. Dar ipoteza orfică, pe care, în opinia noastră, și contextul o confirmă, ar fi mai potrivită. Pentru ipoteza pitagorismului, cf. J.C.G. Strachan, „C.Q.”, 1970, 216—220.

⁸⁵ „Într-un fel de închisoare”: *en tini phrourai*. Sensul contextual al termenului *phroura* a prilejuit o îndelungată controversă. Există pînă în prezent trei propuneri: I) *phrou-ra* cu sensul obișnuit de „gardă”, „post”, „pază” — folosit uneori de Platon însuși (*Ap.*, 28 d). Această interpretare i se datorează lui Cicero (cf. *de Rep.*, 6, 15; *de Sen.*, 20,, 73), deci este relativ tîrzie. Obiecția principală care i se poate aduce este că verbele *lyein* („a dezlega”) și *apodidraskein* („a fugi”) din context pot evoca fuga unui prizonier (Loriaux: cf. *Cri.*, 53 d; R., VI, 495 d etc.), dar nu se potrivește în cazul sentinței care dezertează din post (Frutiger), unde ar fi de așteptat verbul *leipein* (Loriaux: cf. Pl., *Ap.*, 29 a; *Cri.*, 51 b etc.); II) *phroura* cu sensul de „închisoare” (*desmoterion*). Deși neatestat altundeva în limba greacă, acest sens există la Platon (cf. *Grg.*, 492 e—493 a, și mai ales *Cra.*, 400 b—c, unde *phroura* se raportează la doctrina orfică a trupului-închisoare: *soma / sema*). Soluția este confirmată de Xenocrates platonicianul, care susținea că sensul de „închisoare” i-a fost inspirat lui Platon de mitul orfic al lui Dionysos sfișiat. Această mărturie pare greu de înlăturat (Loriaux), deoarece Xenocrates nu era doar un discipol, ci și un contemporan al lui Platon; III) *phroura* cu sensul, de asemenea neatestat (Rohde), de „țarc (pentru vite)” (*sekos*). Aceasta este o soluție modernă (Espinass, „A.G.Ph.”, 1895, pp. 449—454), care încearcă să deducă sensul lui *phroura* din ideea că zeii au o influență binefăcătoare asupra oamenilor, și care „corectează” imaginile „închisoare” și „paznic” (împotriva acestei interpretări, cf. *supra*, n. 39), înlocuindu-le cu motivul orfico-pitagoreic al

„turmei“ oamenilor și al „păstorului“ divin. Chantraine pare a fi de acord cu această soluție, alături de Frutiger, Burnet etc. Dar, spre deosebire de cazul precedent, termenul *phroua* nu este el însuși prezent în contextele platonice în care *sekos* dezvoltă posibilul său semantism orfico-pitagoreic. De asemenea, celelalte indicii contextuale pe baza cărora s-ar putea avansa o relație *phroua* = *sekos*, precum verbul *epimelein* („a avea grijă de“), substantivul *ktēma* („bun“, „proprietate“; cf. *infra*, n. 88) etc. nu însoțesc în mod constant ambii termeni și nu au, cu amândoi, afinități care ar depăși contextele izolate. Rămân, așadar, sensurile I și II. A) Sensul de „închisoare“ al lui *phroua* prezintă o coerență excepțională (cf. și Hackforth). El face trecerea între metaforismul trupului-închisoare, frecvent în relația trup/suflet și tema filosofului închis; iar dacă explicația lui Xenocrates este adevărată, atunci „închisoarea“ devine *tertium comparationis* în cadrul unei alte metafore, dând acestei teme o dimensiune soteriologică. Pentru antici, închisoarea este un *loc de trecere*, unde condamnatul așteaptă pînă la executarea unei alte sentințe. Acest fapt poate explica simbolismul orfic al termenului *phroua* în afara oricărei aluzii (Loriaux) la tema vag pitagoreică a purificării prin suferință. B) Sensul I („post“, „gardă“) nu poate fi obliterat deoarece, în mod normal, el este singurul sens al substantivului *phroua*. Subordonat sensului II, el completează imaginea lumii (trupului)-închisoare prin imaginea zeului (sufletului)-gardian. Așadar în doctrina secretă despre care vorbea Socrate relația între oameni și zei se caracterizează prin vigilență (*en phrouai einai*; cf. A., A., 1 sqq.) și nu prin *solicitudine* (*epimeleia*). Termenul *phroua* anticipează imaginea paralelă a sufletului care veghează în trup.

⁸⁶ Ar fi greu de spus ce apreciere ascund aceste cuvinte. *Megas* poate însemna „adînc“, „profund“, „insondabil“, în timp ce litota *ou raidios* („nu prea ușor“) este invariabil ironică. Acest limbaj îi reamintește lui Hackforth de „neîncrederea“ afișată întotdeauna de Platon cu privire la tradițiile religioase pe care le folosea și care erau acceptate integral pe parcursul demonstrației.

⁸⁷ *Eu legesthai* („își găsește expresie ceva adevărat“) este o formulă de transpunere între două tradiții: omul ca prizonier al zeilor (*phroura*) și omul ca proprietate a zeilor (*ktema*). Platon utilizează frecvent procedeul transpoziției (cf. *supra*, 60 b—c și n. 47). Aici, el crează impresia că Socrate ar opune un limbaj rațional, interpretativ și accesibil simbolismului „nu ușor de înțeles“ de mai sus, avansând o premisă dialectică pentru scurta demonstrație din continuare. În realitate, termenul *ktema* („bun“, „proprietate“) vizează nu o opinie comună, ci un motiv pitagoreic (cf. *infra*, n. 88), iar postulatul că omul este „în stăpânirea“ zeilor nu satisface exigența de claritate mai mult decât postulatul că omul se află „sub paza“ zeilor. Argumentul împotriva sinuciderii constă așadar dintr-o simplă confruntare de tradiții pe marginea ei. Revenind, pe de altă parte, la pitagorism, Socrate pune problema în termeni pe care interlocutorii săi trebuie să-i fi cunoscut.

⁸⁸ În text, *hen ton ktematon*. Termenul *ktema* face aluzie la reprezentarea pitagoreică a omului ca proprietate divină (Heindorf): cf. *Lg.*, 902 b, 906 a etc. Corespondentul său *phroura*, din fraza precedentă, se găsește astfel transpus în sfera economiei domestice; aceasta va întâlni metaforismul politic la 62 e. Loriaux a remarcat că, în domeniul proprietății, Platon făcea o distincție între animat: *ktemata* = „ființe vii“ și inanimat: *chremata* = „bunuri“. Totuși această primă recurență a termenului *ktema* pare să situeze individul la limita între „creatură“ și „obiect“.

⁸⁹ „Lipsit de noimă“: *alogon*. Cele trei etape ale raționamentului sint marcate prin termenul *logos*: I) *alogon* și *tina logon* („lipsite de noimă“) în premisă; II) *eu legesthai* („își găsește expresie...“) la începutul demonstrației; III) *alogon* („lipsit de noimă“) în concluzie. În I), *logos* se referă la întregul paradox (i.e. la relația între predicatul A și B, cf. n. 62), iar în III) numai la una din propoziții (predicatul A).

⁹⁰ „O constrângere (*ananke tis*) divină“. Retorica acestei declarații ascunde o problemă dificilă. Termenul *ananke* (litt. „necesitate“) vizează în același timp constrângerea împrejurărilor și decizia interioară. Platon însuși ne-a lăsat

uneori să înțelegem că moartea lui Socrate fusese „o moarte impusă chiar de el, dincolo de orice constrângere“ (Hackforth); el nu vorbește însă despre aceasta niciodată, după cum niciodată nu pune în termeni clari problema sinuciderii ca *ananke* (cf. *R.*, 859; *Lg.*, 873). Această rezervă reflectă, poate, o anumită sfială în fața maestrului, dar conține și embrionul acelei doctrine despre libertatea interioară pe care abia stoicii aveau să o dezvolte.

⁹¹ „Înainte“: și anume la 61 b (cf. n. 62), 61 d și 62 a. Reformularea paradoxului lui Cebes îl obligă pe Socrate să construiască un prim discurs despre atitudinea adevăratului filosof (63 e sq.), discurs menit să explice predicatul B (cf. *supra*, n. 68).

⁹² „Pare ciudat... fără noimă“. Prin aceste cuvinte, care face parte dintr-un metalimbaj al demonstrației. Cebes răspunde aparentei rezolvări date de Socrate paradoxului său. Într-un pasaj dominat de ocurențele derivațiilor și compuziilor lui *logos*, această unică folosire a lui *atopos* („ieșit din comun, ciudat, paradoxal“) este cu atât mai expresivă cu cât relația dintre *atopos* și *topos* nu a fost asimilată de limbajul științific, ca în cazul relației *allogos/logos* (cf. și n. 46).

⁹³ *Litt.* „să părăsească... oblăduirea“ (*apiontas ek tantes tes therapeias*); *litt.* „în care conduc cei mai buni conducători din ciți există“ (*en hei epistatousin... aristoi... epistatai*). Rezonanțele politice ale termenilor din acest pasaj dezvoltă și completează imaginea lui *euergetes* (*supra*, n. 81). 1) La Atena, epistatul era președintele adunării (*ton prytaneon*, *Arist.*, *Ath.*, 44, 1; *ton proedron* (sec. IV), *I.G.II²*, 204, 31 etc.), iar numele lui se înscrie în preambulul decretelor (*Th.*, 4, 118 etc.). Pretutindeni în lumea greacă epistatul este o persoană publică înzestrată cu autoritate. 2) După cum a remarcat Loriaux, *therapeia* transpune sensul lui *phroua* de la 62 b (cf. *supra*, n. 85) într-un context diferit. Noul sens comportă însă o ambiguitate specifică. Acest termen redă, la origine, un tip de subordonare propriu societății arhaice (*therapon*, intermediar între „sclav“ și „scutier“ sau „însoțitor“; cf. Homer). Cum democrația clasică eliminase acest sistem, termenul *the-*

rapeia se folosea în sec. V—IV în legătură cu orice „serviciu” în care ar fi intrat a) devoțiune (față de zei, față de părinți, etc. cf. Pl., *Lg.*, 886 c) sau b) protecție (față de bătrâni, părinți, străini, bolnavi, animale, etc.; cf. Arist., *H.A.*, 578 a 7). Nedeterminat, așa cum apare aici, termenul *therapeia* ne poate face să înțelegem a) că oamenii sînt angajați într-un „serviciu” de pietate față de zei; b) că zeii exercită o anumită „tutelă” asupra oamenilor. Pe de altă parte, construcția verbului *apeimi* („a se îndepărta”) cu genitivul acestui cuvînt (*apiontas tes*, „îndepărtîndu-se de”) conține răsturnarea motivului morții-călătorie. Prin intermediul aceluiași verb se va demonstra, ulterior, că adevăratul sens al morții nu este plecarea omului din serviciul divin, ci din închisoarea trupului și că această „plecare” este totodată o „apropiere” față de zei (i.e. o „călătorie” în sens contrar).

⁹⁴ În text, *eleutheros genomenos*. Dubla constrîngere care limita, pentru greci, domeniul deciziei individuale este exercitată de zei și, în egală măsură, de corpul civic. Cea mai clară mărturie a lăsat-o Aristotel, în sentința care comentează celebra sa definiție a omului, de la începutul *Politicii* (*anthropos zoon politikon*).

⁹⁵ „De stăpînul”: *apo tou despotou*. *Despotes* — „stăpîn al casei, capul familiei (Eschil, Herodot, atic etc.)”, Chantaine, 266. Antonimul său este *douloi* („sclavi”; *loc. cit.*). Reintroducînd aspectul domestic al relațiilor de proprietate (cf. *supra*, *ktemata*), acest termen continuă totodată metaforismul politic de mai sus (*therapeia*, *euergetes*, *epistatai*). El joacă rolul unui termen final.

⁹⁶ Adică în cazul în care s-ar omori. Această frază coordonează un predicat care exprimă intenția sau starea mentală (*an oietheie ... pheukteon*; apoi *an logizoito*, adică „ar crede... că trebuie să fugi” și „și-ar face socoteala”) cu un predicat care implică acțiunea (*an pheugoi*, „dacă ar fugi”). Se poate spune că Cebes menține confuzia între „a dori” și „a săvîrși” de mai sus: cf. n. 79.

⁹⁷ Aceasta este caracteristica adevăratului dialectician așa cum a impus-o Platon prin zugrăvirea maestrului său. Termenul *pragmateia* (redat prin rom. „eforturi”) nu este

lipsit de oarecare ambiguitate (cf. Loriaux, Ferrai etc.). Există o oscilație între *efort* și *opozitie*, implicită în atitudinea celui care „înfruntă” un argument.

⁵⁸ „Te vizează mai ales pe tine”: în text, *eis se teinein ton logon* (litt. „întinde argumentul împotriva ta”). Folosirea acestei imagini a arcului care se întinde împotriva unui adversar sau vînat exprimă încercarea lui Simmias de a implica în dezbatere însăși *persoana* lui Socrate și de a pune în discuție valoarea comportamentului său. Metaforismul vînatăriei devine explicit la 66 c.

⁵⁹ Socrate fusese condamnat pe baza unei acuzații de impietate (*asebeia*). În consecință, nu numai pietatea, ci și substratul etic al comportamentului său se reflectă ori de cîte ori e posibil în dialogurile lui Platon.

¹⁰⁰ Abordînd propoziția B (*supra*, n. 68) ca pe o demonstrație-pledoarie, Socrate propune o nouă motivare a întregului discurs. Cuvintele *dikaia legete* („aveți dreptate”) nu arată, credem, „ironia” lui Socrate (Casini), ci mai curînd o schimbare de perspectivă. Criteriul motivării interne segmentează discursul din *Phaidon* ca și modalitățile succesive ale conceptului de filosofie (cf. *supra*, n. 57).

¹⁰¹ „Mai convingătoare”: în text, *pithanoteron*. Distribuția termenilor care se referă la efectul discursului asupra unui auditoriu va arăta, în continuare, că, pentru Socrate, adevărul se manifestă în primul rînd prin *peitho* („convingere”). Pentru interlocutorii săi, dimpotrivă, adevărul este produs pe calea demonstrației (*apodeixis*), iar *peitho* corespunde mai curînd opiniei mulțimii (*doxa*). Platon nu a impus un termen pentru ceea ce se înțelege prin „revelația” filosofului.

¹⁰² „Alături de alți zei”: în text, *para theous allous*. Se pare că epitetul *allos* („altul”) se atribuia divinităților infernale (cf. A., *Supp.*, 231, unde Hades e numit astfel). Pentru epitete, cf. *infra*, 80 d și n. 347.

¹⁰³ Comentatorii trimit cel mai adesea la *Apologia lui Socrate*, 41 a, unde se schițează un astfel de catalog (Musaïos, Orfeu, Hesiod, Homer). Dar, așa cum observă Archer-Hind, în *Phaidon* „Socrate nu arată, în ceea ce privește

condiția exactă a sufletelor după moarte, o opinie într-atît de fermă încît să facă vreo afirmație referitoare la asocierile lor unul cu celălalt“.

¹⁰⁴ Nu știm dacă Socrate se gîndea la oameni a căror existență să fi fost, într-adevăr, o continuă „pregătire pentru moarte“, deoarece nu avem nici o atestare în acest sens. Dar ambiguitatea frazei s-ar putea datora unei rezerve politicoase din partea lui Socrate, care nu dorea ca discipolii săi să se simtă ofenșați (Hackforth).

¹⁰⁵ Pentru întreaga construcție a pasajului 63 b—c, cf. *Men.*, 86 b; pentru interpretarea sintactică pe care o adoptăm, cf. Loriaux *ad l.* Socrate răspunde „acuzăției“ lui Cebes printr-un predicat de cunoaștere (*oimcn*, însoțit de negația ipotetică *me*). În mod paradoxal, acest predicat este urmat însă de verbele *diischyrizesthai*, care subliniază tăria convingerii și *elpizein* („a spera“) care, așa cum a remarcat Burnet, era adeseori folosit în religiile misterior cu sensul de „a crede“.

¹⁰⁶ Cf. și *Grg.*, 523 a. Nu se pune problema identificării stricte a acestei doctrine. Ideea unei „judecăți“ postume era întrucîtva străină de mentalitatea grecilor; ea nu a fost niciodată integrată în religia cetății. Misteriile Eleusine și pitagorismul vorbeau despre un fel de „răsplătire“ a celor inițiați, iar orfismul promitea chiar reînceperea stării de har în viața sufletului. Dar în aceste doctrine — și chiar în pitagorism, care a substituit exigența rituală în actul de *katharsis* printr-una intelectuală — opoziția „bun/rău“ (*agathos/kakos*) cade înafara categoriei etice (cf. *L. pr.*). Separat, Loriaux și Hackforth acordă preferință originii pitagoreice. Sîntem însă mai aproape de Burnet, pentru că formula sa „orfico-pitagorism“ nu angajează un precept anume al doctrinei. Interesul pentru aspectul istoric al problemei este dealtfel diminuat de importanța sensului etic pe care îl conferă Platon opoziției „bun/rău“.

¹⁰⁷ În text, *koinon*. Loriaux este de părere că „punerea în comun“ pe care o sugerează acest epitet ar trebui integrată în spațiul „procedurilor“ pitagoreice și își întărește afirmația amintind că Socrate se adresa unor pitagorei. Ni se pare că ar fi mult mai sigur să raportăm acest gen de sugestii la procedeul, fundamental în dialectic

tica lui Platon, care este examinarea în comun. Chiar dacă acest procedeu are vreun echivalent la nivelul tradiției, nu credem că într-adevăr contextul permite o asemenea extindere. Termenul *koinos* poate sugera, el singur, referiri de altă natură: cuvintele din familia sa îi aminteau permanent atenianului din secolul IV de cîmpul semantic al instituțiilor democratice. În ansamblu, această frază anticipează o nouă motivare a dialogului: discursul-testament (care va reapărea în final).

¹⁰⁸ Acest „interludiu“ este destinat să reamintească de calmul și de seninătatea lui Socrate. El constituie un prag înainte de prima demonstrație adevărată (i.e. aceea care vizează predicatul B — cf. *supra*, n. 68).

¹⁰⁹ E vorba despre unul din Cei Unsprezece: cf. *supra*, n. 20.

¹¹⁰ Avertismentul reflectă, probabil, una din teoriile medicale curente (cf. Th., I, 82, 2), fără să facă vreun fel de aluzie la „zgîrcenia“ paznicului care ar suporta cheltuielile execuției (așa cum s-a considerat uneori).

¹¹¹ În text, *chairein auton*. Este a doua oară cînd Socrate se adresează printr-o formulă de salut (cf. *infra*, n. 61). Ocurențele verbului *chairein* vor marca majoritatea relațiilor importante din acest dialog (cf. *infra*, 64 c, 65 d, 83 d, 101 c—d, 116 c).

¹¹² „Să vă dau socoteală“. Expresia *logon apodounai* se folosea în vocabularul juridic.

¹¹³ „Ca un filosof adevărat“: *toi onti en philosophiai diatripsas* (litt. „ca unul care-și petrece timpul în exercițiul filosofiei“). Această formulă este o variantă a modelului *en philosophiai einai* (cf. *supra*, n. 32). Există un sistem de relații secundare între toate formulele care definesc condiția filosofului.

¹¹⁴ „Fără teamă“ (*tharrein*). Demnitatea individului în fața propriului său destin și, la limită, în fața morții constituie, cum se știe, un *topos* al culturii grecești (Homer, lirismul dorian etc.). Folosirea lui este cu deosebire explicabilă în cazul lui Platon, ale cărui severități par a continua, la un alt nivel, elemente foarte arhaice. Aporia acestui dialog

provine din faptul că Socrate motivează un adevăr filosofic printr-o formă de mentalitate (i.e. în termenii săi, un adevăr etic) pe care va trebui apoi s-o demonstreze la nivel filosofic, adică acolo unde a situat-o.

¹¹⁵ „Bunurile cele mai de preț”: în original, *megista agatha*, spre deosebire de *ktemata* („bunuri”) folosit la 62 b (n. 88). Cf. *infra*, 85 b.

¹¹⁶ „Au toate șansele” sau, în egală măsură, „se expun riscului...”: *kindyneousti*; cf. *infra*, 69 c și n. 198.

¹¹⁷ „Trecerea în moarte și starea care îi urmează”; în text, *apothneskein kai tethnanai* (litt. „a muri și a fi mort”). Această exprimare a iscat încă din antichitate numeroase controverse (cf. Simp., *In Ph.*, VI), deoarece ea propune o analiză a sensului „a muri” în funcție de aspectele verbului. Alegoria morții, astfel obținută, nu este ușor de interpretat. Pentru Casini prezentul „indică efortul constant al filosofului de a anula, în sine, tendințele corporale”, iar perfectul, „împlinirea acelei stări de asceză care reprezintă pură contemplație a suprasensibilului”. Făcând această distincție, Socrate ar putea să aibă în vedere și relația dintre lumea noastră și lumea de dincolo (*alethes ge*, „pământul adevărat”), pe care o va înfățișa la sfârșitul dialogului.

¹¹⁸ Confruntarea dintre „filosof” și „omul comun” nu este independentă de faptul că problema definirii unei metodologii specifice dialecticianului se pune cu deosebire în *Phaidon*. Pentru Platon, „cunoașterea nu este accesibilă oricui. O posedă numai câțiva oameni, și aceia foarte puțini” — motiv pentru care „un discurs filosofic integrat trebuie să decidă cui i se adresează și cui nu” (Friedländer, 61 și 113).

¹¹⁹ Simmias nu se referea la atenieni (Schoemacher, Schmidt), ci la thebani, concetățenii săi (Olympiodoros și majoritatea exegeților). Exemplificând atitudinea „oamenilor de rînd” prin „impresia pe care o făcuse grupul refugiaților pitagorei asupra cetățenilor *bons vivants* din Theba” (Burnet *apud* Hackforth), Platon impune o comparație între persecuția pitagoreilor și condamnarea lui Socrate.

¹²⁰ „Sînt numai buni pentru-a muri“ (*thanatosi*). Aceasta este replica oamenilor comuni la ideea exprimată mai sus prin cele două infinitive ale verbului „a muri“ (cf. n. 117). Format pe același radical ca și *apothneskein* („a muri“), verbul *thanatan* poate avea un sens subiectiv („a aștepta moartea“) sau unul obiectiv („a fi în pragul morții“). Nu credem că se cere să optăm aici pentru unul din ele deoarece incapacitatea de a înțelege, caracteristică oamenilor comuni, este sugerată tocmai prin suprapunerea celor două sensuri.

¹²¹ Se face aici un joc de cuvinte bazat pe polisemia verbului *lanthanein* (litt. „a uita“), și care situează ironia lui Socrate deasupra falsei ironii a omului de rînd.

¹²² „Să nu ne mai pese“. Formula de salut *chairein* (cf. *supra*, n. 111) separă această introducere de argumentarea propriu-zisă. Pentru semnificația salutului cf. *infra*, n. 733.

¹²³ Formularea tehnică a acestei întrebări cu ajutorul pronumelui *ti* ne situează dintr-o dată în spațiul epistemo-logic al definiției platoniciene. Cf. Burnet *ad l.*

¹²⁴ „Despărțirea sufletului de trup“ (*ten tes psyches apo tou somatos apallagen*): cf. *Grg.*, 524 b. De bună seamă că aceasta era „opinia curentă în epocă“ (Hackforth): vorbind despre moarte, Xenofon, de pildă, folosește aproape aceleași cuvinte (*he psyche, hotan de toutou* (= *tu somatos*), *apallagei, tethneken*, „sufletul, în clipa în care se desparte de trup, a murit“). Această opinie avea probabil o origine inițiatică, deoarece la baza ei se află ideea că trupul și sufletul ar fi entități separate. „Opinia curentă“ nu a preluat această idee; o regăsim în schimb în textele religioase despre moartea-separare (*apallage*). Cf. de exemplu o inscripție orfică din secolul V: *aither men psychas hypedexato, somata de chthon* („cerul primește sufletele, pe cînd trupurile le primește pămîntul“, IGI², 945).

¹²⁵ Socrate insistă cu neobișnuită emfază asupra noțiunii de separare. Anumite expresii care redau această noțiune trimit în mod inevitabil la teoria Formelor. Deși existența în sine (*kath' hauto*) separată (*choris*) a Formelor nu este în nici un caz vizată aici (cf. și Hackforth), se

poate spune că Socrate pregătește mimetic partea cea mai importantă a argumentării sale, în care se va recurge la teoria Formelor.

¹²⁶ *skepsai... skopoumen* („vezi dacă... celor cercetate“). Împreună cu sinonimul său *zetein*, verbul *skeptesthai* („a cerceta“) va juca un rol important la nivelul articulării discursului demonstrativ. Urmează argumentul *a* (cf. *infra*, n. 151).

¹²⁷ „Celelalte feluri în care slujim trupul“ (*tas allas tas peri to soma therapeias*). Ni se prezintă aici răsturnarea noțiunii de *therapeia* de la 62 d (cf. n. 93).

¹²⁸ Se întrevede aici o aluzie la sărăcia veșmintelor lui Socrate (cf. și *Phdr.*, 229 a), în contrast cu eleganța excesivă a concetățenilor săi.

¹²⁹ „Nesocotește“ (*atimazein*). Această afirmație (= a) va fi demonstrată abia la 65 a sq. (= b; cf. n. 151).

¹³⁰ Paralelismul negativ al frazei scoate în evidență cele două sensuri implicate în motivul călătoriei (cf. *supra*, n. 93): 1) *aphestanai* („rămâne departe“, *litt.* „se îndepărtează“): călătoria-separație (= *îndepărtarea*); 2) *tetraphthai* („își îndreaptă gândul“, *litt.* „aleargă către“): călătoria-ascensiune (= *apropierea*). De cele mai multe ori se vor întâlni în 1) verbe care înseamnă „a fugi“, iar în 2) comuși ai verbului „a merge“. Aici lucrurile stau invers.

¹³¹ „Că... nu este vrednic să trăiască“. Construcția *ouk axion einai zen* rezumă două puncte de vedere. Unul presupune că „pentru filosofi viața nu merită să fie trăită“ (punctul de vedere al lui Socrate), iar celălalt, că „filosofii nu merită să trăiască“ (punctul de vedere opus). Comentatorii care încearcă să aducă argumente în sensul excluderii uneia din aceste interpretări nu țin seama, credem, de intenția lui Platon — care este să discrediteze falsa ironie a oamenilor practici — și de structura procedeeului — care cuprinde ambele sensuri.

¹³² „Năzuiește“: în text, *engys... teinein* (*teinein* = „a întinde“). Acești termeni, care arată de obicei străduința spre cunoaștere, formează, sub presiunea contextului, o

imagine prin care „este vizată îndeaproape poziția cuiva care a murit“ (comentator antic (?) citat de Casini). Într-o retorică a ironiei, acesta ar putea fi un răspuns la motivul, destul de răspîndit, al „cadavrului viu“ (*empsychon nekron*: cf. S., *Ant.*, 1165 etc.).

¹³³ „La însăși dobîndirea înțelegerii adevărului“ (*autentes phroneseos ktesin*), adică la cel de-al doilea argument (b). Aici începe definirea noțiunilor și operațiilor din cadrul dezbaterii ulterioare (i.e. premisa epistemologică; cf. și *L. pr.*). În acest prim stadiu, termenii din sfera gîndirii (*phronesis, logismos, dianoia*) sînt aproximativ echivalenți. Superioritatea conceptului de *phronesis* (*infra*, 79 d) se întrevede numai în poziția lui inițială. (Pentru respingerea propunerii de a-i concede sensul de la 79 d, cf. Burnet și Loriaux).

¹³⁴ Acesta este un fals exemplu prin intermediul căruia Socrate face apel, ca și în cazurile precedente, la autoritatea unei tradiții. Comentatorii antici o atribuiau mai multor autori (Parmenide, Empedocle etc.), dar presupunerile lor au fost îndepărtate (Burnet; se mențin doar trimiterile la *Iliada*, V, 127—128 și la Epicharm, 23 B 2). Pentru Hackforth, „pare probabil ca, în ciuda formulei de generalizare *hoi poietai aei thrylousin*, Platon să aibă în minte vreunul sau câteva versuri izolate în care vîzul și auzul (și nici un alt simț) erau menționate și care conțineau, probabil, cuvîntul *akribes*. Putem fi siguri că ceva de acest gen fusese spus de poeți, dacă ne gîndim cît de mult s-a pierdut din poezia greacă“.

¹³⁵ În text, *me akribicis eisin mede sapheis*: deoarece a) Formele (sau existentul) sînt „simple“ (*infra*, 78 d, 80 a—b, etc.) și b) realitatea lor ne devine inteligibilă prin delimitări succesive. Din perspectiva unui cititor modern, aceste afirmații par a fi contradictorii, deoarece presupun aplicarea unui criteriu intensional (sau de cuprindere) într-un sistem al extinderii precum metafizica Formelor. Pentru superioritatea auzului și a vîzului asupra celorlalți simțuri, cf. Pl., *Ti.*, 47 a sqq.

¹³⁶ „Am văzut“. Ca premisă, această afirmație nu se cere demonstrată. Ea face parte din sistemul epistemologic propus aici de Platon. Cf. *infra*, n. 142.

¹³⁷ „Prin actul de-a gândi“; în text, *en toi logizesthai*. Burnet traduce „prin calcul“, luînd verbul *logizomai* în accepțiunea lui din matematică („a calcula“). Interpretarea sa întîmpină obiecții din partea celor care consideră că *logismos* ar fi aici sinonim cu *dianoia*. Termenul *logismos* poartă însă o conotație matematică. Spre deosebire de *dianoia*, care prezintă gîndirea ca pe o *capacitate* generală (*infra*), *logismos* se referă, credem, la *mecanismul* prin care este posibil acest proces sau la operațiile implicate. Pentru un raport similar între *episteme* și *mathesis*, cf. *infra*, n. 258.

¹³⁸ „I se vedește sufletului ceva din realitate“: *katadelon gignetai ti ton onton*. Întregul pasaj formează un cadru artificial pentru următorii termeni: a) *phroneseios ktesin* („dobîndirea înțelegerii adevărului“ sau „unei gîndiri corecte“); b) *haptetai tes aletheias* („ajunge la adevăr“); c) *katadelon ti ton onton* („se vedește ceva din realitate“). Echivalența între acești termeni scoate în relief statutul diferit al noțiunilor conținute: a) *phronesis* = „gîndire“; b) *to on* = „realitate“; c) *aletheia* = „adevăr“ (i.e. relația adecvată între a și b). Se formează astfel un „triunghi al cunoașterii“ în care fiecare termen se află într-un raport bine determinat față de ceilalți doi. Acest triunghi elimină posibilitatea de a face din *ti ton onton* („ceva din realitate“) un echivalent al lui *aletheia* („adevărul“ — așa cum propune Burnet). Dimpotrivă, ideea de „revelație“ pe care o conține verbul *katadeloun* („a se înfățișa“) pledează în favoarea ipotezei că noțiunea de „realitate“ are un caracter intuitiv (Loriaux).

¹³⁹ „Nu îi vine nici o tulburare“. Verbul *paralypein* se utiliza în limbajul medical, în legătură cu suferința pe care o provoacă, spre exemplu, bolile (Th., 2, 51). Ca și „închisoarea“, „boala“ redă un aspect fundamental în relația sufletului cu trupul. Vor apărea, în consecință, numeroși termeni pentru a descrie această relație (cf. *infra*, 65 d, 66 a etc.). În general, referirile la „boală“ și „sănă-

tate" sînt mai frecvente decît în alte dialoguri. Cf. și Burnet, *ad l.*

¹⁴⁰ În text, *chairein*. Sufletul se adresează trupului cu aceeași formulă de salut cu care Socrate a propus, la 64 b, abandonarea perspectivei oamenilor comuni.

¹⁴¹ „De orice legătură“ (*me koinonousa*), „de orice apropiere“ (*med'haptomene*). Se exprimă aici o exigență fundamentală pentru întregul dialog: puritatea și exhaustiunea cunoașterii. Ea are la bază presupuziția că filosofia este o formă de cunoaștere (*i.e.* cel de-al treilea uz al conceptului de filosofie, cf. *supra*, 60 a—61 a [n. 57] și 61 c—69 c [n. 64]).

¹⁴² „Arată... dispreț“; *atimazei (supra)*; „disprețul“ filosofului față de trup este cerut de premisele dialogului; el nu este pertinent în cadrul teoriei platonice a cunoașterii (cf. *L. pr.*; pentru valoarea simțurilor în cunoaștere, cf. Bluck, *App. II*).

¹⁴³ „Ceva drept în sine“: în text, *dikaion auto*. Acest tip de sintagmă (adjectiv + pronume de întărire) este folosit în terminologia Formelor; de aici o controversă cu privire la natura argumentului adus la 65 d. Dificultatea este sporită de faptul că Socrate așază această discuție în perspectiva capacității intelective a spiritului și nu în perspectiva unei ontologii a Formelor, astfel încît nu se poate răspunde (Hackforth) dacă determinarea *auto* („în sine“) face sau nu ca *dikaion* („drept“) să existe în afara substantivelor sale. În ciuda tuturor acestor neclarități, putem considera că aici este cel puțin prima aluzie din *Phaidon* la teoria Formelor. Remarcăm de asemenea că întregul paragraf conține *modelul* raționamentului pe care Socrate îl va folosi în argumentul reminiscenței (cf. n. 277). Se trece la partea a treia (c) a demonstrației (cf. *infra*, n. 151).

¹⁴⁴ Întrebările care se pun aici încep să pregătească cititorul pentru intuirea purei discursivității (cf. *infra*: „pămîntul adevărat“), pe care nu o poate vedea decît un ochi neomenesc. Fiecare din ele conține o necunoscută. Astfel, (I) prima întrebare presupune că a) *dacă* lumea realităților în sine ar putea fi percepută, b) acest lucru ar fi posibil numai „prin văz“ (*ommasin*). Așadar a) este ne-

cunoscut; (II) invers, cea de-a doua întrebare presupune că a) lumea realităților în sine ar putea fi percepută, b) *dar* nu știm ce simț ar produce această percepție. Așadar b) este necunoscut. Simetria raționamentului este deviată de termenul *ommasin* („prin văz“, „cu ochii“), căruia îi corespunde *tini aisthesei* (litt. „printr-un simț oarecare“): *ommasin* anticipează un răspuns virtual și îi va reveni, în consecință, întreaga tensiune a pasajului. Încadrată de cele două întrebări, negația lui Simmias nu implică afirmația că realitățile în sine sînt invizibile, ci ipoteza că ochii noștri sînt incapabili să le perceapă.

¹⁴⁵ „În esența lor“. Pentru diversele probleme de terminologie modernă pe care le angajează termenul *ousia* (clasic, „esență“) — cf. Loriaux, *L'Être et la Forme...*, 1955. Grecii nu au conceput și limba lor nu redă diferența între „esență“ (sau „concept“) și „existență“; dimpotrivă filosofia greacă a început prin a identifica planul noetic și planul ontologic (cf. Calogero, Bluck etc.). De aceea, conceptul platonice de *ousia* nu poate fi redat, în limbile moderne, printr-un singur cuvînt. (Din același motiv este impropriu să vorbim despre Platon ca despre un filosof „esențialist“ sau unul „existențialist“).

¹⁴⁶ „Se apropie cel mai mult de cunoaștere“: *engytata ioi tou gnonai*. Notăm prima ocurență a verbului „a merge“ (*ienai*) într-o expresie din paradigma „drumului cunoașterii“.

¹⁴⁷ „În chipul cel mai pur“: *katharotata*. Ca echivalent al termenilor *saphes* („clar“, „limpede“, „sigur“) și *eilikrines* („exact“) în cadrul teoriei cunoașterii, termenul *katharos* („pur“) face tranziția între discursul demonstrativ și discursul liber (cf. *L. pr.*) care va fi dominat de tema „purificării“.

¹⁴⁸ „Cu gîndirea în sine... în cursul procesului rațional“. Această traducere redă diferența între *dianoia*, care înseamnă „cunoaștere intelectuală“ prin contrast cu „percepția senzorială“ (Burnet și Loriaux; cf. și *infra*), și *logismos*, operația mentală specifică acestui demers (cf. și *supra*, n. 137).

¹⁴⁹ „Se pune pe urmele“: în text, *thereuein*, litt. „vinează“. Verbul *thereuein* („a vîna“, cf. și *infra*, 66 c) reia o paradigmă pe care a schițat-o imaginea lui Socrate atacat cu arcul, ca un vinat (cf. n. 98 la 63 a). „Vinătoarea de realitate“ este un *topos* platonice refăcut în jurul unui *topos* tradițional. Dar textele despre război și sex — în care se evocă cel mai adesea „vinătoarea“ (cf. Guépin, *The Tragic Paradox...*, Amsterdam, 1968) — banalizează acest metaforism, în timp ce formula lui Platon îi reface eficacitatea: după ce crează un câmp asociativ al „naturii“ și al „cunoașterii“, ea exprimă cunoașterea în termeni de natură.

¹⁵⁰ „Se lipsește“; în text, *apallageis*. Socrate exprimă o relație logică (dezacordul între trup și suflet în actul cunoașterii) prin intermediul verbului *apallagein*, după ce a definit un concept ontologic (moartea) ca *apallage* („separație“; cf. *supra*, n. 124).

¹⁵¹ Argumentarea lui Socrate poate fi descrisă astfel:
 1) Pornind de la o axiomă A (moartea = separație între suflet și trup), mersul întrebărilor și al răspunsurilor duce pe rînd la descoperirea a trei propoziții adevărate: a) filosoful dă impresia că ar fi gata de moarte pentru că își neglijează trupul; b) filosoful își neglijează trupul pentru că nu se poate folosi de el în actul cunoașterii; c) filosoful nu se poate folosi de trup în actul cunoașterii deoarece cunoașterea este discursivă și deci hărăzită sufletului. Între aceste propoziții există un raport de derivare care tinde să le ordoneze într-un lanț $c \rightarrow b \rightarrow a$ cu punct de plecare în ipoteza A.

2) Ipoteza A nu obligă alegerea termenului *a* ca început al acestei demonstrații. Termenul *a* prelungește opoziția între filosof și omul de rînd sub forma unui răspuns adresat acestuia din urmă, anticipind astfel discursul ipotetic al filosofilor. Din punct de vedere al demonstrației el este indiferent.

3) Adevărata demonstrație o constituie termenul *b*: despre improprietatea cunoașterii senzoriale. Aici se formează două din izotopiile textului, și anume problema relației între trup și suflet și descrierea gîndirii ca gîndire „în sine“ (*aute en hautei*).

4) Termenul *b* este explicat prin intermediul unui termen *c*: despre inadecvarea senzațiilor la realitate sau despre caracterul lor indirect. Trimițînd la teoria Formelor, *c* anticipează un model care se va folosi ulterior în argumentul reminiscenței (cf. n. 277). Așadar,

5) Succesiunea aparent lineară a propozițiilor *a*, *b*, *c* este dublată de o structură de adîncime diferită.

¹⁵² „Convingerea“: folosirea termenului *doxa* (litt. „opinie“) în legătură cu discursul filosofilor ni se pare paradoxală. Probabil că acest fapt se explică prin caracterul liber (i.e. nedemonstrativ) al contextului.

¹⁵³ „O cale...“: *atrapos tis*. *Atrapos* poate însemna „cărare“, „săpătură“, „șanț“ și uneori „drum tăiat“, „scurtătură“ (cf. Hdt., 7, 215). Numind astfel metoda corectă a filosofului, i.e. exercițiul lui, Socrate sugerează că ea ar fi cea mai scurtă cale care duce la adevăr. De aceea nu credem că menținerea unei distincții între sensul propriu și sensul figurat (i.e. „mod de viață“ etc.) este necesară. Schleiermacher, Bonitz etc. văd aici o alegorie a morții. Dar nici sintaxa (Loriaux) nici contextul nu justifică această ipoteză. Pentru stabilirea textului cf. Verdenius.

¹⁵⁴ „Vinătoarea noastră de realitate“; în text, *ten tou ontos theran*. Cf. *supra*, și 66 c (n. 149). *To on* are aici și sens ontologic și sens epistemologic.

¹⁵⁵ a) „Ne muncește“ (*ascholias parechei*), b) „ne pingărește“ (*empiplesin*). Relația dintre suflet și trup este vizată a) sub aspectul ei necesar („foamea“ și „boala“ sînt inevitabile), apoi b) sub aspectul ei accidental și superfluu (cf. și termenul *phlyaria*, litt. „fleacuri“). Primul verb arată simpla distragere a minții (*schole* înseamnă „răgaz“, de unde „studiu“, „preocupare“, uneori „școală-filosofică“ Chantraine), iar cel de-al doilea, „îmbolnăvirea“ sau starea ei de sațietate“. [Cf. în original și transformarea singularului (a) în plural (b), care impune pluralul *nosoi* („boli“) ca pe un echivalent posibil al singularului *soma* („trup“)].

¹⁵⁶ „Cum vine vorba“ (*hoste to legomenon*). Socrate pare să aducă în sprijinul propriului său raționament o maximă oarecare de tipul „plăcerile tulbură liniștea“ etc. (cf. și Loriaux *ad l.*). În ciuda acestei exprimări, este greu

de crezut să fi existat în tradiția populară un motiv al trupului ca povară pentru spirit. Pentru ipoteza jocului de cuvinte, cf. Burnet și Tarrant.

¹⁵⁷ În *Lysistrata*, Aristofan atribuie femeilor o opinie asemănătoare despre cauza războaielor.

¹⁵⁹ Aici se încheie prima parte din discursul filosofilor. Concepută ca o lamentație pe tema „slujirii” trupului (*therapeia*; cf. și *supra*, n. 93), ea arată că trupul împiedică 1) vinătoarea de realitate (*tou ontos*); 2) exercitarea gândirii în sine (*phronesai*); 3) deslușirea adevărului (*kathoran talethes*). Fiecare din acești termeni apare la sfârșit de frază. Se reface astfel, sub o formă liberă, „triumghiul cunoașterii” de la 65 c.

¹⁵⁹ „Dimpotrivă...” etc. Partea centrală din alocuțiunea filosofilor parafrazează un discurs religios. Ea este dominată de noțiunea de „puritate” (*kathareuein*, „a purifica” și *katharos*, „pur”), care va sfârși prin a stabili echivalențe la nivelul celor trei componente ale triumghiului de la 65 c (cf. n. 138): puritatea cunoașterii și a adevărului (66 d—e, apoi 67 a—b), puritatea sufletului ca facultate intelectuală (67 a—b) și puritatea realului absolut (67 a—b). Întregul discurs se integrează într-un al patrulea concept de filosofie: filosofia ca matrice a iubirii de cunoaștere (cf. *supra*, n. 141). (Cf. și R. H. Epp, „Platon”, XXIV, 38—50).

¹⁶⁰ Acest raționament decurge din suprapunerea totală a sensului ontologic („moarte”) peste sensul epistemologic („gîndire”) al noțiunii de *apallage* („separare”; cf. și *supra*, n. 150).

¹⁶¹ „Molipsiți”: *anapimptometha*. Pentru sensul medical „a contamina”, cf. Th., II, 51.

¹⁶² „Divinitatea” (*ho theos*). Discursul filosofilor se încheie printr-o nouă aluzie la tema socratică a lui Apollon, într-un context al purificării.

¹⁶³ „Ceea ce, credem noi, e adevărul” (*touto d'estin to alethes*). Pentru Archer-Hind și Hackforth, aceasta ar fi o glossă interpolată în text. Nu împărtășim opinia lor deoarece formula finală *touto d'estin to alethes* răspunde unei

formule inițiale *phamen de touto einai to alethes* (66 b); ambele joacă un rol important în definirea noțiunii de „puritate“ (cf. *supra*, n. 147). Structura elementară a adevărului corespunde structurii elementare a Formelor (cf. *infra*, 78 c—d etc.).

¹⁶⁴ „În adevăratul înțeles al cuvântului, iubitori de cunoaștere“: în text, *orthos philomatheis*; cf. la început expresia *tois genesios philosophois* (litt. „celor cu adevărat filosofi“, 66 b). Acestea sînt mărci de integrare care izolează discursul filosofilor.

¹⁶⁵ „Mă duc“: *poreuomai*. Prin *poros* și semantismul implicit al navigației și astronomiei (cf. *aporia* și dificultatea de a croi un drum pe mare etc.), verbul *poreuomai* situează tema călătoriei într-un spațiu ostil, alunecător și nesigur. Ideea de efort periculos va fi completată în fraza următoare prin *apodemia* („călătorie“, litt. „expediție“).

¹⁶⁶ „Osteneală“. Prin același termen *pragmateia*, folosit la 63 a pentru a arăta „eforturile“ lui Simmias și implicit paradoxul descoperit pe această cale, se face acum aluzie la rezistența opusă de trup de-a lungul încercărilor de a cunoaște.

¹⁶⁷ „Mintea“: *dianoian*. Platon se folosește aici de numele procesului și nu de numele facultății. Pentru Hackforth, acest fapt pune în evidență o concepție cauzativă despre suflet, dominantă în această parte a dialogului.

¹⁶⁸ Cele trei „definiții“ din continuare (67 c—d) nu se bazează pe nici o demonstrație. Definiția „purificării“ (*katharsis*) este în multe privințe analogă cu definiția gândirii de la 65 c; se poate spune așadar că ea o transpune într-un limbaj nedemonstrativ. Echivalența dintre noțiunea de purificare și noțiunea de gândire compensează frecvențele confuzii și alunecări între planul ontologic și planul epistemologic din demonstrația propriu-zisă.

¹⁶⁹ Disputa pe care au provocat-o cuvintele *hoper palai legetai* („ce spune învățătura aceea de demult“) ni se pare disproporționată. Un indiciu în acest sens îl constituie faptul că în centrul ei nu se află problema identificării „doctrinei“, ci aceea de a ști dacă Socrate vizează

într-adevăr o credință din vechime (Robin, Burnet, Casini, Loriaux) sau ceea ce spusese el singur mai înainte (J. V. Luce, Hackforth, Verdenius) — cu alte cuvinte, dacă trimiterea este de natură religioasă ori filosofică; în nici unul din cazuri nu se pune însă la îndoială realitatea ei. Pe de altă parte, pentru cei care au adoptat prima soluție (ceea ce este fără îndoială corect, pentru că rolul adverbului *palai* în asemenea contexte nu se poate contesta cu prea mult succes), aluzia la orfism pare de la sine înțeleasă. L. Robin consideră că existența unor rituri de purificare în orfism este suficientă pentru a ne face să găsim acolo modelul textului lui Platon. Dar trăsătura fundamentală a acestui text este încercarea de a *defini* noțiunea de purificare; nu credem că există vreo doctrină a misteriiilor care să fi dat o asemenea formă preceptelor sau codurilor ei. Existența *definiției* se raportează exclusiv la structura acestui discurs. Pe de altă parte, în „punți“, majoritatea trimiterilor la diverse tradiții prezintă un caracter fictiv și, în consecință, o relativă libertate.

¹⁷⁰ Verbul „a obișnui“ (*ethizein*) și, mai departe, termenul *melete* („exercițiu“ preparator) înfățișează îndeletnicirea constantă a filosofului ca pe o *practică* a contemplării în care, contrar atitudinii mistice, o corespondență între *revelație* și *învățare* este de conceput. (Faptul poate arunca o lumină asupra naturii și mai ales asupra *duratei* aceluia „extaz filosofic“ pe care Socrate ajunsese să-l stăpânească; cf. *Smp.*, 117 d, 220 c—d).

¹⁷¹ „Din toate ungherele trupului“: *pantachothēn*. Ideea, subiacentă în această descriere, că sufletul-entitate ar fi totodată prezent, în stare difuză, în *părțile* trupului — sau răspândit „ca un fel de fluid vital în organism“ (Hackforth) — provine, credem, dintr-o contaminare a temei homerice și arhaice a *dublului* (*autos*), în care *psyche* era un simulacru, cu reprezentări concrete ale „personalității“, legate de noțiunea de *thymos*. La nivelul demonstrativ al discursului, vom întâlni o contradicție similară între sufletul conceput ca funcție a gândirii și sufletul conceput ca principiu vital. — „Stringându-se“: verbul *athroizein* crează o imagine militară. Cf. *infra*, 70 a.

¹⁷² „Desprins... ca de niște lanțuri“: *eklyomenen hosper ek desmon*. Motivul închisorii (cf. *supra*, n. 85) este aplicat aici pentru prima dată relației dintre suflet și trup.

¹⁷³ „Eliberare“ (*lysis*), „desprindere“ (*chorismos*). Cea de-a doua definiție din cadrul pasajului 67 c—d (cf. *supra*, n. 168) reprezintă interpretarea conceptului de „moarte“ de la 64 c (cf. *supra*, n. 151) cu ajutorul termenului „purificare“, care asigură echivalența între nivelul ontologic și nivelul epistemologic al discursului (cf. și n. 159). În redarea ideii de separare, termenul *apallage* (*supra*, 64 c etc.) este înlocuit aici prin *lysis* și *chorismos* (pentru implicațiile căruia, cf. *supra*, n. 125). Nu împărtășim opinia că semantismul lui *lysis* ar fi mai puternic (Hackforth). Dacă acest termen propune încă reprezentări concrete din lumea naturală, prin *chorismos*, în schimb, perspectiva epistemologică asupra morții este deja instaurată.

¹⁷⁴ Cea de-a treia definiție (*supra*) îl vizează pe filosof și felul său de a trăi. Această imagine, care decurge din premisa generală, va reveni în mod constant în secțiunile libere ale dialogului.

¹⁷⁵ „N-ar fi ridicol...?“ (*geloion an eie...*). De aici pînă la 69 a, Socrate propune verificarea concluziei B (i.e. dezirabilitatea morții — cf. *supra*, n. 68) printr-o reducere la absurd. Exercițiul său constă din confruntarea sensului adevărat cu sensul aparent în cazul a două exemple (*infra*, 68 c—69 a). Cu aceasta el pregătește totodată înțelegerea procedurii de *răsturnare*, prin care se va construi relația dintre mit și celelalte părți ale discursului. Mitul vizează o lume „de dincolo“ (*ekei*) în care fiecare lucru există cu adevărat (*toi onti, alethos*) în virtutea faptului că numele său are o semnificație contrară celei din limbajul obișnuit — semnificație pe care dezbaterii dialectică încearcă în egală măsură să o acrediteze (cf. „moartea-călătorie“; „bunurile“ și „bunurile adevărate“; „pămîntul“ și „pămîntul adevărat“; „ochiul“ și „ochiul sufletului“ etc.). Astfel, metoda reducerii la absurd, introdusă prin termenii *geloion* („ridicol“), *alogia* („inconsecvență“, *infra*, 68 b) etc. este menită în primul rînd să reorienteze lectura generală a dialogului.

¹⁷⁶ „Certați“: *diabeblentai*. Despărțirea sufletului de trup este simbolizată printr-un nou termen (*diaballein*, cf. și *infra*, n. 178 final). Schimbarea lexicală coincide cu schimbarea formei de discurs.

¹⁷⁷ „Teamă și regret“ (*phobointo kai aganaktaien*). Re-luând, sub această formă litotică, ideea dezirabilității morții, Socrate scoate în evidență aspectul ei etic. Cf. *supra*, n. 28, început.

¹⁷⁸ „Inconsecvență“ (*alogia*) ... „au simțit doar dușmănie“ (*apellachthai*). Lungul pasaj 67 e—68 a (redefinirea filosofiei, cf. n. 64) este format, în text, dintr-un singur period condițional, în care apodoza este astfel încadrată de cele două protaze încît termenul *alogia* („inconsecvență“) devine un ecran pe care se proiectează, în stînga, motivul „separării“ și atitudinea filosofului față de trup (condiția reală) și, în dreapta, motivul „călătoriei“ și atitudinea filosofului față de moarte (condiție ipotetică). Pentru mecanismul de răsturnare conținut în *alogia*, cf. n. 175.—„Să scape de conviețuirea“: verbul *diaballein* a fost folosit, de asemenea, mai sus („de tot certați fiind (cu trupul)“, cf. n. 176); el arată incompatibilitatea, starea de dezbinare etc.

¹⁷⁹ „O omenească dragoste (un iubit, o soție, un fiu)“: *e anthropinon men paidikon kai gynaiikon kai hyieon*. Nu putem reda sensul exact al acestor cuvinte deoarece textul este nesigur. Verdenius a propus o versiune clară, eliminînd sintagma *kai gynaiikon kai hyieon* ca interpolare. Redarea dublă a gr. *paidika* („dragoste“ și „iubit“) este singura soluție care satisface, pe de o parte, mai multe interpretări posibile și, pe de altă parte, două exigențe ale contextului: predominanța legăturii între *anthropinon* și *paidikon* (pentru care, cf. rom. „omenească dragoste“) și comparația ironică între cele două feluri de iubire (cf. și *Grg.*, 482 a: *ta ema paidika*). Comentariile anticilor la acest pasaj sînt pline de exemple mitologice mai mult sau mai puțin adecvate (Orfeu, Ahile etc.) pe care critica modernă a încercat să le corecteze și chiar să le înlocuiască (cf. Hackforth: Evadne, Iocasta etc.). Dar, ca și la 63 b, „este absolut inutil să încercăm a găsi exemple istorice sau legendare pentru un text de alură atît de liberă“ (Loriaux).

¹⁸⁰ Tonul acestei observații, precum și reapariția motivului opiniei (*doxa*, cf. *supra*, n. 101) dau impresia că întregul pasaj 61 c—68 b ar fi totodată un răspuns ironic la întrebarea: „Este Euenos un filosof?” (cf. și *infra*, revenirea la singular: *doxei*, „va avea credință”).

¹⁸¹ „Acolo și nicăieri altundeva”: *medamou alloti... e ekei*. Această expresie trădează o izolare „matematică” a spațiului de dincolo și pregătește astfel mitul final. Cf. și n. 298.

¹⁸² În text, *hikanon tekmerion*. Astfel se redeschide opoziția între filosof și omul comun. *Tekmerion* înseamnă „probă”, „dovadă”, „indiciu” și face parte din vocabularul juridic.

¹⁸³ *Philosophos* (*philosomatos/philochrematos*), *litt.* „cel care iubește înțelepciunea” („cel care își iubește trupul”, „iubitor de onoruri”). Aproape în aceiași termeni este înfățișată, în *Republica*, tradiția referitoare la cele trei feluri (*gene*) de oameni: *philosophon genos*, *philonikon kai philotimon genos*, *philokerdes genos* (X, 581 b). Ducînd mai departe această asemănare, Burnet atribuie ambelor pasaje o semnificație comună în ideea că Platon ar anticipa aici teoria celor trei componente ale sufletului (*noetikon*, *thymocides*, *epithymetikon*) formulată în *Republica*, IV. Nici contextul imediat, nici contextul larg al dialogului nu confirmă ipoteza sa. În acest pasaj, termenii *philotimos* („iubitor de onoruri”) și *philochrematos* („iubitor de bani”), care vor fi exemplificați prin predicatul „a fi curajos” și „a fi cumpătat” (68 c—69 a), descriu variante în cadrul categoriei de *philosomatos* („cel care își iubește trupul”). Cum singura opoziție structurală din *Phaidon* este aceea între trup și suflet, raportul *philosophos/philosomatos* va domina asupra oricăror altor asociații între termenii secundari. Diferența dintre modelul unitar și modelul tripartit al sufletului este mai importantă decît diversele similitudini lexicale, întrucît acest model răspunde exigențelor interne ale fiecărui dialog, care sînt diferite (cf. *L. pr.*). Ipoteza este coroborată de faptul că Platon a tratat cu mare libertate motivul celor trei feluri de oameni (a se vedea chiar ocurențele ulterioare din *Phaidon*: 81 e—82 b; cf. n. 366). Toți acești termeni au proliferat într-un „jargon” acade-

mic obscur. Până la criticismul lui W. Jäger, recent reluat de W. K. C. Guthrie, s-a crezut, după informația lui Heraclide din Pont, că Platon l-ar fi preluat de la pitagorei. Pentru raportul între *philosophos* și *philosomatos*, cf. A. Caracciolo, „Proteus”, 1970, 77—107.

¹⁸¹ „Ceea ce se numește indeobște curaj” (*andreaia*) / „ceea ce și cei mulți numesc tot cumpătare” (*sophrosyne*). În cadrul celor două exemple, Socrate compară sensul filosofic cu sensul comun al conceptelor de curaj (*andreaia*) și de cumpătare (*sophrosyne*). Acest fapt este indicat prin reluarea expresiei *onomazomene* („ceea ce se numește (indeobște)”) din primul în cel de-al doilea exemplu: *kai hot polloi onomazousi* („ceea ce și cei mulți numesc”; cf. și Burnet). Loriaux este de părere că între aceste formule ar exista totuși o deosebire care ține de complexitatea superioară a conceptului de *sophrosyne*: „înțelepciunea”, consideră el, poate avea sensuri diferite în contexte diferite, în timp ce „curajul» rămîne curaj”. Dar constatăm că se vorbește aici despre curaj într-un sens cu totul aparte în raport chiar cu exigențele lui Platon (pentru care, cf. *La.*, 190 e): atitudinea în fața morții, care este definitorie, în general, pentru curaj, apare în acest dialog înglobată în sfera filosofiei, dcterminînd astfel între „curaj” și „filosof” o relație de apartenență, în urma căreia conceptul de curaj se găsește complet modificat. Pe de altă parte, „curajul” în sens obișnuit se opune de cele mai multe ori „cumpătării” în sens obișnuit (cf. și Helen North, *Sophrosyne. Self-Knowledge and Self-Restraint in Greek Literature*, 1966). Dimpotrivă, prin răsturnarea acestui sens, Platon reunește aici curajul și cumpătarea, gîndindu-le ca atribute ale „filosofului”. Procedul de răsturnare este marcat printr-un al doilea element lexical (*atopos*, „absurd”; cf. *supra*, *alogia*). Pe baza unei segmentări gramaticale diferite, Robin a ajuns la concluzia că *andreaia* („curajul”) ar fi o caracteristică a omului de rînd, iar *sophrosyne* („cumpătarea”) — o caracteristică a filosofului. Interpretarea sa contrazice în mod riguros întregul pasaj.

¹⁸⁵ „Adică faptul... să-ți pierzi capul”. Negarea, la nivelul gîndirii populare, a conceptului de *sophrosyne* („cumpătare”: „temperance”, Adam, Cornford, Hackforth; „tempé-

rance", Robin, Loriaux) este exprimată prin verbul *ptoein* („a scutura“), care aparține limbajului poetic, și prin formula *oligoros echein* („a te purta cu nepăsare“).

¹⁸⁶ „Nenorociri“: *kakon*. În *Phaidon*, acest termen este consacrat efectelor pe care le produce conviețuirea cu trupul, prin antonimie cu *ta agatha* („binefacerile“ sufletului, filosofiei etc.).

¹⁸⁷ Se manifestă aici același mecanism inerțial în virtutea căruia eroul de tragedie era împins la nemăsură și rățacire (*hybris*).

¹⁸⁸ Raționamentul este în așa fel constituit încît li se atribuie oamenilor comuni convingerea că moartea ar fi cea mai mare nenorocire cu putință (și nu doar una din ele). Faptul că există un context prealabil al fricii ca frică de moarte face mai ușor de acceptat acest punct de vedere, dar nu compensează lipsa unui criteriu pertinent.

¹⁸⁹ Cel de-al doilea exemplu aplică un raționament analog în cazul conceptului de „cumpătare“ (*sophrosyne*); dar el nu angajează atitudinea față de moarte. De aceea opoziția între sensul filosofic și sensul comun al acestui concept este destul de neclară. (Cf. și *infra*, n. 190).

¹⁹⁰ „Că nu e cu putință“: *adynaton einai*. Este un nou termen care indică prezența unui mecanism de răsturnare (cf. *alogia*, *atopos*). Dar el nu angajează, ca în cazurile precedente, întregul concept — i.e. sensul comun *vs.* sensul filosofic — ci numai sensul comun. Acest fapt arată atît diferența de statut între cele două exemple, cît și natura contradictorie a întregului argument:

a) admitînd existența unui „sens comun“ al conceptului de curaj (*andreia*) și, respectiv, al conceptului de cumpătare (*sophrosyne*), Socrate voia să demonstreze că oamenii comuni se pun în dezacord cu ei înșiși (cf. și Hackforth);

b) procedeul de răsturnare urmărește însă anularea sensului comun. Astfel,

1) dacă e adevărat că există două forme de curaj, oamenii comuni nu se pot înșela decît în privința uneia dintre ele (și anume ignorînd conceptul filosofic de curaj);

și

2) dacă e adevărat că oamenii comuni se înșală în privința cumpătării, atunci nu există decît o *singură* formă de cumpătare. În primul caz răsturnarea s-a petrecut la nivelul predicatului („a fi curajos“); în cel de-al doilea, la nivelul subiectului („filosofi“/„oameni comuni“).

¹⁹¹ a) „Monede“ (*nomismata*) / b) „o singură monedă“ (*to nomisma orthon*).

A) În (a) acest cuvînt simbolizează falsa valoare. Cea de-a doua ocurență (b) răstoarnă primul sens (sau îl face să „alunece“, Loriaux), astfel încît *nomisma* devine elementul central în cadrul unui simbolism al valorii adevărate (*alethes arete*). Acest proces este însoțit de transformarea pluralului (*nomismata*) în singular (*nomisma*).

B) Termenii schimbului comercial sînt *arete* (virtutea) și *phronesis* (gîndirea). Așadar răsturnarea (a) vs. (b) reevaluează funcția comercială. Sugerînd posibilitatea unei refaceri etimologice *nomisma* (bani)/*nomos* (lege), bazată pe ideea împărțirii egale (așa cum o va concepe Aristotel, E. N., V, 8, 1132 b 31—1133 b 28), pasajul reunește funcția comercială și funcția juridică. Pe de altă parte termenul *nomisma* introduce reprezentări legate de aspectul urban al comerțului, evocînd astfel spațiul ideal al cetății celei mai drepte (*orthē*).

¹⁹² Litt. „(Schimbul) pentru obținerea (virtuții)“: *allage pros auten*; „în schimbul“: *anti hou*; „prețuite astfel“: *toutou*; „cumpărate și vîndute cu asemenea preț, cu cunoaștere deci“: *meta toutou onoumena te kai pipraskomena (...)* *meta phroneseos*. Pentru întreaga metaforă comercială propunem următorul sens: „trebuie să dai *phronesis* (gîndire) pentru a căpăta *arete* (virtute)“. Relația de schimb apare în patru formulări (*pros* cu acuzativul, *anti* cu genitivul, genitivul prețului și genitivul prețului întărit cu *meta*). Studiul lui H. Reynen („Hermes“, 1968, 41—60) arată că Socrate a folosit la început o expresie care nu vizează decît rezultatul schimbului, spre deosebire de următoarele trei, care se pot referi în egală măsură la ceea ce se dă și la ceea ce se cumpără. Acest fapt se cere completat, credem, prin observația că există o strictă corespondență între distribuția formulelor de schimb și distribuția termenilor care

simbolizează obiectul schimbului. Prima formulă corespunde lui *arete* („virtute“), iar următoarele trei se referă la *phronesis* („gîndire“). Raportată la ambele laturi ale comerțului (vînzare/cumpărare), gîndirea este așadar prețul cu care se poate cumpăra virtutea — o valoare despre care s-a spus numai că o putem obține. Propunerea lui Burnet de a corecta lecțiunea manuscrisă a fost respinsă cu argumente satisfăcătoare de J. V. Luce („CQ“, 1944, 60—64). Pentru alte interpretări, cf. W. P. Gooch, „JHPH“, 1974, 153—159; Bluck, *App.* IV; Gallop *ad l.* etc.

¹⁹³ „Cu un cuvînt virtute autentică“ (*xyllebdēn alethes arete*). În cadrul relației de schimb, virtutea este un echivalent al categoriei de valoare (cf. n. 191). În ea însăși, ea se poate descrie ca sumă de virtuți particulare (*andreaia*, „curaj“/*sophrosyne*, „cumpătare“/*dikaiosyne*, „dreptate“).

¹⁹⁴ „Fie că se adaugă, fie că lipsesc“ (*kai prosgignomenon kai apogignomenon*). În „comerțul“ adevărat dintre virtute și gîndire, plăcerea, durerea și celelalte senzații corporale au un caracter aleatoriu. Aici această mențiune ni se pare însă destul de neclară.

¹⁹⁵ „Despărțite de cunoaștere“ (*chorizomena phroneseos*)..., „schimbate între ele“ (*allattomena anti allelon*). Aici se dezvăluie un al doilea sens al metaforei comerciale: acela de a anticipa imaginea funcționalității raționamentelor în cadrul unui sistem, care va fi expusă în discursul metodologic (101 d sq.). Termenul cu sens privativ (*chorizomena*) pune condiția pozitivă și universală a definirii unui predicat (i.e. raportarea la inteligibile), iar termenul cu sens afirmativ (*allattomena*) pune condiția negativă secundară (ex. „a fi curajos“ / „a se teme“; cf. și Hackforth *ad l.*).

¹⁹⁶ Antonimul „virtuții adevărate“ (*alethes arete*) care se obține prin cunoaștere este așadar falsa imagine a virtuții (*skiagraphia*, „umbre jucate pe-un perete“), produsă de ignoranță. *Skiagraphia* (*Th.*, 208 e; *Prm.*, 105 c; *R.*, 523 b, 583 b, 86 b etc.) era un termen din vocabularul „manneristic“ al artelor plastice (*litt.* „pictură care redă perspectiva printr-un joc de umbre și lumini și care imită îndeaproape realitatea“) și pe care Platon l-a folosit ca pe un simbol al lumii aparențelor. Sensul de aici derivă din

asocierea cu *apate* („minciună“, „înșelătorie“) și cu *schema* (cf. *infra*, 72 b și n. 239). Culminând cu imaginea sclavului, pasajul 69 a—b conține, în nucleu, mai multe motive care vor fi dezvoltate în *Republica*. (Pentru sensul exact al termenului *skiagraphia* la Platon, cf. E. Keuls, „AJA“, 1975, 1—16; E. G. Pemberton, „AJA“, 1976, 82—84; W. Trimpf, „Traditio“, 1978, 403—413 etc.).

¹⁹⁷ „Purificare“ (*katharsis*) / „mijloc de purificare“ (*katharmos*). Cele două concluzii sînt destinate să precizeze sensul metaforei comerciale. Nu se urmărește aici nici redefinirea termenilor „virtute“, respectiv „gîndire“, nici crearea unei distincții secundare în cadrul categoriei „pur“ (instrument *vs.* rezultat) și nici descrierea separată a rapoartelor virtute/puritate (*i.e.* *katharsis*), și gîndire/purificare (*i.e.* *katharmos*). Se urmărește, credem, construirea unei proporții virtute/gîndire = puritate/purificare, care continuă proporția valoare/preț = virtute/gîndire (cf. *supra*, 69 a—b și n. 193). Distincția între *katharsis* (stadiu de purificare sau „puritate“) și *katharmos* („mijloc de purificare“) aparține unui limbaj tehnic al misteriiilor (Burnet). Dar folosirea ei este figurat-instrumentală și nu proprie. Terminologia rituală nu trebuie aici acreditată mai mult decît terminologia comercială de mai sus.

¹⁹⁸ „Sînt destule șanse“ (*kindyneuouisi*); cf. *supra*, „mă tem“, „cred“, „mă tem“. Pasajul 69 a—c constă, în original, dintr-o singură frază, guvernată de verbul *kindyneuein* („a risca“; cf. și *supra*, 64 a). Sensul ambiguu al acestui verb estompează opoziția între constituenții negativi („nu acesta este“ ... / „dimpotrivă, (...) nu sînt decît“ ... și constituenții pozitivi ai enunțului („dimpotrivă, gîndirea...“ /este în realitate“). Pe de altă parte, cum verbul *kindyneuein* apare la jumătatea frazei, funcția sa de a separa două părți din discurs prevalează asupra funcției sintactice de predicat regent.

¹⁹⁹ „Ca în tainele lor să se ascundă revelația...“; în text, *ainittesthai*. Socrate folosește verbul *ainittein* („a vorbi enigmatic“, „a spune lucruri cu tîlc“ — cf. și Ap., 21 b, *ainos*, „vorbire dublă, încifrată“) pentru a explica relația dintre motivul purificării și motivul pedepsirii sufletului după moarte. Pentru folosirea acestui procedeu de transpu-

ner, cf. *supra* 60 b—c și n. 47. Motivul pedepsirii sufletului apare în deplinelui lui simbolism inițiatic: Platon nu introduce aici criteriul moral; echivalența între purificare și cunoaștere este absolută. Discursul liber 66 b—69 c constituie secțiunea cea mai „pitagoreică” din întregul dialog.

²⁰⁰ „În Mlaștină”: *en borboroi*. Este evocată aici celebra tradiție orfică după care sufletele celor „neinițiați” (*atelestoi*) erau menite să se tăvălească veșnic în noroiul infernului (*borboros*). *Borboros* înseamnă „șanț”, „înfundătură”. Dar, în cadrul sistemului de simboluri al discursului liber 66 b—69 e, caracterul lui orfic este atenuat: dacă singurul *drum* corect în cercetarea filosofică este „scurtătura” (*atrapos*, cf. n. 153), despre care s-a vorbit la începutul acestui discurs (66 b), atunci *borboros* („înfundătură”), menționat la sfârșit, poate fi asimilat în acest metaforism ca antonim al lui *atrapos*.

²⁰¹ „Vor sălășlui împreună cu zeii”: cf. *infra*, 111 b. Nu este singurul pasaj în care Platon răstoarnă sensul obișnuit al verbului *oikein* (*litt.* „a locui”), făcându-l să simbolizeze „sălășluirea spiritului în puritate” (Friedländer, 69, care trimite la *Republica*, VII, 520 d; cf. și G. S. Pembroke, *Oikeiosis...*, London, 1971).

²⁰² „Celor care se ocupă de inițieri”: *hoi peri tas teletas*, adică preoții oficianți, spre deosebire de personajele legendare care le-au instituit, evocate mai înainte (*hoi tas teletas katastésantes*, „oamenii aceia cărora le datorăm instituirea inițierilor”).

²⁰³ „Mulți purtători de thyrs, puțini bacanți” (*narthekophoroi men polloi bakchoi de te pauroi*). Această formulă regroupează elementele unui „vers orfic proverbial” (Wohlrab) citat de Olympiodoros în comentariul lui, fără menționarea tradiției (*polloi men narthekophoroi, pauroi de te bakchoi*). Clement din Alexandria l-a apropiat de sentința biblică „mulți chemați, puțini aleși” (*Matei*, XX, 16, cf. Str., 1, 19, 92). Distanța între cei care iau parte la ceremonii, fără a se deosebi de restul oamenilor decât prin faptul că poartă thyrsul dionisiac (*narthekophoroi*), și cei care sînt cuprinși cu adevărat de extazul participării (*bakchoi*; cf. *Schol. ad Ar. Eq.*, 405) trebuie să se fi năs-

cut în cadrul riturilor orgiastice ale lui Dionysos. Aceste rituri nu impuneau restricții de participare pentru neinițiați, purtarea thyrsului constituia un simplu act ceremonial, iar capacitatea extatică era apreciată ca o identificare cu zeul (Dionysos Bacchus), la care puteau ajunge, pare-se, foarte puțini. Perspectiva opoziției stricte inițiați/neinițiați este așadar modificată de o nouă opoziție — între oamenii inspirați și oamenii comuni, lipsiți de har.

²⁰⁴ „Am bune temeuri“. Remarcăm faptul că Socrate se exprimă de această dată în termeni de probabilitate (cf. *eikotos*, *litt.* „este verosimil“, spre deosebire de *tekmerion*, „dovadă“ — întrebuințat mai sus).

²⁰⁵ Cf. *supra*, 63 b și e.

²⁰⁶ „Să-i convingă“ (*pollen apistian parechei*) / „se tem“ (subînțeles). Concepția populară despre suflet îi oferă lui Cebes prilejul de a suprapune două teme: 1) frica de moarte — ale cărei reveniri vor marca fiecare progres în însușirea unui comportament epistemologic, îndepărtînd-o din ce în ce mai mult de tema mulțimii; 2) raportul între „convingerea socratică“ și credință. Dacă aici, ca și Simmias la 64 a—b, Cebes exprimă punctul de vedere al celor mulți, vocabularul său (*apistia*; cf. și *infra*, *paramythia*, *pistis* — „speranță“ etc.) arată că argumentul persuasiv se opune celui dialectic și reprezintă singura modalitate de a convinge omul comun. Cf. *supra*, n. 101.

²⁰⁷ Reprezentarea sufletului ca materie inconsistentă (*kapnos*, „fum“; *pneuma*, „adiere“ etc.) este extrem de veche și avea să dăinuie ca un curent subteran în mentalitatea populară (ceea ce explică și difuziunea ei în lumea greacă la sfîrșitul sec. IV). Poemele homerice, care conțin primele atestări (cf. *Il.*, XVI, 857; XXIII, 104 etc.), au impus un limbaj-standard, din care Cebes își ia aici libertatea de a cita: expresia *oichetai diaptomene* („destrămindu-se în zbor“) este o variantă a formulei homerice *oicheo apoptamenos* (*Il.*, II, 71; Herodot a folosit același verb pentru a descrie o vedenie care dispare în somn — cf. VII, 13). Pentru probleme legate de punctuația frazei și de sintaxă, cf. Loriaux *ad l.*

²⁰⁸ „Să se închege la un loc prin propria-i putere“: în text, *aute kath'hauten synethroismene kai apellagmene*. Verbul *athroizein* („a stringe la un loc“) a apărut de asemenea la 67 c, unde gândirea era definită ca un act de concentrare prin care toate forțele sufletului se adună din trup (cf. n. 171).

²⁰⁹ „Puterea de a făptui și a gândi“ (*dynamin kat phronesin*, litt. „capacitatea vitală și gândirea“, cu *phronesis* avînd sensul, ceva mai larg decît pînă acum, de *phrones* — cf. Loriaux). Această precizare îl deosebește pe Socrate de tradiția religioasă; importanța ei a fost remarcată de majoritatea comentatorilor. Prin *dynamis* și prin *phronesis* se înțelege, aici, continuitatea ontologică și continuitatea funcțională a sufletului — simbolizate în actul „concentrării în sine“ (*athroizein*). Nu s-a vorbit însă decît despre acea componentă a sufletului care implică *phronesis*. Cf. L. pr.

²¹⁰ „O argumentare bogată și convingătoare“: în text, *oliges paramythias... kai pisteos*, adică o expunere convingătoare (*paramythia*), capabilă să trezească o nouă credință (*pistis*). Pe de altă parte, termenii din sfera lui *peitho* (persuasiunea) ilustrează o anumită retorică a ironiei deoarece vizează caracterul în esență indemonstrabil al problemei care s-a ridicat. (Cf. *infra*, 85 b sqq.).

²¹¹ „Să dezbatem între noi“: *diamythologomen*. Acest verb se aplică întregii demonstrații (pînă la 107 b, unde începe mitul). De aceea, el nu trebuie raportat (Burnet) la verbul *mythologeîn* („a descrie, a reproduce cuvînt cu cuvînt“) de la 61 e, unde *mythologeîn* și *diaskopeîn* asumau relația complementară între *mythos* și *logos* (cf. n. 74); dimpotrivă, particula *dia-* constituie în acest context elementul distinctiv predominant (cf. și *infra*, *diaskopeisthai*, „să ducem pîn-la capăt“). Raportul între *pistis* („convingere“) și *apodeizis* („demonstrație“) conține ambiguități, totuși structura argumentării propriu-zise nu este dislocată.

²¹² În text, *hedeos an akousaimi*: cu aceleași cuvinte a fost invitat Phaidon însuși, la începutul dialogului (57 a). Repetiția marchează începutul demonstrației propriu-zise.

²¹³ Apărarea filosofului Socrate împotriva comediografilor contemporani se impunea în aceeași măsură ca și „dezvinovățirea” fictivă a persoanei sale juridice. Prin aceasta, discursul-pledoarie capătă o nouă dimensiune. — „Un flecar” (*adolescho*): așa cum s-au străduit să-l prezinte poetul Eupolis (într-un fragment [352] reprodus de Olympiodoros) și Aristofan însuși (cf. *Nu.*, 1435). *Adolesches* este un epitet al sofiștilor, care derivă de la *adoleschia* („genul improvizăției”). — „Lucruri care nu-l privesc”: aluzie probabilă (Casini) la o celebră scenă din *Norii*, care îl evocă pe Socrate în mijlocul discipolilor săi, „studiind” deodată, cu tot trupul, enigmele cerului și ale pământului (vv. 160—205).

²¹⁴ „O veche tradiție, de care am mai pomenit”: de pildă, în *Men.*, 81 a—b; *Ep.*, VII, 355 a și (cum remarcă Hackforth) mai ales în *Legile*. Tradiția (*palaios logos*) vizată era doctrina orfico-pitagoreică a renașterii sufletului, care s-a bucurat de mare popularitate în întreaga antichitate (cf. Empedocle etc.). Materialitatea limbajului susține această ipoteză: numeroasele ocurențe ale adverbului *palai* (din nou), precum și vecinătatea sa cu verbul *gignesthai* („a deveni”, „a se naște”) refac numele palingenezei, sub care această teorie era cunoscută (cf. Servus, *ad Vg. A* 3, 68: „non «mctempsychosis», sed «palingenesia» esse dicit (Pythagoras)”).

²¹⁵ „Au ființă” (*estin*) / „ființează” (*estin*); cf. *infra*, „există” (neexprimat). Relația între întrebare și mit în cadrul ipotezei primului argument nu este directă. Ea pune în mișcare un mecanism care aparține întregii demonstrații și care poate fi caracterizat prin circularitate, deoarece folosește un sistem de repetiții și funcționează prin implicarea concluziei generale (i.e. „sufletul este nemuritor”) în premisa fiecărui argument. Datorită acestui mecanism, demonstrația va pendula fără încetare între ceea ce se anticipează și ceea ce se infirmă (cf. *L. pr.*). Ipoteza primului argument este de natură mitică și constă din două părți. Prima, care conține întrebarea lui Socrate despre existența sufletelor „la Hades” (A), anticipează concluzia argumentului cu ajutorul unei alegorii. Cea de-a doua, sau „doctrina” propriu-zisă (B: *palaios logos*, cf. *supra*),

constă la rîndul ei din două părți, dintre care ultima (b: „revin... și se nasc“) constituie o versiune mitică a ipotezei însăși; prima însă (a) corespunde abia ultimului lanț în ordinea absolută a argumentelor. Așadar enunțurile A și Ba sînt despărțite prin seria etapelor intermediare din care se va compune întreaga demonstrație (69 e—107 b). Ele nu formează împreună un raționament: doctrina despre regenerare nu își propune cu adevărat să verifice adevărul propoziției Ba, așadar nici un viciu de argumentare nu poate fi acuzat aici. Nici analiza lui Loriaux nu o considerăm admisibilă, deoarece ea propune o lectură liniară, bazată pe relația *directă* între enunțul A și enunțul următor Ba. Incompatibilitatea acestor propoziții se reflectă în statutul diferit al predicatului de existență. Cel de-al doilea (*eisin*, Ba) vizează continuitatea sufletului în general și depinde de stabilirea existenței sale după moarte (76 d—107 a). Primul (*eisin*, A) se referă la ipoteza regenerării și are un sens limitat la spațiul 69 e—76 d. Primul grup de argumente are în vedere, într-adevăr, existența sufletului *înainte* de moarte. Cînd verbul de existență pare a avea implicații mai largi, ca în Ba, sensul său este ambiguu (de unde și dificultățile de traducere: cf. Loriaux, *ad l.*). În Ba accentul nu cade, credem, pe acest predicat, ci pe relațiile de distanță („acolo“, *ekei* / „de aici“, *enthende*; cf. *infra*, *palin*, *deuro*, *litt.* „înapoi“, „aici“), pe care le mijlocește el. Pentru Verdenius, întreaga sintagmă *ekei eisin* („ființează acolo“) este secundară în raport cu *enthende aphikomenai* („sosite de aici“); Hackforth generalizează această observație pentru întreaga propoziție Ba, „ele ființează acolo, sosite de aici“.

²¹⁶ „Iar dacă... adică dacă“. Ni se pare firesc — împotriva lui Loriaux — ca Platon să fi prezentat doctrina palingenezei mai întii în întregime, pentru ca apoi să selecteze din ea partea necesară pentru acest argument. Există cel puțin două elemente care trădează această intenție: a) imprecizia semantică a verbului „a fi“ („ființează acolo“); b) ordinea membrilor în frază: „ființează acolo“ = I (Ba) / „vin aici“ = II (Bb). Socrate va folosi în argument acea parte a doctrinei care corespunde celei de-a doua propoziții (Bb, cf. *supra*, n. 215). Loriaux se întreabă: „Dacă într-adevăr Platon nu voia să sublinieze decit o parte din

propoziția lui, și — mai mult — dacă această parte era suficientă pentru demonstrația lui, de ce ar fi formulat-o și pe cealaltă, care risca (...) să dea argumentului său aparența lipsei de logică?". Dar informația suplimentară (și anume, ideea că sufletele se duc la Hades și rămân acolo după moarte) face parte din mit; intercalarea ei nu putea fi gravă. Cit despre inconsecvența riscată, nicăieri în Phaidon Socrate nu se ferește să afirme mai mult decît ar putea demonstra imediat. Dimpotrivă, dacă raționamentul lui Loriaux ar fi corect, întregul dialog ar trebui să se încheie la 76 b.

²¹⁷ Într-adevăr, va fi nevoie de un „alt argument“ și anume de noua demonstrație care începe la 78 b. Preexistența sufletului nu ne permite să deducem nimic despre soarta lui dincolo de moarte, așadar această condiție este insuficientă. Pentru „dovadă“ (*tekmerion*), cf. n. 251.

²¹⁸ „Toate cîte sînt supuse nașterii“; în text, (*panta*)... *hosaper echei genesin*. Generalizarea este contradictorie. Fiind subiect al demonstrației, sufletul cere un predicat despre nașterea sa, ca termen comun în cadrul acestei analogii. Însă:

a) deși în *Phaidon* nu se afirmă că sufletul ar fi „fără naștere“ (*agenetos*, cf. *Phdr.*, 245 d), în mod evident el nu face parte din categoria de existențe despre care se afirmă aici că sînt supuse nașterii;

b) pre existența, pe de altă parte, nu implică nașterea. Nu există o naștere absolută a sufletului („a new life“, Hackforth) din moment ce contrariul predicatului „a muri“ va fi „a renaște“ (*infra*, 71 e). În fine, deși locul sufletului în lumea Formelor va rămîne neclar (cf. *infra*, argumentul afinității), ideea că el nu este supus nașterii completează ideea nemuririi sale. Limba greacă reflectă lipsa unei concepții diferențiate despre procesele din natură în sinonimia „naștere“ = „proces“. În acest argument, termenii *gignesthai* și *genesis* înseamnă, pe rînd, 1) „a se naște“ — în ordinea accidentului (Loriaux) — respectiv „naștere“ și 2) „a deveni“ — în sens epistemologic, cu implicarea unui substrat permanent — respectiv „proces“ — cu o specializare secundară la plural: *geneseis* = „processe contrare“. Etapele demonstrației sînt marcate prin treceri

arbitrare 1 $\Rightarrow$ 2. Dar argumentul contrariilor este un argument ontologic deoarece condiția lui s-a pus în domeniul naturalului, așadar orice sens al lui *genesis* diferit de „naștere“ reprezintă o abatere.

²¹⁹ Precizare importantă, care preîntâmpină opoziția de la 103 a (cf. și n. 608). Această condiție nu este nici foarte clară și nici suficient integrată în sistem. Ea deschide o întrebare vizind sensul exact al lui *genesis* în raport cu obiectele realității care nu admit un contrariu — fapt cu atât mai important cu cât sufletul însuși face parte, cum se va vedea, din această categorie.

²²⁰ „Se naște... devine“. Aici și în exemplele care urmează, *genesis* înseamnă „proces“, iar *gignesthai* presupune identitatea unui substrat care se conservă.

²²¹ Aici se încheie prima etapă a demonstrației. Generalizînd astfel, Socrate vizează ambele sensuri ale verbului *gignesthai* (cf. n. 218) și pregătește acceptarea necondiționată a ultimelor exemple.

²²² „Între termenii“ (*metaxy*) — „două procese“ (*dyo geneiseis*). Termenul *metaxy* (litt. „la mijloc“) dotează categoria contrariului cu atributul de circularitate. Socrate propune o reprezentare geometrică în care procesul (*genesis*) stă „la mijloc“ într-un cerc descris de ipostazele sale contradictorii (*dyo geneiseis*). Astfel concepută, legătura între contrarii este specifică pentru mentalitatea grecilor (unde cercul era o diagramă generală a relației). Pentru accepiunea ontologică a lui *metaxy*, cf. Pl., R., 614 c—e.

²²³ „O creștere și o descreștere“: *auxesis/phthisis*. Acest exemplu transpune relația geometrică de mai sus cu ajutorul categoriilor limbii. *Auxesis* (litt. „acțiunea de creștere“) și *phthisis* (litt. „acțiunea de descreștere“) fac parte din clasa numelor de procese. În relația lor antonimică, numele general al procesului — *genesis* — poate fi resimțit ca singur rezultat comun al descompunerii semice; el simbolizează astfel media proporțională, centrul, jumătatea etc. — și deci orice configurație în care egalitatea *genesis* = *dyo geneiseis* ar putea fi confirmată.

²²⁴ „Că unul crește și celălalt descrește“. În text, *auxanesthai* și *to phthinein*, litt. „(să) le numim), într-un

caz, «faptul de a crește» și, în celălalt, «faptul de a descrește». Această precizare măsoară distanța între procesul propriu-zis (*genesis*, i.e. *auxesis*, *phthisis*) și numele (sau numirea) lui ca proces (*to auxanesthai* etc.). Distincția va fi însă anulată — cf. *infra*, 71 c—d.

²²⁵ „În același raport“: cf. 70 e și n. 219. — „Descompunere și compunere“ (*diakrineshai* și *synkrineshai*). Folosind infinitivul pentru a descrie procese care puteau fi numite ca atare (*synkrisis* și *diakrisis*), Socrate sugerează că o anumită libertate de limbaj (care îi va fi necesară la 71 d) este posibilă. Trecerea de la variant la invariant în cadrul infinitivului este mijlocită de exemplul următor, „răcire“/„încălzire“ (*psychesthai/thermainesthai*) pentru care nu există apelative corespunzătoare în seria numelor de proces. Pe de altă parte distincția între o exprimare nominală și una verbală a procesului s-a făcut mai sus (cf. n. 224).

²²⁶ În realitate, această condiție este indispensabilă: pe ea s-a întemeiat prima parte a demonstrației. Acum, ea trebuie depășită pentru ca reintroducerea lui *genesis* cu sensul de „naștere“ să fie posibilă. Încercind să anuleze constrângerea de limbaj, Socrate va intra în contradicție cu sine însuși.

²²⁷ a) „Acele realități se nasc (*gignesthai*) una din cealaltă“ (*auta ex allelon*); b) „între ele are loc un proces (*genesin*) reciproc“ (*ex hekaterou eis allela*). Aici se încheie a doua etapă a demonstrației. Verbul *gignesthai* din a) are sensul de „a se naște“ datorită subiectului său. În b) însă, *genesis* înseamnă „proces“.

²²⁸ „Vieți“: *toi zen* (litt. „faptului de a trăi“). Acest infinitiv nu are valoarea celor de la 71 b (*to auxanesthai*, cf. n. 224). Faptul este important deoarece în ultima parte a demonstrației Socrate va folosi echivalența sugerată aici.

²²⁹ „Veghe“ (*to egrogorenai*). „Somn“ (*to katheudein*). Partea a treia a demonstrației constă din analiza acestei analogii. Dar ea se subordonează, la rîndul ei, unei relații mai largi: perechea „veghe“/„somn“ va juca rolul unui *tertium comparationis*, adică al unui termen care mijlo-

cește comparația între exemplele precedente și perechea centrală („(faptul de) a muri“ / „(faptul de) a trăi“). Astfel,

a) pentru a satisface exigența analogiei cu primele exemple, se discută despre „somn“ și „veghe“ ca despre contrariile însele — i.e. „adormit“ vs. „treaz“: cf. exemplul „mai mare“ vs. „mai mic“ la 70 e; dar

b) pentru a satisface exigența unei analogii cu ultimul termen, „somnul“ și „veghea“ sînt redate de asemenea prin infinitive care indică numele procesului (*to katheudein* etc.). Așadar, mecanismul relației supraordonatoare și implicit al întregului argument este metaforic. Faptul că exemplul ales pune în discuție simbolismul tradițional al somnului nu poate decît să întărească această concluzie. (Pentru acest simbolism, cf. D. Gallop, *Dreaming and Waking in Plato*, în *Essays in Ancient Greek Philosophy*, 1971, 137—201).

²³⁰ *Litt.* „Dublul proces“ (*genesis... dyo*) / „adormirea și trezirea“ (*ten men katadarthanein... ten d'anegeiresthai*). Raportul între *to katheudein* („somnul“, *litt.* „faptul de a dormi“) și *to katadarthanein* („adormirea“, *litt.* „faptul de a adormi“; ca și raportul între termenii-pereche) reproduce raportul inițial între *auxesis* și *to auxanesthai* (cf. 71 b și n. 224). Dar dacă, în cazul „somnului“ (și al „vegheii“), folosirea infinitivului cu *to* (nume de proces) ar avea într-adevăr aceeași valoare ca în primul exemplu, atunci stabilirea unei relații de numire după formula procesului (*tip to katadarthanein*) ar fi superfluă.

²³¹ În prima propoziție, termenii „viață“ și „moarte“ sînt denumiți prin substantivele corespunzătoare (*zoe* și *thanatos*). În cea de-a doua, li se atribuie formula numelui de proces (*to zen, to tethnanai*). Pe de altă parte, Socrate va trata în continuare noțiunile astfel circumscrise după modelul primului exemplu (cf. 70 e); așadar sensul lor implicit este „viu“, respectiv „mort“. Dar acest sens nu poate fi admis. El contrazice felul în care categoriile „viu“ și „mort“ vor fi discutate în cadrul argumentului final (cf. 105 c sq.).

²³² Acest pasaj urmărește să refacă prima etapă a demonstrației în jurul perechii „viață”/„moarte”. Astfel, argumentul propriu-zis este minat prin introducerea unei serii de echivalențe: „viață” (*zoe* și *to zen*, cf. *supra*, 71 c—d) = „ceea ce este viu” (*to zon*, participiu neutru singular) = „cele care sînt vii” (*ta zonta*, participiu neutru plural) = „cei care sînt vii” sau „făpturile vii” (*hoi zontes*, participiu masculin plural; oscilația între două forme de participiu perfect în cadrul termenului pereche sporește efectul de sinonimie). Aceste transformări reintroduc argumentul în domeniul său de definiție (cf. *supra*, 70 d și n. 218, final; astfel subiectul așteptat pentru predicatul „a trăi” va fi, în mod paradoxal, „trupul”).

²³³ „La Hades, sufletele noastre au ființă” (*eisin*). Această concluzie parțială este inadecvată: a) datorită folosirii verbului de existență (*eisin*) în continuarea și cu sensul verbului „a trăi” (*zen*); b) deoarece subiectul așteptat aici nu este *hai psychai* („sufletele”; cf. n. 232 final). Afirmarea este menită să întrerupă unitatea discursului demonstrativ.

²³⁴ În text, *chole estai he physis*. Termenul *physis* („natură”) reîncadrează argumentul în limitele lui inițiale (cf. *supra*, 70 d). Necesitatea concluziei este de ordinul adecvării analogice, fapt care se dezvăluie printr-un *adynaton*: *chole physis* („natură șchioapă”).

²³⁵ „A reinvia”: *to anabioskesthai*. Existența unui proces de reîntoarcere la viață este tot ce s-a dovedit în cursul primului argument. Dar subiectul acestui proces nu este în mod necesar sufletul. Pentru a-l implica, Socrate utilizează ca pe o axiomă și transformă în condiție logică o presuposiție de ordin religios: teoria metempsihozei (i.e. ideea că sufletul este subiectul virtual al unui proces de reîncarnare; cf. *supra*, 70 c). Pasajul 71 e sqq. constituie demonstrația propriu-zisă.

²³⁶ „Dacă... atunci”. Afirmare abuzivă: nu aceasta era adevărata concluzie a argumentului (cf. n. 215 și 216). — Demonstrația propriu-zisă se încheie printr-o formulă cu caracter juridic: *hikanon tekmerion* (litt. „dovadă suficientă”; cf. și *infra*, n. 251).

²³⁷ Sub această formă, Socrate introduce un raționament de verificare prin reducere la absurd (sau răsturnare; cf. n. 175) subordonat argumentului contrariilor. Pe parcurs statutul lui de subordonare se va modifica.

²³⁸ În această descriere vedem mai mult decât o simplă aluzie la teoria orfică despre „ciclul nașterilor“ (*kyklos geneleos*; cf. Hackforth, Casini etc.). Terminologia geometrică este absolut evidentă, iar cele trei perioade sintactice o distribuie în mod riguros după criteriul opoziției rectiliniu-circular: 1) = mișcare circulară (*en kykloi*, litt. „în cerc“); 2) = mișcare rectilinie (*eutheia*, „rectiliniu“ și *katantikry*, „drept“); 3) = mișcare circulară (*anakamptoi* și *kampen poioto*, litt. „să efectueze rotirea înapoi“). Se conturează două modele spațiale ale contrariului:

a) în spațiul circular (*kyklos*): *to heteron* (litt. „celălalt“, i.e. „corespunzător“), caracterizat prin simetrie;

b) în spațiul rectiliniu (*euthys*): *to katantikry* (litt. „care se află la capătul celălalt“, „opus“), caracterizat prin creștere în sens unic. Pentru a delimita imaginea reală a contrariului (*to heteron*) de una falsă (*to katantikry*), Platon aplică așadar dihotomia spațiu circular/spațiu rectiliniu: Heraclit folosise de asemenea imaginea conjugată a cercului și a liniei pentru a exprima unitatea contrariilor din univers (D.K., I, Heraclit., B 59). În matematica greacă, cercul este ipostaza perfectă a inteligibilului (cf. tradiția pitagoreică, școala eleată etc. — și în cele din urmă Aristotel). Dimpotrivă, se pare că linia dreaptă a stat la originea teoriilor despre irațional (A. Szabo, *The Beginnings of Greek Mathematics*, 1978, 96—97). În paragraful 72 a—b, contrastul este obținut printr-o utilizare foarte exactă a acestor categorii. Socrate descrie paradoxul „naturii finite“ cu ajutorul unei comparații matematice, în care cercul este un simbol al adevărului, iar linia, o ipostază deformată a acestei figuri. Dar Platon era un matematician prea bun pentru ca trimiterea orfică, implicită în context, să nu fie subordonată acestei comparații.

²³⁹ „Ar incremeni în aceeași stare“ (*to auto schema an schoie*). Dintre numeroasele accepțiuni ale termenului *schema* („figură, configurație, contur“), Platon a scos în relief legătura lui cu domeniul „irealității“, al aparenței și al

„minciunii“ (cf. *infra*, 72 d, alături de *tis mechane*, „ce s-ar putea născoci“ și *exapatomenoi*, „ne amăgim“. În *R.*, 365 b—c, *schema* este întărit prin termenul *skiagraphia*, cf. *supra*, 69 b și n. 196). Dar *schema* poate însemna și „figură geometrică“ în general (cf. Arist., *de An.*, 414 b 20). Apartenența lui la cîmpul semantic al „minciunii“ și al „înșelătoriei“ capătă astfel o valoare contextuală deosebită: în contrast cu *kyklos* care este figura perfectă, *schema* ar putea simboliza figura deformată în general. (Precizăm că nici o asociere între aceste noțiuni nu este atestată în matematica greacă).

²⁴⁰ Ideea presupune că inventarul sufletelor este constant și, în general, că lumea este finită: contrastul care stă la baza acestui raționament este de natură logică (univers limitat *vs.* univers nelimitat). Cum termenul matematic a funcționat ca metaforă, termenul metaforic propriu-zis se găsește investit cu o semnificație ontologică.

²⁴¹ *Endimion*: erou din descendența lui Zeus și rege mitic al eoliienilor. Motivul frumuseții lui Endimion conservate printr-un somn veșnic a fost inspirat de o celebră tradiție, după care Luna s-ar fi îndrăgostit de el. Există mai multe variante ale acestei legende.

²⁴² Analogia între moarte și somn, pentru a doua oară folosită în argumentul contrariilor (cf. *supra*, 71 c—d), constituie un topos al literaturii clasice. Ea se explică prin paralelismul original al anumitor trăsături care aparțineau funcției religioase a acestor simboluri.

²⁴³ „Toate lucrurile strînse la un loc“: *homou panta chremata*. Tradiția raportează că Anaxagoras din Clazomene ar fi scris un tratat *Peri physeos* („Despre natură“) care începea cu aceste cuvinte (cf. Anaxagoras, B 1 [D.K. II] și Pl., *Grg.*, 465 d). Loriaux este de părere că acest citat ar avea un „caracter exterior“ și inadecvat la context, deoarece „la Anaxagoras e vorba despre haosul inițial, organizat îndată de *nous*“. Nu sîntem însă îndreptățiți să aplicăm un tratament strict filologic „trimiterii“ la Anaxagoras pe care o face Platon aici. Ea constituie în primul rînd un răspuns la exemplele prin *synkrisis* și *diakrisis* („îmbinare“ și „dezbinare“) din cadrul demonstra-

ției (71 b): Socrate folosește formula lui Anaxagoras ca pe un *ecran* în relația intertextuală dintre tema apocalipsului și exemplul său, astfel transfigurat. Acest procedeu este cu atât mai pregnant cu cât el redă, în mod ironic, imaginea unui Anaxagoras răsturnat (stare inițială = apocalips).

²⁴⁴ „(Chiar) dacă...” Această concesivă dovedește caracterul autonom al verificării în raport cu argumentul propriu-zis (cf. *L. pr.*). Ideea că în natură ar exista un inventar constant de obiecte nu depinde în nici un fel de ideea că tot ce este supus nașterii se naște din contrariul său (70 e). Ambele raționamente se raportează la aceeași ipoteză: preexistența sufletului. Așadar prima demonstrație constă din două, și nu dintr-un singur argument. Structura binară a unității de discurs se va reproduce și la nivelele superioare (cf. *L. pr.*).

²⁴⁵ Întărirea finală a metaforei (*i.e.* cataclismul cosmic) se realizează a) prin semantismul negativ al termenilor *schema*, *mechane* și *apate* (cf. *supra*, n. 239 și *infra*, n. 246) și b) prin amplificarea perioadei finale *me... katanalothenai eis to tethnanai* („să nu se piardă totul în moarte”).

²⁴⁶ „Ne amăgim”: în text, *exapatomen*. În limba greacă, termenul *apate* („înșelăciune”, „aparență”) este implicat într-un raport de opoziție foarte puternic cu *aletheia* („adevăr”; cf. M. Detienne, *Les maîtres de vérité dans la Grèce archaïque*, Paris, Maspéro, 1967, 106—143). De aceea, prin verbul *exapatein*, raportul explicit între adevărata și falsa cunoaștere se poate identifica aici cu raportul neexprimat între realitate și aparență.

²⁴⁷ Afirmația „sint realități”, *i.e.* există în realitate (*toi onti*), a fost verificată numai în ceea ce privește primele două propoziții. Acestea reprezintă adevărata concluzie. Cf. și *supra*, n. 215.

²⁴⁸ „Învățătura”: *logos*; cf. *apodeixeis*. — „Adesea”: faptul că Cebes insistă să-i atribuie lui Socrate doctrina reminiscenței a pus sub semnul întrebării ipoteza originii ei orfico-pitagoreice, care părea indiscutabilă. În cazul menținerii acestei ipoteze, contradicția ar fi cu atât mai gravă

cu cit Cebes însuși era pitagoreu — paradox pe care Burnet, de pildă, încearcă să îl explice prin considerații asupra decăderii generale a pitagorismului. Mai recent, s-a remarcat însă (Hackforth) că influența pitagoreică nu este atât de puternică pe cât pare. Noțiunea de „memorie“ cultivată în cadrul metempsihozei avea un caracter mai curînd empiric, Dimpotrivă, conceptul de *anamnesis* funcționează exclusiv în cadrul teoriei platonice a cunoașterii; de aceea postularea Formelor îi va fi indispensabilă. O discuție completă despre originile teoriei reminiscenței nu poate avea loc în mare măsură deoarece Platon a abandonat această teorie în dialogurile ulterioare. Frutiger consideră că reminiscența ar fi o idee de natură mitică. Dar această soluție este inacceptabilă — cel puțin în *Phaidon*, unde într-adevăr „lungimea și precizia expunerii acestei doctrine... sugerează faptul că ea îi aparține lui Platon“ (Hackforth). Pentru Puisse, reminiscența este un amestec de *mythos* și de *logos* („LEC“, 1967, 15—33; 225—248 și 1969, 19—43).

²⁴⁰ „Învățarea este... o reamintire“ (*mathesis... anamnesis*). Singurele dialoguri în care Platon a expus această doctrină sînt *Menon* (80 d—86 c), unde Socrate o folosește pentru a ilustra mecanismul învățării (cf. și Bluck), și *Phaidon*. Aici, ea pare să aibă o relativă autonomie. Faptul că doctrina reminiscenței nu a cunoscut o evoluție ulterioară face parte dintre argumentele celor care susțin dualitatea gândirii lui Platon (cf. Vanhoutte, 8—14). N. Gulley a întrevăzut o altă posibilitate de interpretare, arătînd că funcțiile categoriei de *anamnesis* vor trece mai tîrziu (*Sph., Plt.*) asupra noțiunii de *diairesis* („alegere“, cf. N. Gulley, „C.Q.“, 1954, p. 197). Dat fiind progresul general către o concepție activă a sufletului și a gândirii, explicația pare satisfăcătoare. Oarecum în sprijinul ei, Hackforth sugerează o foarte interesantă încadrare a teoriei despre *anamnesis* în perspectiva generală a sistemului: „*Anamnesis* nu mai apare *eo nomine* nicăieri decît în *Phaidros* (249 c); plasarea ei acolo este mitică, și se poate ca Platon să fi ajuns să conceapă *anamnesis* ca pe nimic mai mult decît o descriere mitică a procesului dialecticii“.

²⁵⁰ În structura demonstrației, doctrina reminiscenței este concepută ca un al doilea argument pentru preexistența sufletului. Prin această expunere preliminară, Cebes satisfăcea o exigență de claritate: procesul *anamnezei* (*mathesis* = *anamnesis*) fusese explicat într-un dialog anterior (*Menon*). Dar Cebes nu făcea numai un „rezumat“ al doctrinei, ci și verificarea generală a argumentului: în acest caz, verificarea nu se află, ca de obicei, la sfârșit.

²⁵¹ *Apodeixeis* (cf. *supra*, *tina logon*). Majoritatea traducerilor redau termenul *apodeixeis* din original prin „dovezi“. Sintem împotriva acestei soluții deoarece ea poate denatura relația între părțile constitutive ale argumentului. 1) Categoria dovezilor (*tekmeria*) își păstrează conotațiile juridice în cadrul demonstrației. Platon include de obicei în această categorie argumentele pe baza cărora se putea alcătui o demonstrație și care erau diferite de argumentarea propriu-zisă (*apodeixis*). Ocurențele anterioare ale termenului *tekmerion* confirmă această ipoteză. 2) „Afirmațiile“ despre care se interesează Simmias nu vizau întregul argument, ci numai ipoteza *mathesis* = *anamnesis*. Acest fapt este de două ori scos în evidență: a) prin răspunsul lui Cebes (73 a), care va prezenta un nou aspect al conceptului de *anamnesis*; b) prin concluzia lui Socrate (73 b), care transformă prima parte a argumentului (73 c—74 a) într-o paranteză provocată de „uitarea“ lui Simmias. Scopul întrebării lui Simmias era așadar să justifice impresia de inconsecvență care ar fi rezultat din tratarea aproape autonomă a unei simple ipoteze. De aceea, el consideră că toate explicațiile pe care le va primi pot face parte din categoria „demonstrațiilor“ (*endeixeis*). 3) Pe de altă parte, redarea componentei de „raționalitate“ și „discursivitate“ pe care o conține gr. *apodeixis* (litt. „demonstrație“) are meritul de a îndepărta ideea că argumentul reminiscenței provine din transfigurarea filosofică a unui mit (cf. *supra*, n. 248). În acest sens, *apodeixeis* continuă semantismul lui *logos* de la început („teoria aceea a ta“, 72 e).

²⁵² „O dovadă (*logos*) minunată“. Observațiile referitoare la *apodeixis* (*supra*) se aplică și în acest caz. *Logos* figurează aici ca un singular al lui *apodeixeis* și trimite, ca și el, la explicațiile din prima parte a argumentului. Pen-

tru stabilirea sensului gramatical, cf. Loriaux *ad l.* „Minunată” — într-adevăr. Acesta este argumentul cel mai „frumos” în sensul platonice al cuvântului — deoarece adevărata lui temă este înzestrarea sufletului cu gândire (cf. *L. pr.*; de aici și înalta lui „valoare indicativă” — Loriaux, p. 162).

²⁵³ Prin aceasta, conceptul de *anamnesis* se apropie foarte mult de maieutica lui Socrate. Dacă intenția lui Platon era să atribuie cuiva teoria folosită în acest argument (Burnet, cf. *supra*, n. 248), Socrate, mai curînd decît Pitagora, este vizat aici. Însuși numele *maieuticii* (*maieuein* = „a moși”) reprezintă adaptarea unui fapt biografic la elementul cel mai caracteristic al acestei metode: capacitatea de a declanșa o „reamintire” prin întrebări puse corect interlocutorului.

²⁵⁴ „Știința și buna înțelegere a lucrurilor”, în text, *epistemen kai orthos logos*. Termenul *episteme* „nu desemnează o facultate intelectuală” (Loriaux). În tot acest argument, el va fi atribuit științei ca formă specific umană de cunoaștere, i.e. ca gândire (*phronesis*) manifestată într-un subiect sensibil. — *Orthos logos* se referă, credem, la *mathesis* („învățare”), înfățișînd-o ca pe un exercițiu discursiv. (Cf. *infra*, n. 258).

²⁵⁵ „Modele”: *diagrammata*. Termenul *diagrammata* denumește, probabil, acele „configurații spațiale” (*horomena eide*) despre care R., VI, 510 d ne informează că se foloseau în geometrie (Hackforth). Este fără îndoială o aluzie la *Menon* (82 b sq.) unde Socrate își exemplificase teoria, „reamintindu-i” unui sclav raportul între diagonala și latura pătratului.

²⁵⁶ „Altfel”: *teide pei*, *litt.* „dintr-o altă perspectivă”, „dintr-un alt punct de vedere”. Schimbările de perspectivă pe parcursul demonstrației joacă un rol foarte important în *Phaidon*. Expresia *pei* marchează aici o nouă adaptare a lui Socrate la perspectiva interlocutorilor săi. Cf. *L. pr.*

²⁵⁷ „Să trăiesc eu însumi”: în text, *pathein*. Lecțiunea manuscrisă nu este clară. Deși forma *pathein* a fost introdusă printr-o conjectură, „există mari șanse ca ea să reprezinte adevăratul text” (Loriaux). S-au propus mai multe

explicații în favoarea acestei lecțiuni (cf. Burnet și Loriaux). Adăugăm posibila aluzie ironică la faptul că interlocutorii lui Socrate în problema „reamintirii” sînt pitagorei: apropierea dintre *pathein* (de la *paschein*, „a suferi”, „a îndura”) și cele cîteva ocurențe ale termenului *mathesis* („știință”, „învățatură”) trezea probabil în mintea ateniienilor amintirea celebrei sentințe pitagoreice *pathemata mathemata* (cf. și Hdt., I, 207). Ironia este întretinută de faptul că, în tot acest pasaj, Simmias își asumă un vocabular menit să-l transforme în subiect al unei experiențe de rememorare (73 a, *ou... sphodra... memnemai*, „nu le am prea lămurit în minte”, „litt. „nu... prea-mi amintesc”; 73 b, *anamnesthenai*, „să-mi reamintesc” și *schedon... memnemai*, „aproape că îmi amintesc”).

²⁵⁸ Cu această premisă se deschide partea întâi a argumentului: pînă la 74 a, Socrate îi va „reaminti” lui Simmias teoria reamintirii. — „Să-l fi știut”: *epistasthai*. Pe tot parcursul demonstrației, predicatul cunoașterii sensibile va fi *epistasthai*. Abia în final, Socrate va reveni la *mathesis* și la *manthanein*, înfățișînd „învățarea” ca pe o specie a acestei cunoașteri. — *Proteron* („cîndva”, „mai-nainte”): criteriul anteriorității este esențial în această demonstrație. Socrate îl introduce de la început.

²⁵⁹ Litt. „Reamintirea este...” Această definiție pune o condiție extrem de importantă. Așa cum se exprimă Loriaux, „o singură cunoaștere nu ajunge — și tot așa s-ar pune problema dacă, de la cunoașterea «adevărului», de exemplu, s-ar trece la cunoașterea «nonadevărului», care este simpla negație a «adevărului»”. Cum însă orice știință adevărată este o cunoaștere a realităților în sine (sau o exteriorizare a intuiției lor), reamintirea apare ca un proces prin care fiecare nivel al cunoașterii integrează obiectul într-o structură de ordin superior.

²⁶⁰ Pentru un cititor modern, exemplele invocate fac parte din categoria simbolurilor.

²⁶¹ Așadar reminiscența se produce cu condiția ca între știința anterior dobîndită și actualizarea ei să intervină un factor deviant — uitarea. Aceasta este o condiție negativă. Ea dovedește că, așa cum îl definea Platon, conceptul de

anamnesis se extinde asupra a ceea ce am putea numi procesul de simbolizare.

²⁶² Socrate rezumă aici exemplele precedente fără să facă distincții în cadrul lor. (De pildă, convenția simbolică a lirei este diferită de aceea a tunicii, care s-a stabilit mai degrabă pe baza unor criterii exterioare — contiguitate etc.; de asemenea, portretul lui Simmias nu stă față de Cebes în raportul în care stă Simmias însuși. Acesta din urmă poate fi un indiciu — etc.). Criteriul reunirii tuturor acestor exemple este gradul de asemănare: categoria lor va fi numită la 74 a *apo anomioion* (i.e. reminiscență provocată de lucruri neasemănătoare).

²⁶³ Din punctul de vedere al lui Platon, singurul criteriu pertinent în toate aceste cazuri îl constituie opoziția de asemănare. Pentru reminiscența produsă de lucruri asemănătoare (*aph'homoion*), Socrate nu va mai aduce alte exemple.

²⁶⁴ Folosind clasificarea lui S. J. Peirce, se poate constata că prima categorie (*anamnesis aph'homoion*) ar corespunde așa-numitelor simboluri iconice, în timp ce a doua categorie (*anamnesis apo anomioion*) ar corespunde, în mare (cf. *supra*, n. 262), simbolurilor motivate.

²⁶⁵ Aceasta pare să sugereze că numai reminiscența *aph'homoion* (i.e. provocată de lucruri asemănătoare) va intra în discuție de aici încolo: în cazul intuirii apriorice a unui defect, asemănarea joacă rolul pe care l-ar juca neasemănarea în cazul simplei recunoașteri. Archer-Hind și, pe urmele sale, Burnet au construit o explicație foarte elaborată a acestui fapt. Dar ea nu este susținută de materialitatea textului. Platon nu va confirma nicăieri, și prin nici o aplicație la teoria Formelor, sugestia de aici. În fine (și în ciuda nuanțării lui Loriaux), demonstrația lui Verdenius arată că asemănarea *aph'homoion* nu va fi generalizată în detrimentul celeilalte.

²⁶⁶ „A admite existența unor lucruri care să nu fie decât inteligibile, a da calităților — și chiar, mai presus de orice, calităților morale — privilegiul acestei existențe; a pretinde că, departe de a constitui un fel de sediment al experiențelor din viața noastră, aceste inteligibile pure con-

stituie, dimpotrivă, principiul etern al prezenței unor calități în întrupările pe care le percepem prin simțurile noastre și al existenței care, pentru un timp limitat, aparține acestor întrupări; a considera aceste esențe formale drept realități permanente și exemplare, față de care ceea ce redau percepțiile noastre nu e decât aparență fugară și copie imperfectă — iată esențialul a ceea ce numim teoria Formelor“ (L. Robin, *Platon*, P.U.F., 1968, p. 74). Această teorie este introdusă în *Phaidon* prin cuvintele *phamen pou ti einai ison* („există ceva numit egalitate“), pentru interpretarea cărora cf. P. R. Haynes, „Phronesis“, 1964, 17—26; M. J. Rist, „Phronesis“, 1964, 27—37; V. U. Wedin, „Phronesis“, 1977, 191—205 etc. Cf. și 65 d.

²⁶⁷ În text, *e kai epistametha auto ho estin*. Pentru analiza expresiei *auto ho estin*, cf. Loriaux, *ad l.* Adeziunea lui Simmias este peremptorie. *Epistametha* („știm“): cf. *supra*, *episteme* („știință“). Fixarea relației între predicatul de cunoaștere și Formă (realitatea în sine) ca obiect al acestui predicat este extrem de importantă. Racordată la concluzia argumentului, această relație va arăta că știința — i.e. forma umană a cunoașterii — este o realizare imperfectă a cunoașterii categoriale.

²⁶⁸ „De unde o avem“ (*pothen*). Răspunsul la această întrebare va începe de la 74 c. Dar, între întrebare și răspuns, Socrate intercalează secțiunea cea mai importantă (74 b—d) din această parte a argumentului (74 a—d), arătând de ce anume cunoașterea Formelor este un caz de reamintire.

²⁶⁹ Alternativă care deschide o paranteză (74 b—c, „Și totuși nu-i așa...“) menită să precizeze ce raport există între percepția Formelor și tipul special de cunoaștere care este anamneza. Socrate va fi cunstrins să folosească în domeniul Formelor un criteriu inadecvat, cu care nu poate rămâne consecvent: opoziția de asemănare (cf. 74 a). Acest fapt a provocat diverse reacții critice. Însă ele nu reușesc să explice rezerva lui Platon de a se pronunța asupra „asemănării“ între Forme și copii, și mai cu seamă introducerea în diagonală a unei probleme atât de importante cum era percepția Formelor.

²⁷⁰ În text, *auta ta isa estin hote anisa soi ephane e he isotes anisotes*: cf. *infra*, *auto to ison* (litt. „egalitatea în sine“). Dificultatea pasajului rezidă în formula de plural (*auta ta isa*, „lucrurile egale“). Atît din contextul imediat — i.e. vecinătatea între *auta ta isa* și: a) sinonimele *isotes* (litt. „egalitatea însăși“) și *auto to ison* („egalul în sine“; cf. Verdenius); b) antonimul *auta ta isa* (litt. „obiectele egale“) — cît și din caracterul tehnic al expresiei (cf. *Prm.*, 129 a—130 a, la care trimite Loriaux) rezultă foarte clar că Platon viza, prin *auta ta isa*, existența categorială a Egalului în sine. Dar noțiunea de Formă exclude noțiunea de pluralitate. Heindorf a arătat că folosirea pluralului ar fi explicabilă în cazul acelor Forme a căror actualizare presupune concomitența mai multor obiecte, așa cum sînt Numerele. Dar acestea formează o clasă cu totul aparte de Forme, al cărei criteriu se va forma abia în dialogurile matematice ulterioare. Explicația lui Heindorf este acceptabilă în limitele unei analize corecte, fără anticipări, a noțiunii de Formă, așa cum apare ea în *Phaidon* (cf. și D. Ross, *Plato's Theory of Ideas*, Oxford, 1951, p. 22). În această privință, cea mai bună înțelegere a textului o dovedește Loriaux. Conceptul de Formă a fost introdus în trei etape. Mai întîi, *auta ta isa* ar desemna încă lucrurile (de unde pluralul), totuși nu în calitate de lucruri *sensibile*, ci în calitate de egalități. Ar urma apoi noțiunea de egalitate (*isotes*) și, în fine, termenul cu adevărat tehnic: Egalul în sine (*auto to ison*).

²⁷¹ „Ireductibil... unul și același“ (*heteron... tauton*). În structura argumentului această concluzie este foarte importantă; dar ea este elementară în raport cu teoria generală a Formelor. De aceea, Socrate o deduce în mod sumar prin aplicarea unui singur criteriu (i.e. relativitatea percepțiilor individuale), insistînd nu asupra demonstrației propriu-zise, ci asupra modului în care teoria Formelor se găsește astfel implicată. Dar procedeul aruncă o lumină asupra statutului destul de neclar pe care îl are teoria Formelor în tot acest argument. Între elementele de articulare a doctrinei și coerența internă a fiecărui dialog există o tensiune permanentă. Or, dacă nu ne înșelăm susținînd că Socrate „mima“ aici o demonstrație — pe care ar fi trebuit să o intercaleze într-o altă demonstrație — atunci

toate raționamentele în care este implicată teoria Formelor au, credem, un caracter mimetic și analogic. Cf. și Bluck.

²⁷² Afirmația arată că, în *Phaidon* ca și în celelalte dialoguri de maturitate, punctul de plecare al „ascensiunii dialectice” se situează în lucrurile sensibile (cf. Vanhoutte, p. 76). Faptul nu contrazice pasaje critice ca 68 a etc. — dimpotrivă, lectura acestora este cea care se cere astfel nuanțată. Cf. și Bluck, *App.*, II. Pe de altă parte, existența unui raport între activitatea simțurilor și formarea senzațiilor în subiect (75 a) nu constituie decât un indiciu negativ. De aceea, prezenta afirmație nu angajează întregul răspuns la 74 b. (Răspunsul propriu-zis constă din două etape și alcătuiește a doua parte din argumentul reminiscenței).

²⁷³ Ceea ce înseamnă că o percepție de tipul celei pe care o presupune cunoașterea Egalului în sine face parte din categoria reminiscenței. Dar Socrate nu afirmă acest lucru. El va căuta să identifice percepția Formelor și reminiscența prin intermediul unei trăsături comune: anterioritatea (75 a). Se crează astfel o unitate aparentă între ultimele două părți ale demonstrației (cea care se sfârșește aici și cea care a început la 74 b cu întrebarea *pothen*; cf. n. 268).

²⁷⁴ „Egale pe potrivă” (*isa hosper*)/„inferioare” (*endei ti, litt.* „le lipsește ceva”). Socrate vorbește din nou despre teoria Formelor ca despre un subiect cunoscut. Demonstrabilitatea afirmației sale nu mai este „mimată” ca la 74 c.

²⁷⁵ „Inferior”: *endei, phauloteron* etc. Raportată la *anamnesis*, noțiunea de „inferioritate” nu se aplică nici obiectelor asemănătoare (cazul *aph'homoion*), nici obiectelor neasemănătoare (cazul *apo anomoion*). Reluând unul (*i.e.* oricare) din exemplele de la început pentru a înfățișa percepția Formelor ca pe un aspect al anamnezei, acest interlocutor imaginar inversează argumentul: el încearcă să demonstreze un adevăr deja acceptat (inferioritatea copiilor față de model, care aparține teoriei Formelor), identificându-l în mod abuziv cu un alt adevăr, de asemenea acceptat (posterioritatea reamintirii față de știință, care apar-

ține teoriei anamnezei), ca și cum această analogie s-ar întemeia pe un criteriu natural.

²⁷⁶ Raportul dintre Egalitatea în sine și obiectele egale este unul de participare și nu unul de anterioritate. În cea de-a doua parte a argumentului, unde va trebui să răspundă la întrebarea *pothen* („de unde“, cf. 74 b), Socrate tinde să identifice relația de anterioritate cu relația de superioritate. Acest lucru a devenit posibil din momentul în care criteriul *asemănării*, admis în cadrul Formelor printr-o libertate de limbaj (74 c), a început să funcționeze ca un criteriu pertinent. Această parte a demonstrației se bazează pe lărgirea sensurilor verbale, astfel încît *endeisthmai* („a fi lipsit de“) și *plesiazein* („a se apropia, a semăna“, cf. 76 a) vor deveni echivalente.

²⁷⁷ Această concluzie anticipează concluzia generală deoarece conține mecanismul întregului argument. Il putem formaliza astfel:

Fie lumea Formelor F , lumea aparențelor A și cunoașterea un element n în A . Dacă un element oarecare x (i.e. sufletul) îl poate reprezenta pe n ca funcție (i.e. reminiscența) a lui F astfel încît $fx (F) \rightarrow An$, atunci acest element aparține lui F ($x \in F$). Așadar sufletul este o proiecție din lumea Formelor. În centrul acestui argument nu stă preexistența sufletului — care va rezulta de la sine — ci existența relației funcționale între suflet și gândire. Toate contradicțiile iscate pe parcurs sînt secundare față de importanța acestui punct de vedere.

²⁷⁸ Aceasta este prima etapă a răspunsului la întrebarea *pothen* (cf. *supra*, n. 272, final). Ea nu este suficientă, deoarece localizarea percepției în obiectele sensibile nu angajează exclusiv sau esențial problema eficacității funcționale a simțurilor. Mai departe însă, implicarea senzațiilor în cunoaștere sub forma condiției negative va impune o concepție activă despre suflet (cf. *infra*, 75 b). Așa se explică tratarea lui paradoxală ca o categorie ontologică. În acest sens, raportul uitare/rememorare de la sfîrșit (75 d sq.) constituie o parabolă a raportului naștere (în sensibil)/cunoaștere (i.e. naștere în inteligibil).

²⁷⁹ „Noi... celelalte simțuri“. Prin „noi“ se înțelege „sufletele noastre“; acest sens va fi confirmat la 76 c. Aici începe ultima parte a răspunsului. Așa cum arată Loriaux, „cum avem percepții încă din momentul cînd ne naștem și avem cunoașterea mai înainte de a avea percepții, începem să intrăm în posesia acestei cunoașteri chiar înainte de a ne naște“.

²⁸⁰ „Înainte... imediat ce ne naștem“ (*genomenoi euthys*). Dacă „înainte“ din textul concluziei generale (75 a) se explică prin „înainte de naștere“, înseamnă că sufletul poate fi tratat ca o categorie ontologică: el este suportul material al gândirii dintr-o viață într-alta. Dar acest adevăr contrazice implicația că sufletul *este* gândire, conținută în pre existența lui. Aporia se datorează statutului intermediar al noțiunii de *psyche*. Sufletul devine un obiect al cunoașterii în măsura în care se manifestă în sensibil. Dar, ca subiect cunoscător, el este inteligibil prin natura lui. Așadar adevărata dificultate cu care se confruntă acest argument constă din a conserva identitatea sufletului (*psyche*) în momentul în care el trece dintr-o categorie inteligibilă — gândirea (*phronesis*) — într-un subiect sensibil (producînd *episteme*, cunoașterea umană).

²⁸¹ „Înainte de a ne naște... ne-am născut“. Între afirmația precedentă și afirmația finală de la 76 c, demonstrația propriu-zisă nu progresează. În tratarea raportului între un stadiu prenatal al sufletului și ipostaza lui umană, Socrate folosește un element analogic care va fi dedus din relația funcțională reamintire-cunoaștere: *uitarea*. El oblitescă astfel adevărata problemă, — *i.e.* trecerea sensibilului în inteligibil.

²⁸² „Și înainte... și după ... noi am știut“. „În lipsa unei rememorări a experienței personale, este greu să ne reprezentăm acea conștiință a identității păstrată de-a lungul unui șir de incarnări, fără de care nu se poate vorbi pe drept cuvînt despre o nemurire individuală“ (Hackforth).

²⁸³ „Atît cînd punem întrebări, cît și cînd dăm răspunsuri“. Formula de numire (*ho esti, litt.* „ceea ce există“) are, în cazul Formelor, un caracter tehnic care nu

vizează în mod special demersul dialecticianului (i.e. progresele „prin întrebări și răspunsuri“). Singurul context care poate motiva această aluzie este 73 a, unde Cebes a propus o descriere preliminară a conceptului de *anamnesis* prin aproape aceleași cuvinte. Procedeele contribuie o dată mai mult la situarea acestui concept într-un univers al maieuticii socratice. Pe de altă parte, se reamintește, în felul acesta, o problemă de metalimbaj care va fi discutată în secțiunea metodologică a dialogului.

²⁵⁴ „Poate purta... pecete de «realitate în sine»: (*hois*) *episphragizometha touto, ho esti*. a) Platon folosește noțiunea de *sphragis* („pecete“), „semn de recunoaștere“; cf. și *Menon* etc.) deoarece ea conține o descriere empirică a mecanismului de simbolizare: astfel verbul *episphragizesthai* („a pune pecete“ sau „a consfinți prin pecetluire“ — uneori ritual și solemn) imită, în plan lingvistic, ceea ce se poate numi „predicația inteligibilului asupra sensibilului, cf. *Philebos*, 26 d și *Politicul*, 258 c“ (Loriaux), deoarece el arată „numirea unui obiect sensibil cu numele Formei sale“ (*loc. cit.*). b) Numele Formei este aici *ho esti*, „realitatea în sine“, una din expresiile tehnice prin care Platon desemnează de obicei Forma în realitatea ei. În legătură cu această terminologie, cf. ipoteza caracterului „existențial“ mai curînd decît „esențial“ al metafizicii lui Platon, bazată pe analiza unui anumit tip de formule (Loriaux, *L'Être et la Forme...*). Pentru valoarea lor formativă asupra teoriei Formelor și mai ales pentru locul care ar reveni dialogului *Phaidon* în această evoluție, cf. R. Violette, „REG“, 1977, 296—313.

²⁵⁵ „A ști“: *eidenai* „cunoaștere“: *episteme*. Cunoașterea definită ca *to eidenai* are un caracter absolut; nu acesta este cazul lui *epistemen echein* („a dobîndi cunoașterea“ în calitate de subiect sensibil). Dacă diferența nu ar fi inclusă în definiția ipotetică a lui *eidenai*, funcția lui *anamnesis* s-ar anula de la sine. Pentru raportul între *episteme* și *anamnesis*, cf. 73 c. Pentru *epistasthai* ca predicat al cunoașterii umane, cf. 74 b.

²⁵⁶ „Pierderea a ceea ce știam“. În completarea definiției anamnezei (73 c), acest pasaj introduce o proporție de tipul cunoaștere (a), reamintire (c) = naștere (b), uitare

(d). Numai termenii (a) și (d) sînt însă menționați. Se poate recunoaște mecanismul metaforic din finalul primului argument (cf. n. 229; așadar întreaga demonstrație este pînă aici delimitată de echivalențele moarte-somn și naștere-uitare).

²⁸⁷ „A învăța” (*manthanein*; cf. *episteme*, „redobîndirea științei”). Așadar, a) dacă *epistasthai* („a ști”) este predicatul prin care cunoașterea (*to eidenai*, i.e. revelația inteligibilului) se produce într-un subiect sensibil și b) dacă *episteme* nu există decît ca știință a Formelor (cf. 74 b), atunci *manthanein* (litt. „a învăța”) prezintă exercițiul intelectual ca pe un raport între *epistamai* și *episteme*.

²⁸⁸ Aceasta a fost ipoteza argumentului: cf. 72 e.

²⁸⁹ Așadar „nașterea” este un echivalent ontologic al „uitării” (cf. și 75 c—d). Pentru a sugera această relație, Socrate va folosi metoda reducerii la absurd. Verificarea echivalenței naștere/uitare implică verificarea ipotezei generale (*mathesis* = *anamnesis*; cf. *supra* și 72 e).

²⁹⁰ Urmează expunerea alternativei și reducerea la absurd a primei posibilități.

²⁹¹ Adică de realitățile în sine. Punînd problema astfel, Socrate se poate menține în afara problemei ontologice (i.e. cum este posibil să ne amintim după ce ne-am născut) în verificarea analogiei naștere/uitare. El anulează astfel rolul activ al sufletului, stabilit mai-nainte.

²⁹² Este o întrerupere care aduce brusc în atenție tema acordului între comportamentul și doctrina filosofului. Pe de altă parte însă, ea integrează persoana lui Socrate în raționament, ipostaziind-o ca Formă (cf. *supra* și întregul sistem de analogii în care este implicat Socrate).

²⁹³ Și anume răspunzînd corect la întrebări puse cu priecpere (*supra*). Această idee readuce în discuție atît problema istorică (raportul între maieutica lui Socrate și conceptul platonice de reminiscență) cît și problema metafizică (contradicția între caracterul pasiv al sufletului și funcția lui de agent).

²⁹⁴ „Sufletele” (*psychai*). Ca și în primul argument, sufletul este menționat abia la sfîrșitul demonstrației.

²⁹⁵ Aceasta este concluzia argumentului. Așadar nici teoria contrariilor, nici conceptul de anamneză nu implică mai mult decât *preexistența* sufletului.

²⁹⁶ Nașterea este în continuare naștere prin accident.

²⁹⁷ Tot acest period condițional recapitulează argumentul reminiscenței, punind de acord concluzia cu premisele care țin de teoria cunoașterii: cunoașterea este cunoaștere a inteligibilului, de unde caracterul mediator al senzațiilor; cunoașterea este inteligibilă ea însăși, de unde caracterul indirect al senzațiilor.

²⁹⁸ „Suficientă“ (*hikanos*) — și anume, în ceea ce privește stabilirea preexistenței. *Hikanos* este termenul care arată deplina coincidență între ipoteză și concluzie, realizată prin etapele unei demonstrații.

²⁹⁹ „Să se lase mai anevoie convins“ (*karterotatos pros to apistein*): această apreciere corespunde tabloului creat de Socrate însuși la 62 e—63 a.

³⁰⁰ Citindu-l pe Cebes, Simmias evocă, într-o formă imitativă, mecanismul formării locului comun. Procedul este ironic — cu atât mai mult cu cât îl vizează pe Socrate însuși și, implicit, „oralitatea“ doctrinei sale, într-un context unde tema mulțimii se află pe primul plan.

³⁰¹ „Se risipește“: *diaskedannystai*. Această nouă perspectivă pregătește argumentul afinității dintre suflet și Forme. Ea deschide așadar cea de-a doua parte a demonstrației, care vizează imortalitatea propriu-zisă. Argumentul afinității (78 b—80 c) are un statut ambiguu deoarece el va încerca să dea răspuns acestei probleme ontologice aprofundând descrierea sufletului ca principiu rațional (i.e. ca gândire; prin aceasta, el continuă argumentul anterior, cf. *L.pr.*).

³⁰² Rezumatul lui Simmias (76 e—77 a) vizează argumentul reminiscenței; rezumatul lui Cebes este menit să arate în ce stadiu se află întreaga demonstrație. Din punctul de vedere al lui Cebes, menționarea argumentului contrariilor nu era necesară, câtă vreme el fusese acceptat de la început. Pentru problema relației între cele două argumente, cf. Hackforth, 79 sqq.

³⁰³ Hackforth notează: „Principiul *pan to zon ek tou tethneotos* ne îndreptățește să considerăm că, în mod necesar, concluzia celui de-al doilea argument (exprimată prin cuvintele *estin he psyche kai proteron*) are corolarul *estin he psyche kai hysteron*: pentru că timpul dinaintea nașterii este timpul de după moarte; aceasta a devenit concluzia importantă a argumentului prin *antapodosis* (i.e. contrarii) și în virtutea acestui rezultat, a lui și numai a lui, se poate considera că *antapodosis* este complementară față de *anamnesis*“. Această explicație reface într-adevăr raționamentul lui Socrate, dar nu și pe acela al interlocutorilor săi (cf. *L. pr.*).

³⁰⁴ Socrate este din nou adus să examineze problema din punctul de vedere al interlocutorilor săi. Cf. *supra*, n. 302 și *L. pr.*

³⁰⁵ Foarte multe credințe vorbesc, în sec. al IV-lea î.e.n., despre destinul omului după moarte. Trăsătura lor comună pare a fi absența unei adevărate disocieri între suflet și trup. Credința într-o „risipire“ postumă pare să se fi format mai curînd în legătură cu trupul sau cu reprezentări aproape substanțiale ale sufletului, mult mai apropiate de „personalitatea biologică“ (*thymos*) a eroului homeric decît de noțiunea, mai mult sau mai puțin ambiguă, de *psyche*.

³⁰⁶ „Insistînd ... asupra conversiunii necesare“ (Loriaux), asocierea între „teamă“ și „copilărie“ nu mai face parte din orizontul omului comun. Cf. *supra*, n. 206.

³⁰⁷ „Bau-bau“: *ta mormolykeia*. „Cu acest nume se indicau măștile figurilor înspăimîntătoare, curente în spectacolele dramatice, și anumite figurine de teracotă, destinate să-i sperie pe copii, și cărora li se dădeau nume și trăsături teribile“ (Casini).

³⁰⁸ „În fiecare zi“: în text, *hekastes hemeras*. Așadar descîntecul (*epoide*) poate fi un simbol adecvat pentru exercițiul filosofului (*melete*, 67 c).

³⁰⁹ „Descîntătorul minunat“. Cuvintele *agathos epoidos* îl pun pe Socrate în tripla ipostază de: a) inițiator (cf. și *Smp.*, 202 e, unde se vedește că Platon apropia descîntecul (*epoidai*) nu numai de *pharmaka* („otrăvuri“, *R.*, 426 b),

ci și de forme superioare de ritual: *thysiai* și *teletai*, „ofrande“ și „rituri de inițiere“); b) *medic* (pentru relația între magie verbală și medicină, cf. S., *Ai.*, 582); c) *părinte* (cf. și A., *Eu.*, 649).

³¹⁰ Spre deosebire de Socrate, Platon călătorise mult și avea, fără îndoială, opiniile sale în privința „monopolului atenian“ (Hackforth) asupra valorilor. Ele sînt confirmate, dealtminteri, de binecunoscutele sale inclinații filospartane. Tocmai de aceea însă, deducțiile pe tema „universalismului“ (Casini) lui Platon nu trebuie împinse prea departe. Nu putem preciza dacă, profetînd astfel pentru neamurile „barbare“, Platon avea într-adevăr în minte exemplul lui Orfeu (Burnet) sau al vreunui alt reformator. Ar însemna să-i atribuim o judecată foarte importantă pe care, în orice caz, textele nu o declară.

³¹¹ „Printre voi“ (*hymon*). În opinia lui Hackforth, numele lui Platon însuși era vizat în aceste rînduri. Într-adevăr „faptul că aceasta ar ofensa criteriile moderne ale modestiei și bunului gust nu prezintă nici o importanță“. Într-un asemenea caz, pluralul *dynamenous* („cei în stare“) devine însă problematic. Ca în orice oracol adevărat, cuvintele lui Socrate rămîn pînă la capăt ambigue.

³¹² „Să sufere acest proces al risipirii“. În text, *touto to pathos paschein, to diaskedannysthai* — *litt.* „să sufere modificările acestui accident“ (*touto paschein*): (care este) procesul risipirii (*to diaskedannysthai*);

1. Socrate atribuie predicatului „a se risipi“ statutul de proces prin aplicarea formulei corespunzătoare (infinitivul cu *to*: *to diaskedannysthai* — cf. *supra*, 71 b și n. 224). Prin aceasta, el pregătește introducerea noțiunilor de *synthesis* („procesul de compunere“) și *diairesis* („procesul de descompunere“).
2. În același timp „risipirea“ este descrisă ca *pathos* — termen legat, la Platon, de pasivitatea obiectelor (*ta pathos* — „accidente“, cf. Pl., *Euthd.*, 11 a etc.), în opoziție cu *ousia* (sau predicția) lor. Ca și în argumentul contrariilor, Platon va înlocui pe parcurs perspectiva ontologică printr-una epistemologică.

³¹³ Așadar această demonstrație va lua forma unui raționament disjunctiv.

³¹⁴ Argumentul afinității se întemeiază pe ipoteza indivizibilității sufletului. Acesta va fi definit în cadrul relației:

<i>asyntheton</i> (necompus)	vs.	<i>syntheton</i> (compus)
		→ <i>diairesis</i>
	<i>synthesis</i> (compunere)	← (descompunere)
		cf. ↓
		<i>diairethenai tautai heper synetethe</i> , „o descompunere care să corespundă felului în care-a fost compus“.

³¹⁵ „Cel mai cu putință“: *malista eikos*. Termenul *eikos* („verosimil“, „probabil“) face parte din sfera opiniei (*doxa*). Așadar ipoteza nu are la bază o certitudine filosofică și acest fapt sporește inconsistența argumentului (cf. și Loriaux, 175).

³¹⁶ „Care sînt mereu identice cu ele însele, mereu la fel“: în text, *haper aei kata tauta kai hosautos echei*. Această formulă reunește două expresii tehnice prin care Platon vizează identitatea cu sine a Formei — dar nu și faptul că, din punct de vedere ontologic, ele există separat (*choris* și *auto en heautoi*).

³¹⁷ Relația între „simplu“ și „identic“, pe de o parte, „compus“ și „schimbător“, pe de alta, trădează o influență parmenidiană. Prin postularea ei, principiul identității devine cel mai important în cadrul acestui argument.

³¹⁸ „Realitatea în sine“ (*aute he ousia*) „suferă... vreo prefacere oarecare“ (*metabolen... endechetai*). Verbul *endechesthai* (litt. „a primi“) are aici sensul lui *paschein* de la 78 b (n. 312). El arată: 1) pasivitatea subiectului; 2) caracterul accidental al experienței. Așadar, el nu poate figura ca predicat al Realității în sine în cadrul nici unui enunț.

³¹⁹ „Nici o schimbare“ (*alloiosis*), „niciunde, nicum și nicicînd“ (*oudepo, oudamei, oudamos*). În sistemul lui Platon, identitatea este un atribut sau o condiție internă a Formelor. În mod paradoxal, această demonstrație va transforma criteriul identității într-un principiu general, care se exercită în afara Formelor. Ne putem întreba, împreună cu Hackforth, dacă, în cadrul afinității, „genul“ cuprinde numai Forme sau este „mai larg“: Platon deschide aici, într-adevăr, posibilitatea regroupării categoriilor ontologice după un alt criteriu decît opoziția de participare (*i.e.* Forme *vs.* lucruri sau aparențe). Conform principiului de identitate așa cum îl va folosi Socrate în acest argument, Formele ar constitui o clasă care poate sta alături de alte clase (a sufletului, de pildă) în cadrul unui gen comun. Formele au însă un statut ontologic diferit (*i.e.* există în sine, *en hautois; separat, choris*) și acest statut face cu neputință de definit alte relații în afara celor de apartenență (între Forme) și de participare (între aparențe și Forme). Noțiunea de „afinitate“ (*i.e.* „asemănare“, *homioisis*; „înrudire“, *syngensis*), pe care Socrate o va deduce în acest argument pe baza principiului identității, are caracter ambiguu și nedefinit.

³²⁰ „Oameni, cai, tunici“. După cum se poate remarca, Socrate propune aceleași exemple pe care le-a folosit în cazul reminiscentei.

³²¹ „Li se poate atribui un nume identic“. Termenul *homonymos* („cu același nume“) nu numește aici relația dintre Forme și aparențe (așa cum sugerează Loriaux), ci o relație, mediată de Forme (*cf. infra*, n. 609, 2), între aparențele însele. Lecțiunea manuscrisă este nesigură în ceea ce privește poziția genitivului *kalon* („(lucruri) frumoase“). Traducerea îl urmează în această privință pe Burnet (ca și Hackforth, Loriaux etc.).

³²² „Contrariu“ (*tounantiou*): numai din punctul de vedere al principiului identității. Relația dintre Forme și obiectele omonime este una de participare și nu una de contradicție.

³²³ Aici se încheie prima etapă a raționamentului.

³²⁴ În partea a doua a raționamentului, Socrate recurge la premisa generală de teoria cunoașterii (64 c—66 b). — „Exercitarea minții“ (*ho tes dianoias logismos*): „*dianoia* numește gândirea în general în opoziție cu percepția sensibilă, fără distincții secundare“, Loriaux; cf. și Burnet.

³²⁵ „Două categorii de realități“: *dyo eide ton onton*. În mod paradoxal, termenul *ta onta* se referă la entități care fac și nu fac parte, în același fel, din lumea Formelor. Inconsecvența este sporită de folosirea numelui tehnic al Formelor (*ta eide*) cu sensul de „categorii“. Cf. *supra*, n. 319.

³²⁶ Raportarea „invizibilului“ (*aoriston*) la „identic“ arată că acesta din urmă constituie principala categorie (sau „gen“) în cadrul argumentului; cf. și n. 319. Pentru o opinie diferită, cf. Hackforth. Aici se încheie cea de-a doua parte a demonstrației.

³²⁷ În acest argument se pune pentru prima dată problema definirii raportului dintre trup și suflet la nivelul demonstrației propriu-zise.

³²⁸ „Are... cea mai mare asemănare și afinitate“: *homoioteron... einai kai syngenesteron*. Referindu-se la trup (*soma*), Socrate introduce acum termenii care vor reveni în concluzia argumentului: *litt.* „înrudirea“ (*syngenesis*) și „afinitatea“ (*homoiosis*). (Cf. *infra*, 79 e).

³²⁹ Sufletul este vizibil în măsura în care are discursivitate. Nevăzut, ca și Formele, pentru ochiul omenesc (*anthropinon ophthalmon*), sufletul se arată doar aceluși „ochi al sufletului“ despre care vorbește Platon, „mai cu seamă în pasajele în care se ocupă de cele mai înalte stadii ale filosofiei“ (Friedländer, 15). Aceasta este o reinterpretare platonicească a tradiției după care sufletul ar fi vizibil, asemenea unei materii.

³³⁰ „Seamănă“ (*homoioteron estin*). Imprecizia relației de asemănare face ca acest argument să fie cu neputință de apărat.

³³¹ „Mai demult“: și anume la 65 a sq. Între cele două raționamente din care constă demonstrația propriu-zisă (*i.e.* sufletul se înrudește cu invizibilul și sufletul se înrudește

cu *identicul*, 79 e) se intercalează un pasaj în care Socrate revine la premisa generală. Din punct de vedere al demonstrației propriu-zise, aceasta este o retardație. Dar ea este menită să completeze imaginea „naturii divine“ a sufletului-gîndire.

³³² „Amețit ca de beție“ (*eillingia hosper methyousa*). Această imagine, care se abate de la premisa teoretică, anticipează introducerea perspectivei etice în relația trup/suflet (80 e).

³³³ „Ia sfîrșit“. Starea de perfecțiune a sufletului este redată prin același verb care a simbolizat cataclismul universal (*pausthai*, „a încremeni“ — 72 b).

³³⁴ În continuarea argumentului reminiscenței, care a definit sufletul ca gîndire în sine (*aute en heautei*), argumentul afinității îl prezintă ca gîndire extrapolată în obiectul ei (*i.e.* în lumea Formelor). Această secvență reproduce secvența gîndire/gîndire în act (*i.e.* $b \rightarrow c$; cf. *supra*, n. 151) din cadrul premisei (64 c—66 b).

³³⁵ Cf. *supra*, definițiile precedente ale gîndirii (*phronesis*, 65 a), purificării (*katharsis*, 67 c—d) și morții (64 c—67 d). Echivalența dintre „moarte“ și „gîndire“ a fost pregătită la 67 c și e (cf. n. 168 și 173). Ea se realizează prin intermediul „călătoriei“ (*oichetai*, „ia calea“).

³³⁶ Vizibilul este așadar o categorie prin intermediul căreia s-a demonstrat că sufletul se poate raporta nu la Forme, ci la principiul identității (cf. *supra*, n. 319). Acesta este raționamentul final. Problema „asemănării“ (*homoiosis*) a rămas la fel de neclară ca și la început.

³³⁷ „Dintr-un alt unghi“: *teidei* (*pei*). Cf. *supra*, 77 b și n. 304. De data aceasta, perspectiva interlocutorilor este cea care se modifică pentru a introduce perspectiva lui Socrate. Pasajul care desparte raționamentul de la 79 e de concluzia de la 80 b deschide din nou o paranteză în cadrul demonstrației propriu-zise.

³³⁸ „Să slujească și să se supună“ (*douleuein kai archesthai*)... „să stăpînească“ (*archein kai despozein*); cf. *infra*, litt. „ceea ce este divin“ (*to theion*), „ceea ce este muritor“ (*to thneton*). Este posibil ca Platon să fi preluat

de la Anaxagoras ideea dominației naturale a spiritului (*nous*; Hackforth), dar forma în care o folosește este populară mai curînd decît filosofică. Simbolismul termenilor este în orice caz predominant (și mai cu seamă simbolismul politic, care leagă acest pasaj de 62 a și d).

³³⁹ Socrate înfățișează aici, prin paralelism negativ, elementele relației dintre suflet și trup:

A <i>psyche homoiotaton</i> (sufletul are afinitate cu) :	B <i>soma homoiotaton</i> (trupul are afinitate cu) :
a) <i>toi thetoi</i> (divinul)	— <i>toi anthropinoi</i> (omeneșcul)
b) <i>toi athanatoi</i> (nemuritorul)	— <i>toi thnetoi</i> (muritorul)
c) <i>toi noetoi</i> (înteligibilul)	— <i>toi polyeidei</i> (ceea ce ia forme multiple)
d) <i>toi monoeidei</i> (ceea ce se manifestă sub o singură formă)	— <i>toi anoetoi</i> (înînteligibilul)
e) <i>toi adialytoi</i> (indisolubilul)	— <i>toi dialytoi</i> (disolubilul)
f) <i>toi aei hosautos kata tauta echonti</i> (neschimbătorul și identicul)	— <i>toi medepote kata tauta echonti heautoi</i> (ceea ce nu e niciodată identic cu sine)

În toată această serie, singura pereche care vizează existența sufletului o constituie e). Ea corespunde concluziei argumentului. Primii doi termeni fac parte dintr-un vocabular mitic (cf. J. van Camp și P. Canart, *Le sens du mot „theios” chez Platon*, Louvain, 1956).

³⁴⁰ Aceasta este concluzia și închiderea formală a argumentului.

³⁴¹ *Ennoeis*... Ca și la 62 b (cf. n. 83), raționamentul lui Socrate este mimetic față de cel al interlocutorilor săi. Procedul îi permite să anticipeze obiecțiile care îi vor fi aduse la 84 c—88 b.

³⁴² („Partea vizibilă“) (*to horaton*) / „cadavru“ (*nekron*) / („lumea) vizibilă (*en horatoi*). Prima ocurență a termenului *horaton* („vizibil“) menține discursul în sfera argumentării științifice. Ea face aluzie la dihotomia trup/suflet, stabilită în argumentul anterior. Acest sens pare a fi întărit printr-o a doua ocurență: *horaton* = „lumea vizibilului“ (Archer-Hind, Loriaux etc.). Dar, datorită contextului (*keimenon*, „întins“; cf. *teinein* și n. 132), termenul *horaton* capătă aici și o calitate concretă: „locul în care trupul zace spre a fi văzut“, i.e. *sicriul*. Acest al doilea sens a fost propus de Ast (ca o unică soluție); Loriaux îl respinge invocând violența și caracterul „macabru“ al imaginii — argument nerelevant, credem, atâta vreme cât acceptarea acestui sens impune și evidența exprimării lui eufemistice.

³⁴³ Punând sub semnul întrebării adevărul acestei observații, Archer-Hind a inițiat o lungă dezbateră asupra sensurilor posibile și traducerii adverbului *charientos* („cu grație“, „înfloritor“ etc.) și, în consecință, asupra interpretării întregului pasaj. Pentru o respingere sistematică a soluției Archer-Hind — Hackforth (*charientos*=„favourable to preservation“), cf. Loriaux *ad l.*

³⁴⁴ „Descărnat“/„uscat ca o mumie...“. Termenii *symposon* („descărnat“) și *taricheuthen* („uscat...“) arată emacierea — primul, sub o formă medicală (Burnet), cel de-al doilea, sub o formă figurată (Loriaux).

³⁴⁵ În măsura în care Platon pare să reproducă aici o tradiție medicală față de care era probabil indiferent, caracterul contradictoriu al acestei afirmații nu merită o discuție separată — cf. și Gallop. Fără îndoială, termenul *athanaton* („fără moarte“) nu are nici o valoare filosofică în acest pasaj. Pentru relațiile lui Platon cu medicina tradițională, cf. R. Joly, „REG“, 1961, 345—350; H. Driller, „Hermes“, 1952 etc.

³¹⁶ „Se duce“: *oichomenon*. Anticipată la 79 d (*oichetai*, „ia calea“), tema călătoriei marchează aici începutul unui nou discurs liber.

³⁴⁷ „Tărîmul Nevăzutului“: adică tărîmul zeului morții. Derivarea numelui lui Hades (*Aides*) de la adjectivul care înseamnă „nevăzut“ (*aides*) este nesigură, dar acceptabilă (cf. W. Schulze, E. Schwitzer, L.S.J.). Dacă pasajul din *Cratylos* unde această etimologie este respinsă (403 a) reprezintă adevărata opinie a lui Platon, ne aflăm aici în prezența unui interesant joc de cuvinte, în care omofonia tinde să substituie absența unui alt semn pentru înrudirea semantică. Bluck discută de asemenea ipoteza derivării lui „Hades“ de la un radical care înseamnă „subpămîntean“. Nu vedem însă cum ar fi posibil ca traducerea să folosească o asemenea indicație.

³⁴⁸ „Bun și înțelept“: în text, *agathon kai phronimon*. Folosirea acestor epitete nu se întemeiază pe o tradiție anterioară. În viziunea anticilor, Hades era o divinitate implacabilă și epitetele sale ilustrează exclusiv acest lucru (*pelorios, stygnos, ameiliktos, adamastos*); *eubouleus* („bunul sfătuitor“) sau *eukleus* („vestitul“), care apar pe tăblițele orifice (cf. Robin), ar putea fi, ca și *plouton* („bogatul“), eufemistice. Inventînd aceste epitete, Platon imită, în cadrul discursului filosofic, un procedeu din retorica poeziei tradiționale.

³⁴⁹ Reinstaurarea perspectivei lui Socrate corespunde noului discurs liber. Alternativa propusă la 80 e—81 b pregătește introducerea opoziției etice bine/rău.

³⁵⁰ Sub semnul celei de-a doua definiții a filosofiei (*melete thanatou*; cf. *supra*, n. 64), Socrate face un „rezumat“ (80 e—81 b; cf. și *infra*, 91 d etc.) al propriei sale demonstrații, care este diferit de „rezumatele“ lui Simmias și ale lui Cebes (*supra*, 73 c—77 c; cf. *L. pr.*). Acest rezumat ia forma unui discurs despre sufletul pur (*katharos*), i.e. despre primul termen al alternativei.

³⁵¹ „Divin“ etc.: cf. *supra*, 80 a—b; „scăpat... de toate relele vieții omenești“: cf. *supra*, 66 d—e; „capătul drumului“: cf. *supra*, 63 b—c (cf. și 68 c, n. 200 și n. 30); „fericirea“: cf. *supra*, 58 e și 63 b—c; „inițierea“: cf. *supra*,

69 c—d; „printre zei“: cf. *supra*, 69 c. Aceștia sînt termenii rezumatului demonstrației de adîncime a lui Socrate.

³⁵² Această dispoziție a sufletului va fi explicată la 83 c—d. În termenii lui Platon, ea exprimă însuși răul moral (sau „îmbolnăvirea“ sufletului).

³⁵³ „Pîngărit, impur“ (*memiasmene, akathartos*) etc. Platon introduce aici în cadrul sufletului o opoziție pînă acum rezervată raportului între suflet și trup. Acest fapt contrazice afirmațiile anterioare despre caracterul elementar (*monoeides*) și indivizibil (*haploun*) al sufletului și despre afinitatea (*homoiosis*) dintre suflet și Forme. Cum terminologia rituală de la 81 c va avea însă, la nivelul sufletului, un referent de natură etică, această opoziție întărește, în schimb, reprezentarea sufletului ca principiu activ.

³⁵⁴ „Împănat“: așa cum arată Loriaux, *dieilemmene* trebuie privit aici ca un antonim al lui *eilikrines* („fără amestec“): „acest participiu perfect pasiv al verbului *dialambanein* arată sufletul divizat (s.n. M.T.) prin corporalitatea lui“. Termenul se integrează totodată în metaforismul general al „bolii“ și „contagiunii“.

³⁵⁵ „Concrescut“: *xymphyton*. a) Prin *physis* („natură“) se sugerează că trupul poate altera sufletul în chiar natura lui divină. b) Datorită lui *syn-* („împreună cu“), *symphytos* („concrescut“) îl poate înlocui pe *syngenes* („conatural“, „înrudit cu“ — i.e. cu lumea Formelor). Astfel, „ceea ce era *syngenes* în universalii decade pînă la a deveni *symphytos* în materie“ (Casini). Această răsturnare modifică toate aspectele relației trup/suflet. Ea este întărită de răsturnarea produsă în cazul termenilor *melete* („exercițiu“) și *synousia* („intimitate“, „conviețuire“) care, la Platon, arată de obicei înclinația intelectuală a spiritului.

³⁵⁶ „Dă tîrcoale“: în text, *kyлиндoumene*. Același verb *kyлиндesthai* (lat. *versari*) arată rostogolirea sufletelor în Mlaștină (*infra*, 82 d—e și n. 368) și încătușarea sufletului în trup (*loc. cit.*). Aici el introduce o nouă ipostază a călătoriei. Corporalitatea (*to somatoeides*) și celelalte atribute materiale deviază sensul călătoriei sufletului: în consecință,

Socrate va face o digresiune (numită, de obicei, „mitul me-tempsihozei”: 81 c—82 c) pe tema călătoriei sufletelor impure. Viziunea satirică asupra călătoriei va primi o re-lică solemnă în cadrul mitului final.

³⁵⁷ Superstițiile populare legate de strigoi (*phantasmata, eidola*) aveau în comun ideea că mortul a suferit o nedreptate pe care trebuia s-o răzbune. Sugerînd că mortul ar fi el însuși răspunzător de acest destin, Platon pare să interpreteze în felul său tradiția cunoscută. În orice caz, trăsăturile religiei grecești nu ne îndreptățesc să presupunem că ar fi existat o versiune bazată pe *vinovăția* mortului. Fraza lui Socrate conține mecanismul de transpunere (cf. *supra*, 60 b—c și n. 47) prin care se dă de înțeles că propoziția intermediară (*hosper legetai*, „chiar ar fi fost văzuți”) aduce mărturia unei tradiții, pe care ultima afirmație („tocmai chipul în care”) o *explică*, recurgînd la deducția teoretică de la început.

³⁵⁸ „Ca o pedeapsă” (*diken tinousai*, litt. „(și) dau so-coteală pentru”). Aceasta este prima formulare a ideii unei justiții morale.

³⁵⁹ Nu se face nici o mențiune referitoare 1) la trecerea acestor suflete prin Infern (cf. *infra*, 107 d sq., 113 d sq.) și 2) la pedepsele îndurate acolo, între incarnări (cf. *R.*, X, 615 a sq.). Această neclaritate este sporită de sugestia că sufletele purificate ar putea ieși de prima dată din roata *incarnărilor* (81 a, Hackforth). — „Prinse în cătușele” (*endethosin*): „nașterea-închisoare” corespunde perspectivei epistemologice asupra relației trup-suflet, pentru care se va folosi de asemenea imaginea temniței (cf. *infra*, 82 e).

³⁶⁰ Socrate abordează problema principiului moral din perspectiva tradiției referitoare la cele trei feluri de oameni: cf. *infra*, n. 366 (cf. și *supra*, 68 b—c și n. 183).

³⁶¹ „Trupul lupilor, al șoimilor, al uliilor (*lykon kai hierakon kai iktinon*). Spre deosebire de aceste exemple, alegerea măgarului (*onos*) ca prototip al desfrînatului nu pare conformă cu tradiția fabulistică (cf. Esop, 264—282).

³⁶² „Este singurul pasaj în Platon în afara miturilor unde transmigrarea în corpuri de animale este prezentată

separat față de reîncarnarea umană" (Hackforth). Evocînd această credință, Socrate regăsește tonul fabulei, în conformitate cu misterioasa corespondență Socrate/Esop, stabilită la începutul dialogului (cf. *supra*, 60 b sqq.). Așa cum a remarcat Y. M. Bacigalupo („Filosofia”, 1965, 267—290), Platon transformă aici legea universală a transmigrării sufletelor în corpuri de animale într-o pedeapsă cu caracter moral.

³⁶³ „Aceștia”: adică toți oamenii, în afară de cei înzestrați cu putere filosofică.

³⁶⁴ Socrate se referă așadar la acea categorie de oameni pentru care virtuți precum cumpătarea (*sophrosyne*) sau curajul (*andreia*) pot avea un sens definit la 68 c ca fiind diferit de sensul filosofic.

³⁶⁵ „Albinele, viespile sau furnicile” (*melitton, sphekon kai myrmekon*). Natura gregară a acestor insecte a prilejuit o celebră comparație cu societatea umană (Aristotel, Varro, etc.). Pentru Platon, virtutea socială (*demotike kai politike arete*) este însă incompatibilă cu virtutea filosofică și sortită, de aceea, să rămîină în marginea adevăratelor valori.

³⁶⁶ „Oameni de treabă” (*andres metrioi*) / „cei care practică filosofia” (*hoi orthos philosophountes*; cf. *supra*, 66 b și 67 b, n. 164) / „mulțimea iubitorilor de avere” (*hoi polloi philochrematoi*), „iubitori de putere și onoruri” (*hoi philarchoi te kai philotimoi*): cf. și *supra*, 68 b—c și n. 183. Transferînd opoziția pur/impur asupra „caracterelor” (*ethe*), Socrate ajunge la vechea dihotomie între „filosofi” și „oameni comuni”. Pentru a alcătui un tablou al societății omenești, el intercalează aici categoriile intermediare; astfel elemente ale modelului tripartit (cf. *L. pr.*) se manifestă într-o structură binară (trup/suflet). Dar ele sînt modificate. Dacă măgarul (*onos*) și lupul (*lykos*) simbolizează categoriile de *philosomatoi* („cei care își iubesc trupul”) și de *philochrematoi* („cei care iubesc onorurile”), albinele în schimb îi întruchiează pe oamenii comuni (*andres metrioi*) și nu pe iubitorii de cunoaștere (*philosophoi* etc.). Această inadverență rezultă din amestecul celor două modele. Ideea că lipsa de avere (*mochtheria*) duce la știrbierea renumelui (*adoxia*) este tradițională.

³⁶⁷ „Rămas bun“: *chairein*; cf. *supra*, 63 e, 64 c, 65 c și *infra*, 101 c etc.

³⁶⁸ „Calea“: *poros*; cf. *infra*, 85 d (n. 402). Imaginea „înfundăturii“ unde se oprește drumul celor lipsiți de filosofie este întărită printr-o nouă aluzie la motivul Mlaștinii (*kyli doumene*, „să se tăvălească“; cf. *infra*, 82 e).

³⁶⁹ *Hosper dia eirg mou* („dinlăuntrul temniței“). Imaginea unui ecran care produce o anumită deviație între realitate și cunoaștere anticipează celebrul motiv al cavernei (*R.*, VII, 514 a sqq.). *Eirgmos* nu este însă aici „închisoarea“ lumii fizice, ci „închisoarea“ trupului.

³⁷⁰ Această alegorie se explică prin caracterul paradoxal al unei cunoașteri indirecte, așa cum este, pentru Platon, cunoașterea senzorială. „Cel mai sirguincios“: *deinos* este așadar tot ceea ce produce *apate* (cf. *supra*, n. 246). Respingem modificările de sintaxă și punctuație propuse de Hackforth pentru motivele arătate de Loriaux.

³⁷¹ Raportul între filosofie și suflet este definit a) prin relația subiect/obiect, datorită căreia „filosofia“ apare ca o călăuză a sufletului: „filosofia este ... pentru un moment personificată într-un mod care ne face să ne gândim la acea personificare pe care o găsim aproape o mie de ani mai târziu în *Consolatio philosophiae* a lui Boethius“ (Hackforth); b) prin relația de subordonare („arătându-i...“), care dovedește că influența filosofiei asupra sufletului se manifestă, ca și visul (*supra*, 60 e—61 a), prin discurs. Revelarea treptelor cunoașterii, care se face în acest pasaj, constituie una din temele fundamentale ale platonismului (cf. Friedländer, p. 64 sqq.).

³⁷² Rezultatul senzațiilor este admis în cunoaștere cu condiția situării lui corecte în ierarhia adevărului. Cf. și Bluck, *App. II*.

³⁷³ „Să se stringă“: în text, *athroizesthai*. Acest paragraf reia definiția gândirii de la 67 c, folosind aceeași imagine (i.e. a trupelor care se adună la ordinul comandantului; cf. și n. 209, 623).

³⁷⁴ Figura triunghiului cunoașterii (cf. *supra*, 65 c, 60 d) este construită după principiul paralelismului negativ

(cu unul din termeni neexprimat). Adevăratul instrument al cunoașterii este aici *psyche* și nu *nous*, cum sugerează Burnet. De asemenea ni se pare inutil să stabilim o ierarhie între cele două expresii care denumesc falsa cunoaștere (*allo* și *en allois*, Bluck), deoarece în cazul adevăratei cunoașteri o singură expresie (*auto kath'hauto*) redă sensul contrar.

³⁷⁵ „Scapă socotelii...“: deoarece el provine din ignoranță și nu din vinovăție sau greșeală. Platon nu ia în discuție efectele imediate ale „răului suprem“ (*eschaton*), ci îl reflectă mai întâi în planul cunoașterii. Cf. și Hackforth.

³⁷⁶ Așadar „răul suprem“ nu este ignoranța propriuzisă, ci efectul ignoranței — *i.e.* starea de rătăcire și de „minciună“ în care se afundă sufletul, odată lăsat în seama ei.

³⁷⁷ Probabil că Socrate nu vorbește acum despre încătușarea de la 82 e — un „rău preliminar“ al sufletului înainte ca filosofia să îl elibereze — ci despre cea mai puternică încătușare, adică răul suprem (*eschaton*), a cărui evoluție va fi explicată imediat.

³⁷⁸ Aceasta este prima fază în procesul de degradare a sufletului. Sensul verbului *chairein* (*chairein homodoxeion*, „împărtășește“) este obținut prin răsturnare (cf. celelalte ocurențe).

³⁷⁹ Coruperea și îmbolnăvirea sufletului se reflectă aici într-o serie de imagini răsturnate ale fertilității; ele sugerează mai întâi motivul hranei miraculoase a zeilor (*homotropos*, *homotrophos*, „aceleași înclinări și același fel de creștere“), pentru a culmina cu ideea germinației naturale (*speiromene emphyesthai*, „ca o sămânță care încolțește“). Faptul că trupul poate modela sufletul în anumite condiții impune constatarea că el ar putea, de asemenea, și să-l aleagă. Pentru simbolismul „cuielor“ și „piroanelor“ (*eloi*), cf. *infra*, n. 479 final (și Courcelle, „Mélanges Mohrmann“, 1963, pp. 38—40).

³⁸⁰ Această remarcă finală trimite la tema „mulțimii” așa cum a fost ea dezvoltată prin exemplele „cumpătare” (*sophrosyne*) / „curaj” (*andreia*) la 68 c sqq.

³⁸¹ Silită să promită, în absența lui Ulise, că va alege pe unul din pețitorii de la curtea din Ithaca, Penelopa le-gase acest soroc de încheierea unei împletituri pe care o deșira noaptea în taină. Față de alte paradigme ale efortului inutil (Tantal, Sisif etc.), aceasta este mai adecvată deoarece presupune și intenționalitatea victimei (cf. *supra*, „filosofii știu”).

³⁸² „Creșterea”: *trophe* (cf. *supra*, „privești și hrană”, *theomene, trephomene*); cf. și *homotrophos* și n. 379. Motivul hranei trimite acum la ideea divinității sufletului (*supra*, 80 c sq.). Acest sens îl răstoarnă pe cel de la 83 d.

³⁸³ „Se va spulbera”, „risipit(ă)” etc. (*diaspastichea, diaphyestheisa*). Reamintind concluzia argumentului afinității, Socrate urmărește iarăși să integreze discursul liber 80 c—84 c în discursul demonstrativ (78 b sqq.).

³⁸⁴ „Ultimul discurs (al lui Socrate) înainte de tăcerea care se așterne la 84 c este una din acele structuri periodice masive și impunătoare cu care Platon știa să minuiască retorica pentru a sluji simțămintelor și convingerii sale proprii celei mai adânci” (Hackforth, 96). Pentru că separă părțile dialogului, această pauză a fost comparată cu cea care urmează în *Odissea*, după istorisirea lui Ulise (XIII, 1 sq. — Casini).

³⁸⁵ „Cu glas scăzut”, în text, *smikron*. Termenul poate fi tradus prin „cu glas scăzut” (Burnet, Bluck, Gallop, Casini etc.) sau prin „puțin” (Hackforth). Pentru argumente în favoarea primei interpretări, cf. W. L. Lorimer, „CR”, 1970, 7—8.

³⁸⁶ „Puncte îndoielnice și contestabile”: în text, *hypopias kai antilabas*. În introducerea la contraargumentele lui Simmias și Cebes se folosesc diverși termeni din sfera semantică a incertitudinii (cf. și *infra*, *antilepsis* etc.), care transformă receptarea ultimului argument. Ei corespund, pe

de altă parte, progresului dialectic într-o discuție care a pornit de la tema omului comun (*supra*, 70 a).

³⁸⁷ „Aveți nedumeriri“ (*aporeito*) / „se vor limpezi“ (*euporesein*) / „nedumeriți fiind“ (*aporon*). „Nedumeririle“ despre care se vorbește aici vizează însăși *natura* demonstrabilului și felul în care o problemă dată se poate raporta la el. Premisa epistemologică nu mai este suficientă la acest nivel; cf. *infra*, 85 c sq.

³⁸⁸ Această oscilație reamintește „amestecul“ (*mixis*) dintre bucurie și durere (*apo tes hedones kai apo tes lypes*) evocat la început (59 a). Procedeu contribuie la separarea părților discursului.

³⁸⁹ „Situatie“ (*tyche*) / „năpastă“ (*xymphora*). Termenul *xymphora* traduce, în limbajul mulțimii, un alt termen (*tyche*), menit să arate în ce fel aprecia situația Socrate însuși. Această echivalență nu este lipsită de ironie întrucât *xymphora* face parte din vocabularul solemn al poezilor tragici (cf. de ex. A., *Ag.* 1, sq.). *Tyche* anticipează probabil tema lui Apollon printr-o aluzie la voința destinului (cf. *supra*, n. 8).

³⁹⁰ „Posomorit“. În text, *dyskoloteron*: prin opoziție cu *eudaimon* de la 58 e. Cf. *infra*, *dysthymeteron*, „mai trist“ (și n. 393).

³⁹¹ Prin simbolismul lebedei, Socrate introduce două elemente esențiale: a) o „invocație“ către Apollon, care întărește motivarea generală a discursului (*supra*, n. 52) și b) tema filosofului-preot, care continuă metafora „descîntecului“ de la 77 e—78 a. Relația între (a) și (b) este asigurată de funcția oraculară (*he mantike*), care va juca rolul unui *tertium comparationis* în cadrul comparației Socrate-lebede. — „Mai prejos“: *phauloteros*. Cf. 74 d, n. 275.

³⁹² „Slujitoare“: în text *therapontes*. Cf. *supra*, n. 93. Cîntul lebedei înainte de moarte (Alcm., I, 101; A., *Ag.*, 1444—5; Arist., *de An.*, IX, 12, 615 b) și ideea că această pasăre ar fi consacrată lui Apollon (Ar., *Av.*, 772; Cic., *Tusc.*, I, 30, 72, 3; cf. *infra*) sînt motive tradiționale. Socrate

le interpretează aici prin intermediul relației cauzale, care ia forma specific platonice a „bucuriei“ (*gegethotes*, „bucuroase“). În explicarea cîntului de lebedă, Socrate reintroduce motivul călătoriei (*apienai*, „că se vor duce“).

³⁹³ „Cînt... de jale, inspirat de durerea că mor“; în text, *threnountas ton thanaton hypo lypes exaidein*. Se face aluzie aici la una din speciile foarte vechi ale poeziei lirice: *threnos*-ul, imn intonat în timpul procesiunii funerare. Vocabularul insistă asupra elementelor rituale de în-gropăciune.

³⁹⁴ Aluzie la legenda după care Philomela, Procne și Tereus fuseseră transformați în privighetoare, rîndunică și pupază pentru dubla crimă de adulter și infanticid.

³⁹⁵ „Fericitările“: *ta agatha*. Cf. *supra*, n. 115.

³⁹⁶ „În ziua morții“: expresia *ekeinen ten hemeran* (*litt.* „chiar în ziua aceea“) este eufemistică (cf. *supra*, n. 5; 31). Trezirea forței profetice în ultima zi din viață este afirmată, cu privire la oameni, în *Ap.*, 39 c: „și se află într-adevăr în acel moment în care oamenii au mai mult decît oricînd capacitatea mantică, cu alte cuvinte cînd sînt pe punctul de a muri“.

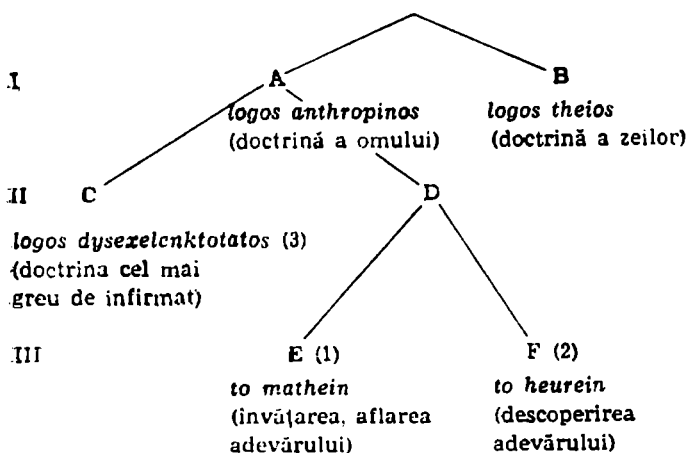
³⁹⁷ În text, *hieros tou autou theou*, *litt.* „preot în oficiul aceluiași zeu“. Cf. *Ap.*, 23 c, unde Socrate motivează acest „sacerdoțiu“ (*latreia tou theou*) cu un oracol primit cîndva de la Chairephon.

³⁹⁸ „Cei Unsprezece magistrați“: *andres hendeka*. Cf. *supra*, n. 20. Se face o nouă aluzie la durată.

³⁹⁹ Această afirmație pregătește ultimul (100 c—102 a) din seria celor trei discursuri despre metoda demonstrativă (care vizează construirea demonstrației sub aspectul cognoscibilității obiectului ei). La 99 c—e Socrate se va exprima într-un mod asemănător. Analogia nu trebuie respinsă pe baza faptului că Socrate și Simmias ar da un sens diferit unor acelorași noțiuni (Loriaux). Desigur, modalitatea intelectuală a lui Simmias este diferită de cea a lui Socrate, dar în absența unor indicii contextuale nu putem considera că această diferență este mai puternică decît solidaritatea părților discursului.

⁴⁰⁰ Există aşadar probleme insondabile care se ridică în faţa minţii omeneşti, dar nu există o facultate diferită de raţiune pentru a le confrunta.

⁴⁰¹ Pentru Simmias, metoda corectă poate fi circumscrisă printr-o serie de operaţii binare, reprezentate la trei paliere:

Asocierea verbelor *manthanein* şi *heuriskein* este probabil inspirată de un vers al lui Sofocle (fr. 731, Loriaux). În termenii lui Simmias, deosebirea dintre ele pare a fi destul de slabă: „învăţarea” şi „revelaţia” sînt forme ale unei cunoaşteri empirice (D) şi se opun metodei deductive (C). Simmias se opreşte însă înainte de a defini cel de-al treilea predicat, acela prin care se poate forma doctrina „cea mai solidă” (*dysexelenktotatos*). Dimpotrivă, Socrate — care va vorbi despre un asemenea predicat — nu face distincţii clare între cunoaşterea deductivă (C) şi revelaţia filosofică (F). Pentru amîndoi însă, oricît de surprinzător ar părea (Hackforth), inspiraţia divină este exclusă, şi, de asemenea, pentru amîndoi doctrina „cel mai greu de contestat” (*dysexelenktotaton*) este un sistem între parametrii căruia se poate vorbi *cu cea mai mare relevanţă* despre un anumit obiect al cunoaşterii. Cf. *infra*, 106 a etc.

⁴⁰² „Învăţături divine” (*logou theiou*): precum orfismul şi alte doctrine întemeiate pe adevărul revelat. Contrastul

între un demers ipotetic de acest tip și demersul real, totodată singurul demers accesibil filosofului, este simbolizat prin două scenarii: călătoria pe mare (cf. *schedia*, „plută”) și călătoria pe uscat (cf. *schema*, „vehicol”). Verbele corespunzătoare (*diaplein*, „a naviga” și *diaporein*, „a-și croi drum”) nu reproduc însă opoziția mare/uscat (pe care credea că o află Casini): *poros* denumește tocmai drumul navigatorului (cf. L.S.J., M. Detienne etc.). Aceste verbe ascund, credem, diferența între *pericolul* căutării (cf. *kindyneuonta*, „nu fără primejdii”) și certitudinea găsirii adevăratului drum (cf. *bebaioteron*, *asphalesteron*, *akindynoteron* — „fără primejdii”). Orientarea pe mare este unul din simbolurile tradiționale ale echilibrului și priceperii omenești (Detienne). Platon o transferă asupra spiritului, ceea ce se poate vedea și în asocierea termenilor *kindynos* („pericol”), care evocă un spațiu al experienței, și *asphales* („sigur”), situat în domeniul cunoașterii. Expresia *diapleusai ton bion* (litt. „a naviga de-a lungul vieții”) include o comparație între viață și „entropia” mării, care completează imaginea cunoașterii ca expediție marină.

⁴⁰³ (1) Prin aceasta, Socrate acceptă o obiecție pe care nu va mai putea să o respingă (cf. *infra*, 107 b).

⁴⁰⁴ „Exact aceeași demonstrație”. Această afirmație se va dovedi inacceptabilă pentru Socrate, deoarece teoria sufletului-armonie, pe care o va dezvolta Simmias, nu este consecventă cu premisa generală și nu poate fi discutată în termeni de teoria Formelor. Cf. *infra*, n. 406.

⁴⁰⁵ a) „Acordul armonios” (*harmonia*) /b) „armonia (*harmonia*) este...”. Singura *harmonia* despre care poate fi vorba *en tei hermosmenei lyrai* (litt. „în cazul unei lire bine acordate”) o constituie unul din cele trei acorduri perfecte, care se numeau, în teoria muzicală greacă, *harmoniai*: quarta (*dia tessaron*), quinta (*dia pente*) și octava (*dia meson*). După ce se referă la o astfel de *harmonia*, Simmias dă imediat o definiție complet diferită. Inconsistența obiecției sale provine din folosirea a două concepte de *harmonia* în locul unuia singur. În relația dintre muzică și instrument, care stă la baza demonstrației din continuare, *harmoni-*

nia va avea în mod constant sensul tehnic și limitat de „acord“ (1). Pentru a crea o analogie între acest exemplu și teoria mai-nainte expusă de Socrate, Simmias va trebui să folosească însă noțiunea de *harmonia* într-un sens filosofic (2), extras din speculațiile pitagoreice despre legea numerelor și principiul universal. (Asupra importanței conceptului de *harmonia* în pitagorism, cf. A. Delatte, *Études sur la littérature pythagoricienne*, Paris, 1915). Așadar Simmias introduce o noțiune descrisă ca *harmonia* (2) într-o demonstrație care va fi fost concepută pentru *harmonia* (1).

⁴⁰⁶ Paralelismul negativ între „liră“ și „armonie“ încearcă să reproducă trăsăturile opoziției trup/suflet, așa cum le prezentase Socrate în argumentul afinității (80 a—b). Dar:

1) Dacă se poate presupune, despre corzi, că sînt „com-puse (*syntetha*), în schimb contrariul nu este afirmat nicăieri despre armonie. Ar fi într-adevăr greu de crezut că „armonia“ universală, a cărei inspirație provenea din extrapolarea proprietăților acordului perfect, va fi apărut vreodată ca un principiu elementar. Pe de altă parte, concepția despre suflet pe care o dezvăluie argumentul afinității are la bază supoziția caracterului elementar al sufletului (*supra*, 78 c—d, 80 b etc.). Așadar singurele attribute care mijlocesc comparația între „suflet“ și *harmonia* 2 corespund conceptelor vide din ultima parte a argumentului lui Socrate („divinul“, „pieritorul“ etc.).

2) Cu aceste restricții, o analogie largă între conceptul platonice de Formă și legea universală a armoniei (*harmonia* 2) poate fi totuși acreditată. Dar Simmias nu atacă teoria sufletului din perspectiva afinității lui cu lumea Formelor (care este criticabilă), ci din perspectiva raportului trup/suflet. I se cere, în consecință, să arate că raporturile trup/suflet și liră/armonie sînt similare ca raporturi și nu în termenii lor izolați. Dar față de liră, conceptul de armonie nu va viza, pe parcursul demonstrației, decît materialitatea sunetelor (*harmonia* 1). Comparația între suflet și armonie ar fi fost acceptabilă dacă, în loc să oblitereze diferența dintre *harmonia* 1 și *harmonia* 2, Simmias ar fi descris-o printr-o relație de felul celei stabilite de Socrate mai-nainte între suflet și Forme.

⁴⁰⁷ În text, *ei diischyrizoito*. Construit prin procedeul reducerii la absurd, contraargumentul lui Simmias ia forma vorbirii indirecte și sugerează un interlocutor imaginar. Textul original constă dintr-un singur period condițional, fără apodoză. Astfel, demonstrația rămâne deschisă într-o întrebare la care va răspunde contraargumentul lui Cebes. Acesta preia, de asemenea, forma indirectă a discursului (cf. *infra*, 87 a și n. 423).

⁴⁰⁸ „Căci nu e chip”: *oudemia mechane an eie*. Termenul *mechane*, care evocă un spațiu artificial al capcanelor și instrumentelor de război (cf. M. Detienne și J.-P. Vernant, *Les ruses de l'intelligence*, Flammarion, Paris, 1974), pare a prelungi implicațiile periferice ale problemei demonstrabilului (cf. *supra*, 85 c—d, pericolul navigației etc.) din perspectiva unui semantism al minciunii și aparenței, dezvoltat de Socrate însuși (*supra*). Astfel, sofismul din demonstrația lui Simmias ricoșează împotriva argumentului criticat.

⁴⁰⁹ Așadar raționamentul lui Simmias nu contrazice afirmația lui Socrate că sufletul stăpânește și trupul se lasă stăpînit (Gallop), ci relația pe care a stabilit-o Socrate între tot ceea ce decurge din „divinitatea” (sau superioritatea) sufletului și nemurirea lui. Presupunînd că „pieirea” armoniei se înregistrează prin simțuri, Simmias atribuie conceptului criticat (*i.e.* sufletul) o materialitate pe care Socrate nu i-o dăduse. El aduce astfel în discuție problema ontologică a rezistenței și destructibilității sufletului, căreia Cebes îi va da o formă clară.

⁴¹⁰ „Să aibă de pățit”: *pathein*. Pentru critica atribuirii predicatului *paschein* unui subiect ca *harmonia* (2), cf. *supra*, n. 312. Aici se încheie obiecția propriu-zisă. Prin intermediul aceleiași comparații cu *harmonia*, Simmias dezvoltă în continuare propria sa teorie despre suflet.

⁴¹¹ Examinarea surselor teoriei care urmează este extrem de dificilă. S-a presupus, pe baza pluralului, că Simmias prezintă o doctrină a grupului din care venea, *i.e.* a pitagoreilor thebani, discipoli ai lui Philolaos. Împotriva acestei soluții stau: 1) faptul că acest discurs se încheie la 86 d printr-un nou plural, de această dată la persoana a doua, care-l situează pe Simmias alături de Socrate și îm-

potriva oponenților imaginari invocați aici; 2) faptul că Cebes, care era „colegul” său, are idei complet diferite despre suflet; 3) faptul că teoria lui Simmias prezintă un aspect eterogen, iar posibilele implicații pitagoreice nu conțin nimic ortodox; 4) presupunerea (Bluck, Hackforth, Gallop) că — în lipsa unor informații certe despre doctrina sufletului concepută de Philolaos și despre cât de mult se poate datora în acest sens cunoștințelor lui de medicină (cf. *infra*, n. 412) — întreaga evocare de la 61 e sq., legată de interdicția sinuciderii, îndepărtează orice analogie între învățăturile lui Philolaos și ideea materialității sufletului. Sugestia că Simmias ar fi pe cale să exprime o teorie de școală ține mai degrabă de ficțiunea literară decît de informația istorică. (Cf. J. Bernhardt, *Platon et le matérialisme ancien. La théorie de l'âme-harmonie dans la Philosophie de Platon*, Paris, Payot, 1971).

⁴¹² „Amestecul și armonizarea”: *krasis kai mizis* (cf. *Smp.*, 188 a):

1) Teoria sufletului-armonie era foarte răspîdită în lumea greacă, dar autorii nu discută despre originea ei (cf. Arist., *de An.*, 407 b—408 a 40; Lucr., III, 94—135). Varianta expusă de Simmias asociază în jurul conceptului de *harmonia* elemente de medicină arhaică, tratate într-o manieră liberă. Doctrina despre „amestecul” contrariilor în organism, care constituie cea mai apropiată dintre sursele probabile, îi aparținea lui Alcmaion (cf. DK, *Alcmaion*, 134); dar la acest autor ea viza stările trupului — i.e. sănătate, boală etc. — și nu alcătuirea lui. Pe de altă parte, ideea echilibrului în interiorul unei structuri cvaternare este în filosofia greacă un motiv foarte persistent, care, datorită conexiunilor mitice (patru vârste, patru elemente etc.), s-a putut adapta permanent celor mai diverse doctrine (filosofia lui Euripide, teoria proporțiilor etc.), pierzîndu-și treptat valoarea proprie. Ipoteza originii pitagoreice a sufletului-armonie, formulată de critica modernă pe baza rolului unic al conceptului de *harmonia* în pitagorism, pare să piardă din ce în ce mai mult teren (cf. C. Field., J. Tate, H. Cherniss), fără a se lăsa totuși înlocuită. Pitagorismul înțelegea prin *harmonia* raportul între numere și nu raportul între entități fizice; de asemenea, o reprezentare materială a sufletului, ca cea propusă aici de Simmias, este

cu desăvîrșire exclusă din cadrul său. Dar pitagorismul a cunoscut în sec. V—IV o difuziune care, fără îndoială, știrbise integritatea doctrinei îndeajuns pentru ca principalele sale concepte să fie „decupate” în folosul altor teorii. Pentru Burnet, spusele lui Simmias ilustrează o adaptare a conceptului de *harmonia* la „opiniile școlii siciliene de medicină, care avea la bază doctrina lui Empedocle despre cele patru «elemente», identificate cu «opușii» — fierbinte și rece, umed și uscat”. Desigur, o asemenea evoluție nu se poate dovedi (Hackforth); totuși atît popularitatea reprezentărilor sufletului-armonie cît și enorma difuziune a conceptului de *harmonia* ne îndreptățesc să presupunem că ipoteza este corectă, mai ales într-o formulare precaută ca aceasta: „Teoria lui Simmias ar putea fi o reinterpretare sau o *interpretare greșită* (s.n. *M.T.*), general răspîdită, a ceea ce fusese, la origine, o credință pitagoreică” (Bluck; cf. de asemenea Cornford și Mondolfo). În vremea lui Platon ea se afla, oricum, pe buzele tuturor (Diogenes Laertius atribuie pînă și eleaților o doctrină a sufletului-amestec, cf. IX, 29). Teoria prezentată aici este, probabil, una din variantele posibile.

2) Simmias o formulează în două enunțuri care au drept subiect trupul (*a*) și sufletul (*b*); se menține astfel paralelismul din prima parte a discursului (86 b—c). Sensul oscilează permanent între un metaforism medical [*xynemenon*, „își datorește coeziunea”, (*a*); *krasin*, „amestec”, (*b*)] și unul muzical [*entetamenon*, „își datorește tensiunea”, (*a*); *harmonian*, „armonie”, (*b*) — cf. și *infra*, *hotan chalaſthei... e epitathei...*, „de cîte ori... provoacă... o tensiune sau o relaxare”]. O comparație ia naștere între liră și trupul omenesc astfel încît acesta din urmă devine *tertium comparationis* în relația dintre suflet și armonie. Cele patru elemente din care este alcătuit trupul se raportează așadar la structura lirei și nu la armonia însăși, cum presupune Gallop. În opinia lui Gallop, metafora medicală a „contrariilor” ar face din armonie o rezultantă a componentelor materiale ale lirei și nu una a „notelor muzicale”. De aceea, el ajunge la concluzia că Simmias ar fi conceput sufletul ca pe o stare a trupului, care depindea de „combinația” (*krasis*) elementelor. Această lectură reutilizează pe cont propriu modelul lui Alcmaion. Pentru inter-

pretarea exactă a teoriei lui Simmias, două elemente ni se par esențiale:

I subordonarea sintactică din original a enunțului (a) (despre trup) față de enunțul (b) (despre suflet) transformă realizarea ideii verbale din (a) (*litt.* „în măsura în care este încordat...“) într-o condiție a conceptului de *harmonia* din (b). Sensul general al frazei ar fi: „sufletul este armonie și există ca *urmare a faptului că* elementele corporale care intră în alcătuirea trupului omenesc au fost bine instrunate și se încheagă bine laolaltă“. Acesta pare să îndreptățească ipoteza lui Gallop. Dar

II definiția sufletului conține un element suplimentar în raport cu aceea a trupului: proporționalitatea. Aceasta este o condiție fundamentală câtă vreme pieirea sufletului depinde de ea (cf. *infra*, *ametros*, „excesiv“). Exprimarea adverbială a noțiunii de proporție (*metrios*, „în potrivă proporție“) arată că ea este cea care determină predicatul de existență al sufletului. Așadar trupul este un ansamblu de elemente fizice, iar sufletul este condiția (sau principiul) combinării lor și nu combinația însăși. Numai așa putem înțelege implicația de la 86 c despre caracterul lui totodată „divin“ (*theios*) și „pieritor“ (*olethros*; cf. n. 413). Pentru alte interpretări ale teoriei sufletului, cf. Gallop, *ad l.*

3) Adoptarea definiției ca formă de discurs este foarte importantă în context. Se înregistrează astfel prima încercare de a analiza și defini natura sufletului (Bernhardt, *apud* Loriaux). În partea a doua a discuției, această preocupare va juca același rol pe care l-au avut, în prima parte, definițiile lui funcționale (*i.e.* sufletul-gîndire).

4) Utilizarea raportului liră/armonie aruncă o nouă lumină asupra obiecției propriu-zise (85 e—86 b). Sub forma unui contraargument, Simmias a avansat, în realitate, premisele propriei sale teorii. Contraargumentul său este o falsă verificare a argumentului afinității, făcută dintr-un punct de vedere diferit (*i.e.* care adoptă premise diferite de premisa socratică a cunoașterii).

⁴¹³ Loriaux este de părere că *armonia* despre care vorbea Simmias ar fi „o combinație de forțe fizice, fără in-

tervenție superioară“. Dimpotrivă, singurul progres adevărat pe care îl aduce argumentul lui Simmias este ideea că același lucru poate fi totodată „divin“ și „pieritor“ (*supra*). Manifestarea unor îndoieli în privința nemuririi sufletului nu atacă așadar nici unul din adevărurile stabilite în prima parte a demonstrației. După ce s-a acceptat că sufletul este divin, va trebui ca Socrate să demonstreze că el este și indestructibil (cf. și *infra*, n. 422).

⁴¹⁴ „Făcut de mâini omenești“: *en tois ton demiourgon ergois pasi*. „Sînt incluse probabil aici obiecte precum picturi, țesături, construcții, mobilă (cf. R., 400 d 11—401 a 8), care prezintă o structură, dar care nu produc nimic analog cu muzica vreunui instrument“ (Gallop). După cum s-a remarcat, termenul *harmonia* se apropie aici de sensul său etimologic („îmbinare“, cf. *harmottein*, orig. „a potrivi“, „a face să corespundă“, „a îmbina“ părțile unui întreg etc.).

⁴¹⁵ „Focul sau putreziciunea“ (*e katakauthei e katasphei*): după cum ar fi vorba de cremație (*tephrosis*) sau de îngropăciune (*taphos*). Grecia clasică le-a menținut pe amîndouă.

⁴¹⁶ „Primul“: datorită proporției pe care o include, sufletul are o materialitate diferită de aceea a „părților constitutive“ (*i.e.* adică de a trupului, *ta en toi somati*)

⁴¹⁷ „Privind în felul lui pătrunzător“ (*diablepsas*): într-adevăr, textul nu pare să facă nici o aluzie la celebra tradiție despre ochii exorbitați ai lui Socrate (cf. Loriaux, Gallop). — „Zîmbind“ (*meidiasas*): acest gest paradoxal — singurul schițat de Socrate în momentele dificile ale unei argumentări (cf. *euporotos*, „încurcat“) — nu va lipsi niciodată în portretele sale ulterioare (cf. ocurențele participiului *meidiasas* la Plutarh etc.).

⁴¹⁸ „Au cîntat în ton“: în text, *prosaidein*. Prin acest joc de cuvinte, Socrate viza faptul că discursul lui Simmias s-a întemeiat pe un exemplu muzical și că acest gen de raționamente este propriu pitagorismului.

⁴¹⁹ „Mai înainte“ — adică la 77 b. — „Obiecție“: *enk-lema*, cf. n. 386. Cebes reamintește problema generală (70 a—b) recapitulînd prima parte a demonstrației și pregătește astfel argumentele nemuririi sufletului.

⁴²⁰ „Înainte de a intra“: *elthein*. Cebes răspunde la metafora morții-călătorie, utilizată de Socrate, cu o metaforă a nașterii-călătorie.

⁴²¹ „Pe deplin convingător“: în text, *hikanos apodeideichthai*, (*apodeiknynai*, „a demonstra“). Cebes nu exprimă acum punctul de vedere al omului comun, ca la 69 e—70 b (cf. n. 206). Vorbind despre relevanța demonstrativă a argumentelor (*hikanos*, „suficient“, cf. *supra*, n. 298), el situează întreaga discuție în sfera dialecticii, care este diferită de aceea a convingerii persuasive (*pistis*).

⁴²² *Dirinitatea* sufletului (i.e. atributele care decurg din pre existența lui) și *indestructibilitatea* lui (i.e. atributele care decurg din nemurirea sufletului) sint diferite. Atitudinea lui Simmias a fost radicală în această privință. Cebes în schimb pornește de la premisa că superioritatea generală a sufletului (cf. *diapherein*, *litt.* „se deosebește“, cu sensul „este superior“) ar include și un fel de „rezistență“. El concepe această calitate sub două aspecte: a) „tărie“ (cf. *ischyroteron*, „mai rezistent“) și b) „longevitate“, cf. *polychronioteron* (*litt.* „care trăiește mai mult timp“). Asocieria trăsăturilor a) și b) se va dovedi însă mai importantă decât obiecția propriu-zisă: ea îi va lăsa în esență lui Socrate sarcina de a transforma o calitate relativă într-una absolută (*anolethron*, „indestructibil“ și *athanaton*, „nemuritor“, „etern“; cf. și n. 646). Adevărata dificultate în argumentul nemuririi constă din precizarea unei relații între durata de viață a sufletului și rezistența lui; cu ajutorul lui Cebes această problemă va fi ocolită. De asemenea Cebes nu arată în ce constă calitatea sufletului de a fi *ischyros* („puternic“). *Ischyne* înseamnă „forță fizică“. Transferat dintr-un vocabular competitiv și eroic, acest cuvânt introduce un metaforism al luptei care va reveni în demonstrația lui Socrate însuși (cf. *infra*, 103 a și n. 605).

⁴²³ Contraargumentul lui Cebes este conceput ca o verificare a raționamentului lui Socrate prin intermediul contraargumentului lui Simmias. El constă din două părți: refutarea primei obiecții și demonstrația propriu-zisă. Prima parte, i.e. răspunsul lui Cebes către Simmias, ia forma unei confruntări între argumente care își vorbesc. Stilul indi-

rect larg care rezultă conferă discursului filosofic o autonomie comparabilă cu aceea a visului (60 e) sau a filosofiei (83 a) din secțiunile libere.

⁴²⁴ Cu alte cuvinte, „ce anume te împiedică să i te alături lui Socrate în credința că sufletul este nemuritor?” Într-adevăr, din punctul de vedere al lui Simmias este suficient să admitem că superioritatea sufletului implică „tăria” lui (*ischyne*), pentru ca punctul de vedere al lui Socrate să fie demonstrat (cf. *supra*, n. 421). Cebes va introduce o distincție suplimentară.

⁴²⁵ „Să dăinuie”: *soizesthai* (litt. „să se salveze”, „să supraviețuiască”). Cauzalitatea directă, stabilită prin intermediul acestui verb, între putere (*to asthenesteron*, „partea cea mai nerezistentă”) și longevitate (*to polychronesteron*, „partea cea mai durabilă”) este simplă și are un caracter empiric. Cebes va încerca să o substituie printr-o relație de adâncime (cf. *infra*, n. 432), disimulând o altă dificultate (cf. n. 422). — „Cît și cealaltă”: cuvintele *en toutoi toi chronoi* (litt. „în tot acest timp”) ni se par neclare în măsura în care răspunsul prezumtiv al lui Simmias ar trebui să ia în considerare ipoteza eternității sufletului. Este posibil însă ca această perspectivă limitată să se datoreze unei conformări la teza pe care o va susține în continuare Cebes.

⁴²⁶ Hackforth este, credem, îndreptățit să vadă în aceste cuvinte, care atrag atenția asupra teoriei lui Cebes, un indiciu al originalității ei.

⁴²⁷ „(De) o imagine” (*eikonos tinos*). Cu alte cuvinte, demonstrația lui Cebes va lua și ea forma unei analogii între patru termeni: raportul trup/suflet este comparat cu raportul veșmînt/țesător (în care „țesător” simbolizează „om”). Referindu-se însă la contraargumentul lui Simmias ca la o „imagine”, Cebes îl preia totodată ca pe un discurs personificat. Propria sa demonstrație este lăsată a) să „vorbească” singură (cf. *supra*, n. 407 și 423) și b) să pună în scenă, în stil indirect, o mică „dramă” între interlocutori imaginari (cf. *infra*, „l-ar întreba”, „i s-ar răspunde” etc.).

⁴²⁸ Împotriva opiniei lui Burnet, condiția ca cel care posedă haina să o fi făcut el singur se va dovedi esențială

(cf. și n. 433 etc.). Această primă mențiune a ei nu este superfluă, așa cum consideră Loriaux, deoarece aici Cebes stabilește termenii demonstrației ulterioare.

⁴²⁹ „Omul este cu mult mai durabil“ (*polychronioteron*). În acest caz, *polychronios* („durabil“) ține locul lui *ischys* („tare“) deoarece are un înțeles fizic: omul este mai *puternic* decât veșmîntul.

⁴³⁰ Aici se încheie prima parte a contraargumentului lui Cebes. Ea a constat din exprimarea proporției trup/suflet = veșmînt/țesător (= om) și din reducerea la absurd a raționamentului lui Simmias. Particularitatea exemplului lui Cebes constă în faptul că unul din cei patru termeni reprezintă sinteza termenilor care intră în raport. Astfel, Cebes poate conferi termenului „om“ attribute ale trupului (*ischyne*, „putere“, cf. n. 422), deși, în proporția dată, el corespunde, prin poziție, sufletului.

⁴³¹ „A țesut și apoi a uzat“: *katatripsas kai hyphemenos* (și *infra*): cf. *supra*, n. 428. Compararea „tunicii“ cu trupul omenesc pare a fi o idee a cinicilor (cf. M. Gigante, „RAAN“, 1970, 33—40).

⁴³² Cebes încearcă să construiască un concept de „tărie“ (*ischyne*) diferit de acela al lui Simmias. Diferența rezidă într-o nouă raportare la noțiunea de durată (cf. *supra*, n. 422). Ea produce un efect pe care Gallop l-a numit „distincția între clase și membrii lor“. „Oamenii ca clasă durează mai mult decât hainele folosite permanent. Dar anumite haine durează mai mult decât anumiți oameni și chiar omul cu viața cea mai lungă va pieri înainte de haina terminată în ziua morții sale. Se cere remarcat că oamenii și hainele deopotrivă au o durată a vieții finită și că, de aceea, un membru al clasei care trăiește mai mult poate pieri înaintea unui membru al clasei care trăiește mai puțin“ (Gallop).

⁴³³ Transferul de trăsături ce caracterizează raportul țesător/veșmînt asupra raportului suflet/trup implică folosirea unui metaforism artizanal (*hyphainein*, „a coase“), aplicat adeseori de autorii greci diverselor aspecte ale naturii.

Dar teoria lui Cebes se deosebește de imaginea „tradițională“ (cf. Burnet etc.) a trupului-veșmînt prin aceea că: 1) „șesătorul“ ține aici locul sufletului uman (*psyche*) și nu al unui principiu vital nediferențiat; 2) analogia între suflet și șesător are la bază ideea că sufletul „șese“ *singur* veșmîntul pe care îl poartă. În discurs, această imagine corespunde unui nou aspect al raportului trup-suflet (cf. *supra*: boală, detenție, dominare etc.).

⁴³⁴ Un răspuns care, de data aceasta, i se adresează lui Socrate. Cf. *supra*, n. 423.

⁴³⁵ Raționamentul lui Cebes presupune așadar că, sub aparența continuității biologice, în viața unui om se succed mai multe trupuri; iar sufletul este funcția care creează această aparență. Din perspectiva lui Cebes, imortalitatea nu va rezulta așadar din confruntarea sufletului cu trupul, ci din confruntarea unui singur suflet cu infinitatea trupurilor.

⁴³⁶ „Trupul unui om curge“ (*reoi*). Imaginea creată de verbul *reisthai* („a curge“) a dat naștere ipotezei că Heraclit ar fi stat la originea acestei teorii (Burnet). Dar, așa cum pe bună dreptate observă Hackforth și Loriaux, există o diferență între faptul că Platon poate folosi terminologia lui Heraclit, a cărui concepție o cunoștea prea bine, și ipoteza că Heraclit însuși s-ar fi referit vreodată la trupul omenesc ca la un caz particular în cadrul celebrei sale teorii a „fluxului“. Cebes compune în fața lui Socrate o doctrină despre suflet a cărei originalitate rezidă într-o anumită manieră de a combina elementele tradiționale. Din această perspectivă, metafora curgerii, care este un instrument de transpoziție în cadrul intertextului „trupul-veșmînt“, are mai curînd un caracter ironic.

⁴³⁷ „Cu o șesătură nouă“. După cum remarcă Gallop, acesta este singurul punct șubred în analogia lui Cebes: pentru ca ea să fie exactă ar trebui ca „șesătorul“ să facă toată viața unul și același „veșmînt“.

⁴³⁸ Deși lucrurile se petrec ca și cînd moartea trupului ar provoca anihilarea totală a ființei, ca și cînd sufletul ar fi subordonat în acest proces: întorcîndu-se iar îm-

potriva lui Simmias, noul raționament pare să facă o distincție între cauza aparentă și cauza profundă a morții.

⁴³⁹ Noul pas în demonstrația lui Cebes scoate în evidență dificultatea unei confruntări între doctrina sa și doctrina lui Socrate. În concepția lui Cebes există, pe de o parte, o discontinuitate a trupului dincolo de continuitatea aparentă asigurată de suflet și, paralel cu ea, o continuitate a sufletului care depășește discontinuitatea trupurilor succesive. Dar în acest caz, dacă un suflet poate trăi de mai multe ori, moartea nu mai este limita vieții sale. Se ridică pe de altă parte o întrebare în privința cauzei care face ca sufletul să înceapă, la un moment dat, să țeasă un *alt* veșmint.

⁴⁴⁰ „Oboseala“ (*to ponein*) se poate descrie ca funcție a relației trup/suflet și variază odată cu numărul de trupuri. Admițând că acest număr crește la infinit, un singur suflet ar fi capabil să parcurgă totalitatea trupurilor numai dacă rezistența sa ar scădea de asemenea la infinit. Transformarea argumentului despre nemurire într-un argument „ontologic“ despre rezistența sufletului are, credem, implicații logico-matematice și vizează problema limitei într-o progresie care tinde spre infinit.

⁴⁴¹ S-au adoptat două soluții pentru traducerea termenului *dialysis* („desfacere“): a) despărțire — i.e. (a sufletului) de trup și b) disoluție — i.e. a trupului. Optăm pentru sensul a) deoarece cauza reală a „epuizării“ sufletului, aceea care îi aduce pieirea definitivă (*olethron*), nu este moartea (i.e. descompunerea) trupului (cf. n. 439), ci intrările și ieșirile succesive ale sufletului din trup, care „sînt asemeni unor traume“ (Gallop).

⁴⁴² „S-o perceapă“ (*aisthesthai*): adică s-o anticipeze. Pentru ca cineva să aibă această putere, ar trebui să păstreze conștiința stadiilor anterioare ale sufletului său și să-l poată urmări declinul.

⁴⁴³ „Indestructibil și nemuritor“ (*anolethron kai athanaton*); cf. *infra*, 95 b—c etc. Simmias lasă să se înțeleagă că *olethros* ar desemna moartea reală și definitivă a sufletului, spre deosebire de *thanatos*, care este moartea în sensul obișnuit. Socrate va prelua distincția dintre *anolethros*

și *athanatos* și o va interpreta în cadrul argumentului final. Pentru Hackforth, aici nu se manifestă încă o distincție între *anolethros* și *athanatos*. Punctul de vedere contrar este susținut de O'Brien („CQ”, 1968, 97) și de Gallop. Cf. și n. 521.

⁴⁴ Această concluzie readuce discuția în stadiul în care se afla înainte de argumentul afinității. Dar teama pe care o invocă acum Cebes nu mai este aceea a „copilului” sau a „omului comun”.

⁴⁵ Dezbateră ulterioară va sta într-adevăr sub semnul unei incertitudini (cf. *L. pr.*). Profunzimea acestei transformări se reflectă printr-o serie de elemente dramatice care estompează limita între partea întâi și partea a doua a demonstrației (i.e. 78 b), mutînd jumătatea dialogului aici.

⁴⁶ „Nu comporta o soluție certă” (*ta pragmata apista*). Neliniștea auditoriului nu a fost provocată de cele două contraargumente, ci de observațiile cu caracter teoretic din preambulul contraargumentului lui Simmias. Dacă imortalitatea face parte din categoria indemonstrabilului, i.e. a problemelor care nu comportă o soluție certă (*ta apista*), atunci nici un argument nu poate produce o convingere absolută în privința ei. Este concluzia la care va ajunge Socrate însuși (107 b). De aceea preliminarile discursului său despre metodă vizează situarea corectă a cunoscătorului în raport cu *natura* obiectului cunoscut.

⁴⁷ Intervenția lui Echecrates răstoarnă perspectiva spațială a narațiunii: întrebarea din gîndul său nu i se adresa lui Phaidon, ci lui Socrate însuși, ca și cum Echecrates ar fi fost unul din asistenți. Această complexitate contribuie în cel mai înalt grad la delimitarea celor două „jumătăți” ale dialogului. Remarcăm totodată frecvența neobișnuită a termenilor din familia lui *peithein* („a convinge”), într-un pasaj în care demonstrabilitatea însăși este în joc (cf. și *supra*, n. 101).

⁴⁸ Dacă această deducție este menită să aducă aminte că Echecrates însuși era pitagoreu, ca și Simmias și Cebes, și să contribuie la „unificarea” celor două scene ale narațiunii (cf. *L. pr.*), în schimb ea nu ține seama de faptul că teoria sufletului-liră, așa cum a expus-o Simmias, nu

avea multe în comun cu pitagorismul (cf. *supra*, n. 411, 412). Ca de obicei, Platon își tratează „sursele” cu cea mai mare libertate.

⁴⁴⁹ „Și-a pierdut curajul” (*egeneto achthomenos*). În situația lui Socrate, o întrebare despre *curajul* de a continua această demonstrație atrage în mod inevitabil o altă întrebare, care vizează *curajul* lui în fața morții.

⁴⁵⁰ „Cît îți stă ție în putință mai exact”: în text, *hos dynasai akribestata*. Ca și la început, Echecrates se arată exigent în primul rînd cu acuratețea relatării (cf. *supra*, n. 4). Dar discuția între Socrate și discipolii săi a ajuns la un moment critic: Socrate va încerca să imite printr-un **argument** revelația sa interioară (i.e. nemurirea sufletului). Platon însuși refuza să creadă că adevărul suprem ar putea fi cuprins în cuvinte. Reproducerea „exactă” a spuselor lui Socrate de aici încolo este echivalentă cu transformarea lor într-o doctrină de felul celor care golesc cuvîntul filosofic de sensul lui viu. Cu cît Phaidon s-ar arăta mai „exact” în forma discursului, cu atît mai de nepătruns ar rămîne convingerea însăși a lui Socrate.

⁴⁵¹ Epoca homerică și epoca arhaică au impus societății grecești o delimitare foarte strictă a claselor de vîrstă și un anumit ceremonial al formelor de „respect” pe care tinerii îl datorau bătrînilor. Este a doua oară cînd Phaidon face o apreciere la adresa lui Socrate. Cf. *supra*, 58 e—59 a.

⁴⁵² În acest pasaj se confruntă metaforismul medical (*iasato*, „să ne găsească leacul”, *supra*), legat, aici, de tema filosofului-tămăduitor (cf. epitetul „descîntător”, la 77 e—78 a) și metaforismul militar (*pepheugotas*, „eram ca niște înfrinți” etc.), care îl prezintă pe Socrate într-o postură de „comandant” (spre deosebire de aceea de „victimă” sau de „vînat”, în care a apărut la 63 c — cf. n. 98). Metaforismul agresivității războinice pregătește cel de-al patrulea argument.

⁴⁵³ „Pe un scăunel” (*epi hamaizelou tinos, scilic. diphrou*, Loriaux). Acest nou element de „scenografie” continuă ultima imagine din introducerea dialogului (cf. n. 45).

⁴⁵⁴ Acest pasaj a prilejuit o controversă pe tema virstei pe care ar fi avut-o Phaidon la data morții lui Socrate (399). Urmăm, în această privință, interpretarea lui Robin: Socrate glumea pe socoteala obiceiului lui Phaidon de a purta părul lung, deoarece acesta depășise, probabil, virsta la care atenienii și-l lăsau astfel.

⁴⁵⁵ „Să-ți tai pletele“: *apokerei*. Tăierea părului era un semn de doliu (cf. A., Ch., 7; II., XXIII, 141; S., El., 449 etc.).

⁴⁵⁶ Așadar motivul „doliului“, la care s-a făcut aluzie mai sus, are funcția de a identifica destinul lui Socrate cu destinul argumentului său: dacă acesta din urmă va fi salvat, nici un semn de jale nu trebuie să însoțească moartea lui Socrate. Imaginea „argumentului viu“ ilustrează concepția lui Platon despre dialectică.

⁴⁵⁷ Neputînd să-și recapete, de la spartani, cetatea Thyrea, argienii ar fi jurat să nu mai poarte părul lung pînă ce o nouă încercare nu va fi fost încununată de succes. Cf. Hdt., I, 82.

⁴⁵⁸ Adică pe Simmias și pe Cebes (Gallop), și nu contra-argumentele lor, pe de-o parte, și misologia, pe de altă parte (Dorter).

⁴⁵⁹ O nouă aluzie la faptul că Socrate va muri la apusul soarelui (cf. *supra*, 61 e) întărește unitatea dramatică a dialogului.

⁴⁶⁰ Atacat de un crab uriaș, în timp ce se lupta cu Hydra din Lerna, Heracles îl chemase în ajutor pe nepotul său Iolaos. Întreținîndu-l pe Socrate în acești termeni, Phaidon întărește totodată metaforismul luptei și al atacului.

⁴⁶¹ Pasajul 88 e—91 e deschide o discuție în care se va urmări stabilirea premiselor metodologice ale ultimului argument (cf. L. pr.). Socrate încearcă să-și convingă interlocutorii în privința faptului să șubrezenia sau inconsistența unui raționament nu pot fi extinse asupra adevărului însuși. În acest scop el creează conceptul de *misologia* („ură față de argumente“) după un model existent:

misanthropia („ură față de oameni“). Mecanismul lor comun va fi descris în continuare.

⁴⁶² Gallop remarcă faptul că Socrate susținuse, nu cu mult înainte, că răul suprem (*eschaton*) ar fi să consideri lumea sensibilă drept adevărată (83 b—c), dar arată că, luate în sens larg, aceste propoziții nu se exclud.

⁴⁶³ „Și apoi iarăși invers“; în text, *kai authis heteron*. Înțelegerea acestor cuvinte depinde de sensul gramatical conferit termenului *heteron*. Dacă el este complement (Olympiodoros, Dirlmeier, Hackforth etc.), putem considera că Socrate vorbește despre o a doua persoană, care ar provoca repetarea deziluziei. Dimpotrivă, dacă *heteron* este atributul complementului *touto* (Loriaux, pe urmele lui Robin; cf. și Casini etc.), înseamnă că Socrate are în minte posibilitatea ca aceeași persoană să fie subiectul unei permanente oscilări între iluzie și deziluzie. Deși demonstrația lui Loriaux în favoarea ultimei soluții este corectă (ea se bazează pe analogia între acest pasaj și ceea ce i se întâmplă „misologului“ la 90 b), textul ni se pare în continuare neclar. Este posibil ca Platon să fi recurs în mod intenționat la o exprimare ambiguă.

⁴⁶⁴ „Nu este frumos“, *litt.* „nu se cuvine“, „este impropriu“ (*aischron* — cf. X., *Mem.*, III, 8, 7, *apud* Loriaux). Cf. *supra*, *proskrouon* („dezamăgiri“), și *infra*, *aneu technes* („fără să știe nimic“): punând mizantropia pe seama unei „decepții“, Socrate pregătește o critică destul de indulgentă — după cum s-a remarcat — a misologiei însăși. La baza erorii descrise astfel nu stă însă naivitatea, ci o lipsă de metodă care atrage, în cazul mizantropului, inadecvarea la situație, iar în cazul misologului, falsa interpretare a adevărului.

⁴⁶⁵ În text, *aneu technes* (cf. și *supra*, 89 d) *tes peritanthropeia* (*litt.* „fără metodă în ceea ce privește natura relațiilor dintre oameni“). Stabilirea unui raport între metoda de cercetare și natura problemei cercetate este esențială pentru discuția care urmează. Termenul *techne*, prin care Platon viza abordarea științifică (sau metodică) a unei probleme, apare de multe ori în cursul acestui pasaj.

⁴⁶⁶ Prin folosirea categoriilor „mare“ și „mic“, acest exemplu face tranziția între primul argument din partea întâi a demonstrației (argumentul contrariilor: 70 c—72 a) și ultimul argument din partea a doua a demonstrației (argumentul indestructibilității: 102 b—107 a).

⁴⁶⁷ Explicația „tu m-ai atras...” etc. pare destul de obscură. În opinia noastră, Socrate voia să îndepărteze eventuala concluzie că această „asemănare“ (*homotosis*) ar putea să rezide în raportul cantitativ („majoritate“ / „minoritate“). Pentru Socrate, principiul după care valoarea comună medie ar fi reprezentată de majoritatea membrilor unei clase, iar valoarea specifică excepțională, numai de câțiva, este aplicabil la oameni, dar nu neapărat la raționamente. Asemănarea dintre oameni și raționamente nu stă așadar în faptul că există un anumit număr de oameni obișnuiți și de raționamente contestabile sau false, ci în felul incorect (cf. *aneu technes*) al misantropului, respectiv al misologului, de a se raporta la existența lor. Faptul că un argument admite obiecții nu dovedește că și concluzia lui admite mai multe soluții (de pildă, mediocritatea unui om nu dovedește mediocritatea generală a oamenilor; ca dovadă, am putea adăuga, există oameni răi sau oameni buni, după cum există argumente corecte — cf. *infra*, 100 a etc.).

⁴⁶⁸ În partea a doua a comparației sale, Platon acuză de „misologie“ o categorie de filosofi pe care, ca și în alte lucrări, îi numește *antilogikoi* (i.e. „cei care argumentează *pro* și *contra* unei teze“). În înțelesul strict al cuvântului, aceștia ar trebui să fie sofistii, care stăpâneau arta de a demonstra contrariul oricărei afirmații mai-nainte acceptate. Se pare că Protagoras, în opinia căruia existau doi *logoi* contradictorii în legătură cu orice (DL, IX, 51), ar fi oferit pentru prima dată exemplul unor astfel de exerciții. Ele se numeau *antilogiai*. Sub un titlu asemănător (*Dissoi logoi*, „Raționamente duble“), ne-a parvenit un celebru tratat de sofistică de la sfârșitul secolului cinci, al cărui autor (necunoscut) încearcă să demonstreze, pe rînd, că binele și răul, dreptul și nedreptatea etc. sînt identice, apoi că sînt diferite. Începînd cu jumătatea secolului cinci, lumea greacă a fost invadată de sofisti itineranți dispuși să ini-

țieze în această uimitoare artă pe oricine ar fi putut să-i plătească. Platon se arată de obicei mult mai vehement la adresa lor. Aici însă este vorba în primul rînd de prezentarea sofîștilor ca *misologikoi* și abia în mod secundar ca *antilogikoi*. R. Robinson a încercat să delimiteze două noțiuni pe care Platon le opunea în mod constant dialecticii: antilogia, sau plăcerea de a susține întotdeauna argumentul contrar, și eristica, sau încercarea de a repurta o victorie asupra interlocutorului (*Plato's Earlier Dialectic*², 89 — *apud* Hackforth). În cazul de față, această distincție nu poate fi aplicată deoarece, departe de a se limita la o anumită categorie de sofîști, Socrate va lua imediat în discuție și pe „fizicienii“ vremii sale, extinzînd metoda antilogică asupra ontologiei însăși. (Despre fizicieni ca *antilogikoi*, cf. M. Guérault, *apud* Loriaux).

⁴⁶⁹ „Nici între realități“ (*ton pragmaton*) / „nici între raționamente“ (*ton logon*): Socrate face o distincție pe care în continuare o va abandona (*infra* și n. 473). — „Necorrupt“: prin *hygies* (*litt.* „sănătos“), auditoriul este din nou introdus în universul „bolii“ și al „sănătății“.

⁴⁷⁰ „Să fluctueze“: în text, *strephetai*. Această critică pare să ascundă o aluzie la motivul fluxului universal, impus de Heraclit. Ea arată că, mai mult decît un „gen“ retoric, antilogia simboliza, pentru Platon, o anumită manieră de a gîndi, ilustrată în egală măsură de cei care se preocupă de forma discursului și de cei care analizează procesele fizice din univers.

⁴⁷¹ Euripos: strimtoare între Eubeea și Beoția. După cum ne informează autorii antici, curenții se schimbau cu o viteză uluitoare în această zonă (Str. IX, 28 etc.).

⁴⁷² Astfel exprimat, reproșul pentru lipsa unei metode științifice pare să explice în adîncime sensul metaforei „schimbului“ între „monezi“ (*nomismata*) și a „monezii adevărate“ (*orthon nomisma*) de la 69 a—b (cf. și *supra*, n. 191). Ideea că raționamentele (*logoi*) sînt forme de adaptare la natura unei probleme, reflectînd perspective diferite în abordarea ei, și că, sub aparenta lor fluctuație, adevărul însuși este întotdeauna același pare să se datoreze

intuiției a ceea ce, folosind o expresie modernă, am putea numi *transformări* în cadrul unui sistem de relații.

⁴⁷³ „În cuprinsul realității“ (*ton ontou*). Se sugerează aici că, dincolo de statutul lor logic, raționamentele au o existență substanțială, în virtutea căreia pot sta printre lucruri. Această idee contrazice distincția făcută la 90 c între „realități“ (*pragmata*) și „raționamente“ (*logoi*; cf. *supra*, n. 469). Suprapunerea sensului ontologic peste sensul epistemologic în cadrul „existentului“ (*to on*) atestă influența lui Parmenide și, în general, componenta eleată în formația lui Platon.

⁴⁷⁴ „Sănătatea“ percepției corespunde, așadar, „sănătății“ realului (*supra*, 90 c și n. 469, final). Prin acest metaforism, imaginea „bolii“, predominantă în raportul sufletului cu trupul, este completată cu o imagine a „sănătății“, ce caracterizează relația de cunoaștere (*i.e.* raportul între suflet și filosofie).

⁴⁷⁵ Aristotel va prelua aceste idei în teoria sa despre cele două feluri de retorică: retorică persuasiunii psihologice și morale, care folosește argumente subiective, și retorică adevărului, bazată pe demonstrația logică (*Rh.*, I și II, 18—26).

⁴⁷⁶ Aceste cuvinte reflectă o anumită conștiință a faptului că pericolul sofist era latent în însăși metoda lui Socrate (cf. Hackforth și trimiterile sale la F. M. Cornford, *Plato's Theory of Knowledge*, 190 etc.). Ele se pot interpreta în sensul că adevăratul dialectician urmărește în primul rînd să se convingă pe sine cu ajutorul celorlalți, *i.e.* prin intermediul dezbaterii, și numai în mod secundar să-i convingă, odată ce adevărul a fost stabilit. Dacă nu ar fi așa, promisiunea lui Socrate de a-și pleda cazul mai convingător decît în fața tribunalului heliastic (63 b etc.) și-ar pierde înțelesul.

⁴⁷⁷ Cf. *supra*, n. 114: este pentru a doua oară cînd Platon lasă să se înțeleagă că atitudinea filosofului în fața morții, așa cum o zugrăvește acest dialog, este în primul rînd inspirată de o paradigmă eroică a culturii tradiționale (*supra*, 64 a). Pe de altă parte, Socrate mărturisește

aici o îndoială — nu în ceea ce privește convingerea lui personală, ci mai degrabă în legătură cu demonstrabilitatea nemuririi.

⁴⁷⁸ Și anume, fiind gata să primesc orice obiecție întemeiată, chiar dacă ar fi ca ea să-mi clatine convingerea. Acceptarea acestui risc conferă o mare frumusețe dezbaterii care va urma.

⁴⁷⁹ „Ca o albină“ (*hospes melitta*)... „acul“ (*to kentron*). Albinele au fost invocate și la 82 a—b, ca paradigmă a societății omenești. Aici se face apel la cu totul alt aspect al simbolismului lor. Pasajul este de obicei apropiat de un fragment al poetului Eupolis (94 Kock), în care se vorbește despre elocința lui Pericle (Archer-Hind, Wohlrab, Burnet etc.). Nu împărtășim însă concluziile lui Loriaux în ceea ce privește caracterul lui peiorativ. Încheind prima parte a discursului despre metodă cu o expresie — probabil proverbială — despre înțepătura albinei, Socrate pune în joc un întreg metaforism esoteric. În tradiția greacă, albinele reprezintă virtuțile și puritatea spiritului. Ele se asociază în mod special cu Muzele (cf. Ar., *Ec.*, 974; Athen., 14, 633 a), pe care uneori le substituiau (Varro, III, 16, 7 etc.). Ființele inspirate, precum preotesele anumitor zei (ale Artemidei din Efes, de pildă: Pi., *Fr.*, 123) sau poeții, puteau primi epitetul de *melittai* (Sofocle — „albina atică“ etc.). Pentru Platon, albinele erau fără îndoială divine (*Ion*, 534 b). Această idee, pe care o va împărtăși, de asemenea, Aristotel (G. C., III. 20), preia, credem, elementele unui simbolism pe care motivul albinei trebuie să-l fi cunoscut în cadrul doctrinelor esoterice, de vreme ce, conform tradiției, albina putea să întruchipeze sufletul (*Schol. E. Hipp.*, 77). Atît prescripțiile alimentare de tip pitagoreic legate de viața albinelor — precum interdicția de a mânca fasole și carne (Plin., IX, 12) — cît și relația mitică dintre albine și zeii cultelor esoterice (Demetra, Dionysos) îndreptățesc această ipoteză. Albinele se caracterizează printr-o serie de atribute care le scot din rîndul viețuitoarelor obișnuite: se nasc prin palingeneză, nu au sînge, nu respiră etc. Ele produc hrana sacră care se administra copiilor prodigioși ai Olimpului (Zeus, Dionysos); există, printre numeroasele ipostaze ale părintelui olimpian, un Zeus Mellissaios. Simbolismul albinei este legat, de asemenea, de

funcția profetică a lui Apollon: Pythia era uneori numită „albina delfică“ etc. Toate aceste trăsături unesc motivul întruchipării lui Socrate, *după moarte*, în albină cu motivul întruchipării sale, în *pragul morții*, în lebedă (cf. *supra*, 84 e sq. și *L. pr.*). Albina în chip de suflet, albina în chip de preoteasă a lui Apollon etc. erau prea cunoscute și întregul metaforism este aici prea coerent, pentru ca expresia *hosper melitta to kentron* să aibă într-adevăr o semnificație peiorativă. Înțepătura albinei simboliza în mod curent durerile dragostei (Theoc., *Ep.* 19 etc.). Dar, ca de obicei, Platon dă o interpretare cu totul specială motivului erotic: încercările trupului de „a bate“ sufletul în cuie (*prosperonein*), fixându-l de lumea sensibilă (*supra*, 81 c, 83 d și n. 379), se cer cîntărite și măsurate cu această „înțepătură“ a sufletului, care va trezi în discipolii lui Socrate neliniștea unei alte lumi.

⁴⁸⁰ Înainte de a respinge obiecția lui Simmias (92 a—95 a), Socrate face rezumatul ambelor teorii (91 c—91 d). Din perspectiva sa (și spre deosebire de aceea a interlocutorilor), contraargumentul lui Cebes continuă contraargumentul lui Simmias; respingerea lor va apărea astfel ca un progres către argumentul final.

⁴⁸¹ „Fiind prin esența lui o armonie“. Expresia *en harmonias eidei ousa* nu arată aici că ar fi vorba despre un anumit fel (*eidos*) de armonie, ci despre armonia în general. Socrate cuprinde, în această formulă întreaga teorie expusă de Simmias (cf. și Loriaux).

⁴⁸² Socrate face aici pentru prima oară, în termenii lui Cebes, o distincție secundară în cadrul conceptului de „moarte“: a) „moartea adevărată“, adică pieirea sufletului sau a principiului vital (*psyches olethros*) și b) moartea aparentă sau ceea ce oamenii iau în general drept moarte, și anume starea trupului care a fost nimicuit (*soma apollymenon*). Desigur, nu poate fi vorba nici în primul, nici în cel de-al doilea caz de noi definiții ontologice ale morții, care ar fi contradictorii față de principiul inițial stabilit (*i.e.* moartea este separarea (*apallage*) sufletului de trup, 64 c; pentru respingerea ideii că a) ar constitui o a doua definiție a morții (O'Brien), cf. Gallop *ad l.* Pasajele nu pot sta alături tocmai pentru că aici Socrate nu-și propune

din nou să stabilească vreo definiție, ci încearcă să se raporteze corect la doctrina lui Cebes. Nu este însă mai puțin adevărat că enunțurile a) și b) scot în evidență un element care va juca un rol foarte important în cadrul ultimului argument: distincția dintre „indestructibil“ (*anolethron*) și „nemuritor“ (*athanaton*). Remarcăm totodată că, pentru a-și apropria termenii argumentului lui Cebes, Socrate traduce predicatul „a muri“ în propriul său sistem interpretativ, aplicându-i procedeul de răsturnare, care a avut un efect similar la 68 b sq, asupra predicatelor „a fi curajos“ și „a fi înțelept“ (cf. și n. 184).

⁴⁸³ „Înainte de a intra în temnița trupului“. În text, *prin en toi somati endethenai*. Expriamarea lui Socrate vizează aici motivul orfico-pitagoreic al trupului-mormint. Folosirea verbului *endeisthai* („a încătușa“) modifică însă această imagine tradițională din perspectiva temei socratice a filosofului închis, expusă la începutul dialogului (cf. n. 85).

⁴⁸⁴ Și anume la 72 d și la 77 c: acest răspuns se referă la argumentul contrariilor și la argumentul reminiscenței, care au fost în egală măsură acceptate. Mai târziu însă (92 c sqq.) numai cel de-al doilea va fi menționat. Rezumatul concluziilor este făcut, de această dată, de Socrate însuși.

⁴⁸⁵ „Din Theba“: cf. n. 36. Socrate face o nouă aluzie la faptul că interlocutorii săi primiseră o educație pitagoreică. Acest gen de remarci continuă la 92 c, 95 a.

⁴⁸⁶ „Realitate compusă“ (*syntheton pragma*) / „din conjuncția tensiunilor corporale“ (*ek ton kata to soma entetamenon*). Reluând una din expresiile folosite de Simmias însuși (*hosper entetamenou*, 86 b, cf. și n. 411, 2), Socrate face un al doilea rezumat, complet diferit de primul (cf. 91 d și n. 481), al doctrinei sufletului-armonie. După cum s-a remarcat, termenii săi insistă asupra materialismului latent în concepția lui Simmias. Opiniile sînt împărțite între a accepta interpretarea lui Socrate (Loriaux) sau a o îndepărta ca exagerată (Hackforth). Este adevărat că Socrate dezvoltă aici una din consecințele posibile ale teoriei sufletului-armonie și că „responsabilitatea transformă-

rii cade, de fapt, asupra lui Simmias însuși" (Loriaux), dar acest fel de a pune problema ni se pare prea liber. Scopul lui Socrate este să arate că noțiunea de *harmonia* posedă trăsături care o fac incompatibilă cu conceptul de *psyche*. În consecință, el accentuează un singur aspect al teoriei lui Simmias, și anume pe acela care îl poate interesa în acest scop. Noțiunea de „echilibru“, de pildă (86 c; cf. n. 411, 412), lipsește cu desăvârșire din prezentarea lui. Or, dacă Socrate nu ar fi dezvoltat ideea că sufletul este un acord material, ci, să spunem, ideea că sufletul este un acord perfect, o stare de echilibru, fără îndoială cursul discuției ar fi fost altul.

⁴⁸⁷ Respingerea contraargumentului lui Simmias se desfășoară în trei etape; fiecare din ele va folosi metoda reducerii la absurd. Prima etapă (92 a—e) constă din confruntarea consecințelor care rezultă din ideea preexistenței sufletului cu cele care rezultă din teoria sufletului-armonie. Raționamentul lui Socrate are la bază presupuziția că sufletul ar fi, spre deosebire de armonie, *monoeides* („simplu“, „elementar“; cf. *supra*, 80 b). Opoziția simplu / compus reia o secvență din cadrul argumentului afinității (78 b—c).

⁴⁸⁸ „Ca aceea dată în analogia ta“. Începînd cu stabilirea formei textului, aceste cuvinte ridică o serie de dificultăți. Lecțiunea manuscrisă *ho* [= Ac.] *apeikazeis* (B, Y) a fost preferată, printre alții, de Archer-Hind, Verdenius și Loriaux pe baza faptului că ea ar sugera traducerea cea mai clară: „(căci armonia nu este deloc) așa cum îți închipui tu“ (a). Lecțiunea mai dificilă *hoi* [= D.] *apeikazeis* (2 B, T, W), *litt.* „(că armonia nu este) ca aceea cu care o compari“ (b) prezintă dezavantajul de a răsturna termenii în cadrul teoriei la care se referea Socrate: „dacă vrem să fim riguroși, Simmias nu a comparat armonia cu nici o altă realitate; sufletul este cel pe care l-a comparat cu o armonie“ (Loriaux). Dar libertatea răsturnării acestor termeni nu este mai gravă decît eroarea de a-i atribui lui Simmias un mod de a-și „închipui“ (*eikazein*) armonia diferit de cel pe care l-a prezentat textul; lucru care s-ar întîmpla în cazul adoptării soluției (a), deoarece, „dacă se poate spune despre Simmias că și-a «reprezentat» o armo-

nie ca avînd o natură proprie, este doar ca ceva gata să piară înaintea elementelor componente și Socrate nu pune în discuție acest aspect“ (Gallop). Traducerea prezintă adoptă lecțiunea (b).

⁴⁸⁹ „Sunetele încă nearmonizate“ (i.e. neacordate: *kai hoi phthongoi eti anarmostoi*). *Phthongos* înseamnă sunet articulat (II., V, 234), adeseori muzical (E, *EL.*, 716; Pl., *Lg.*, 812 d etc.). Socrate îl folosește aici, credem, cu sensul de „sunet simplu“, pentru a-l opune armoniei — care, în teoria muzicală a grecilor, constituia de asemenea un singur sunet, dar unul compus: în cadrul celor trei *harmoniai* („acorduri perfecte“, cf. *supra*, n. 405). Îmbinarea sunetelor (*synthesis phthongon*) este de așa natură încît, odată realizată, auzul nu o mai poate analiza. Cf. Arist., *Pr.*, XIX, 38; Boëthius, *Instit. mus.*, I, 3 etc.

⁴⁹⁰ „Prinde ființă (*xynistatai*) cea din urmă“ / „piere (*apollytai*) cea dintii“. Acesta este primul loc în care ideea solidarității între destinul înainte de naștere și destinul după moarte al sufletului — și, în mod corespunzător, între prima și cea de-a doua parte a demonstrației — se impune într-adevăr. Pentru sugerarea modului în care Simmias ar fi putut să „răspundă“ acestei obiecții (dar împotriva căruia Socrate ar fi găsit, de asemenea, un argument), cf. Gallop, pp. 156—157.

⁴⁹¹ „Cum se va armoniza“ (*pos xynaisetai*), „discordanță“ (*xynoidoi einai*), „faci afirmații discordante“ (*soi ou xynoidos*). Glumind din nou pe socoteala lui Simmias și a pitagorismului (*supra*, 92 a și n. 485), Socrate ocolește în mod intenționat jocul de cuvinte: el exprimă opoziția între „armonie“ și „discordanță“ printr-o pereche de termeni diferită de cea care va apărea pe parcursul demonstrației (*harmonia / anarmostia*).

⁴⁹² Acest raționament se încheie cu o verificare bazată exclusiv pe argumentul reminiscentei. Ea nu ar fi fost necesară, odată ce s-a stabilit, prin opoziția simplu/compus, că teoria sufletului-armonie nu admite „consecințele“ teoriei preexistenței. Dar examenul reminiscentei fi oferea lui Platon posibilitatea de a arăta pe ce anume se întemeiază un demers demonstrativ corect (cf. *infra*, 99 d sq. etc.) și

de a face astfel din întregul discurs 91 e—95 a un exemplu „viu“ al teoriei despre metodă (*infra*). În ciuda eterogenității segmentelor constitutive, întregul pasaj dinaintea argumentului final are în primul rînd un caracter metodologic.

⁴⁹³ Această exprimare dă de înțeles că, dacă ar fi să vorbim despre metodă științifică în lumea greacă, nu am recunoaște-o decît în anumite construcții ale geometriei. Că aceasta era într-adevăr convingerea lui Platon, se poate vedea chiar din aspectul „geometric“ al tuturor demonstrațiilor sale, în perioada premergătoare lui *Timaios*. Pentru respingerea ipotezei că, în *Phaidon*, o imagine geometrică a lumii „ar fi substituită“ printr-una aritmetică (K. R. Popper, *The Open Society and its Enemies*), cf. Bluck, *App.*, VIII.

⁴⁹⁴ Aceste observații pregătesc descrierea unui model al cunoașterii științifice *dia hypotheseos* (i.e. prin postularea unei propoziții fundamentale; cf. *infra*, 101 d (n. 590) și *L. pr.*), pe care Socrate însuși îl va constitui la 99 d sqq. Confruntarea lui cu modelele în uz prilejuiește o revenire la tema „opinieii“ (*dokei*, cf. *doxa*) și a „mulțimii“. Indiferent dacă sintagma „pe placul oamenilor celor mulți“ (*tois pollois dokei anthropois*) vizează (Dirlmeier, Hackforth, Verdenius) sau nu (Wohlrab, Robin, Casini) o realitate istorică — i.e. gradul de răspîndire a teoriei sufletului-armonie printre contemporanii lui Platon — adevăratul ei scop este să reafirme opinia mulțimii în contrast cu metoda filosofului.

⁴⁹⁵ a) „Din simple verosimilități“ (*dia ton eikoton*), b) „pe temeiul unei ipoteze“ (*di'hypotheseos*). Aceste expresii descriu două modele ale cunoașterii: a) pe acela al mulțimii, sau al falșilor filosofi, care se întemeiază pe probabilități (*eikota*) și nu pe certitudini; și b) pe acela al lui Socrate, caracterizat prin coerență teoretică. Termenul „ipoteză“ nu are înțelesul lui modern; el se referă aici la o „propoziție fundamentală“ al cărei adevăr a fost admis și pe baza căreia se construiește demonstrația propriu-zisă (cf. *infra*, n. 590 și *L. pr.*). Pentru sensurile pe care le poate avea noțiunea de *hypothesis* la Platon, cf. *Loriaux*.

⁴⁹⁶ Așadar postulatul existenței Formelor constituie o „propoziție fundamentală” (*hypothesis*) pentru argumentul reminiscenței (cf. *supra*, n. 277). Nu este singura problemă care se întemeiază pe acest postulat (*infra*, 100 a—b).

⁴⁹⁷ „Care poartă numele de «ființă»”; în text, *echousa ten eponymian ten tou ho estin*; cf. *supra*, 75 d și n. 233 și *infra*, 103 b și n. 610, 2. Pentru problemele de terminologie, cf. Loriaux (*L'Être et la Forme...*).

⁴⁹⁸ Aici începe cel de-al doilea raționament împotriva lui Simmias. După expunerea premiselor (92 e—93 a), el se întrerupe însă în mod inexplicabil, pentru a face loc unui al treilea raționament, și continuă abia la 94 b, după încheierea acestuia. Loriaux vorbește pe bună dreptate despre o desfășurare „în chiasm” a discursului 92 e—95 a. Acest procedeu sporește fără nici un profit obscuritățile, uneori sofismele unei demonstrații în care critica modernă întîmpină imense dificultăți. Adoptăm numerotarea A, B, C în analiza celor trei părți (cf. n. 487) ale acestei demonstrații.

⁴⁹⁹ Premisa B constă din afirmarea caracterului subordonat al armoniei.

⁵⁰⁰ Aici începe cel de-al treilea raționament împotriva sufletului-armonie (C = 93 a—94 b; cf. *supra*, n. 496); el este unanim recunoscut drept partea cea mai dificilă din întregul dialog.

⁵⁰¹ Noțiunile de „forță” și „amploare” corespund cu plurilor adverbiale *mallon/hetton* și respectiv *epi pleon/epi elatton*. Sensul lor și mai cu seamă distincția dintre termenii corespunzători (*mallon* și *epi pleon* etc.) este greu de stabilit. În opinia lui Verdenius, *mallon* ar arăta intensitatea armonizării, iar *epi pleon*, întinderea ei (i.e. cuprinderea unui număr mai mare de corzi). Pentru Burnet, *mallon* se cere legat de tensiunea corzilor, iar *epi pleon*, de lărgimea intervalelor, etc. Ceea ce se poate obiecta, în genere, acestor interpretări este tendința de a aplica întrebarea lui Socrate, care vizează un concept nediferențiat de *harmonia*, la cazul particular al acordului muzical. Oricare ar fi, însă, diferența dintre *mallon* și *epi pleon*, ea nu joacă nici un rol în cadrul raționamentului (Hackforth). Pe de altă parte, această terminologie nu va contribui cu nimic

la clarificarea problemei „gradelor” armoniei (cf. *infra*, n. 509).

⁵⁰² Simmias se vede aici silit să dea un răspuns asupra căruia Socrate nu se va pronunța în nici un fel. Problema dacă, în acest pasaj, ipoteza „gradelor” de armonizare este sau nu acceptată întâmpină serioase dificultăți. a) Răspunsul afirmativ al lui Simmias pare confirmat imediat, în continuare, prin faptul că Socrate îl folosește ca premisă în cadrul argumentului său. b) Dar el va fi ulterior infirmat la 93 d, unde se arată că armonia nu poate avea „grade” distincte. c) În aceste condiții, propoziția incidentă *eiper endechetai touto gignesthai* („în măsura în care un asemenea lucru poate fi conceput”), care ar trebui să constituie singurul indiciu, sporește incertitudinea textului. Ea poate fi interpretată ca o confirmare a ipotezei „gradelor” distincte (Loriaux) sau a ipotezei contrare (Burnet) în funcție de punctul de vedere adoptat. În cele din urmă, problema gradelor de armonizare nu se poate rezolva deoarece, așa cum remarcă Hicken și Bluck, Platon însuși a lăsat-o deschisă: este la latitudinea cititorului dacă, la 93 b, armonia comportă sau nu grade diferite. Dificultatea principală o creează însă raportul dintre a) și b). La 93 d, Socrate va extrage, ca pe o „consecință”, o propoziție despre gradele armoniei — adică despre o problemă care, admisă, respinsă ori incertă, a figurat ca „ipoteză” (i.e. ca punct de pornire) pentru întregul raționament. La acest fapt propunem următoarea explicație. Raționamentul pe care îl va dezvolta Socrate are în centru noțiunea de *harmonia* așa cum o concepute mai-nainte Simmias; o vom numi *harmonia* 2. Demonstrația ei se deschide însă cu o întrebare preliminară (sau „ipoteză provizorie”, Hackforth) care lansează, credem, o altă noțiune — generală, sau probabil socratică — de *harmonia*. Această noțiune, pe care o notăm aici *harmonia* 1, va fi imediat abandonată. Întrebarea despre gradele armoniei și răspunsul negativ referitor la gradele armoniei constituie așadar propoziții izolate, care vizează concepții diferite. Aceasta ar fi singura explicație a faptului că Socrate nu-și dă seama de eroarea logică a raționamentului său. Pe de altă parte, ipoteza provizorie constituie un preambul retoric util, deoarece ea poate să ascundă punctul slab în atacul lui Socrate (*infra*, n. 509). Mai mult decât

atit, însuși mecanismul alternanțelor afirmativ/negativ, pe care această ipoteză ambiguă le generează la suprafața textului, este de natură să dezorienteze complet orice adversar. Pentru această dedublare în primul rînd, raționamentul lui Socrate este în esență sofistic. (Descrierea lui Loriaux, deși diferită de interpretarea noastră, dă o imagine exactă a suprafeței retorice a textului: pp. 62—63).

⁵⁰³ Această propoziție a fost dedusă din ipoteza provizorie. Reluată la 93 d, ea va juca, în cadrul demonstrației propriu-zise, rolul unei noi ipoteze (cf. *supra*).

⁵⁰⁴ Prin premisa raționamentului C (cf. *supra*, n. 487 și 498) se afirmă așadar existența unui principiu moral. Ipoteza „sufletul este armonie“ va fi redusă la absurd prin examinarea acestei premise în cadrul doctrinei lui Simmias. La Platon, ideea că un suflet înzestrat cu rațiune (*nous*) este bun (*agathos*) provine dintr-o tratare morală a intelectului și nu din interpretarea abstractă a valorilor etice.

⁵⁰⁵ Această propoziție reprezintă aplicarea perspectivei morale la teoria sufletului-armonie. O vom nota H. Pentru dificultățile la care conduce ea, cf. *infra*, n. 506.

⁵⁰⁸ „În el, fiind el armonie, există și o altă armonie“ (*echein en hautei — harmoniai ousei — allen harmonian*) etc. Redarea principiului moral din ordinea sufletului printr-un principiu echivalent, în termeni de „armonie“, presupune o diferențiere între *harmonia 2* (*supra*, n. 502) și principiul ale cărui manifestări, corespunzătoare binelui și răului moral, sînt numite, în continuare, *harmonia* (*litt.* „acord“) și respectiv *anarmonia* (*litt.* „discordanță“). Vom nota acest principiu *harmonia 3*. Formulele paralele *harmonia einai* („a fi armonie“) și *harmonian eichen* („a conține armonie“) arată că *harmonia 2* și *harmonia 3* nu se situează la același nivel: în termeni muzicali, diferența lor este comparabilă cu diferența dintre „a fi într-o stare de acordare“ și „a fi bine acordat“ sau, cum se vedează Gallop, dintre „acordare 1“ și „acordare 2“. Astfel, „se poate admite că orice «acordare 1» este în egală măsură o «acordare 1» și că nici o «acordare 1» nu este mai mult sau mai puțin ceea ce este decît alta. Dar se poate susține de asemenea că anumite «acordări 1» participă mai mult sau mai puțin decît altele

la «acordarea 2» și că nu este nici o contradicție în a afirma că o «acordare 1» participă la o «non-acordare 2» i.e. nu are «acordare 2». Se poate astfel accepta că orice «acordare 1» este în egală măsură o «acordare 1» și totodată respinge că orice «acordare 1» se află în egală măsură într-o stare de «acordare 2» (Gallop, 164). Absența unei tratări diferențiate a celor trei concepte de *harmonia* care apar în această demonstrație constituie viciul ei principal. Pentru alte probleme care țin de forma textului, cf. Loriaux.

⁵⁰⁷ Cf. *supra* și n. 502: Socrate reia afirmația de la 93 b. Aceasta este prima propoziție în cadrul raționamentului de verificare (R 1).

⁵⁰⁸ Aceasta este cea de-a doua propoziție în cadrul raționamentului de verificare (R 2). Faptul că ordinea R 1 → R 2 constituie, din punct de vedere formal, o răsturnare a ordinii impuse la 93 a—b de ipoteza provizorie scoate în evidență calitatea sofistică a întregii construcții.

⁵⁰⁹ „Fiind armonie“ (*harmonian ousan*), cf. și *supra* 93 c / „armonizată“ (*hermosthai*) / „participarea la armonie“ (*harmonias metechei*). Mecanismul demonstrației constă din transformarea adevărului „armonia nu admite grade“ (R 2) într-o afirmație despre participarea armoniei la armonie (A 2). Această transformare este posibilă admitând că, în cazul armoniei, „gradele“ (i.e. *mallon/hetton*) reprezintă forme ale aceluiași concept (i.e. armonia, *hermosthai*), așadar estompînd distincția dintre *harmonia 2* (*harmonia estin*) și *harmonia 3* (*harmonian echein*, cf. *supra*, n. 506). Un al doilea punct slab în teoria lui Socrate îl constituie introducerea și folosirea ambiguă a noțiunii de participare. Verbul *metechein* („a participa“) simbolizează relația dintre Forme și lucruri (cf. *infra*, 100 c—d). Dacă acest lucru este aici adevărat, atunci se poate ridica întrebarea dacă o afirmație preliminară de tipul „*x* nu este niciodată mai mult sau mai puțin *x*“ nu atrage concluzia că toate obiectele *x* care participă, de exemplu, la Frumos sînt la fel de frumoase.

⁵¹⁰ După ce l-a silit pe Simmias să admită că A 2 decurge din propria lui concepție de armonie, Socrate îi arată, recurgînd la H, că aplicarea lui A 2 în domeniul

sufletului (sau A 1) exclude existența lumii morale, i.e. a opoziției etice bine/rău.

⁵¹¹ Socrate va dezvolta pînă la sfîrșit (94 b) paradoxul concluziilor care rezultă din concepția lui Simmias. Așadar teoria sufletului-armonie este inadmisibilă pentru că existența răului moral nu este posibilă în cadrul ei. Reamintim că Socrate nu a stabilit el însuși o relație clară între sufletul-gîndire, „înruit“ cu lumea Formelor, și principiul dihotomic al lumii morale (care reprezintă în egală măsură „lumea interioară“ a sufletului).

⁵¹² Din această perspectivă, demonstrația C (*supra*, n. 498) se reduce, credem, la următoarea schemă:

premisă (p): sufletul > principiul distincției morale
 concluzie (c): sufletul ≠ armonie
 demonstrație (d):

H — sufletul-armonie > corespondența între lumea morală și lumea armoniei (*harmonia = arete; anarmonia = kakia*) (93 c);

R₁ — sufletul nu este mai mult sau mai puțin suflet (*meden mallon med'hetton heteran heteras psychen phyches einai*; 93 d, anticipat la 93 b);

R₂ — armonia nu este mai mult sau mai puțin armonie (*meden mallon med' epi pleon med'hetton med' ep'elaton heteran heteras harmonian harmonias einai*, 93 d);

A₂ — nu există grade de armonizare (*meden mallon/hetton hermosthai*) > armonia nu participă (*metechlein*) la armonie și dizarmonie;

A₁ — sufletul nu participă (*metechlein*) la armonie și dizarmonie >

(c*): sufletul nu admite principiul distincției morale, și

c* exclude p	>	sufletul ≠ armonie
--------------	---	--------------------

Viciile acestei argumentații sînt folosirea neclară a noțiunii de „participare“ și absența unui concept diferențiat de *harmonia* care să reproducă, în cadrul armoniei, distincția dintre suflet și lumea morală.

⁵¹³ Care îi întoarce pe Simmias și pe ascultători la partea a doua a demonstrației (B; cf. *supra*, n. 498). Premisele acestei discuții au fost stabilite la 92 e—93 a.

⁵¹⁴ „Exercită supremația“ (*archein*; cf. *infra*, *agein* și *despozein*, 94 c). Respingerea obiecțiilor lui Simmias se încheie, ca și argumentul afinității, printr-o metaforă politică. În conformitate cu noul limbaj, epitetul *phronimos* („dotat cu rațiune“) nu vizează capacitatea intelectuală a sufletului (*supra*, *phronesis*), ci „cumințenia“, moderația etc.; cf. și Loriaux. Aplicat în domeniul relațiilor dintre suflet și trup, simbolismul „conducerii“, al „guvernării“ etc. include relația suplimentară dintre suflet și armonie. Acesta este singurul element care deosebește acest pasaj de ultima parte din argumentul afinității (79 c—80 b).

⁵¹⁵ Pentru confuzia între criteriul temporal și criteriul superiorității, cf. *supra*. n. 276.

⁵¹⁶ *Od.*, XX, 17—18 Primul dintre aceste două versuri va fi de asemenea citat în R., IV, 441 b. pentru a ilustra diferența dintre două componente ale sufletului tripartit: *noetikon* și *thymoeides*.

⁵¹⁷ Așadar teoria sufletului-armonie s-a dovedit a fi absurdă pentru că: A) nu admite ipoteza preexistenței sufletului, asupra căreia s-a căzut de acord (*supra*, 76 e sq.); B) nu admite caracterul divin al sufletului și ideea supremației sale față de trup — principii a căror valabilitate a fost pretinsă, dar nu analizată; C) nu admite distincția morală între bine și rău, a cărei existență nu se cere pusă în discuție.

⁵¹⁸ Cadmos, fondatorul mitic al Thebei, fusese, după tradiție, soțul Harmoniei. Socrate face aluzie, simultan, la natura obiecției aduse (cf. „felul măsurat — *metrios* — al Harmoniei“) și la comuniunea dintre Simmias și Cebes. În ceea ce o privește pe Harmonia, „nimeni nu voise s-o ofenseze, și — speră Socrate — nimeni nu-și închipuie acest lucru“ (Hackforth).

⁵¹⁹ „Ce cuvinte să rostim“ (*tini logoi*). Continuind jocul, Socrate se referă la ultima parte a demonstrației sale ca la o rugăciune (cf. *hilasometha*, „să-i cîștigăm bunăvoința“)

adresată unei divinități mîniate. Totodată, aceste cuvinte ar putea constitui răspunsul lui Socrate la metaforismul vinătorii de la început (*supra*, 63 a și n. 98 etc.).

⁵²⁰ „Ai să mă deochi... să te încoțesc“. Evocarea superstiției după care laudele excesive ar avea un efect nefast (*baskanon*, „deochiul“) răstoarnă imaginea anterioară a discursului propițiator solemn (*logos hilasmos*). Paradigma asaltului pregătește, sub aspectul imaginilor, ultimul argument. Cf. Burnet, *ad l.*

⁵²¹ Poziția lui Cebes este încă o dată formulată în această introducere. Pentru O'Brien (*loc. cit.*), *anolethron* („indestructibil“) ilustrează o nemurire parțială, iar *athanton* („nemuritor“) — una absolută. Dar distincția între acești termeni nu se cere raportată la Cebes, ci la Socrate însuși, care va încerca să demonstreze nemurirea sufletului pe temeiul indestructibilității sau tăriei lui biologice. Pentru respingerea ipotezei lui O'Brien, cf. Gallop, *ad l.* Termenul *anolethros* marchează noua orientare a demonstrației și, odată cu ea, necesitatea unei descrieri ontologice a sufletului, ca principiu bio-energetic. Cf. și Loriaux.

⁵²² „Va găsi acolo... o fericire“ etc. În text, *ekei eu praxein* — formulă pentru care cf. *supra*, 58 c—59 a. Elementele interpretative pe care le inserează Socrate în acest rezumat situează discursul său în perspectiva inițială a dialogului. Aici se adaugă însă imaginea lumii de dincolo, pentru prima oară construită prin *răsturnare* în raport cu lumea noastră (*diapherontos*, „cu totul altfel“; cf. *supra*, n. 175).

⁵²³ „Un timp incalculabil“; în text, *amechanon hoson chronon*. Aceași expresie a inerției descria, la 80 c, rigiditatea cadavrului. Reluînd-o în rezumatul concepției lui Cebes despre suflet, Socrate sugerează, cu ironie, ce raport există între perspectiva sa și perspectiva interlocutorilor.

⁵²⁴ În recapitularea doctrinei lui Cebes, Socrate înlocuiește imaginea sufletului-țesător și a oboselilor lui successive (*supra*, 87 a—b sqq.) prin tema călătoriei (*to eis anthropou soma elthein*, „faptul intrării sufletului într-un corp“; cf. și *infra*, 95 d) și a bolii (*hosper nosos*, „un fel de boală“).

De asemenea, Socrate reia și accentuează distincția — implicată la Cebes — între nimicirea sufletului, care este o moarte aparentă (*kaloumenos thanatos*) și moartea reală (*olethron*; cf. *supra*, n. 443). El va folosi acest raport în cadrul argumentului final.

⁵²⁵ „Nici nu știi“ (*toi me eidoti*)/„nici nu poți să dovedești“ (*mede echonti logon didonai*). Această distincție este specifică unui gânditor ca Platon, pentru care ultima treaptă a adevărului nu poate fi transpusă într-un limbaj demonstrativ (*en logois*).

⁵²⁶ Trăsătură care îl deosebește pe adevăratul dialectician de maeștrii unei argumentări imprecise și înșelătoare precum sofistica.

⁵²⁷ „Problema cauzei nașterii și a cauzei pieirii“; în text, *peri geneleos kai pthoras ten aitian*. Termenii lui Cebes impun un examen ontologic, iar Socrate va face, în consecință, o incursiune în sistemele de filosofie a naturii (*peri physeos historia*). Treptat însă problema cauzalității substanțiale, pe care o vizează el aici, va genera o discuție despre prioritate logică în ordinea atributelor (cf. *infra*, n. 531, 538).

⁵²⁸ „Ce am trăit eu însumi“ (*ta ema pathe*). „Relatarea lui Socrate despre evoluția sa reprezintă, așa cum s-a exprimat G. Vlastos („PhR“, 1969, 297), «una din marile coteștiri în filosofia europeană a naturii». Într-adevăr, ea este o replică izbitoare, în filosofia antică, a *Discursului despre metodă* al lui Descartes. Ca și Descartes, Socrate (...) este pionierul unei noi metode filosofice. Amândoi caută fundamentele metafizice ale matematicii și științelor naturii. Și amândoi formulează principii ultime, care întăresc convingerile lor religioase. Mai mult, forma autobiografică a istoriei lui Socrate, ca și aceea a lui Descartes, ascunde adevărata strictețe a gândirii autorului ei“ (Gallop, 169).

⁵²⁹ Din punct de vedere retoric, discursul introdus de Socrate prin aceste cuvinte dublează „povestea“ lui Phaidon însuși; polii comunicării sînt astfel modificați (cf. *supra*, 88 c și n. 447).

⁵³⁰ O lungă controversă este legată de problema valorii autobiografice a pasajului 96 a—100 a. a) Pentru aceia

care susțin că Platon ar fi urmărit să redea, în *Phaidon*, o imagine întru totul reală și exactă a lui Socrate (Burnet, Taylor etc.), istoricitatea acestei mărturii este de la sine înțeleasă. b) Pe baza aceluiași izvoare (cf. în special Arist., *P.A.*, 642 a 28), criticii ipotezei a) (Archer-Hind etc.) au mers pînă la a susține că în aceste rînduri s-ar ascunde istoria formării spirituale a lui Platon însuși. Nici un argument decisiv nu poate fi avansat într-un sens sau în celălalt. Pentru o analiză a tuturor aspectelor problemei, cf. Hackforth, 129—131. c) O a treia interpretare, propusă de Bonitz și de Zeller, apoi aprofundată de Hackforth, face din acest pasaj „o schiță impersonală a evoluției filosofice”: „Platon, știind că maestrul său se pusese la curent, în tinerețe, cu problema cauzalității materiale sau mecanice din fizica ioniană și că se arătase îndată nemulțumit de ea, îndreptîndu-și interesul în altă parte; și crezînd (așa cum am putea crede noi înșine) că sursa propriei sale nemulțumiri era în mod esențial aceeași cu cea a maestrului, a adoptat cum nu se poate mai firesc procedeul unei autobiografii fictive a lui Socrate, ale cărei detalii se potriveau, pe cît era cu putință, unui critic de la jumătatea secolului cinci — totuși care, în fond, putea să exprime și propria sa atitudine, cu șaptezeci de ani mai tîrziu” (Hackforth, 130—131). Aceasta este o interpretare acceptabilă întrucît evită probleme de natură istorică pe care textul însuși nu pare să le ridice. Cf. și D. Babut, „REG”, 1978, 44—76.

⁵³¹ a) *Dia ti gignetai* („cauza pentru care ia ființă”); b) *dia ti apollytai* („cauza pentru care piere”); c) *dia ti estin* („cauza pentru care este”). Față de *genesis* (naștere = a) și *phthora* („pieire” = b), o nouă exigență se introduce aici. Indiferent dacă propoziția *dia ti estin* vizează Cauza Finală (Hackforth) sau nu, fără îndoială ea cere un discurs despre esența (*ousia*) sau proprietățile existentului.

⁵³² Ideea că viețuitoarele (*ta zoia*) s-au întruchipat din noroiul (*ilys*) rezultat în urma putrezirii elementelor „cald” și „rece” (sau „umed”) îi aparținea lui Archelaos (cf. și comentariile lui Burnet). Dar încercarea de a explica originea viețuitoarelor recurgînd la simbolismul contrariilor, astfel încît unul din termeni să fie „caldul” (*to thermon*), ilustrează un mecanism al gândirii tradiționale — pe care,

sub diverse forme, l-au preluat uneori și filosofii naturii: Anaximandros (cf. A 10, 11, 30), Empedocle (B 62, 73) etc. (*apud* Loriaux).

⁵³³ „Sîngele“ (*haima*): după explicațiile lui Empedocle (B 105). — „Aerul“ (*aer*); așa cum credeau Anaximene, Diogenes din Apollonia etc. — „Focul“ (*pyr*): fără îndoială, pe urmele lui Heraclit.

⁵³⁴ „Creierul“ (*enkephalos*)... „știința“ (*episteme*). Se pare că Alcmaion din Crotona — tînăr „colaborator“ al lui Pitagora, medic pitagoreu — ar fi formulat, primul, teoria după care creierul controlează activitatea simțurilor și dirijează gîndirea (A 10, 13; cf. Guthrie, *apud* Loriaux). Socrate descrie aici ca pe un proces unitar ascendent (cf. *ek*, „pornind de la“) — care începe de la nivelul percepțiilor și culminează cu dobîndirea științei — ceea ce s-ar părea că Alcmaion concepușe ca pe două procese distincte: formarea senzațiilor și formarea gîndirii (cf. A 5 și Loriaux). Relația între amintire (*mneme*) și opinie (*dora*) este întrutotul diferită de modelul platonice al cunoașterii.

⁵³⁵ „Ce pătîmește cerul și pămîntul“; în text *ta periton ouranon kai ten gen pathe*. Aici Socrate extinde aria inițială a studiilor sale despre natură. Termenul *ta pathe* (*litt.* „accidente“, „modificări“) se aplică adeseori fenomenelor naturale și mai cu seamă mișcării astrelor (Pl., *Hp. Ma.*, 285 etc.).

⁵³⁶ Declarație ironică, fără îndoială, deoarece nedumeririle lui Socrate nu aveau un caracter empiric, așa cum pretinde el aici, ci ilustrau obiecții metafizice. Cf. și Gallop etc. „S-a întunecat“ (*etyphlothen*): opoziția întuneric/lumină va reveni, în mod caracteristic, ori de cîte ori Socrate se referă la temeuriile de ordin metodologic ale doctrinei sale. Remarcăm numeroasele ocurențe ale termenului *skepsis* („cercetare“; cf. *supra*, n. 126): cf. *infra*, n. 544.

⁵³⁷ „De ce anume crește omul“: *dia ti anthropos auxanetai* etc. Se pare (Guthrie, Loriaux) că Socrate făcea aici aluzie la o teorie a lui Anaxagoras; dar această ipoteză este contestabilă (Archer—Hind). Oricum ar fi, alegerea exemplului dovedește că, deși nesatisfăcut de explicațiile mecaniciste ale creșterii, între creșterea naturală și diverse

alte procese cu numele comun de *auxesis* Platon nu făcea nici o deosebire care ar fi putut produce o concepție ontologică diferențiată.

⁵³⁸ Nedumeririle referitoare la creșterea naturală sînt examinate laolaltă cu paradoxurile creșterii matematice. Acest fapt este atît de surprinzător încît a produs chiar impresia că discursul autobiografic ar fi discontinuu (Vlastos). Din punct de vedere modern, ultimele exemple transferă problema ontologică a *cauzei* în domeniul epistemologic al *definiției*. Pentru Platon însă, noțiunea de *cauză* acoperă o suprafață mai largă. Așa cum a remarcat Gallop, Socrate nu se întreabă „de ce x este F ?”, ci „în ce constă calitatea lui x de a fi F ?”. Această alunecare, întreținută, în limba greacă, de dublul sens al dativului, va modifica de asemenea înțelegerea proceselor naturale (*genesis* și *phthora* — *supra*, n. 531). După cum s-a remarcat, enigmele înfățișate de Socrate trădează, de fapt, geniul matematic al lui Platon însuși. În ciuda perplexității pe care o mărturisește în fața acestor cauze insondabile, Socrate va da răspuns fiecărui exemplu în parte (*infra*, 100 e—101 d).

⁵³⁹ Acest ultim exemplu este, credem, o versiune platonice a uneia din aporiile matematicii grecești: definirea numărului în raport cu unitatea. „Cauza” dublării stă a) în unitatea care se adaugă sau b) în unitatea care se adaugă și în unitatea la care se face un adaos, după cum „adaosul” (*prothesis*) poate fi a) o proprietate a unității însăși sau b) intervalul dintre părțile constitutive ale numărului. Aceste dificultăți par a fi provocate de persistența unor elemente ale modelului pitagoreic al numărului, care era spațial, în cadrul unei concepții matematice superior formalizate.

⁵⁴⁰ Nedumerirea lui Socrate provine din faptul că predicatul numărului nu admit nici o explicație în privința „nașterii” atributului lor. Cîtă vreme „a fi doi” (sau „a fi n ”) este un predicat al pluralității, el nu se poate atribui și elementelor care precedă logic existența acestei pluralități. Astfel, procesul *dyo genesthai* („a deveni doi”) — i.e. procesul prin care se constituie șirul numerelor naturale — nu există sau nu poate fi definit.

⁵⁴¹ „Cauză contrară“ (*enantia aitia*). Socrate formulează aici prima (A) din cele trei condiții ale conceptului de cauzalitate: două procese contrare (sau diferite) nu pot forma o „cauză“ în virtutea faptului că produc același efect; cf. *infra*, 100 a—b și n. 584. Pentru respingerea obiecțiilor ridicate de Vlastos împotriva acestui principiu, cf. Gallop, *ad l.* Pentru stabilirea textului, cf. Loriaux, *ad l.*

⁵⁴² Aceasta este o altă aporie a matematicii grecești. Ea provine din absența limitei zero în șirul numerelor naturale și din ideea că unitatea este indivizibilă (cf. și I. Toth, *Achille. Paradoxele eleate în fenomenologia spiritului*, Ed. Șt., București, 1969).

⁵⁴³ „De ce anume lucrurile iau ființă, pier ori sînt“ (*di' hoti gignetai, e apollytai, e esti*). Prima parte din istoria acestor căutări se încheie tot așa cum a început (cf. 96 a): sensul ontologic al predicatelor a suferit o mutație (*supra*, n. 531, 538).

⁵⁴⁴ Termenul *skepsis* („cercetare“), folosit pînă aici, este înlocuit prin *methodos* („fel de cercetare“) și *tropos* („cale“, „drum“). Culminînd cu expresia *deuteros plous* („a doua navigare“) de la 99 d (cf. *infra*, n. 567), toate aceste transformări lexicale dau o imagine a efortului întîmpinat de cel care urmărește să construiască o metodă corectă de cercetare. — *Phyro* („bijbiind...“): starea de confuzie mentală din semantismul acestui verb (cf. A., *Pr.*, 450) evocă iar simbolismul luminos al cunoașterii.

⁵⁴⁵ Se presupune că cititorul ar fi fost Archelaos, discipolul lui Anaxagoras la Atena.

⁵⁴⁶ „Spiritul“: *nous*. Atît elogiul, cit și reproșul adus doctrinei despre *nous* dovedesc cît de mult îi datora Platon, în realitate, lui Anaxagoras. Cf. și *Cra.*, 413 c. Mai mult decît „gîndire“, Platon desemnează uneori prin *nous* acea „înțelegere suprarațională a adevărului“ (Hackforth, 132) care este revelația filosofică. Pentru o reevaluare a influenței lui Anaxagoras asupra lui Platon, așa cum o prezintă acest pasaj, cf. J. B. Skemp, *The Theory of Motion in Plato's Later Dialogues*, pp. 33—34 (*apud* Bluck). Cf. Guthrie, *History of Greek Philosophy*, II, 275 etc.

⁵⁴⁷ „Excelența și perfecțiunea“ (*to ariston kai to beltiston*). Dînd Spiritului „ordonator“ (*diakosmon*, 97 b) o funcție causală în ordinea lumii (*aitios*, 97 b), Platon transformă sistemul lui Anaxagoras într-o variantă ratată a teoriei Formelor. Nici ideea că Spiritul „rînduiește“ (*tithenai*) lucrurile după un principiu al „binelui“ (*a*) și nici ideea că acest principiu constituie cauza devenirii (*genesis*) etc. (*b*) nu-i aparțin lui Anaxagoras. Ele fac parte dintr-o viziune teleologică a universului, pe care Platon o va dezvolta în *Republica* — prin descrierea ierarhică a Formelor-cauze și a Binelui suprem — și în *Timaios* — unde se vorbește despre „mai binele“ fiecărei clase de obiecte din univers și despre determinările lui cauzale.

⁵⁴⁸ „Socrate pare să arate că faptul de a înțelege un membru dintr-o pereche de contrarii (*F*) cere faptul de a-l înțelege pe celălalt (*G*). Precum în cazul «mai binelui» și «mai răului», *F* și *G* sînt în mod evident relaționale, astfel încît (*x*, *y*) ($xFy \equiv yGx$). De asemenea, poate că el face o aluzie la faptul că răul este o completare necesară a binelui și că o explicație totală a universului le-ar cuprinde pe amîndouă“ (Gallop, 175).

⁵⁴⁹ „Plat sau sferic“ (*plateia e strongyle*). Descoperirea sfericității pămîntului este atribuită de obicei pitagoreilor (cu o largă incertitudine în ceea ce privește datarea ei) sau lui Parmenide (după Teofrast). Elementele premergătoare unei astfel de concepții, care au fost identificate în filosofia ioniană (la Anaxagoras, de pildă), sînt cu totul discutabile; pentru interpretarea termenului *strongyle* („sferic“) în acest sens, cf. și Loriaux. Se pare că există într-adevăr o controversă între susținătorii celor două teorii (cf. Arist., *Cael.*, 293 b), cu atît mai mult cu cît Democrit însuși își imagina pămîntul ca pe un corp plat (A 94).

⁵⁵⁰ „Să-mi și explice pe deplin“ (*epekdiegesasthai*). Perfecta inteligibilitate a cauzei provine din caracterul ei teleologic. Totuși acest dialog va explica noțiunea de cauză în absența unei ontologii a devenirii. „Caracterul ei necesar“ (*ananken*): se produce aici identificarea „necesarului“ (*ananke*) cu „binele“ (*to agathon*) prin intermediul noțiunii de cauză (*aitia*).

⁵⁵¹ Așa cum se susținea, în general, în epoca lui Platon (cf. Hackforth). Aceasta este o veche doctrină, atribuită lui Anaximandros (Arist., *Cael.*, 295 b) și dezvoltată de Philolaos și de pitagorismul secolului al patrulea în jurul motivului cosmologic al Focului Central din univers — motiv pe care Platon însuși se pare că l-ar fi preluat (cf. Cornford, *Plato's Cosmology*, 125 sqq., *apud* Hackforth).

⁵⁵² „O altă specie de cauzalitate“ (*aitias allo eidos*) — i.e. în raport cu cea pe care o propun diversele teorii ale naturii de la 96 a sqq. Această restrângere (cf. *pareiskeuasmēn*, „mi-ar ajunge“) exclude așadar studiul ontologic al cauzelor, reducând propozițiile *dia ti gignetai* („cauza pentru care se naște“) și *dia ti apollytai* („cauza pentru care pierie“) la o propoziție generală *dia ti estin* („cauza pentru care există“).

⁵⁵³ Aceasta este o nouă deviere pe care lectura lui Platon o introduce în sistemul lui Anaxagoras (cf. *supra*, 97 d—e și n. 457). Ea pare să reflecte faptul că Socrate voia să impună exigența unei ierarhii a cauzelor finale. Cf. și Vanhoutte, 45. Totuși nicăieri în *Phaidon* nu se vorbește despre subordonarea ierarhică a Formelor.

⁵⁵⁴ Deși expresia „binele comun și atotcuprinzător“ (*to koinon agathon*; cf. și *infra*, 99 c: *agathon kai deon* și n. 565) ilustrează acea tendință în gândirea lui Platon care îl va conduce direct la viziunea „Binelui în sine“ ca principiu suprem, din *Republica*, totuși, această analogie nu trebuie împinsă prea departe. Socrate nu vorbește aici despre *descoperirea* unui principiu causal absolut, ci despre *eșecul* ei — și prin nimic nu va da de înțeles, mai departe, că filosoful poate spera să construiască, pe cale demonstrativă, un discurs despre existența unui asemenea principiu.

⁵⁵⁵ Această distincție, evocată pentru prima oară la 97 d, pare să se extindă din lumea obiectelor fizice asupra domeniului etic.

⁵⁵⁶ Nemulțumirea lui Socrate era, în fapt, provocată de eclecticismul doctrinei lui Anaxagoras. Aceasta pune pe același plan elemente mecaniciste din seria „principiilor“ pe care le vehiculasera ionienii (apa, aerul etc.) și o cauză inteligentă, al cărei predicat (*diakosmein*, „a rîndui“) evocă

doctrina pitagoreică a universului (*kosmos*) guvernat de număr (*arithmos*).

⁵⁵⁷ *Epei ne ton kyna*; cf. și Pl., *Lg.*, XII, 948 b. Aceasta este o invocație cu caracter eufemistic; ea proteja, se spune, împotriva supărărilor pe care le-ar fi putut pricinui rostirea frecventă a numelui divinității. Se credea că obiceiul de a jura pe ciine, pe găini etc. fusese introdus de Rhadamanthys (*Suda*). În cazul acestei formule, referința mai îndepărtată ar fi zeul-ciine egiptean cu chip de șacal, Anubis (R. Blackwood, J. Crosset, H. Long, „CJ”, 1962, 318—319 și G.R. Hoerber, „CJ”, 1963, 268—269).

⁵⁵⁸ Cf. *Criton*, 53 b 4: Megara și Beoția sînt locurile unde se pregătise evadarea lui Socrate. Culminînd cu reamintirea refuzului său în această împrejurare, exemplul este menit să reafirme ideea concordanței între convingerea și faptele filosofului. Cf. *supra*, 63 a și n. 98.

⁵⁵⁹ Intemeierea filosofico-juridică a acestor declarații o constituie, după cum a propus Hackforth, acel decret (*Cri.*, 51 d—e) în care legile Atenei proclamau chiar ele că orice om liber rămas pe teritoriul Cetății trebuie să se considere prin aceasta obligat să intre sub jurisdicția ei. Exemplul situației lui Socrate impune un contrast între ceea ce este moral și ceea ce este oportun (Gallop, 175).

⁵⁶⁰ a) „Cauză în sensul strict al cuvîntului” (*to aition tot onti*); b) „ceea ce apare ca indispensabil pentru ca o cauză să se poată exercita ca atare” (*ekeino aneu hou to aition ouk an pot'eie aition*): distincție comparabilă, după cum s-a remarcat, cu aceea dintre cauza suficientă și cauza necesară. Cauzele „științifice” (Vanhoutte), *i.e.* cauzalitatea fenomenelor, vor fi recunoscute ca atare și examinate în *Timaios* (46 c: *ta synaitia*); aici însă, deși a pornit de la cercetarea lor (*supra*, 95 e), Socrate le va elimina cu totul. De aceea nu împărtășim opinia că el „încearcă aici să se apropie de o explicație prin cauze finale ontologice” (Vanhoutte, 45). Cf. și *supra*, n. 552 etc.

⁵⁶¹ „Bijbiind” (*pselaphontes*)... „printr-un întuneric” (*en skotei*): cf. *supra*, 96 c (*etyphlothen*) și n. 536.

⁵⁶² Aceasta este o teorie a lui Empedocle, care, după cum informează Aristotel (*Cael*, 295 a 17, 300 b 2—3), atri-

buia vitezei de rotație a cerului coeziunea și stabilitatea lucrurilor în univers.

⁵⁶³ Se pare că asemenea imagini, pe care Socrate le tratează cu ironie, erau folosite destul de frecvent în discursul filosofic: Aristotel le atribuie lui Anaximene, lui Anaxagoras și lui Democrit (*Cael.*, 294 b). Ele explicau, prin forma plată a pământului, rezistența lui în aer. Pentru stabilirea textului, cf. Loriaux.

⁵⁶⁴ După ce Giganții au fost înfrinți de prima generație de Olimpieni, Atlas, fiul lui Iapet și fratele lui Prometeu, a fost condamnat să sprijine cu umărul său bolta cerului și să rămână pentru totdeauna la capătul lumii, în îndepărtata regiune a Hesperidelor. Făcînd din efortul lui Atlas simbolul unei „anume țării divine” (*daimonia ischys*), Socrate impută fizicienilor faptul că explicațiile lor empirice și mecaniciste exclud manifestarea unui principiu teleologic care să explice structura coerentă a universului.

⁵⁶⁵ „Binele, adică ceea ce leagă” (*to agathon kai deon*); cf. și *supra*, 98 b. Faptul că discursivitatea principiului se manifestă printr-un sistem de relații care cuprinde întregul univers este de natură să sugereze în ce fel metoda *dia hypotheseos*, pe care Socrate o va construi aici, se poate aplica în cazul cunoașterii ca *anamnesis* (cf. *supra*, 72 e—76 d). Așa cum se vede din *Menon* sau din *Republica*, continua întoarcere a spiritului către noțiunile originare, pe care o presupune reminiscența, are drept rezultat unirea adevărilor parțiale și izolate într-o cunoaștere unică (cf. și Cornford, *Principium Sapientiae*, 59, *apud* Hackforth). Adaptîndu-se structurii însăși a universului, metoda deductivă presupune, la rîndul ei, un același tip de demers (cf. *infra*, 101 d). Pe de altă parte, această formulare a principiului are meritul că nu pune în contradicție imaginea lumii și ideea că adevărul este simplu (*eilikrines*; cf. *supra*, 67 a—b etc.).

⁵⁶⁶ (a) „S-o descopăr singur” (*autos heurein*); (b) *litt.* „s-o aflu de la altcineva” (*par'allou mathein*). Socrate pare aici să justifice (sau să explice) forma autobiografică a discursului ca pe un rezultat al examinării alternativei

mathein/heurein (= E/F), propusă de Simmias la 85 c—d (cf. și n. 401), în raport cu sine însuși. Dar el a vorbit pînă acum numai despre b); abia de aici înainte se va face istoria propriilor sale descoperiri (a).

⁵⁶⁷ „Din cursul acestei de a doua navigări”: *ton deuteron ploun*. Aceasta este o expresie tehnică pe care o foloseau navigatorii siliți să treacă la visle, cînd vîntul nu era prielnic. Textul nu indică însă cărei metode de cercetare i s-ar putea spune *protos plous* („prima navigare”) în raport cu cea pe care o va prezenta acum Socrate. Această problemă a prilejuit numeroase controverse: W. J. Goodrich, „CR”, 1903, 381—384, 1904, 5—11; N. R. Murphy, „CQ”, 1936, 40—47; L. E. Rose, „The Monist”, 1966, 464—473 etc. În ciuda încercărilor lui Loriaux de a demonstra că expresia *deuterous plous* este neutră, sensul ei peiorativ se impune de la sine. Acest fapt ne împiedică să presupunem, cum ar fi fost firesc, că metoda *dia hypotheseos* din continuare s-ar numi „a doua” în virtutea faptului că urmează după exemplele de „istorie naturală” (*physeos historia*): acestea îi sînt bineînțelese inferioare. Majoritatea comentatorilor consideră, sub o formă sau alta, că „prima navigație” ar putea-o constitui o doctrină mai cuprinzătoare decît cea pe care Socrate era pe cale să o dezvolte; în opinia lor, se fac aluzii la o astfel de doctrină. Pentru Bluck, de pildă, Platon ar fi încercat, pe parcursul acestei expunerii, să marcheze trecerea de la metoda lui Socrate, bazată pe „definiții”-cauză (*logoi*), la propria sa metodă, care postulează existența Formelor. Expresia *deuterous plous* ar reflecta, în consecință, imperfecțiunea metodei socratice. Lăsînd la o parte caracterul arbitrar al oricărei delimitări între ceea ce reprezintă discurs socratic și ceea ce reprezintă discurs platonice în acest pasaj, ipoteza lui Bluck este greu de apărut, deoarece, după cum admite el însuși, Platon nu arată în *Phaidon* nici o intenție de a expune acea teorie completă a cauzalității care va culmina cu viziunea Binelui suprem — singura în care o „primă navigație” ar fi identificabilă. În limitele acestui dialog, speranța unei cunoașteri discursive și totodată absolute — speranță cu atîta energie exprimată în legătură cu Anaxagoras — nu pare deloc a fi confirmată. Ceea ce nu înseamnă, pe de altă

parte, că Socrate va exclude orice sens teleologic în cadrul discuției despre metodă, așa cum s-a presupus uneori (Burge, Vlastos). El adoptă aici o poziție intermediară față de ontologia Formelor (cf. *infra*, n. 576); iar în expresia *deuteros plous se* reflectă, credem, această indecizie — și anume prin anularea sensului relațional al lui *deuteros*. „A doua navigare” denumește metoda corectă a filosofului. Fără a fi inferioară vreunei alte metode, totuși ea este în general inferioară deoarece înlocuiește „idealul teleologic” (Gallop) printr-un criteriu al demonstrabilității științifice: descrierea metodei se va face prin restricții succesive care nu o apropie, ci o îndepărtează de postulatul existenței Formelor. Dar „cea de-a doua navigare” reprezintă totodată singura posibilitate de a stabili un adevăr pe cale demonstrativă. Sub acest aspect, ea corespunde acelei *heuresis* („descoperire, deducție”) la care s-a referit mai-nainte Simmias, trecînd în revistă posibilitățile de a cunoaște. E drept că, în *Republica*, această metodă va culmina cu revelația Binelui Absolut; dar, așa cum observă Hackforth, ne putem întreba dacă „optimismul intelectual” pe care îl presupune identificarea Binelui în sine cu demonstrabilul este caracteristic gândirii lui Platon în general, sau numai *Republicii*. Așadar *deuteros plous se* referă la o formă de cunoaștere care, deși extrapolată din cercetarea științifică și improprie în ontologia Formelor, este totuși singura cu putință, cîtă vreme ne menținem în limitele discursului demonstrativ; restricție care va trece apoi asupra tipurilor de probleme admisibile într-un astfel de discurs, punînd sub semnul întrebării întreaga teorie despre nemurirea sufletului.

⁵⁶⁸ Pasajul pe care îl deschid aceste cuvinte a devenit celebru datorită suprainterpretărilor la care a fost supusă comparația dintre soare și realitatea nemijlocită. Pentru o respingere sistematică a oricărei analogii cu mitul cavernei din *Republica*, VII, 515 e sqq., cf. Goodrich, Hackforth și Loriaux.

⁵⁶⁹ „Așintindu-mi ochii asupra lucrurilor”; în text, *blepon pros ta pragmata tois ommasi*. Cf.: a) *ta onta skopein*, „studiind lumea”. În cadrul sinonimiei dintre *ta pragmata* („lucrurile”; cf. *supra*, 98 b—c) și *ta onta* („ceea ce există”), creată de Socrate în acest context, sensul empiric al ter-

menului *pragmata* este cel care se transferă și asupra termenului filosofic *ta onta*, și nu invers. Socrate critică aici metoda predecesorilor săi, care constă din studierea nemijlocită a fenomenelor. Nici o aluzie la existența Formelor și la conceptul platonice de realitate nu s-a făcut încă (cf. și Gallop, Hackforth etc.). Printr-un proces similar, verbul *skopein* („a scruta”), aplicat pînă acum demersului dialectic (cf. *supra*, n. 126), preia aici sensul lui *blepein* („a privi”) și se referă la metoda empirică. Transformarea este evidentă și nu înțelegem pentru ce Hackforth o desconsideră, susținînd (probabil pe baza celorlaltor ocurențe) că *blepein* și *skopein* au sensuri diferite; b) *typhlothein*, „să orbească”. Orbirea ochilor coincide cu orbirea sufletului. Aluzia la „ochiul sufletului” dă un sens abisal acestui metaforism autobiografic. „Orbirea” nu se datorează existenței unei informații senzoriale, ci preluării ei inadecvate, ca „element de bază” (Hackforth) în cunoașterea filosofică (cf. și Bluck etc.). Acest fapt se arată, de pildă, în felul lui Socrate de a vorbi despre întunecarea progresivă a sufletului său. „Refugiul între raționamente” (*infra*) nu va apărea, astfel, ca o soluție absolută (cf. *deuteros plous* și n. 567), ci mai curînd ca o etapă de tranziție în care filosoful învață să facă verificări și distincții în cadrul judecăților sale, așa încît, în urma acestor exerciții (*meletai — supra*) sufletul său să poată primi adevărata revelație a filosofiei, așa cum au evocat-o „îndemnurile” de la 83 a.

⁵⁷⁰ „Între raționamente” (*eis tous logous*)... „adevărul lucrurilor” (*ton onton ten aletheian*). Stabilirea sensului exact al lui *logos* în pasajul 99 e—100 a constituie una din problemele cele mai dificile în cadrul discursului despre metodă. Faptul se datorează, pe de o parte, alunecării de sens între primele două (99 c, 100 a 1) și cea de-a treia ocurență a acestui termen (100 a 4) și, pe de altă parte, raportului nedefinit dintre *logos* și *hypothesis* (cf. *infra*, 101 d și n. 590). Bluck este de părere că Platon ar fi încercat să dea o interpretare causală proprie celebrei metode a „definițiilor” (*logoi*), impusă de maestrul său. Interpretarea lui Bluck este în general interesantă, în măsura în care ea încearcă să corecteze, din perspectiva ontologiei Formelor, explicațiile celor care văd în *logos* și în *hypo-*

thesis un embrion al logicii propoziționale moderne și nu *imagini* mentale, înzestrate cu realitate și cu eficiență proprie. Totuși trecerea de la „definiție“ la „cauză“ în cazul conceptului socratic de *logos* ni se pare arbitrară. (Pentru alte obiecții, cf. Gallop, *ad l.* și *supra*, n. 567). În ceea ce ne privește, credem că, datorită vecinătății lui *erga* („obiectele fizice“, *infra*), *logos* are aici o semnificație globală, vizînd constructibilitatea însăși ca pe o trăsătură pertinentă în raportul dintre argumente și observația empirică.

⁵⁷¹ *Litt.* „în raționamente“ (*en logois*) / „în lucruri“ (*en ergois*): cf. *supra*, n. 569 final. — „Cercetează realitățile“ (*ta onta*): din acest moment, discursul redă termenului *ta onta* sensul lui platonice (cf. 66 c, n. 154; cf. și *supra*, n. 569, început). — „Recurge la imagini într-o măsură mai mare decît...“; în text, *en eikosi mallon skopein*. Raționamentele (*logoi*) nu sînt reflexe (*eikona*) ale lucrurilor din lumea sensibilă (*erga*), ci, împreună cu ele, reflexe ale realității absolute (*ta onta*). Exprimîndu-se astfel, Socrate lasă să se înțeleagă că, în comparație cu raționamentele, lucrurile constituie un reflex mai palid și mai îndepărtat al aceluiași „modele“; ce este mai ciudat aici este că între raționamente și lucruri există o *asemănare*, și că numai în cadrul cunoașterii umane diferența de intensitate dintre ele se manifestă ca o opoziție structurală. Asemănarea despre care vorbim are la bază ideea existenței obiective și substanțiale a raționamentelor. Cf. și Hackforth, 138.

⁵⁷² „Așez drept ipoteză“ (*hypothemenos ton logon*) / „în fiecare caz în parte“ (*hekastote*) / „cea mai greu de zdruncinat“ (*erromenestaton*). Spre deosebire de primele sale ocurențe, *logos* vizează aici noțiunea fundamentală unică începînd de la care se poate construi un argument. Postularea unei astfel de noțiuni este specifică fiecărui discurs în parte: aceasta este interpretarea pe care o dăm superlativului *erromenestaton* („cel mai greu de zdruncinat“, i.e. răspunsul la exigența impusă de Simmias la 85 c—d, prin *dysxelektotaton*). Iar dacă e adevărat că singurul *logos* pe care îl postulează Socrate în *Phaidon* este existența Formelor (D. Ross), nu înseamnă deloc că postularea altor *logoi* ar fi cu neputință în cadrul metodei sale

sau că ea ar pune metoda însăși în contradicție cu teoria Formelor — așa cum par să creadă Gallop, Vanhoutte etc.

⁵⁷³ „Concordă“: *symphonein*. Cf. și *infra*, 101 d și n. 592. Sensul vizat aici prin verbul *symphonein* (litt. „a forma un acord“) se află, de asemenea, în centrul unei controverse, care pornește de la imposibilitatea logică de a deduce două sau mai multe implicații contradictorii dintr-o singură propoziție. Aici iese cel mai bine în evidență inadecvarea punctului de vedere al logicii formale față de metoda demonstrativă a lui Socrate; astfel, Ross a remarcat că explicarea termenului *symphonein* ne-ar obliga să admitem, drept *logos*, o propoziție complexă incluzând cel puțin două predicate; iar Robinson este de părere că „dezacordul“ consecințelor unei singure ipoteze rezultă numai din confruntarea lor cu alte noțiuni. Culminând cu încercarea într-adevăr „disperată“ (Bluck) a lui Hackforth de a salva unitatea de sens, toate aceste dificultăți autorizează critica unei înțelegeri prea moderne a textului. În acest pasaj, *symphonein* nu vizează principiul non-contradicției, deoarece nu este vorba încă despre confruntarea consecințelor între ele (*infra*); el arată, mai curînd, simpla conformitate între definiție (sau concept) și obiectul ei.

⁵⁷⁴ Așa cum a arătat Gallop, această generalizare ridică serioase obiecții împotriva propunerii de a înțelege *logoi* în sens strict causal (Bluck; cf. și *supra*, n. 570).

⁵⁷⁵ „Tipul de cauză (*tes aitias to eidos*) la care m-am străduit să ajung“: și anume, cauza nașterii și a pieirii, care este menită să elucideze problema nemuririi sufletului. Această explicație sugerează existența mai multor etape în cadrul metodei. Așadar postularea unui principiu (sau a unei definiții) ca punct de plecare (*arche*) nu se află pe aceeași treaptă cu discursul despre causalitate; însă, de aici înainte, Socrate nu se va mai referi decît la un asemenea discurs (cf. și *infra*, n. 578). Noțiunea de *aitia* („cauză“) și, în mod corespunzător, noțiunea de *hypothesis* (*infra*, 101 d, n. 590) sînt diferite de „vechile formule“ prin care Socrate introduce aici existența Formelor ca pe un *arche* („principiu de bază“, „început“).

⁵⁷⁶ În raport cu terminologia stabilită (*logos*, *hypothesis*), afirmația despre existența Formelor are un statut

aparte (cf. și Hackforth), pe care brevitătea exprimării lui Socrate îl face greu de analizat. Ea este, în realitate, un *arhe* (i.e. un „punct de plecare“), adică un principiu înzestrat cu prioritate logică față de toate *hypotheses* („propozițiile fundamentale“) ce aparțin cîmpului semantic al unei definiții; dar nu se afirmă nimic referitor la raportul dintre *logos* („definiție“) și acest principiu constitutiv. În nici un caz nu putem accepta propunerea lui Gallop de a reuni predicatul existenței Formelor și predicatul participării la Forme, sub pretextul că ele ar defini o cauzalitate unică (așa-numita „Form-Reason hypothesis“). Pe de altă parte, nu există motive să considerăm că existența Formelor poate fi afirmată ca „principiu“ (*arhe*) altundeva decît în cadrul discuției despre cauza participării (care va urma). Așa cum arată și Loriaux, nu rezultă de nicăieri că n-ar exista „împrejurări în care afirmația existenței Formelor (...) să nu fie «cea mai solidă printre cele care au de-a face cu subiectul abordat»“.

⁵⁷⁷ Propoziția referitoare la existența Formelor delimitează, în discurs, o introducere pentru ultimul argument, legînd astfel descrierea metodei de argumentarea propriuzisă.

⁵⁷⁸ „Ce rezultă...“ (*ta hexes ekeinois*). Aceste cuvinte marchează trecerea la un nivel subordonat în ierarhia adevărului demonstrabil. Aici se deschide, totodată, ultima parte a discursului despre metodă. Începînd de acum, ipoteza existenței Formelor nu va mai fi adusă — și cu alit mai puțin pusă — în discuție.

⁵⁷⁹ „Simpla presupunere (...) că Formele posedă calitățile pe care le reprezintă arată (...) că Platon le concepe ca pe ceva *mai mult* decît ceea ce înțelegem prin «caractere» sau «universalii»“ (Bluck, 202). Dacă această idee este corectă, atunci orice critică adusă cauzalității Formelor din perspectiva aristotelică a cauzei eficiente (Arist., G.C., 335 b 7 sqq.) este inadecvată.

⁵⁸⁰ Așadar tipul de cauzalitate pe care îl reprezintă predicția Formelor (i.e. participarea) se exprimă în termenii dobîndirii sau pierderii unui atribut. De aceea, demersul corect într-o astfel de cercetare constă din stabilirea atri-

butului în care rezidă identitatea unui obiect (sau a unei clase de obiecte), cu alte cuvinte a singurei lui (ei) calități care nu produce niciodată manifestări contrare ca atribut în cadrul unei alte clase. Acest principiu va juca un rol capital în argumentul indestructibilității (cf. *infra*, 104 e și n. 629).

⁵⁸¹ „Prezența“ (*parousia*), „comuniunea“ (*koinonia*). Această imprecizie în definirea noțiunii de participare (*metechlein*, *metexis*) este menită, credem, să justifice termenii prea liberi ai relației dintre suflet și Forme în cadrul argumentului afinității. (Pentru o interpretare diferită, cf. Loriaux *ad l.* și G. Tortora, „AAN“, 1976, 115—133).

⁵⁸² „Răspunsul cel mai sigur“ (*asphalestaton*): cf. *supra*, *erromenestaton* (100 a) și *dysexelenktotaton* (85 d). Așadar „noțiunea fundamentală“ a acestui argument o constituie determinările cauzale ale predicatului „a participa“.

⁵⁸³ Răspunzînd în continuare fiecăreia din aporiile de la 96 d sqq., Socrate delimitează domeniul Mărimii și al Cantității printr-o serie de definiții cauzale, care pregătesc ultimul argument.

⁵⁸⁴ Socrate formulează aici ultimele două exigențe formale ale cauzalității (B, C; pentru A, cf. *supra*, n. 541): B) ceea ce produce efecte opuse (ori diferite) nu poate constitui o cauză; și C) de asemenea, nu poate figura drept cauză ceea ce conține un caracter contrar față de efectul produs. Cf. și Gallop, *ad l.*; așa cum observă acest autor, cea de-a treia condiție se va dovedi extrem de importantă în cadrul argumentului indestructibilității (cf. *infra*, 102 b—103 c).

⁵⁸⁵ „Datorită jumătății sale“: adică datorită contrariului. Pentru jumătate ca opus al dublului, cf. Froidefond, *art. cit.* În tot acest pasaj, Platon Atribue numerelor Cantitate (*plethos*), iar mărimilor fizice, Mărime (*megethos*). Sistematizarea categoriilor discursiv/spațial, care au stat la baza formării aritmeticii și geometriei ca domenii independente, va fi dusă la capăt de Aristotel în *Fizica*.

⁵⁸⁶ a) „Participarea“ (*metaschon*); b) „la care participă“ (*hou an metaschei*); c) „existență... esența“ (*gignomenon... ousias*). În a), „a participa“ este predicatul (onto-

logic) al „nașterii“ lucrurilor (*genesis*); în b) el desemnează fiecare lucru în parte ca pe un recipient al Formei sale (i.e. al unui atribut esențial). Coexistența sensurilor a) și b) se datorează interpretării atributului esențial al existențului (*ousia*) drept cauză a existenței sale (*pos... gignomenon*).

⁵⁸⁷ Doi/Dualitate; unu/Unitate. Formele matematice nu au și nu vor avea, în gândirea ulterioară a lui Platon, un statut clar. În primul rând ele sînt singurele Forme care nu pot deține calitatea pe care o generează în lucruri (i.e. calitatea de a fi doi, trei etc.) fără a înceta, prin aceasta, să fie simple și indivizibile (i.e. să fie Forme). Exemplele numerice vor fi folosite în continuare deoarece ambiguitatea lor corespunde statutului intermediar al sufletului (care nici nu este, nici nu participă la Forme, ci se înrudește cu ele, i.e. le poate gândi). Aici „Dualitate“ (*dyas*) și „Unitate“ (*monas*) numesc Forme; dar această folosire nu este, pe parcurs, constantă (*infra*).

⁵⁸⁸ „Rămas bun“: *chairein*. Cf. *supra*, 63 c, 64 c etc. (n. 111): „Subtilități“: *tas allas kompseias*. Cf. *infra*, 105 c și n. 635.

⁵⁸⁹ Pasajul 101 d—e constituie ultima parte a discursului despre metodă. El nu reia, așa cum se crede îndeobște, ci continuă pasajul 99 d—100 a. Dacă „întunericul“ (*skotos*, cf. *supra*, 99 b și n. 561) simbolizează ignoranța, „umbra“ (*skia*) este cea care îl transferă în zona aparențelor înșelătoare (*apatai, schemata, skiagraphiai, pseude* etc.; cf. *supra*, 69 b, 72 b și n. 239, 247 etc.).

⁵⁹⁰ „Ipoteza“ (*hypothesis*) despre care se vorbește aici nu este, credem, nici acel raționament (*logos*) despre „postularea“ căruia (*hypotithenai*) s-a vorbit la 100 a, și cu atât mai puțin principiul (*arche*) de la care începe cercetarea filosofică (n. 576). Socrate rezumă acum și dă o interpretare metodologică modului în care s-a examinat problema participării ca formă de cauzalitate. Nici existența Formelor, nici vreun alt predicat cu prioritate logică față de predicatul participării nu a fost pus în discuție cu acest prilej. Așadar *hypothesis* de la 101 d este o propoziție fundamentală a) care afirmă că, în cazul fiecărui lucru, cauza

existenței lui o constituie participarea la acea Formă al cărei caracter se reflectă în el ca un caracter indispensabil, sau b) care aplică această propoziție la cazul particular discutat (de pildă Diada este cauza lui doi). O asemenea propoziție este într-adevăr suficientă (*hikanos*) pentru problema cauzalității. Despre numeroasele controverse pe care le-a generat acest pasaj, cf. Gallop, Bluck, Loriaux etc.

⁵⁹¹ Pentru Loriaux, faptul că metoda deductivă îl înarmează pe filosof împotriva oricărui atac este revelator; din această perspectivă el propune chiar reinterpretarea semantică a unor termeni. Socrate a declarat însă la 91 a că ceea ce urmărește în *primul rînd* nu este să-i convingă pe ceilalți, ci pe sine însuși. În mod corespunzător, eficacitatea metodei sale în cursul unei polemici este limitată. Nu toate predicatul care stau la baza demonstrației pot fi supuse unei verificări în adîncime. De pildă nu rezultă de nicăieri că existența Formelor ar fi cuprinsă într-un alt predicat care să o poată explica.—„Respinge-i demersul“, în text, *echoito chairein*; cf. *supra*.

⁵⁹² „Consecințele“ (*ta hormethenta*) / „acord sau dezacord“ (*symphonei e diaphonei*). Acesta este primul tip de verificare a unei propoziții fundamentale. Dintr-o *hypothesis* eronată precum „cauza frumuseții este participarea la Culoare“ pot rezulta consecințe contradictorii precum „*x* este frumos pentru că participă la Culoare“ și „participarea la Culoare face ca *y* să fie urît“ sau „*z* este albastru pentru că participă la Culoare“. Se cere remarcat din capul locului că, spre deosebire de 100 a, aici „consecințele“ sînt comparate între ele (*allelois*, cf. și Loriaux) și că, de asemenea, adevărul „ipotezei“ din care decurg ele are un rang diferit. Tratarea nediferențiată a celor două afirmații despre „confruntarea“ consecințelor (100 a; 101 d) a provocat o abundență de propuneri și de interpretări critice. Termenul *ta hormethenta*, care apare în locul uzualului *ta symbainonta* („consecințe“), arată că este vorba aici despre treptele unui raționament de verificare și nu despre rezultatul însuși (cf. și Hackforth). Cf. și *L. pr.*

⁵⁹³ „Dintre cele supraordonate“: *ton anothen*. Acesta este cel de-al doilea tip de verificare. Cf. *L. pr.* El nu im-

pune ca pe o condiție a eficienței cauzale a Formelor idea unei ierarhii care ar culmina cu Binele Suprem (Bluck, Gallop etc.), ci ideea treptelor în lanțul oricărei demonstrații. Afirmația că Formele există constituie, în cazul de față, prima treaptă cunoscută; însă raționamentul de generalizare arată că metoda este aptă în primul rînd să cerceteze probleme a căror „propoziție fundamentală“ nu are implicații ontologice.

⁵⁹⁴ „Ceva satisfăcător“: *ti hikanon*. Acest termen a prilejuit o serie de controverse. Așa cum susține Hackforth, el se referă la o „ipoteză“ împotriva căreia interlocutorul nu poate aduce obiecții sau avea îndoieli, dar sub nici o formă nu trebuie legată de acel *anhypothetos arche* (sau principiul absolut, postulatul de la baza oricărei demonstrații etc.) afirmat în *Republica*, în legătură cu Binele Suprem (510 b); cf. și *supra*, n. 593. De asemenea, respingem interpretarea lui *ti hikanon* ca pe un „adevăr care se impune tuturor“ (Loriaux), deoarece ea nu afirmă nimic despre faptul că acest adevăr trebuie să rezulte în urma unei demonstrații. *Ti hikanon* nu este un nume al Formelor, și care le vizează ca inteligibile (Vanhoutte), ci inteligibilitatea însăși, sub forma demonstrabilului.

⁵⁹⁵ „Profesioniștii controversei“: în text, *hoi antilogikoi*, pentru care cf. n. 468. În viziunea lui Platon, această obiecție o merită nu numai sofiștii, ci toți acei filosofi care, asemeni lui Anaxagoras, nu fac nici o diferență între tipurile de cauză. Separarea adevărilor după rang — principiu pe care Aristotel însuși îl atribuie lui Platon — se va reflecta în argumentul imortalității.

⁵⁹⁶ Tema diferenței între filosof și „ceilalți“ ia aici forma raportului între adevăratul și falsul filosof. La capătul discursului despre metodă, perspectiva filosofului, impusă în premisă (cf. *L. pr.*), este așadar reafirmată.

⁵⁹⁷ Validitatea metodei este de două ori confirmată: 1) prin asentimentul lui Echebrates; 2) prin asentimentul interlocutorilor.

⁵⁹⁸ În opinia lui Gallop, aceste două propoziții exemplifică „ipoteza“ despre care a fost vorba la 101 d. În ceea ce ne privește, sîntem pe părere că ele vizează adevăruri

de ordin diferit (cf. *supra*, n. 575), că prima propoziție este menită să reamintească „punctul de plecare“ (*archein ap'ekeinon*, 100 b) al întregii discuții și că numai cea de-a doua, care apare ca un rezultat al ei, poate primi într-adevăr numele de „ipoteză“ în conformitate cu ce s-a spus la 101 d. Pentru relația dintre „numire“ și „participare“, cf. n. 610, 2.

⁵⁹⁹ Această întrebare deschide argumentul indestructibilității sufletului. Prima din părți (102 b—103 c) constă din stabilirea principiului contradicției în cazul unor Forme care nu determină atribute, ci relații (pentru comentarea cărui fapt cf. Hackforth și Gallop). Folosirea comparativului presupune existența unor grade de participare; pentru dificultățile legate de această problemă, cf. Gallop, *ad l.*

⁶⁰⁰ Pentru că predicatul „a fi mai mare“ (*meizo einai*) nu exprimă, aici, o funcție cauzală. Cf. n. 601.

⁶⁰¹ În primele două părți ale acestui argument se urmărește 1) crearea unei distincții între atribute și obiecte — care sînt receptacole de atribute (cf. Hackforth); și 2) paralel, crearea unei distincții între atributele esențiale — care exprimă natura obiectului — și atributele accidentale — pe care obiectele „se întîmplă“ să le aibă. Nici o formă de posesie asupra acestora din urmă nu afectează existența obiectului deoarece nu provine dintr-o exigență cauzală.

⁶⁰² Enunțul „Socrate are o anumită micime în raport cu Simmias“ este așadar reformularea corectă a enunțului „Simmias este mai mare decît Socrate“ (cf. *supra*, n. 600 și 601).

⁶⁰³ „Să redactez un contract“. Prin expresia *syngraphikos errein*, Socrate făcea aluzie la „frazologia juridică și la limbajul contractelor“ (Loriaux, cf. Archer-Hind, Robin, Casini etc.). Această ironie provine, credem, din faptul că în exemplul discutat, adevărul rezidă exclusiv în precizia formulării.

⁶⁰⁴ „Mărimea... mărimea care se află în noi“ (*megethos... to en hemin megethos*). Deși distincția pe care o face aici Socrate va juca un rol fundamental în argument,

totuși formularea ei este extrem de neclară. Cuvintele „mărima din noi” vizează existența unei categorii ontologice cu statut intermediar: spre deosebire de Formele propriuzise, a căror realitate (*ousia*) este independentă de lumea fizică, Formele „din noi” reprezintă manifestări ale Formelor în lucruri. Ar fi însă impropriu să le numim „Forme imanente”, deoarece aceasta presupune o doctrină sistematică și o terminologie pe care Platon a evitat să le dezvolte (cf. Gallop) și mai ales deoarece opoziția modernă imanent/transcendent nu poate decât să ne îndepărteze de gândirea lui Platon. (a) După cum se știe, statutul ontologic al Formelor se caracterizează printr-o separație absolută (*chorismos*) în raport cu obiectele sensibile; este ceea ce se înțelege prin existența în sine a fiecărei Forme în parte (*auto en hautoi*). De aici decurge, pentru un cititor modern, o anumită echivalență între Forme și concepte, precum și faptul că raportul Formelor cu lumea sensibilă prezintă trăsăturile raportului logic între universal și particular. Dar Platon a construit noțiunea de existență separată — și, în genere, lumea separată a Formelor — pentru a o explica în *substanțialitatea* ei. Prin propoziția „Formele există” se înțelege că Formele sint realități substanțiale obiective; *realitatea* lor este însă de ordinul înalt al *esenței* (*ousia*). (b) Formele se caracterizează prin aceea că posedă, la rindul lor, atributul pe care îl determină în lucruri (astfel încît, de exemplu, nu numai trandafirul este frumos, dar Frumosul în sine este el însuși frumos). Așadar atributul unei Forme nu este identic cu Forma însăși. Incepînd de la 102 d, Socrate vorbește despre manifestările lui în lucruri ca despre un „caracter” (*idea, morphē — infra*) independent (sau diferit) de Forma corespunzătoare. Statutul ontologic al acestui tip de realitate nu va fi definit; totuși evidența distincției între Formele propriuzise și actualizările lor (*immanent character*, Hackforth; *property-instance of a Form*, Gallop) nu poate fi respinsă (Vlastos, Verdenius) pe acest temei.

⁶⁰⁵ „Fuge și fi lasă locul” (*hypekchorein*), „piere” (*apololenai*). Aceasta este singura alternativă funcțională în limitele principiului non-contradicției, care a fost definit la 97 a—b, 101 a—b; cf. și n. 584. Introducerea ei este extrem de importantă deoarece ea va furniza predicatul „supra-

viețuirii“ sufletului: cf. *infra*, n. 642. Așa cum afirmă Burnet, Hackforth etc., credibilitatea argumentului final rezidă în cea mai mare parte în metafora războinică a „asaltului“ și „retragerii“ și în ceea ce vizualizează ea. Mai mult decât atât, vedem în alternativa de la 102 e transpunerea temeii călătoriei într-un limbaj demonstrativ: după un discurs care a creat și întreținut imaginea călătoriei ca predicat al sufletului (i.e. ca gândire, ca moarte, ca purificare etc.) ideea că sufletul nu „piere“, ci „se retrage“ va fi acceptată mai firesc (cu atât mai mult cu cât ceea ce urmează argumentului indestructibilității este o descriere amplă a acestei călătorii).

⁶⁰⁶ (a) „Eu... (b) mărimea... (c) micimea din noi“. (a) Așadar obiectul poate primi determinările contrare ale unor atribute care nu-i sînt esențiale (cf. *supra*, 102 c—d); dar nici Formele contrare, (c) nici caracterele lor, care se află în obiecte, nu sînt supuse acestei duble determinări. Alternativa „pleacă“/„piere“ este greu de înțeles în cazul (b), deoarece Formele sînt eterne și indestructibile. Verbul „a pieri“ poate fi raportat la cazul (c) numai în virtutea statutului ontologic neclar al acestei clase de „realități“ (i.e. caracterele). Pe parcurs se va sugera că ele trăiesc tot atîta timp cît și obiectele în care s-au manifestat.

⁶⁰⁷ Și anume în cadrul argumentului contrariilor.

⁶⁰⁸ „Se naște“ (*gignesthai*) / „n-ar putea deveni“ (*ouk an genoito*). Cu alte cuvinte, argumentul contrariilor a exprimat predicatul „a se naște“ (*gignesthai*) în cazul unor subiecte din lumea sensibilă (a), în vreme ce argumentul de față examinează predicatul „a deveni“ (de asemenea *gignesthai*) în cazul unor subiecte din lumea esențelor (b), (c) — cf. *supra*, n. 605; obiecția a fost anticipată). Dar:

1) Socrate se explică dînd un relief excepțional diferenței între obiect și atribut (cf. Hackforth, Gallop etc.). Exemplele din primul argument fac parte însă din sfera numelor de procese și nu din sfera obiectelor sensibile. Explicația lui Socrate nu poate fi aplicată decît primului din seria acestor exemple (i.e. „marele“ și „micul“; cf. *supra*, 70 e).

2) Dacă subiectul argumentului contrariilor a fost sufletul (exprimat în procesualitatea sau devenirea lui, prin *to ana-*

bioskesthai, „faptul de a re-naște“ — cf. *supra*, 71 e), această explicație îi conferă statutul unui obiect din lumea fizică (cf. „Socrate“ și „Simmias“ în cadrul exemplului de mai sus). Faptul este însă infirmat de argumentul afinității și de prezentul argument (cf. *infra*, 105 c și n. 637). Pentru completarea raportului între argumentul contrariilor și acest argument, cf *infra*, n. 622.

⁶⁰⁹ „În noi“ / „în propria sa natură“; în text, *to en hemin (a)* / *to en tei physei (b)*. (b) este o formulă menită să denumească, prin paralelism față de (a), Forma — în contrast cu caracterul ei manifestat „în noi“ (i.e. în lumea sensibilă). Nu este singura dată când termenul *physis* („natură“) se referă la realitatea Formelor: cf. *Prm.*, 132 d, *Cra.*, 389 a—d; *R.*, 597 b—598 a.

⁶¹⁰ 1) Distincția între „lucruri“ și „contrariile însele“ este exprimată exclusiv prin *ta echonta* („cele care posedă“) și *ta enonta* (*litt.* „cele care sînt prezente în“). a) *Echein* („a avea“) nu poate substitui predicatul participării, deoarece obiectele sensibile nu „posedă“ Formele la care participă, ci numai caracterele lor. Așadar *ta echonta* vizează relația dintre lucruri și caracterul (atributul) Formei lor. b) De asemenea, nu formele propriu-zise, ci caracterele lor sînt cele a căror prezență dă naștere obiectelor omonime. Așadar *ta enonta* vizează relația dintre lucruri și caracterul (atributul) Formei lor. Formele propriu-zise (*auta eide*) nu au intrat în discuție decît pentru a introduce noțiunea separată de *atribut* sau *caracter (idea morphe)* al unei Forme — singura cu care se va opera în continuare în acest argument.

2) Predicatul „a numi“ (*onomazein*) apare într-un moment în care relația generală dintre lucruri și Forme, descrisă pînă acum ca „participare“ (cf. *supra*, 100 c etc.), este înlocuită printr-o relație analitică mediată de „caracterele“ Formelor. Așadar *eponymia* reprezintă predicția Formei asupra lucrurilor prin intermediul unui atribut, care este, în consecință, numele însuși. În interpretarea acestui argument vom folosi determinarea „nume“ ori de cîte ori va fi vorba despre „atributul“ sau „caracterul“ (*idea, morphe*) unei Forme.

⁶¹¹ „Să ia naștere“: în text *genesin dexasthai*, litt. „să primească nașterea“. Verbul *dechesthai* („a primi“, „a accepta“) mediază analogia între predicatul „a se naște“, folosit în argumentul contrariilor, și predicatul „a accepta“, care funcționează în acest argument ca termen opus (A) față de un alt termen (B) — exprimat la rîndul lui prin alternativa „a se retrage“ (a) / „a pieri“ (b) (cf. *supra*, 102 d—e și n. 605). Echivalența între „a se naște“ și „a accepta în sine“ etc. îi permite lui Socrate să separe cele două argumente după o paradigmă verbală unică.

⁶¹² „Că niciodată un contrariu nu va fi propriul său contrariu“: *medepote enantion heautoi to enantion esesthai*. Partea întâi a argumentului se încheie cu enunțarea principiului contradicției în forma sa generală (cf. predicatul de existență, *esesthai*). Numeroasele divergențe în interpretarea marelui pasaj 103 c—105 c se datoresc unei imprecizii terminologice care face ca noțiunile „contrariu“ (*to enantion*), „realitate“ (*allo ti*, litt. „altceva“) etc., precum și exemplele din continuare (focul și caldul, imparul și triada etc.) să oscileze între a se referi a) la Forme, b) la numele corespunzătoare, c) la obiecte din lumea sensibilă. În opinia noastră, lectura cea mai puțin contradictorie a argumentului este cea care, ținînd seama de faptul că Formele au fost eliminate din dezbateră propriu-zisă, situează toți acești termeni, în mod constant, la nivelul b). „Contrariu“ (*enantion*) înseamnă aici „caracter“ (nume) a cărui existență presupune existența „caracterului“ (numelui) contrar.

⁶¹³ „Există ceva pe care îl numești «cald»“ etc.; în text, *thermon ti kaleis*. Socrate nu introduce aici contrariile „cald“ și „rece“ ca pe Forme în sine (i.e. Căldura, Recele), ci ca pe niște nume prezente în lucruri. Forma propriu-zisă este de obicei exprimată cu ajutorul unei sintagme în care intră pronumele de întărire *autos* (cf. *supra*, *auto ti dikaion*, „există ceva drept în sine?“).

⁶¹⁴ Socrate întreabă, cu alte cuvinte, dacă numele „cald“ (*thermon*) și „rece“ (*psychron*) sînt „același lucru“ cu numele „foc“ (*pyr*) și „zăpadă“ (*chion*). „Zăpadă“ și „foc“ sînt aici caractere ale anumitor obiecte din lumea fizică.

Ele nu desemnează nici astfel de obiecte, nici Formele corespunzătoare, ci *numele* lor, situându-se în același plan al realității ca și „caldul“ (*to thermon*) sau „recele“ (*to psychron*).

⁶¹⁵ „Se va retrage“ (*hypekchoresein*) / „va pieri“ (*apoleisthai*). Pentru imaginea militară, cf. *supra*, n. 605. Pentru examinarea alternativei în cazul acestui exemplu cf. *infra*, 106 b—c.

⁶¹⁶ Și nu întotdeauna. Această restricție corespunde unei restricții similare, făcută la începutul argumentului contrariilor (cf. *supra*, 70 d—e și n. 219 etc.). Ca și atunci, ea nu este clară deoarece nu se definesc condițiile în care lucrurile nu s-ar petrece așa. Dar, extinzând observația lui Gallop, fie că e vorba de Forme, de nume sau de lucruri, „ar fi greu de găsit exemple care nu sînt în mod invariabil caracterizate de un contrariu sau de altul“ (p. 199).

⁶¹⁷ Această frază deschide, în cadrul celei de-a doua părți a argumentului (103 c—105 b), o paranteză (103 e—104 b) marcată prin apelul la Forme (*auto to eidos*, „Forma însăși“) și menită, în opinia noastră, să precizeze sensul exact al conceptului de *morphe* (atribut al unei Forme) în dubla lui relație cu lumea Formelor și cu lumea obiectelor. Descrierea lui ca nume (*onoma*) care li se aplică deopotrivă reia și dezvoltă implicațiile de la 103 b (cf. *supra*, n. 109, 2). Mențiunea „atîta vreme cît există ca atare“ arată că un atribut nu este etern, precum Forma sa, ci trăiește și pierie în fiecare obiect. Totuși imprecizia ontologică a „numelui“ se reflectă în recunoașterea lui ca alteritate (*allo ti*, „o altă realitate“, „altceva“).

⁶¹⁸ În logica definiției, termenul „impar“ (*to peritton*) vizează aici Forma Imparului (a). Dar, după cum se va vedea pe parcurs, el se referă la atributul „impar“ (b), care este implicat în alte nume, tot așa cum atributul „rece“ este implicat, de exemplu, în numele „zăpezii“. Oscilația (a)/(b) este înlesnită de caracterul exemplului, deoarece conceptele matematice au un statut intermediar (cf. *supra*, n. 587).

⁶¹⁹ „O altă realitate“ (*allo ti*; cf. *supra*, 103 e)... „triasă“ (*trias*): nu este vorba de o „realitate“ din lumea obiec-

telor, ci, din nou, de un atribut. Socrate afirmă existența unei categorii de nume caracterizate prin dubla predicție: atributul care impune, în obiecte, Forma triadei impune, în mod invariabil, și Forma imparului. Există în consecință 1) o serie de Forme a căror predicție angajează, în fiecare caz A , cel puțin predicția unei alte Forme M dintr-o pereche de contrarii (M , N) și 2) o serie de obiecte a căror participare la Forma A atrage cel puțin participarea la Forma M (care este termen într-o astfel de pereche). Transformând „numele” sau „atributul” într-un punct de articulare între entități altminteri izolate (Formele există „fiecare în sine”, *auto kat'hauto*), această implicație deschide posibilitatea grupării lor pe genuri; dar criteriul superior al genurilor avea să se constituie abia în ultima parte a operei lui Platon. Aici, relația non-simetrică între caracterul x al Formei A și caracterul y al Formei N este imposibil de definit în condițiile simetriei dintre caracterul x și caracterul y pe de o parte, Forma A și Forma M pe de altă parte.

⁶²⁰ Cf. și *Th.*, 147 e 5. Clasa numerelor impare constituie „jumătatea numerelor” (*hemisys tou arithmou*), deoarece singurele numere folosite în aritmetica greacă erau numerele pe care le numim „naturale” (i.e. pozitive și întregi); seria lor nu începea de la zero, ci de la unu (și uneori de la doi, după cum unitatea era considerată a fi număr sau nu).

⁶²¹ După ce a definit atributul unei Forme (cf. *supra*, n. 617), Socrate revine la demonstrația propriu-zisă și la discuția despre contrariu.

⁶²² a) „Primele noastre contrarii” (*ta enantia*): și anume, „caldul” și „recele” (sau, în exemplul precedent, „parul” și „imparul”). b) „Toate (realitățile)”, și anume, „focul” și „zăpada” (sau, în exemplul precedent, triada etc.). „Nefiindu-și ele însele reciproc contrarii” (*ouk ont' allelois enantia*): a) și b) au același statut ontologic (i.e. sînt atribute), dar se deosebesc prin aceea că termenii din a) formează perechi de contrarii, în timp ce termenii din b) sînt liberi unul în raport cu celălalt. Aici se află, totodată, cea mai importantă distincție între principiul contrariilor și contrariile definite în primul argu-

ment (70 c sq.; cf. *supra*, n. 608): procesele contrare sînt contrare între ele (de pildă, „somnia” este opus „vegheii”), în timp ce atributele care poartă un contrariu nu sînt ele însele contrare (de pildă, „zăpada” nu este opusul „focului”).

⁶²³ „Inaccessibile” / „ori pier ori se retrag”. Prin verbele *dechesthai* („a primi”) pe de o parte, *apollynai* („a pieri”) și *hypekchorein* („a se retrage”) pe de altă parte, Socrate reafirmă alternativa de la 103 a. Metaforismul militar, care pregătește o imagine a retragerii sufletului conformă cu definițiile precedente (de pildă, cu definiția gîndirii ca o „concentrare” a forțelor (*athroizein*) din trup, cf. 67 c, 70 a etc.), este cu totul inadecvat la exemplul matematic care urmează.

⁶²⁴ Afirmație redundantă. O putem explica doar în măsura în care ea raportează considerațiile precedente despre atributul unei Forme sau „numele” ei (103 e—104 b) la principiul excluderii contrariilor, stabilit în partea întâi a demonstrației.

⁶²⁵ „Natura” propriu-zisă (*hopoia estin*) a acestor „realități” — i.e. a „numelor” sau a „caracterelor” — a fost examinată la 103 e sq. Ceea ce va întreprinde Socrate în continuare este definirea lor în calitate de contrarii.

⁶²⁶ ... *Ha hoti an kataschei* etc. Textul grec poate fi interpretat în două feluri, și fiecare din ele admite la rîndul lui o variabilă. 1. „E vorba (...) de realități care, cînd se înstăpînesc pe un lucru, îl silesc nu numai să dobîndească a) forma realităților respective, ci...” etc. sau b) „propria sa formă, ci...” etc.; 2. „E vorba... de acele realități care, orice s-ar înstăpîni peste ele, le silește să dobîndească” etc. Pentru gramaticalitatea fiecăreia din aceste versiuni, cf. Gallop, n. 70. Adoptăm soluția 1 b) deoarece ea va fi confirmată la 105 a. Această soluție autorizează interpretarea pînă aici a argumentului: e vorba de a defini atribute și nu obiecte. Înlocuirea lui *eneinai* („a fi prezent în”: cf. 103 b, *ta enonta* și n. 610) prin *katechein* („a se înstăpîni peste”) este de natură să extindă metafora atacului asupra relației cauzale generale dintre Formă și obiect.

⁶²⁷ Așadar participă în chip necesar la două Forme; cf. *supra*, n. 619.

⁶²⁸ Traducerea prezentă menține distincția dintre *idea* (redat prin rom. „caracter”) și *morphe* (redat prin rom. „formă”, scris fără majusculă). Între acești termeni nu există însă nici o diferență de statut.

⁶²⁹ „Non-pară”: *anartios*. Opusul „parului” (*artios*) nu este numit aici prin propriul său nume (*perittos*), care exprimă participare la Forma A, ci printr-un al doilea nume, care exprimă non-participarea lui la Forma M în virtutea participării la Forma N. Această determinare negativă a numelui este hotărâtoare pentru evoluția argumentului (cf. *infra*, 105 e și n. 641).

⁶³⁰ Așadar definiția (*chorismos*) pregătită la 104 c și anunțată la 104 e nu vizează orice atribut, ci numai pe acelea care, prin dubla lor predicție, introduc un contrariu. — *Epipherein* („a purta”) nu denumește, credem, actul prin care o proprietate este introdusă de un „caracter generic” (Ross), ci relația de implicare dintre două caractere *x*, *y* (care presupune întotdeauna existența caracterului *z* opus lui *y*, și relația de excluziune dintre caracterele *x*, *z*).

⁶³¹ Dublul (*diphasion*) este contrarul jumătății (*hemisy*); cf. și *supra*, 101 b (și n. 585).

⁶³² „Comportînd jumătate” (*to hemisy*): e vorba aici de seria fracțiilor care au termenul „doi” la numitor, $1/2$, $2/2$, $3/2$, $4/2$ etc. În exemplul următor numitorul este „trei”. Nici un tip de fracție nu poate „primi caracterul întregului” deoarece, în aritmetica greacă, trăsătura pertinentă a întregului (sau a unității) o constituie indivizibilitatea.

⁶³³ Această frază marchează începutul celei de-a treia etape din demonstrație. Îndemnul lui Socrate este menit să pregătească răspunsul lui Cebes de la 105 c („sufletul”), care va fi decisiv. Socrate însuși dă în continuare câteva exemple de răspuns corect, al căror model îl va „imita” Cebes.

⁶³⁴ Și anume la 100 a, în cadrul discursului despre metodă. — „Răspunsul sigur” (*apokrisis asphales*) la care face

aici aluzie Socrate vizează întrebarea formulată pentru prima oară la 95 e despre „cauza nașterii și cauza pieirii” și constă, pentru fiecare lucru în parte, din predicatul participării lui la Forma care îl determină printr-un atribut esențial. Cea de-a treia parte a argumentului va transpune așadar noțiunile de „atribut” și de „contrariu” în termenii teoriei cauzalității.

⁶³⁵ În ierarhia adevărului această nouă „siguranță” (*asphaleia*) este totuși de rang inferior față de cauzalitatea generală a participării pe care încearcă să o suplimenteze, pentru că determinările cauzale ale atributului se îndepărtează de postulatul existenței Formelor și de idealul teleologic. Cu oarecare ironie, Socrate atribuie acestui răspuns același epitet (*kompsos*, „subtil”) ca și, mai înainte, „cauzelor savante” ale filosofilor mecaniciști (cf. *supra*, 101 c).

⁶³⁶ Prin dubla lor predicție, „focul”, „febra” și „monada” pot fi așadar agenți ai Căldurii, Bolii și Imparului, considerate ca Forme în sine. (Funcția lor în raport cu Formele al căror nume îl poartă nu interesează aici.) — *Monas*: acest termen nu se referă la Forma Unu, ci la unitate ca atribut. Generalizarea funcției cauzale a unității pentru orice număr impar are la bază, probabil, figura gnomonului pitagoreic, care explică orice element din seria $\{1 + 3 + 5 + \dots (2n + 1)\}$ prin spațiul cuprins „la mijlocul” numărului, între „jumătățile” lui (cf. Arist., *Top.*, 142 b 8 etc.).

⁶³⁷ Acest răspuns introduce demonstrația propriu-zisă a imortalității. Din punct de vedere terminologic, ambiguitatea este maximă, deoarece sufletul poate fi aici a) Forma Suflet, b) numele ei generic sau c) sufletul individual. Fiecare din aceste variante implică mari dificultăți. Împotriva lui I. Schiller („*Phronesis*”, 1967, 50—58), preferăm, ca și Hackforth, soluția b), care este consecventă cu interpretarea dată de noi noțiunilor din acest argument. (În mijlocul totalei indecizii terminologice [cf. și Gallop, 122], nu înțelegem la ce restricții formulare cu caracter „tehnic” se referă Loriaux, încercând să respingă propunerea de a vedea în „Suflet” atributul unei Forme).

⁶³⁸ a) „S-ar înstăpini“ (*kataschei*), b) „aducîndu-i“ (*pherosa*): cf. *supra*, 104 d etc. În termeni cauzali, aceste verbe exprimă: a) predicăția caracterului „suflet“ asupra obiectelor omonime (i.e. asupra sufletelor individuale); b) dubla predicăție prin care caracterul suflet „aduce cu sine“ caracterul unei Forme contrare (i.e. „viața“, care este opusul „morții“). Inadvertența constă din faptul că „sufletul“ aduce viață în trupuri și nu în sufletele individuale; cum acestea sînt „vii“ înainte de naștere (72 a etc.), ocuparea trupului de către suflet prezintă un caracter „informațional“ (Hackforth, Loriaux) inexistent în cazurile precedente. Totuși Cebes acceptă foarte ușor această exprimare a funcției cauzative a sufletului, deoarece ea corespunde propriei sale concepții despre „vitalitatea“ sau puterea lui biologică: sufletul este așadar principiul vital deoarece el actualizează Forma vieții (cf. *supra*, 105 c; cf. și Gallop, *ad l.*).

⁶³⁹ „Cultura“ / „ne-cultul“; în text, *mousikon/amouson*. Pentru sensul lui *mousike*, cf. *supra*, n. 51. — „Neparul“: *anartion*, cf. *supra*, n. 629.

⁶⁴⁰ „Exclude moartea“: *thanaton me dechetai*. Cf. *supra*, „nu admite în sine forma parului“ (*to me dechomenon ten tou artiou idean*): așadar *thanatos* substituie aici *idea tou tethnekotos* (cf. și Hackforth).

⁶⁴¹ „Ne-muritor“: *athanaton*. *To athanaton* are aici un sens limitat, obținut prin simetrie verbală (Gallop), i.e. prin determinare negativă, la fel ca în exemplele precedente (*anartion*, *amouson*, *adikon* etc.). Pînă acum sensul lui nu se poate extinde în afara „afirmației tautologice“ (Bluck) că *psyche oud'estai tethnekyia* (litt. „sufletul nu poate exista fiind mort“, 106 b); cf. și Williamson.

⁶⁴² Ultima parte a demonstrației (care începe aici) constă din confruntarea alternativei a) „a pieri“ / b) „a se retrage“ în cazul subiectului suflet, descris ca agent al unor contrarii. Între 105 e și 106 d, Socrate examinează consecințele ipotetice ale lui b) („a se retrage“) asupra fiecărui exemplu în parte, folosindu-se pentru aceasta de predicatul „a fi indestructibil“ (*anolethron einai*); acesta poate fi privit ca o consecință a lui b), în virtutea opoziției dintre a) (*apollynai*, „a pieri“) și b). Se pregătește astfel intro-

ducerea lui *anolethros* („indestructibil“) printre determinările sufletului.

⁶⁴³ I.e. dacă un atribut care exclude atributul „muritor“ se „retrage“ la apropierea morții, fără să „piară“ el însuși. Metaforismul militar din alternativa „a pieri“ / „a se retrage“ ascunde oscilația acestor verbe între sensul epistemologic și sensul ontologic.

⁶⁴⁴ Nu ni se prezintă un criteriu pertinent pe baza căruia caracterele contrare aleg, în fiecare caz în parte, „pieirea“ sau „retragerea“ în fața contrariului care „se apropie“. În cazul „zăpezii“, de pildă, se poate spune că ea „piere“ la apropierea caldului numai în măsura în care înțelegem prin aceasta că se topește. Metaforice, aceste imagini devin opace în relație cu „caractere“ care nu fac parte din lumea experienței — precum numerele sau sufletul.

⁶⁴⁵ Atitudinea lui Cebes este surprinzătoare, cu atât mai mult cu cât nici o dovadă nu a fost adusă în sprijinul relației „nemuritor“ > „indestructibil“, în afară de simpla ei enunțare. Sfirșitul atit de brusc și de puțin demonstrativ al unui argument pregătit cu ampoare nu poate să nu trezească reacții critice (cf. Williamson, Skemp etc.; pentru o reacție contrară, cf. D. Frede, „Phronesis“, 1978, 27—41). Pe de altă parte, în lumina considerațiilor finale ale lui Simmias (107 a), acest sfirșit pare a fi impus de chiar natura „infinită“ a dezbaterii.

⁶⁴⁶ Această demonstrație a fost în mai multe rînduri privită ca un ostentativ *petitio principii* (Skemp etc.). Socrate încearcă aici să extragă „indestructibilitatea“ sufletului dintr-o afirmație cu caracter limitat despre „nemurirea“ lui (*athanatos 1*), și apoi transferă sensul ontologic deplin al lui „indestructibil“ (*anolethros*) asupra lui „nemuritor“ (*athanatos 2*). Apare însă a treia determinare negativă, care mijlocește raportul între „nemuritor“ (*athanatos 1*) și „indestructibil“: termenul *aidion* („veșnic“). Ca unică dovadă în acest raționament, el a prilejuit numeroase dispute. Bluck este de părere că *aidion* ar juca rolul unui „contrariu“ și că termenul pe care îl „respinge“ el implică respingerea „destructibilului“ (*olethron*). Această explicație este neclară deoarece *athanaton* constituie el însuși

un astfel de „contrariu“; or Socrate nu a vorbit nicăieri despre înlănțuirea mai multor contrarii prin predicăția unui singur caracter. Chiar dacă am accepta această soluție, ea nu face decît să multiplice numărul treptelor intermediare, fără a arăta ce relație există între ele. În opinia noastră, „veșnicia“ sufletului este în final admisă ca urmare a relației stabilite de Cebes între rezistența biologică și rezistența în timp a sufletului, definit ca principiu vital (cf. *supra*, n. 422). Desigur că la baza întregului raționament stă o anumită reprezentare a atributelor divinului (*to theion*) în religia greacă (cf. Taylor, *The Theory of Motion in Plato's Later Dialogues*, 8, *apud* Bluck), totuși aceasta este o presuposiție culturală îndeajuns de largă pentru a nu afecta mecanismul deductiv al argumentului.

⁶⁴⁷ „... Forma însăși a Vieții este în mod special menționată ca ceva evident indestructibil nu numai pentru că este eternă — toate Formele sînt — ci pentru că este Forma particulară la care participă în mod esențial sufletul, și caracteristica particulară care face ca sufletul să fie indestructibil. Forma Vieții și «orice altceva care nu admite moarte» — i.e. orice altceva care are *viața* ca pe un *atribut esențial* — trebuie să fie incapabil să sufere o încetare, și astfel să «admită» distrugerea» (Bluck, pp. 193—194). Aceasta nu înlătură eroarea „alunecărilor“ între o analiză „logică“ a conceptelor și sensul existențial (*athanatos 1 > anolethros > athanatos 2*), dar ne poate face să înțelegem mai bine punctul de vedere al lui Socrate.

⁶⁴⁸ „Pleacă și se îndepărtează“; în text, *oichetai apion* (pentru *oichein*, cf. *supra*, 79 d, 80 d — n. 346; pentru *apienai*, cf. *supra*, 62 d și n. 93 și 130). Tema călătoriei, puternic marcată prin alăturarea celor două verbe, servește aici 1) drept concluzie în cadrul argumentului (ca răspuns la alternativa „a pieri“ / „a pleca“, „a se retrage“; cf. *supra*, n. 605) și 2) drept preambul pentru discursul mitic despre călătoria sufletului și despre „tărîmul adevărat“ (*alethes ge*). Reunirea demonstrației și a mitului în acest punct este cu totul excepțională.

⁶⁴⁹ „Iar sufletele noastre cu adevărat vor exista, în casele lui Hades: *kai toi ontai esontai hemon hai psychai en Aidou*. Cf. *supra*, 71 e: *eisin ara hai psychai hemon*

en *Haidou*. La jumătatea argumentului contrariilor, Socrate s-a întrerupt pentru a face o declarație similară, pe care abia acum o poate întări cu expresia certitudinii filosofice (*toi onti*, „cu adevărat“). Ea evocă teoria palingenezei, care a jucat rolul unei ipoteze în cadrul primului argument (cf. *supra*, 70 c și n. 215). Socrate trece așadar, în mod liber, de la concluzia propriu-zisă (*psyche athanaton kai ano-lethron*) la o concluzie generală, pe care o avea în minte încă de la început. Acest fapt ilustrează caracterul circular al întregii demonstrații (cf. *L. pr.*).

⁶⁵⁰ „Slăbiciunea omenească“ (*anthropine astheneia*): aceste cuvinte fac ecoul considerațiilor lui Simmias de la 85 c—d pe tema caracterului limitat al cunoașterii. „Să păstrez... o urmă de neîncredere“ (*apistian eti echein*); cf. *infra*, n. 652.

⁶⁵¹ „Ipotezele de la care am pornit“: *tas ge hypotheseis tas protas*. Este discutabil dacă Socrate sugerează aici sau nu că existența Formelor ar putea fi pusă ea însăși la îndoială. Sintem de părere că termenul *hypotheseis* se referă la „propoziții fundamentale“ de rangul celei pe care Socrate a generalizat-o la 101 d. În orice caz pluralul ne oprește să-i dăm o altă interpretare, deoarece ar fi greu de crezut că Socrate putea să trateze existența Formelor leolaltă cu adevărurile secundare ce decurg din ea (cf. și *supra*, 101 e).

⁶⁵² „Vă va da o certitudine“: *auto saphes genetai*. Răspunsul lui Socrate nu pune capăt „neîncrederii“ (*apistia*) exprimate de Simmias (107 b). El o explică însă ca rezultând din natura problemei discutate (cf. și *L. pr.*) și nu din demonstrația însăși: în limitele „slăbiciunii omenești“, argumentele nemuririi sufletului pot continua la infinit.

⁶⁵³ Mitul începe și se încheie cu o exortatie morală. El constă a) dintr-un discurs format din trei secțiuni (107 b—108 c; 111 a—c; 113 d—114 c) despre călătoria spre tărîmul celălalt și destinul celor care trăiesc acolo și b) dintr-un discurs despre alcătuirea pămîntului, care unește aceste secțiuni (108 c—111 a; 111 c—113 d), în așa fel încît imaginea oamenilor fericiți să stea în centru (111 a—c). Pe de altă parte, întreaga descriere a pămîntului adevărat (110 b—111 c) se detașează ca o secțiune autonomă. Pentru inad-

vertențele provocate de încercarea de a corela stadiile de „degradare” fizică a pământului 1) cu moralitatea sufletului (i.e. cu perspectiva etică) și 2) cu existența separată a Formelor (i.e. cu perspectiva metafizică), cf. *infra*, n. 675, 685, 720.

⁶⁵⁴ „Pe care îl numim viață” (*en hoi kaloumen to zen*); cf. *supra*, 95 d: *en toi kaloumenoi thanatoi*, „ceea ce numim moarte”): prin aceste cuvinte, Socrate crează simetria contrariilor viață/moarte. Dar între viața adevărată și „ceea ce numim viață” există aceeași diferență ca și între curajul adevărat și „ceea ce se numește îndeobște curaj” sau între adevărata cumpătare și „ceea ce și (oamenii) cei mulți numesc tot cumpătare” (68 c). Termenii atrag de la început atenția asupra funcției pe care o deține procedeul de răsturnare în cadrul mitului (cf. *supra*, n. 175).

⁶⁵⁵ „O primejdie cumplită”: în text, *kindynos* (...) *deinos*. Acești termeni fac parte din paradigma cunoașterii: *deinos* evocă descrierea trupului-temnicer de la 82 e și „înșelăciunile” cunoașterii sensibile (*supra*, n. 246, 408, 589 etc.), iar *kindynos* face ecoul celor afirmate despre pericolele cunoașterii-navigație (85 c—d). Ei sînt folosiți aici în sens moral-eschatologic.

⁶⁵⁶ Așa cum arată Gallop, Socrate nu sugerează aici că „dacă nu ar exista viața de dincolo totul în această viață ar fi permis. El spune că ar fi fost o mană cerească pentru păcătoși ca moartea să fie sfîrșitul. Departe de a sugera că recompensa ori teama de pedeapsă într-o viață ulterioară este motivul pentru care ești bun în această viață, el lasă să se înțeleagă că păcatul este prin el însuși o povară, orice s-ar întîmpla după moarte” (223).

⁶⁵⁷ Această afirmație va fi comentată la sfîrșitul mitului (114 c). Ea este purtătoarea adevăratului sens moral al întregului dialog.

⁶⁵⁸ În cadrul acestui mit, Socrate va invoca de trei ori autoritatea discursului tradițional. Asemeni unor introduceri succesive, părțile astfel marcate ale mitului pregătesc imaginea „pământului adevărat” ca pe o culminație a întregului pasaj (111 a—e). Socrate numește aici tradiție tot

ceea ce, în expunerea ulterioară, se referă la călătoria sufletelor înainte și după judecată.

⁶⁵⁹ „Undeva“ (*eis tina topon*): probabil, în locul descris în *R.*, 614 c, ca o „cîmpie“ a dreptății (*chasma leimon*), și în [*Ax.*], 371 b, ca o „regiune albă“ (*leukon pedion*), stăpinită de regele dreptății Minos. În mod cu totul remarcabil, mitul din *Phaidon* omite cu desăvîrșire să vorbească despre momentul „judecării“ sufletelor. Acesta este tratat în *Grg.* (523 e) și *R.* (*loc. cit.*).

⁶⁶⁰ „La Hades“ (*ets Haidou*), adică, așa cum se va vedea la 113 a sqq., pe fiecare în locul care i-a fost hărăzit, ca urmare a greșelilor sale. În geografia mitică a lui Socrate, „casele lui Hades“ (*supra*, 107 a etc.) nu se află, conform tradiției, în centrul pămîntului, împreună cu Tartarul, ci, probabil, undeva la marginile lui (*infra*). Localizarea lor nu este deloc ușoară, deoarece nu avem la dispoziție decît implicații contradictorii și nici o afirmație directă. Pentru Platon, Hades pare a fi un nume simbolic mai curînd decît un loc — fie el „invizibil“ sau „ascuns“ în topografia planetei.

⁶⁶¹ „O altă călăuză“ (*allos hegemon*), i.e. noul *daimon* din noua lor întrupare. Cu sau fără știrea lui, fiecare om este însoțit toată viața de un *daimon* călăuzitor care, în ciuda interiorității lui, nu este o parte constitutivă a sinei, ci un spirit autonom (și anume o divinitate intermediară; ca și în *Republica* — unde însă sufletul și-l alege singur — cf. Reverdin, 135). Cf. și Detienne, *La notion de Daimôn dans le pythagorisme ancien...*, Paris, „Belles Lettres“, 1963 (și Gernet, *Lois*, n. 199, p. 180).

⁶⁶² „În multe și lungi întoarceri ale timpului“; în text, *en pollais chronou kai makrais periodois*. Așa cum se arată în *Republica* (615 a), aceste „întoarceri“ sînt zece la număr. Fiecare din ele durează cîte o sută de ani și reprezintă cîte o pedeapsă (ori cîte o răsplată) pe care sufletul este obligat să și-o primească înainte de a intra din nou în ciclul încarnărilor. Așadar „timpul cuvenit“ (*ho chre chronos*) este de o mie de ani. Cf. și *Phdr.*, 248 e.

⁶⁶³ Platon se referă aici la una din tragediile lui Eschil, aproape în întregime pierdută (cf. fr. 239 Nauck).

⁶⁶⁴ „Răspîntii și răscruci“ („*schiseis kai triodous*) / „rituri și obiceiuri“ (*hosia kai nomima*). Termenul *triodos*, care înseamnă „răspîntia a două drumuri“, sugerează că binecunoscutul motiv al Hecatei Trivia (i.e. al unei divinități infernale, în postura ei de protectoare a acestor răspîntii), precum și riturile care-i sînt consacrate ar constitui o imitație mitică a structurii înseși a pămîntului: cf. și Olympiodoros, Burnet etc. Aceasta este de bună seamă o nouă transpunere platonice a unui element tradițional. Lecțiunea *hosion* („rituri“, Robin, Loriaux) nu este certă. Burnet propune *thysion* („sacrificii“, „ofrande“; cf. și Hackforth).

⁶⁶⁵ Acest scenariu face să crească valoarea simbolismului tradițional al „călăuzirii“ sufletului (pentru care, cf. Friedländer, p. 67).

⁶⁶⁶ Nici aici, nici în cele ce urmează Socrate nu se mai referă la sufletele care, sub greutatea propriei lor materialități, rătăcesc în chip de „umbre“ (*phantasmata, eidola*; cf. *supra*, 81 c-d și n. 357). La rîndul lui, pasajul de față se integrează cu greu în expunerea sistematică de la 113 d sqq.

⁶⁶⁷ Primul discurs despre călătoria sufletelor se încheie aici. Dihotomia suflet pur/suflet impur va fi înlocuită în continuare printr-un model complex, care prezintă și spectrul stadiilor intermediare ale sufletului (cf. *infra*, 113 d sq.).

⁶⁶⁸ Discursul despre alcătuirea pămîntului (sau partea „geografică“ a mitului) se delimitează, din nou, ca tradiție (cf. *supra*, 107 d și n. 658). Formula „am fost încredințat de cineva“ (*ego hypo tinos pepeismai*) face aluzie, credem, la cea de-a doua din metodele de a afla adevărul, prezentate de Simmias la 85 c sq. (cf. și n. 401). Ca atare, ea este menită să aducă două precizări: 1) Explicațiile cuprinse în această parte a mitului constituie, în parte, răspunsul ironic al lui Socrate către fizicienii (*supra*, 96 a sqq.). Dar ele nu urmăresc să construiască o nouă teorie științifică (cf. și Hackforth), așa cum adeseori s-a crezut (Gallop etc.). 2) Deoarece o cunoaștere deductivă și exactă nu este aici posibilă, filosoful se vede constrîns să preia

explicațiile existente, adică să recurgă la discursul indirect, care este totodată *reflectarea* indirectă și aproximativă (cf. *infra*, 114 d) a adevărului însuși. În nici un caz nu pot fi acceptate speculațiile celor care încearcă să imite, pe cale empirică, adevărata știință (*episteme*).

⁶⁶⁾ „Minune a lui Glaucos“ (*he Glaukou techne*): aceasta este o expresie proverbială, care vizează capacitățile extraordinare ale omului de știință. Pentru problema identificării lui Glaucos, cf. *R.E.*, VII, I, s.v. *Glaukos*, 46 (col. 1421—1422) și 36 (col. 1417—1420).

⁶⁷⁰ „În centrul lumii“ (*en mesoi toi ouranoi*); cf. *supra*, n. 551. — „Rotund“ (*peripheres ousa*); cf. *supra*, 97 d și n. 549. Mitul din *Phaidon* presupune sfericitatea pământului. Totuși acest fapt a fost combătut de J. S. Morrison („Phronesis“, 1959, 101—119) și de Th. G. Rosenmeyer („CQ“, 1956, 193—197; „Phronesis“, 1959, 71—72), pentru care pământul ar avea, în descrierea lui Platon, forma unei emisfere, respectiv a unui disc. Pentru critica acestor ipoteze, cf. Loriaux. În sprijinul sfericității pământului, adăugăm: 1) faptul că Socrate îl va compara, la 110 b, cu un corp de această formă (*sphaira*; cf. și n. 680) și 2) asemănarea dintre acest „prim punct“ din expunerea lui Socrate și considerațiile lui Parmenide despre forma sferică a pământului (cf. *infra*, n. 671).

⁶⁷¹ „Un obiect echilibrat (*homoios*) / „aflându-se într-o stare de indiferență“ (*homoios d'echon*). Aplicarea noțiunii de echilibru (*homoios echein*) în raportul dintre punctele unei circumferințe (sau sfere) și centru, și apoi în cazul particular al pământului este de origine parmenidiană.

⁶⁷² Adică dintre Gibraltar și Colchida (extremitatea orientală a Pontului Euxin). Acestea erau limitele convenționale ale pământului locuit (*oikumene*). — *Phasis*: riu în Colchida, cu vărsare în Marea Neagră.

⁶⁷³ „Ca niște furnici, ca niște broaște“ (*hosper... myrmekas e batrachous*). Așa cum arată Loriaux, această comparație vizează micimea și insalubritatea societății omenești. Totodată ea constituie, credem, răsturnarea ironică a unor

teme tradiționale destul de răspândite, precum nașterea oamenilor din furnici.

⁶⁷⁴ În descrierea pământului, Platon reunește foarte vechi elemente din fizica presocratică. Imaginea „cavităților” (*koila*) umplute cu apă se datorează în primul rând lui Anaxagoras (cf. A 42, § 5, în teoriile căruia „*koila* (...) nu înseamnă, probabil, «concav», ci «găurit», în sensul implicat în mențiunea lui *koilomata*” (Hackforth, 173) și într-o oarecare măsură lui Archelaos, pentru care pământul „era, la origine, un lac, adinc la periferie și scobit (*koile*) în centru” (A 4, § 4).

⁶⁷⁵ „Adevăratul pământ este pur”; în text, *auten de ten gen katharan*. Această aserțiune are un caracter metafizic și nu geografic. Deși imaginea cavităților îi va permite lui Socrate să „localizeze” o discontinuitate (*i.e.* raportul între real și aparent, inteligibil și vizibil, Forme și lucruri etc.) într-un spațiu continuu (cf. *infra*, spectrul stadiilor de uzură a materiei și de corupție morală a sufletului), totuși descrierea propriu-zisă a „pământului adevărat” în termenii unui mit geografic se va dovedi în cele din urmă imposibilă (cf. *infra*, 114 c, n. 721).

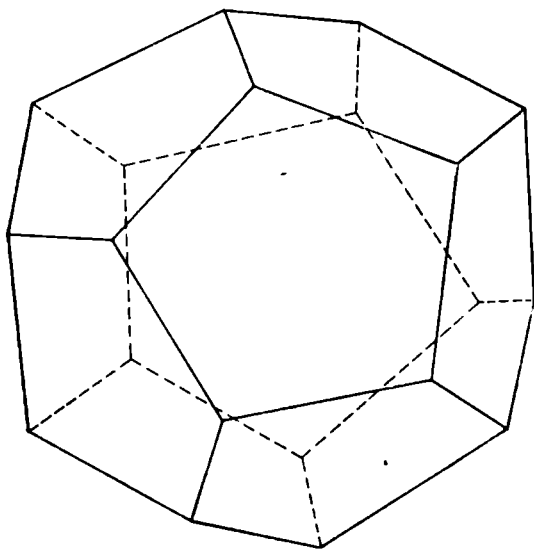
⁶⁷⁶ „O drojdie fluidă” (*hypostathmen*) etc.: la baza descrierii ulterioare a pământului stă ideea continuității elementelor (apa se transformă în aer, aerul se transformă în eter etc.) și ideea echivalenței funcționale între diversele lor stadii (apa este „aerul” regiunii acvaticice, aerul este „apa” regiunii hiperuranice etc.). Pe această cale Socrate va fi condus spre o viziune surprinzător de modernă a relativității lumilor (*infra*, 109 c—110 a).

⁶⁷⁷ O descriere similară, care extrapolează ideea perfecției adaptării a viețuitoarelor (inclusiv a omului) la mediu, avea să fie făcută de Aristotel (și conservată de Cicero în *De natura deorum*, 2, 95; cf. Bluck, *ad l.*).

⁶⁷⁸ Adică nici măcar pînă acolo unde regiunea eterului începe să se desprindă din aer. Aerul este așadar un spațiu intermediar între vederea noastră și „priveștiștea” adevărului, pe care, ca și apa, o refractă.

⁸⁷⁹ „Să dezvolt un mit“: în text, *mython legein kalon*. Aceste cuvinte introduc descrierea pământului văzut „de sus“ (*anōthen*; cf. *infra*): 110 b—111 c. Nu credem că prin ele Platon ar fi vrut să opună acestei descrieri caracterul științific (*qua* polemic) al pasajului anterior (Gallop) și nici măcar că discursul în cadrul acestuia din urmă ar fi „intermediar“ între *mythos* și *logos* (Hackforth).

⁸⁸⁰ „Ca acele mingi făcute din douăsprezece bucăți de piele colorate diferit“ (*hosper hai dodekaskytoi sphairai poikile*). „Mingea“ (sau sfera) cu douăsprezece fețe nu poate fi alta decât dodecaedru regulat (fig. 3), a cărui înscriere în sferă constituie una din problemele centrale în matematica greacă. Dodecaedru este unul din cele cinci „solide regulate“, ale căror proprietăți fuseseră îndelung cercetate de

3: Dodecaedru regulat

pitagorei (cf. Philolaos, 15 A și nota la acest fragment în *Pitagorici, Testimonianze e frammenti*, a cura di Maria Timpanaro Cardini, Firenze, 1962, p. 149; cf. și *Schol, in Eucl. XIII, 81* (Heiberg) despre identificarea dodecaedrului cu universul și *Pl., Ti., 55 a* despre construirea poliedrelor regulate). Simbolistica acestei figuri este în mare măsură inspirată de teoria pitagoreică a sfericității pământului (cf. *supra*, n. 549). Se pare că Platon a vorbit pentru prima dată despre astfel de lucruri precum puritatea aerului, culorile „cerești“ etc. (cf. P.-M. Schuhl, în „*Studies in Greek Philosophy and its Continuation Offered to C. J. de Vogel*“, 1975, pp. 53—54). Oricum ar fi, cele douăsprezece pentagoane colorate anticipează în chip surprinzător imaginea pământului văzut din cosmos.

⁶⁸¹ *Ana logon*, adică în proporție constantă: raportul dintre lucruri este același în toate lumile posibile, indiferent de coeficientul lor de frumusețe. Cf. n. 685.

⁶⁸² „Sardoniiile, iaspurile, smaraldele“ (*sardia te kai iaspidas kai smaragdous*); așa cum remarcă Hackforth, paralelismul între acest pasaj și imaginea zidurilor Noului Ierusalim este izbitor.

⁶⁸³ „Urîțenie și boli“ (*aische te kai nosous*): prin acest metaforism, tot ceea ce ține de relația suflet/trup se transferă asupra relației dintre cele două lumi.

⁶⁸⁴ Simbolismul luminos conținut în exemplul acestor materii este paralel cu un nou simbolism, implicit, al cunoașterii (cf. *supra*). — „Ființele fericite“ (*eudaimones*) nu rătăcesc prin întuneric, în căutarea adevărului (cf. *supra*, 96 c, 99 b — n. 536), ci au *revelația* lui. — *Eudaimones*: cf. *supra*, 58 e, 81 a, 82 a sq.

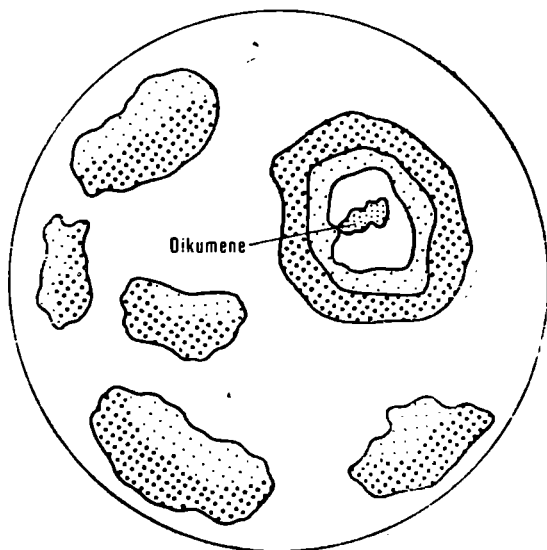
⁶⁸⁵ Nu credem că oamenii din regiunile superioare ale pământului ar aștepta să intre într-un alt trup, așa cum presupune Hackforth, deoarece răstimpul viețuirii lor acolo nu este dinainte prescris (cf. *supra*, 107 e și n. 662). Pe de altă parte, ei nu simbolizează nici acele ființe corporale și eterne, care au atins ultima treaptă a fericirii, părăsind

ciclul incarnărilor (cf. *infra*, 114 b—c): apelativul „oameni“ (*anthropoi*) este însoțit de determinările unei existențe sensibile (vulnerabilitate, excitabilitate etc.). Întreaga descriere de la 111 a—c nu pare a fi aceea a unor suflete o dată sau de mai multe ori judecate, ci mai curînd a unor oameni care, fiind „în proporție constantă“ (*ana logon*) mai buni, mai puternici și mai frumoși decît noi, sînt totuși, ca și noi, locuitori ai uneia din „regiunile“ (*topoi*) pămîntului. În parte, aceste inadvertențe se datorează faptului că Platon se lasă aici inspirat de motivul Insulelor celor Fericiți (*Makarion Nesoi*), unde se duceau, după tradiție, oamenii care trăiseră o viață frumoasă (cf. Hes., *Op.*, 171; *Od.*, 4, 563; Pl., *R.*, 519 c etc.) și tinde să identifice „pămîntul adevărat“ cu Cîmpiile Elizee (*Elysia Pedia*). Pe de altă parte, toate elementele care amintesc de condiția corporală a sufletului sînt „învăluite în ironie“ (Friedländer, p. 147): menționarea anotimpurilor, a bolilor etc.

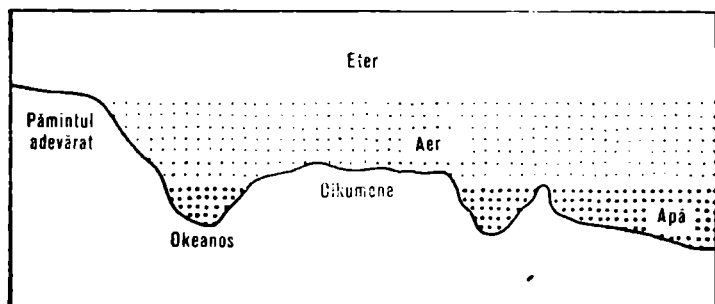
⁶⁸⁶ Spațiul oamenilor și spațiul zeilor sînt perfect izolate în mitologia greacă. Ideea unei comunicări între ele accentuează la maximum caracterul utopic al întregului pasaj. Nu sîntem de părere că „înfățișările“ zeilor către oameni (*aistheseis*) și „înfățișările“ oamenilor către zei (*synousias*) ar reprezenta două relații diferite (Loriaux): exprimarea de aici analizează, credem, felul în care o singură relație (contactul) este receptată de fiecare din cele două „relate“. Prin contact, oamenii fac sensibilă existența zeilor (*aisthesis*), iar zeii încorporează existența oamenilor, înrudind-o cu propria lor natură (*synousia*).

⁶⁸⁷ „E un lucru ciudat și probabil semnificativ că ultima trăsătură menționată în acest tablou al fericirii generale (*eudaimonia*) este viziunea soarelui, a lunii și a stelelor așa cum sînt ele într-adevăr. Urmînd imediat după mențiunea oamenilor asociați cu zeii, ar fi greu ca ea să nu-i sugereze unui cititor familiarizat cu *Timaios* acei «zei vizibili și creați», stelele și planetele, a căror divinitate este, se pare (40 d—e), mai pe deplin asigurată decît aceea a zeilor antropomorfici din religia tradițională“ (Hackforth, 180).

⁶⁸⁹ Cf. fig. 4. Comparația cu *krateres* („vasele de amestec“) are la bază probabil sensul original al lui *krater*: „vas mare în care se amesteca vin cu apă“ (Chantraine, 517) și imaginea corespunzătoare.

4 a

4 b

4 a: Sfera terestră (cu cavități) după *Phaidon*. Reproducere după Friedländer.

4 b: Secțiune transversală: jumătate din cavitatea Oikumenei. Reproducere după Friedländer.

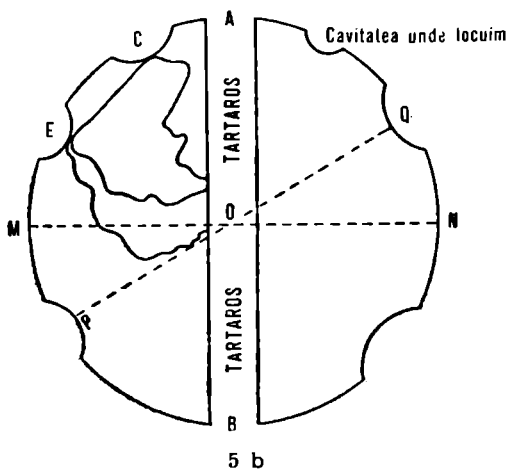
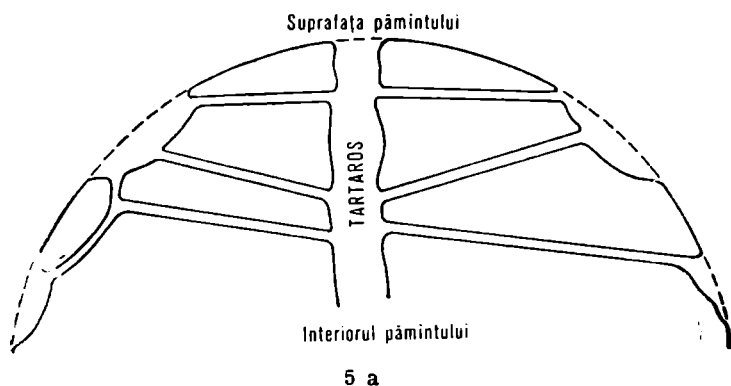
⁶⁸⁹ Dacă Platon a scris *Phaidon* după călătoria în Sicilia (388—387), este probabil ca această descriere să fi fost inspirată de una din erupțiile vulcanului Etna. În nici un caz însă o asemenea experiență nu era indispensabilă. Cf. *L. pr.*, Ca sinteză de apă și foc, lava (*ryax*) pare a fi, pentru Platon, materia cea mai aptă să dea oamenilor o imagine vie a infernului orfic, cu noroiul lui umed (*hygros pelos*) și nămolos (*borborodes*), ligament al lumilor subterane.

⁶⁹⁰ „Oscilație”: *aiora*. Acest termen este atestat în diverse contexte religioase în care, sub o formă sau alta, simbolizează principiul ritmic al vieții în univers (mișcarea planetelor, funia de aur care leagă lucrurile, ritul Erigonei etc.). Pentru interpretarea lui, cf. Maria Serena Funghi, *Il mito escatologico del «Fedone» e la forza vitale dell'«aiora»*, în „La parola del passato”, 1980, 176—201. La 98 d, același termen descria mișcarea articulată a oaselor în trupul viu. Aici, el pregătește imaginea pământului ca ființă care respiră (cf. *infra*, 112 b—c și n. 695).

⁶⁹¹ „Care străbate întregul adînc al pământului”; în text, *diamperes tetremenon di'holes tes ges*. Aici încep divergențele în ceea ce privește reconstruirea „hărții” mitice a pământului. Luînd termenul *diamperes* în sensul lui literal (i.e. „prin mijlocul”, „de-a lungul” etc.), Friedländer, Burnet și Bluck își reprezintă Tartarul ca pe un cilindru care străbate pământul de la un capăt la altul, trecînd prin centru (fig. 5). Dar această ipoteză determină o localizare neverosimilă a celor patru fluvii (*infra*, 112 e—113 d). Sintem înclinați să adoptăm aici explicația lui Robin: „Tartarul nu este un fel de diametru al pământului; el este mai curînd domeniul comun al unei pluralități de raze care, aproape de centrul pământului, se orientează în sensuri diferite către periferie”. (Cf. și fig. 6).

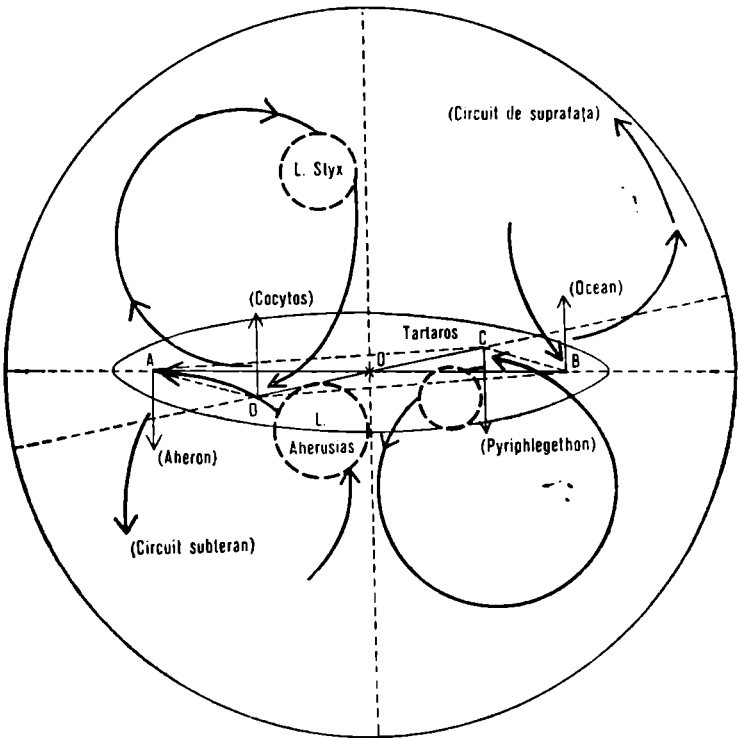
⁶⁹² *Il.*, VIII, 14.

⁶⁹³ „Alte locuri”: cf. *Il.*, VIII, 481. — „Alți poeți”: de pildă Hesiod (*Th.*, 807) sau autorii imnurilor homerice (*h.Ap.*, 336, *h.Merc.*, 256, 374 etc.). Foarte curînd însă, Tartarul a fost asimilat cu Hades (*A.*, *Eu.*, 72). Platon se face aici ecoul unor tradiții foarte îndepărtate, asimilîndu-le propriului său metaforism (*supra*, tema închisorii); astfel, Tartarul nu va

5 a: Secțiune transversală: o parte din sfera terestră. Reproducere după Friedländer.

5 b: Notă la 113 e. Reproducere după Bluck.

6: Cele patru fluvii principale ale pământului după *Phaidon*

$AO = OB$ } < *katantikry* („față în față“)
 $DO = OC$ } < *kata meson* („la mijloc“): i.e.
 $AC = CB$ și $AD = DB$

fi doar un rezervor al apelor pământului, ci și *temnița* lui (cf. *infra*, 113 etc.).

⁶⁹⁴ „Nu găsește acolo un loc în care să se poată stabili-
 liza“ (*pythmena ouk echei oude basin*): pentru că, așa cum
 explică Robin, pământul nu are un centru de greutate
 (*basis*). Centrul lui geometric (sau punctul de echilibru) nu
 poate fi cu adevărat un „fund“ (*pythmen*). Diverse alte in-
 terpretări propuse în critica modernă au în comun, credem,
 o supralicitare științifică a discursului lui Socrate (cf. Bur-

net, Rosenmeyer etc.). Or, afirmația lui de aici nu impune prin nimic un asemenea tratament; reprezentarea Tartarului ca abis, i.e. „fără fund“ (*abythos*), este un loc comun în mitologia greacă (cf. Hes., *Th.*, 736 sqq.). În general inadvertențele din această parte a dialogului se datorează tradițiilor suprapuse, dar ele nu trebuie receptate ca atare deoarece unitatea discursului nu este de ordin științific.

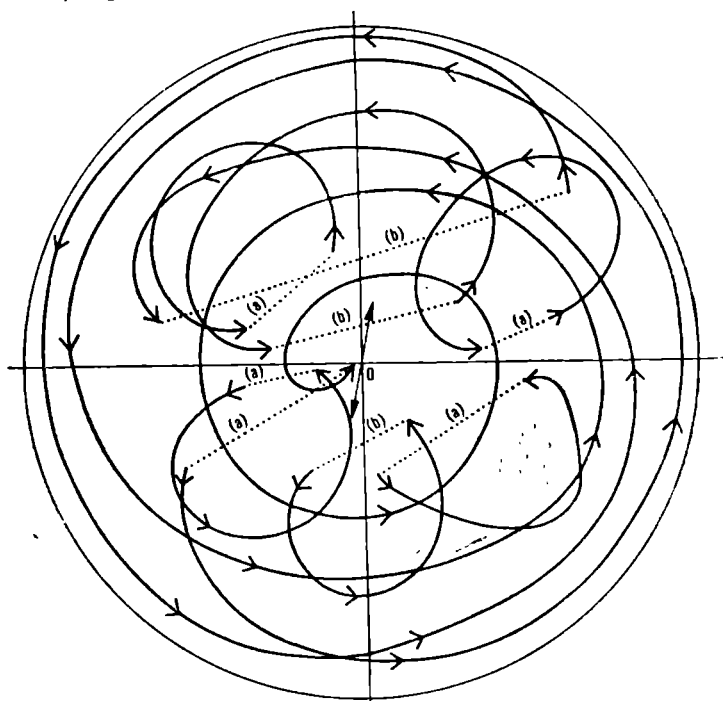
⁶⁹⁵ Corelarea celor două momente ale respirației (*pneuma*) cu pulsațiile pornite din centrul pământului arată că, în mentalitatea lui Platon, pământul era un organism viu, de dimensiuni uriașe (cf. și *anemoi amechanoi*, „vânturi uriașe“). Aceasta era de asemenea credința pitagoreilor și, într-o formă mai apropiată de textul nostru, a lui Parmenide (B 16) și Heraclit (B 137). — „Aerul și suflul său“ (*pneuma*)/„cînd respirăm și suflul“ (*pneuma*): folosirea lui *pneuma* ca termen comun în această metaforă este menită să sublinieze echivalența dintre verbul respirației individuale (*anapneisthai*) și verbul „respirației“ cosmice (*aioreisthai*): cf. și *supra*, n. 690.

⁶⁹⁶ „Către regiunile pe care le numim inferioare“ (*eis ton topon ton de kato kaloumenon*): adică spre centrul pământului (cf. și Loriaux etc.). În realitate, aceasta nu este o zonă „inferioară“ (*kato*), i.e. situată „mai jos“, deoarece figura geometrică a pământului anulează orice direcție. Cf. *infra*, și fig. 6.

⁶⁹⁷ Cu alte cuvinte vărsarea este întotdeauna mai aproape de centrul pământului decît izvorul.

⁶⁹⁸ „Într-un punct opus“ (*katantikry*), „de aceeași parte“ (*kata to auto meros*). Reprezentarea nu este deloc explicită. Dacă ținem seama de ocurențele ulterioare ale termenului *katantikry* (cf. *infra*, 112 e și n. 702) și îi dăm același înțeles (i.e. „față în față, de o parte și de alta a centrului“), atunci apele din prima categorie sînt cele care își au izvorul într-o parte (*meros*; i.e. est sau vest) a unei emisfere (i.e. nord sau sud) și vărsarea în partea opusă (i.e. vest sau est) întotdeauna a aceleiași emisfere. Celei de-a doua categorii îi aparțin apele care se varsă în aceeași parte a emisferei unde își au izvorul. În această viziune, *meros* ar fi numele unui *sfert* din sfera pământului. Cf. fig. 7 și *infra*, 112 e. Pentru alte interpretări, cf. Burnet, Loriaux etc.

⁶⁹⁹ Mare parte din dificultățile de ordin hidrografic ale mitului din *Phaidon* se datorează, credem, faptului că Platon și-a imaginat circuitul fluviilor ca fiind independent de raportul de poziție între izvor și vărsare, fără să explice suficient de clar această viziune. Astfel, Socrate nu prezintă aici o a treia categorie de ape (Burnet), ci introduce variabila „circuitului“ în cadrul primelor două categorii. Traseul unui fluviu nu este limitat la o anumită suprafață pe circumferința pământului. Însă, indiferent dacă el o înconjoară în întregime (*kykloi*) sau nu, o dată (*hapax*) sau de mai multe ori (*pleonakis*), punctul de vărsare nu se poate situa decât în aceeași emisferă cu izvorul (*supra*, n. 698). Cf. *infra*, n. 700 și fig. 7.

7: Cursul fluviilor pământului după *Phaidon*

a: *kata to auto meros* („de aceeași parte“)

b: *katantikry* („într-un punct opus“)

⁷⁰⁰ „Cît mai jos cu putință“ (*eis to dynaton kato*) / litt. „numai pînă la centru“ (*mechri tou mesou*): cf. fig. 7. — „Fie într-un sens, fie într-altul“ (*hekaterose*): după cum e vorba de fluviile care străbat emisfera nordică sau de fluviile care străbat emisfera sudică. Datorită sfericității sale, pămîntul nu cunoaște reperele „sus“ (*ano*) și „jos“ (*kato*; cf. *supra*, 112 c, n. 696). Însă direcția izvoarelor determină, pe orizontala lui, un diametru imaginar care împarte pămîntul într-o emisferă de nord și o emisferă de sud; acestea nu comunică între ele pentru că sînt simetrice și discontinue. În schimb axul perpendicular pe acest diametru nu crează nici o configurație specifică; emisfera de est și emisfera de vest nu există în geografia lui *Phaidon*. Notăm de asemenea faptul că *meros* („parte“) denumește aici întreaga emisferă și nu numai jumătatea ei, ca mai-nainte (cf. *supra*, n. 698).

⁷⁰¹ În mitologia homerică, Ocean nu era un fluviu infernal; înconjurînd suprafața (plată) a pămîntului, el îl despărțea de marginile Infernului. Așa cum observă Loriaux, bazinul său de stagnare — singurul nementionat — trebuie să-l fi constituit, în imaginația oricărui grec, Mediterana. Nu se vorbește deloc despre cursul Oceanului. Fiind însă cel mai mare, el face parte fără îndoială dintre acele fluvii care „înconjoară“ (*perielittein*) pămîntul de mai multe ori înainte de a se întoarce în Tartar.

⁷⁰² „Față în față“: în text, *katantikry*, adică la egală distanță de verticala centrului. Aici *katantikry* nu se mai referă la faze diferite în circuitul unui singur fluviu, ci la poziția relativă a izvoarelor. — „În sens invers“: în text, *enantios*, adică în emisfere diferite. Cf. fig. 6. Descrierea Aheronului ca fluviu subteran este conformă cu tradiția homerică.

⁷⁰³ „Lacul Aherusias“: cf. *infra*, 113 d și n. 713.

⁷⁰⁴ „La mijloc între primele două“ (*touton kata meson*): adică pe un diametru orizontal perpendicular pe diametrul pe care se află Aheronul și Oceanul; cf. fig. 6 (cf. și Robin; pentru respingerea soluției Burnet, cf. Loriaux).

⁷⁰⁵ Scenariul de la 114 a—b va fi mult mai expresiv prin această precizare.

⁷⁰⁶ Așa cum se întâmplă, în fond, cu toate fluviile; cf. *supra*, 112 d.

⁷⁰⁷ Aceasta pare a fi o încercare de a explica originea erupțiilor vulcanice. Pyriphlegethon se află, de asemenea, în catalogul homeric al fluviilor infernale.

⁷⁰⁸ Albastru întunecat"; în text, *chroma* (...), *holon hoion ho kyanos*. „La Teofrast, (*de Lapidibus*, 39), acest termen i.e. *kyanos* pare a desemna lapis-lazzuli; în general el se aplică unei substanțe nesigur definite, cu reflexe albastre, sumbră și metalică“ (Loriaux, *ad l.*).

⁷⁰⁹ În mitologia homerică Styxul nu era un lac, ci însuși fluviul morții. Puterile lui redutabile (*deinas dynamis*) sînt cele care îi sileau pe zeii înșiși să-i folosească numele în jurămintele lor. Le simbolizează aici pustietatea și culoarea de ghiață a morții.

⁷¹⁰ „În sens contrariu“: în text, *enantios* — cf. *supra*, 112 e și n. 702, final. Pyriphlegethonul și Cocytosul curg așadar în emisfere diferite. Raportul între ele este identic cu raportul dintre Ocean și Aheron, cf. fig. 6.

⁷¹¹ Descrierea simultană a pozițiilor Pyriphlegethonului și Cocytosului în raport cu lacul Aherusias este un al doilea element care pregătește scenariul de la 114 a—b.

⁷¹² Începînd cu descrierea poziției și terminînd cu proprietățile acestor patru fluvii, Platon pare să fi creat aici o proporție în care termenii se opun doi cîte doi (circuit de suprafață/circuit subteran, fluviu de foc/fluviu înghețat etc.). Totuși, așa cum observă Hackforth, limita dintre originalitate și tradiție este cu neputință de stabilit.

⁷¹³ „Pină la lac“ (*eis ten limnen*): și anume Aherusias (*supra*, 113 b), care este, probabil, un echivalent al regiunii mediteraneene din lumea noastră, sau al regiunilor superioare unde trăiesc oamenii fericiți (*eudaimones*).

⁷¹⁴ Așadar lacul Aherusias nu este un „infern“ al pedepselor sau un „paradis“ al răsplătiților, ci un „purgatoriu“ unde sufletele se consacră exercițiilor de purificare. Totuși afirmația că sensul lumii de dincolo este în primul rînd unul purgatorial (Gallop) ni se pare destul de riscantă.

⁷¹⁵ Pentru ierarhia vinei morale și utopiile legislative ale lui Platon, cf. O. Reverdin.

⁷¹⁶ Așa cum, de pildă, Zeus i-a azvirlit în Tartar pe Giganții care se răzvrătiseră împotriva lui. Această mențiune evocă binecunoscute episoade din istoria celor mai vechi generații de zei.

⁷¹⁷ De unde se poate deduce că și vinovații „care nu au leac“ (*aniatos einai*) sînt absolviți, în felul lor, de lanțul incarnărilor.

⁷¹⁸ Analizînd actele criminale sub aspectul cauzalității lor, Platon ajunge pentru prima oară la teoria unei deosebiri între crima voluntară și crima involuntară. Așa cum a arătat Reverdin, omucidul putea fi, pentru Platon, de trei feluri: asasinat voluntar, accident sau asasinat involuntar (*i.e.* comis sub imperiul miniei). Crimele din această ultimă categorie erau „mai puțin condamnabile decît primele dar mai grave decît cele de-al doilea tip“ (Reverdin, 177—178; cf. și Woosley, „PhilosQ“, 1972, 303—317 și Saunders, „PhilosQ“, 1973, 350—356). Inovația lui Platon este aici uimitoare. Paricidul însă (cf. *Lg.*, 872 d—873 a) și violarea templelor (cf. *Lg.*, 907 d—909 d), prin care el exemplifică acest principiu, reevaluu în schimb cele mai vechi și cele mai grave forme de sacrilegiu pe care le concepuse tradiția greacă. Uciderea unui părinte este un lucru cumplit deoarece statuia lui (ca și a oricărui alt strămoș) este „cea mai venerabilă din cite putem avea“ (*Lg.*, 931 d).

⁷¹⁹ „Să-și înduplece victimele“ (*peisosin (...) hous edikesan*). Aceasta este o temă fără precedent în literatura antică. Punerea ei în spațiu este pregătită prin descrierea pozițiilor relative ale lacului Aherusias, Pyriphlegethonului, care se apropie de el fără să-l atingă și Cocytosului, care, în emisfera cealaltă, descrie o curbă simetrică, în acest punct, față de Pyriphlegethon. Nici una din aceste ipostaze ale suflului nu poate fi însă conciliată cu descrierea de la 81 c—d. Dacă ar fi să judecăm după *Legile*, 865 d—e, unde se vorbește despre morții nerăzbunați (astfel încît condiția lor de victimă pare a se prelungi dincolo de moarte), „fantasmelor“ evocate la 81 c—d ar trebui să le corespundă

aici, în chip neașteptat, nu criminalii, ci victimele de la care ei își așteaptă iertarea. Însă pasajul la care ne referim respectă mult mai îndeaproape o tradiție din cele mai vechi, și ar fi greu să comparăm sufletele împovărate de materie ale celor care s-au lăsat în voia trupului lor (81 c—d) cu sufletele unor „victime”, ele însele bintuite de imaginea criminalului (Lg., 865 d).

⁷²⁰ „Judecătorii” (*dikastai*) infernali sînt, după tradiție, Minos, Rhadamanthys și Aiacos. Cf. și *Grg.*, 523 e; *R.*, 614 c.

⁷²¹ „Cei care s-au purificat îndeajuns prin filosofie” (*hoi philosophiai hikanos katheramenoi*). Mitul se sfirșește cu o nouă evocare a filosofilor, care rămîne însă deschisă. Cele cinci stadii morale ale sufletului (tartarean, infernal, purgatorial, elysian și hiperuranic) sînt simbolizate prin lăcașul lor postum. Dar această ascensiune este dublată, în planul metafizic al discursului, de o opoziție între primele patru stadii, situate respectiv în zona *vizibilă* a pămîntului, și ultimul stadiu care, în termenii acestui mit, nu poate fi localizat ori descris în nici un fel.

⁷²² În acest metadiscurs final despre valoarea indicativă a mitului, „ceea ce spune Socrate despre «precizia aproximativă» este o recunoaștere, din partea lui Platon, a faptului că toate eforturile de acest fel sînt condamnate să aibă numai în parte succes” (Hackforth, 186). — „Să ni-l repetăm ca pe o incantație”: *epaidein*; cf. *supra*, 77 e—78 a. Dar, așa cum remarcă Gallop, o asemenea „incantație” nu poate decît să mărească teama de moarte a oamenilor — „cu excepția celor care ar avea o conștiință neobișnuit de curată”. Pentru propunerea unei interpretări de adîncime a mitului, cf. A. Nigri Lampugnani, „RFIC”, 1974, 290—299. Pentru tema „riscului” (*kindynos*; cf. *supra*, 85 d etc.), cf. J. Salviat, „REG”, 1965, 23—29.

⁷²³ „Și-a luat rămas bun” (*chairein*) etc. Acest epilog arată că detașarea filosofului de trup constituie un element indispensabil pentru sensul moral al întregului dialog. Cf. și *L. pr.*

⁷²⁴ Dubla ironie a lui Platon se îndreaptă aici a) împotriva celor care încercaseră să facă din Socrate un personaj de comedie (cf. *supra*, 70 b—c și n. 213) și b) împotriva

comparării de esență a acestui dialog cu discursul tragic — ale cărui elemente le-a asimilat.

⁷²⁵ Referirea la otravă (*pharmakon*; cf. *supra*, 57 b și n. 5) marchează începutul scenei finale a dialogului. Gestul lui Socrate transformă momentul tradițional al spălării cadavrului (*loutron*) într-un act purificator, asemeni celor care se executau la începutul riturilor de inițiere.

⁷²⁶ Socrate se folosește de întrebarea lui Criton pentru a introduce tema discursului-testament și, prin aceasta, o nouă motivare (sau un nou nivel posibil al lecturii) pentru întregul dialog. Cf. *supra*, 63 b—c și n. 107, final.

⁷²⁷ „Să mă prindeți“ (*labete me*) etc. Motivul sufletului-pasăre constituie una din cele mai enigmatice sugestii ale lui Socrate cu privire la viața de dincolo. Cf. și Friedländer și *L. pr.*

⁷²⁸ Socrate folosește aici o expresie populară (*oicheso-mai... eudaimonias* — cf. D. Tarrant, „CQ“, XIII, 1948, 31 și „CR“, LXIII, 1949, 44) al cărei sens pare a fi ironic (cf. Bluck etc.). Nu ne considerăm îndreptățiți să respingem acest sens (Verdenius, Loriaux), deoarece Socrate nu vorbește aici din perspectiva filosofului, ci imită formele de receptare ale omului comun.

⁷²⁹ Se face aici aluzie la garanția pe care Criton și alți discipoli erau gata să o depună în fața tribunalului, în cazul în care Socrate ar fi acceptat să evadeze (cf. *Cri.*, 44 e; cf. și Loriaux *ad l.*).

⁷³⁰ „Reaua folosire a cuvintelor“ (*to me kalos legein*): cum ar fi, de pildă, să nu-l numești „Socrate“ pe Socrate, ci numai cadavrul lui (cf. și Casini). Din perspectiva relației între nume și cauză (*supra*, n. 610, 2), aceasta ar putea fi, din partea lui Platon, o explicație rezumativă a însuși procedurii de răsturnare. Cf. de asemenea Guthrie, *Twentieth Century Approaches to Plato*, Cincinnati, 1963.

⁷³¹ „Soarele era aproape de apus“ (*engys heliou dysmon*): cf. *supra*, 61 e. Povestea lui Phaidon a început la răsăritul soarelui (*supra*, 59 d—e). Cf. și *L. pr.*

⁷³² „Slujitorul“ (*hyperetes*) celor Unsprezece (pentru care, cf. *supra*, n. 20) nu poate fi identificat nici cu pazni-

cul închisorii (*thyroros*, cf. 59 e), nici cu sclavul (*pais*) care va pregăti cupa cu otravă (117 a); este greu de apreciat ce funcție va fi avut un asemenea personaj în ierarhia închisorii.

⁷³³ „Rămas bun“: *chairein*. Ca mărturie finală a seninătății filosofului, relația dintre Socrate și „slujitor“ integrează gestul de salut (cf. *supra*, 63 e, 64 c, 65 c, 83 d etc.; cf. n. 111) în raportul dintre valoarea morală și cunoaștere.

⁷³⁴ „Țintuindu-l (...) cu privirea ca de taur“; în text, *tauredon hypoblepsas*. Cf. și *supra*, 86 d și n. 417. Aceasta este a doua mențiune referitoare la privirea neobișnuită a lui Socrate.

⁷³⁵ Cum libațiunile (*spondai*) erau extrem de frecvente în lumea greacă, nu credem, ca Bluck, că întrebarea lui Socrate ar fi avut un caracter ironic.

⁷³⁶ „Să murim în reculegere și pace“: în text, *en euphemiai teleutan*. Pentru sensul moral al acestei observații, cf. *supra*, n. 114. Pentru valoarea religioasă a termenului *euphemia*, cf. *supra*, 60 a și n. 43.

⁷³⁷ În opinia lui Gill, simptomatologia selectată de Phaidon ar urmări să transforme însăși moartea lui Socrate într-o ilustrare (sau demonstrație mimetică) a teoriei platonică despre suflet (C. Gill, „CQ“, 1973, 25—28).

⁷³⁸ *Toi Asklepioi opheilomen alektryona* („ii sînt dator lui Asclepios un cocoș“ — cocoșul fiind o pasăre consacrată lui Asclepios). Symbolismul acestor cuvinte a fost de multe ori pus în discuție. Verbul *opheilein* lasă să se înțeleagă fie că Socrate ar fi avut față de Asclepios o obligație încă neachitată (Gallop), fie că — așa cum pare mai firesc — Socrate s-ar fi simțit dator să aducă o ofrandă zului sănătății deoarece, prin moarte, sufletul lui se va fi „vindecat“ (Robin, Bluck etc.). Critica adusă de Gallop acestei interpretări nu este întemeiată deoarece vecinătatea între „moarte“ și „sănătate“ nu are la bază implicația (pe care

într-adevăr Socrate nu o face) că viața ar fi o boală, ci descrierea bolii ca formă particulară a relației între trup și suflet (*supra*). Oricum ar fi, ambiguitatea acestei mențiuni și întreaga literatură provocată de ea (A. Capuder, „ZAnt“, 1969, 21—23; R. Minadeo, „CJ“, 1971, 294—297; L. J. Carafides, „Platon“, 1971, 229—232; R. J. Baron, „CPh“, 1975, 268—269 etc.) par să confirme faptul că ultima ironie a lui Socrate era făcută să rămână, pentru întreaga posteritate, indescifrabilă.

BIBLIOGRAFIE

LUCRARI GENERALE

- ALLEN, R. E., *Participation and predication in Plato's middle dialogues*: „PhR“, LXIX, 1960, 147—164.
— *Plato's earlier theory of forms: The Philosophy of Socrates. A collection of critical essays*, ed. by Vlastos, G.: Modern Stud. in Philos. Garden City, N. Y. Doubleday, Anchor., 1968, 319—334.
- ANDERSON, A., *Was Socrates unwise to take the hemlock?* „HThR“, LXV, 1972, 437—452.
- BACIGALUPO, M. Y., *Teriomorfismo e transmigrazione*: „Filosofia“, XVI, 1965, 267—290.
- BALLARD, E. G., *Socratic ignorance. An essay on Platonic self-knowledge*, Den Haag. Nijhoff, 1965.
- BALLEW, L., *Straight and circular in Parmenides and Timaeus*: „Phronesis“, XIX, 1974, 189—209.
- BARKER, A., *Why did Socrates refuse to escape*: „Phronesis“, XXII, 1977, 13—28.
- BEAMER, E. M., *The Socratic image in Plato*: Diss., Syracuse Univ., 1972 [microfilm].
- BELFIORE, E. S., *„Imitation“ and Book X of Plato's Republic*: Diss., Univ. of California. Los Angeles, 1978 [microfilm].
- BERNHARDT, J., *Platon et le matérialisme ancien. La théorie de l'âme-harmonie dans la Philosophie de Platon*: Coll. Science de l'homme, Paris, Payot, 1971.
- BESTER, T. W., *Common properties and eponymy in Plato*: „PhilosQ“, XXVIII, 1978, 189—207.
- BLUCK, R. S., *Plato's life and thought, with a translation of the seventh letter*: London, Routledge & Kegan Paul, 1949.
- BOYLE, A. J., *Plato's divided line, Essay I: The problem of dianoa; Essay II: Mathematics and dialectic; Appendix: The function and significance of the line*: „Apeiron“, VII, 1973, I—II; 11—18; 19—21.
- BRIEL, W. F., *Plato's „theory of forms“ from the ethical point of view. A functional analysis*: Diss., Fordham Univ. New York, 1978 [microfilm].

- BRUMBAUGH, R. S., *Plato's mathematical imagination. The mathematical passages in the dialogues and their interpretation*: Bloomington, Indiana Univ. Pr., 1954.
- BRUNSCHWIG, J., „Diegesis“ et „mimesis“ dans l'oeuvre de Platon: Rezumat in „REG“, LXXXVII, 1974, pp. XVII—XIX.
- CALLAHAN, J. F., *Dialectic, myth and history in the philosophy of Plato: Interpretations of Plato. A Swarthmore symposium*, ed. by North, H. F.: „Mnemosyne“, Suppl. L, Leiden, Brill, 1977.
- CAMP, J. van et CANART, P., *Le sens du mot „theios“ chez Platon*: Louvain, Publ. universitaires, 1956.
- CAMPBELL, A. Y., *On Plato, Protag. 327 c 6. Notes on Phaedo and Republic*: „PCPhS“, No. 178, 141—145.
- CAVARNOS, C., *The classical theory of relations. A study in the metaphysics of Plato, Aristotle and Thomism*: Belmont, Mass. Inst. for Byzantine & Modern Greek Stud., 1975.
- CHERNISS, H., *Plato as mathematician*: „The Rev. of Metaphysics“, IV, 1951, 395—425.
- CLEGG, J. C., *Self-predication and linguistic reference in Plato's theory of Forms*: „Phronesis“, XVIII, 1973, 26—43.
- COBB, W. S., *Anamnesis. Platonic doctrine or sophistic absurdity?* „Dialogue“, XII, Quebec, Canadian Philos. Assoc., 1973, 604—628.
- CREED, J. L., *Is it wrong to call Plato a utilitarian?* „CQ“, XXVIII, 1978, 349—365.
- CROSS, R. C., *Logos and forms in Plato*: „Mind“, LXIII, 1954, 433—450.
- CUSHMAN, R. E., *Therapeia. Plato's conception of philosophy*: Chapel Hill Univ. of North Carolina Pr., 1958.
- DAROS, J., *Plato and his relationship with Socrates*: „Athena“, XXIV, 3, 1963, 60—61.
- DERBOLAV, J., *The philosophical origins of Plato's theory of ideas*: „AGPh“, LIX, 1972, 1—22.
- DRUART, TH. A., *Le vocabulaire de la causalité chez Platon*: „RPhL“, LXXI, 1973, 844.
- DUPONT-ROC, R., *Mimésis et énonciation*: Paris, Pr. de l'École norm. sup., 1976.

- EDELSTEIN, L., *The function of the myth in Plato's philosophy*, „JHS“, 1949, 463—481.
- EPP, R. H., *Plato's quest for purification: „Platon“*, XXIV, 1972, 38—50.
—, *Katharsis and the Platonic reconstruction of mystical terminology: „Philosophia“*, IV, 1974, 168—179.
- FIELD, C. G., *The philosophy of Plato*: Oxford Univ. Pr., 1949.
- FINDLAY, J. N., *The myths of Plato: „Dionysius“*, II, 1978, 19—34.
- FOX, A., *Plato for pleasure*, rev. ed.: London, Murray, 1962.
- FRAISSE, J. C., *Ascétisme et valeur de la vie chez Platon: „R Philos“*, CXLIX, 1959, 104—108.
- FRANCO, R. de, *Morte e alienazione: „GCFI“*, LI, 1972, 263—272.
- FRIEDLÄNDER, P., *Plato I: An introduction*, transl. by Meyerhoff H.: London, Routledge, 1958.
- FRUTIGER, P., *Les Mythes de Platon*, Paris, Félix Alcan, 1930.
- GALLOP, D., *Dreaming and Waking in Plato: Essays in Ancient Greek Philosophy*, ed. by Anton, J. P. & Kustas, G. L.: Albany State Univ. of New York Pr., 1971, 187—201.
- GOLDSCHMIDT, V., *La religion de Platon: Coll. Mythes & Religions*, XXV, Paris, Pr. Univ., 1949.
- GOULD, J., *The development of Plato's ethics*: Cambridge Univ., Pr., 1955.
- GRAESER, A., *On language, thought and reality in Ancient Greek philosophy: „Dialectica“*, XXXI, 1977, 359—388.
- GRENET, P., *Les origines de l'analogie philosophique dans les dialogues de Platon*: Paris, Boivin, 1948.
- GULLEY, N., *Some aspects of Plato's method: rezumat in „PCA“*, XLVII, 1950, 23.
—, *Plato's theory of recollection: „CQ“*, XLVIII, 1954, 194—213.
—, *Plato's theory of knowledge*: London, Methuen, 1962.
- GUNDERT, H., *Platon und das Daimonion des Sokrates: „Gymnasium“*, LXI, 1954, 513—531.
—, *Los primeros vestigios de la doctrina de las ideas: „E Clás“*, XXI, 1977, 221—231.

- GUTHRIE, W. K. C., *Plato's views on the nature of the soul: Recherches sur la tradition platonicienne*, „Entretiens sur l'antiquité classique“, III, 1955, Vandoeuvres, Genève, Fondation Hardt, 1957, 3—22.
- , *A history of Greek philosophy, IV: Plato, the man and his dialogues, earlier period*: Cambridge Univ. Pr., 1975.
- HACKFORTH, R., *Immortality in Plato's Symposium*: „CR“, 1950, 43—45.
- HAVELOCK, E., *A preface to Plato*, Oxford, Blackwell, 1962.
- HAWTREY, R. S. W., *Plato, Socrates and the mysteries. A note*: „Antichthon“, X, 1976, 22—24.
- HITCHCOCK, D. L., *The role of myth and its relation to rational argument in Plato's dialogues*: Diss., Claremont Graduate School Claremont, Col. 1974 [microfilm].
- HOERBER, R. G., *The Socratic oath „by the dog“*: „CJ“, LVIII, 1963, 268—269.
- IMAMICHI, T., *Idea and general concept in Plato*: „JCS“, XII, 1964, 40—55.
- IMPARA, P., *„Theia moira“ e „enthousiasmos“ in Platone*: „Proteus“, IV, 10, 1973, 41—56.
- IRWIN, T. H., *Theories of virtue and knowledge in Plato's early and middle dialogues*: Diss., Princeton Univ., 1973 [microfilm].
- , *Plato's moral theory. The early and middle dialogues*: Oxford Clarendon Press, 1977.
- , *Plato's heracliteanism*: „PhilosQ“, XXVII, 1977, 1—13.
- JOLY, R., *Platon et la médecine*: „BAGB“, 1961, 435—451.
- KIRWAN, C., *Plato and relativity*: „Phronesis“, XIX, 1974, 112—129.
- KRC, M. P., *Plato's distinction between knowledge and opinion*: Diss., Univ. of Wisconsin, Madison, 1973 [microfilm].
- LAMPROPOULOU, S., *On certain Pythagorean philosophical patterns in Plato*: „Platon“, XXVIII, 1976, 44—58.
- LEVI, A., *I miti platonici sull'anima e suoi destini*: „RF“, XXX, 1939, 137—166.
- LLEDO INIGO, E., *La anamnesis dialectica en Platon*: „Emerita“, XXIX, 1961, 219—239.

- LLOYD, A. C., *Falsehood and significance according to Plato*: Actes du XIe Congr. internat. de Philos., 1953, XII, 68—70.
- LODGE, R. C., *Plato's theory of art*: London, Routledge & Kegan Paul, 1953.
- LORIAUX, R., *L'Être et la Forme selon Platon. Essais sur la dialectique platonicienne*: Bruges, Desclée — De Brouwer, 1955.
- LUCE, V. J., *Immortality in Plato's Symposium. A reply*: „CR“, N.S., II, 1952, 137—141.
- LUONGO, G., *Homo militans. La metafora della diserzione nella letteratura greca*, „AFLN“, XIX, 1976—1977, 109—142.
- MALCOM, J. F., *Plato's conception of moral knowledge*: Diss., Princeton Univ., 1961.
- MARTEN, R., „Ousia“ im Denken Platons: Meisenheim. Hain, 1962.
—, *Platons Theorie der Idee*: Freiburg, Alber, 1975.
- Mc LENDON, H. J., *Plato without God*: „IR“, XXXIX, 1959, 88—102.
- Mc MINN, J. B., *Plato as a philosophical theologian*: „Phronesis“, V, 1960, 23—31.
- MOORS, K. F., *Plato's use of dialogue*: „CW“, LXXII, 1978, 77—93.
- MOREAU, J., *Platon et la connaissance de l'âme*, „REA“, LV, 1953, 249—257.
- MORROW, G. R., *Plato's conception of persuasion*: „PhR“, LXII, 1953, 234—250.
- MOUTSOPOULOS, E. A., *El carácter dialéctico de la idea del alma del mundo en Platon*: „E Clás“, XXI, 1977, 249—259.
- MUGLER, Ch., „Hexis“, „schesis“ et „schema“ chez Platon: „REG“, LXX, 1957, 72—92.
- NAKAMURA, K., *An approach to „he ton agathon idea“ in Plato's Republic through „proton philon“ (Lysis 219 d 1)*: „JCS“, XXIII, 1975, 30—40.
- NEDONCELLE, M., *Altérité, altération et aliénation dans la philosophie de Platon*: „Mélanges Merlier“, 1956, 173—183.

- O'BRIEN, D., *Virtue, knowledge and „thymoeides“, a study in Platonic ethics*: Diss., Princeton Univ., 1956 [microfilm].
- OLSHEWSKY, T. M., *On the relations of soul to body in Plato and Aristotle*: „JHS“, CVI, 1976, 391—404.
- PAISSE, J. M., *La réminiscence chez Platon*: „LEC“, XXXIII, 1965, 376—400.
- , *Les rapports de Platon et de la philosophie présocratique. Les sources du thème platonicien de la réminiscence*: „LEC“, XXXV, 1967, 15—33.
- , *Réminiscence et dialectique platoniciennes (suite)*: *Ibid.*, 225—248.
- , *Réminiscence et mythe platoniciens*: „LFC“, XXXVII, 1969, 19—43.
- , *Le thème platonicien de la réminiscence et la purification morale*: „LEC“, XXXVIII, 1970, 274—282.
- PATTERSON, R. A., *Plato's image theory of participation*: Diss., Univ. of Pennsylvania, Philadelphia, 1975 [microfilm].
- PLACES, Ed. des *La langue philosophique de Platon. Le vocabulaire de l'être*, „CRAI“, 1961, 88—94.
- PLASS, P. Chr., *Plato's symbolism*: Diss., Univ. of Wisconsin, 1959 [microfilm].
- POPPER, K. H., *The Open Society and its Enemies*, I; *The spell of Plato*, II: London, Routledge, 1945, 1957.
- REVERDIN, O., *La religion dans la cité platonicienne*, *Bibl. de l'école fr. d'Athènes, Travaux et mém.*, VI, Paris, de Boccard, 1945.
- RIST, J. M., *Plato's earlier theory forms?* „Phoenix“, XXIX, 1975, 336—357.
- ROBINSON, R., *Plato's Earlier Dialectic*: Oxford, Clarendon Press, 1953.
- ROSS, W. D., *Plato's Theory of Ideas*: Oxford, Clarendon Press, 1951.
- ROSSETTI, L., *Trace di un „logos Socratikos“ alternativo al Critone e al Fedone platonici*: „A & R“, XX, 1975, 34—43.
- SALLIS, J., *Being and logos. The way of Platonic dialogue*: Pittsburg Duquesne Univ. Pr., 1975.
- SAUNDERS, T. J., *Plato on Killing in anger. A reply to Professor Woozley*: „PhilosQ“, XXIII, 1973, 350—356.

- SAYRE, K. M., *Plato's analytical method*: Univ. of Chicago Pr., 1961.
- SCHUHL, P.-M., *Platon et la médecine*: Paris, Presses Univ., 1960.
— *Platon et la pureté de l'altitude*: „Mélanges de Vogel“, Assen Van Gorcum, 1975.
- SCOLNICOV, S., *Hypothetical method and rationality in Plato*: „Kant Stud.“, LXVI, 1975, 157—162.
—, *Reason and passion in the Platonic soul*: „Dionysius“, 1978, 35—43.
- SMITH, R., *Mass terms, generic expressions and Plato's theory of forms*: „JHPH“, XLI, 1978, 141—153.
- SOLERI, G., *Il significato di „theios“ in Platone*: „RSC“, V, 1957, 269—286.
- SOLMSEN, F., „Beyond the heavens“, „MH“, XXXIII, 1976, 24—32.
- STEWART, J. A., *The myths of Plato*, ed. by Levy G. R., London Centaur Pr., 1960.
- SULLIGER, J., *Platon et le problème de la Communication de la philosophie*, „ASSPh“, XI, 1951, 155—175.
- TARRANT, D., *Plato's use of extended orati obliqua*: „CQ“, XLIX, 1955, 222—224.
- TELOCH, H., *Self-predication or Anaxagorean causation in Plato*: „Apeiron“, IX, 2, 1975, 15—23.
—, *The isolation and connection of the forms in Plato's middle dialogues*: „Apeiron“, X, 1, 1976, 20—23.
- VANHOUTTE, M., *La méthode ontologique de Platon*: Bibl. philos. de Louvain, XVIII, Louvain, Publ. Universitaires, 1956.
- VERDENIUS, J. W., *Mimesis: Plato's doctrine of artistic imitation and its meaning to us*: Leiden, Brill, 1949.
- VIOLETTE, R., *Avènement du langage de la doctrine des Idées chez Platon*: „REG“, XC, 1977, 296—313.
- VLASTOS, G., *Socratic Knowledge and Platonic pessimism*: „PhR“, LXVI, 1957, 226—238.
- WEDBERG, A., *Plato's philosophy of mathematics*: Stockholm, Almqvist & Wiksell, 1955.
- WERNER, R. W., *The metaphysical foundations of Plato's ethics*: Diss., Univ. of Rochester, Rochester, N.Y., 1974.
- WHITE, F. C., *Plato's middle dialogues and the independence of particulars*: „PhilosQ“, XXVII, 1977, 193—213.

- WILES, A. M., *Plato's theory of forms*: Diss. Univ. of Virginia Charlottesville, 1974 [microfilm].
- WOOLEY, A. D., *Plato on killing in anger*: „PhilosQ“, XXII, 1972, 303—317.
- WORKMAN, R. J., *The evolution and meaning of „agathos“ in the philosophy of Plato*: Diss., Princeton Univ., 1944 [microfilm].
- WORTHEN, T. D. V., *Death in Plato*: Diss., Univ. of Washington, Seattle, 1968.
- WUNENBURGER, J. J., *La dynamique héraclitienne des contraires et la naissance du mobilisme universel selon Platon*: „EPh“, 1976, 29—47.
- ZASLAVSKY, R., *Platonic Myth and Platonic Writing*: Diss., The New School for Social Research, New York, 1978.
- ZIMMERMANN, A., *Tyche bei Platon*: Diss., Bonn, 1966.

LUCRARI SPECIALE

- ACKRILL, J. L., *Anamnesis in the Phaedo. Remarks on 73 c—75 c*, „Mel. Vlastos“, ed. by N. E. Lee, D.P.A. Mourelatos & M. R. Rorty, „Phronesis“ Suppl. I, Assen Van Gorcum, 1973, 177—195.
- ANTON, J. P., *The ultimate theme of the Phaedo*, „Archusa“, I, 1968, 94—102.
- ANTUNES, M., *Nota sobre o caracter dramático do Fédon*, „Euphrosyne“, N.S. I, 1967, 161—168.
- BABUT, D., *Anaxagore jugé par Socrate et Platon*: „REG“, XCI, 1978, 44—76.
- BAL, B. H., *Plato's ascèse in de Phaedo*: Diss., Nijmegen Weert Smeets, 1950.
- BARON, J. R., *On separating the Socratic from the Platonic in the Phaedo 118*, „CPh“, LXX, 1975, 268—269.
- BERGENTHAL, F., *Der Gott, die Seele und der Tod. Versuch einer gestalterschliessenden Auslegung des Phädon*: „PhJ“, LXII, 1947, 267—291.
- BERTI, E., *La traduzione di Leonardo Bruni del Fedone di Platone ed un codice greco della Bibliotheca Bodleriana*: „MH“, XXXV, 1978, 125—148.

- BLUCK, R. S., *Plato, Phaedo 69 a—b*: „C.R.“. N.S. II, 1952, 4—6.
- , „*Hypotheseis*“ in the *Phaedo* and Platonic dialectic: „Phronesis“, II, 1957, 21—31.
- BOUSSOULAS, N. I., *He metaphysike apologia tes anyparias tou thanatou tes psyches ston holo euthyme symposiake episteme dialogo ton Phaidona*: „EETHes“, XV, 1976, 171—221.
- BOYANCÉ, P., *Note sur la phroua platonicienne*: „RPh“, XXXVII, 1963, 7—11.
- BREUTLINGER, J., *Incomplete predicates and the two world theory of the Phaedo*: „Phronesis“, XVII, 1972, 61—79.
- BROWN, M., *The idea of equality in the Phaedo*: „AGPh“, LIV, 1972, 24—36.
- BURGE, E. L., *The Ideas as Aitai in the Phaedo*: „Phronesis“, XVI, 1971, 1—13.
- CALDER, III W. M., *The spherical earth in Plato's Phaedo*: „Phronesis“, III, 1958, 121—125.
- CAMPBELL, M., *The meaning of immortality in the Phaedo*: „Kinesis“, A Graduate Journal of Philosophy I, 1968, 29—36.
- CAPUDER, A., *Note complémentaire au dernier mot de Socrate*: „ZAnt“, XIX, 1969, 21—23.
- CARACCILO, A., *Sul significato dell' antitesi „philosomatōs“ — „philosophos“ nel Fedone platonico*: „Proteus“, I, 1, 1970, 77—107.
- CARAFIDES, J. L., *The last words of Socrates*: „Platon“, XXIII, 1971, 229—232.
- CARLINI, A., *Su alcuni manoscritti platonici di Fedone*: „SCO“, XV, 1966, 198—209.
- , *Testimonianze antiche al testo del Fedone*: „SCO“, XVI, 1967, 286—307.
- , *Linee di una storia del testo del Fedone dal I sec. a.C. all'età di Fozio e Areta*: „ASNP“, XXXIX, 1970, 149—215.
- , *Studi sulla tradizione antica e medievale del Fedone: La dottrina dell'anima-„harmonia“ in uno papiro di Heidelberg*: „PP“, XXX, 1975, 373—381.
- CARTER, W. R., *Plato on essence. Phaedo 103—104*: „Theoria“, XLI, 1975, 105—111.

- CASTAÑEDA, H. N., *Plato's Phaedo theory of Relations*: „JPh“, LXVIII, 1971, 617—618.
- CLARK, Mr. P., *A cock to Asclepios*: „CR“, N.S. II, 1952, 146.
- COURCELLE, P., *La colle et le clou de l'âme dans la tradition néoplatonicienne et chrétienne (Phédon 82 e; 83 d)*: „RBPh“, XXXVI, 1958, 72—95.
- , *Trames veritatis. La fortune patristique d'une métaphore platonicienne (Phédon 66 b)*: Mél. Gilson, ed. by J. Ch. O'Neil, Milwaukee Marquette Univ., 1959, 203—210.
- , *Variations sur le clou de l'âme (Platon, Phédon 83 d)*: „Mél. Mohrmann“, ed. J. L. Engels, W. H. Hoppen-Brouwers, M. F. & J. A. Vermeulen, Utrecht Spectrum Ed., 1963, XXXV, 38—40.
- , *L'âme en cage*: Parousia, Festgabe für J. Hirschberger, hrsg. von K. Flasch, Frankfurt—Minerva Verl., 1965, 103—116.
- , *L'âme en tombeau*: Mél. H. Ch. Puech, Paris, P.U.F., 1974, 331—336.
- CRESSWELL, M. J., *Plato's theory of causality. Phaedo 95—106*: „Australasian Journ. of Philos.“, XLIX, 1971, 244—249.
- CURRIE, H. Mac L., *Phaedo 62 a*: „Hermes“, LXXXVI, 1958, 124—125.
- DORTER, K. N. M., *The doctrine of recollection in Plato's Phaedo*: Diss., Pennsylvania State Univ., 1967 [microfilm].
- , *Equality, recollection, and purification*: „Phronesis“, XVII, 1972, 198—218.
- , *Plato's Image of immortality*: „PhilosQ“, XXVI, 1976, 295—304.
- , *The reciprocity argument and the structure of Plato's Phaedo*: „JHPh“, XV, 1977, 1—II.
- EGGERS, Lan C., *Anamnesis en el Menon y en el Fedón*: Actas I Simp. nac. de est. clas., Mendoza, Univ. nac. de Cuyo, 1972, 137—147.
- ERBSE, H., *Philologische Anmerkungen zu Platons Phaidon 102 a—107 a*: „Phronesis“, XIV, 1969, 97—106.
- FERGUSON, J., *Plato and Phaedo*: „MusAfr“, I, 1972, 9—17.

- FREDE, D., *The final proof of immortality of the soul in Plato's Phaedo 102 a—107 a*: „Phronesis“, XXIII, 1978, 27—41.
- FREY, R. G., *Did Socrates commit suicide?* „Philosophy“, LIII, 1978, 106—108.
- GAUDRON, E., *La théorie des idées dans le Phédon*: „LThPh“, XX, 1964, 50—73.
- GAUTIER, R., *Les dernières paroles de Socrate*: „RU“, LXIV, 1955, 274—275.
- GIGANTE, M., *L'ultima tunica*: „RAAN“, 1970, 33—40.
- GILL, G., *The death of Socrates*: „CQ“, 1973, 25—28.
- GOOCH, P. W., *The relation between wisdom and virtue in Phaedo 69 a 6—c 3*: „JHP“, XII, 1974, 153—159.
- GOSLING, J., *Similarity in Phaedo 73 b sq.*: „Phronesis“, X, 1965, 151—161.
- GRAESER, A., *Kein unechter Zusatz in Phaidon 103 c—105 c*: „MH“, XXX, 1973, 20—24.
- GRONEWALD, M., *Platonkonjekturen nach der Brinkmannschen Regel (Apologie 19 E; 32 A; Laches, 188 D; Kratylos, 393 B—C; Phaidon, 115 A; Symposion, 190 D—E)*: „RhM“, CXIX, 1976, 11—13.
- GROSSO, M. A., *Death and the myth of the true earth in Plato's Phaedo*: Diss., Columbia Univ. New York, 1971 [microfilm].
- GUARDINI, R., *The death of Socrates. An interpretation of the Platonic dialogues Euthyphro, Apology, Crito and Phaedo*: Meridian Books M 138, Cleveland World, 1962.
- HARTMAN, E., *Predication and immortality in Plato's Phaedo*: „AGPh“, LIX, 1972, 215—228.
- HAYNES, R. P., *The form equality, as a set of equals. Phaedo 74 b—c*: „Phronesis“, IX, 1964, 17—26.
- HICKEN, W. F., *Phaedo 93 a 11—94 b 3*: „CQ“, XLVIII, 1954, 16—22.
- HUBY, P. M., *Phaedo 99 d—102 a*: „Phronesis“, IV, 1959, 12—14.
- JOHNSON, T. E., *Forms, reasons and predictions in Plato's Phaedo*: Diss., Claremont Grad. School, Claremont, Calif., 1977 [microfilm].
- KEYT, D., *The Fallacies in Phaedo 102 a—107 b*: „Phronesis“, XVIII, 1963, 167—172.

- KEULS, E., „Skiagraphia“ once again: „AJA“, LXXIX, 1975, 1—16.
- KLOS, H. & MINIO-PALUELLO, L., *The text of the Phaedo in W and in Henricus Aristippus translation*: „CQ“, 1949, 126—129.
- KUCHARSKI, P., *L'affinité entre les idées et l'âme d'après le Phédon*: „ArchPhilos“, XXVI, 1963, 483—515.
—, *La théorie des Idées selon le Phédon se maintient-elle dans les derniers dialogues?*, „RPhilos“, CLIV, 1969, 211—229.
- KURPERSHOEK-SCHERFT, T., *Platonisch adversus Boeddhistisch*: „Hermeneus“, XLIII, 1972, 217—224.
- LAMPUGNANI NIGRI, A., *Dall' immortalità alla conoscenza nel Fedone*: „RFIC“, 1974, 290—299.
- LAVELY, J. H., *The turning point in Plato's life*, „Boston Univ. Journal“, XXII, 2, 1974, 32—36.
- LÖNBORG, S., *Socrates and Xanthippe*: Philos. Miscell. pres. to A. Nyman, Lurid Gleerup, 1948, 198—204.
- LORIAUX, R., *L'introduction du Phédon*: „LEC“, XXXIV, 1966, 209—230.
—, *Phédon 70 c—d*: „LEC“, 1967, 137—144.
—, *Note sur la „phroura“ platonicienne (Phédon 62 b—c)*: „LEC“, XXXVI, 1968, 28—36.
—, *Phédon 74 b—c*: „LEC“, 1969, 245—251.
—, *Phédon 101 d—e*: Zetesis aangeb aan E. de Strycker, Antwerpen de nederl. Boekhandel, 1973, 98—107.
- LORIMER, W. L., *Plato, Phaedo 84 c*: „CR“, X, 1970, 7—8.
- LUCE, V. J., *Plato, Phaedo 67 c 5*: „CR“, N.S., I, 1951, 66—67.
- MAGATA, T., „Deuteros plous“. *Phaedo 99 d—107 b*: „JCS“, XX, 1972, 70—78.
- MATSUNAGA, Y., *Phaedo 102 B 3 ff., an aspect of Plato's formula „the one and the many“, with special reference to „the substance and the attribute“ in Aristotle*: „JCS“, X, 1962, 73—87.
- MILLS, K. W., *Plato's Phaedo 74 b 7-c 6*: „Phronesis“, II, 1957, 128—147 & III, 1958, 40—58.
- MINADEO, R., *Socrates' debt to Asclepios*: „CJ“, LXVI, 1971, 294—297.
- MOREAU, J., *La leçon du Phédon*: „Arch. Philos.“, XLV, 1978, 81—92.

- MORRISON, J. S., *The shape of the earth in Plato's Phaedo*: „Phronesis“, 1959, 101—119.
- MUELLER, G. E., *The unity in the Phaedo*: „CJ“, XLVIII, 1952, 129—139.
- NEHAMAS, A., *Predication and the theory of Forms in the Phaedo*: Diss., Princeton Univ., 1971 [microfilm].
- O'BRIEN, D., *The Last Argument of Plato's Phaedo*, I: „CQ“, XVII, 1967, 198—231.
- , *The Last Argument of Plato's Phaedo*, II: „CQ“, XVIII, 1968, 95—106.
- , *A metaphor in Plato; „running away“ and „staying behind“ in the Phaedo and the Timaios*: „CQ“, XXVII, 297—299.
- PAYNE, T. F., *The ship of Theseus. The immortality of the soul as a political teaching in Plato's Phaedo*: Diss., Claremont Grad. School, Claremont, California, 1976 [microfilm].
- PEMBERTON, E. G., *A note on skiagrafia*: „AJA“, LXXX, 1976, 82—84.
- PLASS, P., *Socrates' method of Hypothesis in the Phaedo*: „Phronesis“, V, 1960, 103—114.
- PREUSS, M. & FERGUSON, J., *A clue to „deuteros plous“*: „Arethusa“, II, 1969, 104—107.
- RANKIN, H. H., *Immediate cognition of forms in the Phaedo?*: „Dialectica“, XII, 1958, 81—86.
- , *An unresolved doubt. Phaedo 76 c 14-d 6*: „Apeiron“, I, 2, 1967, 24—26.
- RE M. de, *L'estremo voto di Socrate*: „Sophia“, XXV, 1957, 290—294.
- RE R. Del, *Il gallo dovuto da Socrate ad Esculapio*: „A&R“, 1954, Nos 14—16, 85—86.
- REEVE, M. D., *Socrates' reply to Cebes in Plato's Phaedo*: „Phronesis“, XX, 1975, 199—208.
- REYNEN, H., *Phaidoninterpretationen*: „Hermes“, XCVI, 1968, 41—60.
- RIST, J. M., *Equals and Intermediates in Plato*: „Phronesis“, IX, 1964, 27—37.
- ROBINSON, R., *L'emploi des hypothèses selon Platon*: „RMM“, LIX, 1954, 253—268.
- RODIS-LEWIS, G., *Limites de la simplicité de l'âme dans le Phédon*: „RPhilos“, CLV, 1965, 441—454.

- ROSE, L. E., *The „deuteros plous“ in Plato's Phaedo: „The Monist“*, L, 1966, 464—473.
- , *Plato's unhypothetical principle: „IHPh“*, IV, 1966, 189—198.
- ROSENMEYER, Th. G., *Phaedo 111 c 4 ff.: „CQ“*, L, 1956, 193—197.
- , *The shape of the earth in Phaedo. A rejoinder: „Phronesis“*, IV, 1959, 71—72.
- ROUX, J. & G., *A propos de Platon. Reflexions en marge du Phédon 62 b et du Banquet: „RPH“*, XXXV, 1961, 207—224.
- SABBATUCCI, D., *Aspetti del rapporto mythos logos nella cultura greca, I: Il mito greco. Atti del Convegno internazionale (Urbino 7 — 11 maggio 1973), a cura di Gentili B. & Paroni G.: Q.U.C.C. Atti dei Convegni I Univ. di Urbino, Centro Intern. di Semiotica e Linguistica, Ist. di Filol. Class. Roma, Ed. dell'Ateneo e Bizzarri, 1977.*
- SALVIAT, J., *„Kalos gar ho kindynos“, risque et mythe dans le Phédon: „REG“*, LXXVIII, 1965, 23—29.
- SCARAMELLA, D. G., *El mito tradicional y el mundo del más allá en el mito del Fedón: Actas I Simp. de est. clas.*, 279—289.
- SCARROW, D. S., *Phaedo 106 a—106 e: „PhR“*, LXX, 1961, 245—253.
- SCHILLER, J., *Phaedo 104—105. Is the Soul a Form? „Phronesis“*, XII, 1967, 50—58.
- SCHUHL, P.-M., *Répétition et composition dans le Phédon (Rezumat in „REG“*, LXXVI, 1963, pp. XIV—XV).
- SHIKIBU, H., *The „deuteros plous“ in the Phaedo: „ICS“*, VI, 1958, 47—56.
- SIJPESTEIJN, P. J., *Ein bisher unveröffentlicher Platon-papyrus des Leidener Papyrusinstituts. Platon, Phaidon 65 a 8—c 3 und 65 e 3—66 b 3, „Mnemosyne“*, XIX, 1966, 231—240.
- SKARDASIS, J. G., *„Paratereseis eis Platonos Phaidona“: „Platon“*, XIV, 1962, 138—142.
- SPRAGUE, R. K., *Socrates's safest answer: Phaedo 100 d: „Hermes“*, XCVI, 1968—1969, 632—635.
- STEWART, D. J., *Socrates' last bath: „JHPh“*, X, 1972, 253—259.

- STOUGH, C. L., *Forms and explanation in the Phaedo*: „Phronesis“, XXI, 1976, 1—30.
- STRACHAN, J. C. G., *What did forbid suicide at Phaedo 62 b?* „CQ“, XX, 1970, 216—220.
- SWEENEY, *Safe and clever answers (Phaedo 100 sqq.) in Plato's discussion of participation and immortality*: „Southern Journ. of Philos.“, XV (Memphis State Univ. Dept. of Philos.), 1977, 239—251.
- TAIT, C. D. M., *A problem in the method of hypothesis in the Phaedo*: Studies Norwood ed. by M.E. White, Toronto, Univ. of Toronto Pr., 1952, 110—115.
- TARÁN, L., *Plato, Phaedo 62 a*: „AJPh“, LXXXVII, 1966, 326—336.
- TARRANT, D., *Phaedo 115 d*: „CR“, 1949, 44—45.
 —, *Phaedo 74 a—b*: „JHS“, LXXVII, 1957, 124—126.
 —, *Metaphors of death in the Phaedo*: „CR“, N.S., II, 1959, 64—66.
- TAYLOR, C. C. W., *Forms as Causes in the Phaedo*: „Mind“, LXXVIII, 1969, 45—59.
- THONHAUSER, J., *Erzieherisches in Platons Phaidon*: „WS“, LXXIX, 1966, 178—186.
- TORTORA, G., *Rapporto tra Idee e mondo sensibile nel Fedone*: „AAN“, LXXXVII, 1976, 115—133.
- TRIMPI, W., *The early metaphorical uses of „skiagraphia“ and „skenographia“*: „Traditio“, XXXIV, 1978, 403—413.
- TROTIGNON, P., *Sur la mort de Socrate*: „RMM“, LXXXI, 1976, 1—10.
- TSIRPANUS, E. D., *The immortality of the soul in Phaedo and Symposium*: „Platon“, XVII, 1965, 224—234.
- UNTERSTEINER, M., *Socrate editore del Fedone?* „RFIC“, XCV, 1967, 397—411.
- VEGETTI, M., *La medicina in Platone, III: Fedone e Repubblica*: „RS“, XXIII, 1968, 251—267.
- VERDENIUS, W. J., *Plato, Phaedo 66 b*: „Mnemosyne“, 4^a Ser., VI, 1953, 92.
 —, *Notes on Plato's Phaedo*: „Mnemosyne“, XI, 1958, 193—243.
 —, *Zum Leidener Phaidon-Papyrus*: „Mnemosyne“, XIX, 1966, 269.

- VLASTOS, G., *Reasons and Causes in the Phaedo*: „PhR“, LXXVIII, 1969, 291—325.
- VRIES, G. J. de, *A note on Plato, Phaedo 89 b*: „Mnemosyne“, XXIV, 1971, 386—387.
- WAGNER, H., *Die Eigenart der Ideenlehre in Platons Phaedo*: „Kant Stud.“, LVII, 1966, 5—16.
- WEDIN, U. V., „*Autá ta isa*“ and the argument at *Phaedo 74 b 7—c 5*: „Phronesis“, 1977, 191—205.
- WHITE, F. G., *The compresence of opposites in Phaedo 102*: „CQ“, XXVII, 1977, 303—311.
- , *The Phaedo and Republic V on essences*: „JHS“, XCVIII, 1978, 142—156.
- WILLETTS, R. F., *More on the black hunter*: „PCPhS“, XV, 1969, 106—107.
- WIPPERN, A., *Seele und Zahl in Platons Phaidon*: Festschr. Zinn, hrsg. von Albrecht, M. von & Heck, E., Tübingen, Niemeyer, 1970, 271—288.

EDIȚII

- Phédon*, avec introduction et notes par Paul Couvreur, Paris, Hachette, 1896.
- Phaidon*, erklärt von Martin Wohlrab, Leipzig u. Berlin, Teubner, 1908.
- Il Fedone*. Dichiarato da Eugenio Ferrai, Torino, Chiatore, 1923.
- Fedone*. Trad., introd. & note di Emilio Villa, Verona, La Scaligera, 1941.
- Phaedo*, door H. Oldewelt, Groningen, Wolters, 1948.
- Fedon*, texto y notas de A. A. de Miranda, Madrid, 1948.
- Phaidon*, griech. & dt. hrsg. von Fr. Dirlmeier, München, Heimeran, 1948.
- Socrates and the soul of man [Phaedon]*, transl. by D. Stewart: Boston, The Beacon Pr., 1951.
- Phédon ou de l'immortalité de l'âme*, trad., prolegom. et notes de M. Meunier, Paris, Albin Michel, 1952.
- Il Fedone*, con introd. e note di N. Casini, Firenze, Le Monnier, 1958.

- Phaedo*, by R. Hackforth, translated with introduction and commentary by R. Hackforth, Cambridge Univ. Press, 1975.
- Phaedo*, transl. with notes by D. Gallop, Oxford, Clarendon Press, 1975.
- Le Phédon, I & II*, commentaire et traduction par R. Loriaux, 1969—1975.
- Phaedo*, transl. with introd., notes, and appendices, by R. S. Bluck, Indianapolis, 1976.
- Phaedo*, transl. with notes by A. M. G. Grube, Indianapolis Hackett, 1977.

ΦΑΙΔΡΟΣ
PHAIDROS

INTERPRETARE LA PHAIDROS

Filosofia este „megiste mousiké“, spunea Platon, suprema muzică. — S-ar putea să fie așa, dar totul atîrnă de ceea ce se înțelege prin muzică, adică arta Muzelor, la greci. Dacă muzicalul înseamnă, în filosofie, exaltare dionysiacă în spre sens și Idee, așadar intuiție intelectuală în imediatul ei, atunci filosofia este un lucru; dacă însă muzicalul înseamnă supunerea gândului la ritmurile și „canoanele“ căutării unui acord final, atunci filosofia este alt lucru. În particular, în cazul lui Platon, totul se reduce la întrebarea: există o nerăbdare a Ideii? sau dimpotrivă, ea este o școală a răbdării inteligente și învățate?

Ca fiind un exemplu al exaltării în spre sens și al nerăbdării Ideii, dialogul *Phaidros* a contribuit, poate în cea mai largă măsură, la expunerea și compromiterea platonismului, încă din antichitate.

Sînt două lucruri care surprind drept o dezmințire de sine a lui Platon, în dialogul acesta: întii, faptul că nu este defel un dialog, ci o înșiruire de discursuri (fără scuza din *Timaios* și *Legile* de-a face o expunere științifică), adică exact ceea ce refuză de obicei în chip explicit Socratele platonice în favoarea anchetei prin dialog; în al doilea rînd, faptul că Socrate este „inspirat“ și delirant la propriu, în loc să fie cumpătat pînă la scepticism și ironie, ca în dialogurile de tinerețe, sau pînă la severitatea ultimă a gândului, ca în dialogurile de maturitate tîrzie.

Aici, în miezul vieții — dacă nu se consideră cumva *Phaidros*, cu anticii, drept o operă de tinerețe sau chiar prima — adică între un prim grup de dialoguri și cele de maturitate, apar ca și pe neașteptate trei dialoguri în care partea de „inspirație“ este covîrșitoare: *Phaidros*, *Banchetul* și *Phaidon*, tocmai dialogurile din volumul de față. Dacă *Banchetul* are justificările sale interne, perfect acceptabile, de-a se desfășura prin discursuri și de-a lăsa pe Socrate (spre a nu mai vorbi de Alcibiade) să cuvînteze inspirat; dacă *Phaidon*-ul, care dealtfel se desfășoară dialogat, cu obiectii și replici, posedă pentru caracterul inspirat al ul-

timelor gânduri socratice admirabila justificare a înțeleptului aflat în pragul morții. *Phaidros* în schimb nu pare să îndreptățească nicidecum exaltarea discursurilor socratice, la prima vedere.

Explicația pe care o dă un mare comentator ca Wilamowitz-Moellendorff (în *Plato*, ap. 1918, ed. 5, Berlin, 1952, p. 354 urm.) cum că este vorba de „ein glücklicher Sommertag“, cum de altfel își intitulează comentatorul capitolul, și că *Phaidros* ar fi fost scris îndată după *Republica*, oarecum ca o relaxare (Erholung) în urma efortului făcut, reprezintă o motivație exterioară și minor psihologică — discutabilă chiar ca atare, căci nu e de fel sigur că dialogul a fost scris după *Republica* —, nicidecum una în idee și în adevărul platonician mai adânc. Dar tocmai lipsa unei explicații pentru exaltarea de aici a putut face ca temele, incontestabil platoniciene, ale dialogului să apară în chip „expresionist“, desfigurată fiind de propriul lor exces, și ca atare să contribuie la compromiterea platonismului în fața spiritului critic și a bunului gust¹.

Anticii au avut din plin un astfel de spirit critic și bun gust atunci când, în ciuda admirației lor pentru Platon, au criticat sever dialogul de față. Sînt numeroase atestările privitoare la această rezervă critică, dar în *Comentariul* lui Hermeias, neoplatonicianul din veacul al V-lea, par a se fi păstrat cel mai bine obiecțiile anticilor: întii, că dialogul nu tratează cum se cuvine tema eros-ului; apoi că aduce o critică neîndreptățit de ostilă lui Lysias; în fine și mai ales, că opera lui Platon este scrisă grosolan, umflat, emfatic și prea poetic (fila 19 recto, rînd 5 urm.).

Modernii au fost mai generoși cu dialogul. Nu numai că au găsit și relevat în el ideile platoniciene de bază despre eros, suflet, retorică și filosofie, laolaltă cu afirmarea categorică (prea categorică!) a teoriei Ideilor, dar au subliniat cu încintare unitatea, grația și armonia dialogului, mergînd uneori pînă la a compara meșteșugul artistic pus în joc aici cu arta unei simfonii muzicale². Numai că, revenindu-se

¹ Chiar un Wilamowitz recunoaște, la p. 374, că Socrate este nesocratic aici uneori.

² V. Léon Robin, *Notice la Phèdre*, tome IV, 3-e partie, ed. G. Budé, p. LVIII.

astfel la tema „filosofiei ca supremă muzică“, ilustrată acum prin Platon însuși, trebuie să ne întrebăm mai hotărît: despre ce muzicalitate este vorba? Deși majoritatea modernilor, spre deosebire iarăși de interpreții antici, consimt *echivocului* muzicalității în filosofie, chiar unii dintre marii interpreți (independent de cititorii de formație științifică, indispuși fără îndoială de exaltarea socratică) se întrebă, așa cum face un Paul Natorp în însemnările sale rămase în manuscrise: cum este posibil ca mișcarea către Idee să aibă loc întâi în beția „maniei“, adică a exaltării delirante, și apoi în școala severă a dialecticii? Iar gânditorul german adaugă: „Nu pot trece dincolo de nedumerirea dacă nu cumva aici se împletesc două straturi ale platonismului. Aș fi recunoscător celui care mi-ar dezlega enigma“.

Comentatorul care relatează aceste întrebări, Paul Friedländer¹, crede că nu este cazul să se întirzie asupra unei astfel de nedumeriri, deoarece „filosofia este cea mai înaltă formă a iubirii și totodată a cuvîntării“. — Dar el își face viața ușoară cu o asemenea replică la întrebarea unui Natorp. Impresionant la acest adept sau chiar ctitor al Școlii de la Marburg, unde se kantianiza totul și unde tocmai el, Natorp, trecuse platonismul pe registrul kantian pînă la deformare după unii istorici, este faptul că el are probitatea să-și pună o asemenea problemă și să-și mărturisească nedumerirea cu privire la echivocul a ceea ce numim „muzicalul“ platonician: inspirație directă, de o parte, rigoare și răspundere a Ideii, de alta.

Întrebarea lui Natorp este nespus mai adîncă decît răspunsul lui Friedländer. Sînt efectiv două straturi sau două orientări fundamentale în Platon. — ceea ce însă trebuie spus mai puțin ca un răspuns cit ca o adîncire a întrebării lui Natorp. În interpretarea altor dialoguri am relevat o dublă căutare în ele, una a conceptului simplu și alta a Ideii; sau mai bine, o tendință către exactitate pură și simplă (pe care Platon o înfrînge statornic, dar la care chiar el însuși revine statornic, ca în cartea a X-a a *Republicii*, unde dă prescripții exacte de educație a cetățenilor,

¹ *Plato*, Band III, W. de Gruyter, 1975, ed. III, p. 283.

și la fel în *Legile*), iar pe de altă parte o tendință către adevăr, care nu poate fi fără exactitate deși nu rămâne la ea. Dar dacă se întâmplă totuși ca adevărul să fie înfățișat fără exactitate, sau cel puțin fără urmărirea ei, a rigorii, a severității și răspunderii de gândire? Dacă Ideea e obținută în nerăbdarea ei, iar nu sub răbdarea dialecticii? Atunci sintem tocmai în cazul dialogului *Phaidros*, și desigur că la *acesta* se gîndește Natorp atunci cînd vorbește de obținerea Ideii prin beția exaltării delirante, invocate de Socrate însuși.

Problema comentatorului german rămîne deci intactă. Dar cel care cunoaște ansamblul dialogurilor ar trebui să admită, pînă la urmă, că problema se pune numai pentru dialogul de față. *Un singur dialog platonician a putut da peste veacuri imaginea falsă a platonismului*, drept idealism total și fără acoperire — acesta este faptul. E un idealism rău în toate sensurile: atît ca fiind idealism în sens curent, unul al idealului sau idealizării, cît și ca fiind incriminatul idealism filosofic al Ideilor separate. Cum anume s-a putut întîmpla ca idealismul din *Phaidros* să dea culoarea platonismului, este greu de înțeles, așa cum Wilamowitz nu-și putea explica în ce fel s-a ajuns la expresia de „amor platonice”, socotind-o o lamentabilă neînțelegere (*op. cit.*, p. 369). Dar poate că triviala formulare de mai sus este solidară cu idealismul riscat din *Phaidros*, amîndouă nemai fiind de întîlnit (decît cu formulări ce trebuie înțelese prin context) în alte dialoguri. Amorul pe care îl descrie Platon în *Banchetul*, de la început și pînă la scena finală relatată de Alcibiade, este mai degrabă scandalos de erotic, nicidecum „platonice”. Cit despre idealismul fără acoperire din *Phaidros*, el nu apare în *Phaidon*, unde teoria Ideilor e înfățișată ca o simplă ipoteză și unde, de altfel, tocmai tăria socratică de-a argumenta încă, în ziua morții, este impresionantă și emoționantă; așa cum același idealism nu este de găsit în *Banchetul*, în care ridicarea spre Ideea de iubire are un suport real la Socrate, anume într-o creație, iar întreg dialogul are un suport perfect logic, chiar dacă nemărturisit, anume argumentația din dialogul *Lysis* — din păcate nu întotdeauna invocată de comentatori — ale cărui șase teze, pe cit posibil la nivel antic „exacte”, sînt reluate în cele șase discursuri și cul-

minează cu teza finală a „prietenului prim“, la care se ajunge pe trepte de demonstrație.

Dacă însă nici măcar *Banchetul* sau *Phaidon*-ul, cu partea lor de inspirație totuși, nu susțin idealismul dialogului de față, cu atât mai puțin o vor face toate celelalte dialoguri. *Phaidros* rămâne un dialog izolat prin concepție și manieră, iar dacă trebuie încercată o explicație pentru o asemenea operă singulară, rămâne un fapt că opera nu poate în nici un caz da timbrul definitiv al platonismului. Criticii și interpreții antici au avut o mai dreaptă măsură când au manifestat rezerve față de dialog, decât cei moderni, care se grăbesc fie să-l admire necondiționat, fie să-l accepte ca reprezentativ pentru doctrină și să-l discute în rînd cu celelalte. În tot restul operei platoniciene Ideile apar cu o întemeiere și o plauzibilitate care le-au acreditat în istorie. Ele sînt chiar mai puțin „metafizice“ (în sensul compromițător de meta-fizice) decât formele substanțiale din aristotelism și stau la același nivel de plauzibilitate cu naturile simple ale lui Descartes, transcendentalul lui Kant sau Spiritul în desfășurare al lui Hegel, fiind la fel de puțin „separate“ de real ca acesta din urmă, ba chiar fiind într-un sens *matricea* tuturor concepțiilor filosofice ulterioare, cum a spus un contemporan al nostru, Whitehead. Cine așadar caută pe Platon în *Phaidros*, subjugat fiind de frumusețea artistică a dialogului, riscă să rămână la un Platon al frumuseții pure și simple.

Atunci cum trebuie înțeles un asemenea dialog singular?

Cu o justificare exterioară numai, ca a lui Wilamowitz, s-ar putea spune că aproape fiecare filosof își îngăduie, într-un ceas al vieții, să treacă în delirul propriei sale ideaii. Iată cazul lui Heidegger în veacul nostru, care, după ce a încercat o întemeiere a gândirii sale originale printr-o ontologie fundamentală ce se vroia — în felul ei — riguroasă, s-a mulțumit, în partea a doua a vieții, să filosofeze pe problemele ridicate de viziunea sa iar nu pe întreguri, sprijinindu-se de rîndul acesta în primul rînd pe limbă, ca suport mai sigur. Dar în plină cercetare filosofică, una întemeiată sau în căutare de întemeiere, el dă curs unei WELTANSCHAUUNG ce nu-și mai caută acoperirea, invocînd, ca și Socrate în *Phaidros*, poezi și vizio-

nari profetici, de pildă în cazul său pe un Hölderlin sau Trakl, spre a susține concepția unei Împătriri, *das Gebierte*, cum o numește el: pământ și cer, muritori și zei. — Oricît ar putea fi în consonanță o altfel de Weltanschauung cu unele idei heideggeriene, ea dezmente felul de-a filosofa al gînditorului german și îl expune ironiei științificilor. Viziunea sa despre Împătrire este un fel de *Phaidros* în opera proprie, și atîta tot.

Dar există o altă justificare, una internă, a exaltării din dialog, și pe aceasta o vom invoca, spre a încerca o explicație pentru singularitatea lui, refuzîndu-și astfel orice caracter reprezentativ pentru platonism și lăsîndu-i doar frumusețea goală. Justificarea o dă discursul lui Lysias de la începutul operei, pe care Socrate îl combate în tot restul ei. Fără a lua în serios acest discurs și mai ales fără a surprinde în conținutul și maniera lui o semnificație culturală deosebită pentru lumea greacă din acel timp, întreg dialogul rămîne suspendat, ca o construcție în gol, sau dezlănțuit — căci dezlănțuirea este în el — doar de un pretext. Dar tocmai așa procedează majoritatea comentatorilor, cel puțin cei moderni, neluînd în serios discursul lui Lysias și neîntemeiînd pe el reacția lui Socrate, o reacție ce ar apărea de astă dată cu atît mai pletorică și nestăpinită cu cît nu este vorba de a urmări o Idee, ceea ce poate fi prilejuit și de un convorbitor nătîng, ci de înfățișarea ambițioasă a unei întregi doctrine.

Iată de pildă pe un comentator de talia lui Friedländer care se întreabă (*op. cit.*, p. 213) în legătură cu discursul lui Lysias: „Cum ar suna astăzi o asemenea scamatorie oratorică? Ar fi poate o rafinată short story (în cuvintele autorului! n.n.) în cadrul căreia un seducător se ascunde sub masca prietenului rezervat și rece.“ Sau iată alt comentator, A. C. Taylor, judecînd și condamnînd discursul pe simple temeuri morale (*Plato, the Man and his Work*, ap. 1926, U.S.A., 1971, p. 302) spre a încheia cu aprecierea: „Retică proastă, etică la fel de proastă“. Înaintea lor Wilamowitz întrebuse (*op. cit.*, p. 374): „Cum de a ajuns Platon să facă nemuritoare o cuvîntare proastă a defunctului retor?“ Și atunci te întrebi, la rîndul tău, ca cititor: în fond pe cine combătea Platon: o umbră, un impostor?

Se înțelege de la sine că sub asemenea aprecieri comentatorii nu puteau acorda discursului mai mult decât rolul de pretext. Nici măcar contrastul dintre strania uscăciune a unei piese retorice și feeria de idei a restului operei nu i-a reținut pe comentatori. Dar — ceea ce este poate mai grav — de ce oare nu și-au pus nici o clipă problema, izbitoare totuși la începutul dialogului: cum putea să placă discursul atitor altora și în chip deosebit rafinatului Phaidros, care era acceptat în societatea intelectuală înaltă a Atenei; de vreme ce tot el era cel care provoca discuția despre iubire din *Banchetul*?

Un fapt este la fel de izbitor, dinainte de-a vedea de ce putea să placă o asemenea piesă retorică, faptul anume că ea nu ține de retorică obișnuită. Chiar dacă „retorica“ n-avea încă la greci sensul deseori peiorativ, de discurs înfrumusețat, ea nu era nici la Gorgias, nici la Protagoras și la nici unul dintre cei mari ori mici — la început cel puțin — o vorbire făcută cu economie de mijloace. Dimpotrivă, retorii puneau în joc tot felul de mijloace și artificii ale cuvântării în public, spre a obține aceea ce ținteau cu precădere: persuasiunea. Dar o asemenea retorică ținând persuasiunea independentă de cunoașterea și adevărul lucrurilor, cum consimte Gorgias în dialogul care îi poartă numele, putea fi lesne combătută de Platon, și el o combate într-adevăr tot timpul (chiar și în *Phaidros*) în numele tocmai al dreptei cunoașteri.

Dealtfel nu o combăteau chiar faptele? Dacă retorica tindea să educe pe tineri în vederea unei calificări în viața publică fără preocuparea de-a le da și armătura de cunoștințe corespunzătoare, dacă deci retorica avea un sens practic, atunci aproape întotdeauna practica venea s-o dezmințită. Un strateg bun nu este cel care vorbește bine și persuasiv în agora. Cînd Alcibiade își cucerește concetățenii și cînd aceștia îl numesc conducător al flotei ce trebuie să lupte în apele Siciliei, avea să se întîmple dezastrul care s-a întîmplat. De aceea, cu argumente de principiu, de o parte, ca și cu ilustrări practice, de alta, Socrate putea foarte bine să combată retorica obișnuită.

Însă în timp ce îi era relativ lesne să triumfe asupra acesteia nu-i putea fi la fel de lesne să combată o retorică *neobișnuită*, mai ales una ca a lui Lysias. Ea nu mai era

o retorică de persuasiune și practică, ca prima, ci purta în ea un sens *teoretic*, unul de cunoaștere, reprezentînd în speță un pozitivism al cunoașterii. De aceea și avea ea cu totul alt stil decît retorica obișnuită. Apare, în discursul lui Lysias, sub o extraordinară economie de mijloace, un stil al diagnosticului, al preciziei și în definitiv al exactității. Este o altă „scriitură“, cum spune structuralismul de astăzi. S-ar putea crede că și această de a doua retorică urmărea scopuri practice, adică persuadarea celui-lalt, cucerirea iubitului; un Hermeias anticul pretinde chiar — nu fără oarecare naivitate — că Lysias îl iubea pe Phaidros și că discursul său privitor la folosul iubitului de-a consimți unui prieten indiferent și nu unuia pasionat ar fi fost făcut ad-hoc. Dar este ca și cum aj spune că un autor modern a scris un întreg roman spre a cuceri o ființă iubită. Lysias era autor, iar autorul vrea mai mult; retoricii de speța sa tindeau — ca și ceilalți dealtfel — să cucerească publicul în calitatea lor de autori. Numai că ei găsiseră alte mijloace decît cele puse în joc de un Gorgias; și, în orizontul cultural al unei Atene rafinate, mijloacele și scriitura lor puteau fi mai seducătoare.

Într-adevăr, o societate împlinită pînă la pragul decadenței apreciază — ca veacul al XVIII-lea francez, ca timpul nostru într-alt fel — siguranța gîndului și formularea sobră dar exactă, asemenea moralistilor și logicienilor. Retorica neobișnuită a unui Lysias este una de cunoaștere în primul rînd: cunoașterea pozitivă și necruțătoare a lui „asta e asta și nu e decît asta“. *Tel quel*. Cum ar suna astăzi discursul lui Lysias? Dar răspunsul lui Friedländer cum că ne-ar suna drept o rafinată short story este penibil sub toate raporturile. În lumea veacului al XVIII-lea francez discursul ar fi fost privit ca o piesă de moralist; în lumea noastră el corespunde, *mutatis mutandis*, unui text de neopozitivist sau unei pagini de critică structuralistă. Am spune chiar că rafinamentul la care ajunsese cultura greacă de-a aprecia exactitatea nudă (căci discursul lui Lysias acel lucru îl țintește) corespunde în timpul nostru rafinamentului de-a ne desfăta cu exactitatea nudă a logicii simbolice. Iar așa cum logicianul își pune premisele sau sistemul de axiome și deduce din el ce poate fi dedus, la fel Lysias și retoricii de speța sa își puneau sistemul lor de axiome (în func-

ție de alegerea liberă a temei: cum că frumoasa Elena e vinovată, sau că nu e vinovată) și deduceau cu stricteță — chiar în lipsa unei metode formaliste — consecințele care decurgeau din ele.

Fiecare societate cu rafinamentul ei în materie de rigoare și pozitivism: noi cu exigența formalismului logic și cu analiza structuralistă, grecii cu exigența precizunii retorice. Dar numai la *acest* nivel de rafinament, învecinat cu decadența valorilor, trebuie înțeles discursul lui Lysias. A spune despre asemenea manifestări ale spiritului că sînt contra moralei, așa cum spunea englezul Taylor, înseamnă a nu recunoaște regulile jocului. Pentru moderni, un Rudolf Carnap a știut s-o declare: nu există morală în logică, fiecare cu logica lui, cu condiția să fie consecvent cu axiomele adoptate. Lysias și retorii rafinați de tipul său spusese lucrul, în felul lor, acum vreo 2400 de ani.

Ce se poate opune unei asemenea atitudini extreme a formalismului, pentru antici a retorismului? Este vorba în ele de un tip de cultură, ca unul de cunoaștere inatacabil, într-un sens. Nu poți combate exactitatea goală decît cu exactitatea, dar atunci te-ai și livrat ei. Trebuie să încerci a o combate cu adevărul.

Dar cum să invoci adevărul? și cum să-l pui în joc? Problema de-a combate pe retori ca și de altfel pe sofisti ar fi simplă dacă adevărul ar fi de la sine și sigur triumfător. La meșteșugari n-ai nevoie să combați pe cel care vorbește în gol; el se combate singur, căci face o unealtă proastă și tu o faci pe cea bună. Dar la educație? dar la cunoaștere? Nu poți fi sigur, în materie de educație, că alții pregătesc cetățeni răi și mai ales că ție îți reușește să pregătești cetățeni buni (însuși Socrate, care ceartă pe alții că n-au pus pe lume cetățeni-exemplari, stă prost în ce privește practica și nu se poate lăuda cu Charmides, ajuns unul din cei 30 de tirani, cu atît mai puțin cu Alcibiade); iar în materie de cunoaștere, iarăși nu poți fi sigur — afară doar în științele exacte și în aplicațiile lor — că tu deții adevărul și celălalt doar falsitatea. Nu poți deci combate pe sofisti și retori cu adevărul gol, iar atunci trebuie să-i combați altfel. Și fiindcă aceștia, după ce au desfășurat măiestria lor de a persuadea și amăgi cu primul tip de retorică, ajung totuși la ceva cu al doilea tip

de retorică, al lui Lysias, anume ajung la exactitate (așa cum se ajunsese cu moralismul francez sau se reușește cu logica simbolică), trebuie să poți opune *acel* adevăr care nu e fără exactitate, sau măcar urmărirea ei, în timp ce exactitatea tinde în general să fie fără adevăr și urmărirea lui, dacă adevărul iese din limitele pozitivului.

Și totuși în *Phaidros* la exactitatea goală este opus adevărul gol, fără exactitate — aceasta face delirul operii și specificul ei. De aceea ea va aluneca tot timpul în mit (mitul = adevăr fără exactitate) și va încinta literar, dar va îngrijora filosofic. Nu altfel îngrijorează astăzi la un Heidegger, care totuși pornise de la logică și teoria cunoașterii, nu de la teologie, cite o aproape mitică viziune, ca aceea a Împătririi: pământ-cer, muritor-zei. Dar poate că Heidegger își va fi îngăduit un Phaidros, așa cum l-a putut da Platon, sub exasperarea în fața exactității goale, care este în chip evident sterilă, dar care stă, cu sterilitatea ei infatuată, să înfrunte tot restul culturii, așa cum și-a îngăduit să facă neopozitivismul în zilele noastre, batjocorind filosofia.

Vom încerca deci să interpretăm opera de față a lui Platon din perspectiva gândului că: la un delir al sobrietății pe linie de exactitate, Socrate răspunde cu un delir al abundenței pe linie de adevăr. Nu vom interpreta însă întreaga operă: vom analiza cu precădere discursul lui Lysias, acordându-i însemnătatea cuvenită ca reprezentativ pentru stilul unui moment cultural. În lumina lui, doar, și pe temeiul lui vom face o scurtă introducere la primul discurs-replică al lui Socrate. Restul? El rămâne la interpretarea celor ce caută în Platon frumusețea, armonia și muzica Ideilor contemplate în altă existență.

•

Întreg preambulul dialogului, care precede lectura discursului lui Lysias, pare făcut să justifice, dacă nu chiar să scuze, delirul care va urma.

În primul rînd stă *problema* pusă în dezbatere de Lysias, cel al cărui discurs tocmai îl ascultase Phaidros, ba chiar îl poseda asupra-i: dragostea. „Nu mă pricep în nici o altă

materie decît dragostea", spusese Socrate în alt dialog; iar dacă vorba avea multe înţelesuri şi în primul rînd unul teoretic, ca expresie a interesului pentru ceea ce uneşte oamenii între ei şi cu lucrurile, ea avea şi un aspect practic, interesul lui Socrate pentru oricine era stăpînit de o atracţie, de o formă de dragoste, de o dăruire. Phaidros ştie cel puţin acest din urmă lucru, şi de aceea îi va spune lui Socrate: „Ce-ţi va fi dat să auzi te priveşte din plin“* (227 c). Şi el adaugă despre discurs cum că este chiar plin de ingeniozitate, ceea ce putea stimula propria ingeniozitate a lui Socrate, neostenit cum era în a întoarce problema dragostei pe toate feţele.

În al doilea rînd stă *fervoarea* lui Phaidros, prietenul care, prin entuziasmul său pentru discursul lui Lysias, face cu putinţă, ba chiar va provoca în Socrate o reacţie de natură să-l vindece de un entuziasm printr-altul. Într-adevăr acesta vede şi simte, dinainte de a afla ce l-a pus pe Phaidros într-o asemenea stare, că tînărul prieten, iubitor de tot ce e frumos dar poate fără prea mult discernămint, are nevoie de cineva care să-i însoţească delirul corybantic (228 b—c). Iar Socrate se grăbeşte să-l asigure că e gata să intre în transă şi el: are „o bolnăvicioasă pasiune de-a asculta asemenea cuvîntări“.

În al treilea rînd dialogul pare să justifice de la început *tonul degajat* sub care se va vorbi despre dragoste, prin cadrul în care are loc convorbirea şi prin ţinuta convorbitorilor. Ei se află în plină natură (ceva neobişnuit pentru Socrate) şi în plină amiază, amîndoi fiind desculţi şi urcînd, la îndemnul lui Socrate, pe firul riuşorului Ilisos, prin apă, pînă la un loc potrivit pentru lectură. Dar „ce noroc că sînt şi eu desculţi!“ exclamă Phaidros (229 a). Iar faţă de comentatorul acela care încearcă să dea o explicaţie în sensul că Phaidros era desculţ, poate, ca urmare a vreunei prescripţii medicale (L. Robin, text şi introd., p. 4, nota 2), vom supne că nu e nevoie nici de atît de mult nici de atît de puţin, ci ambii erau descrişi de Platon ca fiind desculţi şi degajaţi sub marea şi buna dezordine a gîndului şi inimii, în care stau să intre.

---

* Citatele folosite în Interpretarea de faţă diferă uneori de textul tradus. Am menţionat, pentru nevoile interpretării, textul tradus de noi înşine.

Căci în al patrulea rînd — dacă ordine încape într-un asemenea dezmaț al simțirii — iată-i urcînd acum spre platanul sub umbra căruia se vor așeza, resimțind vraja *fan-teziei*. Într-adevăr, cînd Phaidros se întrebă dacă nu cumva de prin părțile acelea ar fi fost răpită nimfa Oreithyia de către vîntul Boreas și ce anume crede Socrate despre legendă, acesta răspunde că el consimte mai degrabă fan-teziilor mitice decît explicațiilor de tip raționalist, acelor traduceri intelective ale mitologiei potrivit cărora, în cazul de față, fata ar fi fost azvîrlită de pe stîncă de vîntul nordic, prilejuind astfel cu moartea ei legenda. Asemenea explicații, adaugă Socrate, nu sînt de natură să ferească mintea noastră (229 d), dînd parcă de înțeles că exactitatea simplă este tristețea și proza gîndului, știință nu tocmai rafinată, „sagesse grossière” spune traducătorul francez. Dacă n-ar da crezare legendelor, el nu ar fi omul acesta „fără așezare”, desprins de toate, de nefixat (*atopos*) care este, ci ar trebui, ca savanții, adică oamenii rezonabili, să-și cheltuiască timpul în a da laborioase explicații prozaice peste tot, cînd în realitate el nu-și poate explica nici propria sa natură de om fantezist, aproape monstruos, spune el singur. — Cită libertate nu-și dă astfel Socrate pentru euforia ideii, ce stă să vină!

Ajunși apoi la platan, Socrate dă o *descriere poetică* a locului, a mireasmelor, a melodiei verii ivită ca un ecou al țîriitului greierilor, iar întreaga descriere sună, cu poezia ei, oarecum straniu în gura înțeleptului, atît de straniu încît Phaidros simte nevoie să-i spună că îl vede, în cadrul acesta, ca un străin (230 c—d) și nu ca un om al locului.

În definitiv — și este ultimul aspect sortit să pregătească extravaganța gîndurilor ce stau să vină — Socrate a ieșit din elementul său, din cetate. Toți știu despre el că nu se deslipește de oameni și de ziduri, iar el va recunoaște deschis că înțelege să rămînă printre oameni pentru că are ceva de învățat de la ei, în timp ce natura și arborii nu-l învață nimic. Și totuși el se află acum în natură și printre arbori, adică este într-un ceas de excepție, minat de Phaidros ca sub un leac vrăjit (*pharmakon*, 230 d). Pentru interpretarea dialogului, ce dovadă mai lămurită că Socrate nu e Socrate se putea oare aduce decît aceasta,

la capătul celorlalte sugestii de neobișnuit pe care le dă preludiul?

Așadar despre dragoste, adică despre tema care întotdeauna îi dă o vibrație deosebită lui Socrate, va fi vorba acum, sub fervoarea lui Phaidros, pe un ton degajat și în plină dezordine exterioară a doi oameni beți de lumină și frumusețe, așa cum sint încinși de fantezie, sub descrierea poetică a unui Socrate ieșit parcă din țîțini, așa cum este ieșită din matca sa, cetatea. Delirul poate să-și dea curs, căci este pregătit.

DISCURSUL LUI LYSIAS

În această feerie a naturii și a simțirii, lectura discursului aduce dintr-o dată o notă de uscăciune care surprinde și dezamăgește o clipă, spre a contrapuncta pînă la urmă splendid tot ce a precedat și tot ce va urma. Căci este beție încă, în discurs, dar de rindul acesta o beție a sobrietății.

Nu în oricare ceas al unei culturi sobrietatea, reținerea rațională, conciziunea, gustul pentru exactitate în definitiv, pot trece din condiția lor prozaică dar necesară în delir. Trebuie ca o cultură să parcurgă secole, de la plinătatea epică a unui Homer pînă la luciditatea istorică a unui Tucidide, sau de la seva gîndirii presocratice despre principii pînă la propozițiile lui Gorgias cum că nu este nici un principiu, sau dacă ar fi nu ar putea fi cunoscut nici comunicat, spre a face posibil pe un Phaidros, amatorul de cunoaștere și frumusețe care să se entuziasmeze de propozițiile lui Lysias. Că amatorul acesta, ca și veacul său atenian, pot gusta deopotrivă rigoarea unei demonstrații și poezia unui mit, nu arată decît rafinamentul atins de o cultură la fel cu a noastră, unde pot solicita laolaltă psihanaliza cu astrologia, sau formalismul logic ca și arta abstractă cu poezia și „gnoza de la Princeton“, religia oamenilor de știință. Într-un asemenea ceas al culturii grecești și asupra unui asemenea ascultător ca Phaidros, discursul lui Lysias putea perfect operă.

Am pus premisele — își începe Lysias discursul către un cititor închipuit. „Știi cum stau lucrurile cu mine“. Acum urmează să dovedească „avantajele pe care le putem obține de aci“, atât cel iubit cât și cel care este presupus că nu iubește cu adevărat dar dorește cucerirea. Pendularea de la unul la altul va fi necesară, căci dovezile se vor face când în privința celui iubit, când în privința celui alt, a cuceritorului indiferent.

Urmează, sec și precis, zece dovezi. Ele sînt introduse prin *eti* = în plus, sau prin *kai men de* = și încă ceva; o dată prin *toinun* = așadar.

1) Cei ce se angajează liber iar nu sub necesitatea pasiunii în cucerirea altcuiva *nu au a regreta*, ca ultimii, binele ce și l-au făcut, în clipa când dorința îi părăsește. — Deci punctul de vedere al cuceritorului.

2) În plus („legătură pur verbală“, spune Robin, când în fapt este vorba de desfășurarea altor valențe logice ale dovezilor) cei ce iubesc pasional regretă cu atât mai mult solitudinea lor pentru ființa iubită cu cât și-au uitat de interesele proprii. Cei însă care fac la rece lucrurile nu-și creează complicații, deci *este preferabil pentru tine să le faci lor plăcerea*. Punctul de vedere al iubitului.

3) Că iubitorul este gata să se facă nesuferit altora de dragul tău? Dar când va îndrăgi pe un altul va fi nesuferit cu tine și te va face să-l urăști, ajungînd astfel să-și dea singur seama că *este ceva maladiv în el*, o nechibzuință pe care nu și-o poate stăpîni. Perspectiva cuceritorului.

4) Și încă ceva, acum pentru tine: dacă este să alegi *un iubit util ție*, îl găsești mai lesne printre cei mulți indiferenți, decît printre cei cîțiva care sînt în stare să iubească pînă la exces. Aceasta pentru iubit.

5) Sub raport social, cel ce nu iubește alege *după valoarea omului*, nu după renume sau alte criterii, pe cînd iubitorul își laudă iubitul spre a convinge pe alții de valoarea acestuia. Punctul de vedere al cuceritorului.

6) În plus, tot sub raport social, iubitul este permanent *compromis în public* de către iubitorul pasionat. Prietenia și comerțul celui indiferent nu suscită comentarii supărătoare. Dezavantajul celui iubit.

7) În ce privește durata prieteniei, riscul de-a o pierde îi aduc cei pasionați, cu tendința lor de-a izola pe cel iubit de alți oameni aleși sau în măsură să-l atragă. Când nu iubești cu adevărat însă și ai cucerit totuși prietenia culva, *te bucuri să vezi că și alții îl prețuiesc și folosești din contactul cu ei. Avantajul cuceritorului.*

8) Pentru iubit, cel ce nu este stăpinit de pasiune se *dovedește mai stabil* ca prieten, căci nu-l iubește orbește, pentru fizicul lui, ci pentru daruri pe care legătura de dragoste nu le umbrește, ci dimpotrivă. Iar darurile prețuite de el sînt reale, pe cînd cele laudate de o natură pasională sînt inchipuite. O prietenie ce nu e subjugată de pasiune, ci controlată, este ca afecțiunea față de copii, de părinți, ori de cei credincioși nouă în viață. Punctul de vedere al iubitului.

9) Cît despre intensitatea prieteniei, dacă ar fi să preferi pasiunea unui iubitor, atunci n-ar trebui să-l cauți pe cel de valoare, ci pe cel care tinjește mai mult după tine, așa cum la ospăț ar trebui să-l chemi pe săracul înfomețat. Dar tocmai în rîndul cuceritorilor lucizi și demni pot fi găsiți cei care să te răsplătească pentru darul tău.

Iar aci (233 e—234 a) autorul discursului rezumă limpede tezele ce preced. Cuceritorul indiferent îți va arăta, fără regrete, recunoștința sa; el îți va merita cu-adevărat darul; el te va îndrăgi chibzuit și generos; te va alege după valoarea ta intimă, nu după floarea tinereții tale; el nu te va compromite în societate; nu va avea ca iubitorul pasionat o afecțiune de scurtă durată; te va iubi statornic chiar dincolo de ceasul strălucirii tale, cu prietenia sa.

Din cele 8 teze care preced, numai a patra (ușurința de-a găsi un prieten util mai degrabă printre cei indiferenți decît printre cei cîțiva pasionați) lipsește din enumerarea ce se face aci, la teza a noua, care e total în favoarea cuceritorului indiferent și din punctul lui de vedere. Însă lipsa unei teze nu tulbură — ci poate confirmă — prezentarea riguroasă a tezelor. În definitiv textul original al lui Lysias (sau al școlii lui, în cazul că nu-i aparține direct) putea fi impecabil formal, în timp ce copiile, dintre care una va fi căzut în mîna lui Platon, erau susceptibile să conțină greșeli de transcriere sau alteori interpolări. Faptul

deci că într-un text, eventual corupt, apare totuși o asemenea rigoare formală arată ce treaptă de precizie a gândului și a expresiei atinsese retorica de tipul lui Lysias.

Urmează teza a zecea, din perspectiva celui iubit, o teză remarcabil de pertinentă în chip de concluzie pentru acesta.

10) Dacă e adevărat că trebuie să preferi pe cuceritorul indiferent, înseamnă oare aceasta că trebuie să te dăruie oricărui? Dar este ca și cum ai spune că trebuie să te dăruie oricărui iubitor pasionat! În realitate, după ce discursul a arătat în chip egal care sînt avantajele cuceritorului și care sînt cele ale iubitului, urmează firesc concluzia că, din alegerea ce se face, „nici unul dintre voi nu trebuie să aibă ceva de pierdut, ci, dimpotrivă, amîndoi de cîștigat“ (234 c).

Nu are totul consistență, în conformitate cu premisele sau postulatele date? Nu este aici rigoare, sau cel puțin intenție de rigoare? Nu este, în limitele retoricii, exactitate?¹

Înainte de-a vedea ce obiectează Socrate discursului și ce discurs îi opune, trebuie să subliniem cît de nepotrivită a fost problema ridicată de unii comentatori moderni dacă discursul este al lui Lysias cu adevărat. S-a arătat că nu putea fi o pastişă, cum socotiseră doar cîțiva comentatori, căci era incorect, nedemn și chiar absurd ca Platon să combată o piesă fabricată de el însuși, ba încă s-o dea sub numele unui orator bine cunoscut, care chiar dacă nu mai era în viață lăsase desigur o școală și avea în orice caz admiratori.

Nu vom relua argumentele acestea de ordin etic și istoric, în favoarea autenticității discursului. Vom spune în schimb: dacă discursul are stringența pe care i-am arătat-o, atunci tocmai neînțelegerea și critica lui Socrate asupra-i

---

¹ Cît despre faptul că printre pușinii comentatori ce nu trec cu o vorbă denigratoare peste discurs Robin îi rezumă altfel decît mai sus, găsind 15 (respectiv 13 teze, fără introducere și epilog), el nu ne pare demn de reținut. Deși remarcă trecerile, Robin nu ține seamă de articulațiile pe care le creează în chip marcat ele și desprinde doar noi aspecte din cîte o teză, drept teze distincte. Comentatorul rezumă discursul din datorie, ca prezentator. Îl vede drept un „mozaic“, chiar dacă nu admite că e un simplu „pretext“, cum spun alți comentatori (*op. cit.*, p. LXIV).

vor dovedi că discursul este al altcuiva (al lui Lysias sau al școlii lui).

Într-adevăr, ce spune Socratele platonice despre discursul admirat cu atîta căldură de Phaidros? Acesta din urmă singur afirmase (234 c) că trebuie apreciată în primul rînd alegerea cuvîntelor, precizia lor. La care Socrate răspunde că, privindu-l cu ce exaltare citea discursul, s-a împărtășit și el de la „delirul bahic“. Dar se grăbește să adauge că admirația sa se restrînge la aceea cum că Lysias a spus „ce trebuia să spună“. Numai că Socrate înțelege prin aceasta justetea de expresie, iar nu corectitudinea gîndului care desfășurase strict ceea ce era de dovedit. De aceea i se și pare că retorul a spus „de cîte două și trei ori“ aceleași lucruri, dovedind, cu dezvoltarea aceleiași teme, că „o astfel de problemă nu-l interesa“.

Care problemă? te întrebi. A eros-ului? Dar nu e vorba dacă pe Lysias îl interesa ori nu problema eros-ului; în cazul de față este vorba doar de o temă limitată: *care e situația de dragoste cea mai avantajoasă pentru ambele părți*. Socrate spusese de la început — în ironie, subliniază mai toți comentatorii — că discursul „e de-a dreptul daimonic“. Dar termenul acesta îl trădează fără să vrea. Căci există o demonie a exactității goale sau a preciziei de gîndire, iar Phaidros nu a fost fără motive sub seducția ei, o clipă. Un Phaidros de mai tirziu se va putea entuziasma, cum aminteam, de aforismele și portretele moraliștilor francezi, așa cum s-ar entuziasma astăzi de o analiză structuralistă ori de o demonstrație de logică simbolică, discurs și ea, în fond.

În fața acestei virtuozități a *limitării* gîndului, Socrate vine dintr-o dată cu nelimitatul lui. El invocă abrupt, fără să cerceteze defel care putea fi natura seducției lui Phaidros, întreaga vastă problemă a eros-ului și pretinde că au existat înțelepți în vechime care au vorbit și scris „despre același lucru“. Hotărit însă nici Sappho nici Anacreon, amintiți de el, nu au putut limita problema dragostei la situația de dragoste avantajoasă pentru ambele părți. O asemenea temă se putea pune doar în veacul sofistilor și al retoricilor, sau în ceasul cînd o cultură spune lucrurilor pe nume, și aceasta fără rest. „Nous avons donné à chaque chose son nom“, scria Barrès, la începutul veacului, despre cultura

„inghinerească“ ce i se părea că stă să vină. Așa se întîmplase și în lumea greacă de atunci, cu *una* din orientările ei, căreia tocmai Socrate și Platon vroiau să-i țină cumpănă.

Problema este deci cu totul alta. Însă ceva rămîne identic, fervoarea. Socrate pretinde că el însuși ar putea spune „lucruri ce nu sînt mai prejos de cele auzite“ (235 c) și că o va face *din preaplinul inimii*, în timp ce retorul vorbise din deplinătatea sobrietății gîndului. Nu sînt defel aceleași lucruri (chiar dacă, aparent, Socrate va vorbi sub aceeași premisă a cuceritorului indiferent), dar între o beție ținînd de *preaplinul* inimii și alta ținînd de sobrietatea gîndului există o stranie înrudire spirituală: tensiunea, care de o parte este a concentrației gîndului, de alta a expansiunii lui, una a exactității, alta a adevărului. Amîndoi, atît autorul discursului cît și Socrate de-a lungul întregii opere, sînt încinși de fervoare, căci există una și în limitarea vroită. Sau, dacă se preferă: amîndoi sînt în dezordinea spiritului, respectiv într-una din condițiile lui *extreme*.

Problema este însă într-atît de mult *alta* încît Platon face chiar pe Phaidros s-o formuleze într-alt fel, deși pretinde că este aceeași. Stăruind acum ca Socrate să-și producă discursul la rîndul lui, Phaidros îi spune (236 b): „am să-ți cer să presupui că îndrăgostitul este mai bolnav decît acela care nu iubește“. Dar nu era întocmai presupunerea lui Lysias! Acesta începuse cu vorbele: „Știi care este situația mea (cea de cuceritor indiferent n.n.) și ai auzit de asemenea ce *gîndesc despre avantajele pe care le putem obține de aici*“. El deci punea drept ipoteză o situație de dragoste, nicidecum dragostea bolnăvicioasă, care apărea doar indirect; el nu făcea o comparație între cel îndrăgostit și cel indiferent, cum cere acum Phaidros. Vroia doar să demonstreze care sînt avantajele pentru cel iubit în a prefera pe cuceritorul indiferent, respectiv pe unul de natura lui; sau încă mai precis, să arate care sînt avantajele pentru amîndouă părțile.

Platon a schimbat deci pe nesimțite problema: a trecut, de la consecințele unei situații erotice date, la temă însăși a eros-ului și a impus lui Socrate o presupunere de care el se va rușina, aceea că îndrăgostitul este mai bolnav decît cel ce nu iubește, așadar că eros-ul este o maladie a sufletului.

Cum s-a putut întâmpla o asemenea alunecare a gândului? Prin aceea, vom spune, că dintru început Platon nu acceptă o discuție limitată și în spirit de exactitate, ci urmărește întotdeauna, în orice dialog, nelimitatul adevărului, cu o căutare dialectică tocmai în spirit de adevăr, așadar deschisă. De aceea aproape niciodată el nu ajunge la țintă, dar iarăși niciodată nu se abate de la urmărirea ei. Și tot de aceea, pentru că urmărește o căutare în spirit de adevăr, el va vedea în discursul lui Lysias (care nu e o pastişe tocmai pentru că este răstălmăcit), nu situația cuceritor-iubit, nu o relație — așa cum tot ce e analiză structurală vede doar relații — ci un *motiv real*, eros-ul, pe care-l consideră ca și batjocorit de Lysias.

Deplasînd deci problema din formal în material — cu pretenția, repetăm, că e aceeași problemă — și deci atribuind lui Lysias un discurs despre eros, Socrate este pus să prezinte „mai bine“ (adică în spirit de adevăr) tema eros-ului. Numai că, în subsidiar așa cum apărea și nu ca temă principală, eros-ul lua forme maladive la Lysias. Atunci „să vorbim despre aceeași temă“, adică despre maladivitatea eros-ului sau a omului încins de eros. Și de aci discursul prim al lui Socrate despre tema *presupusă* a lui Lysias.

Dacă se va obiecta: cum oare, Platon nu a înțeles discursul lui Lysias? vom răspunde: chiar dacă l-a înțeles perfect, el nu l-a acceptat ca atare, așa cum nu acceptă cineva astăzi că aforismele moralistilor pot ține loc de antropologie. Dar putem da un exemplu încă mai lămuritor, invocînd pe cei care nu acceptă logica simbolică. Dacă de pildă considerăm un capitol al acesteia, anume logica deontică, în care se operează cu valori ca „interzis“, „permis“, „obligator“, cineva cu spirit filosofic, de sorginte întotdeauna platoniciană, se va întreba: ce înseamnă aceea „interzis“? cum se poate pleca de la un termen lipsit de întemeiere și doar instituit printr-o definiție restrîngătoare? Interdicția este a *cuius*: poate fi a zeilor, a societății, a conștiinței proprii. Ce înseamnă deci „interzis“? Care este înțelesul, natura, esența interdicției?

Iar tocmai așa va face Socrate în primul său discurs. El își acoperă capul, căci este dator să vorbească despre o formă vicioasă a eros-ului — tocmai el, cel care declara

că nu se pricepe decît în materie de eros —, dar își întreprinde discursul cum trebuie după arta și retorica sa, care este o retorică pe linie de adevăr. Iar cercetarea în spirit de adevăr are un singur început potrivit: „trebuie să știi despre ce anume judeci, altminteri, în toate privințele, te înșeii neapărat“ (237 c). Trebuie deci să fie căutate definiția, înțelesul, esența iubirii — exact așa cum ar face filosoful care s-ar refuza logicii deontice și ar căuta să vadă care anume este esența „interdicției“. Că nu se va mai ajunge astfel la logică deontică, este sigur, la fel cum nu va ajunge Socrate îndărăt la o demonstrație pe bază de exactitate goală. Cel mult, după ce va încerca în primul discurs să urmărească adevărul cu întemeieri aparent exacte și după ce, spre a regăsi pe Lysias, va dovedi că îndrăgostitul nu aduce decît neajunsuri celui iubit, dar nu și partea a doua privitoare la avantajul recoltat de cuceritorul indiferent, el va sfîrși, cu al doilea discurs, spre a da liber curs delirului întru adevăr gol. Va pleca de la o altă presuposiție decît aceea că eros-ul este un principiu de maldivitate, ca ținînd de dorința noastră animală, și va decreta că este un principiu de însănătoșire și înnobilare a ființei umane, ca ținînd de natura noastră divină.

Dar invocînd așa divinusul — spre deosebire de *Lysis* unde aceeași „dorință“, mai bine analizată, ducea ea singură, fără divin, la iubirea „ideală“ — Socrate nu va mai avea nici un titlu de exactitate. Vom avea în față o admirabilă pagină delirantă, platonician delirantă în numele adevărului fără întemeiere, așa cum în discursul, aparent modest, al lui Lysias aveam o semnificativă pagină, delirantă în felul ei, în numele exactității. Abia la urmă Platon va încerca să se regăsească, arătînd cum trebuie să fie retorica adevărată, anume una de *întemeiere* pe linie de adevăr. Dar era prea tîrziu pentru ca extraordinara impresie pe care o face al doilea discurs al lui Platon — de cele mai multe ori, la moderni, cu adeziunea cititorului, la antici cu rezerva lor — să mai poată fi atenuată și supusă rigorii.

*

Sînt două opere, în rîndul dialogurilor, care nu au dreptul să dea măsura platonismului: *Euthydemos* și *Phaidros*. Primul este cuceritor prin înscenare și ironie, dar re-

duce platonismul la simpla predică morală în care-l așează Xenofon; al doilea, cel de față, este cuceritor doar prin conținutul său transfigurat de frumusețe, armonie savantă și „muzicalitate“. Din nefericire și în chip aproape inexplicabil, platonismul a fost prea des gustat și chiar înțeles prin *Phaidros*. Cît despre interpret, el poate da socoteală de o desfășurare controlată și sigură a gândului, cum apare ea de obicei în dialogurile lui Platon; despre o revărsare a gândului nu poate da socoteală, așa cum geograful redă cu stricteță traseul unui rîu, dar nu poate descrie o revărsare de ape.

LĂMURIRI PRELIMINARE

DESPRE AUTENTICITATE

Puține sînt dialogurile din corpusul platonician asupra cărora nu a plutit măcar o vreme bănuțala de a nu fi autentice. Printre acestea se numără și *Phaidros*. Nimeni, nici măcar în secolul 19, care a împins spiritul critic al comentatorilor pînă la ultima sa expresie, nu s-a îndoit de autenticitatea acestui dialog. Explicația stă în faptul că *Phaidros* este citat sau menționat în mai multe rînduri de Aristotel: în *Retorica*, 1408 b 20, în *Metafizica*, 1071 b 37 și în *Topica*, 140 b 4. Pe lîngă aceste texte pe care le menționează *Index*-ul aristotelician al lui Bonitz, ROBIN (1970, II, n. 1) amintește și alte două texte aristotelice care par să facă aluzie tot la *Phaidros*, deși numele lui Platon nu este aici menționat: *Fizica*, 265 b 32—266 a 1 și *Despre părțile animalelor*, 404 a 20—25. Pe urmele lui Aristotel, dialogul este citat, menționat și discutat ca aparținîndu-i lui Platon, de către întreaga literatură antică.

DESPRE PERIOADA COMPUNERII

În schimb, nici un alt dialog platonician nu a cunoscut o mai spectaculoasă curbă a datărilor decît *Phaidros*. Din antichitate și pînă în secolul nostru, *Phaidros* a fost împins pas cu pas din rîndul dialogurilor de tinerețe (o vreme a fost chiar considerat drept *primul* scris de Platon!) către cele care despart dialogurile de bătrînețe de ultimile ale maturității.

Ideea că *Phaidros* ar fi prima dintre scrierile lui Platon apare la autori antici de epocă tîrzie: la Diogenes Laertius, III, 38, în *Comentariul* făcut de Hermeias la *Phaidros*, p. 9 (ed. Couvreur) și la Olympiodoros (*Vita Platonis*, III). Atît Diogenes cît și Olympiodoros se fac purtătorii de cuvînt ai unei tradiții nementionate — e primul, scriu ei, „după cum se spune” (*logos de, hos legetai*) —, Diogenes arătînd că „tema” (*problema*), iar celălalt că „stilul”, au fost considerate ca „juvenile” (*meirakiodes ti*). Privitor la stil, Olympiodoros, scrie: „... ek tou *Phaidrou* tou *dialogou pany pneontos*

tau dithyrambodus charakteros — „... din dialogul *Phaidros*, din care emană caracterul ditirambic în chip abundent”. După cum observă DE VRIES (1969, 7—8), toți acești autori nu fac decît să relateze opiniile critice referitoare la stilul sau problematica lui Platon, exprimate de scriitori timpurii, de Aristotel, Dikaiarchos și alții. „Este foarte probabil că cei mai mulți dintre acești critici, cînd consideră că în *Phaidros* se află *meirakiodes ti*, nu au avut nici cea mai mică intenție de a data compunerea dialogului; ei au intenționat să emită o judecată depreciativă privitoare la stilul dialogului”.

Opinia aceasta a autorilor antici a fost preluată întocmai de Schleiermacher, la începutul secolului trecut. Atît stilul cît și tema sînt „juvenile”, consideră la rîndul lui Schleiermacher. *Phaidros* este primul dialog scris de Platon: o operă în care se discută dacă merită sau nu merită să scrii nu putea fi alcătuită decît la începuturile unei cariere de scriitor. Lui Schleiermacher i se pare că în *Phaidros* este preformată întreaga operă a lui Platon; totul se află aici în înfășurare, iar fiecare dialog nu vine apoi decît să desfășoare unul sau altul din punctele acestui „dialog-program”.

Comentatorii din secolul 20 au demonstrat că opinia antichității, pe care Schleiermacher a preluat-o ca atare, nu se susține sub nici un aspect. Indiferent de divergențele care apar atunci cînd e vorba de o datare exactă, toți comentatorii din zilele noastre au căzut de acord că dialogul acesta trebuie situat în rîndul *dialogurilor de maturitate sau de trecere spre cele tîrzii*.

Argumentele stilometrice au, în cazul lui *Phaidros*, o valoare scăzută, deoarece aici Platon schimbă de mai multe ori stilul în mod deliberat. Majoritatea discuțiilor se poartă de aceea pe baza unei analize de conținut: se urmărește genealogia unei idei, se stabilește gradul de dezvoltare pe care ea l-a atins în *Phaidros* prin raport cu celelalte dialoguri care, la rîndul lor, o conțin. Dialogurile avute în vedere în acest sens sînt în special *Banchetul* și *Republica*, rămîinind să se stabilească dacă *Phaidros* le anticipează sau le recapitulează. Mai intră de asemenea în discuție (în special la Robin), *Theaitetos*, deși vom vedea că lucrurile nu se opresc aici.

Să urmărim acum pe scurt aceste tipuri de argumentații. Nu există de pildă nici o îndoială, s-a spus, că *Phaidros* este *ulterior dialogului Banchetul**. Discursul pe care *Phaidros* îl ține în *Banchetul*

---

* Desigur, excepțiile nu lipsesc nici în această privință; pentru opinia că *Phaidros* precede dialogul *Banchetul*, a

(177 a și urm.), și în care deplînge faptul că nimeni nu s-a învrednicit să-l slăvească pe Eros, nu ar fi avut nici un sens în cazul în care Platon ar fi scris deja dialogul *Phaidros*, iar *Erotikos*-ul lui Lysias, despre care e vorba aici, ar fi existat. Acest lucru sare în ochii chiar și la o comparare superficială a dialogurilor. Există însă și alte multe locuri în *Phaidros*, inventariate de ROBIN (1970, IV, n. 1) care nu se luminează deplin decît presupunînd pre-existența *Banchetului*,

Se consideră apoi, de către majoritatea cercetătorilor, că *Phaidros* urmează de asemenea *Republicii*. Rolul decisiv pentru adoptarea acestui punct de vedere l-a avut lucrarea lui Hans von Arnim, *Platos Jugenddialoge und die Entstehungszeit des Phaidros* (1914). În acest caz, argumentul principal este că dovada nemuririi sufletului, bazată pe *autokinetos*, pe care o dă Platon în *Phaidros* (245 c—246 a) și pe care o reia apoi întocmai în dialogul de bătrînețe *Legile*, nu este prezentă în *Republica*, deși în cartea a X-a problema nemuririi reapare, însă într-o formă argumentativă cu mult mai debilă. Dacă ar fi avut deja la îndemînă argumentația din *Phaidros* ce sens ar fi avut ca în *Republica* Platon să se folosească de alta, cu mult mai neconvingătoare?

De asemenea, escatologia din *Phaidros*, cu cele două elemente ale sale — al tragerii la sorți (*klerosis*) și al alegerii (*hairesis*) unei noi vieți terestre (249 b) — nu poate fi înțeleasă decît pe baza unei anterioare descrieri detaliate a acestor probleme în *Republica*, X, 617 d și urm.

Aceste argumente produse de von Arnim pot fi regăsite întocmai la Robin sau Hackforth și în general la majoritatea comentatorilor contemporani. Există desigur și excepții, ca de pildă la TAYLOR (1971, 299), care respinge argumentele de mai sus ca inconcludente, sau ca la O. WICHMANN (*Platon*, Darmstadt, 1966, 213 și urm.; *apud* DE VRIES, 1969, 9, n. 1), care susține că *Phaidros*, *Banchetul* și *Phaidros* au fost scrise în aceeași perioadă cu primele cărți ale *Republicii*, „și anume înaintea cărții a patra”.

se vedea MOORE (1973, 69, n. 1), unde sînt trecuți în revistă susținătorii acestei opinii; apoi, însuși punctul de vedere al lui MOORE (1973, 53), formulat în acești termeni: „...Platon a scris mai întîi *Phaidros* și, cînd a ajuns să simtă nemulțumire în fața celor pe care le spusese acolo, el a revenit cu dialogul *Banchetul*, parte pentru a-l completa pe primul, parte pentru a corecta impresia anterioară”. Și: „Va fi suficient să demonstrăm că oriunde am situa dialogul *Phaidros*, *Banchetul* trebuie plasat ulterior” (*ibid.*, 54).

Situind dialogul *Phaidros* după *Banchetul* și *Republica*, ROBIN (1970, VII—IX) l-a așezat în aceeași perioadă cu *Theaitetos* („sînt dialoguri de același tip și care se cer situate la egală distanță atît față de dialogurile de maturitate, cît și față de cele de bătrînețe”), considerînd apoi că ambele s-ar plasa „în perioada care precede plecarea lui Platon, în primăvara lui 366, în cea de-a doua călătorie a sa în Sicilia. Orice încercare de a preciza lucrurile mai îndeaproape ar fi arbitrară. Însă dacă *Republica* a precedat, după cum cred, pe *Phaidros*; dacă *Banchetul* este din anul 385 sau 380, ecou mai mult sau mai puțin întîrziat al întemeierii Academiei; dacă ținem seama de sarcinile absorbante pe care funcția sa de șef de școală trebuie să i le fi impus lui Platon, vom socoti că între *Banchetul* și *Phaidros* trebuie să se fi scurs un interval care nu poate fi mai mic de cel puțin doisprezece ani”.

Au existat și încercări de situare a lui *Phaidros* printre dialogurile tîrzii. Astfel, O. Regenbogen (*Kleine Schriften*, 1961, 248 și urm., apud DE VRIES, 1969, 10) a dezvoltat următoarele argumente: 1) combinarea mitului cu raționamentul de tip apodictic și cu dialectica diairetică indică vecinătatea cu *Timaios*; 2) argumentul extras din mișcarea sufletului este de neconceput ca precedînd *Sofistul*; 3) forma concentrată în care este expus acest argument arată că el fusese dezvoltat (așa cum îl găsim în *Legile*) înainte de a fi proferat în *Phaidros*; 4) interesul pe care *Phaidros* îl arată filosofiei presocratice apare la Platon numai la o vîrstă tîrzie; 5) metoda diairetică este tratată în *Phaidros* exact în aceeași manieră ca în *Philebos*.

Vedem astfel cum dialogul *Phaidros* a cunoscut în fapt toate situațiile posibile de-a lungul activității de autor a lui Platon: dialog de tinerețe, de maturitate, dialog precedînd opera de bătrînețe, în sfîrșit, unul dintre ultimele dialoguri platoniciene. Trebuie subliniat faptul că nici unul dintre argumentele pe care se sprijină o demonstrație sau alta nu este *perfect concludent*, că în cel mai bun caz nu avem de-a face decît cu *argumente plauzibile*, atunci cînd nu ni se propun argumente de-a dreptul neprobante sau chiar falacioase. Iată de pildă argumentul, socotit de majoritatea comentatorilor ca „irezistibil”, potrivit căruia *Phaidros* ar urma *Republicii*, de vreme ce în acesta din urmă demonstrarea nemuririi sufletului este mai puțin reușită decît în *Phaidros*, în dialogul tîrziu *Legile* fiind reluată demonstrația din *Phaidros* și nu cea din *Republica*. Faptul că demonstrația din *Republica* este mai puțin convingătoare nu ne arată cu necesitate că *Republica* precede dialogul *Phaidros*,

În *Republica*, Platon putea încerca pur și simplu o nouă cale a demonstrației, care, dovedindu-se cu vremea mai slabă, a fost abandonată în *Legile* în favoarea celei din *Phaidros*. Argumentul de mai sus nu este deci decît plauzibil.

Iată și exemple de argumente inconcludente: ROBIN (1970, V) susține că *Phaidros* urmează *Republicii*, deoarece „locul supraceresc” din *Phaidros* nu este altceva decît un dublet mitic al „locului inteligibil” din *Republica* (VI, 508 b-c—509 d; VII, 517 b). De unde rezultă însă că varianta mitică trebuie să urmeze celei raționale și nu (mai degrabă) invers? Sau argumentul „3” al lui Regenbogen: de unde rezultă că forma concentrată a unei demonstrații precede forma dezvoltată? Ea poate tot atît de bine să o recapituleze. Atîta vreme cît nu se pot stabili reguli de consecuție, majoritatea argumentelor de acest tip (și ele au ponderea cea mai mare) rămîn inconcludente.

În această situație este pe deplin justificată formularea explicită a imposibilității de decizie, ca la HACKFORTH (1972, 7), de pildă: „mă abțin să indic vreo dată precisă, fie și cu titlu de încercare”. Putem considera deci drept convențională perioada asupra căreia s-a hotărît majoritatea comentatorilor: *Phaidros* este ulterior *Banchetului* și *Republicii*, situîndu-se mai aproape de *Parmenide* și *Theaitetos* (v. DE VRIES, 1969, 11).

Mai rămîne să ne întrebăm, în această situație, de ce în edițiile moderne *Phaidros* este totuși publicat între *Banchetul* și *Republica*? Răspunsul limpede l-a dat ROBIN (1970, IV): „într-o problemă atît de controversată cum este aceea a locului pe care îl ocupă *Phaidros*, înțelept era deci să apuci calea de mijloc și, pe de altă parte, să nu îl separi pe *Phaidros* de un dialog cu care se înrudește prin subiect”.

DESPRE TITLU ȘI SUBTITLU

Pentru titlul dialogului a se vedea mai jos *Personaje*: PHAI-DROS.

Despre subtitlu. Ca și în cazul celorlalte dialoguri, subtitlul *perikalou*, „despre frumos”, aparține comentatorilor antici tîrzii. Or, încă din antichitate, dezbaterea privitoare la adevărata temă a

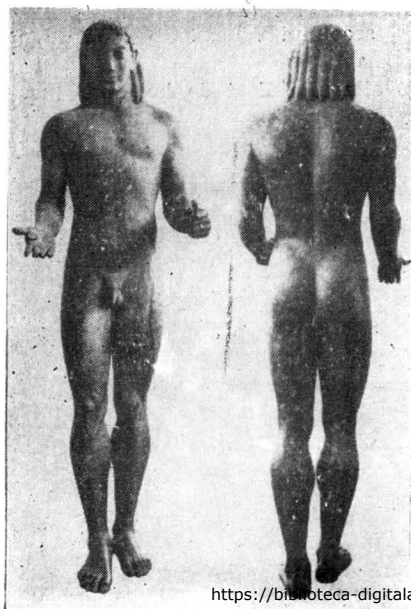
Templul Concordiei din Akragas (Agrigentum), Sicilia. Mijlocul secolului V î.e.n.

Delfi. Drumul sacru și altarul ridicat de locuitorii insulei Chios.

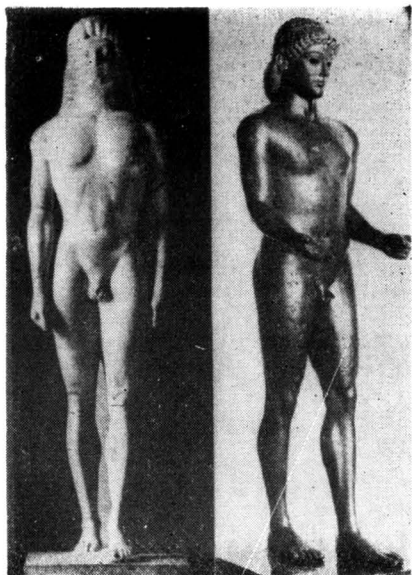

Alceu și Sappho. Deta-
liu de pe un vas attic
cu figuri roșii. Către
470 î.e.n. (Antikensam-
mlungen, München).

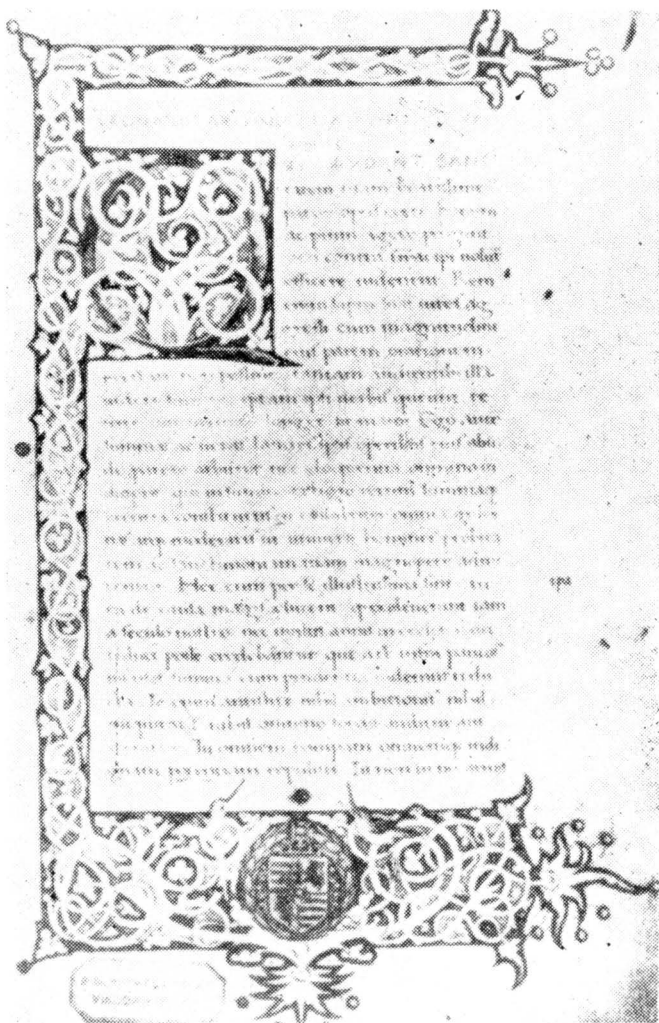
Couros din Pireu. Bronz.
Către 520 î.e.n.

Apollon din Piombino.
Bronz. Stil doric. Inceputul
secolului V î.e.n.
(Louvre, Paris).

Comast dansind și cîntă-
reață din flaut dublu.
Detaliu pe un vas pic-
tat de Psiax. Pictură cu
„figuri negre” pe fond
roșu. Spre 520—510 (Mu-
zeul din Basel).

Pagină dintr-un manuscris florentin *Phaidon*, secolul XV (Biblioteca Națională, Viena).

...δὲ τὰς ἐν ταύταις... οἱ οὐρανὸς... ἡ γῆ... ἡ θάλασσα...
 ...καὶ τὸ σπέρμα... τοῦ οὐρανοῦ... τοῦ γῆ... τοῦ θαλάσσης...
 ...καὶ τὸ φεῖν... τοῦ οὐρανοῦ... τοῦ γῆ... τοῦ θαλάσσης...
 ...καὶ τὸ κρυῖν... τοῦ οὐρανοῦ... τοῦ γῆ... τοῦ θαλάσσης...
 ...καὶ τὸ κρεῖν... τοῦ οὐρανοῦ... τοῦ γῆ... τοῦ θαλάσσης...
 ...καὶ τὸ κρύειν... τοῦ οὐρανοῦ... τοῦ γῆ... τοῦ θαλάσσης...
 ...καὶ τὸ κρῆν... τοῦ οὐρανοῦ... τοῦ γῆ... τοῦ θαλάσσης...
 ...καὶ τὸ κρῆν... τοῦ οὐρανοῦ... τοῦ γῆ... τοῦ θαλάσσης...
 ...καὶ τὸ κρῆν... τοῦ οὐρανοῦ... τοῦ γῆ... τοῦ θαλάσσης...
 ...καὶ τὸ κρῆν... τοῦ οὐρανοῦ... τοῦ γῆ... τοῦ θαλάσσης...

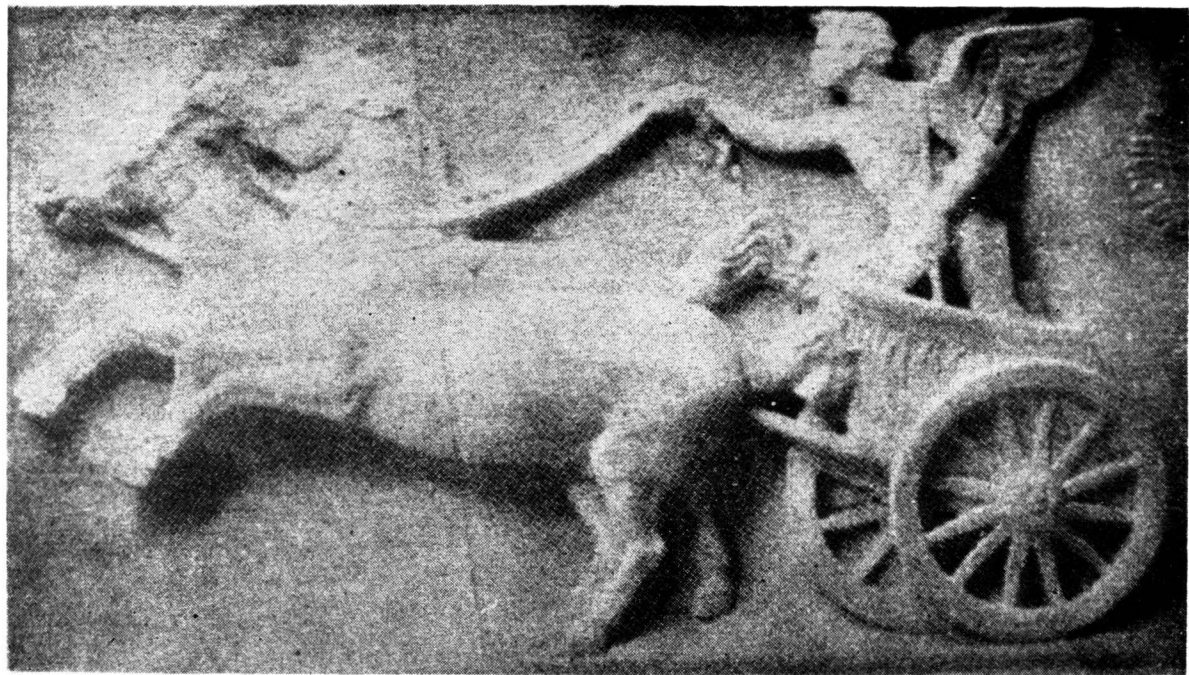
...
 ...
 ...
 ...

Φ α ι δ ο ν   Π   Τ ε ψ υ χ η σ - κ ο ι τ ο ς

25

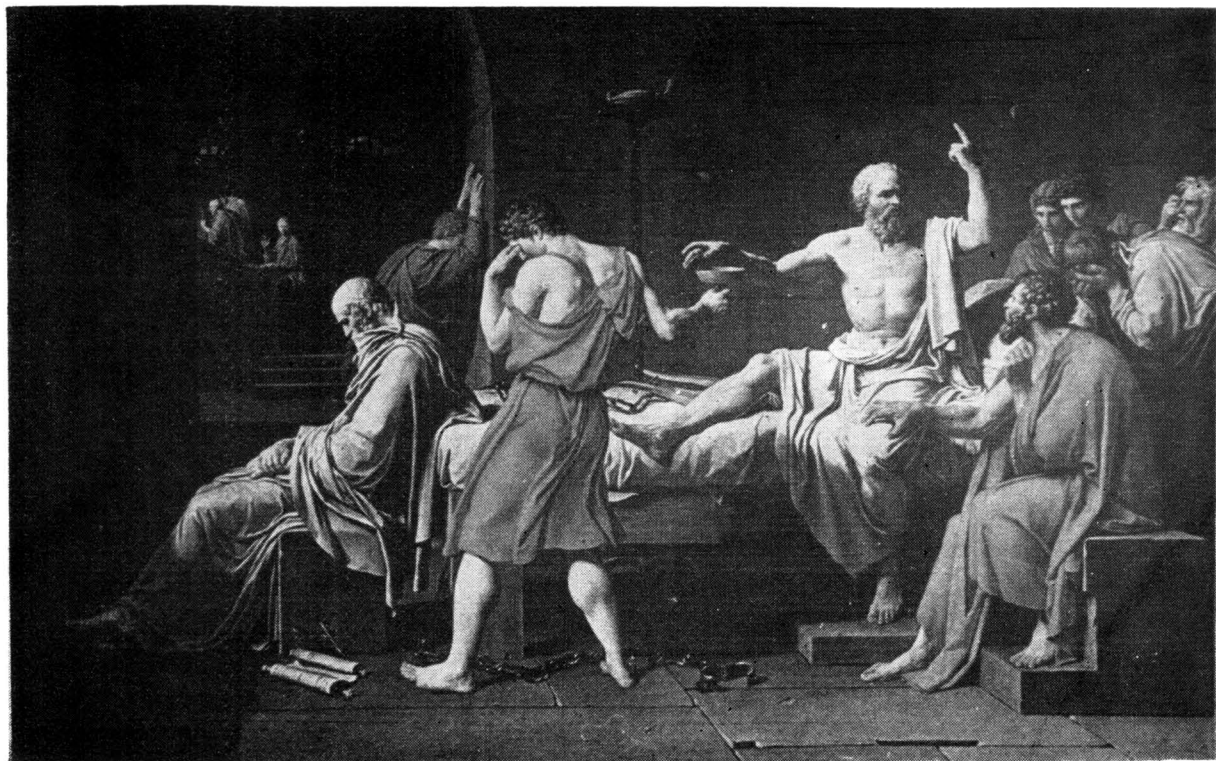
...
 ...
 ...
 ...
 ...

Fotocopia unei pagini de manuscris, de la finele secolului IX, din Phaidon (Oxford, Bodleianum).

A. Rossellino. Carul sufletului, detaliu din soclul mormintului lui Iacob de Lusitania (1461, Florența, Bazilica San Miniato al Monte).

Moartea lui Socrate. Pictură de Jacques-Louis David, 1787 (Metropolitan Museum, New York).

Sigiliu. Artă minoică (Vaphio), secolul XVI î.e.n. (Muzeul Național, Atena).

Crater de la Enkomi. Artă ciprio-miceniă, secolul XIII î.e.n. (Muzeul din Cipru).

dialogului și la unitatea sa a fost de proporții. Despre ce este vorba pînă la urmă în acest dialog: Despre iubire? Despre frumos? Despre suflet? Sau despre retorică? Ne putem face o idee asupra acestei dezbateri urmărind lista de *doxai tou skopou*, de „opinii privitoare la scopul dialogului”, pe care o dă Hermeias la începutul *Comentariului* său. Unii, spune Hermeias, au susținut că dialogul tratează *peri erotos*, „despre iubire”, alții *peri rhetorikes*, „despre retorică”. S-a încercat apoi împăcarea acestor opinii, spunându-se că prima parte are în vedere problema iubirii, iar cea de-a doua, pe a retoricii. S-a avansat de asemenea părerea că dialogul tratează *peri psychikes arches*, „despre principiul sufletesc”. Au existat comentatori care au propus *skopoi* diferiți: *peri tagathou*, „despre bine”, *peri tou protou kalou*, „despre frumosul suprem” și *peri psyches*, „despre suflet”. Dar, spune Hermeias, nu poți lua separat părți din dialog, pentru a căuta în ele scopul întregului; ca și în cazul unei viețuitoare, toate părțile se află aici contopite în întreg (*hos en zoo panta to heni syntattetai*). Și Hermeias împărtășește opinia lui Iamblichos, potrivit căreia dialogul tratează *peri tou pantodapou kalou* („despre frumosul absolut”).

Majoritatea interpretărilor moderne au propus înțelegerea dialogului cu ajutorul unei *teme centrale* — retorică — cărora li se subordonează în mod armonios celelalte *teme mari* — problema sufletului, problema frumosului și problema iubirii — precum și o seamă de *motive* (problema delirului sacru, a readucerii aminte, a dialecticii, a metodei diairetice).

Astfel ROBIN (1970, LVIII) distinge „o temă generală” („Tema generală este aceea a *discursului*”) și „un motiv dominant”, cel al iubirii, precum și „motive interferente” (al delirului, al sufletului, al „*psychagogiei*”).

DE VRIES (1969, 23–24) rezolvă problema unității tematiche și a scopului în termenii următori: „În *Phaidros*, tema centrală este utilizarea persuasivă a cuvintelor. Scopul dialogului este de a arăta întemeierea acestora.

Eros-ul este frumusețea, condiția lor (spre deosebire de aceea a retoricii obișnuite) este cunoașterea. *Eros*-ul este năzuința către cunoaștere și frumusețe. În felul acesta subtemele dialogului se împletesc între ele.

Sufletul și nemurirea lui sînt în primul rînd introduse cu scopul de a explica anamneza ca aflîndu-se la temeiul *eros*-ului. Conceptul de *mania* servește la sublinierea caracterului extramundă al năzuinței *eros*-ului. *Eros*-ul poate fi orientat către oameni;

în acest caz, el conduce la grija acordată sufletului. Sau poate fi orientat către idei; în acest caz, filosofia devine o condiție a retoricii științifice (aceasta este necesară ca bază a influenței persuasive). (...).

În scena inaugurală, cititorul este confruntat cu frumusețea (deși nu lipsită de ironie, ea pregătește spiritul cititorului pentru ceea ce se va spune mai târziu despre frumusețe). Discursul lui Lysias este menit să arate în ce constau erorile retoricii obișnuite: făcînd din iubire obiectul acestui discurs (tratat *via negativa*), Platon leagă într-o primă și superficială manieră temele eros-ului și ale retoricii, care ulterior vor apărea reunite cît se poate de strîns. Primul discurs al lui Socrate pare să se așeze la același nivel cu cel al lui Lysias; dar el introduce o oarecare metodă: aceasta slujește la pregătirea demonstrației a ceea ce este necesar pentru retorica cu adevărat filosofică. (...)

În cea de-a doua parte a dialogului sînt examinate și respinse practica și scopul retoricii obișnuite. În contrast cu acestea, este schițată o retorică științifică (...). Toate despre cîte a fost vorba în marele mit se arată a sta la baza ei (...). Pagina finală evocă încă o dată condițiile esențiale ale utilizării persuasive a cuvintelor, cunoașterii (278 d) și frumuseții (279 b-c)."

TAYLOR (1971, 300) înclină și el pentru tema retoricului: „Propria mea părere vine în întîmpinarea celor care privesc utilizarea corectă a retoricii ca temă principală, iar motivul este următorul. În cazul lui Socrate, pentru care «năzuința sufletului» era marea preocupare a vieții, devine evident că o discuție privitoare la folosința retoricii trebuie să se dovedească a pregăti marile probleme ale conduitei umane. Dacă adevăratul subiect al lui *Phaidros* ar fi iubirea sexuală, atunci e greu de înțeles cum poate fi cît de cît relevantă discutarea minuțioasă a posibilității de a aplica o psihologie științifică a emoțiilor la crearea unei arte genuine a persuasiunii, sau examinarea defectelor lui Lysias ca scriitor”.

Felul în care se îmbină diferitele motive ale dialogului, priu subordonare față de tema centrală — problema retoricului — a fost excelent pus în lumină de FRIEDLÄNDER (1975, III, 222—223): „Nu tema, ci mai degrabă tema de prim-plan a lui *Phaidros* este retorica. Căci în prima parte a dialogului, Platon pune unele lîngă altele diferite modele retorice, pentru ca în cea de-a doua parte să le confrunte cu teoria retoricii, făcînd-o apoi pe aceasta să se desprindă, la rîndul ei, din acele modele. Că

e vorba de paradigme retorice, Socrate o spune în chip explicit (262 c—d; 264 e). (...) Ele sînt paradigme ale artei oratorice și totuși trebuie să fie și altceva, de vreme ce în cadrul celui de-al treilea discurs, în avînt extatic, privirea se deschide către adevărata esență a eros-ului, către cosmos, către formele eterne și către destinul cosmic al sufletului. Din dezbaterea teoretică privitoare la arta oratorică se desprinde apoi, în cea de-a doua parte a dialogului, cerința unei dialectici filosofice și a unei psihologii filosofice, iar dezbaterea filosofică se dovedește a fi forma supremă a vorbirii umane. Însă dezbaterea filosofică, în acest dialog, nu este un simplu imperativ, ea este chiar adevărată aici. Astfel se recunoaște cum în uniunea erotică existentă între Socrate și Phaidros — privind lucrurile pe plan personal — și în elanul extatic și în avîntul pedagogic către *eidos* — privind lucrurile în plan faptic — se află închisă natura binară a întregului, unitatea polurilor atît de îndepărtate: iubirea și discursul. Căci filo-sofia este suprema formă a iubirii și, deopotrivă, forma supremă a discursului. Așa stînd lucrurile, nu va mai fi nevoie să ne batem capul cu întrebarea cum e cu puțință ca năzuința către *eidos* să se realizeze mai întîi sub forma beției delirului și apoi în riguroasa școală a dialecticii. Ambele căi îi sînt cunoscute lui Platon, deoarece el a făcut experiența lor. El a mers, în chip necesar, pe amîndouă.”

Pentru problema temei dialogului, a se vedea și nota 8.

DESPRE PERSONAJE

La fel ca *Euthyphron*, *Criton*, *Hippias Maior*, *Ion* și *Mencxenos*, dialogul *Phaidros* nu are decît două personaje. Dată fiind însă ponderea pe care o ocupă în discuția dintre Socrate și Phaidros și în general în economia dialogului, ca termen de referință constant, retorul Lysias ar putea fi foarte bine considerat ca cel de-al treilea personaj al dialogului, un fel de prezență *in absentia*. Personalitatea lui o vom discuta de aceea tot în cadrul acestui paragraf.

SOCRATE. Fiind vorba de Personajul tuturor dialogurilor platoniciene, nu este vorba de a-i face portretul cu ocazia fie-

cărui dialog în parte. În schimb, pe lângă trăsăturile sale tradiționale (austeritate, ironie, geniul conversației etc.), merită semnalate, așa cum a procedat DE VRIES (1969, 5), acele caracteristici care apar aici pentru prima dată. Cităm remarcile lui De Vries :

„a) Socrate este înfățișat în împrejurări noi ; el se află într-un peisaj necitadin. Și cu toate că, pe de o parte, entuziasmul său îl face să apară drept lipsit de experiența unei asemenea situații — *xenagoumenos* (230 c), pe de altă parte, el este capabil să discearnă frumusețile locului cu un ochi de *connoisseur* și de asemenea să folosească limbajul unui *connoisseur* pentru a le descrie. De-a lungul întregului dialog, el rămâne sensibil în fața acestora ; b) Același Socrate care altă dată nu poate suporta discursurile (*Prt.*, 334 d și urm. ; *Grg.*, 449 b), acum se dovedește a fi *noson peri logon akoen* (228 b 6) și expert în chestiunile tehnice privitoare la retorică (interesul pentru discursuri este comparabil cu cel arătat în *Menexenos*) ; c) Comportamentul său este exuberant, într-o manieră care nu poate fi regăsită decât în *Cratylus* (și la un nivel mai jos, în *Hippias Maior*). Atmosfera de destindere care domnește în *Cratylus* și *Phaidros* poate să-și aibă originea într-o conștiință a reușitei : în primul dialog, o importantă problemă epistemologică este adusă în preajma soluționării ; în celălalt, activitatea de scriitor a lui Platon își află justificarea.”

PHAIDROS. Personajul care dă numele dialogului mai apare în două dintre dialogurile platoniciene, o dată în *Protagoras* (315 c), unde este pomenit în treacăt, ca făcând parte din grupul celor care discută cu Hippias chestiuni de fizică și astronomie, iar a doua oară în *Banchetul*, unde apare ca „părinte al subiectului” discuției (*pater tou logou*) și unde va da tonul cuvântărilor despre iubire (178 a—180 b).

Asemenea majorității figurilor care se perindă în dialogurile platoniciene, Phaidros este un personaj istoric care a participat la viața politică și culturală a Atenei din cea de-a doua jumătate a secolului V. Există un studiu, al lui L. Parmentier (*L'âge de Phèdre dans le dialogue de Platon*, Bulletin Guill. Budé, janv. 1926, pp. 8—21), citat frecvent de comentatori pentru cele câteva conjecturi privitoare la personalitatea istorică a lui Phaidros. Ținându-se cont de dialogul *Protagoras* (a cărui acțiune se petrece în jurul anului 433 î.e.n.), unde Phaidros apare ca tânăr discipol al lui Hippias, data nașterii lui Phaidros a fost fixată în jurul

anului 450 î.e.n. S-a presupus, mai întâi prin coroborarea unor surse literare, că Phaidros a luat parte la profanarea misteriiilor Demetrei din anul 415, lucru confirmat odată cu publicarea unei „stele” unde numele său este menționat în întregime — „Phaidros din dema Myrrhinonte” (v. DE VRIES, 1969, 6). În Lysias (XIX, 5; XXXII, 14) există câteva indicații privitoare la consecințele condamnării sale. Pe lângă confiscarea averii, Phaidros este exilat, iar amnistia în urma căreia revine în Atena are loc abia în anul 403 î.e.n.

Ce vîrstă are Phaidros în dialogul care îi poartă numele? Dacă în *Protagoras*, a cărui desfășurare e situată către anul 433, Phaidros este un adolescent de 17—18 ani, atunci șaisprezece ani mai târziu, în perioada *Banchetului*, Phaidros se apropia de 35 de ani. E drept că scena din *Phaidros*, situată cum este în afara istoriei, nu suportă o datare precisă. Dar dacă dialogul *Phaidros* presupune *Banchetul*, trebuie oricum să admitem că admiratorul lui Lysias are aici peste 35 de ani. Faptul că Socrate i se adresează în două rînduri cu „tinere” (*o neania* 257 c) și „băiete” (*o pai* 267 c) poate fi privit fie ca o formă de cochetărie din partea mai vîrstnicului Socrate, fie ca un mod de a sublinia ingenuitatea lui Phaidros și entuziasmul lui juvenil față de produsele retoricii de ultimă oră.

De ce a făcut Platon din Phaidros personajul uneia dintre cele mai strălucite creații ale sale? Un răspuns concis la această întrebare ne oferă ROSEN (1968, 39): „Phaidros este un excelent exemplu pentru înclinația lui Platon de a încredința roluri cruciale unor persoane înzestrate cu însușiri relativ nesemnificative”. Într-adevăr, Phaidros deține în acest dialog *rolul mediocrității culturale reprezentative*. Produs al școlii lui Hippias (el însuși o mediocritate excepțional dotată; vezi Platon, *Opere*, II, pp. 108—110), Phaidros reprezintă principiul curiozității culturale nediferențiate. Lipsit de axa orientativă pe care în cultură nu și-o poate da decît judecata proprie, expresie a unei personalități spirituale puternice, Phaidros este victima predestinată a oricărei mode culturale. El se situează din capul locului în suprafața culturii, acolo unde noul și nouitatea domnesc ca unică regulă. Am putea spune că este un polihistor care cochetează cu noile „metodologii” de tip sofistic și retoric. Față de mit și mitologie are atitudinea mondenă a „demitologizării” (*Phdr.*, 229 c). Există la el „o intimă conexiune între fizica «ateistă» a cosmologilor presocratici și învățătura retorică a sofistilor de profesie” (ROSEN,

1968, 40). Dar spre deosebire de marii sofisti sau retori ai epocii, Phaidros nu crează noul ca substanță a mondenității culturale, ci i se supune doar. El este simplu membru în cortegiul măestrilor săi, iar prin entuziasmul său molipsitor devine un excelent mediu de propagare și întreținere a noilor doctrine. Phaidros pare de aceea să simbolizeze „masa de manevră” a unei culturi în expansiune. El reprezintă principiul pasiv al spiritului, elementul care primește o configurație numai atita vreme cît cade sub raza unei influențe; îl descoperim, în prima scenă a dialogului, entuziast devot al lui Lysias; după un scurt răstimp, confruntat cu forța de seducție a spiritului socratic, e gata să slujească la curtea altui zeu. Va fi clintit pesemne din recenta sa convingere, după prima reîntîlnire cu Lysias. Rămînînd la termenii dialogului, putem spune că Phaidros nu este „o natură erotică” plină, ci că reflectă o frumusețe a cărei sursă se află în afara lui. În spirit, el are frumusețea secundă a razei *reflectate*: în curiozitatea sa nemărginită se reflectă ceva din enciclopedismul lui Hippias; în interesul pentru dezvoltarea amplă a tezelor paradoxale se reflectă abilitatea retorică și sofistică a lui Lysias; iar în deschiderea față de spiritul socratic se reflectă pentru o clipă dragostea divină de adevăr și înțelepciune. „Prinde-mă și pe mine în ruga ta”, îi spune Phaidros lui Socrate la sfîrșitul dialogului. Adică: „Îndură-te și ia-mă în spiritul tău”. Despre cei care se mîntuie prin spiritul altora vorbește Platon, prin Phaidros, în dialogul ce îi poartă numele.

LYSIAS. În viziunea lui Platon, Lysias apare, potrivit vorbeii lui ROBIN (1970, XIX), drept „victimă expiatoare a tuturor păcatelor retoricii”. Platon îl judecă cu o severitate (235 a; 264 a și urm.) care nu-și are însă acoperire nici în imaginea pe care o aveau contemporanii despre el, nici în aprecierea pe care i-o dau Cicero, Quintilian sau critica modernă. În dialogul platonician, Phaidros îl numește pe Lysias „cel mai înzestrat scriitor din zilele noastre” (*deinotatos ton nyn graphein*; 228 a) — fapt care reflecta oricum, dacă nu opinia lui Platon, cel puțin pe aceea a unor cercuri literare ateniene — iar Cicero vede în el aproape un „al doilea Demostene”, lăudîndu-i puterea de pătrundere, finețea spirituală, sobrietatea, forța de a reda situații și personaje etc. (cf. *Brutus*, 38, 63 și urm., 285, 293; *Orator*, 29 și urm.).

Ca retor, activitatea lui Lysias se desfășura în două direcții: pe de o parte, el era un autor de discursuri de aparat, care,

putînd fi luate drept modele de urmat pentru studiul retoricii, aveau un *caracter epideictic* („făcut pentru a fi arătat”, „demonstrativ”); în această ipostază ne apare Lysias chiar de la începutul dialogului *Phaidros*; discursul pe care Phaidros i-l va citi lui Socrate reprezintă o teză a cărei dezvoltare, elevii — asemenea lui Phaidros însuși — urmează să o studieze și să o ia ca model pentru dezvoltări ulterioare. Pe de altă parte, Lysias se manifesta cu mult succes și ca *logograf*, ca autor de discursuri comandate, pe care acuzatul sau pîritul le citeau (sau le recitau) în fața tribunalului ca pledoarii *pro causa*.

Autorul necunoscut al *Vieții celor zece oratori* spune despre Lysias că a compus scrieri despre arta vorbirii, discursuri politice, scrisori, elogii, orații funebre, discursuri despre iubire, o apologie a lui Socrate etc., dar se grăbește să adauge că cel puțin jumătate din opera atribuită lui Lysias este neautentică. Din această operă nu a ajuns pînă la noi decît o infimă parte.

O imagine tot atît de aproximativă ne putem face și despre viața sa. RITTER (1922, 112) indică drept date ale nașterii și morții lui Lysias anul 445 î.e.n. și, respectiv, 378 î.e.n., dar ROBIN (1970, XV, n. 2) arată că întreaga cronologie privitoare la Lysias este incertă, singurul reper ferm constituindu-l anul 412, cînd Lysias se stabilește definitiv la Atena. Tatăl său, Cephalos, era un mare negustor din Syracusa (Platon îl descrie pe larg la începutul cărții I din *Republica*), care, la îndemnul lui Pericle, deschide în Pireu o fabrică de armament. În anul 444, Atena întemeiază, în Italia meridională, cetatea Thurioi, al cărei arhitect era Hippodamos din Milet, iar legislator, Protagoras. Cu această ocazie, Lysias îl urmează pe fratele său mai mare, Polemarchos, în lotul de emigranți care urma să populeze noua cetate. Se știe apoi că Tisias, profesorul syracusan care trecea drept inventatorul retoricii, deschide la Thurioi o școală de retorică pe care Lysias o urmează, ajungînd, pare-se, să și predea aici. În urma înfrîngerii din 413 pe care Atena o suportă în Sicilia, șederea la Thurioi devine riscantă și Lysias revine la Atena, unde putem presupune, își continuă activitatea ca profesor de retorică și și-o începe pe aceea de logograf.

Principala întrebare care se ridică în legătură cu prezența lui Lysias în dialogul *Phaidros* este aceasta: de ce, dintre atîția retori, Platon l-a ales tocmai pe Lysias drept „victima expiatoare a tuturor păcatelor retoricii?” ROBIN (1970, XIX—XXII) se mulțumește să indice mobiluri exterioare: în momentul compunerii

dialogului, Lysias nu mai trăia, Platon găsind în aceasta o scuză pentru a realiza o diatribă, nepotrivită altminteri față de un contemporan în viață; și, cu o motivație care lui HACKFORTH (1972, 17) îi pare a nu fi convingătoare, că Platon s-ar fi răzbunat astfel pentru participarea (din culise) a lui Lysias la conjurația urzită contra lui Socrate în 399. HACKFORTH (*loc. cit.*), în schimb, pornind de la ideea că discursul lui Lysias reprezintă o invenție a lui Platon, susține că figura lui Lysias este mai mult simbolică, acoperind clasa unor producători de discursuri ale căror erori și maniere sint cumulate toate în paginile acestei pasteșe; în locul lui Lysias putea apărea oricare alt retor de prestigiu; dacă Platon s-a oprit asupra lui Lysias, el a făcut-o doar pentru a obține o atmosferă realist-istorică și pentru a fixa, în felul acesta, data dramatică a dialogului. Mai convingătoare apare argumentația lui DE VRIES (1969, 14): Platon a depreciat în cel mai înalt grad — dovadă *Menexenos* — retorica epideictică, domeniu în care Lysias obținuse rezultate notabile, și, deopotrivă, activitatea logografică, al cărei obiect era nu adevărul (*alethes*), ci verosimilul (*eikos*). Această reușită accentua întreaga opoziție dintre filosofie, ca teorie a adevărului, și retorică, ca teorie a ceea ce doar părea a fi adevărat. Motiv suficient, pentru Platon, de a face din Lysias eroul negativ al întregului dialog.

Alt punct asupra căruia cercetătorii nu s-au putut pune de acord este acela privind autenticitatea „discursului lui Lysias”. Faptul că Platon însuși își dă toată silința pentru a ne asigura că discursul este autentic (228 a—e) le-a apărut partizanilor neautenticității ca fiind tocmai un argument în favoarea lor: atîta insistență dă de bănuț. HACKFORTH (1972, 18) susține că discursul lui Lysias este expresia voluptății pe care Platon o încearcă exersîndu-și puterea imitației; ar fi greu de imaginat că Platon s-ar fi hotărît să introducă în propria-i operă o piesă de asemenea întindere scrisă de mîna altuia.

Și totuși, sursele antice (dar posterioare începutului erei noastre) merg în direcția contrară. Diogenes Laertius (III, 25) afirmă că Platon a transpus în *Phaidros* discursul lui Lysias „cuvînt cu cuvînt” (*ekthemenos auton kata lexin*), iar Hermeias, de asemenea, că „discursul lui Lysias” îi aparține chiar acestuia: *eidenai de dei hoti autou Lysiou ho logos houtos esti ...* Excesul de spirit critic i-a făcut pe comentatorii moderni să nu accepte aceste două mărturii ca probe sigure ale autenticității discursului lysiac. Diogenes Laertius nu este o autoritate în materie de autenti-

citare, spune DE VRIES (1969, 12), iar o simplă mărturie izolată nu poate, oricum, servi drept bază pentru o decizie fermă. Cît privește mărturia lui Hermeias, ea este suspectată a nu fi decît o tardivă apărare partizană a autenticității, incapabilă să furnizeze argumente („trebuie să se știe că...”).

În modernitate, comentatorii s-au împărțit, după cum aminteam, în două tabere: Vahlen, Blass, A. E. Taylor, Wilamowitz și Hude au susținut autenticitatea discursului lui Lysias; pentru neautenticitate s-au pronunțat A. Croiset, Diès, Shorey, Weinstock și Hackforth. J. Vahlen este cel care, la începutul secolului (*Über die Rede des Lysias in Platos „Phaedrus”*, în *Gesammelte philologische Schriften*, II, p. 675 și urm.), a cheltuit multă energie pentru a demonstra autenticitatea discursului lysiac, comparînd *Erotikos*-ul cu fragmentele rămase din opera lui Lysias și considerate drept autentice. Demonstrația sa, extrem de convingătoare, s-a izbit însă de o obiecție gravă: faptul de a arăta că între discursul din *Phaidros* și operele lui Lysias există un înalt grad de asemănare în privința vocabularului și a stilului poate duce tot atît de bine la concluzia că Platon era un mare maestru al imitației.

Majoritatea partizanilor autenticității invocă drept argument logic că ne putem cu greu imagina construirea de către Platon a unei critici sistematice în marginea unui obiect fictiv. Sigur că Platon ar fi putut realiza o splendidă pastişă, dar atunci critica sa ar fi căzut în gol. Iată, în acest sens, argumentarea lui TAYLOR (1971, 301—2): „Îmi e greu să cred că documentul este o invenție. Ar însemna să-ți anulezi propriile argumente publicînd o critică severă a unui autor bine cunoscut, bazîndu-te doar pe o imitație compusă în vederea propriilor tale scopuri și pe care știi că cititorul nu o va lua ca autentică. (...) Scopul pe care și-l propune Platon cere ca atacul să vizeze opera însăși, opera autentică, admirată de acele cercuri al căror fals gust literar și moral trebuie demonstrat”.

Soluția pe care o propune RICHARDS („Classical Review”, 1900, p. 342 și urm.; *apud* DE VRIES, 1969, 13) apare ca o împăcare a extremelor: „A lua o operă publicată a lui Lysias și a o insera întregă în dialog ar fi fost deopotrivă lipsit de necesitate și neartistic. Maniera trebuie să fi fost a lui Lysias, dar fără doar și poate că vorbele sînt ale lui Platon. Lysias scrisese pe asemenea teme, poate chiar pe aceasta din dialog. Platon iusă, urmărindu-și propriul scop, o dezvoltă încă o dată,

transpune în ea tot ce ținea de esența lui Lysias și o face mai lysiacă decât Lysias însuși; apoi el trece la criticarea ei". În aceeași direcție merge și opinia lui THESLEFF (*Studies in the styles of Plato*, p. 143, n. 2; *apud* DE VRIES, 1969, 14): „A construi un discurs în conformitate cu toate regulile convenționale și apoi a-l nimici mi se pare a fi un joc în mult mai mare măsură peotriva lui Platon decât a cita extensiv o piesă mediocră de retorică contemporană”.

O soluție extrem de sofisticată au propus HELMBOLD și HOLTHER (1952, 412 și urm.): discursul nu ar fi nici al lui Lysias, nici o invenție a lui Platon. Platon l-ar fi auzit undeva și izbit de asemănarea sa cu maniera lui Lysias, precum și de gradul în care îi satisfăcea propriul plan artistic, l-a luat ca punct de plecare al întregului dialog.

Întrucît rezumă bine argumentele *pro* și *contra* produse de o întreagă generație de cercetători, redăm în continuare comentariul lui RITTER (1922, 115—6):

„Se mai discută și astăzi dacă discursul erotic reprezintă într-adevăr un discurs autentic al lui Lysias sau dacă el a fost inventat de Platon. În *Istoria literaturii eline* (I^o, 557) a lui Christ, W. Schmid îl tratează drept un discurs autentic, indicînd însă rezervele formulate de alții. În legătură cu această problemă, el observă: «În afară de F. Blass (*Att. Bereds.*, I^o, 423 și urm.), autenticitatea o demonstrează L. Schmidt (*Vhdl. d. 18. Vers. der Phil.*, pp. 93—100) și J. Vahlen (*Berl. Ak Sitz. B.*, 1903, pp. 788—816)». Însă între timp Blass a trecut de partea cealaltă. Pe baza unor cercetări de ritm privitoare la stilul prozatorilor greci, el s-a pronunțat într-un studiu din „Hermes”, *Observații critice la dialogul «Phaidros» al lui Platon*, susținînd că discursul este o invenție a lui Platon. Mi se pare că acest nou mijloc de demonstrație este înșelător și consider că e mult mai convingător ce a enunțat Vahlen, din a cărui lucrare voi cita (p. 796): este certificat (prin Suda) că Lysias, într-o perioadă mai timpurie, a compus, în afară de alte lucrări mai modeste, și discursuri erotice — cinci la număr — adresate unor tineri, iar printre acestea se află și cel de față. «Nu fără bună știință discursul se păstrează într-un soi de clarobscur. Cine înțelege cum trebuie, va recunoaște că el se adaptează excelent scopului urmărit și că atît din punctul de vedere al conținutului de idei, cît și din cel al formei gin-gașe în care este decupată fiecare propoziție, precum și în balansul demonstrației, care se desfășoară în opoziții neîntrerupte — acest

discurs este foarte potrivit pentru a stimula excitația senzuală și, în același timp, a-l face nesuferit pe îndrăgostitul agresiv. Limba este de o rară claritate și simplitate și nu face eforturi să placă datorită variației. ♦ Dacă întreprindem o comparație, nu vom găsi «nici o formație propozițională care să nu aibă un echivalent în discursurile lysiace». Acest lucru e susținut cu un material extrem de bogat de către Vahlen. După care el conchide (p. 808): «Cu toate că sînt conștient că am sărit multe lucruri și cu toate că e probabil să fi omis altele, sînt totuși de părere că cel care va vrea să examineze materialul studiat de mine, va trebui să admită că discursul a putut fi scris, dacă luăm în considerație întreaga modalitate stilistică, de către Lysias». Printre apărătorii autenticității discursului lysiac se numără și Th. Gomperz (*Griechische Denker*, II³, 332), care observă: «Ar fi fost lipsit de gust să aplici o critică atît de atentă unui produs fantomatic». Iar în legătură cu explicarea conținutului acestui discurs, el spune: «Nu este în primul rînd o operă de artă (*Kunstwerk*), cît un artefact (*Kunststück*), cum au existat destule în acea epocă... Toate acestea erau demonstrații de spiritualitate și *Witz*, menite să confere unei teze paradoxale un mare grad de verosimilitate». (...) Printre cei care cred totuși într-o simplă imitare a manierei lysiace se numără C. F. Hermann, B. Jowett și Wolf Aby, care scrie: «Ar fi fost o dovadă de lipsă de gust să-l plictisești pe cititor prin redarea cuvîntării reale a lui Lysias. Ea devine suportabilă numai ca parodie»."

Trebuie să recunoaștem că, în stadiul în care se află această problemă la ora actuală, o rezoluție fermă nu este cu putință. Vorbele pe care ROBIN (1970, LXIII—LXIV) le rostea în urmă cu aproape cincizeci de ani sînt valabile și astăzi: „Pe un teren atît de puțin cunoscut, este înțelept să nu înaintezi cu prea multă siguranță (...) ... pînă ce partizanii autenticității vor fi adus dovezi care să nu fie în fond simple opinii, va fi perfect îndreptățit ca acestor opinii să li se opună altele care, cel puțin, nu au pretenția de a fi altceva, dat fiind că în stadiul actual al informației noastre nimic alta nu pare permis și posibil”.

STRUCTURA DIALOGULUI

Prolog (227 a – 230 e)

Socrate îl întâlnește pe Phaidros care se pregătește să facă o plimbare în afara zidurilor cetății. Phaidros tocmai a asistat, într-un cerc de iubitori ai retoricii, la lectura unui discurs al lui Lysias pe tema iubirii. — În discursul său, Lysias a desfășurat o teză paradoxală: se cuvine să cedezi celui care nu te iubește, mai degrabă decât îndrăgostitului. — La insistențele lui Socrate, care bănuiește că Phaidros are asupra-i un exemplar, acesta acceptă să-i citească discursul — Căutarea unui *locus amoenus* pe malul râului Ilisos — Mitul lui Boreas și al Oreithyiei — Socrate în fața naturii.

Prima parte a dialogului (231 a – 242 a)

I. *Discursul lui Lysias* (231 a–234 e). Teza lui: în raport cu iubirea pasională, e mai avantajoasă, din toate punctele de vedere, iubirea fără de iubire.

1. *Agentul iubirii fără de iubire și pacientul ei* (231 a–231 e)

Agentul iubirii fără de iubire împlinește lucrurile bune nu mințit de dorință, ci de rațiune; el nu va avea deci prilejul să le regrete, așa cum se întâmplă cu îndrăgostitul, de îndată ce pasiunea s-a stins — În iubirea fără iubire, agentul iubirii nu va fi niciodată în situația de a imputa pacientului iubirii chinurile și neajunsurile care însoțesc iubirea pasională — Pacientul iubirii fără iubire nu poate avea surpriza unei iubiri care se neagă pe sine, de îndată ce pasiunea a încetat — Sfera celor utili este mai vastă decât sfera celor iubitori, drept care pacientul iubirii fără iubire are, în primul caz, posibilități de opțiune sporite.

2. *Avantajele sociale ale iubirii fără iubire* (231 e–232 e)

Pacientul iubirii fără iubire nu are a se teme de judecata lumii, întrucât indiscreția caracteristică îndrăgostitului

pasionat este exclusă în acest caz — Agentul iubirii fără iubire nu are asiduitatea compromițătoare a îndrăgostitului; prezența lui în preajma iubitului poate fi socotită de către ceilalți drept semn al unei simple amiciții — Gelozia îndrăgostitului pasionat va izgoni pe toți prietenii iubitului, condamându-l pe acesta la singurătate; dimpotrivă, agentul iubirii fără iubire se va considera sporit prin prietenii acestuia și va cultiva în jurul iubitului prietenia și afecțiunea.

3. *Avantajele morale ale iubirii fără iubire (232 e—233 d)*

Iubirea fără iubire nu pleacă de la o dorință (care cândva se stinge), ci de la o prietenie bazată pe cunoașterea și prețuirea ființei celuilalt; prietenia reală este deci garanția de constanță a iubirii fără de iubire — Patientul iubirii fără iubire va avea, în persoana celui neîndrăgostit, o oglindă fidelă a calităților și defectelor sale, în timp ce în ființa tulburată de pasiune a îndrăgostitului el se va reflecta strîmb; primul îl va ajuta să se cunoască și îndrepte, al doilea îl va corupe — În iubirea nepasională se face simțită forța morală mai vastă a tuturor tipurilor de afecțiune, de la cele de rudenie pînă la prietenia pură.

4. *Cui anume are să acorde pacientul iubirii favorurile sale? (233 d—234 c)*

Insistența cererii nu poate constitui factorul decisiv al cedării — Trebuie să cedezi nu celui care îți cere împătimit favorurile, ci celui înzestrat cu virtuți, capabil de fidelitate, discreție și devotament — A ceda iubirii fără iubire înseamnă a nu-ți prejudicia interesele și a nu-ți atrage mustrarea celor din jur — Nu rezultă din teza expusă că trebuie să cedezi, fără discernămint, oricărui neîndrăgostit.

Intermezzo (234 c — 237 a)

Opiniile celor doi cu privire la discursul lui Lysias: Phaidros își declară admirația necondiționată, Socrate nu reține decît retorica discursului; critica adusă de Socrate — Gîndindu-se la cei din vechime, care au scris și ei pe

tema iubirii, Socrate simte că ar putea dezvolta tema lui Lysias mai bine decât a făcut-o acesta — Phaidros îl constringe pe Socrate să dezvolte teza lui Lysias cu argumente proprii și, potrivit afirmației lui Socrate, într-un chip și mai convingător — Socrate acceptă să vorbească, dar, din rușine, o va face cu capul acoperit de manta.

II. *Primul discurs al lui Socrate* (237 a — 241 d)

— Invocație către Muze

— Modificarea abilității a tezei lui Lysias

1. *Natura iubirii* (237 c—238 c)

a. *Excurs despre necesitatea definirii obiectului în discuție* (237 c—237 d)

b. *Definirea iubirii* (237 d—238 c)

Iubirea e dorința de frumusețe; cum o deosebim de dorința de frumusețe care nu duce la iubire? — Există două principii directoare în fiecare ins: unul înnăscut și irațional: dorința de plăceri; altul dobândit și condus de rațiune: dorința de a te înălța spre ce e mai bun — Desfrînarea și cumpătarea — Tipuri de desfrînare: există atâtea desfrînări câte dorințe ajung să ne domine — Iubirea e impulsul irațional către frumusețe.

2. *Efectele iubirii* (238 d—241 d)

a. *Neajunsurile provocate de îndrăgostit iubitului său* (238 d—240 a)

Pentru ca iubitul să rămână o sursă constantă de plăcere, îndrăgostitul are interesul ca acesta să nu-i fie egal sau superior — Subordonarea iubitului are să afecteze cele trei tipuri de bunuri ce-i aparțin: spirituale, trușesti și exterioare.

b. *Repercutarea acestor neajunsuri în sufletul iubitului* (240 a—241 d)

Pe durata pasiunii — După ce pasiunea a încetat —

Concluzie: dorința îndrăgostitului nu generează prietenia, ci doar comportamentul egoist derivat din nevoia satisfacerii dorinței.

Intermezzo (241 d – 242 b)

Phaidros observă că discursul lui Socrate nu a dezvoltat tema pînă la capăt: după condamnarea îndrăgostitului, firesc ar fi să urmeze elogiul celui care nu iubește — Socrate simte că a pierdut tonul inspirat, tonul ditirambic, ajungînd la nivelul celui epic; partea a doua a discursului său nu ar fi decît o punere în paralel a relexor pe care le generează îndrăgostitul cu tot atîtea calități atribuite celui ce nu iubește. E timpul, deci, ca cei doi să se înapoieze în cetate — Phaidros îl roagă pe Socrate să mai zăbovească împreună asupra celor spuse — Socrate simte ridicîndu-se în el inspirația unui nou discurs.

A doua parte a dialogului (242 b–250 d)

Preambul (242 b–243 e)

Un semn divin — vocea propriului său daimon — îl împiedică pe Socrate să se întoarcă în cetate mai înainte de a-și repara greșeala săvîrșită față de zeul Eros — Asemenea poetului Stesichoros, Socrate trebuie să preîntîmpine răzbunarea zeului printr-o palinodie expiatoare — Cele două discursuri l-au hilit pe Eros, vorbind despre o specie joasă a iubirii. Necesitatea unui nou discurs, care să facă elogiul iubirii adevărate — Teza noului discurs: este firesc să cedezi îndrăgostitului și nu celui care nu iubește. Pentru că nu are a se mai rușina, Socrate va vorbi cu capul descoperit.

Cel de-al doilea discurs al lui Socrate (244 a–257 b)

1. *Nebunia și formele ei* (244 a–245 c)

Nebunia profetică, nebunia teletică și nebunia poetică; binefacerile nebuniei venite de la zei — Iubirea este a patra formă a nebuniei venite de la zei.

2. *Natura sufletului* (245 c–249 b)
  - a. Demonstrarea nemuririi sufletului (245 c–246 a)
  - b. Imaginea mitică a nemuririi sufletului:
sufletul ca atelaj înaripat (246 a–246 d)
  - c. Viața sufletelor în cer și spațiul supraceresc (246 d–248 c)

Procesiunea sufletelor de zei și daimoni — Spațiul supraceresc — Dificultățile sufletelor care nu sînt divine.
  - d. Decretul Adrasteii: ordinea incarnărilor (248 c–249 b)
Recompense și sancțiuni

3. *Drumul către idee: frumusețea, iubirea și reamintirea* (249 b–251 b)
  - a. Idee și reamintire (249 b–d)
  - b. Cea de-a patra formă a nebuniei: iubirea (249 d–250 b)
  - c. Rolul privilegiat al frumuseții (250 b–e)
  - d. Neinițiatul și inițiatul în fața reflexului terestru al frumuseții (250 e–251 a)

4. *Pasiunca iubirii* (251 a–253 c)
  - a. Nașterea pasiunii și drama căruia îi e supus sufletul îndrăgostitului (251 a–252 c)
  - b. Fiecare suflet îl imită pe zeul din cortegiul căruia a făcut parte (252 c–253 c)

5. *Indrăgostirea: îndrăgitorul și iubitul* (253 c–256 e)
  - a. Atelajul sufletului uman în condiția îndrăgostirii (253 c–254 e)
  - b. „Valul purtător de dor” și contagiunea iubitului (255 a–255 d)
  - c. Dragostea-pereche: *eros* și *anti-eros* (255 d–256 a)
  - d. Cele două deznodăminte posibile ale îndrăgostirii (256 a–256 e)

6. *Concluzie: elogiul iubirii* (256 e–257 b)

Intermezzo (257 b – 259 d)

Phaidros este pe deplin cucerit de discursul lui Socrate – Se cuvine sau nu să scrii discursuri? – Nu scrisul în sine e condamnat, ci doar scrisul de proastă calitate – Propunere pentru continuarea discuției: care este firea scrisului frumos și care a celui de proastă calitate? – Mitul greierilor.

A treia parte a dialogului (259 e – 274 b)**I. Adevărul și condițiile discursului persuasiv (259 e – 266 c)**

1. Retică și știință: dacă vrea să fie o „psychagogie”, o artă a călăuzirii sufletelor, retorică nu poate să ignore adevărul cu privire la lucrurile despre care vorbește (259 e – 262 c)
2. Discuție aplicativă (262 c – 265 c)
  - a. Regulile artei și discursul lui Lysias (262 c – 264 e)
  - b. Cele două discursuri ale lui Socrate (264 e – 265 d)
3. Metoda dialectică (265 d – 266 c)

II. Retorica tradițională (266 d – 269 d)

1. Aparatul și artificiile retoricii tradiționale (266 d – 267 d)
2. Critica emisă de Socrate (268 a – 269 d)

III. Proiectul unei noi retorici. Retorica filosofică (269 d – 274 b)

1. Ontologie și retorică (269 d – 270 c)
2. „Psihologie” și retorică (270 c – 272 b)
Cunoașterea naturii sufletului este condiția oricărei retorici „științifice”
3. Adevărul și verosimilul (272 b – 274 b)

A patra parte a dialogului (274 b – 279 b)**I. Problema scrierii (274 b – 277 a)**

1. Mitul lui Theuth: inventarea scrierii (274 c – 275 b)

2. Neajunsurile scrierii (275 c—276 a)
Rememorare, mutism și tautologie
3. Discursul adevărat (276 a—277 a)

II. Concluzii (277 a—279 b)

1. Rezumat (277 a—277 b)
2. Trei paradigme în discuție : Lysias, Homer, Solon (277 b—278 e)
3. Isocrate (278 e—279 b)

Epilog (279 b—279 c)

Rugăciunea filosofului

ANEXE

Am ales, din vasta literatură scrisă în ultimele două secole în jurul lui *Phaidros*, două texte care ne apar esențiale pentru înțelegerea problemelor fundamentale ale dialogului : primul text, de factură pur metafizică, este al lui **Martin Heidegger** (capitolul *Dialogul Phaidros : frumusețea și adevărul într-o dezbinare fericită*, din lucrarea *Nietzsche*, vol. I, Neske, Pfullingen, 1961, pp. 221—231), care dezbate, în marginea marelui mit al sufletului, problema frumosului platonician în relația lui cu adevărul și ființa. Al doilea text, aparținând unui filolog și istoric al culturii, este cel al lui Henri Joly (capitolul *Scriere și vorbire*, din lucrarea *Le renversement platonicien. Logos, episteme, polis*, Vrin, Paris, 1974, pp. 111—127), care dezbate, pornind de la mitul scrierii, problema discursului, a retoricii și a raportului dintre limbajul scris și cel vorbit în viziunea lui Platon.

.....

Deși în filosofia lui Platon și prin intermediul ei se pregătește o sclerozare a problematicii filosofice în doctrine și manuale de tip școlar, trebuie să ne ferim să poposim în preajma problemelor sale urmînd linia pieselor izolate și a materiilor didactice cu care ne-au obișnuit disciplinele filosofice tîrzii. Ceea ce spune Platon despre adevăr și cunoaștere, despre frumusețe și artă, nu trebuie conceput și judecat avînd în minte teoria cunoașterii, logica și estetica apărute mai tîrziu. Desigur, acest lucru nu exclude faptul de a ne pune întrebarea, în raport cu reflecția platoniciană privitoare la artă, dacă și unde anume în cadrul filosofiei sale este vorba și despre problema frumuseții. Putem să ne puem problema relației, devenită de multă vreme curentă, între artă și frumusețe, cu condiția să lăsăm pe de-a-ntregul deschisă problema acestei relații.

Despre „frumos”, Platon vorbește adesea în dialogurile sale, fără ca în felul acesta să fie vorba despre artă. Unuia dintre dialogurile sale, tradiția i-a adăugat subtitlul *περὶ τοῦ καλοῦ*, *Despre frumos*. Este vorba de dialogul pe care Platon l-a botezat după numele tînărului interlocutor de aici, Phaidros. Însă pe parcursul tradiției, acest dialog a primit și alte subtitluri: *περὶ ψυχῆς*, *Despre suflet*; *περὶ τοῦ ἔρωτος*, *Despre iubire*. Rezultă de aici îndeajuns de linpede incertitudinea care persistă în privința conținutului acestui dialog. Despre toate cele enumerate, despre frumos, despre suflet și despre iubire — și nu doar în treacăt — este vorba aici. Dar de asemenea, și chiar foarte amănunțit, despre τέχνη — despre artă; însă de asemenea, și chiar foarte îndeaproape, despre λόγος — despre vorbire și limbă; însă de asemenea, și chiar în chip esențial, despre ἀλήθεια — despre adevăr; însă de asemenea, și chiar foarte apăsător, despre μανία — despre nebunie, despre delir, despre pierderea de sine; și în sfîrșit, și în chip constant, despre ἰδέαι și despre Ființă.

Fiecare din aceste nume ar putea sluji, cu la fel de multă sau de puțină îndreptățire, drept subtitlu. Însă, cu toate acestea, conținutul dialogului nu este defel un amestec confuz. Bogăția lui este configurată într-o manieră unică, astfel încît acest dialog trebuie să fie considerat, în toate privințele esențiale, drept cel mai împlinit. De aceea el nu poate trece, așa cum a crezut Schleiermacher, drept cea mai timpurie dintre operele platoniciene; tot atît de puțin el aparține perioadei ultime. Este vorba, cu acest dialog, de anii de ἀκμή ai creației platoniciene.

Dată fiind dimensiunea internă a acestei opere, intenția de a reda întregul într-o formă prescurtată are șansa de a se realiza în și mai mică măsură decât în cazul *Republicii*. Deja trimiterile la conținut, cuprinse în subtitluri, ne arată că în dialog este vorba despre artă, despre adevăr, despre retorică, despre delir și despre frumos. Nu vom urmări, în cele ce urmează, decât ce se spune despre frumos în relația sa cu adevărul, pentru a vedea dacă, și în ce măsură, și în ce chip, poate fi vorba de o dezbinare a acestor două elemente. Pentru o înțelegere adecvată a ceea ce se spune aici despre frumos, este hotărâtoare cunoașterea contextului în care e pus în discuție frumosul. Urmărim să-l determinăm mai întâi în mod negativ, arătând că el nu este raportat nici la problema artei, nici, în mod expres, la problema adevărului; frumosul este discutat în sfera problemei originare a raportului omului cu ființarea ca atare. Însă tocmai pentru că frumosul este gândit în acest domeniu, devine vizibil deopotrivă raportul său cu adevărul și cu arta. Lucru care reiese cu claritate din cea de-a doua parte a dialogului.

Alegem în primul rînd (1) cîteva propoziții-cheie pentru a indica acel context în care este vorba despre frumos. Urmează apoi să lămurim — în limitele a ce ne-am propus — (2) cele enunțate cu privire la frumos. În sfîrșit, ridicăm problema (3) relației existente aici între frumusețe și adevăr.

Prima problemă. Frumosul este discutat în contextul caracterizării raportului pe care omul îl are cu ființarea ca atare. În acest sens trebuie să avem în vedere următoarea propoziție: $\pi\acute{\alpha}\sigma\alpha \mu\acute{\epsilon}\nu \acute{\alpha}\nu\theta\rho\acute{\omega}\pi\omicron\upsilon\upsilon \psi\upsilon\chi\eta \phi\acute{\upsilon}\sigma\epsilon\iota \tau\epsilon\theta\acute{\epsilon}\alpha\tau\alpha\iota \tau\acute{\alpha} \delta\upsilon\tau\alpha, \eta \omicron\upsilon\kappa \acute{\alpha}\nu \eta\lambda\theta\epsilon\nu \epsilon\iota\varsigma \tau\acute{o}\delta\epsilon \tau\acute{o} \zeta\acute{\omega}\rho\omicron\nu$ (249 e): „fiece suflet omenesc, prin chiar firea sa, a apucat deja să vadă ființarea în ființa sa, sau altminteri el nu ar fi ajuns niciodată în această viețuitoare”. Pentru ca omul să poată fi acest om viu, trăitor aici în carne și oase, el trebuie să fi apucat deja să vadă Ființa. De ce? Ce este omul? Acest lucru nu se spune expres, ci este, în chip neexprimat, presupus: omul este ființa care se raportează la ființarea ca atare. Însă el ar putea să nu fie această ființă, adică ființarea ar putea să nu i se arate ca ființare, dacă în prealabil el nu ar fi privit Ființa prin intermediul „teoriei”. „Sufletul” omului este cel care trebuie să fi văzut Ființa, căci Ființa nu poate fi sesizată cu ajutorul simțurilor. Ființa este acel ceva din care sufletul „se hrănește”, $\tau\rho\acute{\epsilon}\phi\epsilon\tau\alpha\iota$. Ființa, raportul de contemplantare cu Ființa, îi oferă omului relația cu ființarea.

Dacă nu am ști ce înseamnă diferență și ce anume identitate, noi nu am putea avea de-a face cu diferite lucruri, deci cu lucruri în general. Dacă nu am ști ce înseamnă „același” și „opus”, nu am putea niciodată să ne raportăm față de noi înșine ca fiind mereu aceiași, nu am fi niciodată la noi înșine și noi înșine. Nu am putea de asemenea niciodată să cunoaștem ceea ce ni se opune și care este astfel propria noastră alteritate. Dacă nu am ști ce înseamnă ordine și lege, drept și dreaptă întocmire, nu am putea rostui și construi nimic, nu am putea pune în ordine și nu am putea păstra intact. Această viețuitoare numită om ar fi pur și simplu imposibilă, dacă nu ar domni în ea, din temei și dincolo de toate celelalte, privirea asupra Ființei.

Însă acum se cuvine să luăm în considerare și cealaltă determinare a esenței omului. Deoarece privirea care vizează Ființa este întemnițată în trup, Ființa nu poate fi privită niciodată în chip pur, în neumbrită strălucire, ci întotdeauna numai cu prilejul întilnirii cîte unei ființări. De aceea, cînd e vorba despre privirea cu care sufletul uman vizează Ființa, se poate în general spune: μόγεις καθορῶσα τὰ ὄντα, (248 a), „abia dacă poate, și cu strădanie apucă el să privească ființarea (ca atare)”. De aceea, cînd e vorba de cunoașterea Ființei, cei mai mulți o fac cu multă caznă, așa încît: ἀτελεῖς τῆς τοῦ ὄντος θεάς ἀπέρχονται (248 b), „θεά, privirea care vizează Ființa, rămîne, în cazul lor, ἀτελής, ea nu-și atinge țelul, adică nu dobîndește nimic din toate cîte țin de Ființă”. Iată de ce privirea lor străbate pe jumătate, e mai degrabă o aruncătură de ochi. Cei mai mulți părăsesc spectacolul Ființei, rămînînd cu această privire aruncată pe furis: ei renunță la efortul de a dobîndi o privire pură asupra Ființei, καὶ ἀπελθοῦσαι τροφή δοξαστῆ χρωῶνται, „și renunțînd astfel, ei nu se mai hrănesc cu Ființă”, ci au nevoie de acum doar de τροφή δοξαστή, de hrana care le revine din δόξα, adică din ce le oferă cele ce le ies în cale, din simpla aparență a lucrurilor.

Însă cu cît mai mult, în viața de zi cu zi, cei mai mulți oameni se lasă pradă acestei simple aparențe și opiniilor curente despre ființare, simțindu-se astfel în largul lor și pe deplin confirmați, cu atît mai mult Ființa „li se ascunde” (λανθάνει). Faptul că Ființa intră în ascundere are drept consecință că oamenii sînt năpădiți de λήθη, de acea ascundere a Ființei care stîrnește aparența că de fapt nu există ceva de genul Ființei. Noi traducem cuvîntul grec λήθη cu „uitare”, care nu trebuie însă înțeleasă psihologic, ci metafizic. Cei mai mulți se cufundă

În uitarea Ființei, cu toate că, sau tocmai pentru că nu se preocupă constant decît de ce le iese nemijlocit în cale. Căci ceea ce le iese nemijlocit în cale nu este ființarea, ci numai acel ceva $\delta \nu \nu \epsilon \iota \nu \alpha \iota \phi \acute{\alpha} \mu \epsilon \nu$ (249 c) „despre care afirmăm acum că este”. Ceea ce ne privește și ne solicită aici și acum, în cutare și cutare chip, este — în măsura în care se poate spune că este — doar o $\delta \mu \omega \lambda \omega \mu \alpha$, un simulacru al Ființei. Acest lucru nu e decît o aparență a Ființei. Însă cei care rămîn pierduți în uitarea Ființei nu au nici măcar cunoașterea acestei aparențe ca aparență. Căci altminteri, ei ar trebui neîntîrziat să aibă și cunoașterea Ființei, care chiar și în această aparență ajunge — oricît de palid — să apară. Ei ar părăsi atunci uitarea Ființei și, în loc să se lase robiți de uitare, ar păstra, amintindu-și de Ființă, acea $\mu \nu \acute{\eta} \mu \eta \cdot \delta \lambda \lambda \gamma \alpha \iota \delta \eta \lambda \epsilon \iota \pi \omicron \nu \tau \alpha \iota \alpha \iota \varsigma \tau \acute{\omicron} \tau \eta \varsigma \mu \nu \acute{\eta} \mu \eta \varsigma \iota \kappa \alpha \nu \omega \varsigma \pi \acute{\alpha} \rho \epsilon \sigma \tau \iota \nu$ (250 a 5). „Așadar, puțini rămîn aceia căroră le este dată puțința de a se gîndi la Ființă”. Însă nici chiar aceștia nu au puțința de a vedea aparența a ceea ce își iese nemijlocit în cale, în așa fel încît Ființa să le apară chiar în sinul acesteia. Pentru ca Ființa să le apară, e nevoie de anume condiții. De la caz la caz, după felul în care Ființa își manifestă prezența, ei îi e proprie puterea de a se arăta care caracterizează $\iota \delta \epsilon \alpha$ și, astfel, forța care atrage și leagă.

De îndată ce omul, privind Ființa, se lasă prins de aceasta, el este transportat dincolo de sine, astfel încît ocupă un interval aflat între sine însuși și Ființă și se situează în afara sa. Această înălțare-dincolo-de-sine și această atragere de către Ființa însăși este $\epsilon \rho \omega \varsigma$ -ul. Numai în măsura în care Ființa are puțința, în raport cu omul, să-și desfășoare forța „erotică”, numai în această măsură omul este capabil să își îndrepte gîndul înspre Ființă și să depășească uitarea Ființei.

Propoziția postulată inițial — „Din esența omului, în măsura în care îi stă în puțință să fie om, face parte privirea care vizează Ființa” — este înțeleasă abia atunci cînd luăm cunoștință de faptul că acest ochi care vizează Ființa nu este una din înzestrările omului, ci el îi aparține ca bunul său cel mai intim, cel mai ușor de perturbat și de desfigurat și care, de aceea, trebuie să fie mereu recucerit. De aici rezultă necesitatea acelui ceva ce face cu puțință redobîndirea, înnoirea constantă și grijuliu păstrare a privirii ce vizează Ființa. Acest lucru nu poate fi decît cel care face ca Ființa cea mai depărtată să ni se infățișeze înainte de toate în aparența cea mai apropiată a ceea ce ne iese ne-

mijlocit în cale. Însă acest lucru este, potrivit lui Platon, frumosul. În măsura în care am determinat contextul în care frumosul este luat în discuție, s-a spus deja de fapt ce anume este frumosul prin raport cu realizarea și păstrarea privirii ce vizează Ființa.

A doua problemă. Pentru a spune totuși mai limpede acest lucru, nu mai este nevoie acum decât de introducerea citorva propoziții. Ele urmează să ateste determinarea care este proprie esenței frumosului și, în felul acesta, să pregătească totodată cea de-a treia problemă: discutarea relației dintre frumusețe și adevăr la Platon. Din felul în care își află întemeierea metafizică activitatea în dialogul *Republica*, noi știm că ceea ce dă adevărata normă este cuprins în $\delta\iota\kappa\eta$ și $\delta\iota\kappa\alpha\iota\sigma\acute{\upsilon}\nu\eta$, adică în rînduiala bine rînduită care e proprie ordinii Ființei. Însă esența aceasta a Ființei, cea mai înaltă și cea mai pură, este văzută — dinspre punctul acela al uitării obișnuite a Ființei — ca fiind lucrul cel mai îndepărtat. Și atita vreme cît ordinea esențială a Ființei se arată în ceea ce noi numim „ființare”, ea este, în aceasta, greu de perceput. Aparența trece neobservată. Ceea ce ține de esență sare cel mai puțin în ochi. Iată de ce Platon spune în *Phaidros* (250 b): $\delta\iota\kappa\alpha\iota\sigma\acute{\upsilon}\nu\eta\varsigma\ \mu\acute{\epsilon}\nu\ \omicron\upsilon\delta\ \kappa\alpha\iota\ \sigma\omicron\phi\omicron\rho\sigma\acute{\upsilon}\nu\eta\varsigma\ \kappa\alpha\iota\ \delta\omicron\sigma\alpha\ \delta\lambda\lambda\alpha\ \tau\acute{\iota}\mu\iota\alpha\ \Psi\upsilon\chi\alpha\acute{\iota}\varsigma\ \omicron\upsilon\kappa\ \acute{\epsilon}\nu\epsilon\sigma\tau\iota\ \phi\acute{\epsilon}\rho\gamma\gamma\omicron\varsigma\ \omicron\upsilon\delta\acute{\epsilon}\nu\ \acute{\epsilon}\nu\ \tau\omicron\iota\varsigma\ \tau\eta\delta\epsilon\ \acute{\omicron}\mu\omicron\iota\acute{\omega}\mu\alpha\sigma\iota\nu.$ „Dreptatea și chibzuința și tot ceea ce oamenii trebuie să prețuiască mai presus de orice, toate acestea deci, sînt lipsite de strălucire acolo unde nu le întîlnim decât ca simple aparențe.” Și Platon continuă: $\delta\lambda\lambda\acute{\alpha}\ \delta\iota\acute{\alpha}\mu\upsilon\delta\rho\acute{\omega}\nu\ \acute{\omicron}\rho\gamma\acute{\alpha}\nu\omega\nu\ \mu\acute{\omicron}\gamma\iota\varsigma\ \alpha\upsilon\tau\acute{\omega}\nu\ \kappa\alpha\iota\ \acute{\omicron}\lambda\lambda\iota\gamma\omicron\iota,\ \acute{\epsilon}\pi\iota\ \tau\acute{\alpha}\varsigma\ \epsilon\iota\kappa\acute{\omicron}\nu\alpha\varsigma\ \acute{\iota}\acute{\omicron}\nu\tau\epsilon\varsigma,\ \theta\epsilon\acute{\omega}\nu\tau\alpha\iota\ \tau\acute{\omicron}\ \tau\omicron\upsilon\ \epsilon\iota\kappa\alpha\sigma\theta\acute{\epsilon}\nu\tau\omicron\varsigma\ \gamma\acute{\epsilon}\nu\omicron\varsigma.$ „Dimpotrivă, abia dacă surprindem Ființa în chip nelămurit, cu mijloace grosolane, și puținii din cei care se îndreaptă către imaginile ce-i corespund apucă să vadă izvorul provenienței, adică originea esenței a ceea ce ni se oferă la nivelul aparenței”. Continuarea gîndului se desfășoară într-o antiteză clară: $\kappa\alpha\lambda\lambda\acute{\omicron}\varsigma\ \delta\acute{\epsilon},$ „însă cît privește frumusețea”, lucrurile stau astfel $\nu\upsilon\delta\ \delta\acute{\epsilon}\ \kappa\acute{\alpha}\lambda\lambda\omicron\varsigma\ \mu\acute{\omicron}\nu\omicron\nu\ \tau\alpha\upsilon\tau\eta\nu\ \acute{\epsilon}\sigma\chi\epsilon\ \mu\omicron\iota\rho\alpha\nu\ \acute{\omicron}\sigma\tau\prime\ \acute{\epsilon}\kappa\phi\alpha\nu\acute{\epsilon}\sigma\tau\alpha\tau\omicron\nu\ \epsilon\iota\nu\alpha\iota\ \kappa\alpha\iota\ \acute{\epsilon}\rho\alpha\sigma\mu\acute{\iota}\omega\tau\alpha\tau\omicron\nu$ (250 d). „Acum însă (în speță în ordinea esențială a străluminării Ființei) singură frumusețea are parte de acest destin, de a fi, adică, cea care se înfățișează cel mai strălucitor vederii, dar și cea care transpune cel mai departe.” Frumosul este ceea ce vine spre noi în chipul cel mai nemijlocit și ne mișcă. Întîlnindu-ne cu el ca ființare, el ne transpune totodată în contemplarea Ființei.

Frumosul este acest ceva opus în sine însuși, care se coboară în aparența sensibilă cea mai apropiată și care, totodată, ridică prin aceasta, înspre Ființă: cel-care-pune-în-mișcare-transpunind (*das Berückend — Entrückende*). Frumosul este, așadar, ceea ce ne smulge din uitarea Ființei și ne oferă contemplarea ei.

Frumosul este numit ceea ce se înfățișează cel mai strălucitor privirii și a cărui strălucire survine în domeniul aparenței sensibile nemijlocite: κατελήφαμεν αὐτὸ διὰ τῆς ἐναργεστάτης αἰσθήσεως τῶν ἡμετέρων, στίλβον ἐναργέστατα. „Frumosul însuși ne este dat (nouă, oamenilor, aici) prin cea mai lămuritoare modalitate a percepției de care dispunem: deținem frumosul ca lucrul care strălucește cel mai tare”. ὄψις γὰρ ἡμῖν ὀξυτάτη τῶν διὰ τοῦ σώματος ἔρχεται αἰσθήσεων. „Vederea, privirea, de fapt, este pentru noi cel mai pronunțat dintre chipurile de percepere care se realizează în trecerea prin trup. „Știm însă că θέα, „privirea”, este de asemenea suprema percepere, surprindere a Ființei. Privirea ajunge în depărtarea supremă și ultimă a Ființei și deopotrivă în apropierea imediată, intens strălucitoare a aparenței. Cu cât aparența ca atare este percepută ca mai vizibilă, mai strălucitoare, cu atât mai strălucitoare apare în ea realitatea a cărei aparență ea este: Ființa. Frumosul este, potrivit esenței sale celei mai intime, ceea ce se înfățișează cel mai strălucitor privirii în domeniul sensibilului, lucrul de o răpitoare sclipire, în așa fel încît, ca fiind această sursă de lumină, el face totodată ca Ființa să se lumineze. Ființa este acel lucru de care omul, potrivit esenței sale, rămîne mai întîi de toate legat și în care el este transpus.

În măsura în care frumosul face să se lumineze Ființa, iar ca frumos însuși este cel care atrage cel mai mult, el îl împinge totodată pe om, făcîndu-l să traverseze frumosul, dincolo de sine însuși, către Ființa însăși. Ceea ce Platon spune, în chip limpede, cu numai două cuvinte, despre imaginea care apare — ἐκφανέστατον καὶ ἁρασιμώτατον — abia dacă putem reda într-un chip corespunzător.

La rîndul ei, traducerea latină din epoca Renașterii lasă în punctul acesta locul obscur, atunci cînd spune: *At vero pulchritudo sola habuit sortem, ut maxime omnium at perspicua sit et amabilis*. Platon nu consideră că frumosul însuși este „accesibil privirii și demn de a fi iubit” ca obiect; el este ceea ce luminează cel mai puternic (*das Leuchtendste*) și, ca atare, ceea ce strămută cel mai departe (*das Fortziehendste*), ceea ce, în gradul cel mai înalt, transpune (*das Entrückendste*).

Din cele spuse rezultă clar în ce constă esența frumosului; ea ne arată faptul și măsura în care frumosul face cu puțință redobândirea și păstrarea privirii care vizează Ființa, pornind de la aparența cea mai apropiată, de la aparența care trimite lesne în uitare. Capacitatea noastră de înțelegere, φρόνησις, deși rămâne raportată la esențial, nu posedă de la sine nici un εἶδωλον corespunzător, nici un domeniu al aparenței care să ne apropie nemijlocit ceea ce ea trebuie să ne dea și care, totodată, să ne ridice la ceea ce de fapt trebuie înțeles.

A treia problemă. Cea de-a treia întrebare, care privește relația dintre frumos și adevăr, își află acum răspunsul de la sine. Ce-i drept, pînă acuma nu a fost vorba în chip explicit despre adevăr. Cu toate acestea, este de ajuns să ne reamintim teza introductivă și să o citim în acea formulare pe care Platon însuși i-a dat-o, pentru a putea să ajungem la o imagine clară a relației dintre frumusețe și adevăr. Teza sună astfel: Din esența omului face parte privirea care vizează Ființa, privire datorită căreia el se poate raporta la ființare și la ceea ce îl întîmpină ca ființare aparentă. În locul unde acest gînd apare prima oară (249 b), Platon nu spune că trece drept condiție fundamentală pentru alcătuirea omului faptul că el θεόεται τὰ ὄντα, „că a contemplat în prealabil ființarea ca atare“, ci spune: οὐ γὰρ ἦ γε μήποτε ἰδοῦσα τὴν ἀλήθειαν εἰς τόδε ἦξει τὸ σχῆμα, „sufletul nu ar fi pătruns în această alcătuire, dacă mai întîl el nu ar fi apucat să vadă starea de neascundere a ființării, adică ființarea în starea ei de neascundere“.

Privirea care vizează Ființa este deschiderea a ceea ce este ascuns către ceea ce este neascuns, este relația fundamentală cu ceea ce este adevărat. Ceea ce realizează adevărul potrivit esenței sale, dezvoltarea Ființei adică, aceasta și nimic altceva realizează frumusețea, în măsura în care ea, străluminînd în aparență, de fapt în Ființa care străluminează în aceasta, adică în starea de revelare a Ființei, ne transpune în adevăr. Adevăr și frumusețe se raportează, în esența lor, la unul și același lucru, la Ființă; ele aparțin unui unic lucru, acela care hotărăște de toate: faptul de a ține Ființa revelată și de a o revela.

Totuși, în acel lucru în care ele stau laolaltă, ele trebuie, pentru om, să se despartă, să se dividă; deoarece Ființa este, pentru Platon, nonsensibilul, starea de revelare a Ființei — adevărul — nu poate fi, la rîndul ei, decît strălucirea nonsensibilă. Deoarece Ființa nu se deschide decît în privirea care o vizează, iar aceasta trebuie smulșă în permanență din uitarea Ființei, avînd nevoie pentru aceasta

de strălucirea proximală, proprie aparenței, deschiderea Ființei trebuie să survină acolo unde, apreciată din perspectiva adevărului, ființează μή ὄν (εἶδωλον), neființarea. Acesta este însă locul propriu frumuseții.

Dacă mai avem acum în vedere și faptul că arta, în măsura în care produce frumosul, se menține în sfera sensibilului și, tocmai de aceea, la mare distanță de adevăr, atunci devine limpede felul cum adevărul și frumusețea trebuie, în acea apartenență a lor laolaltă într-un unic termen, să se constituie ca doi termeni, să se dividă. Însă această ruptură, această dezbinare în sens larg, nu este pentru Platon o dezbinare care să producă oroare, ci este una care produce bucurie. Frumosul ne ridică deasupra sensibilului și ne poartă îndărăt în ceea ce este adevărat. În dezbinare precumpănește acordul, deoarece frumosul, ca cel care apare, ca sensibil, și-a adăpostit în prealabil esența sa în adevărul Ființei, al suprasensibilului.

(Martin Heidegger, cap. *Platons Phaidros : Schönheit und Wahrheit in einem beglückenden Zwiespalt*, din lucrarea *Nietzsche*, vol. I, Neske, Pfullingen, 1961, pp. 221–230).

E bine cunoscută tema platoniciană a inferiorității limbajului scris (γεγραμμένον). E cunoscută de asemenea aceea a eminenței superiorității a celui vorbit (λεγόμενον). Înainte de a confrunța din nou aceste teme cu textele care le ilustrează și de a analiza aceste texte în structurile lor, e cazul să reaşezăm în locul ei arheologic controversa dintre γεγραμμένον și λεγόμενον. Cum informația nu lipsește, ne vom limita la două remarci precise și la câteva referințe recente, relative la preistoria adevărului și la istoria *logos*-ului.

Preistoria adevărului. Este bine știut că vorbirea este mai veche decât scrierea și că funcția ei arhaică de adevăr este strâns legată de eficacitatea religioasă și de funcția rituală¹. Prima funcție a vorbirii este o funcție de *realizare*². Mai înainte de a deveni cuvinte și de a semnifica lucruri, numele sînt forțe³. La origine, adevărul desemnează, într-adevăr, o putere inseparabilă de funcțiile sociale — sacerdotale și regale — ale autorității și suveranității. Această preistorie a adevărului autorizează totodată problema de a ști cum poate să apară un alt tip de limbaj⁴ care, în relația sa cu lucrul, pune problema cunoașterii și, mai precis, pe cea a definiției și semnificației, iar în relația sa cu altă persoană, o ridică pe aceea

a comunicării, a comprehensiunii și, într-un sens mai precis, pe aceea a acordului dintre spirite și a înțelegerii raționale. Pe scurt, este vorba de a înțelege *mutația* care face să se treacă de la rostirea adevărului la discursul adevărat.

Istoricul logos-ului. Însă apariția acestui al doilea tip de limbaj presupune un întreg *istoric al logos-ului*, în care factorii sociali, politici și juridici joacă un rol determinat și complex. Toate transformările care permit trecerea de la *genos* la *polis*, de la aristocrație la democrație, de la *themis* la *dike*, și care se rezumă la apariția cetății democratice compuse din cetățeni egali⁵, merg mină în mină cu o redefinire a *logos-ului* și însoțesc nașterea gândirii științifice și a rațiunii⁶. Dincolo de apariția în *agora* a unei vorbiri politice, trebuie subliniată importanța crescândă a scrierii în formularea dreptului⁷. Legile sînt de acum înainte legile scrise și publice, înscrise și imediat consultabile.

Această transformare este contemporană cu o restructurare radicală a civilizației elenice care, din simplu „orală” cum era, devine veritabil „scripturală”. Or, această trecere la o civilizație a scrierii, care modifică total raporturile „sociopsihologice” între cunoaștere, memorie și limbaj se împlinște în vremea lui Platon. Este vorba deci despre o *inflație* a scrierii asupra căreia meditează Platon și pe care o critică. Însă elogiul pe care, dincolo de scriere, el îl aduce vorbirii vii, revine oare la rostirea adevărului? Critica scrierii nu devine mai temperată cînd e vorba de anumite domenii și de un anumit grad al profunzimii ei? Nu e vorba și de o reabilitare, așa cum folosirea frecventă a paradigmei „gramaticale” ne lasă să credem?

1. Propagarea scrierii. În Atena secolelor VI și V, scrierea a cucerit drept de cetate. Un anume număr de fapte, pe care Platon, atent la semnele timpului său, le atestă, stă mărturie în acest sens.

Mitul scrierii. Este vorba în primul rînd de locul pe care, alături de alte tehnici, îl ocupă tehnica scrierii în miturile originii privitoare la începuturile umanității. Deja la Eschil⁸, arta de a scrie și arta focului figurează laolaltă în această dotare tehnică pe care oamenii o datorează „filantropiei”⁹ prometeice. Textul menționează imediat după inventarea numărului, inventarea „grupărilor de caractere scrise”¹⁰, care constituie „memoria tuturor lucrurilor”¹¹, ea însăși „harnică mamă a Muzelor”¹² și, în chip mai general, a artelor. Se poate recunoaște aici lanțul conceptual al scrierii, al memoriei și al cunoașterii de ordin tehnic. Căci acum se operează o răsturnare în raport cu epoca hesiodică: nu vorbirea¹³, ci scrierea e cea care

deține de acum înainte funcția teaurizării mnemice; iar dacă aceasta mai are încă ceva în comun cu Muzele, lucrul nu se mai petrece în sensul arhaic al unui patronaj „poetic”¹⁴, ci pentru a explica funcția „poetică” și tehnică a memoriei.

Or, asemenea „resturi” mitice se regăsesc în versiunea pe care Platon o dă originilor scrierii în concepția lui Protagoras. Omul „ajunge apoi să articuleze, potrivit artei, sunetele și numele”¹⁵. Un echivoc subzistă poate cu privire la sensul acestei „articulări”, care prin *phone* conotează desigur limbajul articulat, însă deopotrivă desemnează combinarea termenilor în vorbire și, de asemenea, în scriere. Ceea ce ar părea să confirme noțiunea apropiată de *τέχνη*, implicând arta gramaticală, ca și contraproba unei secvențe a mitului virstei de aur, unde numai limbajul vorbit prezida, pare-se, coexistența și relațiile dintre specii¹⁶. La acest dosar mitologic se adaugă legenda lui Theuth¹⁷, inventator al scrierii și fondator al gramaticii.

A învăța să scrii. De fapt, importanța pedagogică acordată, în cadrul educației elenice¹⁸ din epoca clasică, învățării simultane a lecturii și scrierii¹⁹ este foarte mare; referințele la caracterul scris²⁰ sînt nenumărate: în materie de discurs, la noțiuni de compoziție și de redactare, la exemplarul scris și la publicare. Discursurile sînt adesea discursuri scrise.

Așa se face că teoria socio-pedagogică a învățămîntului sofistic, formulată de Protagoras, se sprijină în mare parte pe o *învățare a literalului și literarului*. Dacă se mai propun încă elevului modele de virtute și tipuri de conduită conforme cu tradiția educativă în curs, care își află începuturile în Homer²¹, ceea ce s-a schimbat este raportul cu textul. Acesta nu mai este simplu obiect al unei transmisii orale, precum în relația aedică²²; el nu mai este doar recitat pentru a fi auzit; el este citit pentru a fi învățat și înțeles. De unde importanța acordată — după aceea care revine limbajului vorbit ce incumbă familiei și poartă asupra lui *legomena*²³ — dobîndirii literelor sau caracterelor scrierii, care revine dascălului de școală și care permite deprinderea acelor *gegrammena*, și deci citirea și învățarea poezilor²⁴. Semnificativă este mai ales comparația care împlinește ciclul educativ: comparabile cu modelele de litere, pe care dascălul le furnizează celor care nu știu încă să scrie și pe care aceștia trebuie să le reproducă, sînt legile redactate de cetate pentru a-i face pe cetățeni să li se conformeze²⁵. Dacă acest text, în care *grammata* servesc de paradigme pentru *nomoi*, este pus alături de textul din *Legile*, în care Platon asociază

într-o structură constantă „preambulurile” și „legile”²⁶, se poate conchide că orice cetățean avea, cel puțin când era vorba de drept, capacitatea de a scrie și obligația de a citi. Școala lecturii și învățămîntul gramaticului se articulează deci strîns în cetate, unde exigențele de nedespărțit ale vorbirii și scrierii reglează jocul instituțiilor și al discursurilor.

Discursurile scrise. Într-adevăr, caracterul „scris”, „redactat”, „compus”, „încheiat” este adesea marca discursului din vremea lui Platon și, în principal, al discursului retorico-sofistic. Dintre numeroasele observații platoniciene, citeva exemple, împrumutate din cele trei genuri de discursuri care erau la modă în epocă²⁷, vor fi suficiente.

Chiar dacă ele nu sînt integral scrise, ca acest *politikos logos* din *Menexenos*, pastișă probabilă a discursului funebru rostit de Pericle²⁸, discursurile politice nu trebuie să abuzeze, prin înfățișarea lor, de improvizație. Ele sînt discursuri „pregătite dinainte”, „prefabricate”²⁹. Structurile lor formale au la bază „figuri de stil”³⁰; temele lor sînt ajustate cu ajutorul unor „locuri comune”: „obîrșia”, „formația și educația”, „realizările de seamă”³¹, rubrici după care se orientează planul discursului, după care el este „compus” și „construit”³².

În schimb, integral redactat este *dikanikos logos* al logografului, discurs pe care clientul îl citește pentru apărarea sa în fața tribunalului. Cadrul instituțional al justiției explică adagiul grec, pomenit de Platon, după care „este drept să fie apărată chiar și cauza lupului”³³. Or, avînd în vedere o anume povestire a retoricii judiciare, care o transformă pe aceasta în tehnică a disimulării, Socrate refuză, cînd e vorba de a se apăra, să facă uz de „discursuri înfrumusețate”³⁴, „împodobite cu vorbe și cuvinte”³⁵, și să procedeze „asemeni unui tînr care își ticluiește discursurile”³⁶. Dimpotrivă, el va face apel la limbajul vorbit, invitîndu-și judecătorii „să asculte vorbe nemeșesugite, așa cum se întîmplă ele să-i vină în minte”³⁷, pe scurt arătîndu-se „cu totul străin de stilul de a vorbi practicat în instanță”³⁸. Cu totul nepăsător față de abilitatea retorică, care se bazează pe un stil prea „scris” și care nu trimite decît la ea însăși, Socrate, doritor de „a spune adevărul”³⁹, cere, pe parcursul „apărării” sale, întocmai ca și în limbajul său filosofic, conformitatea discursului cu adevărul. Unei retorici a scrisului și a înșelătoriei, Socrate îi opune deci, din chiar preambulul „apologiei” sale, o retorică a vorbirii și a verității⁴⁰.

În sfârșit, discursurile „epideictice”, „conferințe mondene și savante,” sau simple „exhibiții”⁴¹ oratorice, sînt cel mai adesea redactate de către conferențiar, putînd de asemenea să circule în publicul cultivat sub formă de „foi” sau „cărți”⁴². Acesta este cazul, pentru a nu invoca și altele, al discursului erotic al lui Lysias⁴³, pe care Phaidros se preface a-l fi învățat și pe care vrea apoi să-l recite : „nu am reținut termenii, ci ideea”⁴⁴, îi spune el lui Socrate. Apoi, în fața insistenței acestuia, el admite că discursul a fost „compus” și „redactat”⁴⁵ de Lysias, că el posedă „un exemplar” și că urmează să caute un loc „unde să se așeze pentru a citi”⁴⁶. Referințele livresci abundă de altfel la Platon; la o lectură din Protagoras⁴⁷ sau la cutare operă a lui Anaxagoras⁴⁸. Mai abundente încă sînt citatele din poeți, cele homerice în principal, care presupun toate, în modalități diferite, o atenție incontestabilă față de text și, cel puțin în chip pasager, grija cvasisofistică de a comenta și interpreta. Totuși, potrivit gîndului lui Platon, textele nu vorbesc sau ajung să spună prea multe lucruri : și tocmai în aceasta constă *tăcerea paradoxală* a scrierii.

2. *Tăcerea scrisului*. Se știe că Platon respinge adesea, ca simpli factori de *persuasiune* și de *iluzie*⁴⁹ — chiar atunci cînd începe prin a le pastîșa, ca în *Protagoras*, în *Phaidros* și în *Banquetul* — procedeele retorice în circulație ale expozeului mitic, ale comentariului poetic și ale discursului de proporții. Se știe de asemenea că el opune acestor procedee regulile metodei dialectice, singurele capabile să conducă la *adevăr* și la *finisă*, reguli fondate în principal pe alternanța întrebărilor și a răspunsurilor, adică pe dinamica discursului viu, presupunînd *logos*-ul care circulă între cei doi parteneri ai discuției⁵⁰.

Într-adevăr, potrivit teoriei platoniciene a practicii lingvistice, este mult mai potrivit să te abții de la scris și să te încredezi vorbirii, și aceasta din două motive complementare. Nimic din ceea ce este serios — așa se pare — nu poate fi scris. Regăsim aici categoria socio-politico-culturală a esotericului, adică această *dimensiune* a secretului pe care hetairia o protejează și o întreține⁵¹. Și invers, nimic din ce e scris nu poate fi luat în serios. Într-adevăr, ceea ce trebuie gîndit, „în prezența scrierilor întocmite de cineva — legile unui dătător de legi, de pildă, sau orice altă scriere —, este că aceste lucruri nu au fost luate chiar cu totul în serios, dacă a vorba de un om serios”⁵². În fapt, seriosul este altunde, „el se află în partea cea mai de preț a cugetului acestuia”⁵³. Latura aluzivă a acestei remarci se lămurește prin context⁵⁴ : este vorba de partea

unde strălucește înțelepciunea. Rămîne însă intactă problema de a ști ce anume constituie *latura ne-serioasă* a scrierii. Alte texte urmează să ne ajute să rezolvăm această problemă și să o punem mai bine pe aceea a *laturei serioase* a spiritului ca seriozitate a vorbirii.

Procesul intentat unui tip de scriere. Phaidros abordează problema statutului scrierii⁶⁵ pornind de la o cercetare reglată pe parcurs în chip metodic. Atență mai întii la discursul lui Lysias⁶⁶, apoi la discursul contrar al lui Socrate⁶⁷, această cercetare întâlnește, în realitatea acelu *dissos logos*⁶⁸, aporia contradicției, degajînd de aici condițiile dialectice și retorice. Urcînd de la consecințe la ipoteze, în bună metodă filosofică, ea trece de la discursul scris la funcția scriitorului⁶⁹ și de la condițiile, bune sau rele, ale scrierii⁷⁰ la statutul scrisului⁷¹. Într-adevăr, este absolut necesar să nu se separe această problemă finală de chestionarul care o conține și de parcursul metodic care o instaurează; neprocedînd astfel, riscăm să separăm ceea ce este inseparabil în text și să tratăm *absoluto sensu* tema pretensei condamnări a scrierii⁷². Vom explica poate atunci de ce nu este criticată *orice* scriere, în ce măsură poate exista, chiar la Platon, și mai ales la el, „o scriere bună și una rea”⁷³, în sfîrșit, în ce condiții e cu puțință o scriere filosofică, dat fiind că „în sine nu este rău să scrii discursuri”⁷⁴.

Cum trebuie să înțelegem critica, ba chiar „înjosirea”⁷⁵ scrierii? Procesul se organizează în jurul unui joc metaforic foarte diversificat, care merge de la drog la pictură și de la „jardinage” la colaj. Or, sensul acestui joc este de *a juca în dublu sens*, și numai cu această condiție — adică cu condiția departajării, conform problemei puse — devin clare *două tipuri de scriere*. Numai după examinarea acestui dublu joc se va înțelege felul în care este condamnat la Platon *un tip de scriere*, dar nu și *celălalt*.

Drog și pletură. Prima critică urcă, prin intermediul mitului, pînă la originea limbajului scris. Această întoarcere la origini permite stabilirea unei răsturnări de proporții între destinație și rezultat, între ceea ce ar fi trebuit să devină limbajul și ce a devenit el prin folosire⁷⁶. Făcută pentru a ajuta memoria⁷⁷, scrierea aduce cu sine uitarea⁷⁸. Aici intră în joc metafora *pharmakon*-ului, a cărei funcție se consumă într-un dublu sens, acela de leac și acela de otravă⁷⁹. O a doua critică se articulează pe definiția metaforică a limbajului ca imagine și „icoană”, bazată, la rîndul ei, pe analogia dintre pictură și scriere⁸⁰, „ale cărei produse par să fie însuflețite”⁸¹, în schimb, „atunci cînd le adresezi o întrebare, ele se învâluie pe de-a-ntregul

într-o semeață tăcere⁷². Aparența de viață, căreia vorbirii îi lipsește, este deci lotul scrierii ca și al picturii. Însă tăcerea scrierii este echivocă, pentru că, de fiecare dată, ea nu semnifică decît un singur lucru, mereu „același”⁷³, însă de asemenea, „ea se mișcă în toate direcțiile”⁷⁴, și adresîndu-se tuturor deopotrivă⁷⁵, devine un fel de *res nullius* de care oricine poate abuza. Scrierea este prinsă astfel între tăcerea tautologică a textului și abundența heterologică a redundanței privitoare la text⁷⁶.

Metafora picturii, trimițînd de la portret la originalul însufletit este înlocuită prin aceea a părintelui⁷⁷, care permite urcarea de la progenitură la genitor, adică la originea sensului⁷⁸.

„*Jardinage*” și *colaj*. Însă o altă serie de critici vizează practica scrierii și se organizează în jurul unui nou joc metaforic, acela al *jardinage*-ului și colajului. În primul caz, ridiculizînd „grădinițele scrierii”⁷⁹, Platon denunță aceste abuzuri ale scrierii care, pe modelul grădinilor adoniene, nu sînt decît simple distracții de sărbătoare, nu aduc decît plăcerea de a scrie⁸⁰ și, potrivit proverbului citat de Platon, „de a scrie pe apă”⁸¹. Această critică se înscrie de altfel în respingerea mai cuprinzătoare a artei pentru artă, căreia i-am subliniat deja importanța⁸². Οὐκ ἄρα σπουδῆ, παιδιᾶς χάριν, acestea sînt expresiile complementare, reluate în *Scrisoarea VII*⁸³, prin care Platon acuză scrierea de a fi lăsat seriozitatea deoparte, și de a nu fi decît un simplu joc. Însă așa cum există leac și otravă, portret și original, există de asemenea *jardinage* și semănat; la rîndul ei, această metaforă se divizează. Ea trimite nemijlocit la cultul Demetrei, zeiță a culturii și a căsătoriei, a ciclului vegetației și a celui vital⁸⁴. Există astfel un alt tip de scriere, „acela care, însoțit de cunoaștere, se scrie în sufletul celui care învață”⁸⁵. La limită, scrierea se anulează în metafora scrisului, adică în vorbire⁸⁶. Ea nu mai descumnează, sub imaginea banală a „inscripției”, decît o scriere care nu mai scrie și care nu mai întîlnește, în suflet, acest limbaj interior și tăcut⁸⁷, care constituie gîndirea. Acest lucru ar confirma că scrierea nu are apanajul tăcerii pentru că, tot atît de bine, tăcerea vorbirii definește gîndirea.

Lucrurile nu se opresc însă aici. Nemaiorescîndu-se sufletului, scrierea retorică încetează deopotrivă să trimită spre lucru. O asemenea situație se manifestă în însăși practica scriitorului, care se exersează direct pe cuvinte, și tocmai despre această situație este vorba în metafora „colajului” și a „modelajului”. Așa se face că încă de la prima judecată asupra discursului lui Lysias, Socrate găsește că „termenii sînt strălucitori și șlefuiți, ca și cum ar fi fost

aleși unu câte unu"⁹⁸. Revenind asupra funcției care îi e proprie „celui ce compune discursul” sau „celui care redactează legile"⁹⁹, Socrate observă că „ei își petrec timpul întorcînd cuvintele pe toate părțile, lipindu-le (*les colle*) între ele sau desfăcîndu-le iar în bucăți"¹⁰⁰. Astfel se explică faptul că pentru scriitor „nimic nu este mai prețios decît ceea ce compune și așterne pe hîrtie"¹⁰¹, și că cititorul sau auditoriul nu este atent decît „la retorica discursului"¹⁰². Cuvintele devin astfel propria lor oglindă, pentru că ele nu trimit decît la ele însele, potrivit principiului scrierii orizontale și legii discursului „continuu"¹⁰³. Or, acestui discurs „rău” care merge pe firul cuvintelor, care rămîne la nivelul scrierii și separă cuvintele de lucruri, Socrate îi opune „regulile simultane ale buneii rostiri și ale scrierii bune"¹⁰⁴; acestea presupun, „în cazul celui care vorbește, o gîndire care deține adevărul cu privire la lucrul despre care urmează să vorbească"¹⁰⁵, deci primatul „a ceea ce trebuie spus” față de „cuvintele"¹⁰⁶ pe care le spune și prioritatea „cercetării” față de „compoziție"¹⁰⁷, pe scurt, anterioritatea „a ceea ce e adevărat” față de „ceea ce se spune”. Numai în felul acesta se poate vorbi despre validitatea discursului, fie el retoric¹⁰⁸, sau dialectic. Se poate deci conchide, din acest proces făcut scrierii, că nu scrierea ca atare¹⁰⁹ este condamnată și că regulile discursivității se aplică atît scrierii cît și vorbirii. În anumite condiții, există forme ale scrierii care trebuie reținute și păstrate.

3. Permanența „celuilalt” tip de scriere. Căci un tip de scriere este condamnat, nu însă și celălalt. Ceea ce face obiectul discreditului platonician este scrierea care, arheologic vorbind, constituie momentul sofistic al cuvîntului și al autonomiei sale în raport cu lucrul, și care, din punct de vedere literar, corespunde acelei proze artistice, bălțate și strălucitoare, al cărei sens se consumă în ea însăși¹⁰⁰. Considerată din punct de vedere retoric¹⁰¹, această scriere presupune *îndeletnicirea cu cuvintele înseși*¹⁰², îndeletnicire din care lipsesc deopotrivă scriitorul și obiectul vizat de scrisul lui. Or, tocmai în această dublă absență, a scriitorului și a obiectului scrierii, rezidă, pentru Platon, defectul scrierii retorice. Însă pentru ca această absență să fie dejucată, celălalt tip de scriere trebuie să intre în posesia drepturilor sale, fie că e vorba de scrierea mnemonică, de scrierea filosofică sau, mai exact spus, de acea filosofie a scrierii care joacă rol de paradigmă pentru descifrarea dialecticii.

Scrierea mnemonică. Prima funcție a scrierii, în formularea sa mitică, este rememorarea¹⁰³. Or, dacă este adevărat că această funcție se poate pierde în contrariul său, scrierea nemaifiind decît

pharmakon-ul uitării, rezultă atunci deopotrivă că în absența tehnicianului — maestrului de gimnastică, a medicului sau a legislatorului¹⁰⁴ — scrierea poate ține locul cunoașterii pentru care ea se constituie ca îndreptar. Fără îndoială, nu trebuie confundate reminiscența și rememorarea, anamneza și hypomneza. Reminiscența este memoria cunoașterii care, prin ticțiunea mitică a unei anteriorități a cunoașterii¹⁰⁵, permite o refacere a legăturii existente între interioritatea sufletului cunoscător și superioritatea realităților ideale care trebuie cunoscute, cu alte cuvinte permite posibilitatea unei „cunoașteri a priori”¹⁰⁶, prin opoziția creată între „memoria psihologică” și „memoria transcendentă”¹⁰⁷. Dimpotrivă, rememorarea nu se bazează decît pe *memoria furnizată de scriere*, simplă urmă exterioară a unei *episteme* și a unei *techné* pe care nu o deții în chip spontan. Prezența a unei memorii în absența cunoașterii, scrierea are totuși drept funcție de a resuscita o cunoaștere care între timp s-a șters. Ea este cea care permite realizarea unor „note”¹⁰⁸, a unor „prescripții” medicale¹⁰⁹, ele însele paradigmatică pentru „legile scrise”¹¹⁰ și redactate. De vreme ce este imposibil „ca în fiecare clipă a vieții să te afli la căpătîiul fiecăruia pentru a-i prescrie întocmai ce are de făcut”¹¹¹, e limpede că „sînt necesare reguli generale pentru majoritatea cazurilor și pentru majoritatea subiecților”¹¹². La fel și pentru legi, în interiorul cărora joacă o dublă structură: a „preambulului” pe de o parte, discurs persuasiv care se adresează celui care știe și, pe de altă parte, structura legii propriu-zise¹¹³, discurs general și constrîngător, adresîndu-se celor care nu știu¹¹⁴, și pentru care scrierea este singura memorie, iar amenințarea singura formă a înțelepciunii și cunoașterii.

Scrierea filosofică. Funcția filosofică a scrierii nu se mulțumește nici să convingă, nici să amenințe, ci ea răspunde definiției diacritice și didactice a limbajului¹¹⁵, restabilind referința limbajului la lucru și la adevăr. Autentificarea filosofică a scrierii presupune într-adevăr din partea scriitorului:

- a) „că știe ce e adevărul”¹¹⁶,
- b) „că este capabil să apere ceea ce a scris, recurgînd la demonstrație”¹¹⁷,
- c) „că este capabil, prin ceea ce susține, să facă dovada caracterului secundar al scrierilor sale”¹¹⁸.

Abia atunci el va merita numele de *filosof*¹¹⁹, și nu numai de poet, de scriitor sau de nomograf¹²⁰. Scrierea va fi, cu deplină întemeiere, filosofică, atunci cînd se va prezenta ca „transcriere” scrisă „a discursurilor scrise în suflet, transcriere ce poartă asupra reali-

tăților drepte, frumoase și bune¹⁸¹, deci atunci când se va prezenta ca *scriere a vorbirii*.

De aci *Dialoguri*, care, pentru a apăra drepturile unei vorbiri vii¹⁸², acceptă totuși să o consemneze în scris¹⁸³, nerevenind deci la antica rostire a adevărului, cu toate că ele au constant în vedere adevărul rostirii. De asemenea, prin grija pe care o are de a așeza „în centrul”¹⁸⁴ unei dezbateri subiectul discuției și de a-l supune regulei schimbului de replici, precum și jocului încrucișat de întrebări și răspunsuri și exigențelor impuse de *shepsis* și *homologia*, *logos*-ul socratic întreține un raport mai strâns cu vorbirea publică, politică și democratică, decât cu arhaica rostire a adevărului, regală și sacerdotală. Oricît de puțin respectă această grijă și aceste exigențe, și oricît de puțin restituie viața și mișcarea prin procedeele stilistice ale Dialogului, scrierea poate deci pretinde titlul de scriere filosofică.

Filosofia scrierii. Însă, se va obiecta, această scriere nu este decât transcrierea secundă și secundară a unei vorbiri mai vechi decât ea. Primatul vorbirii asupra scrierii s-ar menține, deci, chiar în cazul scrierii filosofice. Ar trebui, la drept vorbind, să se studieze îndeaproape toate procedeele de scriere existente în *Dialoguri*, să se facă inventarul a tot ce datorează dialectica retoricii și să se deceleze tot ce datorează vorbirea platoniciană, ca vorbire a scrierii, structurilor scrise¹⁸⁵. Însă, independent de această problemă, rolul scrierii ca *model* de interpretare pentru interpretarea dialecticii platoniciene constituie o problemă. Aceasta este problema la care ajunseserăm atunci când, pentru a explica aptitudinea dialecticii de a se aplica asupra unei infinități de subiecte posibile, deci pentru a lămuri caracterul „generativ” al dialecticii, ajunsesese să se impună paradigma scrierii.

Or, interesul general, imediat și sigur, al acestei paradigme constă în faptul că ea se referă la limbajul scris și că aspectul ei fonologic relevă o *fonetică a scrierii și a lecturii*. Căci elementele componente ale limbajului sînt totdeauna caractere scrise¹⁸⁶, și în acestea consistă valoarea „gramaticală” a paradigmei. Gramatica antică nu este altceva decât știința caracterelor scrise, τὰ γράμματα¹⁸⁷. Dealtfel, noțiunea de element, τὸ στοιχεῖον, își primește sensul originar și primordial de la acest element lingvistic, în care rezidă, ca diviziune indivizibilă a limbajului, *elementul alfabetic*¹⁸⁸. Elementul a intrat, sub specia atomului, în *fizica democriteană*¹⁸⁹ și în *natura* lucrețiană¹⁹⁰ tocmai ca urmare a unei transpoziții, cunoscută de multă vreme, de la lingvistică la fizică¹⁹¹. Primii

„atomi” nu au fost elementele fizice, ci acești atomi ai limbajului care constituie literele alfabetului.

S-a remarcat într-o mai mică măsură că o transpoziție analogă se operează de la lingvistică la filosofie. De fapt, regulile analizei și ale sintezelor gramaticale furnizează în mod frecvent un model transpozabil pentru analiza și sinteza de tip dialectic. A ști să descompui o silabă în caracterele sale, sau invers, să compui o silabă pornind de la caractere, un cuvânt pornind de la silabe, o frază pornind de la cuvinte — toate acestea sînt activități care constituie competența „gramaticului”¹³². Mai mult, la fel cum metoda de lectură care constă în a ști să silabisești cutare sau cutare cuvint pentru a ști să le silabisești pe toate, la fel, *metoda analizei dialectice este transpozabilă de la un subiect la toate subiectele*¹³³. Cel ce cunoaște regulile analizei dihotomice prin genuri și specii este capabil de asemenea să aplice în chip indefinit metoda, tot astfel cum cel care cunoaște literele este capabil să descifreze toate silabele și toți termenii limbajului.

Într-un caz, ca și în celălalt, această aptitudine se bazează pe o aceeași funcție generativă¹³⁴ a limbajului „gramatical” și a limbajului „filosofic”. O aceeași structură, care poate fi transpusă din domeniul lingvistic în domeniul filosofic, ne permite să înțelegem la Platon — și înainte de Humboldt — paradoxul privitor la combinațiile infinite obținute cu elemente finite. Dealtminteri, tocmai această noțiune de „combinație” este transferată, în *Sofistul*, de la litere la esențe. Și așa cum „anumite litere nu se potrivesc între ele, în timp ce altele se potrivesc”¹³⁵, tot astfel și esențele, departe de a admite că între ele comunicarea este totală sau, dimpotrivă, nulă, se supun unor combinații reglementate¹³⁶. Așa cum vocalele sînt elementele privilegiate ale limbajului care operează legarea tuturor literelor între ele și fără de care nici o combinație nu ar fi posibilă¹³⁷, la fel genurile supreme ale ființei sînt principiile universale comunicante, prin care se operează combinarea tuturor esențelor între ele¹³⁸ și fără de care nici o ființă nu ar putea fi definită sau cunoscută. În sfîrșit, referința la noțiunile de *episteme* și *techné*¹³⁹, pe care Platon le cuplează în mod constant, definește competența gramaticului și a dialecticianului ca o competență științifică.

Și această știință, care poartă asupra „acordurilor” și „combinațiilor”, însă de asemenea asupra „distincțiilor” și „diviziunilor”¹⁴⁰, scoate la suprafață și aici, în „știința gramaticală”, modelul procedurilor și al regulilor sale, adică, grație „ideilor alfabetice”¹⁴¹, modelul originar al oricărei analize și sinteze.

Procesul intentat scrierii nu se desfășoară deci, în filosofia platoniciană, fără unele restricții și rezerve. Pe de o parte este criticată o anumită retorică literară care, practicând decupajul formei de fond, a cuvintelor de lucruri, a semnificantului de semnificat, repune în discuție însăși noțiunea de adevăr, tratând în cele din urmă cuvintele ca lucruri. Pe de altă parte, această critică a scrierii, pentru a repune la loc de cinste vorbirea vie și pentru a interoga în permanență asupra conținuturilor de adevăr care reprezintă miza dialogată a acestei vorbiri, nu revine, pentru a realiza toate acestea, la vechiul tip de vorbire care vizează adevărul, adică la vorbirea patriarhală, regală sau sacerdotală. În sfârșit, o întreagă funcție a păstrării și exprimării cu ajutorul scrierii este recunoscută aici. Mai mult, Platon ia în considerație un întreg aspect analitico-sintetic al scrierii, pentru a cere de la știința gramaticală a vremii sale modele pentru știința dialectică și pentru a rezolva un aspect al crizei în care, potrivit părerii sale, ar fi ajuns limbajul din pricina scrierii retorice; pe de altă parte, el se sprijină pe datele recente ale civilizației scrierii care se instaurează în vremea sa, modificând în profunzime conduitele memoriei, ale vorbirii și ale cunoașterii. Dar criza însăși a limbajului, în temeiurile ei ultime, nu a fost încă analizată și denunțată, atita vreme cât problema raporturilor între cuvânt și lucru nu a fost pusă, iar statutul limbajului ca atare nu a fost elucidat. Această elucidare a limbajului ... are loc în *Cratylus*.

NOTE

¹ Vezi M. Detienne, *Les maîtres de vérité dans la Grèce archaïque*, Paris, Maspero, 1967, pp. 3—8.

² *Ibid.*, p. 16 și mai ales pp. 53—60. Această realizare a vorbirii, prin eficacitatea magico-religioasă a cuvintului, trebuie distinsă cu grijă de „vorbirea-dialog”, „laicizată și complementară a acțiunii” (*ibid.*, p. 81) care, în grupul de războinici, începând cu epoca miceniană și vârsta homerică și pînă la reforma hoplită, prefigurează *logos*-ul democratic.

³ Vezi Cl. Ramnoux, *Héraclite, vocabulaire et structure de pensée archaïque*, Paris, „Les Belles Lettres”, 1959, pp. 3—4.

⁴ M. Detienne, *op. cit.*, p. 7.

⁵ Vezi J.-P. Vernant, *Les origines de la pensée grecque*, Paris,

P.U.F., 1962 și *Mythe et pensée chez les Grecs*, Paris, Maspero, 1965, pp. 159—162 și pp. 285—314.

⁶ Vezi P. Lévêque și P. Vidal-Naquet, *Clisthène l'Athénien, Essai sur la représentation de l'espace et du temps dans la pensée politique grecque de la fin du VI-e siècle à la mort de Platon*, Paris, „Les Belles Lettres”, 1964.

⁷ Vezi J.-P. Vernant, *Les origines*, p. 52 și pp. 86—91. De asemenea *Mythe et pensée*, p. 154 și p. 171.

⁸ *Prom.*, v. 442—506.

⁹ *Ibid.*, v. 11 și 28. V. de asemenea v. 123 și 446.

¹⁰ *Ibid.*, v. 460: ἐξηῦρον αὐτοῖς, γραμμάτων τε συνθέσεις.

¹¹ *Ibid.*, v. 461: μνήμην ἀπάντων.

¹² *Ibid.*, v. 461: μουσομήτορ' ἐργάνην.

¹³ M. Detienne, *op. cit.*, pp. 25—26.

¹⁴ *Ibid.*, p. 24.

¹⁵ *Prt.*, 322 a: ἔπειτα φωνήν καὶ ὀνόματα ... διηρθρώσατο τῇ τέχνῃ.

¹⁶ *Plt.*, 272 b-c: διὰ λόγων δύνασθαι συγγίνεσθαι...

¹⁷ Vezi *Phdr.*, 274 d. Ca și Prometeu al lui Eschil, Theuth al lui Platon este un *inventator* și ca și el, în afara numerelor și a științei numărului, „el inventează de asemenea și mai ales *caracterele scrierii*” (εὐρεῖν... καὶ δὴ καὶ γράμματα). Vezi și 274 d, unde Theuth e numit tatăl *scrierii*, πατὴρ γραμμάτων. Vezi și *Phlb.*, 18 b-d, unde același Theuth introduce în infinitatea de sunete raționalitatea elementară a caracterelor și fondează de asemenea arta gramaticală (γραμματικὴ τέχνη), adică arta *caracterelor scrierii*.

¹⁸ Vezi H. I. Marrou, *Histoire de l'éducation dans l'antiquité*, ed. a șasea, Paris, Le Seuil, 1965, p. 83: „puțin cite puțin scrierea fu introdusă, apoi răspîndită, terminînd prin a fi atît de firesc utilizată în viața cotidiană, încît educația nu a putut continua să o ignore. În epoca clasică, școala în care se învață cititul, scrisul și socotitul este pe deplin instalată în obiceiuri...”

¹⁹ V. *Prt.*, 325 e—326 e.

²⁰ V. *Phdr.*, *passim*.

²¹ Vezi W. Jaeger, *Paideia*, pp. 64—88.

²² V. *Ion*, *passim*.

²³ *Prt.*, 325 c: τὰ λεγόμενα ; 325 e: φωνή

²⁴ *Ibid.*, 325 e: γράμματα, γεγραμμένα, ἀναγιγνώσκειν, ἐκμαν-

θάειν sînt toate legate de acest element central care constituie textul scrierii.

²⁵ *Ibid.*, 326 c—d și mai ales: ὡς δὲ καὶ ἡ πόλις νόμους ὑπογράφουσα... Verbul ὑπογράφειν conotează actul de a *inscrie*, în sensul foarte material al cuvîntului, pe o coloană, sau de a *grave* pe o piatră, cum dealtminteri și era obiceiul în privința legilor. Vezi și *Scrisoarea VII*, 325 d: τὰ τῶν νόμων γράμματα. Vezi J.-P. Vernant, *Les origines*, pp. 42 și 44.

²⁶ *Lagile*, IV, 719 e—723 d. La drept vorbind, structura manifestă a preambulului și a legii este o *structură a vorbirii* „spuse” și „auzite”, conforme categoriilor acestei *nomothesis* dialogate, „persuasive” sau „amenințătoare”... Însă în realitate, aspectul textual al *Legilor*, puse și compuse, formulate și redactate, revelează o *structură a scrierii*.

²⁷ E vorba în principal de discursurile politice, de discursurile judiciare și de discursurile epideictice.

²⁸ Vezi *Tucidide*, L. II, cap. XXXIV și urm., și *Mx.*, 236 b.

²⁹ *Mx.*, 234 c, 235 d: λόγοι παρεσκευασμένοι.

³⁰ Σχήματα. Opoziția „Ἔργω μὲν... λόγῳ δέ” (236 d) reprezintă una dintre ele, concilierea λόγος-ului și a φύσις-ului (237 a) este alta. ...

³¹ *Mx.*, 237 a—b: εὐγένεια, τροφή· și παιδεία, τῶν ἔργων πράξις

³² *Ibid.*, 236 b: συνεπίθει și 249 d: συντιθέναι

³³ *Phdr.*, 272 c—d.

³⁴ *Ap.*, 17 b: κεκαλλιεπημένους γε λόγους

³⁵ *Ibid.*, 17 c: ῥήμασι τε καὶ ὀνόμασιν... κεκασμημένους.

³⁶ *Ibid.*, 17 c: ὡς περ μισρακίῳ πλάττονται λόγοις

³⁷ *Ibid.*, 17 c: ἀλλ' ἀκούσεσθε εἰκῆ λεγόμενα τοῖς ἐπιτυχούσιν ὀνόμασιν

³⁸ *Ibid.*, 17 d.

³⁹ *Ibid.*, 17 b.

⁴⁰ *Ibid.*, 18 a: „Funcția oratorului este de a spune adevărul (ῥήτορος δε τάληθῆ λέγειν)”, prin opoziție cu aceea a judecătorului, care este de a aprecia conformitatea faptelor cu juridicitatea legii. Cu privire la funcția „epideictică” a logografiei al cărei scop este „manifestarea adevărului” și cu privire la importanța juridico-judiciară a lui ἀλήθεια (cine a făcut ce, spre prejudiciul cui, unde și cînd, de ce și cum, în ce circumstanțe?) în calitate de categorii al limbii și gândirii, vezi *Lysias*, Discursul I, 1, *Despre moartea lui Eratosthenes*.

⁴¹ H. I. Marrou, *op. cit.*, p. 92.

⁴² *Phdr.*, 228 a—b.

⁴³ Un studiu retoric sistematic ar trebui să arate că discursurile din *Banchetul*, și în special cel al lui Agathon, sînt foarte „scrise”, bazîndu-se pe numeroase „scheme” și „procedee de scriere”. Cf. în privința lor judecata lui Socrate din *Banchetul*. 198 c—199 b. Cf. de asemenea *Phaidros*, 266—267 și 263 a. Cu privire la „rubricile” din care e alcătuită orice logografie judiciară, așa cum sînt ele înșirate în manualele de retorică, cf. mai ales 266 d—267 a.

⁴⁴ *Phdr.*, 228 d.

⁴⁵ *Ibid.*, 228 a: συνέθηκεν. Operația a cerut dealtminteri mult timp și studiu (ἐν πολλῷ χρόνῳ κατὰ σχολήν). 227 c: Γέγραφε...

⁴⁶ *Ibid.*, 228 e: Ποῦ ... ἀναγνώμεν;

⁴⁷ *Tht.*, 152 a: 'Ανέγνωκας, γὰρ που;

⁴⁸ *Phd.*, 97 b: ἐκ βιβλίου τινός...

⁴⁹ Privitor la problemele persuasiunii, vezi M. Detienne, *op. cit.*, p. 79. Privitor la problemele iluziei, v. P.-M. Schuhl, *Platon et l'art de son temps*, Paris, P.U.F., 1933; ed. II, 1952, p. 82 și urm.; privitor la relația cu *shiagraphia*, *ibid.*, p. 21 și urm. Privitor la vorbire și la „iluzia realului”, cf. de asemenea Detienne, *op. cit.*, p. 79.

⁵⁰ Cu privire la actul de a da și de a returna în plan verbal, v. R. Schaerer, *La question platonicienne*, ed. II, Neuchâtel, 1969, pp. 35—38, și R. Martin, *Der Logos der Dialektik*, De Gruyter, Berlin, 1965, p. 35 și urm.: „Das Geben und Nehmen des Logos als dialektisches Verhalten”.

⁵¹ *Scrisoarea VII*, 325 d.

⁵² *Scrisoarea VII*, 344 c. Platon insistă asupra aspectului *redactat* al scrierii: συγγράμματα γεγραμμένα. V. și *Phdr.*, 257 d.

⁵³ *Ibid.*, κεῖται δέ που ἐν χώρᾳ τῆ καλλιστῆ τῶν τούτου. V. și *Phdr.*, 278 c, unde prin opoziție cu filosoful „care știe ceea ce este adevărat cînd își alcătuește scrierile și care le poate veni în ajutor cînd tîgăda se abate asupra a ceea ce a scris”, logograful este acela care nu are nimic mai de preț decît compozițiile sale și scrierile sale (τὸν μὴ ἔχοντα τιμώτερα ὢν συνέθηκεν ἢ ἔγραψεν...)

⁵⁴ *Ibid.*, 344 b: ἐξέλαμψε φρόνησις ... καὶ νοῦς

⁵⁵ Vezi mai ales *Phdr.*, 257 c—258 e; 274 c—278 c. De asemenea *Prt.*, 347 d—e; *Scrisoarea VII*, 344 c—d; *Plt.*, 294 a—302 b și mai ales 297 a și urm.; *Legile*, *passim* și mai ales *IV*, 722 c—724 a.

⁶⁶ *Phdr.*, 230 e—234 c.

⁶⁷ *Ibid.*, 243 e—257 b.

⁶⁸ Expresia nu figurează ca atare în text. Platon îi preferă expresia poetico-religioasă de *palinodie* (*ibid.*, 243 b, 257 a), pentru a atesta în chip solemn că este vorba în fapt de *trei* discursuri, că primul discurs al lui Socrate nu era decît *dubletul* pastîșat al discursului lui Lysias, și că el *revine* deci asupra primului său discurs, iar prin intermediul lui, asupra celui al lui Lysias. În fond însă nu există decît două discursuri prinse într-o relație de contradicție (265 a: 'Εναντίω σου ἤστην) și într-o structură *disso-logică* care relevă opoziția retorică a elogiului și a blamului.

⁶⁹ *Phdr.*, 257 c—258 c.

⁷⁰ *Ibid.*, 258 d, 259 e; vezi de asemenea 274 b, unde figurează conceptele importante de convenanță și disconvenanță (εὐπρέπεια, ἠπρέπεια) și 277 b—d, unde sînt opuse arta și lipsa artei (τέχνη, ἀνευ τέχνης).

⁷¹ *Ibid.*, 274 e și urm.

⁷² A trata în chip absolut tema platoniciană a scrierii, înseamnă în fapt să rămi la opoziția structurală, cu totul exterioară, a lui *gegrammenon* și *legomenon*, care a fost adesea redusă la aceea dintre literă și spirit. În realitate, adică pătrunzînd în densitatea textelor, această opoziție acoperă și pregătește o alta, expusă pas cu pas de J. Derrida, opoziția dintre *două tipuri de scriere*: „concluzia din *Phaidros* este mai puțin o condamnare a scrierii în numele vorbirii actuale, cit preferința pentru un tip de scriere în raport cu altul . . .” (*La pharmacie de Platon*, în „Tel Quel”, 32/33, 1968, pp. 74—75).

⁷³ Vezi J. Derrida, *De la grammatologie*, Paris, 1967, p. 30 și *La pharmacie . . .*, pp. 74—75.

⁷⁴ *Ibid.*, 258 d.

⁷⁵ J. Derrida, *La pharmacie . . .*, p. 15.

⁷⁶ *Phdr.*, 275 a: τοῦνεντιόν εἶπας ἢ δύναται. În virtutea însăși a de nivelării platoniciene frecvente existente între utilizare și producere, folosire și invenție, personajul din mit care e regele, *maestru al utilizării*, poate să decidă în chip suveran cu privire la valoarea ambiguă a scrierii, remediu/otravă pentru memorie și știință. „În realitate, tu care ești părintele scrierii, ai spus despre ea, din slăbiciune, desigur, exact opusul a ceea ce este ea în stare să facă.” Pentru analiza acestui mit, vezi J. Derrida, *La pharmacie*.

⁶⁷ Destinația ei este de a-l face pe egipteni „mai capabili de memorie” (*ibid.*, 274 e: μνημονικωτέρους).

⁶⁸ *Ibid.*, 275 a: „ea va aduce în suflete uitarea (λήθην), în loc de a le exersa memoria (μνήμης ἀμελησιᾶ).

⁶⁹ *Ibid.*, 274 e, 275 a: nu numai remediul al *memories* (μνήμης), ci și al *rememorării* (ὕπομνήσεως), acest leac poate să se schimbe în contrariul uitării (λήθη), rememorarea anulându-se în materialitatea scrisă.

⁷⁰ *Ibid.*, 275 d.

⁷¹ *Ibid.*, 275 d: τὰ ἐκείνης ἔχοντα ἔστηκε μὲν ὡς ζῶντα.

⁷² *Ibid.*: ἐὰν δ' ἀνὴρ τι, σεμνῶς πάνυ σιγᾶ.

⁷³ *Ibid.*, 275 d: ἐν τι σημαίνει μόνον ταῦτόν ἀεί.

⁷⁴ *Ibid.*, 275 e: κυλινδεῖται μὲν πανταχοῦ πᾶς λόγος.

⁷⁵ Aceasta prin opoziție cu discursul „care însoțit de știință, se scrie în sufletul celui ce învață, este în stare să se apere singur și știe să vorbească și să tacă în fața cui trebuie (... ἐπιστήμων δὲ λέγειν τε καὶ σιγᾶν πρὸς οὐς δεῖ)”.
⁷⁶ Totul se petrece ca și cum textul ar putea fi constrins să spună ceea ce vrem noi, în timp ce textul însuși nu spune ceea ce vrea să spună, mulțumindu-se, dimpotrivă, să spună mereu același lucru.

⁷⁷ *Phdr.*, 275 e: τοῦ πατρὸς ἀεί δεῖται βοήθου. Privitor la semnificațiile deopotrivă judiciare, escatologice și retorice ale lui *βοήθεια*, precum *asistență*, *salvare* etc., vezi *Grg.*, 486 h, 511 c, 511 d, 512 d—e și *Phdr.*, 275 e—276 a, 277 a.

⁷⁸ Privitor la faptul că „logos-ul este un fiu” și că el are nevoie de „asistența tatălui său”, vezi J. Derrida, *op. cit.*, p. 15.

⁷⁹ *Ibid.*, 276 d. Cu privire la *Adonii*, sărbători ale sexualității „sălbatică” și licențioase, în care seceta și sterilitatea se întinsec în ceremonialul unei „anti-agriculturi”, precum și cu privire la codul religios și vegetal care prezidează în Grecia sistemul general al feminității și sexualității, vezi opera lui M. Detienne, *Les jardins d'Adonis. La mythologie des aromates en Grèce*, Paris, Gallimard, 1972, mai ales pp. 187—226.

⁸⁰ *Ibid.*, 276 d: „el va semăna și va scrie ca simplă distracție (παιδιᾶς χάριν σπερεῖ τε καὶ γράφει)”.
⁸¹ *Ibid.*, 276 c: „Fără să se implice în chip serios, el va scrie pe apă aceste lucruri...”

⁸² Vezi mai sus, partea 1, cap. II, *Arhaismul estetic ...* [în *Le renversement platonicien ...*].
⁸³ V. *Scrisoarea VII*, 344 c.

⁸⁴ V. *Phdr.*, 276 a–b, unde toate imaginile (a planta și a semăna, semințe și recolte) se rînduiesc în jurul temei *creșterea cea bună*. Este de remarcat că Platon reia o foarte veche asimilare a cuvîntului cu viețuitoarea și planta. Vezi în acest sens M. Detienne, *Les maîtres de vérité*, p. 54: „cuvîntul este . . . un lucru viu, o realitate naturală care se înalță și crește” și p. 55: „cuvîntul este pur și simplu conceput ca o realitate naturală, ca o parte din *physis*. *Logos*-ul cuiva poate crește, așa cum poate să și descrească și să piară . . . ; cuvîntul este totdeauna supus legilor *physis*-ului, fecundității și sterilității ființelor vii”. Trebuie însă remarcat de asemenea că la Platon metafora se modifică și nu mai are în vedere cuvîntul poetic care laudă și asigură creșterea gloriei, deci cuvîntul care *face să fie ceea ce spune*, ci cuvîntul filosofic, care instruește și produce creșterea științei, *spunînd ceea ce este*.

⁸⁵ *Phdr.*, 276 a.

⁸⁶ Printr-o transformare diferită, metaforica semnalului și a însămințării, care apare în *Phaidros*, va fi prelungită în *Theaitetos*, prin aceea a obstetricului și moșitului. Însă și în *Theaitetos*, tot noțiunile de fertilitate și sterilitate sînt cele care permit o repartizare a sufletelor în suflete fecunde (150 d–151 a), avortate (150 e) și sterile (151 b), potrivit metodei de clasare *eidetice*, recomandate în *Phaidros* (271 d: ἀνάγκη εἰδέναι ψυχὴ δσα εἶδη ἔχει), și anterioară oricărei „psychagogii” (261 a, 271 c).

⁸⁷ Vezi *Sph.*, 263 e, unde gîndirea și limbajul sînt identificate. Singura diferență constă în faptul că gîndirea este „un dialog interior al sufletului cu el însuși, care se realizează fără cuvînt (ἐντὸς τῆς ψυχῆς πρὸς αὐτὴν διάλογος ἄνευ φωνῆς γιγνόμενος)” V. de asemenea *Th.*, 190 a, unde *doxa* este definită și ca „limbaj care nu se adresează pe o cale vocală altuia, ci în chip tăcut sie însuși”.

⁸⁸ *Phdr.*, 234 e.

⁸⁹ *Ibid.*, 278 e.

⁹⁰ *Ibid.*, 278 d–e: ἄνω κίτω στρέφων ἐν χρόνῳ, πρὸς ἄλληλα κολλῶν τε καὶ ἀφαιρῶν. V. și *Mx.*, 236 b: συγκολλῶσα.

⁹¹ *Ibid.*, 278 d.

⁹² *Ibid.*, 235 a: τῷ γὰρ ῥητορικῷ αὐτοῦ μόνῳ τὸν νοῦν προσεῖχον.

⁹³ Această lege retorică a discursului „continuu” este foarte diferită de legea dialectică a discursului „înlanțuit” sau „incruciat”. Acelei συνέχεια din *Phaidros* va fi potrivit să i se opună συμπλοκή din *Sofistul*.

⁹⁴ *Phdr.*, 259 e.

⁹⁵ *Ibid.*, 259 e.

⁹⁶ *Ibid.*, 234 e.

⁹⁷ *Ibid.*, 236 a.

⁹⁸ Se știe că în *Phaidros* (270 d–271 a-b), fără îndoială prin considerația provizorie acordată lui Isocrate (278 e și urm.) și deopotrivă în *Gorgias* (480 a), Platon rezervă drepturi pentru o retorică autentică, *τέχνη ῥητορικῆ*.

⁹⁹ Ceea ce este urât nu este faptul de a scrie, ci de a scrie urât, adică fără *techné*. V. *Phdr.*, 258 d.

¹⁰⁰ V. mai sus partea 1, cap. II, *Arhaismul estetic*.

¹⁰¹ În termeni moderni, ar fi vorba de aici „discursul opac” prin opoziție cu „discursul transparent”. Vezi T. Todorov, *Littérature et signification*, Paris, Larousse, 1967, p. 102.

¹⁰² V. *Phdr.*, 264 b. Scriitorul scrie „talmeș-balmeș” (*χούδην*); el scrie cuvântul care îi vine (*τὸ ἐπίδν*), „el așază cuvintele unele după altele” (*ἐφεξῆς παρ’ ἄλληλα ἔθηκεν*); alteori el apucă subiectul de la coadă spre cap, „înotînd de-a-îndoaselea” (*ibid.*, 264 a); asta cînd nu se întimplă să adopte, de o manieră cvasi-„molierescă”, o ordine a cuvintelor total „indiferentă” (*ibid.*, 264 d–e), deci total „intersanjabilă” ca în exemplul epitafului lui Midas (264 d), ale cărui elemente pot fi deplasate după bunul plac. Pentru a relua distincția stabilită mai înainte între *εὐρεσις* și *διάθεσις* (286 a), ordinea discursului retoric este o ordine a *dispunerii*, și nu a *invenției*.

¹⁰³ V. *Phdr.*, 275 a: *ὑπομνήσεως*.

¹⁰⁴ V. *Plt.*, 295 c–e.

¹⁰⁵ V. *Phd.*, 73 c–d, 74 e–75 e și mai ales 76 a: *καὶ ἡ μάθησις ἀνάμνησις ἔν εἴη*. V. de asemenea 73 c: [*ἐπιστήμην*]... ἀνάμνησιν εἶναι. V. deopotrivă *Phdr.*, 247 c și 249 c; *Men.*, 85 c–86 b.

¹⁰⁶ Vezi Ch. Mugler, *Platon et la recherche mathématique de son époque*, Strassbourg-Zürich, Heitz, 1948, p. 359 și urm.

¹⁰⁷ *Ibid.*, p. 375.

¹⁰⁸ *Phdr.*, 276 d. Aceste note (însemnări) sînt redactate pentru uzul personal, ca remediu pentru „uituca bătrînețe”. V. și *Scrisoarea VII*, 344 d.

¹⁰⁹ *Plt.*, 295 c. Medicul „redactează prescripții” (*ὑπομνήματα γράφειν*). V. și 296 b și urm.

¹¹⁰ *Ibid.*, 294 d–295 a.

¹¹¹ *Ibid.*, 295 a–b.

¹¹² *Ibid.*, 294 e: δεῖν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ ἐπὶ πολλοὺς ... ποιεῖσθαι τάξιν.

¹¹³ V. *Legile*, IV, 719 e–723 e. Distincția între preambul și lege este *fondată pe model medical* și răspunde, metaforic vorbind, celor două tipuri de medicină, medicina liberală, care convinge și medicina de speță joasă, care constrânge.

¹¹⁴ Prin opoziție cu discursurile realizate prin tehnică dialectică, care, „apucând sufletul potrivit, seamănă și răsădește în el discursuri însoțite de cunoaștere” (*Phdr.*, 276 e).

¹¹⁵ V. *Phdr.*, 277 e; *Cra.*, 338 b–c: “Ὄνομα ἄρα διδασκαλικὸν τί ἐστὶν ὄργανον καὶ διακριτικὸν τῆς οὐσίας.

¹¹⁶ *Ibid.*, 278 c.

¹¹⁷ *Ibid.*

¹¹⁸ *Ibid.*

¹¹⁹ *Ibid.*, 278 d.

¹²⁰ *Ibid.*, 278 e.

¹²¹ *Ibid.*, 278 a.

¹²² *Ibid.*, 276 a: „Vorbești oare de discursul celui care știe, discurs viu și însuflețit, față de care discursul scris se constituie ca un simulacru?”

¹²³ Opoziția literă-spirit, aplicată la aceea a scrierii și vorbirii la Platon, este deci improprie. V. cu privire la acest subiect R. Schaerer, *La question platonicienne*, Paris, Vrin, 1969, p. 38: „... .. *logos*-ul este viu și se opune literei, care este moartă. *Dialogurile* ca atare nu sînt decît expresia împietrită a *logos*-ului”.

¹²⁴ Cu privire la expresia ἐς μέσον, vezi J.-P. Vernant, *Les origines*, p. 45 și *Mythe et pensée*, pp. 168–169. Cu privire la utilizarea acestei expresii de către Platon într-un sens filosofic, v. *Cra.*, 484 c.

¹²⁵ Mai general vorbind, e cazul să se revizuiască *discriminarea* platoniciană bine fixată, între filosofie și sofisti. Cu privire la *reabilitarea* filosofică a sofisticii și elucidarea sofistică a filosofiei, vezi G. Dupréel, *Les sophistes*, Neuchâtel, 1948; M. Untersteiner, *I sophisti*, Milano, 1948, reedit. 1967. Vezi de asemenea Cl. Ramnoux, *Nouvelle réhabilitation des Sophistes*, în *Études présocratiques*, Paris, Klincksieck, 1970.

¹²⁶ Vezi *Tht.*, 206 a; *Cra.*, 424 c–d, 434 b; *Plt.*, 285 c; *Phlb.*, 18 c.

¹²⁷ Vezi *Prt.*, 325 e și urm.

¹²⁸ *Cra.*, 424 d–e: τὰ στοιχεῖα. V. de asemenea *Tht.*, 203 b; *Phlb.*, 18 b–c. Sensul „metaforei” gramatice platoniene ca *metaforă*

a ordinii a fost bine pusă în evidență de J. Derrida (*op. cit.*, p. 85), însă dacă este adevărat că „nu trebuie să luăm literele à la lettre” (*ibid.*, p. 83), trebuie atunci să urmăim, atât în privința sensului cât și à la lettre, adică în toate sensurile lor, paradigmele de grammată.

¹²⁹ Democrit, Diels, *Fgte. d. Vors.*, 54, 28: τὰ πρῶτα στοιχεῖα ἄτομοι καὶ κενόν

¹³⁰ Lucretius, *De rerum natura*, I,

v. 824: „Multa elementa vides multis communia verbis,

v. 826: „Tantum elementa queunt permutatio ordine solo.

v. 912–914: „Quo pacto verba quoque ipsa

Inter se paulo mutatis sunt elementis,

Cum ligna atque ignes distincta voce vocemus”.

¹³¹ Vezi H. Diels, *Elementum. Eine Vorarbeit zum griechischen und lateinischen Thesaurus*, Leipzig, 1899. V. de asemenea W. Burkert, ΣΤΟΙΧΕΙΟΝ, *Eine semasiologische Studie*, în „Philologus”, Bd. 103, 1959, pp. 167–197.

¹³² *Cra.*, 424 c–425 a: „Vom raporta deopotrivă elementele la lucruri... constituind astfel ceea ce poartă numele de silabe, apoi, odată reunite silabele din care sînt compuse numele și verbele, vom trece la o nouă compunere — pornind de la nume și verbe — pentru a obține acest mare și frumos ansamblu... care constituie propoziția...”.

¹³³ *Plt.*, 285 c–d: „cînd cineva este întrebat care sînt caracterile ce compun cutare sau cutare cuvînt, această cercetare are oare loc, după credința noastră, pentru a rezolva această unică problemă sau pentru a deveni un mai bun gramatic în toate problemele posibile?”

¹³⁴ Împrumutăm acest termen de la N. Chomsky pentru a da socoteală, semantic și filosofic, de acel γίνεσθαι platonician. Pentru o definiție a „gramaticii generative” cu care gramatica platoniciană are puncte comune, a se vedea N. Chomsky, *La nature formelle du langage*, în *La linguistique cartésienne*, Paris, Le Seuil, 1969, p. 139, n. 13: „Se poate spune în general că un ansamblu de reguli care definește recursiv un ansamblu infinit de obiecte dă naștere acestui ansamblu”.

¹³⁵ *Sph.*, 253 a: καὶ γὰρ ἐκείνων τὰ μὲν ἀναρμοστεῖ που πρὸς ἄλληλα, τὰ δὲ συναρμόττει.

¹³⁶ *Ibid.*, 252 b–e și mai ales 252 e: „Desigur, tocmai una dintre aceste trei ipoteze este necesară: fie că totul este apt pentru

un amestec mutual, fie că nimic nu este, fie că unele lucruri sînt apte, altele nu" (ἢ πάντα ἢ μηδὲν ἢ τὰ μὲν ἐθέλειν, τὰ δὲ μὴ συμμειγνυσθαι). V. și 254 b-c.

¹³⁷ *Ibid.*, 253 a.

¹³⁸ *Ibid.*, 253 c. V. de asemenea 254 b-c și 259 a: „ființa și altul străbat totul și se compenetrează mutual (τό τε ὄν καὶ θάτερον διὰ πάντων καὶ δι' ἀλλήλων διεληλυθότε)".

¹³⁹ V. respectiv 253 b și 253 a.

¹⁴⁰ V. mai ales 253 b-d, unde figurează termenii importanți de συμφωνεῖν, συμμειγνυσθαι, διαίρεσις, διαιρεῖσθαι.

¹⁴¹ Vezi P.-M. Schuhl, *Essai, op. cit.*, p. 25.

(Henri Joly, cap. *L'écriture et la parole*, din *Le renversement platonicien. Logos, episteme, polis*, Vrin, Paris, 1974, pp. 111-127)

PHAIDROS

[sau *Despre frumos*: dialog etic]

SOCRATE PHAIDROS

SOCRATE Încotro, dragul meu Phaidros¹, și de unde vii?² 227 a

PHAIDROS Vin de la Lysias³, fiul lui Cephalos, și merg să mă plimb în afara zidurilor; la Lysias, am stat jos de azi dimineață ore întregi nemișcat⁴. Iar dacă e să dau crezare prietenului nostru Acumenos⁵, sînt mai înviorătoare plimbările pe drumul mare decît cele pe sub porticuri. b

SOCRATE Nimic mai adevărat, prietene. Înțeleg așadar că Lysias se află în cetate.

PHAIDROS Așa este; e la Epicrates⁶, chiar în casa de colo, a lui Morychos, vecină cu templul Olimpi-anului.

SOCRATE Și ce-ați făcut acolo? De bună seamă că Lysias v-a ospătat cu discursuri.

PHAIDROS Vei afla ce am făcut dacă, însoțindu-mă, îți ici răgazul să mă asculți.

SOCRATE Mai încape vorbă? Oare nu mă crezi că, vorba lui Pindar, „este mai presus de orice ocupație”⁷ să asculte cum v-ați petrecut timpul, tu și Lysias?

PHAIDROS Atunci să mergem. c

SOCRATE Iar tu vorbește, rogu-te.

PHAIDROS O fac bucuros, Socrate, căci ce vei auzi te privește din plin. Nu prea știu bine cum, ne-am pomenit vorbind despre iubire⁸. Ei bine, Lysias a descris seducerea unui băiețandru de toată frumusețea, însă nu de către un îndrăgostit, ci — și tocmai aici și-a dovedit toată iscusința — el susține că se cuvine să cedezi celui care nu te iubește, mai degrabă decît celui îndrăgostit⁹.

SOCRATE Strașnic om! Măcar de-ar fi scris că trebuie să-l preferi pe sărac bogatului, pe unul bătrîn în fața unuia tînăr, ca să nu mai pomenesc de cite alte neajunsuri care mă apasă pe mine și pe mulți d

alții ca mine. Oricum, asemenea demonstrații n-ar fi numai subtile, ci s-ar dovedi și foarte folositoare obștei. În ce mă privește, am dorit atît de mult să te ascult, încît de-ar fi să-ți faci plimbarea luînd drumul pînă la Megara¹⁰ și, după cum cere Herodicos¹¹, odată ajuns acolo să faci calea întoarsă, ei bine, nici atunci nu m-aș despărți de tine!

228 a PHAIDROS Cum adică, prea bunul meu Socrate? Crezi că eu, un nepriceput, aș putea povesti, din ce mi-a rămas mie în minte și fără să-l fac de rîs pe autorul ei, o operă care lui Lysias, cel mai înzestrăt scriitor din zilele noastre, i-a cerut atît amar de vreme și de studiu? Nu sînt defel în stare de o asemenea ispravă, și totuși mi-aș dori-o mai mult decît orice bogăție.

SOCRATE Phaidros, Phaidros! Dacă eu nu-l cunosc pe Phaidros, înseamnă că nu mai știu cine sînt nici eu însumi! Din fericire însă lucrurile nu stau așa. Știu bine că, ascultînd un discurs al lui Lysias, Phaidros nu s-a mulțumit să-l audă o singură dată, ci revenind iar și iar asupra lui i-a cerut lui Lysias să vorbească din nou, lucru pe care acesta l-a și făcut cu mare grabă. Însă lui Phaidros, nici asta nu i-a fost de ajuns: luînd sulul pe care era scris discursul, el a parcurs încă o dată acele părți pe care dorea cel mai mult să le revadă, apoi, istovit de această îndelungă și sătul de locul pe care de cu ziuă stătuse întruna, a plecat să dea o raită, și-mi pare — pe Ciine!¹² — că dacă nu e prea lung, el știe acum discursul pe de rost. Iar dacă a plecat să se plimbe în afara cetății, el a făcut-o cu gîndul de a-l exersa recitîndu-l. Iată însă că a întîlnit pe cineva a cărui bolnăvicioasă pasiune este de a asculta discursuri¹³ și, văzîndu-l, s-a bucurat că are cu cine împărtăși delirul său corybantic¹⁴; l-a îmbiat deci să facă drumul împreună. Dar iată că atunci cînd cel împătimit de discursuri i-a cerut să vorbească, el a început să facă nazuri, ca și cum nu asta i-ar fi fost dorința! Or, de fapt, de nu te-ai învoi să îl ascuți, el ar fi fugat, în cele din urmă, chiar să te silească. Așadar, Phaidros,

cere-i acestui om să facă de pe acum ceea ce nu va întârzia să facă de îndată.

PHAIDROS Dacă-i așa, cel mai bun lucru pentru mine e să vorbesc cum pot, de vreme ce nu pari dispus în nici un chip să te desparți de mine mai înainte de a mă auzi vorbind, indiferent de felul în care aș face-o.

SOCRATE Întocmai precum spui.

PHAIDROS Voi face deci așa cum vrei. Însă adevărul adevărat, Socrate, este că nu am învățat discursul pe de rost. Totuși, cît privește sensul general, am să-ți povestesc, urmînd principalele părți ale discursului, aproape tot ce a spus Lysias despre deosebirea care există între cel ce iubește și cel ce nu iubește — și am să încep cu primul punct.

SOCRATE Dar mai întîi, iubit prieten, îmi vei arăta ce ții ascuns în mîna stîngă, sub manta. Ceva îmi spune că ai acolo chiar discursul. Și de-i așa, avîndu-l noi aici chiar pe Lysias, ia seama bine că oîcît de tare te-aș iubi, nu-mi prea convine să te folosești de mine pentru a-ți încerca talentul. Haide, arată odată ce-i de arătat!

PHAIDROS Bine, gata! Mi-ai năruit speranța de a-ți încerca puterile în fața ta! Spune-mi unde vrei să mergem și să ne așezăm pentru a citi.

SOCRATE Să ieșim de pe drum și s-o apucăm de-a lîngul rîului Ilisos¹⁵. Și unde vei socoti că am dat peste un loc de tihnă, ne vom așeza.

PHAIDROS Aș zice că s-a nimerit tocmai bine să flu desculț! Cît despre tine, asta ți-e obiceiul¹⁶. Astfel că numai bine vom merge, udîndu-ne picioarele, pe unde apa e mai mică. Și nu va fi deloc neplăcut, în mîna amiază, pe arșița verii.

SOCRATE Atunci să mergem, iar tu ai grijă să afli locul unde să ne putem așeza.

PHAIDROS Vezi platanul uriaș de colo?

SOCRATE Ce-i cu el?

PHAIDROS Acolo e umbră, vîntul adie încetîșor, avem iarbă ca să ne putem așeza și, dacă ne place, să ne întindem.

SOCRATE Haide atunci!

PHAIDROS Spune-mi, Socrate, nu de aici de undeva, de pe malul râului Ilisos, se zice că Boreas ar fi răpit-o pe Oreithyia?¹⁷ <Sau de pe colina lui Arcs? Legenda pomenește parcă și de acel loc, spunând că nu de aici a fost ea răpită>.

SOCRATE Într-adevăr, așa spune legenda.

PHAIDROS Deci acesta să fie locul? Apa are aici un farmec aparte, e atât de limpede și străvezie, iar malurile par anume făcute pentru hîrjoana fetelor.

c SOCRATE Nu e acesta, ci cel de mai jos, cam la două-trei stadii¹⁸ de aici, unde treci râul către sanctuarul închinat Agrei¹⁹; tot pe acolo se află și un altar al lui Boreas.

PHAIDROS Nu l-am văzut niciodată. Însă pe Zeus, spune-mi, Socrate: tu dai crezare acestei povești?

d SOCRATE De nu i-aș da crezare, așa cum nu-i dau cărturarii²⁰, nu aș fi omul care sînt²¹; judecînd ca ei, aș spune deci că, pe cînd se juca cu Pharmaceia, Boreas a făcut-o pe Oreithyia, cu suflarea lui, să alunece pe stîncile din preajmă și că, murind astfel, s-a născut și legenda răpirii ei de către Boreas. Eu e unul, Phaidros, cred că astfel de dezlegări își au farmecul lor. Însă, pentru atari isprăvi, e nevoie de tare multă iscusință și trudă; și nici nu se poate spune că devii fericit pentru simplul fapt că, în urma lor, te vezi obligat să modifizi imaginea Hippocentaurilor, iar apoi pe cea a Himerei; ca să nu mai vorbim de șirul nesfîrșit al celorlalte creaturi de soiul acesta, e de Gorgone și Pegași, și de mulțimea și ciudățenia altor plăsmuiri nemaiauzite și monștri care mai de care mai deșuchiați. Dacă, nedînd crezare acestor povești, te-apuci — pe temeiul unei științe destul de grosolane — să faci din fiecă faptură închipuită una care să pară adevărată vei risipi o groază de vreme. Or, eu unul nu-mi pot pierde vremea cu astfel de lucruri și am să-ți spun și de ce, prietene: nu sînt încă în stare, așa cum o cere porunca delfică, să mă cunosc pe mine însumi. Neștiutor deci în ce mă privește aș fi de rîsul lumii să încep a căuta înțelesul celor străine de mine. Drept care, fără să-mi bat capul cu aceste povești, iau de bun tot ce ne învață tradiția și, după

cum spuneam, nu pe ele le cercetez, ci pe mine însumi. Sînt oare o sălbăticiune mai încleștă și mai închipuită decît înfumuratul Typhon?²² Sau sînt o viețuitoare de rind, cu mult mai blîndă și mai simplă decît el, căreia i-a fost de la natură hărăzit să se împărtășească din cine știe ce soartă zeiască, dar neatinsă de fumul vreunei măriri? Dar ia spune, prietene, nu acesta este copacul la care voiai să ajungem?

PHAIROS Ba chiar acesta.

SOCRATE Pe Hera! Ce minunat loc de popas! Platanul acesta, ce înalt e și cît de măreț fși întinde crengile jur-împrejur! Iar alături, ce mîndru se înalță celălalt copac!²³ Și cît de umbros! E tot numai floare și cît parfum răspîndește în preajmă-i! Privește apoi izvorul acesta minunat care se strecoară pe sub platan, cu apa lui căreia îi simți răcoarea abia atîngînd-o cu piciorul! Chipurile sculptate de fecioare și statuile acestea de zei ne spun că izvorul e închinat nimfelor și lui Acheloos²⁴. Simți apoi cît de lesne poți respira aici? Cît de cotropitoare e dulceața aerului? Ascultă, e cîntecul limpede al verii care își place urechea la coruri de greieri. Însă iarba, mai cu seamă iarba are un farmec nespus. Abia simți cum urecă locul pe care crește și ce bine îți așterni capul în ea cînd te întinzi. Ai fost cea mai minunată călăuză pentru un străin, iubite Phaidros!²⁵

PHAIROS Iar tu, minunat prieten, s-ar zice că ești cel mai ciudat dintre oameni. Întocmai cum spui, lași impresia unui străin pe care îl călăuzești și nicidecum a unuia din partea locului. E limpede că din cetate nu ți se prea întîmplă să pleci vreodată pentru a călători;²⁶ dar nici măcar în afara zidurilor se pare că nu ieși!

SOCRATE Mă vei ierta, prietene! Fapt e că îmi place să învăț. Or cîmpul și copacii nu vor să-mi fie dascăli, în vreme ce în cetate oamenii mă învață cu adevărat. Dar tu, se pare, ai găsit leacul vrăjit prin care să mă faci să ies. Mă simt ca animalele lihnite pe care le mîni fluturîndu-le sub nas o ramură înverzită sau vreun fruct; așa și tu, îmi întinzi discursuri bucată cu bucată și s-ar zice că ai să mă plimbi astfel

e prin toată Atica sau mai știu eu pe unde ți-o fi voia. Acum însă, de vreme ce-am ajuns aici, socot că cel mai nimerit e să mă lungesc pe iarbă. Iar tu, așază-te cum crezi că ți-e mai bine pentru a putea citi — și-apoi începe.

PHAIDROS Atunci ascultă.

„Ai aflat cum stau lucrurile cu mine și ai auzit de asemenea ce gîndesc despre avantajele pe care le putem obține de aici. Faptul că nu sînt îndrăgostit de tine cred că nu poate constitui un motiv pentru ca
231 a ceea ce-ți cer să suferi un refuz. Căci cei despre care-ți vorbeam, odată ce dorința li se va fi potolit, ajung să regrete lucrurile bune pe care le-au făcut; pe cînd ceilalți nu ajung niciodată s-o facă. Nu îmboldiți de vreo nevoie, ci cu mintea liberă de orice constrîngere, ei chibzuiesc cît mai bine care le sînt interesele și fac lucrurile bune conștienți fiind de ce anume le stă în putere. Mai ține seama de încă un lucru: cei ce iubesc pun pe seama iubirii acesteia atît felul neyrednic în care s-au îngrijit de treburile lor, cît și lucrurile
b de bine pe care le-au făcut; și mai gîndindu-se și la truda care a însoțit toate acestea, ei socotesc că și-au plătit cu vîrf și îndesat tot ce le datorau iubiților. În schimb, cei ce nu iubesc nu au să invoce un atare motiv nici pentru faptul de a-și fi neglijat treburile, nici pentru a pune la socoteală caznele trăite, nici pentru a incrimina neînțelegerile cu familia. Așa încît, odată înlăturate aceste neajunsuri, nu-ți rămîne decît să fii gata de a săvîrși ceea ce ei socotesc că le-ar face
c plăcere. Mai ia apoi aminte la un lucru: să presupunem că cei ce iubesc trebuie ținuți la mare cînstă, dat fiind că, declară ei, își îndrăgesc iubiții cum nu se poate mai mult și sînt gata, prin vorbe și faptă, să devină nesuferiți altora pentru a fi pe plac celor pe care-i îndrăgesc; or, putem lesne afla dacă ei spun adevărul: pe cei care le-au devenit iubiți de curînd, ei îi vor pune mai presus decît pe ceilalți și e limpede că dacă noii iubiți ar voi-o, ei nus-ar da în
d lături să le facă celorlalți rău. Și atunci, ce senș ar avea să oferi atît de mult unui om atins de un necăz pe care cunoscîndu-l oricine s-ar grăbi să facă totul

pentru a-l îndepărta de sine? Dealtminteri, ei înșiși recunosc că mai degrabă sînt smintiți decît întregi la minte, că știu prea bine că judecata li s-a tulburat, dar că, nu pot face nimic pentru a fi stăpîni pe ei; cum deci, venindu-le mintea la cap, ar mai putea socoti drept bune lucrurile la care năzuiesc cînd sînt într-o asemenea stare? Și încă ceva: dacă, dintre cei ce iubesc, ai vrea să-l alegi pe cel care iubește mai mult, atunci alegerea ta s-ar îndrepta doar spre o mîna de oameni. În schimb, dacă dintre ceilalți oameni, ai vrea să-l alegi pe cel mai util, vei avea de ales dintr-o mare mulțime. Astfel încît, poți avea mult mai multă speranță că printre aceștia mulți vei avea norocul să se afle cel care-ți merită iubirea.

Să spunem apoi că ți-ar fi teamă, gîndindu-te la legea existentă²⁷, să nu te afle lumea și numele să nu-ți fie acoperit de rușine. Or, cei ce iubesc par înclinați să creadă că în ochii celorlalți ei sînt la fel de demni de invidie pe cît sînt în propriii lor ochi. Ei ard de nerăbdarea de a vorbi și, plini de vanitate, vor să arate tuturor că nu s-au ostenit zadarnic. În schimb, cei care nu iubesc, fiind stăpîni pe ei, aleg cu-adevărat lucrul de preț și nu considerația de care s-ar bucura în ochii lumii. Mai ține seama de un lucru: pe cei care iubesc îi cunosc o mulțime de oameni; ei sînt văzuți urmindu-și pas cu pas iubiții, lucru pe care-l fac aproape fără încetare. Și, fiind văzuți cum stau de vorbă, se presupune că dorința de a fi cîștigat intimitatea celui-lalt s-a împlinit sau e pe cale să se îplinească. În schimb, pe cei ce nu iubesc lumea nu îi ține de rău văzîndu-i împreună, de vreme ce prietenia sau simpla plăcere te îndeamnă să vorbești cu altul. Și încă ceva: dacă în mintea ta se înfiripă teama că iubirea nu e făcută pentru a dura, ai să spui oare atunci că, dintr-un motiv sau altul, neputînd să vă puneți de acord, nenorocirea care va surveni ar fi aceeași pentru amîndoi, în timp ce, dacă tu renunți la tot ce-ți pare mai de preț, doar tu vei fi cel păgubit? Atunci, tocmai de cei care iubesc e cazul să te temi, căci la tot pasul îi supără ceva și socotesc că toate cîte se petrec îi vatămă pe ei. Din aceeași pricină nu suferă pe nimeni

în preajma celor pe care îi iubesc; ei se tem ca cei bogați să nu îi întrecă prin averea lor, cei cultivați să nu le fie mai presus prin strălucirea minții lor. Și dacă cineva se întâmplă să aibă o altă calitate, se vor feri de fiecare dată să fie confrunțați cu ea. Convingându-te să te faci urit de toți aceștia, ei te condamnă să trăiești pustiul celor fără de prieteni. Dacă însă te ai pe tine în vedere și ai mai multă minte decât au oamenii aceștia, atunci tocmai de ei va trebui să te desparți. Cine, dimpotrivă, și-a atins țelul fără să iubească, obținând ceea ce își dorea prin meritul său doar, nu îi va pizmui pe cei care îți sînt prieteni. Mai degrabă el va urî pe-acei care vor refuza să-ți fie și va socoti că e disprețuit de-aceștia, în vreme ce în prietenii tăi va vedea o binecuvîntare. Așa încît poți foarte bine să te-astepti ca din situația unuia ca el să apară nu ură, ci doar prietenie.

Și încă ceva: mulți dintre îndrăgostiți doresc în primul rînd trupul celui iubit, iar firea lui și toate cîte țin de ființa lui intimă le sînt necunoscute. Drept care, ei nu știu să spună dacă mai năzuiesc la prietenia celuilalt, din clipa în care dorința se va fi stins în ei. Pe cînd cei care nu iubesc, mai înainte de a ajunge la intimitatea celuilalt, i-au cîștigat prietenia. E deci puțin probabil ca plăcerea, odată cunoscută, să îi skiască prieteniei forța; dimpotrivă, această prietenie rămîne ca o garanție a trecutului față de toate cîte stau să vină. Și încă ceva: îți e dat să devii mai bun încrezîndu-te în mine și nu într-un îndrăgostit. Căci îndrăgostiții, uneori în răspăr cu ce este mai de preț în tine, ajung să-ți laude vorbele și faptele, fie din teama de a nu se face urîți, fie pentru că dorința le întunecă judecata. Căci acesta e felul în care se manifestă iubirea: nereușitele, cărora ceilalți nu le dau mare importanță, ea le transformă, în ochii îndrăgostiților, în prilej de adîncă mîhnire; iar reușitele care de abia dacă pot stîrni o bucurie devin, pentru ei, prilej de exaltare. Îmi pare, de aceea, că cei ce sînt iubii nu de pizmă, ci de milă trebuie să aibă parte. Dacă, dimpotrivă te vei încrede în mine, intimitatea noastră nu va sluji doar plăcerii de o clipă, ci, deopo-

trivă, la tot ce îți poate sluji în viitor. Nefiind sclavul iubirii, ci știind să-mi fiu stăpîn, fleacurile nu pot stîrni în mine mîinii nemăsurate; și, dimpotrivă, pricini grave abia de vor lăsa în mine umbra unei supărări. Greșelile făcute fără voie sînt gata să le iert și, iarăși, pe cele săvîrșite cu bună știință încerc să le înlătur. Tot atîtea semne, deci, pentru o prietenie menită să dureze. Dacă, totuși, îți vine în minte gîndul că, văduvită de dragoste, prietenia mare nu se poate naște, atunci se cuvine să-ți spui că puțin ne-ar păsa de liii noștri, de tații și mamele noastre, că n-am avea prieteni credincioși, dat fiind că de nici unii nu se leagă iubirea pătimașă, ci alt fel de relații.

Mai ține seama de un lucru: dacă bunăvoința ta trebuie să se îndrepte spre aceia care ți-o cer mai înfocat, atunci, în orice altă împrejurare, s-ar cuveni să-i ferecești pe cei sărmani, și nu pe cei de soi ales, căci scăpîndu-i de necazuri cumplite, recunoștința acestora va fi cum nu se poate mai mare. Tot astfel, la masa ta, nu pe prieteni merită să îi inviți, ci cerșetorii și pe cei care-i roade pofta de-a se ghiftui. Aceștia te vor îndrăgi nespuse, îți vor călca cu toții pe urme, la poartă o să-ți stea de strajă, vor ști să îți arate că mor de bucurie, recunoștință îți vor purta fără de margini, iar bine-ți vor ura cu carul. Dar poate se cuvine ca bunăvoința ta să se îndrepte nu spre aceia care-o cer mai îndirjit, ci spre aceia care sînt în stare să îi răspundă pe potrivă; nu spre aceia care se întîmplă să fie îndrăgostiți, ci spre aceia care merită iubirea; nu spre aceia care se vor bucura de frăgezimea vîrstei tale, ci spre aceia care, îmbătrînind cu tine, vor împărți cu tine bunurile lor; nu spre aceia care, atingîndu-și țelul, se vor fâli cu reușita lor, ci spre aceia care vor pune, sfielnici, mai presus tăcerea; nu spre aceia al căror zel se stinge în scurtă vreme, ci spre aceia care îți vor fi, statornic, prieteni de o viață; nu spre aceia care, ajunși la capătul dorinței, vor căuta pretextul despărțirii, ci spre aceia care se vor arăta în adevărata lumină a virtuții lor, tocmai din clipa în care farmecul tinereții se va fi stins în tine. Păstrează deci bine în minte cuvintele mele și chibzuiește asupra lucrului

acesta : cei ce iubesc nu scapă de mustrarea prietenilor, căci purtarea lor ei o socotesc urită, în schimb, celor care nu iubesc nimeni din preajmă nu le-a reproșat vreodată că treburile lor suferă din pricina vieții pe care o duc.

Mă vei întreba, poate, dacă îndemnul meu e de-a te dărui oricui vine spre tine lipsit de patima iubirii. Eu unul cred că nici măcar cel îndrăgostit de tine nu te-ar împinge să gîndești astfel cu privire la toți cîți te iubesc : căci, pentru cine ar chibzui bine lucrul n-ar mai merita aceeași recunoștință și nici tu nu te-ai mai putea feri atît de lesne de ceilalți. Or, din această legătură, nici unul dintre voi nu trebuie să aibă ceva de pierdut, ci, dimpotrivă, amîndoi de cîștigat. Socot că ce ți-am spus ajunge. Dacă totuși regreți că am lăsat ceva deoparte (poate gîndești că am făcut-o), atunci întreabă !”

Cum ți se pare discursul, Socrate? Nu crezi că totul, aici, dar mai cu seamă limba, este o minunăție?

SOCRATE E de-a dreptul daimonic, prietene ! Sînt pur și simplu tulburat. Și pun pe seama ta, Phaidros, tot ce am simțit : privindu-te, în timp ce citeai, chipul tău îmi părea că strălucește de bucuria celor rostite și, socotindu-te cu mult mai priceput decît mine în lucruri de soiul acesta, mi-am potrivit pasul după al tău și, urmîndu-te astfel, m-am pomenit împărtășindu-ți delirul bahic, cap divin !

PHAIDROS Așa deci, îți arde de glumă !

SOCRATE Am eu aerul că glumesc? Că nu sînt serios?

PHAIDROS Cîtuși de puțin, Socrate. Însă, în numele lui Zeus, chezaș al prieteniei, spune-mi rogu-te, adevărul : crezi oare că există în Grecia un altul în stare să rostească un discurs mai strălucit și cu mai mult miez despre același lucru?

SOCRATE Cum adică? Oare nu ajunge să observăm că stilul discursului e limpede și bine rotunjit, și că fiecare cuvînt a fost turnat întocmai? Sau crezi că datoria ta și a mea este să lăudăm discursul, spunînd că autorul a spus aici ce trebuia să spună? Dacă acesta e lucrul pe care trebuie să-l facem atunci,

gîndindu-mă la tine, voi conveni că este [aşa, fiindcă altminteri, în nimicnicia mea, el mi-a rămas ascuns; n-am fost atent decît la retorica discursului²⁸. Cît priveşte lucrurile care se cuveneau spuse de către autor, cred că Lysias însuşi e de părere că în punctul acesta nu a reuşit. Aşadar, Phaidros, eu socoteam — numai tu să nu ai altă părere — că Lysias a spus aceleaşi lucruri de cîte două şi trei ori, ca şi cum nu avea destulă ingeniozitate pentru a dezvolta aceeaşi temă sau, poate, pentru că o astfel de problemă nu-l interesa. Mie mi-a lăsat impresia unui tînerel care, vrînd să arate ce poate, spune aceleaşi lucruri cînd într-un fel, cînd într-altul, de fiecare dată însă exprimîndu-le fără cusur.

235 a

PHAIROS Baţi cîmpii, Socrate. Tocmai acesta e meritul cel mai de seamă al discursului: nimic din ce cuprindea subiectul şi care merita să fie spus nu a fost lăsat deoparte. Pe lîngă cele spuse de Lysias, nimeni n-ar fi în stare să mai adauge ceva sau să rostească un discurs mai cu miez.

b

SOCRATE În privinţa aceasta, mă tem că n-am să te mai pot urma. Pentru că iată, există înţelepţii din vechime, fie ei bărbaţi sau femei, care au vorbit şi au scris despre acelaşi lucru; şi dacă, vrînd să-ţi fiu pe plac, voi consimţi spuselor tale, ei îmi vor dovedi că nu am dreptate.

PHAIROS Cine sînt acei înţelepţi? Şi unde ai auzit un discurs mai reuşit decît acesta?

c

ŞOCRATE Deocamdată nu pot să spun. Dar e limpede că de la cineva am auzit, ori de la frumoasa Sappho, ori de la înţeleptul Anacreon, ori de la vreun prozator. Ce mă face să presupun una ca asta? Preaplinul inimii, divine Phaidros; simt că [aş putea spune lucruri ce nu sînt mai prejos decît acelea auzite. Că ele nu mi-au venit chiar mie în minte, ştiu bine, de vreme ce îmi cunosc ignoranţa. Cine ştie pe la ce izvoare mi-am plecat urechea, umplîndu-mă asemeni unui vas. Mi-e mintea nevoiaşă şi am uitat pînă, şi cum şi de la cine am auzit aceste lucruri²⁹.

d

PHAIROS Frumos ai mai vorbit, suflet ales! Să nu-mi spui însă nici cum, nici de la cine ai auzit aceste

lucruri, chiar de ți-aș cere-o ; în schimb, fă ceea ce ai spus că poți să faci. Ai făgăduit să vorbești mai bine, și de fel mai scurt, decît o face Lysias în paginile sale, și fără să reiei ceva din tot ce spune el. La rîndul meu, eu îți făgăduiesc să închin la Delfi, așa cum fac cei nouă arhonți, o statuă de aur în mărime naturală³⁰, și nu doar pe a mea, ci pe a ta deopotrivă.

236 a SOCRATE Ți-e mult prea mare bunătatea, Phaidros, și meriți cu adevărat să fii turnat în aur³¹, dacă înțelegi — acesta ar fi chipurile gîndul meu — că Lysias a dat greș de la un cap la altul, și că se poate, exact despre aceleași lucruri, să spui cu totul altceva. Una ca asta, îmi închipui, nu i se întîmplă nici unui biet scriitoraș. Să luăm, de pildă, subiectul de față: dacă afirmi că se cuvine să-i faci pe plac celui ce nu iubește și nu îndrăgostitului, crezi oare că renunțînd să ridici în slăvi chibzuința unuia și să condamnă rătăcirea celuilalt — adică exact ce-ți trebuie pentru teza ta — îți mai rămîne altceva de spus? Sînt de părere că argumentele de felul acesta trebuie îngăduite vorbitorului și trecute cu vederea. Iar dacă e să le judecăm nu inventivitatea lor trebuie să fie aici lăudată, ci felul în care au fost ele potrivite. În schimb, cînd e vorba de argumente care nu sînt impuse și care nu sînt lesne de găsit, tocmai găsirea, pe lîngă potrivirea lor, se cuvine a fi lăudată.

b PHAIDROS Mă învoiesc că e așa ; ce-ai spus îmi pare chibzuit, drept care voi face astfel : am să-ți cer să presupui că îndrăgostitul este mai bolnav decît acela care nu iubește ; însă în ce privește restul, dacă aduci argumente mai multe și mai convingătoare decît cele găsite de Lysias, atunci, iată, statuia ta, bătută toată în aur, să stea la Olimpia, alături de ofranda Cypselizilor³².

SOCRATE Oare chiar ai crezut, Phaidros, că l-am înfruntat pe cel care ți-e drag, vrînd să te necăjesc ? Și că pe lîngă meșteșugul lui, rostirea mea, de-aș încerca, s-ar dovedi mai măiestrită ?

c PHAIDROS Aici, prietene, iată-te la rîndu-ți încolțit³³. N-ai încotro, cum-necum trebuie să vorbești. Însă pentru a nu fi nevoiți să imităm gluma aceea

neocioplită a comedianților, care se îngînă unii pe alții luînd fiecare rolul celuilalt, ia seama și nu mă sili să rostesc la rîndul meu : „Socrate, Socrate ! Dacă eu nu-l cunosc pe Socrate, înseamnă că nu mai știu cine sînt nici eu însumi !”. Și : „Deși murea de poftă să vorbească, a început să facă nazuri”³⁴. Mai bine gîndește-te că nu plecăm de aici pînă nu-mi spui toate cite — tu singur ai mărturisit-o — le simți în tine. Iată, locul e pustiu, nu sîntem decît noi, sînt mai puternic decît tine — și mai tînăr — într-un cuvînt, „cine are urechi de auzit s-audă” și, decît silit, alege să vorbești de bună voie.

SOCRATE Dar, prea fericite Phaidros, mă voi face de ris ; eu, un oarecare, pus să vorbesc pe nepregătite alături de un scriitor atît de bun, despre aceleași lucruri ca și el !

PHAIDROS Știi ceva ? Termină odată cu nazurile ! Cred că am găsit o vorbuliță care o să te facă să vorbești.

SOCRATE N-o spune, rogu-te !

PHAIDROS Ba am s-o spun ! E vorba de un jurămint. Ei bine jur — însă pe care zeu ? pe care ? — uite, mă prind pe platanul de aici că, dacă nu-ți rostesci discursul chiar în fața copacului acesta, nici n-am să-ți mai arăt vreodată un discurs și nici n-ai să mai aflu de la mine de vreunul — oricare ar fi el și al oricui.

SOCRATE Ah, nesuferitule, nici că puteai să găsești ceva mai bun prin care să mă silești — pe mine împătimitul de discursuri³⁵ — să-ți împlinesc porunca.

PHAIDROS Haide atunci, ce mai aștepți ?

SOCRATE Nimic ; după un jurămint ca ăsta totul s-a sfîrșit. Cum m-aș putea lipsi de o hrană atît de aleasă ?

PHAIDROS Atunci vorbește !

SOCRATE Știi cum am să fac ?

PHAIDROS Cum ?

SOCRATE Am să vorbesc cu capul acoperit. În felul acesta am să scap iute de discurs și nici n-o să mă împiedic de rușinea care m-ar cuprinde, privindu-te în ochi³⁶.

d

e

237 a

PHAIDROS Ci vorbește! În rest, fă cum îți place.

b SOCRATE Veniți, voi Muze „cu glasul cristalin” — e poate firea cîntecului vostru de la care ați fost numite așa, sau poate de la neamul de liguri⁸⁷, cel iușitor de melodii? Veniți să îmi vegheați povestea pe care mă silește să o spun prea bunul meu prieten, cu gîndul că <Lysias> cel pe care-l îndrăgește și care îi apărea și pînă acuma dăruit, o să-i apară de acumi și mai mult încă.

Așadar, a fost odată un copil, un băiețandru mai degrabă, plin de gingășie. În jurul lui, roiau iubiți, o droaie. Unul dintre ei, mai viclean din fire, cu toate că nu era mai puțin îndrăgostit decît ceilalți, îl făcuse pe băiat să creadă că nu-l iubește. Și într-o zi, vrînd el să îl ademenească, a încercat să-l încredințeze. Oa trebuie să îi cedezi celui care nu iubește, mai degrabă decît celui îndrăgostit — și i-a vorbit astfel:

c „În orice lucru, copilul meu, despre care îți propui să ai o dreaptă judecată, există un singur început adevărat: trebuie să știi despre ce anume judeci, altminteri, în toate privințele, te înșeli negreșit. Cei mai mulți nu își dau seama că sînt străini de firea fiecărui lucru. Crezînd că o cunosc, nu se pun de acord de la începutul cercetării și, pe parcursul ei, plătesc aceasta, cum e și firesc, neputînd să se pună de acord nici cu ei înșiși, nici cu ceilalți. Să ne ferim deci amîndoi de a păți același lucru pentru care pe alții îi muștrăm; iar pentru că problema care ne stă în față este de a ști dacă prietenia se cuvine s-o dăruim îndrăgostitului sau, dimpotrivă, celui care nu iubește, să hotărîm, înțelegîndu-ne împreună, care este definiția iubirii și pînă unde se întinde puterea ei. Apoi, fără să pierdem o clipă din vedere ce am hotărît, și făcînd ca totul să meargă într-acolo, să cercetăm dacă a iubi este spre folosul sau spre neajunsul nostru. Că iubirea este o dorință, e limpede pentru oricine. Că cci care nu iubesc sînt doritori, la rîndul lor, de frumusețe, o știm de-asemeni. Prin ce să-l deosebim atunci pe îndrăgostit de acela care nu iubește? Trebuie să luăm aminte că în fiecare dintre noi există două principii care ne mîină și ne stăpînesc și pe care le urmăm

oriincotro ne-ar duce; unul din ele e sădit în noi
 din naștere, și anume dorința de plăceri; celălalt e
 o încredințare dobândită, și anume gândul că trebuie
 să tindem spre tot ce e mai bun. Aceste două principii
 care sălășluiesc în noi, acum trăiesc în armonie, acum
 se iau la harță; și când biruie unul, când celălalt.
 Iar când o judecată bine chibzuită e cea care ne mină
 către bine și biruie, numim această biruință — cum-
 pățare. Dimpotrivă, când o dorință ne trage în chip
 închibzuit către plăceri și ne ține în stăpînirea ei,
 această înstăpînire asupra ființei noastre primește
 numele de desfrînare. Dar desfrînarea cunoaște mai
 multe nume — ea are părți și chipuri felurite — și
 acela dintre chipuri care se lasă cel mai des văzut
 îi dă — celui ce este însemnat astfel — un nume;
 acest nume nu este nici frumos, nici nu te poți mîndri
 că îl porți. Dacă pofta de mîncare biruie celelalte
 dorințe precum și judecata care îți spune ce este
 bine, apare lăcomia, iar cel care este stăpînit de ea
 își va trage numele de-aici. Și iarăși, dacă stăpîină
 ajunge beția, mîinindu-l pe drumul ei pe cel care i-a
 căzut pradă, atunci e limpede ce nume i se va da
 acestui om. Cît despre celelalte nume asemenea ace-
 stuia și care vorbesc despre dorințe asemănătoare,
 e' clar în ce fel se potrivește să fie folosite: pornind
 de fiecare dată de la dorința care ne subjugă. De ce
 am spus toate cîte le-am spus, este, acum, destul de
 evident. Doar că rostit orice lucru devine, desigur,
 mai limpede decît dacă rămîne nerostit: dorința oarbă
 biruie judecata care ne împinge pe calea dreaptă,
 ne mină către plăcerea pe care o simți în preajma
 frumuseții și, *înlărită* apoi cu mult mai *tare* de dorințele
 cu care se înrudește în căutarea trupeștei frumuseți,
 ea iese învingătoare prin drumul ce-a deschis, după
 ce și-a luat numele chiar de la *tăria* ei — chemîndu-se
 «iubire»³⁸.

Ci spune-mi, scumpe Phaidros, nu crezi și tu —
 mie așa îmi pare — că mă inspiră un zeu?³⁹.

PHAIROS Așa-i, Socrate, parcă, altminteri decît
 îți este felul, vorba ta curge în șuvoaie.

d SOCRATE Tăcere, deci — și-ascultă. Cu-adevărat locul acesta îmi pare vizitat de zei. Drept care, dacă urmîndu-mi spusa, voi fi ades răpit de nimfe⁴⁰, să nu te minunezi. Mă simt, vorbind, foarte aproape de tonul ditirambilor.

PHAIDROS Adevăr adevărat grăiești.

SOCRATE Vina o porți, desigur, tu. Ascultă însă restul. Căci, mai știi? Inspirația mă poate părăsi în orice clipă. Dar lucrul acesta să rămînă în seama zeului, iar noi să ne întoarcem la povestea cu băiatul.

e „Ei bine, neprețuite, lucrul care ne preocupă a fost enunțat și definit și, fără să pierdem din vedere ce am stabilit, să discutăm și restul: acela care îi face pe voie îndrăgostitului — sau celui care nu iubește — la ce folos sau neajuns se poate aștepta din partea lor? Omul pe care dorința îl stăpînește și care e robit plăcerii simte nevoia să-și facă din iubit izvor de necurmată desfătare. Or, cel care e atins de boală, găsește plăcerea în tot ce nu-i stă împotriva, iar ce este mai presus ca el sau de o seamă este întîmpinat cu dușmănie. Iată de ce îndrăgostitul nu o să rabde de bună voie ca iubitul să-i fie mai presus sau de o seamă; dimpotrivă, el își dă mereu silința să-l facă pe acesta neputincios și mai sărman ca el. Iar mai sărman este neștiutorul, dacă-l compari cu învățatul, fricosul pe lîngă cel viteaz, cel care abia deschide gura pe lîngă vorbitorul priceput, un prostănac pe lîngă cel mintos. Cînd neajunsuri de acest fel, și încă altele o droaie din cîte pot să însoțească mintea sau sufletul cuiva, se nasc sau sînt sădite din capul locului în cel iubit, îndrăgostitul se bucură de ele, de bună seamă, ba chiar le și ajută să existe; altminteri, el e lipsit de plăcerea pe care are a o gusta. Și negreșit, pe cel îndrăgostit îl roade gelozia; el nu-și lasă iubitul să stea în preajma celor care, nu puțini la număr, i-ar aduce un folos, și care ar face din acesta un om desăvîrșit. Și un mare neajuns, poate că cel mai mare, el îi pricinuieste lipsindu-l de mijlocul prin care ar ajunge la suprema înțelepciune: e vorba de filosofia cea divină, de care îndrăgostitul îl ține, cu orice chip, pe iubit departe, temîndu-se că acesta nu ar mai da doi bani

239 a

b

pe el. Iată de ce el va urzi astfel încît să facă din celălalt un ignorant desăvîrșit, care să vadă totul prin ochii îndrăgostitului. Ajuns aici, iubitul îi va da îndrăgostitului suprema desfătare, dar el însuși va avea parte doar de un rău nespus. Astfel, în ce privește lucrurile minții, omul îndrăgostit e un protegitor și un tovarăș de la care nu ai nimica bun de așteptat.

Iar dacă e să ne gîndim la trup, oare în ce fel — odată ajuns stăpîn — se va îngriji de starea și de sănătatea lui acela care e nevoit să urmărească în locul binelui — plăcerea? O să-l vedem pe îndrăgostit ținîndu-se după vreun băietan molatec și nu după un flăcău bine legat, nu după unul care a crescut sub raza limpede a soarelui, ci în umbra deasă, străin de truda bărbătească și de sudoarea ei fierbinte, obișnuit cu o viață lîncedă, văduvită de vina bărbăției, împodobit, în lipsa celor dăruite doar lui de la natură, cu sulimanuri și găтели de împrumut, și făcînd toate celelalte cîte se însoțesc cu acest fel de-a fi. Pe acestea le știm prea bine și n-are rost să zăbovim mai mult asupra lor. Dar înainte de a merge mai departe vom stabili încă un lucru, nu de cea mai mică importanță. Un om al cărui trup e construit astfel, fie în război, fie în toate celelalte situații grele, stirnește în dușmani curajul, în timp ce în sufletul prietenilor lui, ba chiar și al îndrăgostiților, face să se strecoare teama.

Lucrul acesta însă, de vreme ce nu este de pus la îndoială, îl vom lăsa deoparte; acum se cuvine să spunem, gîndindu-ne la bunurile care îi aparțin celui îndrăgostit, ce folos sau neajuns îi vor aduce însoțirea cu cel îndrăgostit și puterea pe care acesta o are asupra sa. E limpede pentru oricine, dar mai cu seamă îndrăgostitul știe, că mai mult decît orice pe lume dorința sa ar fi să-și vadă iubitul văduvit de tot ce-i e mai drag, mai cu credință lui, mai sfînt. El s-ar bucura să-l vadă pe acesta lipsit de mamă, de tată, de rude și prieteni, gîndind că toți aceștia se pun în calea prea dulcele sale însoțiri și-i sînt vrăjmași. Iar dacă iubitul se întimplă să aibă bogății, fie că e vorba de aur sau de alte bunuri, îndrăgostitul nu-l va socoti nici ușor

de cucerit și nici, odată învins, lesne de ținut în mină. De unde reiese negreșit că îndrăgostitul este gelos pe bogăția iubitului și că se bucură s-o vadă dispărînd. Și iarăși, îndrăgostitul, voind să guste cît mai multă vreme dulceața tinereții celuilalt, ar dori ca acesta să fie cît mai multă vreme fără nevastă, fără copii, fără un cămin al lui.

- Există, vezi bine, rele de tot soiul, însă pesemne că
- b vreun zeu a amestecat în cele mai multe dintre ele plăcerea de o clipă. Lingușitorul, de pildă, este un monstru și o pacoste fără pereche, și totuși firea a strecurat în ființa lui un farmec care nu este al unui om de rînd. Sau o curtezană ; cîți n-o vor ocări, zicînd că aduce cu sine stricăciuni ? Și cîte alte scîrnăvii de soiul ăsta și o droaie de apucături nu se întîmplă să ne facă, pentru o clipă, mulțumiți ! Numai că îndrăgostitul nu este un neajuns de rînd pentru iubitul său, ci și neplăcut din cale-afară, nedeslipindu-se de acesta
- c nici măcar o zi. Există o vorbă veche care spune : bine nu te simți decît cu cei de vîrsta ta. Și într-adevăr, cu cel care îți este de o seamă găsești plăcerea în aceleași lucruri, iar tocmai potrivirea aceasta îmi pare că naște prietenia. Totuși, pînă și însoțirea cu cei de-o vîrstă aduce cu sine plictiseala. Se mai spune însă că lucrul făcut de nevoie este o povară, în toate și pentru toți. Or, pe lîngă nepotrivirea de vîrstă, el apare mai cu seamă cînd e vorba de îndrăgostit și de iubitul său. Dacă, vîrstnic fiind, îndrăgostitul se însoțește cu unul mai tînăr, el nu-l va părăsi de bună voie pe acesta nici zi, nici noapte. Îmboldit de silnicia
- d dorinței, el e mînat fără încetare către plăcerea de a-și vedea iubitul, de a-l auzi, de a-l atinge, de a-l simți cu toate simțurile sale ; drept care, pentru el e o desfătare să îl slujească pe acesta fără șovăire. Însă iubitul, la rîndul său, va avea oare parte de vreo consolare și plăcere ? Cum îl va împiedica îndrăgostitul — care se ține în preajma lui clipă de clipă — să nu ajungă la scîrba de pe urmă, avînd mereu sub ochi un chip părăsit de tinerețe și, de asemenea, toate celelalte beteșuguri care vin odată cu vîrsta și de care
- e te apucă sila numai ce le auzi povestite ? Ce să mai

spun cînd toate acestea le ai în față aievea și, vrînd-nevrînd, aflîndu-te în mîna celuilalt, trebuie să le înduri atingerea mereu? Și în orice împrejurare și față de oricine, iubitul este păzit și supus unor bănuieli neîntemeiate. Îi este dat apoi să audă laude umflate și nelalocul lor, și tot astfel vorbe de ocară pe care nu-ți vine să le rabzi de la unul treaz, dar mite cînd sînt și spurcăciuni, de vreme ce îndrăgostitul, îmbă-tîndu-se, rostește numai vorbe deșănțate, nerușinate toate și foarte grosolane.

Cîtă vreme iubește, îndrăgostitul e dezgustător și aduce cu șine numai neajunsuri; de îndată însă ce dragostea s-a stins, credința lui, pentru zilele ce stau să vină, dispare — pentru acele zile pe care el le invocă făgăduind de toate, cu multe rugăciuni și jurăminte, doar-doar îl va reține, în clipa aceea, pe iubit în preajma sa; iar acesta abia de-i suportă prietenia, sperînd la cine știe ce bunuri viitoare! Însă acum, cînd a venit momentul să își plătească datoria, îndrăgostitul nu mai e același; în locul dragostei și al smintelii, îl stăpînesc acum și îl îndrumă o minte chibzuită și înțelepciunea, iară schimbarea aceasta petrecută în sine, iubitului îi scapă din vedere. El vine să îi ceară răsplata pentru cele petrecute cîndva, aducîndu-i aminte toate cîte au făcut și și-au spus împreună, socotind că cel căruia îi vorbește este același ca mai înainte. Pe celălalt însă, rușinea îl împiedică să-și mărturisească schimbarea, dar nici nu știe cum să împlinească jurămintele și făgăduințele făcute la început, pe vremea cînd sminteala pusese stăpînire pe el; acum, că și-a venit în minți și e minat de cumpătare, el se păzește să ajungă iarăși cel care a fost și să-i semene, prin fapte, omului de mai înainte. Iată de ce îndrăgostitul de altă dată lasă în urma sa trecutul și, neavînd încotro, el îl lipsește pe iubit de ce i se cuvine; lucrurile își arată fața cealaltă⁴¹ și îndrăgostitul, care acum e altul, își ia frumos tăl-pășița. Acum iubitul e cel care se vede silit să umble după el, plin de mînie și invocînd zcii împotriva lui, nedîndu-și seama de la bun început că nu trebuia în ruptul capului să-i facă pe plac unuia care iubește

241 a

b

- e și care nu avea cum fi în toate mințile, ci mai degrabă unuia care nu iubește și e stăpîn pe judecata sa. Or, nefăcînd așa, nu rămîne urmă de îndoială că el se dă pe mîna unui om fără credință, ursuz, gelos, respingător, vătămător pentru bunurile sale, pentru trupul său, dar mai cu seamă pentru hrana sufletului său, decît care cu-adevărat nu este și nu va fi nicicînd, nici pentru oameni și nici pentru zei, un alt bun mai de preț. Așadar, la acestea, copile, trebuie să iei aminte; și află că prietenia celui ce iubește nu e însoțită de gînduri bune; ea e rîvnită mai degrabă a asemenea mîncării ce potolește foamea. Îndrăgostitul îl îndrăgește pe iubit, așa cum lupul îndrăgește oaia”.

Asta e, Phaidros, tot ce aveam de spus. N-ai să mă auzi vorbind mai departe, ci socotește acesta sfîrșitul cuvîntării mele.

PHAIDROS Eū credeam că abia ai ajuns la jumătate și că acum urmează să vorbești și despre cel ce nu iubește, spunînd că se cuvine ca tocmai lui să îi cedezi și arătînd apoi toate foloasele cîte se trag de aici. Ce te face să te oprești tocmai acum, Socrate?

- e SOCRATE Nu ai simțit, preafericite, că am pierdut tonul ditirambic și că am ajuns la cel al versurilor epice⁴², ba și acestea înveninate? Dacă am să-ncep să-l laud pe celălalt, oare ce crezi că am să fac? Poți fi tu sigur că nimfele, în brațele cărora m-ai aruncat cu bună știință, vor voi să mă răpească iar? Iată de ce am să spun, fără prea multă vorbă, că tuturor rețelilor pe care le-am pus în seama îndrăgostitului, le răspund, în cel ce nu iubește, tot atîtea calități. La ce bun să mai lungim vorba? S-au spus destule despre amîndoi. Cu povestea mea se va întîmpla ceea ce merită să se întîmple. Iar eu am să trec riul pînă să nu ajungî să mă silești mai crîncen încă.

PHAIDROS Să mai stăm, Socrate. Nu pleca mai înainte de-a trece arșița amiezii. Nu vezi? O clipă încă și soarele va încremeni deasupra capetelor noastre. Să mai rămînem, rogu-te, și să mai zăbovim asupra celor spuse, apoi, de îndată ce arșița s-o domoli, vom merge.

SOCRATE Asemeni unui zeu ești, Phaidros, cînd e vorba de discursuri; în privința aceasta, se-ntîmplă ceva cu-adevărat divin în ființa ta. Socot că dintre toate discursurile cîte s-au născut în timpul vieții tale, cele mai multe trebuie să-ți fie puse ție în seamă, fie că le-ai făcut tu însuși, fie că, prin nu știu ce mijloace, i-ai silit pe alții să le facă. Singur, pe thebanul Simmias⁴³ nu-l pun aici la socoteală. Altminteri, pe toți ceilalți îi întreci cu mult. Iată, îmi pare că și acum tot tu ești pricina discursului pe care-l simt născîndu-se în mine.

PHAIROS Sper că nu e vorba de o provocare la luptă. Însă cum vine asta, și despre ce discurs e vorba?

SOCRATE Tocmai mă pregăteam, prea bunul meu prieten, să trec rîul, cînd se iscă știutul semn daimonic;⁴⁴ întotdeauna el mă împiedică să implinesc ceea ce tocmai am de gînd să fac. Mi s-a părut că aud în preajmă un glas care îmi spune să nu plec mai înainte de-a ispăși ce am greșit față de zeitate. Am, ce e drept, darul de a vedea cu duhul⁴⁵ dar nu din cale-afară, ci — asemeni celor care au deprins puțină carte — atîta doar cît am eu trebuință. Acum, de pildă, văd limpede care îmi e greșeala. Adevărul, prietene, este că sufletul însuși are darul de a străvedea. La un moment dat, în timp ce îmi rosteam discursul, mi-am simțit sufletul neîmpăcat și parcă m-a cuprins rușinea la gîndul că — vorba lui Ibycos⁴⁶ — „aș cîștiga cinstirea oamenilor, păcătuind în schimb față de zei”. Însă acum mi-am înțeles greșeala.

PHAIROS Ce vrei să spui?

SOCRATE Cumplit e, Phaidros, cumplit discursul pe care l-ai adus cu tine, și deopotrivă și cel pe care m-ai silit să îl rostesc.

PHAIROS Cum adică?

SOCRATE Este nătiug și, într-un fel, hulește cele slinte. Ce poate fi mai cumplit decît atît?

PHAIROS Nimic, de e așa cum spui.

SOCRATE Cum altfel? Nu crezi că Eros este fiul Afroditei și zeu la rîndul lui?

PHAIROS Așa e socotit.

e în discursul tău, pe care l-ai rostit prin gura mea, vrăjind-o mai întâi. Numai că dacă Eros este zeu sau e din stirpea zeilor⁴⁷, cum ar putea să fie rău? Or, cele două discursuri de adineauri așa ceva păreau să spună. Tocmai prin asta au greșit față de Eros! Ce să mai zic, apoi de nerozia lor, ce-i drept una de soales! Nimic temeinic, nimic adevărat în ele, deși s-ar zice că e ceva de capul lor. Abia de pot să înșele cîțiva neajutorați și să cîștige preț în ochii lor. Iată de ce, prietene, sufletul meu se cere a fi purificat. Or, cei din alte vremuri știau cum să te mîntuie cînd greșeași față de legendele prea sfinte; nu și Homer, însă Stesichoros⁴⁸ știa. Luîndu-i-se vederea, ca unuia ce-o defăimase pe Elena, el nu rămase în nedumerire, asemeni lui Homer, ci, inspirat de Muze, pricepu ce-i provocase răul, și făcu pe dată versurile acestea:

b *Povestea mea e doar o-nchipuire;
Pe strașnice corăbii nu te-ai urcat nicicînd,
Și nici n-ai fost purtată către Troia.*

Numai ce isprăvi vestita lui *Palinodie* și își recăpătă pe dată văzul. Cît despre mine, cu gîndul la pățania aceasta, voi fi mai înțelept decît cei doi și, mai înainte de a fi pedepsit pentru că l-am defăimat pe Eros, voi încerca să îi ofer palinodia mea; însă de astă dată, capul îmi va fi descoperit și nu-l voi ține ca adineauri, de rușine, sub manta.

PHAIDROS Nici că puteai, Socrate, să-mi spui alt lucru mai plăcut!

c SOCRATE Dar vezi și tu, bunul meu Phaidros, cît de nerușinate sînt discursurile acestea, al meu și cel citit de tine. Căci dacă un om cu fire aleasă și blînd la suflet, care iubește sau a iubit cîndva pe un altul aidoma înzestrat, ne-ar auzi spunînd că îndrăgostitul îl dușmănește pe iubit de moarte din pricina unor lucruri de nimic, că îl chinuie cu gelozia lui făcîndu-i numai rău, va bănuie — nu crezi oare? — că cei care vorbesc astfel și-au petrecut viața printre mate-loși și nu știu ce înseamnă iubirea vrednică de omul

liber. În ruptul capului ei nu se va învoi să ne însoțească în defăimarea zeului Iubirii! d

PHAIROS Pe Zeus! Poate e-așa cum spui, Socrate.

SOCRATE Și-atunci, cuprins de rușine în fața omului acesta și temător de Eros, aș vrea să îndepărtez, cu apa dulce a unui nou discurs, gustul amar al vorbelor rostite mai-nainte. Iar pe Lysias îl îndemn să scrie cât mai iute că, din aceleași motive, se cuvine să cedezi îndrăgostitului mai degrabă decât celui care nu iubește.

PHAIROS Fii încredințat că lucrul se va petrece întocmai. Căci după ce vei fi rostit elogiul îndrăgostitului, îl voi sili negreșit pe Lysias să scrie la rîndu-i pe aceeași temă. e

SOCRATE Fiind omul care ești, nu mă îndoiesc de spusa ta.

PHAIROS Începe, atunci, și vorba să-ți fie fără șovăire.

SOCRATE Dar unde e băiatul căruia-i vorbeam? Aș vrea să audă — înainte de-a apuca să cedeze celui care nu iubește — tot ce am să spun acum.

PHAIROS E lingă tine, foarte aproape chiar, mereu alături, câtă vreme o dorești.

SOCRATE Așadar, frumosul meu băiat, spune-ți că primul discurs era al lui Phaidros, fiul lui Pythocles din Myrrhina, iar cel pe care-l voi rosti acum, al lui Stesichoros, fiul lui Euphemos din Himera. Și iată cum se cuvine el să înceapă: „Să nu dăm crezare vorbei care spune că trebuie să cedezi celui care nu iubește mai degrabă decât îndrăgostitului, pentru că, pasă-mi-te, primul e călăuzit de rațiune, pe cînd pe celălalt, pe-ndrăgostit, îl stăpînește nebunia⁴⁹. Lucrurile ar sta întocmai, dacă nebunia ar fi un rău și-atît. Or, adevărul e că dintre bunuri, cele mai de preț se nasc din nebunia cea dată nouă în dar de zei. Iat-o pe profeteasa de la Delfi⁵⁰ sau pe pretesele de la Dodona⁵¹; în sfînta lor smînteală, ele i-au ajutat pe greci în multe și minunate feluri, fie că era vorba de interesul cîte unuia, fie de acela al cetăților; în schimb, călăuzite de rațiune, abia de au făcut vreun lucru bun, 244 a b

dacă nu chiar nimic. Ce să mai spunem de Sibylla⁶² și de ceilalți toți, care prin zeiescul dar de-a străvedea cu duhul i-au ajutat pe mulți, dezvăluindu-le ce îi așteaptă în viitor și mîinindu-i către o purtare înțeleaptă? Dar la ce bun să mai lungim vorba, spunînd lucruri care sînt limpezi pentru toți? Iată însă un fapt care e vrednic de adus aminte: în vremuri de demult, cei care dădeau nume nu socoteau că nebunia (*mania*) e lucru de rușine sau ocară. Altminteri, de ce ar fi legat ei numele acesta de cea mai mîndră dintre arte, de arta de a străvedea în viitor, spunîndu-i „arta nebunici” (*manike*)? Ei socoteau că nebunia, cînd hărăzită-i de la zei, este ceva frumos, și tocmai de aceea au folosit și numele acesta. În schimb, oamenii de astăzi, neștiind ce e frumosul, au strecurat aici un *l* și au numit arta de a vedea cu duhul — *mantike*. Tot astfel, cînd oamenii care se lasă călăuziți de rațiune cercetează viitorul luîndu-se după zborul păsărilor și după alte semne, ei procedează ca și cum, cu ajutorul judecății, urmează să procure „opinii” (*oicis*) oamenilor „inteligentă” (*nous*) și „cunoaștere” (*historia*): drept care s-a și numit arta aceasta *oio-no-histike*, iar cei din zilele noastre, pentru a o face mai falnică, au preschimbato pe „o” scurt în „o” lung, numind-o *oionistike*, „arta de a interpreta zborul păsărilor”. Și cu cît arta de a vedea cu duhul (*mantike*) stă mai presus decît cea augurală (*oionistike*) atît prin desăvîrșire, cît și prin venerația cu care e privită — la fel se întîmplă și cu numele și îndeletnicirea care purced de aici — tot cu atît, dacă e să-i credem pe cei din vechime, stă mai presus nebunia care ne vine de la zeu pe lîngă omeneasca chibzuință. Există apoi boli și nenorociri cumplite, care, stîrnite de nu se știe ce străvechi păcate, s-au năpusit asupra cite unui neam; și doar nebunia în stare să străvadă viitorul, ivindu-se în mintea cîtorva aleși, a știut să dezlege răul prin rugi adresate zeilor și închinăciune; ea a născocit purificări și rituri de inițiere, mintuindu-l pentru totdeauna pe cel ce se împărtășea dintr-însa; iar pentru cel care a știut a se lăsa prins cu dreptă măsură de nebunie și delirul

ei, aflat a fost și leacul la tot ce este rău prezent. Al treilea chip al nebuniei și-al sfintei posedări ne vine de la Muze. Dacă se înstăpînește asupra unui suflet gingaș și curat, el îl stîrnește și-l exaltă, și-l mină către cîntări și felurite poezii; datorită chipului acesta, nenumăratele fapte ale străbunilor capătă veșmintul frumuseții și luminează mintea și sufletul urmașilor. Însă cel care, lipsit de nebunia ce vine de la Muze, ajunge la poarta poeziei încrezător că va pătrunde aci prin nimic alta decît meșteșugul său, este un poet nedesăvirșit, iar poezia lui — numai cumpătare — pălește în fața celei hrănite de sfînta nebunie⁵³.

245 a

Iată care sînt minunatele isprăvi — și nu sînt singurele — pe care am a le înșira cînd e vorba de nebunia venită de la zei. Drept care, numele acesta nu trebuie să ne sperie și nici nu trebuie să ne lăsăm descumpăniți de vreun discurs ce-ar vrea să ne inspire teamă, făcîndu-ne să credem că nu pe cel cuprins de pasiune trebuie să ni-l alegem de iubit, ci pe acela care e stăpîn pe sine. Dacă acest discurs va voi să iasă învingător, îi mai rămîne să aducă și dovada că iubirea venită de la zei nu este un bine nici pentru iubit, nici pentru cel care iubește. Cît despre noi, să arătăm, cum dimpotrivă, acest soi de nebunie le este dată celor doi de către zei spre fericirea lor fără de seamăn. Firește, demonstrația noastră nu-i va convinge pe așa-ziii pricepuți⁵⁴, în schimb, celor înțelepți le va părea întemeiată. Se cuvine, așadar, ca mai întii să ne facem o idee adevărată despre natura sufletului, uman și divin deopotrivă, luînd seama la înriuririle și faptele ce îi sînt proprii. Iar principiul dovedirii va fi acesta:

b

c

Tot ce e suflet e nemuritor. Într-adevăr, ceea ce se mișcă de la sine⁵⁵ este nemuritor. În schimb, ceea ce mișcă alt lucru și e mișcat de către altul, de îndată ce mișcarea încetează încetează să existe. Numai ce se mișcă pe sine, de vreme ce nu se lasă pe sine în părăsire, nu încetează niciodată să fie în mișcare; ba mai mult: el este sursă și principiu al mișcării pentru toate cîte se mișcă. Iar principiul este tocmai ceva nenăscut. Într-adevăr, din principiu ia naștere

d

în chip necesar tot ce s-a născut, pe cînd principiul nu se naște din nimic. Dacă principiul s-ar naște din ceva, atunci el n-ar mai fi principiu. Deoarece însă el e nenăscut, atunci este, în chip necesar, și nepieritor. Într-adevăr, odată nimic, principiul nu se va mai naște niciodată din alt lucru și nici alt lucru nu se va mai naște din el, de vreme ce toate lucrurile trebuie să se nască dintr-un principiu. Iată de ce tot ce se mișcă pe sine însuși este principiu al mișcării. Iar lucrul acesta nici nu poate pieri, nici nu se poate naște; altminteri, cerul în întregul lui și tot pămîntul năruindu-se, s-ar face una, ar încremeni, și n-ar găsi nicicînd o sursă de mișcare pentru a se naște iar. Odată ce-am arătat că lucrul care se mișcă pe sine este nepieritor, n-avem a fi defel stînjeniți în a spune că tocmai aceasta este natura și rațiunea sufletului. Căci orice corp care își primește mișcarea din afară este un corp neînsuflețit; în schimb unul care o primește dinlăuntru său, din sine însuși este însuflețit, și tocmai în aceasta rezidă natura sufletului. Iar dacă lucrurile se petrec cu-adevărat astfel, dacă cel ce se mișcă pe sine însuși nu-i altul decît sufletul, rezultă în chip necesar că sufletul e

246 a nenăscut și nu cunoaște moarte.

Atît cu privire la nemurirea sa. Să vorbim acum despre felul său de-a fi. Însă pentru a o face, ne-ar trebui o iscusință cu adevărat zeiască, iar spusa noastră ar fi cu mult prea lungă. În schimb, nu este peste puterea omenească să spunem cum ne apare el și, pentru așa ceva, nici nu avem nevoie de prea multe cuvinte. Să încercăm atunci în chipul acesta. Sufletul ne apare asemenea unei puteri ce prinde laolaltă, din fire îngemănați și înzestrați cu aripi, atelaj înaripat și pe vizitiul său⁶⁶. Cînd e vorba de zei, și caii și vizitiții sînt cu toții buni și de viață nobilă; însă în celelalte cazuri, felul lor de-a fi este amestecat. La noi, de pildă, există mai întîi conducătorul carului, cel care mîină caii înhămați la el; apoi, cît privește caii, unul e-un bîdiviu adevărat, frumos și de soi ales, pe cînd celălalt e rău și de neapărat prost⁶⁷. Iată de ce, în cazul nostru, să mîini carul,

b

nu este desigur nici ușor și nici plăcut. Să încercăm
 acum să spunem, ținând seama de acestea, cum s-
 ajuns la denumirea de „muritor” și „nemuritor”.
 Fiecare suflet ia în primire cite un corp neînsufletit
 și tot colindă cerul în lung și-n lat, schimbându-și,
 ta' răstimpuri, chipul. Când sufletul e desăvârșit și
 bine înaripat, se ridică în văzduhuri și stăpânește
 peste lumea întreagă; însă, de îndată ce și-a pierdut
 aripile, el rătăcește pînă ce dă peste tăria unui lucru
 de care se anină; aici își face el sălaș, ia chip de ființă
 pămîntească ce pare că se mișcă de la sine, cînd de
 fapt pricina mișcării este puterea sufletească. Și
 prinse, trup și suflet laolaltă, îngemănarea aceasta
 s'a chemat „viețuitoare”, luînd apoi și numele de
 „muritor”. Cît privește cuvîntul „nemuritor”, nimic
 nu ne dă sprijin să-l înțelegem cu ajutorul minții;
 fără să o vedem și fără să o pătrundem îndeajuns
 prin forța cugetului nostru, noi nu facem decît să
 ne închipuim divinitatea: o viețuitoare fără de moarte,
 avînd și trup și suflet, dar unite în eternitate. Însă
 toate acestea să le lăsăm să fie după cum e placul
 divinității și tot astfel să și vorbim despre ele. Iar
 acum să vedem care-i pricina pentru care aripile
 cad, desprinzîndu-se de suflet. Lucrurile par să se
 petreacă astfel:

Natura a înzestrat aripa cu puterea de a face
 ca ce e greu să se ridice către înalțuri, acolo unde
 își are neamul zeiesc sălașul. Din toate cite țin de
 trup, ea mai ales ne înrudește cu divinul. Iar divinul
 este frumos, înțelept, bun și în toate celelalte chipuri
 la fel de minunate. Și aripile sufletului se hrănesc
 tocmai cu bunurile acestea și de la ele își sporesc
 puterea, în timp ce răul și urtul și toate cite-s potriv-
 nice celor dinainte le vlăguiesc și le aduc pieirea.
 Iată-l pe Zeus, marele stăpîn din ceruri, cum, mîin-
 du-și carul înaripat, deschide drumul, orînduind
 totul și purtînd tuturor de grijă. În urma lui vine
 armata de zei și daimoni, așezați pe unsprezece cetă.
 Singură Hestia rămîne în sălașul cel zeiesc⁵⁸. Ceilalți
 zei, doisprezece la număr, rînduiți să conducă cetele,
 merg în fruntea lor, fiecare la locul ce i-a fost în-

credințat. Cite privești, și ce minunate, și ce cortegii străbat cerul când preafericții zei se pornesc la drum, împlinind fiecare fapta ce-i revine ! Și oricine voiește și se dovedește a fi în stare se-așază întotdeauna să le meargă în urmă ; căci Pizma⁵⁹ e izgonită din alaiul zeilor. Iar când se duc să se ospăteze, ei apucă spre locurile abrupte ce poartă drept către culmea bolții care susține cerul. Carele zeilor, bine cumpănite și lesne de condus, înaintează sprinten, pe când celelalte merg anevoie, căci calul împovărat de răutate trage în jos, aplecînd carul spre pămînt și îngreunînd brațul vizitiului care nu a știut să îl struncească. Aceasta este, pentru suflet, clipa caznei și a înfruntării decisive. Sufletele ce-și zic nemuritoare, cînd ajung pe culme, străpung bolta, se așază pe spinarea ei și, nemîșcate, se lasă purtate de roata cerului, privind toate cîte se află dincolo de ea.

Locul acesta supraceresc⁶⁰ nici un poet din lumea noastră n-a apucat să-l cînte și nici nu-l va cînta vreodată așa cum se cuvine. Ci iată cum arată el — căci trebuie, mai cu seamă cînd vorbim de adevăr, să îndrăznim să spunem adevărul. Ființei însăși — deci ceea ce există cu adevărat, care nu are nici formă, nici culoare, nici nu poate fi atinsă, pe care n-o poate contempla decît cîrmaciul sufletului, intelectul, și care reprezintă obiectul adevăratei științe — ființei, deci, îi este hărăzit locul acesta. De vreme ce cugetul zeiesc se hrănește cu știință și inteligență pură — și la fel și cugetul oricărui suflet dornic să primească ce-i este pe potrivă — este firesc ca ajungînd, cu timpul, să privească ființa însăși, el să resimtă bucurie și, în această contemplare a adevărului, să-și afle hrana și mulțumirea sa ; și totul, pînă în clipa în care roata cerului îl readuce în același punct. Iară în vreme ce bolta se rotește o dată⁶¹, cugetul acesta contemplă dreptatea în sine, contemplă înțelepciunea, contemplă știința, nu însă pe aceea supusă devenirii, nici pe aceea care își schimbă chipul după chipul obiectelor pe care obișnuim să le numim reale, ci adevărata știință, avînd ca obiect ființa cea adevărată. Tot astfel, sufletul contemplă și celelalte vite

există cu adevărat și, după ce s-a desfășurat indeajuns, el se cufundă iar în sînul cerului și se întoarce în sălașul său. Ajuns aci, vizitiul trage caii în fața ieslei, le pune dinainte ambrozic și îi adapă cu nectar.

Iată cum arată viața zeilor. Să vedem acum ce se întîmplă cu celelalte suflete; acela care îl urmează cel mai bine pe zeu, și-i seamănă mai mult, împinge creștetul vizitiului în afara bolții, se lasă prins în cereasca învîrtire, însă, caii nedîndu-i pacc, abia de poate ține ochii îndreptați către adevăratele realități. Mai e și cîte un suflet care, caii smucind neîncetat, cînd saltă în afara bolții, cînd se cufundă iar și, de aceea, parte dintre lucruri îi ajung sub ochi, în timp ce altele îi scapă. Cît despre celelalte suflete, toate doresc din rășputeri să țină urma spre înalt, însă, neputincioase fiind, ele cad și-s prinse într-un obștesc vîrtej, unde caii se calcă și se îmbulzesc, fiecare încercînd să o apuce înaintea celuilalt. Ce zarvă, cîtă sudoare, și ce crîncenă e lupta! Și iată cum din vina cîrmacilor de care, mulțime de suflete se schilodesc, iar alte multe își află mulțime de aripe frînte⁶². Și toate, după multă osteneală, iau drumul înapoi fără să fi avut parte de privesceta Fiiuței și, din această clipă, părelnicia rămîne să le fie hrană⁶³. Însă de ce toată strădania aceasta pentru a cuprinde cu privirea locul unde se află cîmpia adevărului? Pentru că hrana care priește celei mai alese părți a sufletului o poți afla doar pe o pajiste de-aci; și pentru că firea aripii — prin care sufletul se înalță — nu poate fi îndestulată decît tot de aci.

Iată, apoi, și ce-a legiuit Adrasteia⁶⁴. Fiece suflet însoțitor de zeu, care ajunge să privească un cîmpei din lucrurile adevărate, va fi străin de orișice durere, în tot răsîmpul cît cerul dă o roată; iar de ajunge să le privească în vecie, va fi în veci nevătămat. Cînd însă, nefiind în stare să țină urma celorlalte, sufletul nu a apucat să vadă și năpădit, prin cine știe ce năpastă, de viciu și uitare, se îngreunează și, îngreunat astfel, își vatămă aripele și cade pe pămînt, atunci o lege vrea ca el născîndu-se pentru

întia dată, să nu se încuibe în vreun trup de dobi-
 toc ; ci cel care a apucat să vadă cel mai mult e hotă-
 rît să meargă într-un făt ce-i hărăzit să ajungă iubitor
 de înțelepciune sau de frumusețe, închinător la Muză și
 îndrăgitor de Eros ; iar sufletul ce vine în al doilea
 rînd, va merge în trup de rege închinător la legi sau
 bun războinic și priceput în a conduce ; al treilea
 va merge să se așeze într-un om de stat, într-un
 chibzuitor de bunuri sau într-un neguțător ; al patru-
 lea, într-un iubitor al trudnicelor exerciții corporale,
 sau într-un om merit să tămăduiască trupul ; al
 e cîncilea va avea viață de proroc sau de inițiator
 întru mistere ; al șaselea va fi bun pentru un făurar
 de versuri sau pentru oricine s-ar îndeletnici cu arta
 imitării ; al șaptelea, pentru meșteșugar sau pentru
 lucrătorul gliei ; al optulea, pentru sofist sau pentru
 cel priceput să-i fie mulțimii pe plac ; al nouălea,
 pentru tiran⁶⁵. În toate aceste întruchipări, sufletul
 care duce o viață cuviincioasă are parte de o soartă
 mai bună și, dimpotrivă, de-i trăitor în necuviință,
 de una rea. Iar în locul de unde a plecat, sufletul
 nu se mai întoarce decît după zece mii de ani și,
 249 a în tot acest răstimp, el e lipsit de aripile sale ; de la
 această lege nu se abate decît sufletul aceluia care
 iubește cu credință înțelepciunea sau care se apropie
 de tineri însuflețit de o filosofică iubire. În cea de-a
 treia rotire milenară, sufletele acestea, dacă au ales
 de trei ori la rînd un asemenea chip de viață, își
 recapătă aripile și, în ultimul din cei trei mii de ani,
 se duc de-aici. Cît despre celelalte, viața lor dintîi
 odată isprăvită, ele au să facă față unei judecări.
 Cînd judecata s-a împlinit, parte din ele apucă dru-
 mul spre temnițe subpămîntene unde își ispășesc
 pedeapsa, iar altele, eliberate, la cuvîntul judecării,
 de povara trupului, se îndreaptă către un loc din
 cer și viețuiesc acolo pe măsura vieții ce-au dus-o
 b pe pămînt sub chip de om. După o mie de ani, sufletele
 vin cu toatele să tragă la sorți și să-și aleagă viața
 de a doua : și fiecare își alege viața după cum îi este
 voia. Acesta e momentul cînd sufletul unui om ajunge
 să se așeze în trup de animal, iar cel care odinioară

a cunoscut o înfățișare omenească se desface din carnea animalului și vine iar să locuiască în trupul unui om. Ci sufletul care nicicînd n-a apucat să vadă adevărul, nu va avea vreodată parte de omeneasca intruchipare. Într-adevăr, omul trebuie să se deschidă pentru ceea ce s-a numit „idee” și, plecînd de la mulțimea de simțiri, să ajungă la unitatea cuprinsă în actul judecării. Or, aceasta nu-i alta decît reamintirea lucrurilor pe care sufletul nostru le-a văzut cîndva, pe vremea cînd, în tovărășia unui zeu, abia de-și arunca privirea spre cele pe care noi, în viața de acum, le socotim reale; ci ochii săi erau țintiți spre înalt, către realitatea cea adevărată. De aceea, pe bună dreptate, doar gîndirii celui care îndrăgește înțelepciunea îi este dat să aibă aripi. Căci, pe cît îi e puțință, ea se îndreaptă neîncetat cu ajutorul aducerii aminte către acele lucruri prin care un zeu, tocmai pentru că le are în vedere, își dovedește firea lui zeiască. Iar omul care știe să se folosească de acest soi de amintiri, dovedindu-se desăvîrșit inițiat în tainele desăvîrșite, e singurul în stare să devină cu-adevărat desăvîrșit. Însă, în timp ce el trăiește desprins de toate cîte-s poftite de omeneasca rîvnă, nestăruind decît în preajma a ceea ce-i divin, cei mulți, fără să înțeleagă că el e locuit de-un zeu, găsesc cu cale să îl mustre și-l judecă precum pe un smintit.

Iată deci unde ajunge discursul referitor la cea de-a patra formă a nebuniei; datorită ei, cînd primim frumusețea de aici, aducîndu-ne aminte de frumusețea cea adevărată, simțim cum ne cresc aripi și, reînaripați astfel, ardem de nerăbdare să ne ridicăm în zbor; dar nu putem, și-atunci, asemeni pasării, privirea ne rămîne ațintită în înalt, iar nepăsarea ce ne prinde față de lumea de aici dă celorlalți temeii să creadă că am fost robiți smintelii. Putem deci spune că dintre toate formele de zeiască împătımire, această se arată — fie că ești cuprins de ea cu totul, fie simplu părtaș — a fi cea mai de soi și alcătuită din tot ce e mai bun; și e limpede că tocmai împătămîșirea din acest soi de nebunie face ca cel iubitor de

frumuseți să fie numit îndrăgostit. După cum am spus, oricare suflet omenească a contemplant, prin chiar natura lui, adevăratele realități; altminteri, el nu ar fi venit să se așeze într-o viețuitoare omenească.

250 a

Nu înseamnă însă că oricărui suflet îi e lesne, pornind de la lucrurile existente aici, să-și reamintească de cele văzute acolo; căci parte din suflete de-abia au apucat să își arunce privirea într-acolo, iar altele, căzând aici, au avut nefericirea, prin cine știe ce proastă însoțire, s-apuce drumul nedreptății și să dea uitării toate cele sfinte pe care cindva le-au contemplant. Iată de ce sufletele în care darul aducerii-aminte s-a păstrat îndeajuns de viu sînt cîteva la număr. Iar cînd le e dat să vadă ceva care aduce cu lucrurile de pe acel tărîm, ele sînt cuprinse de uimire și-și ies din sine. Însă dat fiind că le lipsește puterea de-a străvedea pînă la capăt, ele nu știu

b

să spună ce poate fi lucrul pe care l-au simțit. Desigur, spiritul dreptății, înțelepciunea și toate cîte încă dau sufletului preț, sînt lipsite de strălucire în imaginile lor din lumea de aici; ci îndreptîndu-se către imaginile acestea cu palide mijloace omenești, abia de pot cîteva să mai contemple tot ce întrunea în sine modelul, acum doar reflectat. Frumusețea putea fi văzută în toată strălucirea ei pe vremea cînd, prinși într-un cor preafericit, unii însoțindu-l pe Zeus, alții în suita altor zei, contemplant divina priveliște ce te umplea de bucurie, simțindu-se inițiați într-una din acele taine despre care poți cu dreptate spune

c

că naște cea mai aleasă dintre fericiri. Iar taina aceasta o sărbătoream în toată cuprinderea ființei noastre, neatinși de vreunul din relele ce ne-așteptau în vremea ce avea să vină. Deplinătatea, simplitatea, statornicia, fericirea le puteam privi în imagini care, inițiați fiind, ne apăreau într-o lumină fără pată, pentru că noi înșine eram fără de pată și neînsemnați cu semnul mormîntului pe care, numindu-l trup⁶⁶, îl tragem în această viață după noi, legați de el precum o scoică de carapacea ei.

Fie aceste spuse închinare aducerii-aminte; ea este pricina multelor vorbe ce le-am rostit acum,

stîrnit de pătimaşa dorinţă după cele care s-au petrecut cîndva. Iar dacă e să revenim la frumuseţe, după cum spuneam, rînduită între lucrurile acelei lumi, ea era toată numai strălucire. Şi iată de ce, ajunsî aici, tot ea este aceea pe care, prin simţul nostru cel mai aprig, am descoperit-o strălucind cu neîntrecută claritate. Într-adevăr, vederea este cel mai răzbătător dintre toate simţurile care se nasc prin trupul nostru, şi totuşi înţelepciunea pură nu poate fi supusă prin vedere. Dacă imaginile ce s-ar desprinde din substanţa ei s-ar oferi privirii cu aceeaşi limpezime, cît de năpraznice ar fi iubirile pe care le-ar stîrni! Şi-ntocmai s-ar petrece cu toate celelalte care nu-s mai prejos de-a fi iubite. Dar iată că numai frumuseţii i-a fost sortit să se înfăţişeze atît de limpede privirii, ea singură menită pentru iubirea noastră. Numai că acela care nu e de curînd iniţiat, sau care s-a ticăloşit, nu este în stare să se ridice sprinten de aici acolo, în preajma frumuseţii însăşi, atunci cînd se întîmplă să contemple ceea ce poartă, în lumea de aici, numele ei. Încît văzînd-o, el nu îi dă cinstirea cuvenită, ci, mînat doar de plăcere, asemeni dobitoacelor ce merg în patru labe, el se pune pe zămislit cu trupul şi, însoţindu-se cu neînfrînarea, nu simte teamă, nici ruşine de a căuta plăceri în contra firii. Dimpotrivă, cel de curînd iniţiat, care a contemplat mulţime din lucrurile de odinioară, cînd vede un chip care aduce cu cel zeiesc, desprins parcă din chipul frumuseţii însăşi, sau un trup asemenea alcătuit, se simte mai întîi încercat de o înfiorare şi ceva nedesluşit, din temerile ce-l prindeau odinioară, vine să-l stăpînească iar. Apoi, cu privirea aţintită către acel chip sau trup, el îi dă cinstire asemeni unui zeu şi, de nu s-ar teme să îi iasă vorba că a fost cuprins de o straşnică sminteală, n-ar pregeta ca celui care i-a stîrnit iubirea să-i aducă jertfe, precum unei imagini sfinte şi unui zeu. Privindu-l, el e cuprins cînd de fiori de gheaţă, cînd de o sudoare şi o fierbinţeală fără seamăn. De îndată, ce prin mijlocirea ochilor, a primit emanaţia frumuseţii, el se învăpăiază, iar raza aceasta a frumuseţii dă aripilor

sale o nouă viață. Căldura înmoaie locul unde aripa stă s-apară, locul acesta care, înghiocat de-atîta vreme în sine din pricina învîrtoșirii, nu mai putea rodi. Hrana adusă de efluviul frumuseții unflă lăstarul aripilor și-l mîna să crească din rădăcină, din tainițele înseși ale ființei sufletești, care odinioară era cu totul înaripată. Deci, în tot acest răstimp, el fierbe și tresaltă în toată ființa lui; suferința îi e aidoma cu aceea pe care o simt copiii cînd le iese dinții: cînd dau să crească, în jurul lor se naște o mîncărime și o durere, și același lucru îl simte și sufletul în clipa cînd aripile vor să iasă. Și în tot timpul cît aripile îi cresc, el fierbe și îl doare și se simte furnicat. Cînd, așadar, sufletul acesta își poartă ochii înspre frumusețea tînarului, un val de pulberi nevăzute se desprinde de aci și curge către el, de unde și numele de „val al dorului”⁸⁷. De îndată ce simte atingerea lui, sufletul prinde putere și e cuprins de căldură, durerea îl părăsește și bucuria vine să-i ia locul. Iar cînd rămîne singur și-l prinde uscăciunea, gurile porilor prin care aripa încearcă să iasă se usucă toate și, închizîndu-se, împiedică mugurul aripei să mai crească; iară acesta, ținut laolaltă cu dorul în tainița sufletului, se zbate ca o inimă zvîcnindă, înțepă rînd pe rînd fiecă cale de ieșire, astfel încît, împuns jur-împrejur, sufletul freamătă tot încins de dureri; însă, în același timp, frumosul tînar a cărui imagine îi reapare, îl umple iar de bucurie. Prins în aceste două simțiri învîlmășite, sufletul e covîrșit de nefirescul stării sale și e cuprins de furia de-a nu putea scăpa de ea. Înnebunit cum e, noaptea nu poate închide ochii, iar ziua nu ar sta locului o clipă, ci, ars de dorință, el aleargă într-acolo unde gîndește că l-ar vedea pe stăpînul acelei frumuseți. Odată ce l-a zărit și valul dorinței lui a găsit iar calea pe care s-o apuce, el trece să desfacă ce mai înainte era pecetluit; și-a regăsit suflarea, împunsăturile și tot ce era durere au dispărut, și-acum el nu culege decît rodul celei mai dulci plăceri. Cum s-ar putea desface de bună voie de aci, de vreme ce nimeni nu poate sta mai presus de această întruchipare a fru-

mușetii? Mamă, și frați, și prieteni au fost dați cu toții uitării; dacă, din nepăsare, își risipește averea, el nu se sinchisește cîtuși de puțin; fireștile obiceiuri și buna-cuviință cu care mai înainte se fălea, sînt privite, toate, acum, cu dispreț; și iată-l și gata să se facă sclav, să doarmă unde i se îngăduie, dar cît mai aproape de cel ce i-a stîrnit dorința. Și nu-i ajunge să-l venereze pe stăpînul frumuseții, ci în acesta, și în nimeni altul, el l-a găsit pe cel care să-l vindece de mult prea multa-i suferință. Starea aceasta, frumosul meu băiat, căruia cuvîntarea îi este adresată, oamenii o numesc iubire; iar cînd vei auzi ce nume îi dau zeii, tînăr fiind, nu mă îndoiesc că te va prinde rîsul. Sînt unii homerizi⁶⁶, îmi pare, care din versurile lor tainice invocă două ce-s închinat chiar Iubirii; cel de-al doilea e tare deșuchiat și, în privința metrului, nu tocmai îngrijit. Iată ce cîntă ci:

*Muritorii îl numesc „Eros”, Iubirea înaripată,
Nemuritorii însă, „Pteros”, căci te silește să prinzi
aripi.*

Poți să le dai crezare acestora sau poți să nu le dai. Însă oricum, pricina iubirii și starea îndrăgostiților arată întocmai cum am spus.

Acum, cînd cel care a fost prins « de Eros » este unul din însoțitorii lui Zeus, atunci el poate purta nestrămutat povara zeului al cărui nume vine de la aripi. Cei care însă l-au slujit pe Ares și l-au însoțit în înconjurul dat bolții, cînd Iubirea pune stăpînire pe ei, dacă se întîmplă să aibă gîndul că iubitul i-a nedreptățit, sînt gata să ucidă și să se dea jertfă pe ei înșiși și pe iubiții lor. Și astfel, de-a lungul vieții sale, fiecare îl cinstește și îl imită pe cît îi e putința pe acela dintre zei la ceata căruia a fost părtaș. Atîta vreme cît nu s-a lăsat cuprins de stricăciune, aflîndu-se la viețuirea de întîi aicea pe pămînt, el își păstrează acest chip de-a fi și față de cei pe care i-a îndrăgit, și față de toți ceilalți. Așadar, fiecare după chipul său de a fi își caută iubitul în rîndul celor aleși la înfățișare și, ca și cum acesta

- e ar fi zeul însuși, el îl clădește în inima sa ca pe-o icoană sfântă și îl împodobeste, cu gândul de a-l cinsti și de a-i aduce o tainică închinare. Iar cei legați de Zeus, caută ca sufletul celor îndrăgiți de ei să fie rupt din sufletul lui Zeus; drept care, ei iau seama ca firea iubitului să fie a unui îndrăgostit de înțelepciune și a unuia priceput să cîrmuiască și, odată ce au dat de el și-au prins a-l îndrăgi, ei fac totul ca acesta să ajungă cu adevărat astfel. Iar dacă pînă atunci nu au pătruns în tainele unei asemenea îndeletniciri, acum, cînd le-a fost dat să o cunoască, ei se pun să o învețe de unde pot, dîndu-și apoi singuri neîncetat silința. Și urmînd drumul pas cu pas, ei izbîndesc, prin proprie strădanie, să afle firea zeului de care sînt legați, pentru că nevoia îi împinge să-și țină privirea îndreptată, fără abatere, spre el. Iar cînd aducerea-aminte îi poartă în preajma acestuia, ei se simt pătrunși de zeu, și vin să ia din firea lui și apucături și năzuinți; și o fac, pe-atît cît stă în putința omului, să se împărtășească din ce este zeiesc. Și izbînda o pun, desigur, pe seama iubitului, pe care acum îl îndrăgesc cu și mai multă rîvnă. Și cînd, asemenea Bacantelor, sorb din izvorul lui Zeus, ei scaldă sufletul iubitului în unda cea sfințită, făcîndu-l să semene, pe cît mai mult e cu putință, cu zeul de care sînt legați. Cei care au fost însoțitori
- b ai Herei caută un iubit cu sufletul de prinț și, de-l găsesc, se poartă cu el întru totul ca cei de mai înainte. Iar cei care sînt ruși din ceata lui Apollon, sau dintr-a altui zeu, își potrivesc purtarea după cea zeiască și caută un iubit care să aibă firea croită după acest model. Și de îndată ce au dat de el, ei înșiși imitînd pe zeu, sfătuindu-l și pe iubit la fel și îndrumîndu-i pașii în viață, îl poartă, după cum îi stă în putință fiecărui, către ținuta și apucăturile acelu zeu. Nici urmă de gelozie, nici o coboritoare împătımire față de iubitul lor; ci purtîndu-se astfel, ei se străduiesc din răputeri să-l mîne pe iubit la o cît mai apropiată asemănare atît cu ei înșiși, cît și cu zeul pe care, în toate privințele, îl cinstesc.
- c Iată de ce rîvna oricărui îndrăgostit adevărat și

chipul în care ajunge să inițieze — dacă el împlinește în felul amintit lucrul dorit cu atita înverșunare — sînt pline de frumuseți și fericire pentru cel care, odată cucerit, a cunoscut prietenia datorită unui prieten înnebunit de zeul Eros.

Dar în ce chip se lasă prins cel ce-a ajuns să fie cucerit? La începutul povestirii noastre am văzut că trei părți intră în alcătuirea fiecărui suflet: două din ele au chip de cal, iar cea de-a treia întruchipează un vizitiu. Să păstrăm pe mai departe imaginea aceasta. Iar despre cai, spunem că unul este bun; nu și celălalt. Însă nu am arătat — și se cuvine acum s-o spunem — care anume e virtutea celui bun și care viciul celui rău. Acela dintre ei care-i de-un soi mai bun are statura dreaptă, trupul bine tăiat, grunazul falnic, botul arcuit, ochi negri, iar culoarea lui e albă;⁶⁹ e dornic de onoruri, dar totodată cumpătat și rușinos; iubește părerea cea adevărată; cînd îl mîni, biciul nu-și are rostul, pentru că ascultă numai de îndemn și vorbă. Celălalt cal, dîmpotrivă, e șui și greoi, clădit fără nici o noimă, cu grunazul țeapăn, cu gîtul scurt, cu bot turtit; trupul tot e negru, ochii alburii și injectați cu sînge; e nesățios și îngîmfat; urechile le are împăroșate și abia de mai aude; și doar cu lovituri de bici și îmboldituri ce îl mai poți mîna. Cînd, așadar, vizitiul zărește chipul îndrăgit, priveliștea aceasta îi umple sufletul de foc și el se simte străbătut de împunsăturile dorului ce-l înfioară. Calul care, supus, se lasă în mîna vizitiului, și pe care și-acum și îndeobște rușinea îl ține în loc, se stăpînește să dea năvală asupra iubitului. Celălalt însă, fără să-i pese de îmboldituri sau de biciul vizitiului, se năpustește galopînd și, dîndu-le amarnic de furcă tovarășului său și celui care-i mîna, îi silește să meargă spre iubit și să-i amintească acestuia de dulceața trupeștilor plăceri. La început, amîndoi se împotrivesc și-s plini de indignare la gîndul că sînt duși cu sila către ceva cumplit și fără leguire. Dar iată că în cele din urmă, văzînd că răul acesta nu cunoaște capăt, ei se lasă la rîndul lor mînați, cedează și se învoiesc să facă ce li s-a cerut.

Și astfel se pomenesc în preajma iubitului; ei sorb din ochi chipul acestuia prins într-un nimb scînteietor. Însă privindu-l, aducerea-aminte a viziunii este purtată către esența frumuseții, pe care el o vede iar cum, laolaltă cu înțelepciunea, stă așezată pe tronul sacru. Zărită deci cu ochiul minții, priveștiștea aceasta îl sperie și, cuprins de venerație, se trage îndărăt; totodată, el e nevoit să smucească de frîuri cu atîta putere, încît caii se lasă pe picioarele de dindărăt, unul de bunăvoie, căci nu se împotrivesc, celălalt, ce-i greu de stăpînit, cu multă silă. Amîndoi apucă să se îndepărteze, iar unul, rușinat și înspăimîntat, moaie tot sufletul în sudoare, în timp ce celălalt, de îndată ce durerea pricinuită de frîu și de zvicnetul pe spate a încetat, nici nu își trage bine răsufierea că și prinde, plin de mînie, a-și ocări tovarășul și pe vizitiu, acuzîndu-i că, din lașitate și nimicnicie, au dat bir cu fugiții și au trădat înțelegerea făcută. Și, deși nu se învoiesc, el vrea să îi silească să meargă iar către băiat, și nu cedează decît atunci cînd ei îl roagă să lase lucrul pentru mai tîrziu. Iar cînd sosește momentul hotărît, cum amîndoi se fac că nu-și aduc aminte, el le reamintește cu de-a sila, nechează, trage și îi silește iar să se apropie de iubit pentru a-l ademini cu aceleași vorbe. Odată ajunși în preajma lui, el își pleacă capul, își resfiră coada, mușcă frîul și fără de rușine trage înainte. Însă pe vizitiu îl încearcă, parcă și mai aprig, aceleași simțiri ca mai înainte; el se lasă pe spate, ca și cum o stavilă s-ar pune în calea lui, și smucind cu și mai mare forță frîul dintre dinții calului prea semețit, îi singerează fălcile și limba cîrtitoare, apoi, silindu-l să se pună doar pe picioarele de dindărăt și crupă, „îl dă pradă durerilor”. Pășind același lucru în mai multe rînduri, calul cel rău e lecuit de neastîmpăr; tot numai supușenie, de aci înainte el urmează gîndul chibzuit al celui care mîna carul și, de cîte ori dă cu ochii de frumosul său, moare de frică. Așa se face că în cele din urmă sufletul îndrăgostitului îl urmează pe iubit plin de cuviință și de teamă.

Și astfel, ca și cum ar fi deopotrivă unui zeu, pe iubit îl înconjoară o grijă fără seamăn; cel care l-a îndrăgit nu știe a se preface, ci totul poartă acum pecetea simțirii lui adevărate. Iar iubitul însuși ajunge să resimtă o firească prietenie pentru acel care se pleacă asupra lui cu atîta grijă. Dacă mai înainte prietenii — și nu doar ei — i-au împuiat capul, spunîndu-i că-i lucru de rușine să te ații în preajma unuia ce te iubește — drept care el îl și respinge pe îndrăgostit — odată cu trecerea timpului, vîrsta și mersul firesc al lucrurilor îl fac să îngăduie pe îndrăgostit în preajma lui. Căci n-a fost niciodată voia sorții ca omul rău să-i aibă de prieten pe cel rău, iar omul bun să nu afle prietenia celui bun. Și odată ce l-a îngăduit în lumea sa, primind să îl asculte și să îl vadă în preajmă-i, bunăvoința îndrăgostitului, simțită acum și cunoscută de aproape, îl umple de uimire pe iubit; el își dă seama că toți ceilalți luați laolaltă, tovarăși și părinți, îi oferă o prietenie care nu înseamnă mai nimic pe lîngă aceea a prietenului posedat de zeu. Cînd îndrăgostitul se poartă astfel vreme îndelungată, avîndu-l pe iubit în preajmă-i și făcîndu-l să-i simtă atingerea, fie că lucrul acesta se întîmplă în gimnazii sau în cercuri de prieteni, atunci izvorul aceluia val de care pomeneam, și căruia Zeus, îndrăgind pe Ganymedes, i-a zis „val purtător de dor”, se revarsă cu preaplînul său înspre iubit, pătrunde în el și, după ce s-a strecurat în toată ființa lui, curge în afară. Asemeni unui șuvoi de aer sau unui sunet pe care un corp lucios sau tare îl face să revină la locul din care el s-a fost pornit, tot astfel valul frumuseții, luînd drumul ochilor, se întoarce către ființa în care frumosul s-a intrupat. Și cînd pe drumul acesta, ce duce în chip firesc spre suflet, valul ajunge aci și scaldă sufletul în întregime, căile prin care aripa iese la lumină prind viață, aripa este împinsă să se nască și sufletul iubitului e tot numai iubire!

Deci iată-l iubind, dar fără să știe ce anume. Nu știe nici ce s-a întîmplat cu el și nici nu găsește vorbe ca să poată spune. Asemeni unui om care a

luat de la altul o boală de ochi, el nu știe să spună cine i-a pricinuit-o. Și nu-și dă seama că în iubitul său se vede, ca într-o oglindă, pe el însuși. Și când acesta e de față, întocmai ca și el, cunoaște un sfârșit al chinurilor sale ; iar în lipsa lui, pe cât de mult este dorit, tot pe atât, la rîndul lui, dorește : dragostei din celălalt îi răspunde în el o dragoste-pereche⁷⁰.

e Dar de numit, el nu o numește astfel, ci o socotește a fi prietenie. Asemeni îndrăgostitului, el dorește, deși nu tot atât de aprig, să-l vadă pe celălalt, să îl atingă, să-l sărute, să împartă același pat cu el ; și, cum e și firesc, după un timp, toate acestea nu întârzie să le și facă. Iar când cei doi împart același pat, calul cel răzvrătit al îndrăgostitului are, vezi bine, ce-i spune vizitiului ; el cere, în schimbul multelor necazuri pătimate, o fărîmă de plăcere ! Calul iubitului nu are în schimb nimic de spus ; plin numai de dorință și neștiutor asupra pricinii ce-o naște, el îl cuprinde pe îndrăgostit în brațe și îl sărută în credința că mîngie o ființă ce nu-i vrea decît binele. Și ori de cîte ori cunosc apropierea aceasta, iubitul, în ce-l privește, ar fi gata să nu se împotrivescă și să se dăruie celui ce îl iubește, dacă acesta se întîmplă să i-o ceară. Dar calul celălalt, plin de sfială, și mînat de chibzuință, unindu-se cu vizitiul, stă împotriva acestei fapte.

256 a Dacă biruitor iese ce e mai bun în cuget, ducîndu-i pe cei doi la o existență bine rînduită și la iubirea de înțelepciune, viața lor de aci se scurge fericită și-i numai înțelegere ; stăpîni pe ei înșiși și plini de cumpătare, ei au zăvorît partea de unde izvora necurătenia din suflet, slobozînd-o pe aceea din care naște virtutea lui. Iar când se săvîrșesc din viață, purtați de aripi și liberați de povara pămîntească, iată-i ieșînd biruitori în prima dintre cele trei înfruntări cu adevărat olimpice ; și nici omeneasca înțelepciune, nici nebunia trimisă de la zei nu pot să îi aducă omului alt bine mai de seamă. Dacă dimpotrivă, viața ce o vor duce va fi nu prea aleasă,

b

c mînată de dorul de onoruri și nu de setea înțelepciunii, atunci se poate întîmpla ca prinși odată de beție,

sau în cine știe ce altă clipă de sleire a treziei, sufletele lor rămase fără apărare să fie covârșite de caili cu nărav ce trag deopotrivă către același țel; ei aleg astfel ceea ce în mintea celor mulți apare ca supremă fericire și săvârșesc ce e de săvârșit. Odată lucrul împlinit, ei gustă din aflata fericire de mai multe ori, nu însă mult prea des, de vreme ce nu întregul cuget consimte la această faptă. Cei doi își sînt, fără îndoială, la rîndul lor prieteni; dar mai puțin decît ceilalți. Viața lor se scurge laolaltă, fie că iubirea îi ține astfel, fie că ea s-a terminat. Ei socotesc că și-au dat și au primit unul de la altul cele mai înalte probe de credință, pe care ar fi nedrept să le dezmință, lăsînd să le ia locul dușmănia. Iar dacă sfîrșitul vieții îi prinde fără de aripi, ei ies totuși din trup năzuitori de a le avea. Astfel încît răsplata ce o primesc pentru delirul îndrăgostirii lor nu e defel neînsemnată; căci legea se împotrivește ca acei care au apucat deja drumul pe sub bolta cerului să coboare în neguri și să înceapă aci, pe sub pămînt, colindul. Dimpotrivă, este hotărît ca viața să le fie luminoasă, să fie fericiți călătorind alături și, pentru dragostea ce-și poartă, să prindă deopotrivă, la vremea cuvenită, aripi⁷¹.

Acestea sînt, copile, și-atît de mari și de divine, darurile pe care prietenia îndrăgostitului va ști să ți le aducă. În schimb, prieteșugul ce leagă de un om fără iubire, amestecat cum e cu înțelepciune doar de muritori, drămuind cu omenească chibzuială totul și zămisliind în sufletul prieten o meschinărie ce-i lăudată de norod ca fiind virtute — nu-i va aduce acestui suflet de iubit decît pedeapsa ca, vreme de nouă mii de ani să bîntuie, părăsit de judecata minții, jur-împrejurul tărîmului de-aci și pe sub coaja lui.

Iată, iubite Eros, pe cît mi-a stat în puteri, palinodia cea mai frumoasă și cea mai aleasă ce ți-a fost ție închinată și dăruită ca ofrandă. „Totul, în ea, dar mai cu seamă limba”⁷² a fost silită, din pricina lui Phaidros, să capete un ton poetic. Ci iartă, deci, vorbirea cea dintîi, primește-o pe aceasta cu inima deschisă, fii blînd cu noi și ne-implinește placul. Iar arta aceasta a iubirii, de tine dăruită, nici nu mi-o

3 lua, miniat pe mine, înapoi, nici n-o lăsa ştirbită ;
 ci, dimpotrivă, mai mult decît am parte acum, dă-
 ruieşte-mi trecere pe lîngă tinerii frumoşi. Şi dacă
 adineaori, eu şi Phaidros, am fost, în cuvîntul nostru,
 poate prea cruzi cu tine, află că Lysias, părintele
 acestei cuvîntări, poartă toată vina ; fă-l pe el să
 nu mai ţină astfel de discursuri şi întoarnă-l, după
 pilda lui Polemarchos⁷³, fratele său, spre filosofie.
 În felul acesta cel îndrăgit de către el, aci de faţă,
 nu va mai sta, precum acuma, şovăitor în faţa a două
 drumuri, ci limpezit în sinea sa, iubirii închinător,
 îşi va petrece viaţa alcătuiind discursuri inspirate
 de filosofie.

c PHAIDROS Mă alătur şi eu rugii tale, Socrate ;
 de e spre binele nostru, fie ca ea să se împlinească.
 Cît priveşte discursul tău, de la o vreme nu mă mai
 satur ascultîndu-l, într-atît e mai frumos alcătuit
 decît cel de dinainte. Mă tem că Lysias mi-ar apărea
 sărman, dacă i-ar trece prin minte să înfrunte cu
 un alt discurs discursul tău. Dealtfel, minunat prie-
 ten, mai adineaori parcă, unul dintre cei ce văd de
 trebile cetăţii îl învinuia pe Lysias, ocărîndu-l în
 fel şi chip tocmai din pricina aceasta ; şi spunîndu-
 i tot ce-i venea la gură, l-a numit „făcător de discursuri”.
 Dar poate că de astă dată, temîndu-se să nu-şi piardă
 reputaţia, el se va ţine să nu scrie.

d SOCRATE Gîndul tău, tinere Phaidros, este de tot
 hazul ! Îl judeci cu totul greşit pe prietenul tău,
 dacă îţi închipui că se poate pierde pînă într-atît cu
 lira. Însă crezi oare într-adevăr că omul care-l
 ocăra în felul acesta era şi sincer spunînd toate cîte
 le spunea ?

PHAIDROS Aşa părea, Socrate. Şi-apoi, tu însuşi
 ştii prea bine că mai marii cetăţilor şi cei mai respectaţi
 dintre toţi se feresc să compună discursuri sau să lase
 în urma lor scrieri alcătuite de ei înşişi ; şi toate
 acestea pentru că se tem de judecata viitorimii şi
 de gîndul că vor fi numiţi „sofişti”.

e SOCRATE Dar nu ştii, Phaidros, că drumeţul,
 cînd n-are cale dreaptă, spune că „ocolul e dulce” ?
 Şi, pentru că veni vorba de ocol, tu pierzi din vedere

că mai marii cetăților doresc de fapt nespus să compună discursuri și să lase în urma lor scrieri alcătuite de ei înșiși; ba chiar, când se întâmplă să scrie câte o cuvîntare, ei dovedesc o asemenea slăbiciune pentru cei care îi laudă, încît, de fiecare dată, pomenesc în fruntea cuvîntării numele admiratorilor.

PHAIROS Ce vrei să spui cu asta? Nu prea te înțeleg.

SOCRATE Nu înțelegi că la începutul scrierii unui om politic se pomeneste în primul rînd numele celui care s-a învrednicit să o laude?

258 a

PHAIROS Cum asta?

SOCRATE Se spune cam așa: „După încuviințarea Sfatului” sau „a Poporului” sau a amîndurora. Și: „La propunerea cutăruia...”; drept care autorul începe să vorbească despre propria-i persoană, dîndu-și multă importanță și ridicîndu-se în slăvi; pentru ca apoi, acestea odată spuse, făcîndu-le admiratorilor dovada propriei sale înțelepciuni, el alcătuieste o cuvîntare care uneori se întâmplă să nu fie tocmai scurtă. Iar un astfel de lucru îți pare a fi altceva decît un discurs scris?

PHAIROS Ba defel.

b

SOCRATE Deci dacă propunerea rămîne în picioare, autorul nostru părăsește teatrul plin de bucurie; dacă, dimpotrivă, propunerea este respinsă și el nu are parte de alcătuirea unei cuvîntări, fiind lipsit de cinstea de a ajunge autor, atunci sufletul i se umple de mîhnire, și nu doar lui, ci și prietenilor săi.

PHAIROS E întocmai precum spui.

SOCRATE E limpede atunci că față de această indeletnicire ei nu resimt dispreț, ci, dimpotrivă, nu fac decît să o admire.

PHAIROS Fără îndoială.

SOCRATE Și oare ce crezi? Cînd un orator sau rege, dăruit cu puterea lui Licurg, lui Solon sau Darius, izbuteste să capete într-o cetate faima nemuririi ca alcătuitor de cuvîntări, oare nu socotește că, în viață fiind, el este deopotrivă zeilor? Iar cei

c

care vin în urma lui, citindu-i scrierile, nu cred despre el întocmai acest lucru?

PHAIDROS Negreșit.

SOCRATE Crezi, așadar, că un om de felul acesta, oricine ar fi și oricât de răuvoitor față de Lysias, s-ar pune să îl batjocorească în fel și chip pentru că în-deletnicirea lui e scrisul?

PHAIDROS Din tot ce spui, cu greu se poate crede așa ceva. Căci în felul acesta, el și-ar batjocori, pare-se, și propria lui slăbiciune.

d SOCRATE Atunci este un lucru limpede pentru oricine că în sine faptul de a scrie cuvântări nu este deloc rușinos.

PHAIDROS Și de ce ar fi?

SOCRATE Rușinos, după părerea mea, este să nu vorbești și să nu scrii bine, ci, dimpotrivă, urât și rău.

PHAIDROS Firește.

SOCRATE Care este deci firea scrisului frumos sau, dimpotrivă, a celui rău? Oare avem nevoie, Phaidros, să cercetăm cu de-amănuntul în privința aceasta pe Lysias sau pe vreun altul care a scris sau care vreodată se va apuca să scrie? Și aceasta fie că e vorba de scrieri privind cetatea sau chestiunile private, fie slujindu-se de versuri, ca poeții, sau dimpotrivă, asemeni celor care scriu în proză, lăsându-le deoparte.

e PHAIDROS Mă întrebi dacă avem nevoie? Dar ce rost ar mai avea viața dacă ea n-ar fi închinată unor asemenea plăceri? Ele nu sînt dintre acelea care au nevoie mai întii de o suferință, suferință fără de care plăcerea nici n-ar apărea. Or, așa se întîmplă cu mai toate plăcerile pe care le naște corpul și care tocmai de aceea sînt numite, pe bună dreptate, „plăceri de sclav”.

259 a SOCRATE În orice caz, după cum se pare, nu răgazul ne lipsește. Și totodată am impresia că greierii care cîntă deasupra capetelor noastre și își răspund unul altuia, așa cum numai arșița îi mîină să o facă, și-au ațintit privirea înspre noi. Dacă ei ne-ar vedea, în plină amiază, nu stînd de vorbă,

ci ațipind la rîndul nostru asemeni oamenilor de rînd și lăsîndu-ne, cu mintea lenevită, vrăjiți de cîntul lor — ei și-ar rîde pe bună dreptate de noi, socotind că niscaiva sclavi au poposit aici să tragă un pui de somn, precum oile ce își petrec amiaza dormind lîngă fîntînă. Dacă, în schimb, ne văd că stăm de vorbă și, nesimțitori la vraja lor, îi ocolim precum corăbierii pe sirene, atunci, plini de admirație, poate ne vor acorda darul pe care l-au primit de la zei spre a-l trece oamenilor.

PHAIROS Ce dar au primit însă? N-am auzit, pare-mi-se, nicicînd vorbindu-se de el.

SOCRATE Nu prea e pe potriva unui iubitor al Muzelor să nu fi auzit de asemenea lucruri. Se spune⁷⁴ că a fost o vreme pe cînd greierii erau oameni, oameni de felul celor care existau înainte de a fi apărut Muzele. Ci născîndu-se Muzele și, odată cu ele, cîntecul, unii dintre oamenii de atunci s-au lăsat prinși pînă într-atîta de patima cîntării, încît, nemaioprindu-se o clipă, ei au uitat să mai mănînce și să bea, și se stinseră fără măcar să fi băgat de seamă. Dintre aceștia se născu apoi neamul greierilor. De la Muze ei au primit drept dar să nu simtă nevoie de vreo hrană, ci, abia născuți, fără să mănînce și să bea, să se pună de îndată pe cîntat pînă în ceasul de pe urmă al vieții. Apoi, mergînd la Muze, să le dea de veste cine dintre cei de pe pămînt le-aduce lor cinstire și cărei Muze anume. Astfel, Terpsihorei, ei îi dau de veste despre cei care au cinstit-o în dansurile lor, făcînd-o să-i îndrăgească pe aceștia ; muzei Erato, ei îi vorbesc despre cei care au cinstit-o în imnuri de iubire. Și la fel se petrece și cu celelalte Muze, după felul în care își află cinstirea fiecare. Caliopei, care-i mai vîrstnică între Muze, și Uraniei, care vine îndată după ea, greierii le dau de veste despre cei care-și petrec viața ca iubitori de înțelepciune, aducînd cinstire artei care e proprie acestora. Căci, dintre Muze, ele mai cu seamă, îndeletnicindu-se cu toate cîte privesc cerul precum și pe zei și oameni, au glasul cel mai pur din toate. Iată deci nu puține motive

care ne îndeamnă să vorbim în loc să ațipim în ceas de amiază.

PHAIDROS Atunci să vorbim!

- e **SOCRATE** Așadar, ne-am propus adineaori să cercetăm cum trebuie să fie un discurs reușit, fie că e scris sau vorbit, și cum arată el cînd nu e reușit; acesta e lucrul pe care avem să-l cercetăm.

PHAIDROS Întocmai.

SOCRATE Pentru cele care urmează să fie spuse îngrijit și frumos, oare nu trebuie ca spiritul vorbitorului să aibă cunoașterea adevărului despre cele pe care le are de spus?

- 260 a **PHAIDROS** În privința aceasta, iată ce am auzit eu, iubite Socrate: că viitorul orator nu are nevoie să fi deprins ceea ce este cu adevărat drept, ci mai degrabă opiniile mulțimii care hotărăște; și nici cele care sînt în realitate adevărate sau frumoase, ci cele care sînt doar socotite astfel. Din cunoașterea acestora de pe urmă se obține darul convingerii, și nu din aceea a adevărului.

SOCRATE Iată „o vorbă ce nu trebuie lăsată deoparte”⁷⁵ și nu trebuie, pentru că este spusă de înțelepți; se cuvine deci să vedem dacă ei nu au cumva dreptate, și de aceea să nu trecem cu vederea peste ce ai spus tu acum.

PHAIDROS Foarte bine, Socrate.

SOCRATE Atunci să cercetăm lucrul acesta cam în felul următor.

PHAIDROS Cum?

- b **SOCRATE** Dacă aș vrea să te conving să cumperi un cal pentru a merge să înfrunți dușmanul, însă nici unul dintre noi nu are habar de ce anume este un cal. În schimb, eu știu despre tine cu precizie un lucru: știu că Phaidros socotește că, printre animalele domestice, calul are cele mai lungi urechi...

PHAIDROS Dar, Socrate, ar fi un lucru de rîs!

SOCRATE Așteaptă o clipă. Pînă una alta, aș ține cu tot dinadinsul să te conving; și, alcătuiind un discurs, prin care aș ridica în slăvi măgarul — măgar pe care eu l-aș numi cal —, aș spune că acesta e un animal neprețuit atît pentru treburile gospodărici cit.

și la vreme de război; că el poate fi folosit atit la lupta călare cît și la cărăușie; și la o mulțime de alte lucruri ...

PHAIROS Dar asta chiar că ar fi de rîsul întregii lumi!

SOCRATE Nu e mai bine să fii un prieten care se face de rîs decît un dușman priceput?

PHAIROS Ba bine că nu!

SOCRATE Așadar, cînd oratorul, neștiind ce este bine și ce anume rău, și dînd peste o cetate la fel de neștiutoare, își pune în minte s-o convingă, dar nu lăudînd „umbra măgarului”⁷⁶ cum că ar fi a unui cal, ci lăudînd răul ca fiind binele; cînd, după ce a studiat opiniile mulțimii, el o va convinge să facă răul în loc de bine — ce crezi? din ce a semănat, ce fel de recoltă va culege după aceea arta oratoriei?

PHAIROS Una nu prea bună.

SOCRATE Însă, prea alesul meu prieten, poate că am certat arta cuvîntărilor cu o grosolănie pe care nu o merita. Ea ne-ar putea de bună seamă spune: „Ce tot bateți cîmpii, năzdrăvanilor? Eu una nu silesc pe cine n-are habar de adevăr să învețe a vorbi. Dar dacă sfatul pe care îl dau eu are vreun preț, atunci adevărul se cere însușit laolaltă cu deprinderea meșteșugului meu. Iată ce declar eu sus și tare: că fără mine, cel care are cunoașterea lucrurilor adevărate nu va fi cu nimic mai priceput în arta de a convinge”.

PHAIROS Și nu va avea ea dreptate să vorbească astfel?

SOCRATE Ba da, în cazul în care argumentele aduse în favoarea ei vor dovedi că e o artă. Căci mi se pare că aud și alte argumente care vin să depună mărturie cum că ea minte și că nu-i defel o artă, ci o îndeletnicire de rînd. „O artă autentică a vorbirii, spune laconianul, care să fie străină de adevăr, nu există și nici nu se va putea naște vreodată”.

PHAIROS Ne trebuie și argumentele acestea, Socrate. Lasă-le deci și pe ele să ni se înfățișeze. Pune-le întrebări, să vedem ce zic și cum zic.

SOCRATE Apropiăți-vă, deci, prea cinstite făpturi, și convingeți-l pe Phaidros, cel ce a născut copii frumoși, că, dacă nu s-a îndeletnicit cum trebuie cu filosofia, el nici nu va putea vreodată, și în nici o privință, să vorbească cum trebuie. Numai să vrea Phaidros acum să vă răspundă.

PHAIDROS Întrebați!

b SOCRATE Așadar, nu este oare adevărat că arta oratoriei în întregul ei e o „psychagogie”, o artă a călăuzirii sufletelor cu ajutorul cuvîntărilor? Și aceasta nu numai în tribunale și în toate celelalte adunări obștești, ci și în întrunirile private, ea rămînînd aceeași, fie că e vorba de lucruri mari sau mici. Și nu este oare adevărat că, într-o dreaptă cumpănire, prețul ei nu crește cu nimic cînd, de la chestiuni mărețe, ea trece la altele, neînsemnate? Cum ai auzit tu vorbindu-se despre aceasta?

PHAIDROS Pe Zeus, cîtuși de puțin într-un asemenea chip. Dimpotrivă, zice-se că mai cu seamă în procese se vorbește și se scrie după regulile unei arte, deși același lucru se poate spune și despre adunările poporului. Altminteri însă, n-am auzit că această artă ar fi folosită și altunde.

SOCRATE Oare să nu-ți fie cunoscute decît „Artele vorbirii” pe care Nestor și Odiseu le-au compus, în clipe de răgaz, în fața Troiei? Și în schimb, despre tratatul lui Palamedes să nu fi auzit nimic?⁷⁷

c PHAIDROS Pe Zeus, nici măcar despre cele ale lui Nestor n-am auzit, dacă nu cumva faci din Gorgias⁷⁸ un fel de Nestor, sau din Trasymachos⁷⁹ sau Theodoros⁸⁰ vreun Odiseu.

SOCRATE Se prea poate. Dar să-i lăsăm pe aceștia în pace. În schimb, spune-mi tu: în tribunale, ce fac părțile adverse? Nu se contrazic? Sau ce putem spune că fac?

PHAIDROS Întocmai asta.

SOCRATE Despre ce e drept și nedrept?

PHAIDROS Da.

SOCRATE Iar cel care împlinește acest lucru după regulile unei arte va face oare ca același lucru să

le apară acelorași oameni cînd drept, cînd nedrept, după cum îi e voia?

PHAIDROS Desigur.

SOCRATE Și în discursurile despre popor, el va face ca aceleași lucruri să îi apară cetății cînd bune, cînd, dimpotrivă, rele?

PHAIDROS Întocmai.

SOCRATE Dar Palamedes Eleatul? Oare nu știm că arta cu care el vorbea era într-atît de mare încît aceleași lucruri le apăreau ascultătorilor asemănătoare și neasemănătoare deopotrivă, cînd unice și cînd multiple, cînd nemișcătoare cînd mișcîndu-se?

PHAIDROS Așa e.

SOCRATE Prin urmare, arta contrazicerii poate fi întîlnită nu numai în tribunale sau în cuvîntările către popor, ci, după cum se pare, toate cîte au de-a face cu cuvîntul se împărtășesc dintr-o artă unică (în caz că despre o artă este vorba); datorită acestei arte, în toate cazurile posibile și prin toate mijloacele posibile, vei fi în stare să faci ca orice lucru să semene cu oricare altul; sau cînd cineva, făcînd asemănări fără temeii, ascunde totodată înșelătoria, poți scoate la lumină felul în care el a procedat.

PHAIDROS De fapt tu ce crezi vorbind astfel?

SOCRATE Cred că cercetînd în felul acesta totul o să-ți apară limpede; spune-mi, înșelătoria se naște mai degrabă prin lucrurile care se deosebesc mult sau prin cele care sînt puțin deosebite?

PHAIDROS Prin cele care sînt puțin deosebite.

SOCRATE E limpede: dacă apuci într-o direcție opusă cu pași mărunți, lucrul se va observa mai puțin decît atunci cînd o faci cu pași mari.

PHAIDROS Fără doar și poate.

SOCRATE Dacă îți propui deci să-l înșeli pe altul fără să te înșeli însă și pe tine, atunci este nevoie să cunoști întocmai asemănarea și neasemănarea existente în lucruri.

PHAIDROS Nu încapе îndoială.

SOCRATE Se va putea atunci, necunoscînd adevărul despre fiecare lucru, să recunoști asemănarea,

fie ea mică sau mare, a lucrului pe care nu-l cunoști cu celelalte lucruri?

b PHAIDROS N-ai cum.

SOCRATE Așadar, cînd gîndești lucrurile așa cum nu sînt ele în realitate și astfel te înșeli, e limpede că eroarea aceasta s-a strecurat în noi datorită anumitor asemănări.

PHAIDROS Desigur, așa se întîmplă.

SOCRATE Este oare atunci cu puțință să fii înzestrat cu arta de a obține pe nesimțite trecerea către altceva cu ajutorul asemănărilor, conducînd de fiecare dată de la un lucru adevărat la opusul său, tu însuși scăpînd din această cursă — dacă nu ai cunoașterea a ce anume este fiecare dintre lucrurile existente?

PHAIDROS Cîtuși de puțin!

c SOCRATE Așadar, prietene, arta cuvîntărilor pe care ne-o va procura cel care nu cunoaște adevărul și care n-a făcut decît să vîneze opinii va fi, se pare, o artă demnă doar de rîs, o artă văduvită de regulile artei.

PHAIDROS Mă tem că da.

SOCRATE Vrei, atunci, ca în discursul lui Lysias pe care-l ai la tine și în acelea pe care noi le-am rostit, să căutăm o situație din cele pe care le-am declarat fie străine de artă, fie pe potrivă ei?

PHAIDROS Nici că mi-aș dori altceva, de vreme ce pînă acum am vorbit doar în principiu, fără să dăm exemple potrivite.

d SOCRATE Faptul că s-au rostit două cuvîntări este pentru noi un adevărat noroc; avem astfel un exemplu pentru felul în care cel ce cunoaște adevărul poate, jucîndu-se cu vorbele, să-și mîne ascultătorii încotro îi e voia. În ce mă privește, Phaidros, de mi se întîmplă să fac și eu așa ceva, de vină nu sînt decît divinitățile locului acestuia. Se poate însă ca și slujitorii Muzelor, greierii care ne cîntă la ureche, să ne fi trimis darul amintit. Căci, altminteri, eu unul sînt de-a dreptul străin de arta cuvîntării!

PHAIDROS Să zicem că e așa cum spui; dar lămurește-mi rogu-te, afirmația pe care o faci.

SOCRATE Foarte bine! Citește-mi începutul cuvîntării lui Lysias.

PHAIROS „Ai aflat cum stau lucrurile cu mine și ai auzit de asemenea ce gîndesc despre avantajele pe care le putem obține de aici. Faptul că nu sînt îndrăgostit de tine cred că nu poate constitui un motiv pentru ca ceea ce-ți cer să suferi un refuz. Căci cei despre care îți vorbeam, ajung să regreta...”

SOCRATE Oprește-te! Datoria noastră acum este să spunem în ce privință Lysias greșește și se abate de la regulile artei. Nu-i așa?

PHAIROS Ba da.

SOCRATE Nu e însă limpede pentru oricine că în situațiile de felul acesta, asupra unor lucruri cădem de acord, pe cînd asupra altora nu ne înțelegem?

PHAIROS Cred că înțeleg ce spui; încearcă totuși să fii și mai limpede.

SOCRATE Cînd rostim cuvîntul „fier” sau „argint” oare nu ne gîndim cu toții la același lucru?

PHAIROS Desigur.

SOCRATE Dar cînd spunem „drept” sau „bun”? Nu-l duce gîndul pe fiecare în altă parte? Și oare nu sîntem noi în dezacord unii cu alții, ba chiar și cu noi înșine?

PHAIROS Ba bine că nu.

SOCRATE Deci în unele cazuri cădem de acord, iar în altele nu?

PHAIROS Așa e.

SOCRATE Așadar, în care din aceste două cazuri ne înșelăm mai lesne, iar retorica în care dintre ele are mai multă putere?

PHAIROS E limpede că în cazul în care mințile noastre rătăcesc care încotro.

SOCRATE Drept care, cel ce urmează să se îndeletnicească cu retorica trebuie în primul rînd să deosebească metodic aceste cazuri și să rețină care este caracteristica fiecărei categorii în parte: a aceleia în care opinia mulțimii rătăcește în chip necesar, și cealaltă, în care nu se întîmplă astfel.

PHAIROS Frumos lucru obține, Socrate, cel care ajunge să priceapă aceasta!

SOCRATE Apoi, sînt de părere că pentru fiecare problemă de care se ocupă, lui nu trebuie să-i scape

nimic, ci, dimpotrivă, să vadă cu precizie căreia dintre cele două categorii îi aparține lucrul despre care urmează să vorbească.

PHAIDROS Bineînțeles.

SOCRATE Dar despre iubire ce vom spune? Vom spune că face parte dintre lucrurile asupra cărora nu cădem de acord, sau dimpotrivă?

PHAIDROS Firește că dintre cele asupra cărora nu cădem de acord. Altminteri crezi că ai fi putut spune despre ea toate câte le-ai spus, că ea este vătămătoare pentru iubit și pentru cel care iubește, apoi că, dimpotrivă, este cel mai de seamă dintre bunuri?

d **SOCRATE** Minunat vorbești! Dar mai spune-mi ceva — căci, inspirat de zeu cum mă aflam, nu pot să-mi mai aduc aminte: am dat oare, la începutul cuvântării mele, o definiție a iubirii?

PHAIDROS Pe Zeus, și cu ce precizie de necrezut!

e **SOCRATE** O, Cerule! Atunci, după spusa ta, nimfele, fiicele lui Acheloos, și Pan, fiul lui Hermes, sînt mai presus cu mult în arta cuvântării decît Lysias, fiul lui Cephalos. Sau poate bat cîmpii? Nu cumva Lysias, începîndu-și discursul lui despre iubire, ne-a silit s-o acceptăm ca pe o realitate de un fel anume, după cum i-a fost lui voia? Și poate că tocmai în raport cu acest înțeles a rînduit el totul, mergînd apoi astfel pînă la capătul discursului? N-ai vrea să îmi mai citești încă o dată începutul discursului său?

PHAIDROS Dacă tu crezi... Însă nu vād să găsești aici ceea ce cauți tu.

SOCRATE Citește, ca să pot auzi întocmai ce spune Lysias.

264 a **PHAIDROS** „Ai aflat cum stau lucrurile cu mine și ai auzit de asemenea ce gîndesc despre avantajele pe care le putem obține de aici. Faptul că nu sînt îndrăgostit de tine cred că nu poate constitui un motiv pentru ca ceea ce-ți cer să sufere un refuz. Căci cei despre care îți vorbeam, odată ce dorința li se va fi potolit, ajung să regrete lucrurile bune...”

SOCRATE Nu ți se pare că cel care vorbește astfel este tare departe de ceea ce căutăm noi? El nu începe cu începutul, ci mai degrabă cu sfîrșitul, încercînd

parcă să străbată tot discursul înotînd de-a-ndoaselea, de la coadă către cap. Căci el începe cu vorbele pe care îndrăgostitul le spune iubitului său cînd deja totul între ei a luat sfîrșit! Sau poate mă înșel, iubite Phaidros?⁸¹

PHAIDROS Într-adevăr, Socrate, despre sfîrșit vorbește el aici. b

SOCRATE Ce să spunem atunci despre ce se petrece în rest? Nu ți se pare că părțile discursului sînt puse alandala? Sau poate ți se pare că ceea ce e spus cu gîndul de a veni în al doilea rînd este pus în chip necesar acolo — și nu oricare altul dintre lucrurile rostite în discurs? Mie unuia, care nu mă pricep defel la toate astea, mi s-a părut că autorul, nu lipsit de îndrăzneală, s-a pus să scrie tot ce-i venea în minte. Sau poate îți este ție cunoscută vreo regulă de alcătuire a discursului potrivit căreia el a orînduit părțile acestuia, făcîndu-le să urmeze în anume chip una după alta?

PHAIDROS Ești prea generos dacă socotești că sînt în stare să pătrund pînă la capăt toate cite le-a avut în gînd Lysias. c

SOCRATE Cred însă că vei recunoaște măcar atîta lucru; că orice discurs se cuvine să fie alcătuit asemeni unei ființe vii: să aibă un trup care să fie doar al ei, astfel încît să nu-i lipsească nici capul, nici picioarele; să aibă deci o parte de mijlocie și extremitățile, menite să se potrivească unele cu altele și toate cu întregul.

PHAIDROS Cum n-aș recunoaște?

SOCRATE Caută atunci și vezi dacă în discursul prietenului tău lucrurile se petrec aidoma sau nu. Și ai să descoperi singur că el nu se deosebește cu nimic de inscripția care, după cum se zice, a fost făcută pentru mormîntul lui Midas Frigianul.

PHAIDROS Care inscripție? Și care e povestea ei? d

SOCRATE Iat-o:

Sînt o fecioară de bronz odihnînd pe mormîntul lui Midas.

Cîtă vreme apa va curge și falnici copacii înverzi-vor,

*Legată de locul acesta, de movila cu lacrimi udată,
Pe drumeți i-oi vesti că Midas aici fu îngropat⁸².*

Or, îți dai cred bine seama că nu are nici o importanță în ce ordine sînt spuse versurile acestea.

PHAIDROS Îți rizi de discursul nostru, Socrate.

SOCRATE Ca să nu-ți mai faci inimă rea, hai să-l lăsăm pe acesta deoparte. Și totuși, după părerea mea, el cuprinde o grămadă de exemple din care, privindu-le îndeaproape, n-am avea decît de cîștigat, tocmai pentru că am încerca să nu le imităm nicicum. Să vedem însă ce se întîmplă cu celelalte discursuri. Mie mi se pare că în ele se găsea un anume lucru de care merită să ții seama cînd vrei să te ocupi de arta cuvîntării.

265 a PHAIDROS Despre ce fel de lucru vorbești?

SOCRATE Într-un fel, cele două discursuri erau opuse: unul spunea că trebuie să cedezi îndrăgostitului, altul, celui care nu iubește.

PHAIDROS Și o afirmau cu toată hotărîrea!

SOCRATE Mă așteptam că ai să spui cuvîntul potrivit: că o afirmau „nebunește”. Și tocmai asta am și căutat să obțin: noi am afirmat, într-adevăr, că iubirea e un soi de nebunie. Nu e așa?

PHAIDROS Ba da.

SOCRATE Iar nebunia e de două feluri: una pricinuită de bolile omenești și, alta, de părăsirea rosturilor obișnuite, urmare a unui îndemn divin.

b PHAIDROS Așa e.

SOCRATE Iar nebunia cea divină am împărțit-o în patru părți, după cei patru zei: inspirația celui ce străvede în viitor am raportat-o la Apollon, pe aceea a inițiatorului întru misterii, la Dionysos, inspirația ce-i proprie poetului, la Muze, iar nebunia îndrăgostirii, despre care am zis că e cea mai aleasă dintre toate, am pus-o în seama Afroditei și a lui Eros. Apoi, nu prea știu bine cum, punîndu-ne să zugrăvim patima iubirii, pesemne că am prins pe alocuri cite ceva adevărat din ea, în vreme ce în alte părți ne vom fi rătăcit. Și după ce am încropit o cuvîntare c nu întru totul lipsită de crezare, l-am slăvit, printr-un

soi de imn înveșmîntat în haină mitică, dar în cuvinte simple și pline de credință, pe cel ce e stăpînul tău și al meu, pe Eros, păzitorul de băieți frumoși.

PHAIROS Un imn pe care nu l-am ascultat defel fără încîntare.

SOCRATE Atunci să reținem de aici cum anume a putut trece discursul de la învinuire la laudă.

PHAIROS Ce vrei să spui cu asta?

SOCRATE Mie îmi e limpede că în toate celelalte privințe nu a fost vorba în realitate decît despre un simplu joc; în schimb, în cele pe care doar printr-o fericită întîmplare le-am rostit, există două chipuri de a proceda, pe care n-ar fi rău deloc, dacă am fi în stare, să le studiem rostul din punct de vedere al regulilor artei.

d

PHAIROS Și care sînt aceste două chipuri?

SOCRATE Mai întii: să cuprinzi dintr-o privire și să aduci la o unică formă detaliile risipite peste tot, pentru ca, definind fiecare unitate în parte, să poți face limpede care anume este aceea asupra căreia, de fiecare dată, vrem să căpătăm o învățătură. Tocmai așa am procedat noi cu cele privitoare la iubire: am obținut, fie că ea a fost bună sau rea, o definiție a iubirii, drept care și discursul nostru a putut, oricum, să fie limpede și să nu se contrazică.

PHAIROS Iar cel de-al doilea chip de a proceda care e, Socrate?

SOCRATE Cel de-al doilea, dimpotrivă, constă în a putea să divizezi în specii, potrivit articulațiilor naturale, încercînd să nu frîngi, așa cum fac bucătarii lipsiți de îndemînare, vreuna dintre părți. Dar iată cum am procedat noi adineaori în cele două discursuri: am considerat ceea ce este irațional în spirit drept o unică specie. Numai că așa cum dintr-un corp unic se nasc membre două cîte două și purtînd același nume, unele fiind „stîngi”, altele „drepte” tot astfel, în cele două discursuri, tulburarea minții a fost considerată, prin natura ei, o specie unică; apoi, unul dintre discursuri a divizat partea stîngă o dată, și apoi încă o dată și nu s-a oprit pînă ce nu a dat, în partea aceasta, de un soi de iubire, să-i zicem „din

e

266 a

stinga", pe care el a ocărit-o pe bună dreptate. Celălalt discurs, ducându-ne către partea „din dreapta” a nebuniei, și găsind la rîndul lui un soi de iubire ce poartă același nume cu cealaltă — dar de origine divină — a oferit-o privirii noastre, slăvind-o drept

b pricină a celor mai de seamă bunuri omenești.

PHAIDROS Nimic mai adevărat, Socrate.

SOCRATE Eu unul, Phaidros, sînt tare îndrăgostit de toate acestea: de diviziuni și de opusul lor — de reîntregiri, menite să îți dea puțința să vorbești și să gîndești. Iar dacă socotesc că am găsit pe un altul în stare să vadă lucrurile în unitatea și pluralitatea pe care ele o au de la natură, mă iau după el „ca și cum m-aș ține pe urma unor pași de zeu”⁸³.

c Iar pe cei care-s în stare de aceasta, eu îi numesc pînă una alta — Zeul știe dacă îi botez pe drept sau nu astfel — „dialecticieni”. Spune-mi, însă, pe cei care au deprins arta ta și a lui Lysias, cum trebuie să îi numim? Oare e vorba despre acea artă a cuvîntărilor de care s-au slujit Trasymachos și ceilalți, dar nu numai pentru a ajunge ei înșiși pricepuți în vorbire, ci și pentru a-i face pe alții la fel, pe acei care consimt să le aducă daruri asemenea unor regi?

PHAIDROS Oameni regești, într-adevăr; și totuși, ei nu au nici cea mai mică idee despre toate cîte întrebă tu. Însă în timp ce genul acesta mi se pare că l-ai numit pe bună dreptate „dialectic”, cel „retoric”, pare-mi-se, continuă să ne scape.

d SOCRATE Ce vrei să spui? Că ar exista undeva nu știu ce lucru plin de frumusețe care, fără cunoașterea dialecticii, poate fi dobîndit cu ajutorul regulilor artei? Desigur, lucrul acesta, nici tu, nici eu nu trebuie să îl disprețuim, ci se cuvine de asemenea să spunem în ce anume constă partea retoricii care a fost lăsată deoparte.

PHAIDROS Într-o grămadă de lucruri, Socrate; gîndește-te la toate cîte se află în cărțile care au fost scrise despre arta cuvîntărilor.

SOCRATE E bine că mi-ai adus aminte. Mai întii vine, așa cred, *preambulul*, pe care trebuie să-l ros-

tești la începutul discursului. Acestea sînt lucrurile — nu-i așa? — pe care le numești „finețurile” artei.

PHAIROS Da.

SOCRATE În al doilea rînd, un fel de *expositio* cu *mărturiile* ei; în al treilea rînd *dovezile*, iar în al patrulea rînd, *argumentele verosimile*. Mi se pare că omul acela din Bizanț, cel mai strălucit meșter într-ale oratoriei, mai vorbește și de *confirmație* și de *reconfirmație*.

PHAIROS Despre vestitul Theodoros vorbești?

SOCRATE Chiar despre el. El pomenește și de *respingere* și de *contra-respingere*, care trebuie să aibă loc cu prilejul acuzării și al apărării. Însă de ce nu i-am acorda toată cinstirea și prea distinsului Euenos din Paros⁸⁴, cel care, primul, a descoperit *insinuarea* și *elogiile indirecte*, și despre care unii spun că ar fi pus în versuri, pentru a fi mai lesne de reținut, *injurările indirecte*? Ce om învățat! Ce să mai spunem de Tisias⁸⁵? Și de Gorgias? Tocmai pe ei îi lăsa să doarmă? Ei care au văzut că cele ce doar par adevărate sînt mai de preț decît adevărurile însele? Prin forța cuvîntului, ei fac ca lucrurile neînsemnate să apară importante, și iarăși, cele importante lipsite de însemnătate. Noutății, ei îi dau aerul vechimii și invers, noul îl înfățișează ca fiind vechi. Și tot ei au descoperit metoda de a trata orice subiect oricît de amplu sau de concis am vrea. Totuși cînd Prodicos⁸⁶ a auzit acestea de la mine, a izbucnit în rîs spunîndu-mi că nimeni altul decît el a descoperit ce anume îi trebuie artei cuvîntării: ea nu are nevoie nici de vorbiri prea lungi și nici de unele prea scurte, ci doar de discursuri de întînderi potrivite.

PHAIROS Nici că se poate ceva mai înțelept!

SOCRATE Dar de Hippias⁸⁷ nu vorbim? Cred că străinul acesta din Elis ar fi tot de părerea lui Prodicos.

PHAIROS Și de ce nu?

SOCRATE Cît despre Polos⁸⁸? Cum vom vorbi de Polos? Despre al său *Tezaur al cuvîntărilor*, unde vorbește, de pildă, despre *repetiție*, despre *stilul sentențios* sau *stilul plastic*; apoi despre *Vocabularul* pe

care scriindu-l Likymnios⁸⁹ i l-a dăruit lui Polos pentru ca acesta să-și poată alcătui cartea despre *Excellența cuvântării*.

PHAIDROS Dar Protagoras⁹⁰ nu avea și el scrieri de felul acesta?

SOCRATE Desigur, băiatul meu ; acea *Folosire potrivită a cuvintelor*, cât și o mulțime de alte lucruri reușite ... Cât privește discursurile care-ți smulg lacrimi, cele în care e vorba numai și numai de bătrînețe și de sărăcie — mie îmi pare că în acest fel de artă, biruitoare a fost puterea Calcedonianului. Neîntrecut s-a arătat el și prin talentul de a stîrni mînia celor mulți și deopotrivă, de a o potoli „cu vorbele-i vrăjite”, cum îi plăcea chiar lui să spună. Era apoi de neînvins în arta calomniei, precum și în aceea de a răpi forța calomniei, oricare ar fi fost aceasta... Acum, dacă avem în vedere sfîrșitul discursurilor, se pare că în privința lui gîndesc cu toții același lucru, chiar dacă unii îl numesc *recapitulare* iar alții în alt fel.

PHAIDROS Ai în vedere *rezumatul*, în care, pentru a încheia, se reamintește ascultătorilor fiecare punct în parte din tot ce s-a rostit?

SOCRATE Întocmai. Însă poate că, la rîndul tău, ai ceva de spus cu privire la arta cuvîntărilor ...

PHAIDROS Lucruri lipsite de însemnătate, de care nu merită să mai vorbim.

268 a SOCRATE Să le lăsăm atunci deoparte. Pe celelalte însă să le privim cu toată atenția și să vedem în ce constă puterea artei care le este proprie și în ce caz se manifestă ea.

PHAIDROS Puterea ei, Socrate, este nespus de mare, mai cu seamă în adunările populare.

SOCRATE Este, într-adevăr. Dar vezi și tu, zeciescul meu prieten, dacă nu cumva ți se pare, ca și mie, că urzcala ei nu este tocmai bine strînsă.

PHAIDROS De e așa, arată-mi, rogu-te, și mie.

SOCRATE Spune-mi atunci : să presupunem că cineva ar veni la prietenul tău Eryximachos⁹¹ sau la tatăl acestuia, la Acumenos, și i-ar spune : „Știu ce să-i dau unui corp ca să îl fac fierbinte sau, după

voia mea, să îl răcesc și, tot astfel, dacă îmi trece prin minte, să-l fac să verse sau să se ușureze; și încă o grămadă de lucruri de același fel. Și, pentru că știu atâtea, socot că pot fi doctor și că îl pot face să ajungă și pe altul, căruia i-aș trece știința acestor lucruri". Ei bine, auzind una ca asta, ce crezi că ar spune ei?

PHAIROS Ce altceva decât că o să-l întrebe dacă pe deasupra știe și cine sînt cei ce trebuie tratați astfel, apoi cînd și pînă la ce punct să aplice fiecare procedeu în parte?

SOCRATE Dar dacă ar răspunde: „Nu am habar de toate astea. Însă socot că cel ce a apucat să învețe atîtea de la mine este în stare să facă ceea ce mă întrebi”.

PHAIROS Atunci ei ar spune, cred, că omul acesta e nebun; numai pentru că a deschis mai știu eu ce carte, sau pentru că s-a atins de niscaiva leacuri, el își închipuie că e doctor, cînd de fapt n-are nici cea mai mică idee despre arta medicinei!

SOCRATE Sau să zicem acum că ar veni cineva la Sofocle sau la Euripide, spunîndu-le că știe să compună foarte lungi tirade pe marginea unui lucru neînsemnat și, iarăși, că despre un lucru tare important poate vorbi foarte pe scurt; că, apoi, oricînd vrea, e în stare să compună cuvîntări care trezesc mila sau, dimpotrivă, altele care stîrnesc frica și-s pline de amenințare; și cîte altele de soiul ăsta. Așadar, putînd să învețe pe altul toate acestea, el ar fi convins că predă arta de a face tragedii.

PHAIROS Și ei, la rîndul lor, Socrate, bănuiesc că ar rîde de omul care își imaginează că tragedia nu-i altceva decât îmbinarea părților, astfel încît acestea să se potrivească între ele și toate laolaltă cu întregul pe care îl formează.

SOCRATE Nu cred însă că muștrîndu-l ar face-o cu grosolănie, ci mai degrabă asemeni unui muzician care, întîlnind pe unul ce își închipuie că e stăpîn pe arta armoniei numai pentru că a apucat să știe cum poți face o coardă să scoată sunetul cel mai înalt și pe cel mai de jos cu putință — nu i-ar spune, jig-

nindu-l, „Sărmane, ești smintit!"; dimpotrivă, ca slujitor al Muzelor, el s-ar dovedi mai îndurător și ar spune: „Preabunule, e neîndoielnic că trebuie să știi toate acestea, de vreme ce ți-ai pus în minte să ajungi stăpîn pe arta armoniei. Și, totuși, nimic nu ne împiedică să socotim pe unul care a deprins numai cît tine că nu știe mai nimic despre armonie. Tu nu ai decît cunoștințele necesare pentru a te iniția în armonie, și nicidecum pe cele care înseamnă însăși arta armoniei”.

PHAIDROS Cît se poate de adevărat.

269 a SOCRATE Așadar, la rîndu-i, Sofocle i-ar spune celui doritor să-și arate talentul în fața lui Euripide și a sa, că nu are decît cunoștințele necesare pentru a se iniția în arta tragediei, dar că arta tragediei n-o cunoaște; și la fel și Acumenos: că știe doar ce presupune medicina, dar nu medicina însăși.

PHAIDROS Întocmai.

b SOCRATE Să ne imaginăm atunci că Adrastos⁹², „cel cu glas de miere”, sau chiar Pericle, ar auzi de splendidele artificii pe care le depănam mai adineori, de vorbirea concisă sau de aceea înflorită și de toate celelalte pe care le-am pomenit, spunînd că trebuie să le cercetăm îndeaproape; crezi oare că ei ar fi la fel de nesuferiți precum am fost noi purtîndu-ne atît de grosolan, și că ar spune vorbe de oameni prost crescuți celor care au scris și i-au învățat pe alții astfel de lucruri, încredințați că au de-a face cu retorica? Sau crezi că, arătîndu-se mai înțelepți ca noi, ei ne-ar dojeni spunînd: „Phaidros, și tu, Socrate, nu trebuie să fiți uricioși; dimpotrivă, arătați-vă îndurători față de aceia care, neștiutori să poarte o discuție, s-au dovedit a nu fi capabili să definească retorica; și cînd, supuși unei atari neștiințe, stăpîni doar pe cunoștințe începătoare, ei au căzut pradă închipuirii de-a fi descoperit însăși retorica; și cînd, trecîndu-le altora aceste cunoștințe, ei socotesc că

c au predat fără cusur retorica, fără să-și dea osteneala de a prezenta fiecare lucru în parte într-un chip convingător și de a îmbina părțile într-un întreg, convinși fiind că e de datoria învățăceilor înșiși să obțină

toate acestea prin propriile lor puteri, în cursul cuvîntării chiar”.

PHAIROS Cam așa mi se pare și mie, Socrate, că arată genul de artă pe care oamenii de felul acesta, prin scrierile și învățăturile lor, o prezintă a fi retorică; și socotesc că ai vorbit cu multă dreptate. Spune-mi, însă, arta aceluia care este cu adevărat un cunoscător al vorbirii și priceput în a-i convinge pe alții, cum și unde poate fi însușită?

SOCRATE Posibilitatea de a dobîndi perfecțiunea în luptele oratorice pare să atîrne, dragă Phaidros — ba chiar atîrnă în chip necesar — de aceleași condiții care trebuie împlinite în celelalte arte: dacă natura te-a înzestrat cu darul vorbirii, și dacă pe acesta îl vei spori cu știința și cu truda, vei fi un orator prețuit de toți. Dacă, în schimb, unul din lucrurile acestea îți va lipsi, vei fi un orator nedesăvîrșit. Cît privește deci arta aceasta, îmi pare că nu pe calea urmată de Lysias și de Trasymachos trebuie apucat.

PHAIROS Atunci pe care?

SOCRATE Se prea poate, bunul meu prieten, ca Pericle să fi fost cel care, între toți, a atins perfecțiunea în arta cuvîntării.

PHAIROS De ce socoți astfel?

SOCRATE Toate artele mari mai au nevoie, pe lîngă celelalte calități, de o vorbire subtilă și sublimă privind ființa naturii; căci tocmai de aci pare să le vină înălțimea și desăvîrșirea pe care o ating în toate privințele. Or, Pericle, pe lîngă daru-i înnăscut, tocmai aceste calități le-a dobîndit. Întîlnindu-l pe Anaxagoras, care, cred eu, era un astfel de om, el s-a hrănit cu gîndirea cea înaltă, ajungînd să pătrundă natura rațiunii, cît și pe aceea a absenței ei, deci tocmai lucrurile despre care Anaxagoras vorbise pe larg. De aci el desprinsese, pentru arta oratoriei, ceea ce i se potrivea.

PHAIROS Ce vrei să spui?

SOCRATE Fără îndoială, același lucru ca în medicină se petrece și în retorică.

PHAIROS Cîm adică?

SOCRATE În amîndouă aceste arte se cere analizată o natură: în prima, natura corpului, în cealaltă, natura sufletului; căci dacă vrem să-i dăm trupului sănătate și putere cu ajutorul leacurilor și al hranei, nu ne putem restrînge doar la rutină și experiență, ci trebuie să recurgem și la arta medicinei; și, la fel, dacă vrem să-i trecem sufletului convingerea pe care o dorim și virtutea, trebuie s-o facem cu ajutorul unor vorbiri și practici care să urmeze anumite reguli.

PHAIDROS Cel puțin așa se pare, Socrate.

c SOCRATE Însă crezi oare că natura sufletului poate fi pricepută cum trebuie fără să cunoști natura întregului univers?

PHAIDROS Dacă e să-i dăm crezare lui Hipocrate⁹³, așadar unui Asclepiad, nu putem vorbi despre corp fără să urmărim această metodă.

SOCRATE Are dreptate, prietene. Totuși, se cuvine ca, pe lângă Hipocrate, să întrebăm și rațiunea și să vedem dacă se învoiește cu spusa lui.

PHAIDROS De acord.

d SOCRATE Hai să vedem atunci ce spune despre natură Hipocrate și rațiunea cea adevărată. Despre natura unui lucru, oricare ar fi el, trebuie să procedăm în felul următor: mai întii să ne întrebăm dacă lucrul în privința căruia vrem să fim noi înșine experți și totodată în stare să-l facem și pe un altul la fel, este simplu sau cu multiple fețe. Apoi, în cazul în care este simplu, să cercetăm în ce fel a fost el înzestrat de natură pentru a acționa asupra altui lucru, sau, dimpotrivă, de a suferi influența altuia. Iar dacă are chipuri multiple, trebuie să vedem cîte sînt ele la număr și apoi să procedăm pentru fiecare chip în parte întocmai cum am procedat pentru lucrul simplu: prin ce anume din natura lui produce el o acțiune și în ce constă aceasta; sau prin ce anume suferă influența altuia și în ce constă această influență.

PHAIDROS Pesemne că așa trebuie să facem.

e SOCRATE În orice caz, neprocedînd astfel, metoda noastră ar părea aidoma cu mersul unui orb. În schimb, pe cel care, indiferent de obiectul studiat, procedează potrivit regulilor artei, n-ai cum să-l asemeni unui

orb sau surd. Dimpotrivă, este limpede că dacă cineva predă oratoria urmînd regulile artei, el va arăta în chip amănunțit în ce constă adevărata natură a obiectului la care va trebui raportată orice cuvîntare ; iar acest obiect va fi, fără doar și poate, sufletul.

PHAIROS Neîndoielnic.

SOCRATE Așadar către acest obiect se îndreaptă întreg efortul său. Ceea ce încearcă el este să producă convingerea în această privință. Oare nu crezi la fel? 271 a

PHAIROS Ba da.

SOCRATE Deci este limpede că Trasymachos, și oricare altul ce ar dori să predea retorica cu toată seriozitatea, va începe prin a descrie sufletul în chip cît se poate de amănunțit și ne va face să vedem dacă el este, prin chiar firea lui, unul și omogen sau dacă, asemeni alcătuirii trupului, are multiple fețe. Căci aceasta spunem noi că înseamnă a arăta natura unui lucru.

PHAIROS Cît se poate de adevărat.

SOCRATE În al doilea rînd, omul nostru va descrie prin ce anume din natura lui produce sufletul o acțiune și în ce constă aceasta ; sau prin ce anume suferă influența altuia și în ce constă această influență.

PHAIROS Întocmai.

SOCRATE În al treilea rînd, el va clasifica tipurile de discursuri, precum și pe cele ale sufletului, de asemenea modificările lor, și, ajungînd pînă la stratul relațiilor cauzale, va arăta cum își corespund aceste tipuri între ele, precum și pricina pentru care un anumit fel de suflet se lasă înrîurit în chip necesar de un anumit fel de discursuri, în vreme ce altul nu. b

PHAIROS Desigur, după cît se pare, nimic n-ar fi mai minunat decît să procedezi astfel.

SOCRATE Aș spune chiar, prietene, că altfel nici n-ai cum ; căci nici subiectul acesta, și nici oricare altul, fie că e dezvoltat în fața elevilor, fie că formează substanța unui discurs adevărat, dacă e tratat altcum, nu va fi niciodată expus sau scris potrivit regulilor artei. Însă autorii de tratate oratorice din zilele noastre, despre care ai auzit, sînt tare șireți și ne ascund c

toate pe cîte le ştiu atît de bine despre suflet. Aşadar, cîtă vreme ei nu vor vorbi şi nu vor scrie în felul amintit, să ne ferim să credem că scrisul lor se conduce după regulile artei.

PHAIDROS În ce constă însă felul acela?

SOCRATE Nu este foarte lesne să formulezi lucrul în cuvinte; în schimb, mă învoiesc să spun cum trebuie să scrii dacă îţi propui să faci aceasta cît mai pe potrivă artei cu putinţă.

PHAIDROS Atunci spune.

SOCRATE Deoarece puterea discursului stă în faptul de a fi o „psychagogie”, o călăuzitoare a sufletului, cel care îşi doreşte să ajungă orator trebuie negreşit să ştie cîte sînt formele pe care le poate îmbrăca sufletul. Or, ele sînt într-atît de numeroase şi într-atît de felurite, încît unii oameni se arată a fi într-un chip şi alţii într-altul. Odată făcute aceste deosebiri, şi despre discursuri se poate spune că sînt multe la număr şi fiecare de un fel anume. Drept care, oamenii de un anumit fel pot fi lesne convinşi de cutare lucru doar prin discursuri de o anumită natură, tocmai din această cauză; dimpotrivă oamenii de un alt fel anumit, din aceeaşi pricină nu pot fi lesne convinşi. După ce ai meditat îndeajuns la toate aceste lucruri, trebuie să le ai în vedere în situaţii concrete şi, aplicîndu-le astfel, să fii în stare să le dai curs fiind înzestrat cu un simţ al fineţii. Altminteri, n-ajungi să ştii nimic mai mult decît se afla în discursurile auzite cîndva pe băncile şcolii. În schimb, cînd eşti îndeajuns de pregătit să spui prin ce fel de discursuri ajungi să convingi pe cutare om, şi cînd poţi, avîndu-l pe omul acesta în faţă, să vezi limpede în el şi să-ţi faci ţie însuşi dovada spunînd: „Acesta e omul şi aceasta este firea lui despre care mi se vorbea cîndva în lecţiile de la şcoală; iată-l acum în faţa mea, în carne şi oase. Şi iată care sînt vorbele cu care trebuie să mă adresez lui pentru ca să-l conving de cutare lucru”; — deci cînd toate acestea au fost îndeplinite, cînd li se mai adaugă şi cunoaşterea acelor momente cînd trebuie să vorbeşti şi cînd să taci, şi cînd, pe deasupra, mai ştii să deosebeşti care e clipa potrivită sau, dim-

272 a

potrivă, cea nepotrivită, pentru „stilul concis”, pentru „stilul înduioșător” sau pentru cel „vehement”, precum și pentru toate formele de cuvîntare învățate. — atunci abia frumusețea și perfecțiunea artei sînt pe deplin realizate; nu însă mai înainte. Iar dacă cineva, fie el orator, dascăl sau scriitor, nu îndeplinește vreuna din aceste condiții, afirmînd totuși că el vorbește potrivit regulilor artei, atunci acesta nu merită defel să fie crezut. „Atunci?”, va întreba b poate autorul nostru, „rămîneți la părerea aceasta, Phaidros și Socrate? Sau e cazul să adoptăm o altă teorie privind arta oratoriei?”

PHAIROS Nu cred că e cu putință să găsim o alta, Socrate, de vreme ce nu e vorba de o treabă tocmai ușoară.

SOCRATE Ai dreptate. Tocmai de aceea și trebuie să întoarcem fiecare teorie pe toate părțile și să vedem dacă nu cumva se întrevede o cale mai lesnicioasă și mai scurtă care să ducă la această artă, pentru ca să nu apucăm fără rost pe un drum lung și întortocheat cînd avem la îndemîină unul scurt și simplu. Dar dacă se întîmplă să ai un mijloc pentru a ne veni în ajutor, fie că îți e cunoscut de la Lysias sau de la vreun altul, încearcă să ți-l amintești și să mi-l spui. c

PHAIROS Dacă ar fi vorba de o simplă încercare, aș putea s-o fac; mă tem însă că pe loc nu voi găsi nimic.

SOCRATE Vrei atunci să-ți spun o vorbă pe care am auzit-o de la oameni pricepuți în lucruri de soiul ăsta?

PHAIROS Desigur.

SOCRATE Se spune, Phaidros, că e drept să pledezi și cauza lupului.

PHAIROS Atunci îți revine ție rolul acesta! d

SOCRATE Spun, așadar, oamenii aceștia că metoda noastră nu trebuie să capete un aer atît de solemn și de asemenea că nu e nevoie să urcăm atît de sus, apucînd căi atît de întortocheate. Căci e absolut limpede, — am spus-o doar și la începutul discuției noastre —, că atunci cînd îți propui să ajungi un bun orator, nu e cîtuși de puțin nevoie să deții ade-

vărul cu privire la justețea și bunătatea lucrurilor, sau chiar și a oamenilor care posedă astfel de însușiri e fie de la natură, fie prin educație. Într-adevăr, în tribunale nimeni nu se interesează cît de cît de adevărul lucrurilor, ci numai de ceea ce poate convinge : acest ceva este verosimilul, singurul pe care trebuie să-l ai în vedere cînd îți propui să vorbești potrivit regulilor artei. Ba chiar există cazuri cînd nu trebuie să relatezi lucrurile așa cum s-au petrecut dacă acestea nu s-au petrecut în chip verosimil ; fie că e vorba de acuzare sau de apărare, numai lucrurile verosimile trebuie aduse în discuție. Și, în orice împrejurare, oratorul trebuie să aibă în vedere numai verosimilul și să nu-i pese cîtuși de puțin de adevăr. Căci verosimilul, străbătînd discursul de la un cap la altul, e singurul din care se naște o artă împlinită.

273 a

PHAIDROS Ai reprodus pas cu pas, Socrate, argumentele celor care se dau drept maeștri în arta oratoriei. Mi-am amintit că puțin mai înainte am atins în treacăt problema aceasta, una ce pare să fie de mare importanță pentru cei care se îndeletnicesc cu astfel de lucruri.

SOCRATE Însă pe Tisias, nu l-ai studiat tu pe Tisias cît se poate de amănunțit ? Atunci să ne mai spună Tisias și acest lucru : pentru el, verosimilul este oare altceva decît opinia mulțimii ?

b

PHAIDROS Ce altceva să fie ?

c

SOCRATE El a născocit, pare-se, acest exemplu meșteșugit cu atîta artă și deopotrivă plin de adîncime. El a scris că dacă un om firav și curajos l-a bătut pe unul voinic dar fricos și i-a furat mantaua sau alt lucru, drept care este adus la judecată, atunci nici unul din cei doi nu are să spună adevărul. Fricosul trebuie să susțină că cel curajos n-a fost singur cînd l-a bătut, la care celălalt va încerca să facă dovada că de fapt erau singuri, și va folosi argumentul acesta : „Așa cum arăt, m-aș fi putut eu atinge de unul care arată ca el ?”. Iar cel bătut nu-și va mărturisii, desigur, propria-i slăbiciune, ci va recurge la o nouă minciună, care-i va oferi poate părții adverse o replică hotărîtoare. Și indiferent de situația pe care

o are în vedere, orice vorbire care urmărește regulile artei se va folosi mereu de asemenea procedee. Oare nu așa stau lucrurile Phaidros?

PHAIROS Întocmai.

SOCRATE Ah, ah! Se pare că teribil de bine era ascunsă arta pe care a descoperit-o Tisias sau cine știe care altul, cine o fi fost și oricare ar fi numele pe care-i place să îl poarte. Însă la o adică, prietene, oare se cuvine sau nu să-i spunem omului ăștia...?

PHAIROS Ce anume?

SOCRATE Să-i spunem așa: „Ascultă, Tisias, mai înainte ca tu să-ți faci apariția, noi tocmai afirmăm că verosimilul acesta pătrunde în mintea mulțimii tocmai din pricina asemănării lui cu adevărul. Numai că adineaori, noi am arătat că cel care cunoaște adevărul este cel mai bine pregătit să descopere asemănările între lucruri în orice împrejurare. Dacă mai ai să ne spui și altceva despre arta oratoriei, noi te-om asculta. De nu, ne vom încrede în cele arătate adineaori, și anume în faptul că: dacă nu vei distinge firile ascultătorilor; dacă nu vei fi în stare să deosebești lucrurile existente după speciile lor și să le cuprinzi apoi, pentru fiecare specie în parte, într-o unică idee — atunci, zic, nu vei fi niciodată un artist al vorbirii, pe cât îi e dat în putință omului să fie. Numai că aceste însușiri nu le vei dobândi nicicând fără o îndelungată trudă. Dar înțeleptul nu pentru a vorbi și a făptui în fața oamenilor trebuie să-și dea atîta osteneală, ci ca să fie în stare să spună lucruri îndrăgite doar de zei, iar fapta să îi fie în toate, pe cât îi stă în putință, tot după placul lor. Și într-adevăr, Tisias — o spun alții mai înțelepți ca noi — omul chibzuit nu trebuie să-și dea silința (dacă n-o face doar în treacăt) să placă sclavilor de-un neam cu el, ci stăpînilor aleși la suflet și dintr-un neam ales⁹⁴. Încît, dacă drumul de urmat este atît de întortocheat și lung, să nu te miri; el trebuie străbătut în vederea unor țeluri mari, altminteri decît credeai tu. Iar după cum rezultă din discursul nostru, poți, dacă vrei, pornind de la acele țeluri, să faci ca și lucrurile mai

d

e

274 a

mărunte să se împărtășească din frumusețea celor mari”.

PHAIDROS Minunat îmi sună vorbele tale, Socrate; totul e să și poți să le fii pe potrivă.

b SOCRATE Însă când încerci să realizezi lucruri frumoase, frumos e, deopotrivă, să înduri tot ce ți-ar fi dat să înduri.

PHAIDROS Așa e, neîndoielnic.

SOCRATE Cred că am vorbit destul despre artă și despre lipsa de artă în discursuri...

PHAIDROS E adevărat.

SOCRATE ... în timp ce despre faptul de a scrie, dacă e potrivit sau nu s-o faci, în ce condiții scrisul este bun și în care anume e nepotrivit, — deci despre acestea toate ne-a rămas încă să vorbim.

PHAIDROS Așa e.

SOCRATE Știi, așadar, care e chipul cel mai potrivit pentru a fi pe plac divinității, atunci când tu însuși faci discursuri sau când începi să vorbești despre ele?

PHAIDROS Nu știu defel. Dar tu?

c SOCRATE Eu pot cel puțin să îți spun o poveste rămasă de la cei din vechime. Ei cunoșteau adevărul. Dacă doar prin noi înșine am fi în stare să îl descoperim, ne-ar mai păsa oare în vreun fel de tot ce au crezut oamenii?

PHAIDROS Hazlic întrebare! Spune-mi însă povestea de care pomeneai.

d SOCRATE Am auzit, așadar, că undeva, în apropiere de Naucratis⁹⁶, în țara Egiptului, trăia una din vechile divinități de prin partea locului; acestui zeu îi e închinată pasărea sfântă căreia egiptenii îi zic ibis, iar zeul însuși se numește Theuth⁹⁸. Se spune că el mai întâi a descoperit numerele și socotitul, geometria și astronomia, ba și jocul de table și zarurile, în sfârșit, literele. În vremea aceea domnea peste tot Egiptul regele Thamus⁹⁷. Palatul lui se afla în marea cetate a țării de sus, cetate căreia grecii îi zic „Theba egipteană” și al cărei zeu se numește Ammon. Mergând Theuth la rege, i-a arătat artele inventate de el și i-a spus că trebuie să le răspîndească printre toți

egiptenii. Regele l-a întrebat atunci asupra folosului pe care l-ar aduce fiecare dintre artele acestea, și în timp ce zeul dădea lămuriri asupra fiecăreia în parte, regele avea cuvinte de laudă pentru una, pentru alta nu, după cum fiecare artă îi părea bună sau, dimpotrivă, de nici un folos. Multe, zice-se, au fost observațiile pe care Thamus i le-a făcut lui Theuth asupra fiecăreia dintre aceste arte, fie în bine, fie în rău; dar ar însemna să nu mai terminăm povestind totul de-a fir a păr. Au ajuns, iată, la litere, și Theuth a spus: „Privește, rege, știința accasta îi va face pe egipteni mai înțelepți și mai cu ținare de minte; găsit a fost leacul uitării și, deopotrivă, al neștiinței”. La care regele a răspuns: „Preapricepute meșter Theuth, unul e chemat să nască arte, altul să judece cît anume dintr-însele e păgubitor sau de folos pentru cei ce se vor sluji de ele. Tu, acum, ca părinte al literelor, și de dragul lor, le-ai pus în seamă tocmai contrariul a ceea ce pot face ele. Căci scrisul va aduce cu sine uitarea în sufletele celor care-l vor deprinde, lenevindu-le ținerea de minte; punîndu-și credința în scris, oamenii își vor aminti din afară, cu ajutorul unor icoane străine, și nu dinlăuntru, prin caznă proprie. Leacul pe care tu l-ai găsit nu e făcut să învîrtozeze ținerea de minte, ci doar readucerea aminte. Cît despre înțelepciune, învățăceilor tăi tu nu le dai decît una părelnică, și nicidecum pe cea adevărată. După ce cu ajutorul tău vor fi aflat o grămadă de prin cărți, dar fără să fi primit adevărata învățătură, ei vor socoti că sînt înțelepți nevoie mare, cînd de fapt cei mai mulți n-au nici măcar un gînd care să fie al lor. Unde mai pui că sînt și greu de suportat, ca unii ce se cred înțelepți fără de fapt să fie”.

PHAIROS Cît de lesne îți este ție, Socrate, să născocești, după cum îți e voia, povești din lumea egipteană sau mai știu eu de unde!

SOCRATE Prietene, preoții de la templul lui Zeus din Dodona spuneau că primele rostiri divinatorii au venit de la un stejar. Pentru oamenii de pe atunci, care nu erau înțelepți precum voi, tinerii de astăzi, era de-ajuns, dată fiind simplitatea lor, să asculte ce

c spunea stejarul sau o piatră ; tot ce avea însemnătate era ca spusa acestora să fie adevărată. Pentru tine, în schimb, important e să afli cine e cel care povestește și de prin ce locuri se trage ; nu te mulțumești doar să vezi dacă lucrurile stau într-adevăr așa sau dacă ele arată altminteri.

PHAIDROS Mă dojenești pe drept, Socrate; eu unul cred că, în privința scrisului, thebanul are dreptate.

d SOCRATE Așadar, cel care își închipuie că în urma sa rămîne, turnată în cuvinte scrise, o artă, cît și cel care, la rîndu-i, o primește pe aceasta încredințat că scrisul îi va oferi ceva deslușit și sigur, sînt, amîndoi, naivi nevoie mare și, în realitate, nu au habar de cele prezise de Ammon dacă își închipuie că vorbele ce-scrise pot oferi, celui care deja scrie, mai mult decît prilejul de a-și reaminti lucrurile pomenite în scrierea aceea.

PHAIDROS Foarte adevărat !

e SOCRATE Scrierea, dragul meu Phaidros, seamănă într-adevăr cu pictura, și tocmai aici stă toată grozăvia. Aceste figuri cărora le dă naștere pictura se ridică în fața noastră asemeni unor ființe însuflețite. Dar dacă le încerci cu o întrebare, ele se învăluiesc într-o foarte solemnă tăcere. La fel se petrece și cu gîndurile scrise ; ai putea crede că ele vorbesc, însuflețite de spirit. Dar dacă le pui o întrebare, vrînd să te lămurești asupra vreunei afirmații, ele nu îți răspund decît un singur lucru, mereu același. Și de îndată ce a fost scrisă, odată pentru totdeauna, fiecă cuvîntare colindă pretutindeni păstrînd aceeași înfățișare și pentru cei ce o pricep, și pentru cei cărora nu le spune nimic. Ea nu știe în fața cui se cuvine să vorbească și în fața cui să tacă. Iar dacă a fost disprețuită sau pe nedrept hulită, ea trebuie, de fiecare dată, să-și cheme în ajutor părintele ; singură, nu e în stare nici să se apere, nici să își vină în ajutor.

PHAIDROS Toate acestea sînt, deopotrivă, cum nu se poate mai adevărate.

276 a SOCRATE Însă ce zici? Oare nu trebuie să avem acum în vedere cealaltă cuvîntare, soră bună cu cea dinainte, și să vedem în ce chip se naște și cu cît

este ea mai bună și mai puternică decât aceasta, prin
 chiar natura ei?

PHAIROS Despre ce cuvîntare vorbești? Și cum
 se naște ea?

SOCRATE Despre aceea care, însoțită de știință,
 este scrisă în sufletul omului ce prinde învățătura;
 despre aceea care e în stare să se apere singură și
 care știe în fața cui trebuie să vorbească și a cui să
 tacă.

PHAIROS Ai în vedere cuvîntarea celui care *știe*,
 vie și însuflețită, față de care cuvîntarea scrisă ar
 putea fi pe bună dreptate numită un simplu simu-
 lacru?

SOCRATE Întocmai. Spune-mi însă: plugarul înțe- b
 lept, dacă are sămînță bună și pe care ar vrea să o
 vadă rodind, va merge oare, cu tot sîrgul, s-o semene
 în plină vară în grădinile lui Adonis⁹⁸, gîndindu-se
 la bucuria de a le vedea pe acestea frumos date în
 spic în numai opt zile? Sau, făcînd astfel, oare nu o
 va face numai de dragul jocului și al sărbătorii? În
 schimb, cînd e vorba de treaba lui adevărată, el va
 ține seama de regulile agriculturii, va semăna în pămîntul potrivit și va fi tare mulțumit dacă, în cea
 de-a opta lună, sămînța pusă în pămînt va da în rod.

PHAIROS Bănuiesc, Socrate, că așa va face. În- c
 tr-un caz, el își va lua treaba în serios; în celălalt,
 cu totul în alt fel, așa cum spui.

SOCRATE Cît despre cel care cunoaște ce e drept,
 frumos și bine, să spunem că, gospodărindu-și să-
 mînța, are mai puțină minte decât plugarul?

PHAIROS Nicidecum.

SOCRATE Așadar, el nu se va apuca, pe deplin
 serios, „să scrie pe apă”, folosindu-se de cerneală și
 de pana de trestie, pentru a semăna discursuri care
 nu sînt în stare să își ajute singure prin vorbe și nici
 să ne învețe îndeajuns ce-i adevărul.

PHAIROS Pesemne că nu o va face.

SOCRATE Sigur că nu. Iar aceste grădini ale litem- d
 relor, dacă le va semăna, și dacă le va scrie, lucrul
 se va petrece, după cît se pare, de dragul jocului.
 Scriind, el nu face decât să-și adune cu grijă amintiri,

atit pentru sine, cînd bătrîneţea cea uitucă vine să-l încerce, cît şi pentru oricare altul care apucă acelaşi drum cu el. Şi se va bucura văzînd gingaşele răsaduri. În vreme ce alţii vor gusta alte plăceri, pierzîndu-se în chefuri şi în desfătări de-o seamă cu acestea, el, nu încape îndoială, va alege în locul lor petrecerea de care am vorbit.

e PHAIDROS Pe lingă sărmana desfătare a celorlalţi, cîtă frumuseţe, Socrate, are de partea lui cel care e în stare să afle bucurie închipuind frumoase cuvîntări, despre Dreptate, despre toate cîte-ai po-
menit.

277 a SOCRATE Într-adevăr așa e, scumpe Phaidros, nu zic ba. Cred însă că se află mai multă frumuseţe şi mai mult avînt în toate astea atunci cînd cineva, folosind arta dialectică şi luînd în grijă un suflet pe măsura ei, răsădeşte şi seamănă în el nu orice cuvîntări, ci pe acelea unite cu ştiinţa, acelea în măsură să-şi vină şi lor înşile în ajutor şi celui care le-a sădit, cele ce nu sînt sterpe, ci au în ele o sămînţă din care, odată semănată în alţi oameni, cu alte firi, încolţesc alte gînduri şi rostiri; da, cuvîntări ce au în ele, fără moarte, puterea de a dărui toate acestea, iar celui înzestrat cu ele cea mai mare fericire dată fiinţei ome-
neşti.

PHAIDROS Dar şi mai multă frumuseţe se află în vorbele tale.

SOCRATE Iar acum, Phaidros, după ce am căzut de acord în aceste privinţe, iată-ne în măsură să lămurim deplin şi ce a mai rămas de lămurit.

PHAIDROS Anume ce?

b SOCRATE Vezi bine, tocmai ceea ce, încercînd noi să desluşim, ne-a adus pînă aici: încercarea de a vedea, pe de o parte, de ce i se face o vină lui Lysias din a scrie discursuri şi, pe de alta, dacă, în felul de a le scrie, se află sau nu meşteşug. În această din urmă privinţă cred însă că noi am limpezit lucrurile în măsura cuvenită.

PHAIDROS Le-am limpezit, ce-i drept, dar te-aş ruga să-mi aminteşti puţin cum am făcut noi asta.

SOCRATE Pînă cînd oratorul nu cunoaște adevărul despre fiecare lucru spus sau scris de el ; pînă cînd nu este în stare să definească, în el însuși, întregul obiect al expunerii sale și apoi, odată astfel definit, să-l subdividă în speciile sale, sfîrșind cu cea indivizibilă ; pînă cînd, datorită unei analize, întemeiată pe aceeași metodă, a naturii sufletului, el nu ajunge să descopere specia care corespunde fiecărei naturi ; pînă cînd nu statornicește și nu organizează cuvîntarea în funcție de asta, adică adresînd unui suflet pestriț vorbirii pestrițe, în care se armonizează toate modurile, iar unui suflet cu alcătuire simplă vorbiri cu alcătuire simplă, — pînă atunci el nu va reuși, nici pentru a da învățătură, nici pentru a convinge, să mînuiască genul oratoric cu toată arta pe care o presupune natura acestuia. Așa cum a reieșit limpede din tot ce am discutat noi pînă acum.

PHAIROS Nici vorbă, în linii generale așa ni s-a vădit.

SOCRATE Cît despre a ști dacă a rosti ori scrie cuvîntări este un lucru bun sau unul rușinos și în ce condiții este susceptibil de a fi, după dreptate, supus sau nu blamului nostru, în privința asta oare din cele spuse adineaori nu rezulta limpede ... ?

PHAIROS Ce oare să rezulte ?

SOCRATE ... că atunci cînd ori Lysias ori un altul va fi scris sau urmează să scrie ceva, fie în sfera vieții private, fie în a celei publice unde, instituind legi de pildă, compune o scriere politică, și face asta închipuindu-și [pe nedrept] că se află în lucrarea lui multă temeinicie și multă certitudine — atunci cel care-a scris așa este blamabil, indiferent dacă blamul cuvenit este rostit sau nu de cineva. Căci a nu ști nimic, ori că ești treaz, ori că visezi, despre ce este drept și ce nedrept, despre ce fapte sînt bune și ce fapte rele, asta nu poate nicidecum să scape de a fi considerat blamabil, chiar dacă, într-un glas, îl laudă mulțimea.

PHAIROS Nu, nicidecum.

SOCRATE Dar ce vom zice oare despre omul pentru care un discurs, indiferent de subiectul său, odată scris, conține în chip inevitabil o mare parte desti-

278 a nată desfătării ; de omul pentru care nici o vorbire, fie ea în vers sau proză, nu merită osteneala de a fi aşternută în scris ori recitată cum şi le recită pe-ale lor rapsozii, nici una, niciodată dacă ţelul ei este doar să convingă şi nu acela ca, după o prealabilă examinare, să-i înveţe pe oameni ceva ; pentru care cele mai bune din aceste cuvîntări sînt, chiar celor care ştiu, un mijloc de reamintire, iar cuvîntările care dau învăţatură şi sînt rostite pentru a instrui, acelea care cu adevărat scriu în adîncul sufletului despre ce este drept, frumos, şi bun, sînt singurele deopotrivă certe, împlinite şi vrednice de osteneală ; cel pentru care asemenea discursuri pot pe drept cuvînt fi socotite fiii săi legitimi (în primul rînd discursul pe care, găsit fiind [de mintea lui], îl poartă în sine, apoi şi altele, cîte prind fiinţă, fiindu-i vlăstare şi deopotrivă b fraţi, din acesta în sufletele altor oameni, în fiecare după vrednicia sa) ; cel care celorlalte feluri de discursuri le spune rămas bun — despre un astfel de om vom spune, Phaidros, că pare foarte mult a fi tocmai acela cu care noi, tu şi cu mine, am vrea atît de mult să fim la fel !

PHAIDROS Da, da, vorbele tale spun fără de greş tot ce doresc şi năzuiesc eu însumi.

c SOCRATE Atunci să zicem că ne-am amuzat destul vorbind despre oratorie. Aşa că du-te la Lysias şi spune-i că ţie şi mie, coborînd noi la pîriul nimfelor şi la sanctuarul lor, ni s-a încredinţat să purtăm vorbă şi lui Lysias, dimpreună cu toţi autorii de discursuri, şi lui Homer, dimpreună cu toţi cei care au compus poczii, pentru cîntat sau numai pentru recitat, şi lui Solon, dimpreună cu toţi cei care au contribuit la clocinţa politică prin lucrări numite de ei legi. Spunîndu-le aşa : „Dacă fiecare dintre voi a scris aceste lucruri cu ştiinţa a ceea ce constituie adevărul şi dacă este în măsură, văzîndu-şi contestate ideile, să le apere cu argumente, fiind totodată în stare să spună d înseamnă ele — ei bine, unui asemenea om nu i se potriveşte nici un nume dintre cele ale lumii noastre,

ci numai acela al realității de [dincolo de lume către care-a năzuit !”

PHAIDROS Și, după tine, de ce nume ar fi vrednic ?

SOCRATE Dacă i-am zice *înțelept*, iubite Phaidros, mi s-ar părea că-i dăm un mult prea mare nume, vrednic numai de divinitate. În schimb spunându-i *filo-sof*, adică iubitor de înțelepciune, ori în vreun alt chip, asemănător, i-am da un nume care i s-ar potrivi mai bine și ar suna mai nimerit.

PHAIDROS Și care nu ar fi deloc străin de adevăr.

SOCRATE În schimb celui ce nu cunoaște nimica mai de preț decât ce a compus ori scris și care stă ceasuri în șir sucindu-și opera și răsucind-o, tot lipind și tot ștergînd, acestuia oare nu pe drept cuvînt îi vei zice poet, autor de discursuri, sau de legi ?

PHAIDROS Așa, de bună seamă.

SOCRATE Ei bine, spune-i acestea toate prietenului tău.

PHAIDROS Iar tu ? Tu ce-ai să faci ? Căci nu se cade să-l uităm nici pe al tău.

SOCRATE La cine te gîndești ?

PHAIDROS La Isocrate cel frumos. Lui ce ai să-i vestești ? Despre el ce o să spunem ?

SOCRATE Isocrate⁹⁹ este încă tînăr, Phaidros. Totuși am de gînd să-ți spun ce cred eu despre viitorul lui. 279 a

PHAIDROS Adică ?

SOCRATE Mie mi se pare că înzestrările lui naturale îl pun deasupra elocinței lui Lysias și, în plus, că este moralmente cu mai multă noblețe echilibrat. Astfel, că n-ar fi deloc de mirare ca, înaintînd în vîrstă, să-i întrecă, în chiar genul de discursuri pe care îl practică acum, pe toți cei care s-au ocupat vreodată de asemenea lucruri, să-i întrecă mai mult decât dacă ar fi niște copii ; ba mai mult, nu este exclus ca, dacă ce face el acuma va înceta să-l mulțumească, un mai divin avînt să îl îndemne spre lucruri mai înalte. Căci, prin însăși firea lui, în cugetul acestui om se află o anume formă de filosofie. Iată așadar ce cuvînt îi trimit eu lui Isocrate, ca unui tînăr de mine iubit, în numele acestor zeități de aici. Iar tu, lui Lysias, cu același suflet, cele spuse mai demult. b

PHAIDROS Așa voi face. Și-acum, că s-a mai potolit dogoarea, hai să mergem.

SOCRATE Da, dar oare nu s-ar cuveni să înălțăm întâi o rugă zeităților acestui loc?

PHAIDROS Firește că s-ar cuveni.

SOCRATE *Iubite Pan și voi, zeități de aici, cite sînteți, faceți să dobîndesc frumusețea lăuntrică. Iar dinafara mea să fie toate prietene celor din mine. Fie, așoi, să-l socotesc pe înțelept bogat. Și să am parte de o avere nici mai mare, nici mai mică decît aceea pe care numai omul cumpătat poate și să o poarte și s-o mine.*

Oare, Phaidros, ar mai fi ceva de cerut? Mie ruga mea îmi este pe măsură.

PHAIDROS Atunci să-i fiu și eu părtaș, căci toate ale prietenilor sînt obștești.

SOCRATE Să mergem.

NOTE

¹ A se vedea LĂMURIRI PRELIMINARE, paragraful *Despre personaje: Phaidros*.

² Cu același „încotro“ și „de unde“, adresat de astă dată lui Socrate, se deschide și celălalt dialog despre prietenie al lui Platon, *Lysis*. Pentru ponderea pe care o poate căpăta această simplă întrebare convențională în tradiția comentatorilor neoplatonicieni, a se vedea debutul *Comentariului* lui Hermeias la *Phaidros*, tradus în acest volum.

³ A se vedea LĂMURIRI PRELIMINARE, paragraful *Despre personaje: Lysias*.

⁴ După cum rezultă și din pasajele următoare, Phaidros, el însuși autor de discursuri (vezi 242 b) și exaltat admirator al lui Lysias, își petrecuse întreaga dimineață ascultându-l, într-un grup de iubitori ai retoricii, pe faimosul orator, sosit la Atena. Trebuie să înțelegem că prezența lui Lysias în Atena avea semnificația unui eveniment cultural, la fel ca și aceea a lui Protagoras, a lui Hippias sau Euthydemus în dialogurile ce le poartă numele. Ceea ce apare însă ca Eveniment pentru majoritate, ca întâmplare mondenă care infierbîntă spiritele împingîndu-le către admirația necondiționată și nereflectată („opinia culturală“ a cetății), constituie pentru Socrate, de fiecare dată, termenul de opoziție și prilejul pentru a-și propaga și consolida propriul punct de vedere în luptă deschisă cu marile „curențe“ culturale ale epocii, create și purtate în lumea greacă mai cu seamă de retori și sofisti. Să ne imaginăm, printr-o analogie ajutătoare, un înțelept al secolului XX, trebuind să-i apere pe tineri, și Filosofia odată cu ei, de acel furor al structuralismului, panlingvismului, epistemologiei sau panlogisticii contemporane.

Deci și de astă dată, entuziasmul manifest („la Lysias, am stat jos de azi dimineață ore întregi nemișcat“) al cite unui partener de discuție pentru o celebritate a zilei, îl stîrnește pe Socrate și face să se declanșeze dialogul.

Faptul că Phaidros trebuie convins să renunțe la calea pe care el se află acum, la începutul dialogului, nu reprezintă pentru Socrate o simplă probă de persuasiune și de victorie secretă câștigată în fața lui Lysias, ci cazul particular al unei înfruntări mai vaste: între *filosofie* și *retorică*, între gândirea responsabilă și meșteșugul vorbirii lipsite de criterii morale.

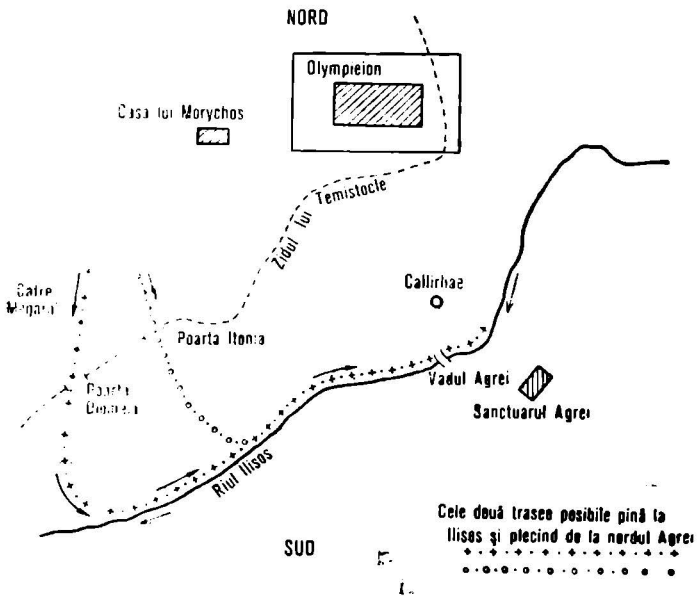
⁵ Personaj secundar din această „comedie umană” platoniciană; numele lui Phaidros este mereu asociat — atît în *Protagoras*, cit și în *Banchetul* — cu cel al lui Acumenos și al fiului acestuia, Eryximachos, ambii medici vestiți, legați de mișcarea culturală a epocii: ca prieteni ai lui Phaidros, ei sînt invocați laolaltă de către Socrate la 268 a. În *Banchetul*, în șirul discursurilor despre Eros, deschis de Phaidros, Eryximachos va vorbi al treilea (185 e—188 e).

⁶ Epicrates, gazda reuniunii la care luase parte și Phaidros, era orator al partidului democratic. Din context rezultă că el era actualul proprietar al „vilei lui Morychos”, faimoasă pentru fastul său, și al cărei nume rămăsese legat de constructor și de primul său posesor. Întîlnirea lui Socrate cu Phaidros are loc în apropierea casei lui Morychos, pe care Phaidros tocmai o părăsise, pregătindu-se, potrivit rețetelor de igienă ale lui Acumenos, pentru o lungă plimbare în afara zidurilor Atenei. Cei doi se întîlnesc în cetate, dar în apropierea zidurilor, pentru că templul lui Zeus Olimpianul, pe care Phaidros i-l indică lui Socrate drept reper, arătîndu-i-l cu mîna, se înălța chiar pe hotarul estic al Atenei. Pentru detalii topografice privind scena întîlnirii și itinerariul urmat de cei doi, a se vedea schița reprodusă după ROBIN, 1970, XI.

⁷ Reminiscență din Pindar, *Istmice*, I, 2.

⁸ Pentru motivul „Socrate ca expert în chestiuni de iubire (*ta erotika*)”, a se vedea *Lysis*, 204 b—c („Hippothales, fiu al lui Hieronymos, n-a! decît să nu-mi spui dacă iubești pe cineva sau nu. Căci îmi dau singur seama nu numai că iubești, dar și că, în privința iubirii, ai ajuns departe. Altminteri sînt netrebnic și nepriceput, dar zeul mi-a dat harul să cunosc imediat pe cel care iubește și pe cel iubit”).

Despre acest „har' venit de la zeu“ (*touto ... ek theou dedotai*), de la zeul Eros însuși, va fi vorba și în *Phaidros*, 257 a: „arta (sau știința) de tine dăruită“ (*ten erotiken moi technen hen edokas*). În sfârșit, motivul reapare din plin în *Banchetul*, 177 d („Nimeni, Eryximachos, nu va vota împotriva ta, zise Socrate. În nici un caz nu m-aș împotrivi, ca unul ce declar din capul locului că nu cunosc nimic mai bine decât arta de a iubi“ — *ouden phemi allo epistasthai e ta erotika*) sau la 198 d („priceput în materie de iubire“ — *deinos ta erotika*).

* Este clar că discursul lui Lysias era un *logos paradoxal*, care își propunea în primul rînd să desfășoare un tip de abilitate, de *virtuozitate retorică*: dificultatea maximă era să dezvolți o temă care mergea împotriva bunului-simț, împotriva obiceiurilor curente. Retorica nu avea deci scrupule: la limită, ea devenea un exercițiu în sine, total neatent la conținutul și consecințele morale ale demon-

strației — singura care prezenta aici interes. Mergînd pe această cale, retorica întîlnia în mod fatal sofistica. Tocmai acest fapt va stîrni reacția lui Socrate: retorica atîngea, cu grație irresponsabilă, obiecte despre care nu poți și nu trebuie să vorbești oricum; un asemenea obiect „sacru“ era și iubirea. *Phaidros* este un dialog despre iubire numai în măsura în care aceasta, atînsă de atitudinea nediferențiată a retoricii, trebuia sustrasă practicilor ei negative, de aceea *Phaidros* nu este în fond un dialog despre iubire, ci despre cum trebuie și cum nu trebuie să se vorbească despre subiectele grave, de pildă despre iubire.

¹⁰ Socrate nu ar pomeni de o eventuală excursie pînă la Megara, dacă întîlnirea lui cu Phaidros nu ar fi avut loc în apropierea unei ieșiri din cetate care să deschidă drumul spre Megara. Această poartă, apropiată și de templul lui Zeus și care, în același timp, deschizîndu-se înspre sud, către Megara, trimitea către riul Ilisos, pe cursul căruia vor merge cei doi, era poarta Diomeia. Drumul, pînă la Megara, pe care medicul Herodicos (vezi și *Prt.*, 316 e și *R.*, III, 406 a), partizan al exercițiilor fizice intensive, îl recomanda pacienților săi, era de cca 30 de km. Herodicos din Selymbria era batjocorit de confrăți pentru metodele sale de tratament, atît de epuizante încît adesea se soldau cu moartea pacientului (v. RITTER, 1922, 113).

¹¹ Vezi nota anterioară.

¹² *ne ton kynā*, „pe Ciine!“, formulă de jurămintă care reapare și în *Apologie* (22 a), de asemenea în *Gorgias* (482 b), sub forma detaliată „pe Ciine, zeu al egiptenilor“. Formule asemănătoare apar și în Aristofan (*Păsările*, 521, sau *Viespile*, 82). Într-o scholie aristofanică se pomenește, în legătură cu acest tip de jurăminte, de regele și nomotatul cretan Rhadamanthys, care evita să invoce numele zeilor în contexte ne semnificative, preferînd să jure pe un animal sau pe o pasăre. În limbile moderne se întîlnesc de asemenea, în jurăminte sau blesteme, formule de evitare ale numelor supreme (de pildă germanele *Donnerwetter!* sau *potz!*).

¹³ *de to nosounti peri logon akoen.* — Afirmația lui Socrate trebuie înțeleasă ironic. Din dialoguri ca *Protagoras*,

Gorgias, *Hippias Maior*, *Euthydemos* și altele rezultă limpede că Socrate vedea în vorbirile extinse de tip discursiv un apanaj al sofisticii, iar în retorică o disciplină de tip sofistic, lipsită de virtuțile heuristice ale dialogului dialectic. Opoziția între *monologul discursiv* și *dialogul dialectic*, deci între vorbirea excesivă a unui singur vorbitor care obținea persuasiunea stîrnind reacții de tip afectiv și vorbirea alternată și concisă a două personaje angajate pe calea unică a căutării unui adevăr impersonal de tip rațional, este de fapt opoziția între retorică și dialectica filosofică de proveniență socratică. Pentru decodarea sensului ironic al replicii de mai sus, a se vedea *Mx.*, 234 c—235 d („Meru-țu îți bați joc de retori, Socrate!”); de asemenea și N. Ș. Tanașoca, *Note la Menexenos* (notele 11 și 13), în vol. II al ediției românești, pp. 317 și 318; FRIEDLÄNDER, 1964, II, 204—205 și 1975, III, 203; Y. Brès, *La psychologie de Platon*, Paris, 1968, p. 252. Pentru „alergia” socratică față de vorbirile extinse, a se vedea *Prt.*, 334 c—d: „O! Protagoras, întîmplarea face că eu sînt cam uituc; dacă cineva îmi vorbește prea mult uit despre ce era vorba. Așadar, după cum, dacă din întîmplare aș fi avut auzul slab, ca să stai de vorbă cu mine, ai fi socotit că trebuie să-mi vorbești mai tare decît celorlalți, tot așa și acum, de vreme ce ai de-a face cu unul care e uituc, mai taie din lungimea răspunsurilor și fă-le mai scurte dacă vrei să te pot urmări” (trad. Șerban Mironescu). Apoi: „Eu unul nu fac față la cuvîntări lungi, deși aș dori-o” (335 c). De asemenea în *Grg.*, 449 b: „În acest caz vrei, Gorgias, să ne continuăm ca pînă acum dialogul, întrebînd și răspunzînd, și să amînăm pentru altădată discursurile de mărimea celui început de Polos?” (trad. Alexandru Cizek).

¹⁴ *hoti hexoi ton synkorybantionta — synkorybantiao*, „a uita de tine prins de un furor colectiv”, „a fi cuprins de un extaz de tip corybantic”; corybanții, preoți ai zeiței Cybele, erau cuprinși de forme de extaz extrem, trădînd o formă de pasiune maximă, asemănătoare, spune Socrate, cu aceea de care dă dovadă Phaidros cînd e vorba de discursuri și retorică.

¹⁵ „Ca scenă a dialogului platonician *Phaidros*, riul Ili-sos este, într-un sens, mai important decît fluviul Mississip-

pi“, afirmă G. L. Dickinson, în *Plato and his dialogues*, 1932, 12 (apud FRIEDLÄNDER, 1975, III, 466).

¹⁶ Vezi și Constantin Noica, *Eminescu sau gânduri despre omul deplin al culturii românești*, București, 1975, p. 8: „Desculții — uneori la propriu, ca în cazul folclorului și al câtorva mari figuri din trecut, dar de cele mai multe ori la figurat — sînt dintre cei care fac cultura mare. Ceilalți, «bineîmbrăcații», o pun doar în ordine. Primii sînt cu adevărat cei liberi, cei detașați și cei care au acces la o lume răsturnată (sau *altfel* așezată, mai bine), așa cum aici în dialog, sub insolația spiritului — sub «însorirea» lui, ar fi spus Eminescu, folosind un termen pe care îl încerca în manuscrise — anticii aceia se străduiau să vadă lumea ca o «nelume» a Ideilor“.

¹⁷ Oreithyia era fiica legendarului rege Erechtheus, erou atic; a fost răpită de Boreas, vîntul nordic, și dusă în Tracia (vezi Pausanias, V, 19, 1). Pharmaceia, despre care e vorba mai jos, la 229 c, însoțitoarea Oreithyiei, era nimfa unui izvor cu virtuți curative din preajma râului Ilisos.

¹⁸ Lungimea unui *stadion* atic era de 178 m.

¹⁹ RITTER (1922, 114) vorbește de numele sub care era desemnată Artemis în ipostază de mare vîntor. În schimb, ROBIN (1970, XII) afirmă: „Cît privește sanctuarul despre care e vorba aici, el nu e defel închinat zeiței Artemis *Agrotéra sau Agraia*; e vorba de un sanctuar închinat Demetrei, un *Metroon* pe care îl poseda «dema», districtul atic Agra și care, în secolul trecut, mai putea fi încă văzut pe pantele stîncose care străjuiau râul“.

²⁰ *hoi sophoi*, „cărturarii“, „înțelepții“ — se poate presupune că Platon i-a avut aici în vedere pe cei care au întreprins *explicarea raționalistă* a miturilor în care caz poate fi vorba deopotrivă de Anaxagoras, Empedocle sau Democrit. Empedocle, de pildă, oferă o sursă ontologică de decodare a fabulosului mitic atunci cînd presupune existența unei perioade biologice tatonante, în care membre corporale izolate își încercau viabilitatea reunindu-se în diferite formațiuni corporale. Formațiunile nerezistente (oameni cu capete de boi etc.) n-ar fi altele decît ființele fabuloase

care au precedat tabloul zoologic constituit prin „selecție naturală“.

Însă din întregul pasaj rezultă că Platon îi are în vedere nu pe specialiștii demitificării, ci pe aceia preocupați exclusiv de căutarea sensurilor ascunse ale miturilor. De aceea, HACKFORTH (1972, 26) dă acestui pasaj o adresă directă: Platon atacă aici *en passant* „școala alegorică a interpretării poetice“: „Atitudinea lui Platon față de «alegoriști» este pe larg discutată de prof. J. Tate în «Classical Quarterly», XXIII (1929) și XXIV (1930). El arată că nu există nici un motiv pentru a crede că Platon nega pur și simplu «sensurile ascunse»; însă deoarece o diversitate de asemenea semnificații era posibilă în fiecare caz în parte și deoarece nu era cu putință găsirea unui principiu care să permită opțiunea între o semnificație sau alta, a te osteni să găsești cu orice preț asemenea semnificații reprezenta o operație nerentabilă“. Iar dacă această activitate care nu ducea nicăieri era pusă în balanță cu aceea a cunoașterii de sine (229 e), ea își dovedea cu atât mai mult, ca formă de cunoaștere neangajată, inconsistența.

În sfârșit, ne putem întreba, în legătură cu acest pasaj, dacă Platon nu a dorit să sugereze cititorului însuși o anumită atitudine, pregătindu-l pentru întâlnirea cu miturile, care articulează în continuare marile părți ale dialogului“.

²¹ *ouk an atopos eien* — „nu aș fi (omul) straniu/extravagant/incomod/ieșit din comun (care sînt)“. Pentru *atopia* socratică — imposibilitatea de a rîndui personalitatea lui Socrate în categoriile umane obișnuite — a se vedea cuvîntarea lui Alcibiade din *Banchetul* (221 d și urm.). *Atopos* este deci, în sens propriu, „cel care nu-și află locul“ în sfera obișnuitului, a știutului, a uzualului.

²² Personificare a forței distrugătoare care însoțește furtuna și focul, Typhon este imaginat (Pi., O., 4, 8 și Aristofan, *Norii*, 336) ca un monstru cu o sută de capete sau ca un soi de balaur care sculpă flăcări (Eschil, *Cei șapte...*, 476 și urm.; v. și Hesiod, *Th.*, 820 și urm.). Platon leagă numele lui Typhon de verbul *typho*, „a scoate fum“ și de substantivul *typhos*, „abur care urcă la creier“, „fumuri de mărire“, „vanitate“. Sensul fragmentului e clar: propu-

nindu-și să se cunoască pe sine, Socrate nu face figura de orgolios, asemenea lui Typhon, nu este deci atins de fumul măririi. Avînd în comun cu natura divină facultatea cunoașterii, el o folosește pentru a-și afla puținătatea, dovîndu-se astfel modest, neatins de fumul măririi: *atypkos*.

²³ *agnos, vitex agnus castus*, „mielărea”: un arbust cu flori violete sau albe, care crește mai ales pe țărîmul Mediteranei. Numele său latin trădează credința în puterea de a ocroti castitatea: la sărbătorile Demetrei, femelle acopereau străzile cu ramuri de mielărea.

²⁴ De fapt este vorba de figurine din lut ars (statuete votive) închinată nimfelor și de statui din marmură înăfășîndu-l pe Acheloos, zeul apelor curgătoare. Să observăm că decorului uman din celelalte dialoguri (prieteni, discipoli, admiratori ai partenerilor de discuții etc.), i se substituie aici prezența divinităților locului, aceste *mutae personae*, menite, alături de cadrul natural, să ofere fundalul firesc pentru marele delir socratic din cel de-al doilea discurs.

²⁵ Cum trebuie să înțelegem această neașteptată vibrație a cetățeanului Socrate în fața naturii? Ce sens are această permeabilitate a eului socratic rațional față de influența unui termen exterior, capabil să-l conducă pe Socrate către o stare de „posesie” (*enthousiasmos*), deci dincolo de tradiționala sa stăpînire de sine? De ce devine natura cadrul necesar de desfășurare al acestui dialog și de ce, pentru o dată, Socrate nu mai este așezat de către Platon în decorul pieței ateniene, al palestreii sau în casa unui iubitor al filosofiei? Iată explicația lui HACKFORTH (1972, 14): „Alegînd un cadru natural descris cu atîta finețe, atît de diferit de agitația urbană prezentă în majoritatea dialogurilor...”, Platon „a dorit ca marele discurs al lui Socrate să apară mai puțin surprinzător în momentul cînd el va fi rostit. Căci exaltarea «nebulii divine» peste limitele prudenței raționale, precum și întregul aparat al aceluia *mythikos hymnos* pot fi cu greu puse în seama lui Socrate așa cum ne apare el din dialogurile «socratice»”.

Socrate trebuie deci „să se piardă” mai întîi în fața naturii, pentru a se putea pierde apoi încă o dată, mai adevărat, în des-mărginirea eros-ului. Sentimentul naturii este astfel doar tonul pregătitor al acelei „melodii dionisiace”

care se face auzită în discursul despre iubire, în această superioară pierdere de sine ca împlinire în spirit.

²⁶ Textual: *out'eis ten hyperorian apodemeis* — „nu călătorești trecînd dincolo de hotar“. Cu excepția expedițiilor militare (Potidea, Delion, Amphipolis), cînd părăsește Atena constrîns de o îndatorire civică, Socrate — ni se spune în *Criton* (52 b) — a mai ieșit din cetate o singură dată, pentru a asista la jocurile Isthmice. Este firesc ca această situație să-i apară lui Phaidros în cel mai înalt grad ciudată (*atopotatos tis phainei*), de vreme ce grecii realizaseră un firesc echilibru între *apodemia* și *epidemia*, între „părăsirea patriei“ și „revenirea în patrie“. Ciudățenia lui Socrate, *atopia* sa, se manifesta deci, printre altele, și printr-o hipertrofie a „instinctului epidemic“, al gustului său pentru „rezidența în cetate“, dar care, în fond, nu eră decît un *analogon geografic* al „rezidenței în spirit“, deci al unei epidemii de ordin filosofic, care exalta eticul și existențialul, renunțînd la apodemia presocratică, la evaziunea în ontologic și cosmologic.

²⁷ Vezi *Comentariul* lui Hermeias, cap. 33.

²⁸ *to rhetoriko mono*; „nur auf das Rednerische“, traduce Schleiermacher; Ritter: „nur auf die rednerische Form“; Hackforth: „I was only attending to it as a piece of rhetoric“.

²⁹ Comentariul lui HACKFORTH (1972, 36) la acest pasaj: „Cititorul familiarizat cu autodeprecierea socratică (*eironeia*) va înțelege de îndată că invocarea lui Anacreon, a poetei Sappho sau a cine știe cărui prozator drept sursă a inspirației lui Socrate nu trebuie luată în serios. Cînd Socrate afirmă că a uitat pur și simplu sursa exactă a inspirației sale (235 d), pînă și Phaidros pare să nu-i dea crezare.

Dar s-ar putea ca în spatele vorbelor lui Socrate să se ascundă ceva mai mult: poate că în felul acesta sîntem pregătiți pentru un moment ulterior, cînd Socrate va recunoaște în mod deschis sursa divină a inspirației sale, referindu-se la «divinitățile locului» (262 d), la «Pan și la toți ceilalți zei aici de față» (279 b)... Inșă cititorul își poate da încă de pe acum seama că Socrate are să îi

ofere ceva mai mult decît un discurs «raționalist» despre iubire».

³⁰ Privitor la legămîntul pe care arhonții urmau să-l facă odată cu preluarea funcției, a se vedea Aristotel, *Constituția statului atenian*, cap. 55, 5: „ei jurau să-și îndeplinească funcția cinstit și potrivit legilor, fără să accepte vreun dar pentru exercitarea atribuțiilor lor; iar dacă ar fi făcut-o, să ofere cetății o statuie de aur”.

³¹ Textual: „ești cu adevărat de aur”; este limpede că Socrate are în vedere cele spuse de Phaidros privitor la închinarea unei statui de aur, dar, în același timp, numele lui Phaidros, care înseamnă „cel ce strălucește”, este pus în legătură — supremă curtoazie din partea lui Socrate — cu strălucirea aurului.

³² Cypselos, ajuns în anul 657 tiran al Corintului, peste care a domnit timp de treizeci de ani, a înălțat la Olimpia un edificiu pentru depozitarea ofrandelor închinat lui Zeus; printre acestea se afla și o uriașă statuie a zeului, bătută în aur, închinată de către urmașii tiranului — Cypselizii — lui Zeus.

³³ Textual: *eis tas homoias labas*. Pentru sensul exact al expresiei, vezi *Comentariul* lui Hermeias, cap. 45.

³⁴ Vezi 228 b—c.

³⁵ *philologos*.

³⁶ Gestul acesta pare să-i fie adresat lui Phaidros, care ar urma să constate cu cît mai prejos stă discursul lui Socrate față de cel al lui Lysias. În realitate, după cum rezultă de la 243 b, Socrate nu se rușinează gîndindu-se la inferioritatea artistică a discursului său, ci la conținutul său, la faptul că, acceptînd să dezvolte teza lui Lysias, el va păcătui față de zeul Eros.

³⁷ Joc etimologic, sugerînd legătura între *ligys* („cu voce limpede”, „cu glas cristalin”) și „ligurii”, popor vestit prin darurile sale muzicale. Potrivit lui Platon, ligurii ar fi, deci, în chip propriu, „poporul celor cu vocea limpede, melodioasă”.

³⁸ Din nou, Platon încearcă aici o conexiune etimologică (fictivă), extrem de greu de redat în traducere: *eros* („iubire“) este asociat cu *rhome* („tărie“, „forță“), ca și cum *eros* ar participa la semantismul radicalului *rho* din *rhome*. Jocul acesta este extins și prin prezența cognatelor *erromenos* și *rhostheisa* (de la *rhonymi*, „a întări“, iar la pasiv „a fi puternic“, „viguros“).

³⁹ *emauto theion pathos peponthenai* — acest acuzativ intern (*pathos peponthenai*) nu poate fi redat în traducere; ideea însă e clară: „am căzut pradă unui *pathos* divin“, „suport o stare zeiască“, „mă aflu sub o înriurire divină“. Robin traduce: „... d'être dans un état qui tient du divin“; Hackforth: „... that I am divinely inspired“; Ritter: „... dass ich göttliche Einwirkung erfahren habe“. Vezi de asemenea *Comentariul la Hermeias*, cap. 52.

⁴⁰ *nympholeptos*; cuvîntul accentuează în continuare starea de *posesiune* în care se află Socrate („răpit“, „posedat de nimfe“). Tonul ditirambilor, deci al unui cînt bahic, este direct legat de acest „delir nympholeptic“.

⁴¹ Textual: *ostrakou metapesontos*, „cochilla căzînd pe partea cealaltă“. Vezi *Comentariul* lui Hermeias, cap. 57.

⁴² Un vers epic, în speță un hexamtru dactilic, este, în textul original, propoziția cu care se încheie discursul lui Socrate („Îndrăgostitul îl îndrăgește pe iubit, așa cum lupul îndrăgește oaia“). Ditirambul, la origini un cînt de slavă închinat lui Dionysos (așa cum palanul, lui Apollon), reprezenta, în vremea lui Platon, o structură literară de tipul baladei, caracterizată printr-un ton înalt și printr-un vocabular și o topică care o distingeau de răceala prozei. Ditirambul se mișcă însă în ritmuri libere, care nu sînt legate de simplitatea sau rigoarea unei scheme.

⁴³ Este vorba de tînărul theban, prieten al lui Cebes, care discută cu Socrate în *Phaidon*.

⁴⁴ *to daimonion semeion*; despre acest „semn daimonic“, acea „voce interioară“ a cărei valoare este, pentru Socrate, inhibitivă, Platon mai vorbește și în *Ap.*, 31 d, 40 b; *Euthphr.*, 3 b; *R.*, 496 c; *Tht.*, 151 a; *Euthd.*, 272 e. Vezi

de asemenea Xenofon, *Memorabilia*, c. IV, VIII, 1. HACKFORTH (1972, 54) observă că în acest context „semnul“ este doar formal inhibitiv: „el îi interzice lui Socrate să plece înainte de a-și ispăși greșeala, dar în fapt el îl îndeamnă tocmai către o asemenea ispășire“. ROBIN (1970, XXXIV) susține că apariția „semnului daimonic“ are o semnificație adâncă în scenariul dialogului: „*Admoniția* daimonică este cea care îi permite lui Socrate să devină pe deplin conștient de păcatul său. Este greu, prin urmare, să nu vezi aici un moment-cheie în dezvoltarea dialogului: unei inspirații izvorâte de jos i se substituie de acum o alta, care vine de sus“. Dar, după cum observă HACKFORTH (*loc. cit.*), dacă Pan, nimfele și celelalte zeități ale locului ar constitui sursa inspirației inferioare, care s-ar opune celei superior-daimonice, atunci nu se mai poate înțelege de ce Platon le menționează din nou la 263 d și de ce apoi le adresează, tocmai lor, rugăciunea finală (279 b).

⁴⁵ Textual: *eimi mantis*, „sînt o persoană înzestrată cu darul divinației“, „capabil să descopăr sensurile ascunse“; câteva rînduri mai jos se spune că sufletul însuși posedă *mantikon ti*, o anume capacitate divinatorie. Cît privește „arta divinației“ ca atare, *he mantike techne*, ea presupune deținerea unei clarviziuni dobîndite în urma comunicării, directe sau mijlocite, dintre oameni și zei. În *De divinatione*, I, 11, Cicero vorbește în chip sistematic despre aceste două tipuri de comunicare. Primul presupune persoane mediumnice, posedate de un zeu, în general de Apolon, și care sînt privite drept mesageri nemijlociți ai divinității. Ele sînt *prophetai*, oameni capabil să „pre-zică“ (*prophemi*) cursul evenimentelor ca urmare a informației primite de la zeu. O variantă a acestui tip de comunicare este *divinatio per somnum*, în care zeul pre-vestește un eveniment prin intermediul visului (*oneiros*). Al doilea tip de comunicare este mijlocit — divinitatea vorbește prin intermediul unor fenomene naturale — și este mai puțin idiosincronic, deoarece, în loc de a apărea ca o favoare divină mai mult sau mai puțin întimplătoare, el poate fi învățat. În funcție de tipul fenomenului natural care stă la baza divinației, se pot distinge următoarele forme: *augurală* (bazată pe zborul sau cîntecul păsărilor), *haruspicală* (pe examinarea măruntaielor unor animale sacrificate), *chiro-*

mantică (pe studierea fiziognomiei palmei), *cleromantică* (pe „voia sorții“, pe „tragerea la sorți“); în sfârșit, în Evul Mediu avea mare trecere alegerea întâmplătoare a unui pasaj dintr-un autor favorit (faimoasele *sortes Vergilianae* și *sortes Biblicae*; vezi, de pildă, faimosul episod al conversiunii augustinienne din *Confesiuni*, VIII, 12).

⁴⁶ Ibycos din Rhegion, contemporan cu Anacreon (mijl. sec. VI î.e.n.), a dus viața unui cîntăreț peregrin. Legenda morții sale i-a prilejuit lui Schiller celebra poezie *Die Kraniche des Ibykus* („Cocorii lui Ibycos“). Influențat de Sappho și Stesichoros. Vorbele citate de Platon în *Bergk*, fr. 51.

⁴⁷ Cum trebuie înțeles pasajul acesta prin raport cu cel din *Banchetul*, 202 d—e, în care Socrate afirmă, prin gura Diotimei, că Eros nu este zeu, ci „un mare daimon“ (*daimon megas*), „intermediar între zeu și muritor“ (*metaxy theou te kai thnetou*), și de aceea mediator și mesager între cei doi. (Rolul lui este de „a tălmăci și a împărtăși zeilor ceea ce vine de la oameni și oamenilor ceea ce vine de la zei“). În schimb aici, în *Phaidros*, se spune limpede că Eros este *theos e ti theion*, „zeu sau din stirpea zeilor“. De ce, se întreabă HACKFORTH (1972, 55). „și-a expus Platon concepția despre Eros din două puncte de vedere diferite? De ce el începe (...) în *Banchetul*, prin a nega faptul că Eros este zeu? Deoarece, cred eu, el simte că faptul de a-l numi zeu înseamnă a ascunde tocmai ceea ce vrea el să scoată în evidență, în speță că «îndrăgostirea» este în esență efortul sufletului de a împlini o lipsă: a ajunge în posesia veșnică a binelui și frumosului. Natura «daimonică» sau intermediară a lui Eros este pur și simplu modalitatea mitică a exprimării faptului că a iubi înseamnă a face un progres de la lipsă la împlinire, de la mizerie la fericire, de la ignoranță la cunoaștere și înțelepciune.

În *Phaidros*, totuși, Platon nu pornește de la concepția unui progres — deși această concepție este din plin prezentă în partea finală a celui de-al doilea discurs al lui Socrate — ci (...) de la aceea a *posedării*, de la nebunia divină de care este cuprins îndrăgostitul. Așa știind lucrurile, el este obligat să postuleze o zeitate distinctă ca sursă

a acestei nebunii. Iată de ce, în chip firesc, el îl face aici pe Socrate să accepte credința comună că Eros este *theos e ti theion*.

Discrepanța existentă între cele două dialoguri poate fi apoi datorată, de bună seamă, faptului că, intenționind să scoată în evidență două aspecte complementare (și nu contradictorii) ale iubirii, lui Platon i s-a părut firesc să folosească două personificări diferite ale acesteia — «daimon»-ul, cu funcția sa de intermediar, și zeul, care își investeste adoratorul cu forța sa supra-umană și supra-rațională“.

⁴⁸ Stesichoros (aprox. 640—550), unul dintre cei mai de seamă lirici elini, era originar din micul oraș sicilian Matauros, însă deoarece și-a petrecut majoritatea vieții în Himera, era supranumit „Himeraicul“ (vezi mai jos). A fost unul dintre cei mai productivi creatori lirici elini: cei vechi cunoșteau douăzeci și șase de cărți din opera lui, din care nu s-au păstrat însă decât infime fragmente. Excela în balade eroice recitate cu acompaniament de liră (Quintilian, X, 1, 62: *epici carminis onera lyra sustinuit*). În poemul său *Distrugerea Troiei*, Stesichoros o numise pe Elena „femeia cu doi, cu trei bărbați, nevrednica soție“; faimoasa eroină primise dreptul de a-i pedepsi pe cei care, asemeni lui Homer sau Stesichoros, vorbeau în felul acesta despre ea. Însă Stesichoros, comentează ROBIN (1970, 29, n. 1), „fiind un poet liric, deci un «muzician» — și filosoful nu este oare, pentru Platon, supremul muzician (*Phaidon*, 61 a)? — înțelese că a păcătuit și înțelese, deopotrivă, în ce-i consta păcatul. De unde retractația (*Palinodia*) sa: nu Elena, ci fantoma ei îl urmase pe Paris la Troia (v. R., IX, 586 c). Pentru a oferi zeului pe care l-a ofensat *palinodia* sa, de astă dată preventivă, Socrate va fi penitentul care își proclamă în mod deschis greșeala; dar dacă n-ar fi simțit-o deja, și-ar fi acoperit el capul înaintea primului său discurs (237 a)? Însă adevăratul vinovat, dacă nu e Lysias (257 a—b), atunci este Phaidros, cel care l-a vrăjit atrăgându-l în delirul bahic (234 d; 244 a)“.

⁴⁹ Pentru semnificația nebuniei (*mania*) în cultura greacă în general și în opera lui Platon (cu precădere în *Phaidros*) în special, vezi cap. III (*Binefacerile nebuniei*) din lu-

erarea lui Dodds, *The Greeks and the irrational*, Berkeley—Los Angeles—London, 1973 (1951¹), pp. 64—101. De asemenea HACKFORTH (1972, pp. 58—62).

⁵⁰ Privitor la Pythia delfică și la „nebulia“ sa (*mania*) a se vedea P. Amandry, *La mantique apollinienne*, Paris, 1950, p. 20 și 42; M. Delcourt, *L'oracle de Delphes*, Paris, 1955, p. 47 și urm.; E. R. Dodds, *The Greeks and the irrational*, p. 87.

⁵¹ Privitor la oracolul de la Dodona, a se vedea R. Flacellère, *Devins et oracles grecs*, Paris, 1961, p. 27; H. W. Parke, *The oracles of Zeus*, Oxford, 1967, p. 81.

⁵² Numele de *Sibylla* este consemnat mai întâi de Heracleitos, Euripide, Aristofan și Platon. La toți aceștia, cuvântul este folosit doar la singular și reprezintă numele dat personajului feminin care rostea adevărul, cuprins fiind de flacăra divină. Heracleitos Ponticos este primul care vorbește de mai multe Sibylle. Cu timpul, numărul acestora crește, astfel încât Varro (în *Lact., Inst.*, I, 6) enumeră zece. Cea mai veche Sibyllă pare să fi fost din Erythreia și, potrivit lui Pausanias, ea a trăit înaintea războiului troian, prezicând soarta Elenei și căderea Troiei (cf. Christ—Schmid, *Griechische Lit. Gesch.*, II⁵, 464; *apud* RITTER, 1922, 121). Pentru o reprezentare „clasică“ a acestui personaj, vezi și Vergiliu, *Eneida*, VI, 45 și urm. (întâlnirea lui Eneas cu Sibylla din Cumae).

⁵³ Vezi și *Democrit* (Diels, B 18): „Însă ceea ce un poet scrie cu extaz și cu suflu divin (*met'enthousiasmou kai hierou pneumatos*) este în chip sigur frumos“, Cicero (*De Orat.* II, 46, 194): *saepe enim audivi poetam bonum neminem (id quod a Democrito et Platone in scriptis relictum esse dicunt) sine inflammatione animorum existere posse et sine quodam adflatu quasi furoris. De Divin.*, I, 37, 80: *negat enim sine furore Democritus quemquam poetam magnum esse posse, quod idem dicit Plato. De asemenea, la Horațiu (Ars poet.*, 295), deosebirea dintre *ingenium* și *ars*.

Phaidros nu este primul loc în care Platon dezvoltă această temă. În *Ion*, Platon vorbește despre un lanț (*hormathos*) al inspirației, care descinde din Muză, trecând prin poet și rapsod pentru a ajunge la auditor. Poetul este „o

făptură ușoară, inaripată și sacră, în stare să creeze ceva doar după ce îl pătrunde harul divin (*entheos*) și își iese din sine (*ekphron*), părăsit de judecată. Cît își păstrează judecata, nici un om n-are puterea să creeze poezie sau să dea glas, în vers, unei preziceri“ (534 b; trad. Dan Slușanșchi și Petru Creția). Despre rapsod ca interpret este folosită expresia *theia moira*, „har divin“ (536 c), care în *Menon* (99 d și urm.) este discutată pe larg, atît ca sursă a adevărilor rostite de proroc și poet, cît și a succeselor pe care le obțin oamenii de stat. În ambele dialoguri, aspectul negativ al noțiunii de *enthousiasmos* sau de *theia mania*, cum e numită în *Phaidros*, se datorează faptului că orice urmă de cunoaștere (*episteme*) este exclusă de aici. La fel, în *Apologia lui Socrate* (22 b—c), Socrate afirmă că poeții „nu din înțelepciune (*ou sophia*) fac ceea ce fac, ci printr-o înzestrare firească și sub puterea inspirației (*enthousiazontes*). Întocmai ca profeții și tilcuitoarii de oracole“. Numai în *Phaidros mania* proprie poetului, în ciuda faptului că nu este însoțită de cunoaștere, devine obiectul unei laude necondiționate. „Așa ceva, observă WILAMOWITZ (1920, I, 459), nu afirmase el niciodată pînă acum; și nici nu o va mai face vreodată, pentru că niciodată nu va mai simți astfel.“ Pentru explicarea contrastului care se creează între acest pasaj din *Phaidros* și faimoasa critică adusă poeziei în *Republica*, X, 607 și urm., vezi HACKFORTH, 1972, 61—2.

⁵⁴ *deinoi*; *starke Geister*, au tradus Stallbaum și Ritter, iar Robin, urmîndu-i, *les esprits forts*. În alte traduceri germane (Schleiermacher, Lehms) apar variantele *den Vernünftlern, für die Überklugen*: Hackforth traduce *our proof will prevail with the wise, though not with the learned*. — Cît privește categoria desemnată în mod ironic prin *deinoi*, RITTER (1922, 121) este de părere că aici sînt vizați nu sofistii („eristicii“, spune Hermeias), ci materialistii, în speță Democrit, care dealtfel și este numit de Platon, în *Philebos* (29 a), *aner deinos*. În același sens comentează locul acesta și HACKFORTH (1972, 62): „Prin *deinois* ... este foarte probabil că Platon îi are în vedere pe toți cei care aveau concepții materialiste și mecaniciste despre univers și om, deoarece pentru ei regiunea supra-corească și viziunea pe care suflul o dobîndește privind acolo — în fapt întreaga

substanță a aceluși *mythikos hymnos* (265 c) — trebuie să fi fost o nebunie. Prin *sophoi* sînt desemnați toți cei care recunosc o realitate imaterială, cu alte cuvinte platonicienii, alți cîțiva socratici și pitagoreicii“.

⁵⁵ Editorii nu se pot pune de acord asupra acestui loc al textului. Descoperirea papirului Oxyrhynchus (sec. III. e.n.) i-a determinat pe parte dintre editori, printre care RITTER (1922, 57) și ROBIN (1970, 33), să preia lecțiunea *autokineton* („ceea ce se mișcă pe/prin sine însuși“), față de tradiționalul *aeikineton* („ceea ce se mișcă veșnic“, *quod semper movetur*, după cum traduce Cicero în *Tusc.*, I, 23, 53). Întemeierea variantei tradiționale a fost pe larg discutată de HACKFORTH (1972, 65—8) și de ROBINSON (1970, 111 și urm.).

Cit privește structura argumentului referitor la nemurirea sufletului, TAYLOR (1971, 305, n. 2) observă: „Ar fi priptit să spunem că felul în care este el introdus dovedește faptul că avem de-a face cu o dezvoltare postsocratică a gândirii lui Platon, deoarece în principiu argumentul este al lui Alcmaion din Crotona, care susține că sufletul este nemuritor de vreme ce el este «asemenea lucrurilor nemuritoare, și el este asemenea lor prin aceea că se află veșnic în mișcare» (Arist., *de An.*, 405 a 30“). „Originalitatea argumentării lui Platon este subliniată de HACKFORTH (1972, 68), care arată că Platon a luat de la Alcmaion doar premisa demonstrației (*to aeikineton athanaton*), în timp ce distincția extrem de importantă (și care alcătuiește miezul argumentării) între ceea ce se mișcă prin sine însuși și ceea ce este mișcat de un altul îi aparține lui Platon sau, în orice caz, că Platon a fost primul care „a dat o utilizare filosofică unei distincții evidente pentru simțul comun și reflectată, după cum observă Socrate (245 e), de vorbirea comună“.

⁵⁶ ROBIN (1970, LXXIX, nota 2) invocă, pentru explicarea acestei imagini, autoritatea lui Ch. Picard care consideră că reprezentarea sufletului sub forma atelajului înaripat și a vizitiului își are originea în imagini de tip plastic ce urcă pînă în arta minoică de secol XV î.e.n. (vezi sarcofagul de la Hagia-Triada, conservat la Atena), păstrîndu-se încă în secolul VI, pe unele vase din Ciclade, de pildă.

„Însă, în fond, comentează Robin, spectacolul vieții de zi cu zi era de ajuns, excepție făcând aripile, pentru a-i sugera lui Platon această reprezentare.“ Robin respinge ca neîntemeiată supoziția lui NATORP (1903, 72), potrivit căreia tema carului înaripat trimite nemijlocit la debutul poemului lui Parmenide: „Fără îndoială, există aici car, cai, unul sau mai mulți vizitii (versul 24). Însă imaginea este foarte diferită: astfel, la Platon, *synoris* se aplică atelajului *pereche* care trage carul, în timp ce la Parmenide termenul apropiat *synaoros* se aplică poetului însuși, care se *însoțește* cu *vizitii nemuritori* ce îl conduc“. FRIEDLÄNDER (1964, 204-5) explică imaginea platoniciană a sufletului în *Phaidros* prin imbinarea a două motive: motivul carului și motivul înaripării. „Primul motiv se întâlnește, mergând pînă la amănunte, în India, în *Katha Upanishad*. Acolo, carul este trupul *omenesc*. Intelectul (*buddhi*) este cel care îl mină. Hățurile bine întinse reprezintă organul gândirii (*manas*). Atelajul greu de strunit reprezintă simțurile. Sufletul adevărat, sinele (*Ātman*) călătorește în acest car. Să-i fi parvenit lui Platon această imagine din Orient? Dacă da, atunci el ar fi adaptat-o teoriei despre suflet din *Republica*. Căci în raport cu imaginea indică, cea platoniciană este deopotrivă simplificată și diferențiată. Cei doi cai sînt de tipuri diferite: unul reprezintă «dorința nestăpinită», celălalt reprezintă *thymos*-ul, voința, străduința. Se întîmplă fie ca spiritul să-i strunească pe amîndoi deopotrivă, fie ca aceștia să tîrască spiritul, odată cu carul, în hău.

De oricît de departe i-a parvenit lui Platon imaginea carului, el o face să fie dominată de o a doua: aceea a înaripării. Dar cine este, de fapt, înaripat: caii, carul sau vizitiul? Lucrul nu este clar și nici nu trebuie să fie clar. Înaripat este întregul. Platon era înconjurat de opere de artă, în care putea vedea atelaje înaripate sau vizitii de car înaripați — Eros sau Nice sau Eos; pot fi de asemenea înaripați atît vizitiul cît și caii; în sfîrșit, aripi pot purta înseși roțile carului: nu se vedea adesea în imagini acel car înaripat, în care Trioptolemos străbate mulțimea împrăștiind griu? În mitul lui Platon, înariparea capătă o expresie poetică pentru același motiv pentru care mai înainte conceptul de automișcare fusese formulat în termeni de filosofia naturii. Un imbold special pentru a da

chip acestui motiv imagistic trebuie să-l fi constituit pentru Platon faptul că în demersul misterios al creației poetice, erosul înaripat devenea model pentru sufletul (*psyche*) înaripat. Platon însuși pare să indice acest lucru, atunci când îi pune în gură lui Socrate două versuri privitoare la zeul înaripat al iubirii, versuri pe care le atribuie acelor «poezii secrete aparținând unor Homerizi». Și acest lucru nu ar reprezenta defel o transpunere întâmplătoare sau neserioasă; prin aceasta devine limpede faptul că sufletul este pe de-a întregul suflet numai atunci când este capabil de iubire.” — Imaginea atelajului înaripat este reluată și detaliată de către Platon la 253 c—255 a (vezi și nota 69).

⁵⁷ Această imagine pare să reprezinte replica alegorică a tripartitei sufletului, așa cum o cunoaștem din cartea a IV-a a *Republicii*: vizitiul „traduce” în registrul imaginii latura reflexivă sau calculatoare a sufletului (*logistikon*), iar cei doi cai latura „inimoasă” (*thymoeides*), respectiv pe cea „poficioasă” (*epithymetikon*). Însă, după cum arată și HACKFORTH (1972, 72), această lectură alegorică nu poate fi împinsă pînă la capăt: „Multe lucruri din secțiunea de față și din paginile care urmează nu pot fi traduse, și Platon nici nu a avut intenția ca ele să fie traduse; mitul este, în cea mai mare parte, viziunea unui poet ale cărui imagini nu reprezintă o doctrină deghizată, ci expresia unei intuiții non-raționale: cititorul trebuie de aceea să-și suspende facultatea rațională și critică pe parcursul lecturii, căutînd mai degrabă să simtă odată cu poetul și nu să-l «înțeleagă», convertind poezia acestuia în proză”.

⁵⁸ ROBIN (1970, LXXXIII, n. 2): „Cuvîntul *hestia* desemnează propriu-zis căminul în preajma căruia este așezat altarul divinității domestice: este casa însăși. Apoi căminul familiei devine una dintre marile divinități olimpice, nepoata lui Uranos și a zeiței Gaia, fiică a lui Cronos și a Rheeli, soră a lui Zeus, Poseidon, Hades, Demetra și Hera. Deci, dacă Platon o identifică aici cu pămîntul, înseamnă că el nu are în vedere tradiția mitologică. Însă, ca și în *Timaios*, 40 b, el pare că transpune o metaforă a pitagoreicilor: într-adevăr, nu pămîntul, ci focul central este cel pe care Philolaos îl numea, ni se spune, «căminul uni-

versului», «sălașul lui Zeus», «altarul» etc. (v. *Vorsokr.*, cap. 32, A 16 și B 7; cap. 45, B 73). Oricum ar fi, *Cratylus* (401 b) și *Legile* (V, 745 c) ne spun că Hestia este prima divinitate ce trebuie onorată, înaintea lui Zeus și a Athenei». HACKFORTH (1972, 72—4): „Nu trebuie să căutăm aici o doctrină astronomică exprimată alegoric; este adevărat că există un element astral sau astronomic, dar este imposibil să analizezi în cadrul componentelor religioase (sau teologice) și științifice tot ceea ce mitul a sudat laolaltă într-un întreg. Cei doisprezece zei sînt neîndoielnic zeii pe care orice atenian îi cunoștea de pe altarul ridicat în Agora de către Pisistrate cel Tânăr spre sfîrșitul secolului VI (Th., VI, 54) și de pe friza estică a Parthenonului (unde Hestia, totuși, a fost înlocuită cu Dionysos). În textul nostru sînt menționați Zeus și Hestia, iar mai încolo (252 c—253 b) sînt pomeniți Ares, Hera și Apollon. Dar cu excepția faptului că se vorbește de plecarea lor la ospăț (247 a; cf. *Iliada*, I, 423), nu se păstrează aici decît puțin sau nimic din antropomorfismul homeric; zeii mult prea omenești au devenit aștrii, sau mai degrabă suflete astrale, împlinindu-și fiecare funcția ce îi revine în cadrul unui univers ordonat, în timp ce călătoresc pe bolta cerească (*diexodoi*, un cuvînt folosit în mod curent pentru orbitele corpurilor cerești). Mitul întreține totuși o confuzie între sufletul în întregul său și partea din sine care îl controlează, astfel încît Zeus este reprezentat ca vizitiu al carului său înaripat.

Elementul astral în religia lui Platon va deveni proeminent în operele sale tirzii, *Timaios*, *Legile* și (...) *Epinomis*; dar el era deja implicat în diverse aluzii ocazionale, precum în *Republica*, 508 a (*ton en ourano theon*) și, la drept vorbind, orice grec socotea corpurile cerești ca divine, cu toate că ele nu figurau în culturile oficiale, așa cum *Epinomis* (988 a) susține că ar fi trebuit să fie. Iată de ce semi-metamorfoza zeilor lui Homer în suflete astrale este cît se poate de firească. Ce se poate spune despre faptul că Hestia este distinsă de ceilalți unsprezece zei? Sensul ei, aș spune, este pur și simplu de a aduce într-un chip mai viu în fața ochiului minții imaginea cerului plin de stele, care se învîrte în jurul unui corp central nemișcat, pămîntul. Este cu neputință să precizăm cît de timpuriu a ajuns să fie gîndită zeița acestui palat ca avîndu-și reșe-

dința în centrul universului sau ca fiind centrul universului; însă orice cititor contemporan al acestui pasaj, chiar dacă avea sau nu vreo idee despre pitagoreism, ar fi surprins deîndată sensul Hestiei, care rămâne singură în palatul zeilor, în timp ce ceilalți își continuă călătoria. (Cea mai veche aluzie literară la «centralitatea» Hestiei se află în imnul homeric *Către Afrodita*, I, 30. Pentru Hestia ca reprezentând pământul, v. Euripide, fr. 944, Nauck).

S-a admis prea ușor, atât în antichitate cât și în epoca modernă, că relația Hestiei cu starea de repaos implică în mod necesar o schemă astronomică sau un sistem planetar legat de cifra 11 (sau 12). După părerea mea, lucrul acesta nu este cituși de puțin necesar: menționarea Hestiei nu are nici o semnificație dincolo de explicația pe care am sugerat-o mai sus. Singurele două sisteme care, după câte știu eu, au fost propuse, sînt, deopotrivă, imposibile.

Primul sistem o identifică pe Hestia nu cu un pământ aflat în centru, ci cu focul central din cosmologia pitagoreică, bine cunoscut nouă de la Aristotel (*Cael.*, 293 a 18 și urm.) și atribuit de Stobaios (*Ecl.*, I, 22) și Aetius lui Philolaos; dar cu mai bine de un secol în urmă, H. Martin (*Études sur le Timée*, I, 114) a arătat că numărul total al corpurilor în acest sistem nu era de unsprezece, ci de zece; dealtminteri este improbabil, după cum remarcă H. von Arnim (*Platons Jugenddialoge*, p. 184), că pământul, luna și soarele (și, s-ar putea adăuga, contra-pământul postulat în acest sistem) ar fi reprezentați drept conducători ai mulțimilor de suflete astrale.

Cealaltă concepție este aceea pe care o indică Robin în nota la 247 a. Această concepție coboară cel puțin pînă la comentariul lui Chalcidios (sec. IV e.n.) la *Timaios*, deși Robin nu îl menționează. Cifra 12 reprezintă următoarele elemente: sfera stelelor fixe, cele șapte planete cunoscute (inclusiv soarele și luna), trei regiuni sau zone — de eter (foc), aer și apă — și, în sfîrșit, pământul. Cele trei zone intermediare dintre lună și pământ își au originea, desigur, în *Epinomis*, 984 b și urm., unde nu se pomenește totuși nimic despre *archontes*, de daimoni care le locuiesc, deși acest lucru este esențial pentru interpretarea lui Chalcidios.

Acestei teorii (cît și celei anterioare) i se poate aduce obiecția fundamentală că planetele din astronomia greacă nu au sateliți.

Spre deosebire de aceste interpretări planetare, unii comentatori au văzut aici o aluzie la cele douăsprezece semne ale zodiacului, sau mai degrabă la cele douăsprezece zeități care le veghează sau locuiesc (Manilius, *Astron.*, II, 434: *noscere tutelas adiectaque numina signis*). E foarte posibil — deși nu am competența să judec acest lucru — că o conexiune între grupe de doisprezece zei (care pot fi întilnite în multe alte țări învecinate cu Grecia) și semnele zodiacale este foarte veche; în orice caz, pare un lucru sigur că faimosul astronom și geograf Eudoxos, pe care Platon l-a cunoscut cel puțin pe vremea cînd a scris *Phaidros* (vezi J. Bidez, *Platon, Eudoxe et l'Orient*, în „Bull. Acad. Belgique”, XIX) identifica aceste zeități cu cei doisprezece olimpieni (...). Sugestia aceasta este legată de teoria potrivit căreia Platon era influențat de credințele astrologice caldeene, în principal prin intermediul lui Eudoxos. În măsura în care în *Phaidros* însuși pot fi detectate idei astrologice, ele se limitează la pasajul 252 c—253 b, care, totuși, mi se pare explicabil fără ajutorul lor.“

⁵⁹ Pizma, *Phthonos*, invidiind fericirea oamenilor, este exclusă de către Platon din alaiurile zeilor, așa cum în *Banchetul* (203 b), *Sărăcia*, *Penia*, a fost ținută departe de banchetul prin care zeii celebrau nașterea Afroditei. „Aici, comentează ROBIN (1970, LXXXIV, n. 1), excluderea Pizmei este expresia mitologică a unei duble intenții: mai întii, noțiunea de zeu trebuie purificată de această gelozie uricioasă, care în credința populară era un atribut al zeilor; apoi, responsabilitatea zeilor trebuie desprinsă de nenorocirile care dau peste noi și care nu sînt decît consecința propriei noastre răutăți. Această ultimă idee ar fi deci aceeași ca în *Republica* (II, 379 b—c, X, 617 e) sau în *Timaios* (41 e, 42 d; cf. 29 e): zeul nu poartă răspunderea răutății oamenilor, pentru că lui, în principiu vorbind, nu-i poate fi imputat decît binele, nu și răul (v. și *Omul politic*, 269 e și urm.; 273 b—c).“

⁶⁰ „Nici un mit platonician nu a mai vorbit pînă acum despre un *hyperouranos topos*; și totuși, adevărata ființă.

Ființa, *ousia ontos ousa*, a cunoscut, cu alte prilejuri, un sălaș bine determinat spațial. În pasajul din *Republica*, cartea a VI-a, care introduce faimoasa comparație dintre Forma Binelui și soare, sintem în prezența unui *noetos topos* contrastînd cu un *horatos* („obiect vizibil”; 508 c) ... O aproximare mai apropiată a lui *hyperouranios topos* are loc în imaginea peșterii din *Republica*, VII, unde ni se spune în mod direct că ascensiunea prizonierilor spre lumina zilei simbolizează *ten eis ton noeton topon tes psyches anodon* („ascensiunea sufletului către lumea inteligibilă”; 517 b); în fapt, *noetos topos* propriu primei imagini își găsește dezvoltarea în cea de-a doua, într-un adevărat simbol spațial. În mitul din *Phaidon*, care neîndoielnic precedă *Republica*, imaginea peșterii este, ca să spunem astfel, anticipată într-o altă formă: lumea experienței sensibile este situată într-o văgăună a pămîntului (dotat de altfel cu multe asemenea văgăune), în timp ce lumea adevărului și a realității se află la suprafața pămîntului.

În toate aceste mituri și imagini, imaginația lui Platon a fost pesemne într-o oarecare măsură condiționată de descrierile tradiționale ale Elysion-ului sau de cele ale Insulelor Fericiților; el a imaginat lumea cealaltă în apropierea lumii noastre, dacă nu chiar imediat deasupra ei. În schimb, în *Phaidros*, aripile fanteziei sale capătă o bătaie mai largă; lumea Ființei nu mai este pur și simplu deasupra pămîntului, ci deasupra cerului, *extra flammantia moenia mundi*. Putem foarte bine să socotim că aici e vorba de o dezvoltare absolut firească, tot atît de naturală ca aceea care îl face pe unul dintre poeții noștri să spună «*My soul, there is a country for beyond the stars*»; cred, totuși, că aici e vorba de o semnificație mai adîncă. Noua concepție pe care Platon o are despre Suflet ca de-sine-mișcător i-a ridicat problema statului acestuia prin raport cu Formele eterne și neschimbătoare (nemișcate). (...) În *Timaios* (30 e și urm.), mitul, considerat în nemijlocitul său, conferă Formelor un statut mai înalt, deoarece *noeton zoon* este modelul pe care Demiurgul îl are în vedere atunci cînd plăsmuiește atît sufletul cît și trupul universului; iar dacă Formele sînt, într-un anume sens, anterioare lumii sufletului, atunci ele trebuie a *fortiori* să fie anterioare sufletelor individuale. Aici, în *Phaidros*, Formelor pare să le fie

proprie aceeași prioritate, de vreme ce li se acordă o așezare mai înaltă decît aceea a sufletelor ce sălășluiesc în cer; deși Platon are aici în vedere în principal Formele morale, Dreptatea, Cumpătarea și Frumusețea, mai degrabă decît Formele de *zoa* precum în *Timaios*.

Dar în ambele dialoguri este extrem de dificil să ai siguranța dacă aserțiunile și implicațiile mitului trebuie luate în nemijlocitul lor. Putem foarte bine să socotim că dacă statutul Formelor și al sufletelor este tratat numai și numai în pasaje cu caracter mitic, (...) lucrul se datorează tocmai faptului că Platon nu a putut, sau nu a vrut, să ofere nici o soluție rațională acestei probleme" (HACKFORTH, 1972, 80—82). Pentru noua dimensiune pe care o dobîndește mitul contemplării din *Phaidros* prin raport cu cel din *Menon*, *Phaidon* și *Republica*, a se vedea și FRIEDLÄNDER, 1964, I, 206 (...*das «Oben» empfängt eine neue kosmische Fixierung...*)

⁶¹ *en te periodo*. Comentatorii și-au pus problema duratei acestei revoluții cerești. ROBIN (1970, LXXXV, n. 1) spune: „Dacă Zeus reprezintă aici sfera stelelor fixe, s-ar putea crede că revoluția despre care este vorba e revoluția diurnă, ziua de 24 de ore care servește drept unitate de măsură pentru alte perioade de revoluție. Însă pentru o atare contemplație, aceasta ar fi, neîndoielnic, o durată prea scurtă, iar privilegiul respectiv ar trebui reinnoit în chip regulat. Trebuie mai degrabă să se creadă că Platon are în vedere, precum în *Timaios* (39 d) «acest număr temporal perfect care împlinește un an perfect», adică durata unui *Mare An*? N-ar exista nici o îndoială în acest sens, dacă Platon ar fi vorbit, așa cum a făcut-o în *Timaios*, de revoluția care aduce în același punct toate astrele unele în raport cu altele“. La acest comentariu al lui Robin, HACKFORTH (1972, 80) observă: „Nu există nici cel mai mic temel pentru a identifica aici acel *magnus annus*; pe de altă parte, o perioadă de 24 de ore este pe de-a-ntregul ridicolă. Problema ca atare este totuși futilă, pentru că ea presupune în mod greșit faptul că mitul își propune să fie rațional și precis. Autorul mitului poate folosi o imagerie astronomică, dar el nu este legat de fapte sau teorii astronomice: revoluția nu e concepută ca ocupînd un timp definit, deși ea prevede un

cadru de perioade recurente, cu o funcție bine definită, care îi permite lui Platon să își adapteze escatologia la o succesiune temporală de vieți, înlăuntrul trupului sau în afara lui, escatologie ce seamănă — sau poate o reproduce chiar — pe cea a credinței orfice“.

⁶² Această descriere a căderii sufletului trimite la doctrina orfică; faptul că sufletul uman este un *daimon* căzut reprezintă una din principalele teze orfice, care ne este cunoscută în special din poemul religios al lui Empedocle, *Katharmoi*. Există însă aici elemente pe care A. Diès (*Autour de Platon*, Paris, 1924, pp. 432—449) le-a numit de „transpoziție“ sau „adaptare“. De pildă, „oracolul necesității“, *anankes chrema* (Empedocle, 115), a devenit *thesmos Adrasteias*; *Ates leimon*, „cîmpia Nefericirii“ (Empedocle, 121) trimite, printr-o schimbare de semn, la „cîmpia adevărului“ (*to aletheias pedion*; 248 b).

⁶³ *Trophe doxaste*, hrana părelniciei, a opiniei, care este destinată sufletelor căzute, reprezintă, desigur, termenul antitetice al lui *nous kai episteme* (247 d), al științei și inteligenței pure cu care se hrănește sufletul zeiesc, capabil să privească ființa însăși. *Trophe doxaste* este deci o hrană de o consistență și realitate îndoielnice, pe măsura celui care trăiește nu în condiția adevărului, ci în aceea a opiniei, *doxa*.

⁶⁴ Este vorba despre o zeiță de origine troiano-frigiană, asemenea zeiței Nemesis Urania, cu care de altfel s-a contopit într-o unitate ce personifică ordinea *necesară* a universului, precum Anance în mitul din *Republica*, X, 616 c. Aici, în *Phaidros*, „decretul“ Adrasteiei se referă la destinul final al sufletelor, la existența lor terestră și la cea care îi urmează. Sintem, deci, în plină *eschatologie* platoniciană. „Odată cu menționarea «ordinii Necesității» — spune HACKFORTH (1972, 82—3) — mitul trece în întregime într-un mediu orfic.“ Pe această bază, Hackforth fixează durata acelei *periodos*, care se scurge între o reîncarnare și alta, la o mie de ani (vezi Empedocle, fr. 115).

⁶⁵ Să observăm că această „ordine a meritelor“ urmează o scară a valorilor placată pe ierarhia socială. De ce acordă însă Platon cel de-al șaselea loc poetului sau

oricărui alt „artist imitativ“? Este limpede că aici nu e vorba de poetul inspirat de la 245 a, care glorifică faptele străbunilor și „luminează mintea și sufletul urmașilor“. Categoria de *mimesis* și cognatele ei au la Platon, după cum s-a observat (HACKFORTH, 1972, 84), uneori un sens bun, alteori unul rău. Însă se poate cu greu contesta că sensul rău este cel predominant, iar aici, în *Phaidros*, trebuie avut în vedere acel tip de *mimesis* poetic care este condamnat în *Republica*.

⁶⁶ Faimoasă etimologie bazată pe asemănarea întâmplătoare a cuvintelor „trup“ (*soma*) și „mormint“ (*sema*), speculată mult de orfici (vezi *Grg.*, 493 a; de asemenea *Cra.*, 400 c).

⁶⁷ Imaginea „valului de dor“ (*himeros*) implică un joc de cuvinte bazat pe etimologii false: prima silabă, *hi-*, trimite la *hienai*, „a merge către“; a doua silabă, *mer-*, trimite la „particule“ (la „pulberile nevăzute“) — *mere* — care formează „valul“, „unda curgătoare“ (*rhoe*).

⁶⁸ Homerizii, despre care este vorba și în *Republica*, X, 599 e și *Ion*, 530 d, și pe care Pindar (*Nem.*, 2, 1) îi desemnează drept rapsozi peregrini, erau urmași ai lui Homer care difuzau eposurile homerice sub formă de „recitaluri“. Homerizii reprezentau deci o școală de recitatori, a cărei principală sarcină era conservarea și difuzarea corectă a operei homerice.

⁶⁹ WILAMOWITZ (1920, I, 468) vorbește de apropierile care s-au făcut între această descriere platoniciană a calului și calul fidiac de pe frizele Parthenonului, invocînd totodată „bucuria resimțită de Platon în fața frumosului de tip animal“. Aici nu este vorba deci despre o simplă alegorie, ci despre capacitatea greului antic de a ridica la nivelul spiritualității orice „obiect“ care intră în cîmpul interesului său. Fără să aibă nici o referire directă la locul platonician, analiza de excepție pe care a făcut-o Marin Tarangul (*Fidias, București*, 1978, pp. 55—63) calului fidiac de pe frizele Parthenonului ne permite să înțelegem acest pasaj în toată amploarea semnificațiilor sale. O vom cita aproape integral:

„Să privim capul de cal care se arată sus, pe marmura frontonului de răsărit al Parthenonului. Poate că el exprimă

foarte exact superioritatea lumii grecești. Ceea ce privim acolo este și **calul în frumusețea lui ciudată**, așa cum e el de la natură, dar este și ceva care lipsește naturii: transfigurarea minții atunci când ea concepe armonia unei asemenea ființe. Noi avem în față însuși idealul grecesc: natura cu firescul ei momentan și ideea cu veșnicia ei statornică.

Puritatea este atât de vie în frenezia nărilor și a botului, în arcatura gîtului, încît animalul pare surprins în momentul de vîrf al energiei care îl posedă. S-ar putea ca acest animal să fie singurul care exprimă orgia naturală în sensul ei armonic. Calul este aristocrația naturii. În frenezia lui vitală, dezlănțuirea vieții este atât de fragedă, încît nu o perturbă nici o distorsiune neplăcută; deformarea este de o superbă frumusețe. Nici măcar nu este deformare, pentru că în ea palpită o armonie care este de ordin principial. Este explicabilă astfel iubirea grecilor pentru cai; calul fidiac este exemplarul viu al kalokagatiei: frumusețea, în sensul binelui moral pe care îl transmite, și noblețea, în sensul unei forțe în care natura se găsește într-o comunicare inițială. Totul este pur, întrucît nimic nu este mijlocit. Cu acest înțeles, calul, ca ființă, este cu necesitate purtătorul inteligenței. (...)

Acest cap de cal este mai mult decît chipul unui cal care participă la un principiu. El iese în afara acestei conțopiri și stă stăpînind peste un loc de puritate la care numai actul minții poate ajunge. El este idee. (...)

Fidias și sculptura mare s-au născut ca să restabilească drepturile ideii: actul gîndirii care face ca atributul să se piardă în substanță. Numai așa conduita morală iese de sub imperiul obligației și devine o dorință. În Grecia veche, creșterea cailor era cea mai nobilă îndeletnicire. Cîștigătorii curselor de cai deveneau celebrități. Calul era imaginea unui ideal comun întregii lumi grecești. Xenofon, care descrie această făptură (în mica scriere despre echitație) n-a avut cum să se urce pe fronton ca să-i copieze de acolo înfățișarea. Faptul că cele două înfățișări, imaginea lui Fidias și descrierea lui Xenofon, se aseamănă, ne spune că animalul acesta unic căpătase o normă estetică, adică era asimilat bunurilor spirituale prin care grecii își consolidau practic idealul. (...)

Goethe face și el o descriere a calului fidiac (în 1820) în afara unui ton năvalnic (...) și a unor amănunte neinteresante, ea coincide cu descrierea lui Xenofon. Goethe a văzut numai cum arată calul Parthenonului; nu l-a interesat să vadă ce valoare întipărește el. Totuși, Goethe pomeneste și expresia «privirea ca de duh — *gespenstermässig blickend*» — a acestui cal. La acest suflu ideal trebuie să ne oprim ochii“.

⁷⁰ *Anteros*, „contra-iubirea“, „dragostea-pereche“, este, spune ROBIN (1970, 54), „emoția iubitului reflectată de către îndrăgitorul său, oglindă în care el se vede pe sine. Aici pare să se rela, pe altă bază, ceea ce spune Aristofan în *Banchetul* (192 b—e). Pentru poeți și artiști, *Anteros* simboliza deopotrivă reciprocitatea și emulația în iubire“.

⁷¹ Comentariul lui WILAMOWITZ (1920, I, 469—470) ia sfârșitul acestui discurs: „Acesta este Eros-ul platonician. Pasiunea, bucuria trupească, Platon nu le-a tăgăduit și nu le-a nesocotit puterea. Această putere rezidă în natura însăși, astfel încît ea este îndreptățită (și este bună), cu condiția doar de a fi ținută în friu și stăpînită de voința morală. Dar în ce grad a fost caricaturizată dragostea «platonicească», de vreme ce «platonice» semnifică doar ceea ce se preface a fi ceva, întocmai ca Ideea (singura realitate adevărată), care, cu vremea, a devenit gînd gol, ceva complet debilitat. Voi cita doar o strofă a lordului Byron:

*O Plato Plato, you have paved the way
with your confounded fantasies to more
immoral conduct, by the fancied sway,
your system feigns o'er the controllers core
of human hearts, than all the long array
of poets and romancers. You're a bore,
a charlatan, a coxcomb, and have been
at last no better than a go-between.*

(„Ah, Platon, Platon, ai așternut drumul cu blestematele-ți năzăreli și, cu felul închipuit în care sistemul tău a supus esența de cîrmuitor al sufletelor omenești, ai sporit nevrednica purtare cu mult mai mult decît lungul șir de poeți și povestitori. Ești nesărat, un șarlatan, un fanfaron și nu ai fost, la urma urmelor, nimic alta decît un codoș“).

În esență, *Musarion*-ul lui Wieland este și el o satiră la adresa iubirii platonice. Din păcate, îmi lipsesc cunoștințele necesare pentru a putea stabili cum au luat naștere aceste confuzii, de care antichitatea nu era, firește, cu totul străină“.

⁷² Socrate reia aici formula pe care Phaidros, judecînd discursul lui Lysias, o folosise mai înainte (v. 234 c).

⁷³ Polemarchos, fratele lui Lysias, participă, alături de tatăl său Cephalos, la convorbirea care ne este relatată în cartea I din *Republica*. Fiind înstărit, cade victimă (în 404—3) setei de îmbogățire a „celor treizeci“. Nu ne este cunoscut din altă parte faptul că ar fi avut înclinații filosofice deosebite. Din această cauză putem deduce că menționarea lui nu are pesemne alt sens decît să trimită la *Republica* (pentru a crea senzația de uriașă operă unică, de „comedie umană“), așa cum menționarea lui *Simmias* alături de Phaidros (vezi mai sus 242 b) conține o trimitere la *Phaidon* și *Banchetul*.

⁷⁴ Mitul greierilor, asemenea celorlalte mituri existente în *Phaidros*, este o invenție a lui Platon.

⁷⁵ Formulă din *Iliada*, II, 361.

⁷⁶ „Umbra măgarului“ este o expresie familiară care înseamnă „mai mult decît nimic“.

⁷⁷ Privitor la abilitatea oratorică a lui Nestor și a lui Odiseu, vezi *Iliada*, I, 249; III, 216 etc. Palamedes, erou argian din *Iliada*, căruia talentul oratoric nu i-a ajutat pentru a scăpa de mașinațiunile dușmanilor săi, era celebru prin spiritul său inventiv. În acest pasaj, Socrate se dedă unui joc la care face aluzie *Banchetul* (221 c—d): a ghici numele unui contemporan ascuns sub masca unui personaj celebru. După cum rezultă de la 261 d, sub masca lui Palamedes se scunde Zenon din Eleea, a cărui metodă consta în a arăta că teza adversarului său conducea la două consecințe contradictorii.

⁷⁸ Privitor la Gorgias din Leontinoi, a se vedea ediția românească la Platon, *Opere*, I, p. 275 și urm.

⁷⁹ Trasymachos din Calcedon era autorul unei *Techne rhetorike* și se poate desprinde din cele ce urmează, precum și

din Aristotel și autori mai târzii, că acest manual era foarte apreciat. Ajunsesse la Atena cam în aceeași vreme cu Gorgias, cîștigîndu-și traiul, precum și Lysias, ca autor de pledoarii și profesor de retorică. Apare și în cartea I din *Republica*, unde emite o teorie despre esența dreptății.

⁸⁰ Theodoros din Byzantion este amintit de Cicero (în *Brutus*, 48) ca superior lui Lysias în calitate de profesor, dar ca inferior în calitate de retor (din pricina caracterului său „uscat”). Altminteri, dincolo de cele pe care le afirmă aici Platon, nu știm nimic despre el.

⁸¹ *Phaidre, phile kephale* („cap iubit”). Expresie homerică (v. *Iliada*, VIII, 281: *Teukre, phile kephale*). A se vedea și *Euthd.*, 293 e.

⁸² Epigramă funerară atribuită cînd lui Homer, cînd lui Cleobulos din Lindos (vezi Diogenes Laertius, I, 89—90).

⁸³ Pastișă, probabil, după Homer (vezi *Odiseea*, V, 139).

⁸⁴ Euenos din Paros este amintit atît în *Apărarea lui Socrate* (20 b), unde apare ca profesor de sofistică ce pretindea 500 de drahme pentru un curs, cit și în *Phaidon* (60 d și 61 b—c), în calitate de poet. După cum rezultă din alte surse, unele dintre versurile elegiilor sale au fost preluate de Theognis.

⁸⁵ Tisias din Syracuse, discipol al lui Corax (autorul celui mai vechi manual de retorică), pare să fi fost profesorul lui Gorgias, Lysias și Isocrate.

⁸⁶ Prodicos din Keos, elev al lui Protagoras, aproximativ de aceeași vîrstă cu Socrate, este menționat deseori de Platon ca fiind unul dintre cei mai apreciați profesori de sofistică (*R.*, 600 c; *Hp. Ma.*, 282 c; *Ap.*, 19 e; *Euthd.*, 305 c). În *Protagoras* (341 a), *Menon* (96 d), *Cratylos* (384 b), Socrate afirmă a fi el însuși un elev al lui Prodicos, iar în *Theaitetos* (151 b) spune că i-a trimis la el pe mulți alții doritori de învățatură.

⁸⁷ Privitor la Hippias din Elis, a se vedea ediția românească la Platon, *Opere*, II, pp. 108—110.

⁸⁸ Polos din Acragas (n. 440) apare în *Gorgias* în suita acestui mare retor și, pe lîngă maestrul său, căruia tot

vrea să-i ia cuvîntul din gură, apare într-o lumină destul de nefavorabilă. Cuvintele pe care Platon îl pune să le rostească (*Grg.*, 448 c) par să fie luate dintr-un manual de retorică.

⁸⁹ Elev al lui Gorgias. Aristotel vorbește despre el în *Rhetorica*, III, 15. Se spune că ar fi fost profesorul lui Polos și că ar fi elaborat o clasificare a cuvintelor (compuse, sinonime, epitete etc.).

⁹⁰ Protagoras din Abdera (aprox. 480—410) este întemeietorul sofisticii. Ca retor și învățător, Platon îl caracterizează în dialogul ce îi poartă numele (vezi vol. I al ediției românești); în *Theaitetos*, Socrate angajează cu el o dezbatere pe teme științifice. Platon îl pomenește adesea în celelalte dialoguri, niciodată însă în contexte ironice, așa cum se întâmplă cînd e vorba de ceilalți sofisti (*Hp. Ma.*, 282 d; *Men.*, 91 d; *Euthd.*, 286 c; *Cra.*, 386 a—391 c; *R.*, X, 600 c; *Sph.*, 232 d).

⁹¹ Eryximachos apare în *Protagoras* (315 c), pe lângă Phaidros, printre cei care îl înconjoară pe Hippias, cerîndu-i acestuia să răspundă la întrebări „privitoare la natură și la fenomenele cerești“. Îl cunoaștem mai îndeaproape din *Banchetul* (176 e—177 e; 185 e—188 e; 214 a—d). Vezi și nota 5.

⁹² Rege al Argosului, care prin dibăcia vorbirii sale știuse să potolească furia lui Teseu. Epitetul pare să provină de la Tirteu (Bergk, fr. 8, 7).

⁹³ Hipocrate din Cos face parte dintr-o veche familie aristocrată, originară pesemne din Thessalia, o familie în care se transmitea cultul zeului tămăduitor Asclepios și, de asemenea, învățarea și exercitarea medicinei. S-a născut în jurul anului 460 și a murit la o vîrstă foarte înaintată, după unele surse avînd peste 100 de ani. Culegerea vastă de scrieri care poartă numele lui Hipocrate e alcătuită din piese compuse în epoci istorice diferite. Doctrina menționată de Platon aici poate fi găsită în capitolul II al tratatului *Peri aeron, hydaton, topon*. Pentru comentarea extinsă a pasajului 270 c—d, a se vedea Aram Frenkian, *La méthode hippocratique dans le „Phèdre“ de Platon*, Bucarest, 1941.

⁵⁴ Concepția potrivit căreia noi, oamenii, sîntem sclavi (*douloi*) ai zeilor și că le datorăm acestora, ca stăpîni buni și grijulii, recunoștința noastră și oarba ascultare, este dezvoltată pe larg în *Phaidon*, 62 b și 63 a și urm. și revine de asemenea în *Critias*, 109 b, în *Legile*, X, 902 b și 906 a.

⁵⁵ Cetate așezată în Delta Nilului, pe un teritoriu dat de regele Amasis (569—526) unor colonizatori milesieni. Înflorind rapid, Naucratis rămăsese singurul loc comercial de liberă circulație al Egiptului. Pentru un străin, șederea de durată în Egipt era, cu excepția Naucratisului, imposibilă; cunoașterea obiceiurilor și instituțiilor egiptene a fost transmisă grecilor numai prin intermediul acestei cetăți.

⁵⁶ *Theuth* (la Clemens din Alexandria *Thouth*) este egipteanul Thoth sau Dhoute. Grecii îl identificau cu Hermes, iar la egipteni trecea drept inventator al legilor și a numeroase tehnici și meșteșuguri (ca inventator al scrierii reapare în *Philebos*, 18 b). Patron și inspirator al scribilor, era asociat cu pasărea ibis și cu babuinul, fiind reprezentat adesea sub „chipul” acestora. Cel mai vechi loc de cult al său nu era în regiunea Naucratisului, ci mult mai aproape de izvoarele Nilului, între Memphis și Theba, în localitatea pe care grecii o numeau Hermopolis.

⁵⁷ Ca și în cazul lui Theuth, echivalent al zeului egiptean Thoth, Thamus care domnește, ca rege, la Theba, îl reprezintă pe Ammon, zeul Thebei.

⁵⁸ „Grădinițele lui Adonis” erau de fapt niște coșulețe sau resturi de amfore în care se sădeau, în cinstea sărbătorii lui Adonis, plante rapid crescătoare dar cu viață scurtă (vezi Teocrit, XV, 113). Vasul cu firișoare verzi era purtat cu ocazia sărbătorii (pesemne la fel cum se umblă la noi cu „grișorul” de Anul Nou) și simboliza sfîrșitul prematur al lui Adonis, iubitul Afroditei.

⁵⁹ Isocrate, născut în 436, deci cu opt-nouă ani înaintea lui Platon, ca fiu al unui fabricant atenian de flaute, primise o educație extrem de îngrijită, urmînd, între altele, cursurile lui Prodicos, Gorgias și Tisias. O vreme a fost, ca și *Lysias*, logograf, însă în urma neplăcerilor care i se trag de pe urma acestei activități, renunță la avocatură în favoarea predării retoricii. Deschide o școală de retorică

mai întâi în Chios, apoi la Atena, în anul 388. Școala de la Atena devine tot atât de vestită ca Academia lui Platon, fiind frecventată de elevi din toată lumea greacă. Pe lângă discursurile de aparat, a scris și discursuri politice, care, din pricina conținutului lor deosebit de actual, au ajuns să influențeze întreaga opinie publică greacă. Unul dintre discursurile sale cele mai faimoase în acest sens este *Panegiricul Atenei*, scris cu ocazia unei adunări panhelenice din anul 380. Isocrate moare în 338, zece ani după moartea lui Platon. Privitor la relația dintre Platon și Isocrate, în special la eulia lui Isocrate din finalul dialogului *Phaidros*, a se vedea: H. Raeder, *Platons philosophische Entwicklung* (1905), 269 și urm.; G. Rudberg, *Isokrates und Platon*, „Symb. Osloenses“ (1924), 1 și urm.; L. Robin, *La théorie platonicienne de l'amour* (1933¹¹), 96 și urm.; L. Robin, *Notice la Platon, Oeuvres...*, tome IV, 3e partie (1933), XXII—XXVI; R. Flacelière, *L'éloge d'Isocrate à la fin du Phèdre*, „Rev. Et. Gr.“ (1933), 224 și urm.; R. L. Howland, *The Attack on Isocrates in the Phaedrus*, „Class. Quart.“ (1937), 151 și urm.; K. Ries, *Isokrates und Platon im Ringen um die Philosophia* (1959); P. Vicaire, *Platon critique littéraire* (1960), 333 și urm.; G. J. de Vries, *A commentary on the Phaedrus of Plato* (1969), 15 și urm.

BIBLIOGRAFIE

Nu redăm, în cele ce urmează, decît lista interpretărilor și comentariilor devenite clasice sau a celor de dată mai recentă. Bibliografia completă privitoare la dialogul *Phaidros*, pînă către 1915, se află în RITTER, 1922, 25—28 și în Ueberweg—Praechter, *Geschichte der Philosophie des Altertums*, Berlin, 1920, pp. 95*—97*. Traducerea dialogului s-a făcut după ediția Budé, cu consultarea ediției Burnet. Dialogul a mai fost tradus în limba română de către Șt. Bezdechi (Platon, *Fedru*, Ed. Ram., Aninoasa—Gorj, 1939).

DERRIDA, J., *La pharmacie de Platon*, în „Tel Quel“, 32/33, 1968.

DORTER, K., *Imagery and Philosophy in Plato's Phaedrus*, în „Journal of the History of Philosophy“, IX, 3/1791, pp. 279—288.

FINDLAY, J. N., *Plato. The written and unwritten doctrines*, New York, 1974, pp. 122—158.

FRIEDLÄNDER, P., *Platon*, I, Berlin, 1964 (ed. III; 1928¹), cap. IX, *Mythos* (pp. 182—225); vol. III, 1975, pp. 201—224 și 465—470.

GAUSS, H., *Philosophischer Handkommentar zu den Dialogen Platons*, Bern, 1952, II, 2, p. 238 și urm.

C. GRISWOLD, *Self-Knowledge and the idea of the soul in Plato's „Phaedrus“*, în „Revue de Métaphysique et de Morale“, oct.—dec. 1981, p. 477.

HACKFORTH, R., *Introduction and Commentary la Plato's Phaedrus*, Cambridge, 1972 (ed. II; 1952¹).

JAEGER, W., *Paideia*, Berlin—Leipzig, 1934—1947, III, p. 255 și urm.

KELLEY, W. G. Jr., *Rhetoric as seduction*, în „Philosophy and Rhetoric“, vol. 6, 2/1973, pp. 69—79.

MOORE, J. D., *The relation between Plato's Symposium and Phaedrus*, în J. M. E. Moravcsik (ed.), *Patterns in Plato's Thought*, Dordrecht/Boston, 1973, pp. 52—71.

A. PHILIP, *Récurrences thématiques et topologie dans*

- le „Phèdre“ de Platon, în „Revue de Métaphysique et de Morale“, oct.-dec. 1981, pp. 452—476.
- REGENBOGEN, O., *Bemerkungen zur Deutung des Platonischen Phaidros*, *Miscellanea Academica Berolinensia*, II/1. 1950, p. 198 și urm.
- RITTER, C., *Anmerkungen la Platons Dialog Phaidros*, Leipzig, 1922 (ed. II; 1914¹), pp. 111—144.
- ROBIN, L., *Notice la Platon, Oeuvres Complètes*, tome IV, 3e partie, Paris, 1970 (7^{em}^e tirage; 1933¹), pp. I—CLXXXV.
- ROBINSON, T. M., *Plato's psychology*, Toronto, 1970, ch. 6, *The Phaedrus*, pp. 111—118.
- RUDBERG, G., *Platonica Selecta*, Stockholm, 1956, p. 27 și urm.
- SHOREY, P., *What Plato said*, Chicago, 1933, p. 549 și urm.
- STEFANINI, L., *Platone*, Padova, 1949 (ed. II; 1932), II, p. 19 și urm.
- TAYLOR, A. E., *Plato, the Man and his Work*, London, 1971 (ed. I 1926), p. 300 și urm.
- VICAIRE, P., *Introduction la Platon, Phèdre*, Paris, 1972, pp. 7—57.
- VRIES, G. J. de, *A commentary on the Phaedrus of Plato*, Amsterdam, 1969.
- WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, U. von, *Platon*, Berlin, 1920, I, pp. 450—488.

ΕΡΜΕΙΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ
ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΛΑΤΩΝΟΣ ΦΑΙΔΡΟΝ ΣΧΟΛΙΑ
HERMEIAS FILOSOFUL,
COMENTARIU LA „PHAIDROS“
DE PLATON

HERMEIAS ȘI SEMNIFICAȚIA „COMENTARIULUI“ ÎN ANTICHITATEA TÎRZIE

„Întîiul Hermes, amintind că s-a născut de trei ori, și de fiecare dată înțelept, fu poreclit pe drept cuvînt «de-trei-ori-foarte-mare». Al doilea, lămurind atotînțelept pe *Phaidros* al lui Platon în trei cărți, s-ar putea numi, fără greșală, «de-trei-ori-fericit»“

I. Printre continuatorii învățaturii lui Plotin, care, în sec. III dăduse un nou și magnific impuls platonismului, este inseriat și un obscur comentator alexandrin, numit Hermeias. Știrile despre acesta sînt extrem de zgîrcite: ar fi trăit în a doua jumătate a sec. V, la Alexandria, l-ar fi avut drept dascăl pe neoplatonicul Syrianus, șef, în acea vreme, al școlii alexandrine; pe soția sa frumoasă și cu „duh“ filosofic, o chema Aidesia, iar singura sa operă păstrată este prezentul comentariu la dialogul *Phaidros*.

Trebuie recunoscut că numele său apare mult mai rar pomenit decît cel al altor filosofi neo-platonicieni din secolele IV—VI, alexandrini sau atenieni, ca Porphyrios, elevul lui Plotin, Iamblichos, elevul lui Porphyrios, Ammonios, fiul lui Hermeias, Proclus, Damascios etc. În istoria școlii alexandrine nu se menționează nici o idee proprie lui Hermeias. Ar fi fost un om prob, cu mare dragoste pentru lectură și studiu, dar n-ar fi strălucit nici prin deosebita

---

* Epigramă adăugată pe unul dintre manuscrisele textului lui Hermeias și aparținînd unui autor bizantin neidentificat (poate Leon Filosoful, sec. IX; apud L. G. Westerink, *The Greek Commentaries on Plato's Phaedo*, Amsterdam, Oxford, New-York, vol. I, 1976, p. 31). Hermeias este denumit al doilea Hermes, cele două nume fiind înrudite din punct de vedere etimologic. Epitetul „de-trei-ori-foarte-mare“ este traducerea exactă a lui *trismegistos*, referință la Hermes Trismegistos, personaj mitologic identificat cu zeul egiptean Thoth și considerat patronul științelor oculte. E interesant de observat paralelismul ce se creează: Hermes a revelat tainele cosmosului, Hermeias pe cele ale lui Platon (v. prezentul Studiu introductiv, p. 544).

subtilitate a minții, nici prin elocuție și nici nu s-ar fi priceput să inventeze argumente prea ingenioase. Pe scurt, atît referințele culese din diferite surse, cît și lectura nemijlocită a comentariului ne asigură că Hermeias s-a arătat un bun și sagace profesor, dar nu și un gînditor, un zelos și muncitor interpret, dar prea puțin un filosof original, în esență, că a fost un mediocru.

În aceste condiții, este legitim să ne întrebăm, care este rostul traducerii acestui comentariu, prin ce poate el impune cititorului modern? Paradoxal, dar tocmai vădita mediocritate a lui Hermeias se poate dovedi un element de interes. Într-adevăr, un astfel de text poate reprezenta un fel de „barometru” al opiniilor celor mai curente ale epocii, poate defini acel nivel mediu obișnuit al spiritualității Antichității tirzii, pe care o minte mai adîncă l-ar putea, uneori cel puțin, trăda sau umbri. Așadar, nu descifrarea lui Platon trebuie să fie, în principiu, scopul celui ce se apleacă asupra acestui comentariu, ci descifrarea mesajului epocii lui Hermeias. Nu ce este Platon vom afla de la acesta, ci cum apare Platon, nu portretul învățăturii „maestrului” va constitui punctul important, ci portretul cugetării acelor discipoli tirzii, dintre care făcea parte și Hermeias. Căci, odată textul înțeles ca „scholie” la epocă, mai curînd decît la Platon, ca arhivă a locurilor comune, ca limbă „vorbită” a conștiinței timpului, zăbava asupra lui se poate dovedi interesantă. Fiindcă, dacă geniile își depășesc epoca, mediocrii onești sînt epoca; privilegiul primilor este de a fi în afara timpului, șansa ultimilor este de a fi în timp; prin cei dintîi grăiește veșnicia, prin cei de pe urmă — vremurile.

II. Titlul comentariului nostru, conform cu tradiția manuscrisă, îl indică pe autor prin următoarea expresie: „Hermeias filosoful”. Desigur, ținînd seama de cele spuse mai sus, formula trebuie luată „cum grano salis”: „filosoful” acesta nu poate fi decît un, mult mai modest, „profesor de filosofie”. Dar chiar și așa, era, într-adevăr, Hermeias un „profesor de filosofie”, așa cum îl vedem astăzi pe cel ce practică această profesiune?

Pentru noi, profesorul de filosofie, întocmai ca și profesorul de istorie sau de literatură, este chemat să predea unor copii sau studenți o serie de cunoștințe specializate

din seria „humanioarelor”. Indiferent dacă el se exprimă grav și solemn sau aprins și pățimas, indiferent dacă are morgă academică sau inițiative moderne, profesorul de filosofie rămîne, (sau trebuie să rămînă), un om de știință ce comunică pe lungimea de undă a raționalului. Dacă el ajunge să analizeze un text filosofic clasic și celebru, o va face conform unor metode științifice și raționale: comentariul său va fi *critic*, identificînd erorile ca și reușitele, va fi *istoric* — plasînd textul respectiv în epoca sa —, va fi, în sfîrșit, *sintetic* — asimilînd activitatea autorului respectiv unui curent mai general de gîndire. De asemenea, profesorul de filosofie, ca și cel de istorie și de sociologie, nu va scăpa din vedere faptul că referința sa este, mereu, un *subiect uman*, deci *relativ, limitat, parțial*, supus erorii și uneori ambiguu, unde obscuritățile și situațiile confuze pot fi implicite și conexe materiei. În fine, să mai adăugăm că orice profesor de filosofie de azi se adresează, în realitate, individului, sau, mai precis, inteligenței individuale, urmărind agilizarea ca și amplificarea acesteia.

Un asemenea portret, cu care astăzi sintem atît de obișnuiți, putea fi, încă, și cel al unor filosofi antici din perioada clasică, ca Aristotel sau Teofrast. Dar oare, poate fi el atribuit, în chip legitim, și unui „Hermeias filosoful”, sau vreunuia dintre confrății săi? Răspunsul apare a fi cu totul negativ.

Astfel, se cunoaște bine faptul că încă din epoca elenistică „Școala filosofică” tindea să devină tot mai asemănătoare cu o comunitate religioasă, cu o „biserică”. Fenomenul se completează și se perfectează în epoca Antichității tîrzii, dar, chiar cu cîteva veacuri mai înainte, unele „școli”, ca de pildă, „grădina lui Epicur”, aveau deja aerul unor grupuri inițiaticе. Pentru membrii unei astfel de comunități, întemeietorul „școlii”, Înțeleptul (*ho sophos*) nu mai apărea sub trăsăturile normale ale unui om, fle el și de geniu, ci prelua toate atributele absolute ale unui personaj divin. Astfel îl vedea, de exemplu, Lucretius Carus — așa-zisul ateu — pe Epicur: „Dicendum est, deus ille fuit, deus, Inclute Memmi...” Un astfel de „zeu” s-a coborît către oameni precum un Mesia sau un Buddha. A inventat totul, a dat regulile utile și necesare pentru viață,

a explicat principiile lumii. Mai ales însă a încredințat discipolilor o doctrină a salvării, oferindu-le „împătritul leac“ (*tetrapharmakon*) ce poate să-i ferească de moarte, de zei (mitologici, desigur), de durere și de plăcerile corupătoare. În aceste condiții, filosofia își pierde determinațiile sale raționale (în ciuda aparențelor, la Lucretius), pentru a se înconjura cu aura unui adevăr revelat, ultim, indiscutabil. Raționalitatea va face loc afectului, expunerea va deveni predică, metoda — catehism. Nu inteligențele individuale vor fi acum destinația acestei „predici“, ci grupul, comunitatea, ca domeniu privilegiat al sentimentelor colective. Iar, dacă filosoful este zeificat, dacă „școala“ filosofică devine o „biserică“, dacă învățătura ajunge teologie, atunci și lecția va căpăta toate caracterele liturghiei: își va asuma rolul unei inițieri cvasi-religioase într-un cult, va evidenția o epifanie a „zeului“ și își va propune introducerea neofitilor în cercul misterelor comune. Mai mult, în sec. IV—V cultura în ansamblul său și nu numai cea strict filosofică definește cadrul unei „inițieri“ de tip religios în așa-zisa comunitate a „elenilor“ (termen prin care epoca îi desemna atât pe literați cât și pe păgini). Un profesor de retorică, ca Libanios din Antiochia, vede în discipolii săi niște părtași la un sacrament (*hetairoi*); cultura reprezintă pentru el, „o inițiere în misterele elenice“, iar literatura și religia îi apar similare (*oikeia gar hiera kai logoi*).

Respectându-se o tradiție venerabilă, dar întru totul discutabilă, se divide, de obicei, literatura Antichității târzii în literatură creștină și literatură „profană“—filosofică sau păgână. În realitate însă, judecând esența și nu aparența lucrurilor, luând în considerație intenția operelor și nu tema, trebuie să acceptăm că între un comentariu „profan“ ca cel de față, și un comentariu la *Biblie* ca, să zicem, *Hexaameron* al lui Vasile cel Mare, sau o homilie despre cartea Facerii a lui Grigore din Nyssa, nu există nici o deosebire de principiu: în toate cazurile, subiectul analizei îl constituie un text sacru, o „Scriptură“, revelată unui personaj socotit divin (Moise, Cristos, Platon, Socrate). Pretutindeni, deci, analiza propriu-zisă devine o hermeneutică a revelației, pretutindeni destinația sa este cercul „părtașilor la mistere“, pretutindeni finalitatea sa apare a fi ini-

țierea într-o „adevărată credință”, dătătoare de viață, speranță, mîntuire. În fapt, în ciuda pluralismului ideologic al societății antice tîrzii, se manifestă în aproape toate „cercurile” o tendință generală spre cristalizarea unor comunități de tip ecleziastic, definite printr-un cult și o doctrină proprie, care, indiferent de origine și de premise, se exprimă, se difuzează și se precizează în forme asemănătoare. Iată deci ce va fi profesorul nostru de filosofie — Hermeias: nu un pedagog, ci un „oficiant”, nu un profesor, ci un „preot”, nu un simplu interpret al lui Platon, ci un hermeneut al „religiei” platonice. Iar textul său, aparținînd unei extrem de întinse categorii de scrieri „homiletice”, nu va încerca o înțelegere a unui gînditor anume, ci se va strădui să decrîpteze Mesajul Total.

III. Pentru analistul modern al gîndirii lui Platon, bogata mizanscenă a dialogurilor acestuia — personaje variate cu „stare civilă”, situații dramatice, locuri descrise în amănunțime, etc. apare, de obicei, ca o structură literară superbă, destinată a înveli miezul dur și dificil al substanței teoriei pure. Pentru acest analist, în particular, cerul ideilor din *Phaidros* va apărea curat și limpede numai după o metodologică înlăturare a magicei cortine a „poveștii”, a „dramei”. Hermeias însă vede lucrurile exact invers: pentru el „povestea” — plimbarea lui Socrate și Phaidros în împrejurimile Atenei, de-a lungul râului, poposirea sub platan, frumusețea locurilor etc. — constituie, în realitate, chiar conținutul autentic și profund al operei și nu deghizarea acesteia. Modernul deci vede mai ales dinamica ideilor, Hermeias este atent la cea a personajelor, primul caută în textul platonician conceptele, celălalt vinează faptele. Distanța măsurată de aceste diferențe este imensă și ea poate fi exprimată, într-un mod abrupt, afirmînd că acolo unde modernul vede un tratat filosofic „dramatizat” și „literaturizat”, Hermeias recunoștea o *călătorie inițiativă și soteriologică*, explicitată doar printr-un limbaj filosofic.

Tot astfel, dacă personajele dialogului apar în ochii modernului simpli purtători de cuvînt ai unor păreri filosofice mai generale, fanteze concretizate ale unor opinii, pentru Hermeias ele îmbracă trăsăturile esențiale ale unor participanți la o dramă existențială. Socrate, Lysias (prin discursul său) și Phaidros vor fi la el nu întruchipări, perso-

nalizări ale ideilor autorului sau epocii sale, ci arhetipurile primordiale ale umanului în relația sa cu divinul.

„Socrate — afirmă astfel Hermeias, dintru bun început — a fost trimis jos, (în lume), să se nască, întru binefacerea neamului omenesc...” (Introducere). Socrate îi apare așadar lui Hermelas, sub toate trăsăturile unui Mesia: este un binefăcător (*euergetes*) al comunității, acționează întru mîntuirea oamenilor (*epl soteria ton anthropon*). Mai ales acest termen esențial *sozein, sosai*, „a salva”, „a mîntui”, care face din Socrate un „Soter” întocmai ca un Osiris, Mithra sau Cristos, este extrem de utilizat de către autorul alexandrin. Caracterul divin al misiunii lui Socrate se exprimă, mai întii însă, prin aluzii la divinitatea personajului. Veritabil Mesia, Socrate este, prin trăsăturile sale fundamentale aproape de zeu. El apare a fi, general vorbind, „divin” (*theios*), iar cînd, în palinodie, își regăsește — așa cum arată Hermeias — adevărata sa „energeia”, el este numit „îndumnezeit” (*enthousion*). Activitatea lui Socrate manifestîndu-se în „chip dumnezeiesc” (*theodes*), el va mărturisi „întru zeul”. Pe de-altă parte, Hermeias subliniază caracterul spiritual (*noetos*) al ființei socratice. Astfel, acesta este nu numai imaginea „Providenței” (*pronoia*), ci și a „intelenței”, a „spiritului”. Mersul activității sale specifice este cel circular, adică corespunde mișcării perfecte, proprie astrelor. De aceea, întocmai ca un zeu, Socrate își este sieși suficient, fiind în sine și revenind mereu la sine printr-o mișcare proprie (*autokineton*). Iată de ce Hermeias interpretează afirmația că Socrate n-ar fi părăsit niciodată Atena, ca o dovadă a faptului că Socrate nu s-a părăsit niciodată pe sine, că a rămas mereu în „interiorul” său. În treacăt fie zis, iată și un bun exemplu al diferenței radicale între tipul interpretării lui Hermeias și cel modern: acolo unde modernul nu vede decît detaliu biografic sau anecdotă istorică — lipsită de importanță în ordinea filosofică —, alexandrinul întrezărea un element-cheie al înțelegerii naturii lui Socrate și, deci, a mesajului profund al întregii opere: faptele, precum gesturile liturgice comandă conținutul dramei și ele tocmai au capacitatea de a lumina vorbele.

Divin și spiritual, Socrate, întocmai ca și Cristos, vine „în numele adevărului”. El anunță adevărata frumusețe,

cea divină, „adevărata retorică”, adică filosofia. Fiindcă anunță adevărul, Socrate cunoaște adevărul, căci faimosul „cunoaște-te pe tine însuți” pe care Socrate, după Hermeias, l-ar fi implinit, i-ar fi înlesnit acestuia și cunoașterea Totului. Aparenta umilință și ignoranță ale lui Socrate sînt înțelese ca ignoranță a adevărului relativ, terestru și înșelător. Fiind spirit, dealtfel, Socrate nu poate greși și de aceea, opiniile sale au întotdeauna succes.

Dar menirea mesianică a lui Socrate nu se poate realiza doar prin alinierea unor trăsături pur divine. De aceea, în fața acestei liste de atribute va fi aliniată încă una, conținînd, de data aceasta, trăsături soteriologice tipice: Socrate, „Soter”, mîntuitor al neamului omenesc, apare a fi, în orice relație umană, elementul prin definiție activ (*drastikoteron*). El acționează asupra materiei umane precum focul asupra fierului, modelînd-o și desăvîrșind-o, adică, în termeni grecești, „inițind-o” (în greacă *telein* înseamnă atît a „termina”, a „desăvîrși”, cît și a „iniția” într-un mister.) Activitatea aceasta, de agent inițiator și de mîntuitor reprezintă, în fapt, un act de iubire (*philia*). Căci Socrate, „spre folosul tînărului”, părăsește pentru un timp condiția sa divină, „intră” în lume, se „coboară” chiar. Dar vom analiza puțin mai tîrziu semnificația, în ochii lui Hermeias, a acestei „coboriri” socratice. Deocamdată, să consemnăm faptul că activitatea soteriologică și inițiatoare a lui Socrate se manifestă, în mod concret, la comentatorul alexandrin, prin trei atribute: Socrate este un „învățător” (*didaskalos*), un „purificator” (*kathartikos*) și un „medic” (*iatros*). Dealtfel, aceste trei atribute apar strîns legate între ele: inițierea presupune o prealabilă purificare și vindecare a omului și sufletului, după care urmează revelarea adevărului prin învățatură, ceea ce conduce la mîntuire.

Or, este interesant să observăm că aceste trei atribute ale „agentului inițiator” apar la multe dintre personajele mesianice. Cristos bunăoară apare în Evanghelii, ca un „învățător” (Rabbi), ca un exorcist, deci un purificator al persoanelor bîntuite de demoni, și, în fine, ca un vindecător miraculos, un taumaturg. Același lucru se poate nota și în cazul lui Osiris, sau al lui Buddha. Mai mult, se pare că aceste atribute sînt conexe condiției vrăjitorului sau șamanului din societățile arhaice: într-adevăr, funcțiilor

„practice“ ale acestuia, de vraci și de alungător al spiritelor maligne, li se asociază și funcția teoretică de deținător al miturilor cosmologice și existențiale ce urmează să fie revelate celor inițiați. Utilizând această triadă de aptitudini, vrăjitorul sau șamanul sint, și ei, binefăcători ai comunității lor, contribuind la „salvarea“ și la prosperitatea acesteia. Putința identificării acestui Socrate, al lui Hermeias, cu un tip uman arhetipal și fundamental atît în numeroase religii, cît și în practicile societăților arhaice, ni se pare extrem de semnificativă pentru profunda reformulare pe care Antichitatea tîrzie o impune filosofiei clasice.

Dar, așa cum opusul luminii este întunericul, al bineului — răul, tot așa, în viziunea lui Hermeias, opusul lui Socrate va fi Lysias. Dacă Socrate era divin, Lysias este „daimonic“, dacă primul era spiritualizat și superior, acesta se prezintă material, terestru și inferior. Lysias întrunește toate păcatele capitale: e fals, înșelător (*apatelos*), prefăcut (*eschematismenos*), dă dovadă de „strîmbătate“ și de „perversiune“. Dacă Socrate dorea salvarea și binefacerea neamului omenesc, Lysias pare a-i dori, dimpotrivă, distrugerea. El pare a acționa precum un veritabil „agent patogen“ asupra căruia darurile terapeutice ale lui Socrate trebuie să se exercite. De asemenea, Lysias este omul van (*chaunos*), respectuos doar față de „idola tribus“.

Lysias, retorul, mai este și cel ce vine în numele minciunii, al aparenței și înșelătoriei. Un „topos“ curent în epoca lui Hermeias, face ca retorica și reprezentanții ei să fie asimilați cu ceea ce este fictiv, plăsmuit, iluzoriu. Iar alexandrinul nostru, deși păgîn, judecă aici asemănător cu autorii creștini, introducînd retorica printre „minciunile elenice“. Chiar stilul lui Lysias, și în general al retoricii, pe care acesta o reprezintă, — rafinamentul, abilitatea argumentării, frumusețea potrivirii și a rotunjirii cuvintelor ajung, sub pana lui Hermeias, însemne ale falsei opinii, ale ficțiunii și prefăcătoriei. Așadar, cupid, material, „daimonic“, înșelător și corupător, Lysias îmbracă toate atributele Spiritului Malign. Subtilul și rafinatul orator attic. luat oarecum în răspăr — nu se prea știe exact de ce — de către Platon, devine acum, în viziunea acestui dascăl de filosofie, un veritabil Satana. Conflictul dintre el și

Socrate nu mai poartă asupra simplei dispute de idei, nici nu mai reprezintă o întrecere literară ori o încercare de a soluționa o problemă prin etalarea atît a tezei cît și a antitezei, ci apare ca un conflict cosmic și existențial, ce implică, nici mai mult nici mai puțin decît destinul omului.

Or, „omul” — pentru care se duce lupta între cei doi protagoniști — este, în cazul de față, tocmai Phaidros.

Acest tînăr cam credul și nu foarte deștept, de care Platon face haz cu bonomie, se transformă în ochii lui Hermeias în prototipul existențial al sufletului omenesc, ezitant, oscilant, capabil atît de cădere cît și de înălțare. Alexandrinul întrezărește în Phaidros condiția intermediară a omului, ceea ce constituise atît în Antichitate cît și în Renaștere un „topos” umanist „frecvent”: omul este „centrul” lumii tocmai prin ipostaza sa mediană, intermediară; prin capacitățile sale, el participă atît la lumea spirituală, avînd rațiunea în comun cu îngerii și ființele „noetice”, cît și la lumea materială, deoarece împarte cu animalele posesia sufletului „apetent”. O îndoită cale se așterne, așadar, înaintea omului, ca și înaintea lui Phaidros: calea spiritului și calea materiei între care sufletul optează prin grația unui mintuitor, a unui „Soter”.

Situat deci între polii reprezentați de Socrate și Lysias, Phaidros se manifestă mereu ca elementul „mediu” (*to meson*). El apare, dintru început, a fi „material”, posedat de patima retoricii — adică posedat de fals și aparență, după chipul lui Lysias. Dar nedesăvîșirea lui Phaidros nu este irevocabilă; spre deosebire de retor, el poate progresa, se poate iniția. Păcatul, greșeala sa nu este fără leac, sau, mai degrabă, există un „medic”, Socrate, care să-l poată vindeca. Ca și Lysias, iarăși, Phaidros apare mai întii ca o ființă prefăcută, ipocrită; totuși, sub influența benefică a lui Socrate, el se „limpezește” și se purifică: abandonul treptat al reținerilor de a da citire discursului lui Lysias, rețineri pe care Phaidros le vădise, invocînd diferite pretexte, îi apar lui Hermeias profund semnificative: în aceste „detalii” pentru noi, el vede tocmai procesul lent și complex al unei inițieri catartice. În esență, pare să spună Hermeias, Phaidros este paradigma umanității „normale”, aflată inițial în întuneric, dar care posedă dorința confuză de lumină și care, de aceea, este în stare

să se înalțe și să se spiritualizeze sub îngrijirea și îndrumarea „Învățătorului“. Fără îndoială, drumul este lung și greu, căci răul este seducător, dar, în final „ne atingem scopul chiar dacă ne-am înșela la un moment dat în privința obiectului.“

IV. Dintre aceste trei personaje, așa cum le vede Hermeias, doar Lysias (care este de fapt absent, ca persoană) rămâne neschimbat. Socrate și Phaidros însă, intrând într-o relație inițiativă unul cu altul, participând la un act cu adevărat euharistic, se modifică, devin, pentru un timp, sau definitiv, alții. Phaidros, mai întâi, parcurge, sub oblăduirea lui Socrate, drumul inițierii. Din nedesăvârșit și material, el se ridică spre desăvârșire și spiritualitate, desprinzându-se treptat de sub influența nefastă a retorului. Iată însă că Hermeias notează cu grijă faptul că inițierea lui Phaidros nu este un proces continuu ascendent; ea presupune și o cădere, o „prăbușire“ și o „moarte“ aparentă. Astfel, interpretând mitul Oreithyiei, cea care fusese răpită de zeul Boreas și apoi prăbușită într-o prăpastie, Hermeias conchide: „Fie deci Oreithyia sufletul lui Phaidros, iar Socrate ar fi Boreas care îl răpește pe tânăr și-l prăbușește într-o moarte preferabilă (adică inițiativă). Am spus prăbușindu-l și nu înălțându-l, căci dacă sufletul nu cunoaște înjosirea, nu se poate apoi înălța“. Putem spune că Hermeias introduce pur și simplu în înțelegerea textului platonice (abuziv din punctul nostru de vedere) un stereotip fundamental al procesului inițiativ, prezent în mai toate credințele și la mai toate popoarele primitive: novicele, „tânărul“, ce urmează să fie introdus în cercul „aleșilor“, trebuie să devină un om „nou“. Dar pentru acesta, condiția fundamentală este pieirea omului „vechi“. De aici decurge o serie întreagă de procedee de mimare a morții: închiderea într-o peșteră, legământul tăcerii, mascarea, schimbarea numelui, potrivit credinței primitive în consubstanțialitatea numelui cu persoana care îl poartă, etc. În această perspectivă, ironia socratică, cu toate nuanțele sale mai incisive ori mai blinde pe care o suportă Phaidros, umilirea intelectuală chiar a acestuia, își pierde la Hermeias caracterul filosofic și metodologic, pentru a impune o mimare a morții noviceleui aflat pe drumul schimbării și al înnoirii.

Mai interesantă chiar, apare însă, transformarea suferită, în perspectiva lui Socrate, de către „Învățător”—Socrate: În principiu, atitudinea sa generală pînă în momentul rostirii celui de-al doilea discurs, al „palinodiei”, este interpretată ca implicînd o „coborîre”, o „întinare” (*molyssmos*), o abdicare de la adevăratele sale principii călăuzitoare, ca o alienare de sine ca să spunem așa. Pe scurt, alexandrinul sugerează că avem de-a face cu un „Socrates patiens”, cu o ființă divină care „pătimeste” cufundîndu-se, fie și pentru un moment, în masa amorfă a materiei. Or, sub acest aspect trebuie remarcate două elemente:

Mai întîi, ca și în cazul lui Phaidros, dar, desigur, în alt chip, Socrate cunoaște o „moarte” aparentă. Este adevărat că aici Hermeias nu ne spune acest lucru *expressis verbis*, dar modul cum privește poziția culcată, orizontală, adoptată de Socrate în prima parte a dialogului, ca și capul acoperit al acestuia în timpul rostirii primului său discurs, sugerează ideea unui personaj „mort”, zăcînd „ascuns” față de lumina soarelui. Această „moarte” se dovedește a fi însă, de bună seamă, aparentă și momentană, căci Socrate „învie” în momentul pronunțării „palinodiei”, se ridică în picioare și „revine” la lumină, descoperindu-și creștetul.

Pe de-altă parte, Hermeias are grijă să ne avertizeze în repetate rînduri că „pătîmirea” lui Socrate, coborîrea acestuia pe tărîmul materiei și al devenirii, „moartea” chiar a acestuia, sînt alese dinainte și voluntare, rolul lor fiind esențial în împlinirea menirii soteriologice și a salvării lui Phaidros. De aceea, vătămarea și întinarea pe care le suferă Socrate nu au capacitatea de a-l altera în esența sa; Socrate nu devine niciodată cu adevărat un personaj de tipul lui Phaidros, împărțit între bine și rău, ci, mai degrabă, mimează acest tip de personaj, pe care îl va nega, dealtfel, cu stăruință, în momentul „învierii”.

Nu este deloc greu de recunoscut în acest Socrate un omolog al atitor personaje soteriologice ale religiilor mediteraneene. Toate acestea, Cristos, Osiris, Mithra „pătînesc”, își alterează esența lor supraomenească, mor, după care învie, se „ridică”, salvîndu-l pe credincioși prin această jertfă de sine. Particularitatea că Socrate „suferă” mai degrabă aparent decît real, îl apropie pe acesta mai degrabă

de Cristos din reprezentările ereziei monofizite, care va înflori puțin după epoca lui Hermelas: monofiziții vedeau în patimile Mîntuitorului o „fantasmă“, o iluzie și nu un fapt real, material. În sfîrșit, se poate recunoaște iarăși arhetipul „șamanic“, pe care este construită viziunea despre Socrate la Hermelas: intrarea în transă („nympholeptia“, „moartea“ aparentă, apoi „zborul“, palinodia cu mitul escatologiei sufletelor și al carului tras de caii înaripați), urmate toate de „vindecarea“ și inițierea tînărului.

În lumina tuturor acestora, pare acceptabil să afirmăm că Hermeias citește dialogul *Phaidros* ca pe o călătorie inițiativă: drumul parcurs de cei doi în afara Atenei (să se remarce de altfel insistența lui Hermeias asupra problemei direcției și originii) apare ca itinerariul arhetipal al mîntuirii personajului uman și al pătimirii personajului „theandric“: tînărul iese din cadrul comunității sub îndrumarea „învățătorului“ (șamanului), este dus într-un loc „bîntuit“ de puteri demonice și miraculoase; acolo se confruntă cu „mîntuitorul“ (învățătorul), care „pătimeste“ și se coboară spre el; tînărul cunoaște o moarte aparentă, după care asistă la „învierea“ și la „zborul“ magic al șamanului-învățător, și, astfel inițiat, revine „alt om“ înapoi în cetate.

Mai rămîne de făcut, în legătură cu aceste aspecte, încă o remarcă: dacă, în datele generale, viziunea lui Hermeias este, așa cum am încercat să indicăm, consonantă cu tipologia unui corpus extrem de variat și de vast de doctrine sau practici, trebuie să spunem că, în detaliu, ea lasă impresia cuprinderii anumitor elemente mai curînd specific *gnostice*. Astfel, mai întii, ca și gnosticii (Marcion, Basilides, Valentinus), Hermeias recunoaște existența a trei tipuri ontologice de oameni și de „vieți“, pe care le ierarhizează: omul spiritual (*pneumatikos* în Gnosă) ce este dintru început salvat — Socrate deci, în cazul de față —, omul „material“ (*hylikos*), Lysias ce nu poate fi salvat, și omul intermediar, (*psychikos* la gnostici), în care îl recunoaștem pe Phaidros, ce nu este salvat, dar poate ajunge să fie. Desigur, terminologia este oarecum diferită la gnostici și la Hermeias, dar sensul este prea asemănător pentru a nu da de gîndit.

În al doilea rînd, salvarea lui Phaidros se petrece printr-o „gnosă“, adică prin revelarea unei cunoașteri. Phaidros,

pentru a se iniția, trebuie să învețe, să afle, spre deosebire de creștin, căruia credința singură (*πίστις*) trebuie, în ultimă instanță, să-i fie suficientă pentru asigurarea mîntuirii sale.

În fine, nu este exclus ca numeroasele pasaje din textul lui Hermeias referitoare la îngeri și „daimoni” să aibă, și acestea, surse gnostice, dacă se cunoaște rolul esențial pe care o demonologie scăpată de sub control o avea pentru Gnosă.

Nu ne este posibil a stabili filiația istorică precisă dintre autorul nostru și reprezentanții Gnosei, cu atît mai mult cu cît Plotin arătase o clară ostilitate față de acest curent de gîndire. Totuși simplul fapt că, pe de-o parte, unele dintre părerile esențiale ale lui Hermeias au fost prefigurate de către gnostici, ca și faptul că, pe de-altă parte, alte opinii ale aceluiași autor supraviețuiesc în dogmele monofizite, poate spune ceva despre caracterul de „*theologia perennis*” pe care neoplatonismul și-l cîștigase în acea epocă.

V. Am urmărit pînă acum atitudinea lui Hermeias față de substanța textului platonician, observînd o valorizare în termeni religioși, arhetipali, a acesteia. Rămîne să examinăm pe scurt, și atitudinea autorului față de textul însuși. Nu va fi desigur o surpriză să constatăm că Hermeias rămîne consecvent cu sine: comportamentul său față de dialogul lui Platon este comportamentul credinciosului față de o „Scriptură”. Formulînd problema în datele ei generale, se poate spune că Hermeias nu întrevide necesara *relativitate* și *istoricitate* a textului asupra căruia se apleacă: el nu pare, astfel, să ia în seamă toate acele limite pe care calitatea omenească a autorului le impunea. Dimpotrivă, pentru el dialogul are un caracter *absolut*: extensia sa este totală, profunzimea sa — inepuizabilă, iar obscuritățile sau contradicțiile sale sînt doar aparente sau țîn de imperfecțiunea cunoașterii noastre.

Este interesant să observăm similitudinea dintre caracterul *absolut* atribuit de Hermeias textului platonician și caracterul absolut atribuit naturii de către omul de știință modern: într-adevăr, pentru nici unul din ei natura nu are nimic *din relativitatea subiectului uman*, ea apare a fi adevărul total existînd în afara istoriei și a limitelor acesteia;

în fine, contradicțiile și obscuritățile sale sînt doar aparente. Pentru a fi mai exacti în comparația noastră, să spunem că Hermeias găsește, în felul unui Spinoza *sui generis*, pe „Deus sive natura” în textul lui Platon.

Tendința unei abordări „naturiste” a unei cărți (caracteristică în general, pentru epocă) este mărturisită mai înții chiar de Hermeias, atunci cînd, reluînd un „loc” platonician, tratează contradicțiile dialogului, presupunînd, *a priori*, că un text (platonice) trebuie să fie asemenea unui organism viu. Așadar, textul va trebui să posede desăvîșirea, unitatea și logica perfectă a naturii sau a „parcelor” sale, caracterul lor inepuizabil și absolut. Într-un mod mai explicit însă, ideea se regăsește la un alt comentator din epocă, asemănător întru totul lui Hermeias — Olympiodoros (în *Alc.*, pr. 1, 1). „Aristotel — spune acesta — afirmă la începutul *Metafizicii* că toți oamenii tind să cunoască prin firea lor... Eu, însă, aș spune mai curînd că toți oamenii tind să cunoască filosofia lui Platon”. Cu alte cuvinte, ceea ce, pentru Aristotel, ca și pentru oricare om de știință, este cunoașterea în general, adică cunoașterea universului, pentru Olympiodoros sau Hermeias ajunge să fie cunoașterea lui Platon. Subiectul activității cognitive a oamenilor este descris ca mutîndu-se de la lume la un text, și de la natură la o compoziție. Numai că această deplasare a subiectului atrage după sine și o translație a aptitudinilor esențiale atribuite operei: textul devine lumea, compoziția literară devine universul, omenescul și relativul sînt anulate în favoarea unei configurații cristaline și supraomenești proprii producțiilor divine, fie acestea „Scripturi” sau fenomene naturale.

Cum este însă posibil ca un text, finit în extensia sa materială să aibă totuși dimensiunea infinită a naturii? Cum este cu putință, altfel zis, ca o formă limitată să cuprindă nelimitatul? Lucrul devine cu putință de îndată ce relevanța textului este extinsă de la ceea ce se spune la ceea ce nu se spune, de îndată ce domeniul discursului devine nu numai cuvîntul prezent, ci și infinita serie a asociațiilor absente, a căror „realitate” și intenționalitate este presupusă a fi în afară de orice îndoială. Decurge de aici „dogma” caracterului secret, criptic al textului, ideea, prezentă în întreg comentariul, că discursul platonician repre-

zintă un cifru ce își așteaptă decodarea. Textul vădește astfel, pentru Hermeias, o dublă dimensiune: pe de-o parte conținutul său explicit, manifest, pe de-altă parte un conținut latent. Presupunerea implicită pe care o face Hermeias — și presupuneri asemănătoare fac mai toți comentatorii din epocă, fie ei „profani” sau „eclesiastici” — este că textul unei „Scripturi” furnizează un mesaj ascuns la care doar inițiații au acces. Sau, altfel spus, inițierea constă tocmai în accesul la conținutul latent care dezvăluie infinitatea unui lucru ce părea finit. Câtă diferență, iarăși, față de atitudinea modernă! Cui i-ar trece azi prin cap, analizând un text filosofic, că autorul, în loc să-și facă cât mai clară gândirea, a adoptat orice procedeu, dimpotrivă, pentru a o ascunde, și că în loc să faciliteze comunicarea, el a procedat în așa fel încît aproape să o compromită? Așa se face că un comentariu modern este, în fapt, o analiză sau o critică, în timp ce un comentariu „tradițional” de acest tip este o dezvăluire, o revelație, o „apocalipsă”. Desigur, două sînt procedeele care vădesc cel mai clar această dogmă a secretului: alegorismul și etimologismul, metode pe care alexandrinul nostru, de altfel, le utilizează adesea. Dar ideea că textul este un cifru face ca întreg comentariul să apară ca o suită de echivalențe, ca desfășurarea articolelor unei hermeneutici.

Pe de-altă parte, este semnificativ că această atitudine a comentatorului antic este, în bună măsură, iarăși împărtășită de cercetătorul modern al naturii, și nu de filolog sau istoric: într-adevăr, activitatea acestui cercetător, ca și cea a lui Hermeias este cea a unui „descoperitor”. Vorbim astăzi despre „misterele naturii sau ale Universului”, despre „descifrarea tainelor cosmosului” etc., de parcă am presupune existența unui mesaj secret pe care natura ni l-ar prezenta sub o formă înșelătoare și încifrată.

Din această atitudine fundamentală derivă o nouă „dogmă” pe care am putea-o formula astfel: „totul este esențial”. Într-adevăr, Hermeias pare a ignora atît aspectele propriuzise de ficțiune literară sau de podoabă stilistică din textul lui Platon, cît și faptul că nu toate detaliile dialogului au aceeași relevanță pentru înțelegerea textului. El se comportă ca și cînd fiecare cuvînt, fiecare literă, fiecare semn de punctuație ar fi esențial. Nimic nu poate fi lăsat de-o

parte în economia unei astfel de interpretări și, ceea ce este mai important, nimic nu poate fi socotit banal, întimplător, nesemnificativ, ori neclar. Textul „scripturar“ este sacru și fundamental pînă în cele mai neînsemnate detalii și se arată lipsit de relativul implicat îndeobște de creațiile omenești. Din nou analogia cu cercetătorul modern al naturii se impune: nici pentru acesta din urmă, natura nu are aspecte neesențiale, „decorative“. Totul este și aici legic și logic, iar fortuitul nu are loc. De asemenea, nici pentru cercetător nu există „eroare“ din partea naturii, ci orice obscuritate sau contradicție trebuie pusă în seama subiectului cunoscător.

Consecința acestor stări de fapt este încă o „dogmă“, ce presupune o curioasă — pentru noi — inversiune de perspectivă: așa cum am observat deja, interesul comentatorului se concentrează de multe ori mai cu seamă asupra aspectelor aparent minore ale textului: numele vreunui personaj, o formulă de adresare, îmbrăcămintea sau atitudinea și gestică etc. Lungul comentariu, spre pildă, dedicat de Hermeias primului rînd din *Phaidros*: „Încotro te duci și de unde vii...“ este semnificativ: asemenea pasaje îi apar alexandrinului drept „chei“ esențiale pentru descifrarea „cifrului“. Astfel, discuția asupra pasajului amintit, îi permite lui Hermeias să evidențieze concepția sa asupra dialogului ca itinerariu inițiativ, dirijat „înainte“ și semnificativ prin finalitatea lui sacră. Concepția generală a textului văzut ca un cifru explică, în fapt, interesul deosebit acordat elementelor „minore“: cheia oricărui mesaj criptic se află acolo unde nu te aștepți; ceea ce nu atrage atenția este cel mai important, iar calea către adevăr te obligă să treci nu pe poarta principală, ci pe intrarea de serviciu.

În fine un ultim aspect este dat de ceea ce am putea numi anistorismul comentatorului: Hermeias trata textul platonician ca pe un dat aflat în afara timpului sau al unei epoci anumite. Ca și natura pentru savant, textul „scripturar“, pentru comentatorul Antichității târzii, se plasa în afara istoriei, rămînea identic cu sine în orice moment. Așa se face că un text platonician poate fi interpretat, după Hermelas, utilizîndu-se un autor posterior, ca de pildă Aristotel. Faptul că Platon este adesea explicat prin interme-

diul categoriilor Stagiritului nu trebuie înțeles ca un act de eclectism filosofic, ci drept manifestarea credinței, afirmată chiar explicit la un moment dat, că Platon conține „totul” și că orice lucru just susținut de urmașii săi se poate regăsi la el. Adevărul platonician este Adevărul, și de aceea nu cunoaște limitările spațiale și temporale pe care le implică istoricitatea.

Conchizînd, să spunem, că dacă pentru moderni, importanța unui text rezidă în ceea ce acesta spune, pentru comentatorii de tipul lui Hermeias, ea apare în ceea ce el ascunde; valoarea textului este pentru noi, în definitiv, în extinderea sa asupra omenescului; pentru Hermeias ea nu rezidă decît în izbînda asupra acestuia, ce poartă în regnul unei impersonale, supra-umane și absolute înțelepciuni.

VI. Nu putem încheia această discuție, fără a pune o întrebare, care, chiar dacă iese întru_cîtiva din cadrul strict al analizei noastre, nu poate fi totuși ocolită: care este „valoarea de adevăr” a comentariului lui Hermeias, sau, altfel spus, în ce măsură autenticul Platon transpare în lucrarea acestui autor alexandrin?

Dacă adoptăm un punct de vedere strict pozitivist (și nimeni nu poate spune că ar fi cel mai rău posibil), răspunsul ar fi cu totul negativ: un text care ignoră cu totul aspectele critice și istorice ale metodologiei moderne, care sacralizează fără șovăială autorul analizat, nu are multe conexiuni cu ceea ce se numește știință. Acolo unde primează explicațiile teologice, unde revelația are întîietate, nu poate fi vorba despre autentic și obiectiv. Ce putem spune despre veridicitatea unei interpretări pentru care ceea ce contează în primul rînd sînt detaliile și care ia în seamă, mai ales, nu ceea ce sînt, ci ceea ce nu sînt personajele, vorbele, faptele? Pe scurt, din tot ceea ce s-a spus aici poate apărea că textul lui Hermeias este o „homilie”, o „apocalipsă”, dar în nici un caz un comentariu în sensul propriu al cuvîntului. Mai grav, se poate susține că autorul apare ca un manipulator al discursului platonice, de care abuzează în fel și chip, încercînd să-l facă să predice concepte religioase „inițiatice” și soteriologice a căror distanță față de realele intenții ale lui Platon apare incomensurabilă.

O astfel de opinie, așa cum am mai spus, nu este deloc cea mai rea. Dar să observăm totuși că ea nu este nici cea mai bună! Căci pentru a stabili plauzibilitatea, dacă nu valabilitatea ei, ar trebui făcută demonstrația că, bunăoară, în intenția lui Platon nu a existat cituși de puțin dorința de a sugera, în *Phaidros*, prezența unei călătorii inițiatice, a unui „șamanism“, ori mesianism etc. Or, o asemenea demonstrație nu se poate face. Pe de-altă parte, critica pozitivistă nu poate răspunde la unele întrebări extrem de importante: de ce, în definitiv, avea nevoie Platon — un filosof — de „literatura“ în care își ambala ideile? Dorință de maximă comunicabilitate, trăsătură a unui artist refulat trecut cu arme și bagaje în tabăra filosofiei, ori capriciu? Or, Hermeias, plasînd „subiectul“ tocmai în „romanul“ din *Phaidros*, răspunde, elegant, acestei întrebări. Sau — se poate iarăși întreba — de ce Lysias, un onest și talentat orator este atît de ironizat, într-un mod care i-a scandalizat și pe antici? Care este în fond sensul deformărilor pe care Platon le impune unor personaje reale? Iarăși întrebări la care răspunsurile criticii pozitvistice (vezi introducerea lui Léon Robin la *Phaidros* în „Belles Lettres“) apar șovăitoare și neconvingătoare, dar pentru care, din nou, Hermeias, prin transformarea dialogului într-o dramă cosmică și existențială, oferă explicații, măcar clare.

Care este atunci adevărul? N-o știm și tocmai de aceea ni se pare necesar a nu alunga cu totul unele sugestii pe care comentariul de față le propune. E ușor a acuza pe cineva că abuzează de literă ocolind spiritul, dar nu este un abuz a o face atîta vreme cît nu deținem cheia tainitei unde se află „spiritul“?

Oricum ar sta lucrurile, cu siguranță că în urma lecturii comentariului lui Hermeias putem deveni mai conștienți de propriile noastre lipsuri și insuficiențe, atît în privința cunoașterii acestui autor, cît și a teoriei interpretării în general. Comentariul lui Hermeias poate apărea astfel nu numai ca o oglindă așezată înaintea prejudecăților epocii sale, ci și ca o oglindă a propriilor noastre mărginiri. Este și acesta, poate, un mic, dar nu lipsit de valoare elogiu.

NOTA TRADUCĂTORILOR

1. Prezenta traducere a fost realizată după textul grecesc aflat în ediția P. Cuvreur, Paris, 1910.

2. Textul tradus reprezintă introducerea lui Hermeias, urmată de comentariul său la textul lui Platon pînă la sfîrșitul primului discurs al lui Socrate, ceea ce reprezintă cea mai mare parte a primei dintre cele trei cărți ale întregii lucrări. Am renunțat la traducerea rezumatului dialogului.

3. Traducerea cu notele respective pînă la cap. 40 inclusiv aparțin lui Andrei Cornea, iar de la cap. 41 pînă la sfîrșit lui Radu Bercea.

4. Am redat cu litere cursive citatele lui Hermeias din *Phaidros*, precum și din alte opere ale lui Platon.

5. În unele cazuri, pentru a face mai inteligibilă interpretarea lui Hermeias, traducerea acestor citate diferă de versiunea dată aceluiași locuri de către Gabriel Liiceanu. Aceste situații au fost semnalate, în textul lui Hermeias, prin asterisc, ceea ce permite regăsirea, la subsolul paginii, a versiunii lui Gabriel Liiceanu.

6. Parantezele rotunde aparțin textului grec. Sursa citatelor a fost indicată prin paranteze drepte. Completările făcute de traducător, spre a da versiunii mai multă claritate, au fost inserate între paranteze unghiulare.

HERMEIAS FILOSOFUL COMENTARIU LA „PHAIDROS“ DE PLATON

INTRODUCERE

Socrate a fost trimis jos, (în lume), să se nască, întru binefacerea neamului omenesc și a sufletelor celor tineri¹. Dar, deoarece diferențele în caracterele și în ocupațiile sufletelor sînt numeroase, el s-a arătat într-un mod diferit binefăcător față de fiecare în parte: într-un fel față de tineri, în alt fel față de sofști, tuturor însă întinzîndu-le mîna și îndreptîndu-i spre filosofie². În cazul de față, Phaidros, posedat de patima retoricii, este condus de către Socrate înspre adevărata retorică, adică spre filosofie.

Mai întii însă, să înfățișăm materia dialogului și aspectele exterioare ale subiectului (*hypothesis*); aceasta ne va întinde mîna spre o abordare mai teoretică și către scopul esențial al lucrării³.

*

OPINII ASUPRA SCOPULUI DIALOGULUI

Unii susțin că este un dialog despre iubire, fiindcă aceasta este temeiul și punctul său de plecare⁴, datorită discursului scris de Lysias împotriva iubirii. Alții afirmă că obiectul său este retorica, pretextînd (pentru aceasta) discursul lui Lysias și respingerile⁵ spuselor retorului pronunțate de către Socrate, care îl critică pe motiv că nu a reușit să realizeze retorica pe care o promisese. Iată de ce — argumentează aceștia — Platon amintește la sfîrșit și despre adevărata retorică, adică ce înseamnă a scrie bine⁶.

Spre a face diviziuni cuprinzătoare (în materia dialogului), s-ar putea distinge două aspecte ale scopului: pe de-o parte, este vorba despre iubire, pe de-alta, despre retorică, altfel zis, ar fi vorba despre cele două mișcări ale sufletului: cea dintii se referă la alcătuirea interioară a sufletului și la elanul său către ceva superior;

cealaltă se referă la o curgere exterioară a sufletului, îndreptată către un altul: căci pentru alții dăm lămuriri și vorbim unii cu alții. Încît, s-ar putea afirma că scopul lucrării este principiul general al sufletului.

Sînt apoi alții care afirmă existența mai multor scopuri diferite. Unii au susținut că dialogul se referă la suflet din pricina discuției despre nemurirea și despre natura acestuia. Alții pretind că are în vedere binele, dat fiind că Platon a spus următoarele: *Locul acesta supraceresc, nici un poet din lumea noastră n-a apucat să-l cînte și nici nu-l va cînta vreodată așa cum se cuvine și: ființa care nu are nici formă, nici culoare, nici nu poate fi atinsă, pe care n-o poate contempla decît cîrmaciul sufletului* [247 c].

De aceea s-a afirmat și că este un dialog despre divin. Alții spun că scopul său este frumosul primordial, din pricina celor afirmate în palinodie despre formele inteligibile. Toți aceștia așadar, oprindu-și atenția asupra anumitor părți ale dialogului, extind scopul acestora asupra întregului. Este însă necesar să existe un singur scop și totul trebuie să se ordoneze în funcție de el, pentru ca întregul, precum în cazul unui organism viu, să se potrivească cu partea⁷. De aceea Iamblichos⁸ susține că scopul dialogului este *frumosul în general*, așa cum vom arăta în continuare.

Să menționăm acum obiecțiile pe care unii i le aduc lui Platon pentru această operă, pentru ca, odată acestea bine cîntărite, să putem trece la o lectură netulburată.

Aceștia spun, mai întii, că autorul nu ar fi trebuit să scrie un discurs în favoarea și unul contra iubirii, precum ar fi făcut vreun tinerel grozăvindu-se față de vreun altul⁹. Apoi mai susțin că a respinge discursul lui Lysias și a-l combate pare a fi fapta unui tînăr invidios și căutător de sfadă, care îl ironizează pe retor și îl vorbește de rău, cum că ar fi un nepriceput. În fine, se mai susține că Platon a utilizat un stil care nu excelează prin gust, emfatic și mai curînd poetic, așa cum chiar el a precizat [230 d, 241 e]¹⁰.

La prima obiecție trebuie răspuns că Platon obișnuia să examineze răspunsuri antitetice pentru a afla și a verifica adevărul. Astfel procedează și în *Republica* [II, 358 sqq.], scriind, deopotrivă, împotriva și în favoarea dreptății, și tot la fel în *Sofistul* [237 sqq.], argumentînd în

favoarea ființei dar și a neființei. Iar în cazul de față, el a compus un discurs contra iubirii, combătînd, în realitate, (utilizarea) acestei noțiuni de către mulțime, arătînd că acest afect (luat de mulțime drept iubire) nu este iubire, ci un exces și o patimă a sufletului. Altul este Eros, înțeles ca un zeu (*ho hos theos Eros*) aducător de mult bine oamenilor și conducător al sufletelor.

Era deci necesar ca, pentru mîntuirea oamenilor¹¹, el să se pună pe sine la încercare în ambele discursuri despre iubire, respingînd opinia mulțimii, deoarece aceasta socotește că iubirea înclină către ambele (excesul și patima).

Față de cea de-a doua obiecție — faptul de a i se opune lui Lysias¹² — trebuie spus că, așa cum filosoful contemplativ, pentru folosul neamului omenesc devine organizator al societății și ajunge un om politic și un judecător¹³, în același chip procedează filosoful (și aici)¹⁴. Astfel, Socrate îl vede pe Phaidros rîvnind la studiul filosofiei, dar vătămat de frecventarea retorului și dezonorat chiar, (căci Lysias iubindu-l pe Phaidros în mod nerușinat și voind să-l seducă, compusese discursul). De aceea deci, dorind să pună pe fugă acest element dăunător pentru sufletul tînărului, înșelător, fără Dumnezeu și întunecat, s-a văzut silit să compună un discurs avînd aceeași teză cu discursul lui Lysias, pentru a demonstra absurditatea ascunsă în discursul acestuia, atît în exprimarea care îl cucerise pe Phaidros, cît și în idei; l-a condus astfel pe tînăr de la frumusețea exterioară și aparentă, exprimată în discursuri prea simple și fără har divin, către frumosul sufletesc și intelectual¹⁵.

Față de cea de-a treia obiecție — stilul emfatic — trebuie spus că Platon s-a folosit pretutîndeni de un stil adecvat materiei dialogului. Astfel, deoarece uscăciunea și rigiditatea erau caracteristice discursului lui Lysias, era de înțeles că el a dorit să întrebunțeze apoi un stil opus, mai elevat și mai solemn spre a-l izbi și capta pe tînăr. Iar apoi, prezenta teorie asupra divinității lui Eros, cît și cea asupra esențelor inteligibile pretindeau a fi onorate printr-un atare stil. Căci în momentul cînd discuta cu oamenii de rînd despre lucruri obscure și greu de priceput, în mod asemănător se slujea și de un stil „sublim“, acolo unde stilul comun și la îndemîna tuturor nu era posibil¹⁶.

Dialogul are un aspect etic și purificator din pricina lui Phaidros, dar și refutativ și îndrumător către filosofie. Din pricina discursurilor despre iubire, el este și un dialog despre natură și divin. Din cauza celor spuse despre retorică, este și un dialog despre arta cuvântului (*logikos*).

CARE ESTE SCOPUL ADEVĂRAT AL DIALOGULUI?

Unii au declarat această operă un dialog despre retorică, având în vedere doar începutul și sfârșitul său. Alții au pretins că se referă la suflet, fiindcă vorbește mult despre nemurirea acestuia. Alții cred că este un dialog despre iubire, dat fiind că temeiul și punctul său de plecare izvorăsc de la aceasta. Căci Lysias scrisese un discurs unde pretindea că trebuie să cedezi mai curînd celui ce nu iubește decît celui ce iubește, deși, în realitate, Lysias îl iubea cu înflăcărare pe Phaidros, pretinzînd totuși că nu-l iubește. Dorind el așadar să-l îndepărteze pe tînăr de ceilalți îndrăgostiți, scrisese un discurs dăunător cum că trebuie preferat mai curînd cel ce nu iubește decît cel ce iubește... Despre acestea discută și Socrate, adică despre această iubire nesăbuită, despre cea cumpătată și despre cea divină îndumnezeită, afirmînd că unor astfel de iubiri, cumpătate și divine, trebuie să le cedezi și să le calci pe urme.

Alții au susținut că este un dialog despre divin din pricina celor afirmate la mijlocul dialogului. Alții susțin că scopul său este binele, dat fiind că Platon spune: *nici un poet n-a cîntat cum se cuvîne locul cel supraceresc și Ființa care nu are nici formă, nici culoare* [247 c]. Alții afirmă că scopul său este frumosul primordial. Toți așadar, avînd în vedere scopul vreuneia dintre părți, îl extrapolează asupra întregului. Or, este clar că discursul despre suflet este introdus de către autor cu alt scop și tot așa se întîmplă și cu discursurile despre frumosul primordial. Căci pornind de la celelalte lucruri frumoase, Socrate se ridică spre frumosul primordial și către locul cel supraceresc. Și iarăși, este clar că afirmațiile despre iubire le introduce indicînd

obiectul iubirii (*to eraston*). Nu trebuie deci afirmat că ar exista mai multe scopuri (spre unitate trebuie să tindă toate, pentru ca opera să fie ca o ființă unică), nici nu trebuie luat drept scop al întregului ceva potrivit doar cu o parte, ci trebuie spus că opera are un singur scop. Acesta este, pentru a ne exprima pe scurt, frumosul în general. Iată de ce Platon pornește de la frumosul aparent, cel al înfățișării lui Phaidros, de care Lysias era îndrăgostit. Acesta se arăta un îndrăgostit nesăbuit fiindcă pierduse, în cădere, adevăratul obiect al iubirii¹⁷. Apoi Platon ajunge la frumusețea cuvintelor de care Phaidros se arată îndrăgostit, iar iubitul este aici Lysias sau discursul lui Lysias. Astfel Lysias și Phaidros se iubesc unul pe altul, reciproc, și ambii iubesc și sînt iubiți dar nu cunosc același tip de iubire. Iată de ce ambii se arată deopotrivă superiori și inferiori într-o anumită privință: ca îndrăgostit, superior este Phaidros și inferior e Lysias. Căci Lysias iubea trupește cu o dorință nesăbuită, în timp ce Phaidros iubea frumusețea ascunsă în discursuri și în potrivirea cuvintelor, ceea ce este cumva mai imaterial. Ca iubit, Lysias este cel superior (adică discursul său), iar Phaidros este inferior, deoarece, din nou, iubitul lui Phaidros este discursul lui Lysias, pe cîtă vreme iubitul lui Lysias este Phaidros.

Apoi, progresînd în continuare, Socrate se ridică de la frumusețea din discursuri la frumosul sufletesc, adică la virtuți și cunoștințe. Apoi ajunge, în palinodie, la frumosul zeilor din lumea vizibilă. Apoi ajunge la frumosul inteligibil și la izvorul însuși al frumosului, la zeul Eros și la frumusețea însăși. De unde coboară înapoi, prin metoda diviziunii¹⁸, la frumosul sufletesc, cel al virtuților și cunoștințelor. Apoi ajunge iarăși la frumosul din discursuri pentru a încheia în felul în care începuse.

Pe scurt, conținutul ideatic al dialogului ar putea fi împărțit în trei „vieți”¹⁹: cea nesăbuită din discursul lui Lysias, cea cumpătată din primul discurs al lui Socrate și cea îndumnezeită care apare în palinodie și în ultimul discurs al lui Socrate. Asemănător cu aceste „vieți” apar și tipurile de subiecți care iubesc și analog cu aceștia, s-ar putea lua în considerație și tipurile de iubire și obiectele iubirii însăși.

Nu s-au depărtat aşadar prea mult de scopul dialogului cei care afirmă că acest scop este iubirea, deoarece aceasta este văzută în relație cu obiectul iubirii (frumosul).

Nu trebuie totuși să fie trecute cu vederea micile diferențe (dintre ceea ce afirmă acești autori și părerea noastră), deoarece chiar Platon însuși nu a prezentat ca întâmplătoare delimitările dintre iubire și obiectul iubirii. E clar că iubirea (ca scop) nu are întietatea aici; căci nu se fac referințe nici la esența ei, nici la potența ei, ci se vorbește doar despre ea ca act în raport cu universul și cu sufletele, anume că pe toate le îndreaptă către obiectul iubirii, către frumos. Or, atunci când Platon discută despre ceva, acordându-i întietate, se referă la aceste trei aspecte: la esență, la potență și la act²⁰. Iată de ce în *Banchetul*, deoarece acolo Eros-ul era subiectul principal, indicând caracterul său intermediar și situarea sa [202 a], îl numește „mare daimon“ [202 d-e], găsind necesar să adauge această a doua indicație primelor. Dar, în cazul de față, fiindcă precădere are teoria despre frumos, spre care toate sînt mîinate de către Eros, Platon îl numește pe acesta zeu²¹.

Personajele sînt: Lysias ori discursul acestuia, Phaidros și Socrate. (Lysias și Phaidros sînt îndrăgostiți unul de celălalt, așa cum am spus. Iar Socrate este cel care are grijă de tineri; el se preocupă de soarta lui Phaidros și îl conduce de la frumosul exterior prezent în discursuri către frumosul sufletesc și cel intelectual. Pentru că unii au învinovățit dialogul ca fiind emfatic din pricina celor spuse în palinodie, trebuie afirmat că Socrate a utilizat un stil adecvat subiectului. Și fiindcă vorbește despre noțiuni puțin evidente și neînțelese de către mulțime, într-un mod asemănător folosește un stil sublim și potrivit cu esențele inteligibile și divine).

EXEGEZA SPUSELOR LUI PLATON

1. „Dragul meu Phaidros“ 227 a

Primul cuvînt, „dragul“, arată că scopul dialogului este frumosul în general, mai întii cel senzorial și trupesc, apoi

cel din cuvinte, mai presus de acesta, cel sufletesc, al cunoștințelor și ocupațiilor, încă mai presus, cel intelectual și la urmă, cel divin. Căci drag este frumosul putînd chema și atrage către sine. De aceea se și spune „frumos” (*kalon*) de la „a chema” (*para to kalein*) către sine pe cei îndrăgostiți²².

Expresia *încotro te duci și de unde vii** indică iarăși frumosul senzorial. Căci acesta este veșnic în mișcare, apare și pierе. Fiindcă Phaidros avea patima frumosului aparent, cel din discursuri, care poate fi văzut în mișcare și în curgere (discursurile sînt imagini ale gîndurilor, iar orice mișcare are o origine și o direcție); de aceea, Socrate întrebă: *încotro te duci și de unde vii?* Sau altfel, (pune această întrebare) deoarece se preocupă de soarta tinerilor, or, este necesar ca cel ce intenționează să vindece ceva, să aibă în vedere mai întii întreaga constituție a lucrului despre care este vorba și ca apoi, în conformitate cu aceasta, să adopte tratamentul²³; de aceea și Socrate îl întrebă pe Phaidros de la ce fel de însoțiri pleacă și pentru care anume are o slăbiciune, (temîndu-se) să nu fi fost vătămat de vreunele dintre acestea.

De la *Lysias* fiul lui *Cephalos* zice, deoarece *Cephalos* ne apare în *Republica* [I, 328 sqq.] ca un om conformîndu-se celei mai sănătoase opinii; or, fiindcă Phaidros iubea discursul lui *Lysias*, se arată că frumusețea aparentă poate fi percepută de către opinie asociată cu senzația și nu de către știință.

Expresia *merg să mă plimb în afara zidurilor* indică faptul că Phaidros urmează să meargă spre o viață mai bună, mai înaltă, ocolînd căile mulțimii. În fapt, același lucru, în raport cu entități diferite și în situații diferite poate fi înțeles și ca superior și ca inferior. După cum, dacă albul ne-ar indica clarul și cognoscibilul senzorial, negrul ar indica atunci non-evidența, un element, deci superior cunoașterii senzoriale, profund și perceptibil doar prin gîndire, (negrul ar fi superior); dacă însă negrul ar semnifica obscurul și neclarul (senzorial) — inferior clarului, atunci albul semnifică clarul, cognoscibilul și ceea ce

* *Încotro, dragul meu Phaidros, și de unde vii?*

e limpede pentru minte. Așadar, cetatea și orașul, deoarece acolo sălășluiește mulțimea, lămuresc, din punctul de vedere al lui Phaidros, pe *mă plimb în afara zidurilor* (în loc de „în afara mulțimii și a căilor bătute de aceasta“). adică: „intenționez să mă îndrept către o viață superioară“²⁴. Dar, din punctul de vedere al lui Socrate, cetatea înseamnă (căci spune Phaidros mai departe: *lași impresia unui străin pe care îl călăuzești* [230 c] și „nu vrei să pleci și să ieși din cetate“) faptul că Socrate și cel ce-și cunoaște propriile temeuri, este legat de cele spirituale și nu iese din sine.

În chip judicios Socrate îl strigă pe tânăr, de la bun început, „dragă“. Căci în măsura în care între oameni s-ar strecura vrajba și ura, nici cel ce inițiază nici cel inițiat nu-și ating scopurile lor. Cum oare cel ce a ales să poarte cuiva de grijă, îl va îndrepta, dacă nu-l iubește? Cum oare învățătorul îl va învăța pe cel ce nu e din tot sufletul aplecat spre învățătură? Căci dacă vrajba este contrariul iubirii și dacă vrajba este și începutul dezbinării, desigur că iubirea va fi începutul unirii²⁵. Dar unirea celor dezbinat nu se poate petrece altfel decât dacă unul dintre cele două elemente — cel mai activ — ar acționa mai înainte asupra celui mai pasiv (așa cum acționează focul asupra fierului). Așa și aici, Socrate, strigându-l pe Phaidros „dragă“, acționează asupra lui prin intermediul acestei apelațiuni, spre a-l face vrednic de iubire și unire. Iar dacă trebuie cercetat și numele „Phaidros“ (nici despre acest subiect cei vechi nu au lăsat mai puține ipoteze), trebuie știut că Phaidros, urmărind frumosul aparent (căci era îndrăgostit de discursurile lui Lysias) a cunoscut frumosul esențial și superior de la Socrate. Deci acordînd el atenție frumosului aparent, s-a pomenit, fără să-și dea seama, că ajunge să întâlnească frumosul ascuns, inteligibil, disimulat așadar și dificil perceptibil. Căci „Phaidros“ exprimă tocmai acest lucru²⁶. Astfel, el a progresat de la frumusețe la frumusețe încît există un tip ideal a cărui frumusețe urmează să o învețe de la Socrate, care o cunoștea. De aici mai aflăm ceva: anume că, dacă avem îndemn și elan către bine, nu ne găsim fără șansă înaintea sa, odată ce primim învățătura asupra esenței, chiar dacă am călca alături de mai multe ori din pricina apa-

renței. Aceasta, fiindcă sufletul nostru este dinainte îndreptat spre bine, chiar dacă s-ar înșela la un moment dat asupra obiectului (frumuseții). Căci dacă Phaidros nu ar fi tîns către frumos, nu ar fi învățat ce este frumosul.

Se pare că în acest pasaj există o inversiune: căci mișcarea fiind de șase tipuri²⁷, se socotește că deplasarea are un *de unde* (origine) și un *încotro* (direcție). *De unde* îl precedă așadar (în principiu) pe *încotro*. Însă, pentru a explica pasajul sub raportul termenilor (*logikos*), se poate afirma că, pe de-o parte, mișcarea are drept început pe *de unde* și ca sfîrșit pe *încotro*. Dar, pe de-altă parte, finalitatea mobilului îl are pe *încotro* drept principiu²⁸. Căci, dacă obiectul nu ar fi mișcat de o tendință organică, intimă (*emphytos*) spre o țintă, nu ar putea exista mișcare și aceasta nu doar în cazul ființelor vii, ci și în cel al lucrurilor neînsuflețite. Astfel, numim însănătoșire mișcarea către sănătate, iar pe cea înspre boală, îmbolnăvire. Astfel mișcările își iau numele de la finalitățile lor.

La modul etic, inversiunea se poate explica prin faptul că Socrate îl îndrumă pe Phaidros în acest mod ca și cînd ar spune: „Încotro te îndrepti? De unde ai sosit? Ai părăsit frumusețea esențială, adevărată și divină și ai prețuit frumusețea cuvintelor? Bagă de seamă încotro te îndrepti și ai să afli astfel de unde vii. După cum cînd călătorim sau în alte situații de acest fel, nu cercetăm originea în caz că nu vom ajunge în cunoștință de direcție, chiar dacă aceasta este mai puțin la îndemînă, tot așa și aici, nu poți altfel afla, Phaidros, de unde ai fost răpit dacă nu vei ști către ce și încotro ai fost minat. Actuala ta greșală fiindu-ți astfel la îndemînă, va fi în stare să te îndrume la o anumită cercetare retrospectivă (*anapodismos*) a stării ce convine cu adevărat sufletului.”

La modul fizic, se pot afirma următoarele: deoarece natura, după demiurg, este cea de-a doua creatoare (dacă se admite, mai înainte, că divinitatea este creatoarea naturii însăși), ce modelează totul din materie, Socrate nu cercetează cu precădere care sînt începuturile materiei și din ce fel de mișcări provine, ci examinează spre ce finalitate se îndreaptă ea. Astfel, dacă este cercetată potri-

vit cu legile ei și cu numerele formatoare²⁹, i se desăvirșește împlinirea. Căci ce s-ar întâmpla cu o sămânță provenită din începuturi bune, dar care nu are parte de un drum neted către împlinire, ci este neglijată? Deoarece Socrate ține un discurs ce are în vedere creația (*poietikos*), în timp ce Phaidros vorbește având în vedere materia (*hylikos*), e firesc că primul a cercetat cu precădere îndreptarea spre finalitate, pentru ca aceasta să nu fie zădărnicită dacă ar interveni o piedică. Totuși, în al doilea rînd, el îl cercetează și pe *de unde*. Căci nici acesta nu este de mică importanță: astfel, niciodată n-ar putea crește viță de vie din grăunțe, nici din bob de strugure un dafin, ci fiecare crește din propriile sale temeuri potrivit cu legea naturii.

Întrebarea adresată tînărului fiind dublă, și răspunsul pe care acesta l-a dat a fost dublu. Numai că el a inversat termenii frazei, în aparență, imitîndu-l, pentru claritate, pe Homer (lui *de unde* i l-a opus (ca poziție) pe *de la Lysias*...), astfel:

...gemete și urale...

ale celor ce ucid și ale celor ce pier [II., VIII, 64—65]; în esență însă, fiindcă termenul secund, adică *încotro* se îndreaptă, apare mai necesar pentru un discurs. El este păstrat pe locul doi pentru a „întredeschide“ cuvintele în fclorul asocierii celor doi. Lucrul este tipic pentru retori, mai cu seamă pentru cei ce întocmesc dialoguri și pentru Platon însuși.

Altă explicație: Deoarece chestiunea originii ține de materie iar cea a destinației de idee, Socrate așezîndu-l pe *încotro* înaintea lui *de unde*, a indicat că ideea conduce și definește materia. Astfel Socrate, fiindă superioară și filosof, l-a cercetat mai întii pe *încotro*, ca fiind idee, în timp ce Phaidros fiind neinițiat și dînd atenție retoricii, care se preocupă de materia lucrurilor particulare, l-a așezat în primul rînd pe *de unde*, ca materie.

La plimbare*. Un răspuns poate fi de trei feluri: necesar (*anankaia*), binevoitor (*philanthropos*) și superfluu

* să mă plimb

(*peritte*). De exemplu: Unde este Dion? — Nu este aici. — răspuns necesar. — Nu este aici, ci la o treabă. — răspuns binevoitor. — Nu este aici, ci la o treabă urmînd să facă una sau alta. — răspuns superfluu.

De unde conține așadar (cînd răspunde la el) doar răspunsul necesar, dar *încotro* îl aduce și pe cel binevoitor. Căci Phaidros adaugă la *plimbare* (adică „să mă plimb”); cuvîntul are gravitate fiind substantiv, căci Phaidros se laudă³⁰ cu plimbarea sa, potrivită unui om ce a ales și sănătatea trupului și pe cea a minții. Dar Phaidros a lăsat de o parte răspunsul superfluu, căci nu s-a arătat guraliv în răspunsul adresat lui Socrate.

Pe de-altă parte, autorul indică aici, din vreme, și ideea de comuniune. Căci plimbarea este necesară pentru întreținerea relațiilor dar și pentru desfătare. Cuvîntul arată că este nevoie să alegem frumosul, pentru ca puterea zămislitoare de frumos să se pună în mișcare spre binefacerea noastră³¹.

Altfel: pe *de unde* l-a socotit necauzal, în timp ce de *încotro* atașează cauza. Deoarece *încotro* este sfîrșitul mișcării locale, adică sfîrșitul impus pentru ca mișcarea să nu pară zadarnică, Phaidros dă preferință cauzei finale. Căci orice cauză privește mai curînd prezența decît absența³². De aceea pe *de unde* l-a lăsat lipsit de sens cauzal, sugerînd și că acolo era cauza prezenței sale pe lîngă Lysias, și că, de aici, rezultă și cauza plecării sale. Căci spunînd *de la Lysias, fiul lui Cephalos* (aceasta este forma attică, fără articol³³) și indicîndu-l pe retor, a arătat că a fost prezent în preajma-i pentru învățarea retoricii și că a plecat de la el din pricina vieții necumpătate a acestuia.

2. „Am stat jos . . . ore întregi” 227 a

Această expresie arată că aplecarea către materie și preocuparea pentru frumusețea aparentă este trudnică și obositoare. Iar *am stat jos* arată că contemplarea acestei frumuseți nu are nimic sublim și înălțător, că e aplecată spre pămînt, umilă, că ea trage și smulge sufletul de la o viață superioară, după cum pățește și Socrate atunci cînd în *Phaidon* [60 sq.] este arătat șezînd.

3. „Prietenului tău ca și al meu“ 227 a

Pentru ce oare Phaidros îl numește pe Acumenos prietenul lui Socrate cît și al său? Îl numește prietenul lui Socrate, deoarece atît Acumenos cît și Socrate erau medici (ceea ce era Socrate pentru suflet, era Acumenos pentru trup, ambii exercitînd arta vindecării și a purificării asupra subiecților corespunzători). Acumenos apare a fi însă și prietenul lui Phaidros, fiindcă ambii au patima lumii aparentei: Phaidros este sedus de frumosul aparent din discursuri, în timp ce Acumenos este medicul aparentului — adică al trupului (îngrijindu-se el de trup).

Drumul mare (*dromoi*). Acestea erau locuri anume unde tinerii puteau alerga. Locurile de plimbare (*peripatoi*) erau mai înviorătoare decît locurile de gimnastică numite *dromoi*, deoarece cei ce veneau aici (la locurile de plimbare) puteau, după ce făceau puțină gimnastică după voia inimii, să se odihnească în apropiere; fiecare, cînd dorea, putea să se așeze.

4. „Înțeleg așadar că Lysias...“ 227 b

Deoarece Socrate vrea să-i fie tînărului de folos, nu-i mai îngăduie să găsească vreun alt pretext de discuție, ci intervine zicînd: „E clar că Lysias se află în cetate și că vii de acolo plin de zel.“ Și adaugă: *V-a ospătat cu discursuri*.

Zice *Morychia**, deoarece este casa lui Morychos. Unii au încercat să extragă vreun sens (din acest nume), analizînd cuvintele Epicrates, Morychos și Phaidros și afirmînd că întunericul și materia ar fi înfrînte de strălucirea lui Phaidros³⁴. Fiindcă această interpretare pare forțată, să acceptăm mai curînd ceea ce se potrivește cu toate cele spuse în lucrare. Se spune astfel că Lysias îi întrece pe toți cei din preajma sa prin frumusețea rostirii sale, dar că îi iubea pe tineri în chip nesăbuit³⁵. Phaidros este reprezentat ca strălucind de frumusețe fizică, aparentă și sedus de vorbe lipsite de interioritate. Morychos era un vestit mîncău și este satirizat ca atare și în comedie [Aristo-

* a lui Morychos

fan, *Viespile*, 506, 1142]. Or, faptul că necuviinciosul Lysias ține lecții de retorică în casa mîncăului arată o bună continuitate de idei³⁶.

5. „Vecină cu templul Olimpianului” 227 b

Această sintagmă arată că frumosul aparent provine de la Zeus și de la zeli olimpieni³⁷.

De ce afirmă Socrate că dorința de a cunoaște conversația lui Lysias cu ceilalți este *mai presus de orice ocupație*? Se numește ocupație interesul pentru afacerile omenești și aplecarea către o viață de muritor. Răgazul este eliberarea de afacerile omenești și tendința contrară către o viață mai spirituală și mai curată. Iată de ce, cum spune și Aristotel [*E. N.*, X, 7, 1177 b 22], întoarcerea către sine și îndepărtarea de afacerile omenești apare ca asociată răgazului. Deoarece însă Socrate se îngrijea de sufletele tinerilor, el afirmă că această preocupare este mai presus de orice ocupație, ca și cînd ar spune: „pentru folosul tău mă cobor cu plăcere chiar spre întîlnirea cu o viață mai prejos, pentru a cerceta discursul lui Lysias”³⁸.

„Înțeleg așadar că Lysias se află în cetate” 227 b

În legătură directă cu retorul, cu căutătorul frumosului aparent este și traiul în mijlocul cetății, al mulțimii. Un retor răscolește problemele politice, legate de materie, și, ca un artizan, urmărește aparența³⁹, vînd laudele mulțimii. Nu este posibil ca un astfel de om să-și ducă traiul în singurătate și în liniște atîta vreme cît ar alege această viață. Căci după cum singurătatea și liniștea hrănesc sufletul ce caută frumusețea intelectuală, tot așa mulțimea și tulburările politice hrănesc acel suflet atent la frumusețea aparentă. Iar Aristotel îl numește pe cel ce trăiește conform cu acest tip de existență un „om van” (*chouros*), deoarece este umplut de zarva gloatei. Cel care trăiește însă potrivit celui alt fel de viață, este omul superior (*megalopsychos*)⁴⁰, ca unul ce disprețuiește laudele mulțimii și care urmărește o prețuire nelingușită mai înainte din partea oamenilor de bine. Socrate este imaginea primei alcătuirii ca fiind cel ce a dat ascultare mărturiei zeului, de care era mîndru⁴¹. Imaginea celei de-a doua alcătuirii este Lysias care trăiește în cetate și este încurcat în afaceri politice.

Pasajul trebuie explicat și astfel: puterile cunoscătoare ale sufletului sînt cinci: intelectul (*nous*), gîndirea (*dianoia*), opinia (*doxa*), reprezentarea (*phantasia*) și senzația (*aisthesis*), elementul mediu fiind opinia⁴². Astfel, dat fiind că intelectul se întoarce mereu urmărind esențele (*ta ontos onta*) și, printr-un fel de atingere, cugetă ceea ce poate cuprinde, iar gîndirea se preocupă de aceleași esențe, doar că utilizează logica și demonstrația⁴³, ar fi necesar și ca cele trecătoare, cele care apar, dispar și se transformă, să fie cunoscute printr-o anumită activitate mentală. Aceasta este tocmai opinia, deoarece ea conduce la concluzii într-un mod nedeductiv; de aceea, există momente cînd izbutește, dar și cînd eșuează; ea nu se comportă în mod egal față de obiectul cu care are de-a face. Or, deoarece puterea opiniei apare dublă, se poate afirma că Socrate este imaginea opiniei care izbutește, dat fiind că el apare, în general, și în mod fățiș, ca atingîndu-și obiectivele. El spune: „copilul meu, există un singur început adevărat“ [237 c]; iar în acest pasaj [227 b] spune: *pe cît se pare*^{44*}. E clar că este vorba despre opinia care are succes (și are dreptate în cazul de față).

Lysias, dimpotrivă, este imaginea opiniei care eșuează, dat fiind că aceasta dă atenție aparenței și particularului, de unde apare înșelăciunea părelnică.

Dacă Socrate este, așadar, imaginea opiniei (în general), Phaidros este imaginea reprezentării, iar Lysias — a senzației. Lysias — deoarece trăiește în cetate și acordă atenție aparenței, Phaidros — deoarece iese în afara zidurilor, adică a lucrurilor sensibile, preferînd să drumețască, ținînd însă în mîna stîngă cartea — adică întipărirea senzației. Ne dăm seama, de aici, că opinia e mai înrudită cu reprezentarea decît cu senzația. Căci ea preia cuvintele de la reprezentare (după ce vedem un lucru de mai multe ori, putem opina în legătură cu el pe seama imaginației) și poate avea capacitatea previziunii chiar în absența senzației. Însă, după cum, dacă ar fi lipsit Lysias, nu s-ar fi născut frumoasele discursuri ale lui Socrate către Phaidros, tot așa, dacă lipsește senzația, reprezentarea nu ar putea trimite idei opiniei.

* înțeleg așadar.

Astfel se petrec lucrurile dacă îl socotim pe Socrate o imagine a opiniei.

Dacă l-am considera în această situație pe Lysias, el nu poate reprezenta decît opinia cu totul greșită; atunci Phaidros ar fi imaginea gândirii, iar Socrate a intelectului. Phaidros este imaginea gândirii, pentru că el argumentează (*sylogizetai*) în legătură cu obiectul cercetat prin intermediul cărții și fiindcă merge „în afara zidurilor” (adică în afara înșelăciunii simțurilor); expresia arată calea urmată de argumentație și existența unui fapt petrecut prin mijlocirea altuia.

Socrate însă, oriunde s-ar găsi, fie în afara, fie în interiorul senzațiilor, se întoarce mereu către sine însuși.

Rațiunea atribuie intelectului o întreită mișcare: circulară, elicoidală și rectilinie. Cea circulară (apare) atunci cînd intelectul se dirijează către sine însuși potrivit cu sine însuși⁴⁵, avînd un contact ușor, superficial cu lucrurile, așa cum se întîmplă cu un cerc plan. Căci așa cum acesta nu poate fi atins (de către o linie) decît într-un singur punct⁴⁶, tot așa și intelectul, fiind întors către sine, nu se poate învîrți printre treburile cetății⁴⁷. Mișcarea sa este elicoidală cînd se îndreaptă spre gîndire și o poartă pe aceasta, așa cum face Socrate cu Phaidros. Căci îndreptîndu-se înainte, deopotrivă, el (Socrate, în această ipostază) se întoarce și către sine. Mișcarea rectilinie apare cînd intelectul conduce și opinia, fără însă să se întoarcă către aceasta, ci către ceea ce-i aparține acesteia. Astfel Socrate vorbește despre Lysias îndreptînd concluziile nelogice și cuvintele acestuia în direcția gîndirii, adică, aici, în direcția lui Phaidros. Scopul este ca gîndirea să se poată servi de premisele nemediate, pe care intelectul le cunoaște, pentru a decide dacă concluziile obținute de către opinie au fost opiniate corect sau fals.

6. „Socrate...” 227 c

Socrate admite că el are cunoștință despre trei lucruri: arta iubirii, după cum afirmă în *Banchetul* vorbind despre Diotima: *cea care m-a învățat despre iubire* [201 d], arta „moșitului” (maieutica), după cum spune în *Theaitetos*: „mie zeul mi-a poruncit să practic maieutica” [150 c] și dialectica, cum afirmă în *Cratyllos*: „Căci eu — spune

acolo — nu știi nimic altceva decât a întreba și a da răspunsuri. [H. confundă probabil cu *Protagoras*, 387 c]. Prin aceste trei cunoștințe el le este de folos tinerilor.

7. „Nu prea știi bine cum“ 227 c

Intrucit *Lysias* a scris că trebuie preferat cel care nu iubește, nu este un discurs despre iubire. Dar, fiindcă el nu avea dreptate și fiindcă, în general, se referea la iubire, este un discurs despre iubire.

Sau, utilizează expresia *nu prea știi...*, deoarece iubirea pentru frumosul aparent nu este, în mod propriu, iubire. *Sedus* (*peiromenon*) trebuie socotit la diateza pasivă (a verbului mediu *peiraomai*) stînd pentru „ispitit de către cineva“, adică abordat și curtat.

Cuvintele *discursul era iscusit* (*kekompseutai*) sînt utilizate, deoarece toate cele materiale sînt iscusite și înșelătoare⁴⁸.

Cele spuse trebuie raportate la iubirea însăși, despre care este vorba, adică la cea superioară și diriguitoare, fie la cealaltă. Căci acest afect, înrădăcinat în suflet, are cauze ascunse, iar *Pindar* lămurește în ce mod stîrnește și atrage dorința, spunînd:

„Ascunse sînt cheile înțeleptei *Peitho* (Persuasiunea),
chei ale sfințelor iubiri
... deopotrivă-i aceasta la zei și la oameni“

[P., IX, 68—69].

Prin aceasta, poetul are în vedere atît iubirea divină cît și pe cea rușinoasă.

Te privește din plin. În mod particular, acest discurs îl privește pe *Socrate* ca pe cineva ce se preocupa de iubire, dar, în general, ascultarea oricărui alt discurs îl poate privi. Căci discursurile sînt hrana sufletului. Or, așa cum ține de medic stabilirea regimurilor alimentare spre a stabili care sînt dăunătoare și care sînt folositoare, tot astfel îl privesc pe *Socrate*, medicul sufletului, discursurile, pentru a vedea care sînt adevărate și care înșelătoare, care înalță sufletul și care îl coboară. Oare nu-i cunoaștem pe oamenii buni, pornind de la însușirile noastre, așa cum și animalele necuvîntătoare cunosc, pornind de la propriile însușiri,

nu numai care sînt plantele folositoare și care sînt cele dăunătoare, dar și efectele, aplicarea și ocaziile utilizării lor cu folos? Or, în cazul animalelor nu există discernămînt bazat pe noțiune, ci doar un impuls natural, irațional, care indică animalelor ce este util; noi însă posedăm rațiune și discernămînt. Dar unde există discernămînt, există și riscul înșelării și eroare. Cine atunci ar urma să-i îndrepte pe cei aflați în eroare (căci ei înșiși nu sînt în stare) dacă nu tocmai cei iscusiți în astfel de lucruri? Dar cum ar putea un intelect și o rațiune să se unească cu alt intelect și altă rațiune, atunci cînd fiecare dintre acestea este individuală și cînd există multă rezistență (față de contact)? De aceea, însă, ni s-a dat darul exprimării (*ho prophorikos logos*). Iată de ce ascultarea discursurilor de față îl privește pe Socrate.

8. „Strașnic om” 227 c

Deoarece teza lui Lysias era paradoxală, anume că trebuie preferat cel ce nu iubește celui ce iubește (căci ce nevoie are cel ce nu iubește să i se dea preferință?), iată de ce zice și Socrate: „Dacă, în principiu, Lysias vrea să adopte teze paradoxale, dar folositoare obștii, să scrie mai degrabă că trebuie preferat săracul bogatului. Căci și aceasta e o teză paradoxală, de vreme ce se crede că trebuie preferați bogații săracilor. Și iarăși, deoarece (se crede) că bătrînul trebuie disprețuit mai curînd decît tînărul, trebuia să scrie, în mod paradoxal, că trebuie preferat bătrînul tînărului, adică să scrie lucruri ce-mi convin mie, Socrate. Căci eu sînt sărac și bătrîn. Astfel ar fi fost mai de folos teza paradoxală, dacă obștea mi i-ar fi încredințat pe tineri mie, care sînt sărac și bătrîn. Căci, deoarece bogații și tinerii sînt mai pătimași decît săracii și bătrînii, dacă ar scrie că nu trebuie acordată vreo preferință nici bogăților nici tinerilor, care sînt mai pătimași, ci mai degrabă săracilor și bătrînilor care sînt mai cumpătați, oratorul s-ar fi arătat mai folositor cetății și tinerilor.”

„Măcar de-ar fi scris...” Socrate afirmă toate acestea în batjocură, pentru că aceste teze sînt paradoxale. Totuși, afirmațiile lui Socrate nu apar echivalente cu teza lui Lysias: Astfel, Lysias susține că trebuie preferat cel

ce nu iubește ca lipsit de patimă și cumpătat, celui ce iubește — om pătimaș și cu mintea rătăcită. Dar ceea ce susține Socrate este (în fapt) cu totul altceva (chiar dacă pare asemănător). Căci este cel mai rău lucru să preferi pe bogat sau pe tânăr — aceasta îi pare lui Socrate a fi opinia comună —, primul putînd, al doilea vînd să comită nelegiuri. Iar cel ce le acordă preferința nu face altceva decît să-i elibereze din hățuri. Încît este mai bine să se prefere săracul și bătrînul.

Sau, trebuie spus că este o regulă a dialecticii, ca cele înainte afirmate să fie întărite prin opinii de același tip, adică prin opinii provenind de la autorități, fie prin opinii ale mulțimii, dacă se intenționează angajarea unui dialog de exercițiu și nu a unei dispute⁴⁹. Dat fiind că discursul lui Lysias apare potrivit opiniei comune, Socrate afirmă și el lucruri de același fel. Căci opinia mulțimii cere, pe de-o parte, să se dea preferința celui ce iubește, pe de-alta, bogatului și tînărului, încît Socrate, opunîndu-se opiniei comune și avînd în vedere preferabilul și nu utilul⁵⁰, susține toate aceste teze.

Altă explicație: există un proverb ce zice: „Recunoștința naște totdeauna recunoștință“ și altul: „Să faci un bine nerecunoscătorului înseamnă să parfumezi un hoit.“ Or, fiindcă săracul nu ar putea înapoia ceea ce a primit (nu poate, chiar dacă adesea vrea) și, asemenea și bătrînul (acesta nu vrea să o facă chiar dacă adesea ar putea), pentru Socrate facerea de bine apare neputincioasă fiind adresată săracului și bătrînului, dintre care primul nu poate, al doilea nu vrea să-și arate recunoștința, după cum la Lysias facerea de bine și acordarea preferinței sînt șchioapă fiind adresate celui ce nu iubește și nu celui ce iubește — deci într-acolo unde nu există răspuns.

Din ce pricină însă bătrînul nu vrea să fie recunoscutor? E limpede că nu vrea deoarece este lipsit de o natură aprinsă și tinerească. Căci, de vreme ce natura iubirii își are temeiurile în căldura interioară, e verosimil că dacă aceasta lipsește, natura bătrînului sărăcește și, neocupîndu-se decît de sine însuși, devine egoist și nu vrea să moară. Nu fără dreptate spune Talthybios la Euripide [*Hec.*, 497—498]: „Sînt bătrîn și totuși trebuie să mor.“

Acest „totuși” adversativ îl arată pe Talthybios prețuind mult viața și egoist. Altfel ar fi vorbit un tânăr: „Sînt un tânăr dintre cei care iubesc viața și totuși trebuie să mor.”

Încă o dificultate: de ce nu spunem „bătrînul nu poate fi recunoscător”, ci zicem „bătrînul nu vrea să fie recunoscător?” E clar că există două tipuri de putințe și două tipuri de voințe. După cum există o putință ambivalentă (*epamphoterizousa*)⁵¹ care este asociată cu posibilul, ca (atunci cînd spunem): „nu pot să mănînc”, dar și una necesară, de tipul „pămîntul nu poate fi sus”, tot așa și voința poate fi, pe de-o parte naturală, pe deasupra oricărei alegeri, o forță vitală ce trage ființa într-o direcție imposibil de contrariat. După cum s-a și spus: „Se bucură în vorbe, dar gîndul la moarte îi stă” [E., *Ph.*, 361], ca și cînd ar spune: „vreau să trăiesc”. Căci cel care spune că vrea să moară se bucură doar în vorbe. Cealaltă voință implică alegere, intervenind discernămintul, precum: „vreau una sau alta, vreau să mă plimb, etc.”

În această situație, cînd afirmăm că săracul nu poate să răspundă preferinței, implicăm ambele putințe, nu numai pe cea ambivalentă; tot așa, spunînd că bătrînul nu vrea să răspundă, implicăm nu numai voința ambivalentă, dar și pe cea naturală, ce este o forță vitală ce îndreaptă ființa în sensul menirii sale.

9. „Am dorit atît de mult să te ascult” 227 d

Socrate dorește să asculte (discursul lui Lysias), fiindcă ține, cu multă dragoste, să lucreze în chip divin și să-l mîntuie pe tânăr. Herodicos din Selymbria era un medic care recomanda exerciții de gimnastică în afara zidurilor. El începea să alerge de la o anumită distanță, nu prea mare, ci potrivită, pînă în dreptul zidului; alerga apoi în sens invers și aceasta de mai multe ori. (Socrate vrea deci să zică): „Dacă ai face alergările pe care Herodicos le făcea în alara zidurilor, pînă la Megara, tot nu ar fi vreo șansă să rămîn în urmă.”*

10. „Ce spui, prea bunul meu Socrate...” 227 d

Faptul că Phaidros pretinde, pe de-o parte, că Lysias este extrem de dibaci, cît și că a scris discursul într-un

* Ei bine, nici atunci nu m-aș despărți de tine.

timp îndelungat, arată uzura impusă de frumosul material și aparent și că preocuparea pentru aceasta este obositoare. Cuvîntul „nepriceput“ îl indică pe Phaidros în comparație cu Lysias. În general, cel ce nu cunoaște o artă oarecare este considerat un *nepriceput* în această privință.

Phaidros disprețuiește frumosul material și senzorial (acesta este indicat prin cuvîntul *aur*) și își îndreaptă atenția către frumosul din cuvinte, iubindu-l pe acesta, care este mai imaterial.

11. „Phaidros, Phaidros!“ 228 a

Acest pasaj indică, fie că cel ce cunoaște starea desăvîrșită cunoaște și stările nedesăvîrșite; Socrate parcă ar spune: „dacă ți-aș ignora starea ta, nici de mine n-aș mai ști cine sînt.“ Căci precum profetul adevărat, astfel întreabă și cunoscătorul despre ceilalți oameni: „ce fel de cuvinte ar putea rosti?“ [loc necunoscut] — avînd în față aur sau ceva asemănător.

Fie pasajul arată că inițiatul în iubire, după ce se îndepărtează de frumosul aparent, se îndreaptă către sine însuși și către inteligibil⁵², or, dacă ar ignora frumosul senzorial nu și-ar putea reaminti nici despre sine însuși, nici despre frumosul inteligibil, ci le va ignora pe ambele. Pasajul *nici una nici cealaltă nu se petrece** stă pentru: „nici pe tine nu te ignor, nici de mine nu am uitat. Căci cunosc măsura frumosului aparent și superioritatea frumosului sufletesc și intelectual.“

Pretinzînd Phaidros (că nu cunoaște discursul lui Lysias), Socrate îl muștră cu măsură și îl face să devină sincer din prefăcut. Faptul că Socrate respinge ideea de a asculta un discurs (improvizat) și faptul că discută (cu Phaidros) de parcă n-ar fi de față, arată că el nu a fost atras de către frumosul aparent, ci el își aparține în întregime și ține la temeuriile proprii și inteligibile, nevătămat de frumosul senzorial și carnal. Și iarăși, faptul că (Phaidros) nu o singură dată a ascultat discursul, ci de mai multe ori, indică osteneala nesfîrșită cerută oamenilor în preocuparea pentru frumosul aparent.

* lucrurile nu stau așa.

12. „Cartea” 228 b

Este limpede că frumosul senzorial este o imagine a imaginii, după cum scrisul este, mai întâi, o imagine a sufletului, iar în al doilea rând, el indică cuvintele ce provin din suflet. Deoarece ciinele este dedicat lui Hermes și este ultima verigă a lanțului hermaic⁵³, și fiindcă subiectul (conversației) îl constituiau discursurile (căci Hermes oblăduia discursul lui Lysias⁵⁴), Socrate jură, în mod firesc, pe Ciine, fiind acesta ultima și cea de pe urmă entitate în „taxinomia” (hermaică). Și face cu atenție aceasta, pentru ca prin mijlocirea ciinelui să mărturisească oblăduirea zeului Hermes.

Nu zice: „Dacă nu-l cunosc pe Phaidros, nici pe mine nu mă cunosc.” Căci ignoranța privește lucrurile exterioare. Ea apare în două feluri: mai întâi, din perspectiva aspectului său negativ (*kata apophasin*) și aceasta este simplă; apoi, prin situația sa (*kata diathesin*) și aceasta este dublă: când cineva ignoră și faptul că ignoră, își asumă ignoranța „prin situație”.

Socrate este convins că nu îl ignoră pe Phaidros. Și, cum s-a spus, ignoranța privește lucrurile ce nu au ajuns încă să fie cunoscute, în timp ce uitarea este o pierdere și pieire a cunoștinței. Cunoscându-se, așadar, Socrate pe sine și posedând organic această cunoaștere și nu din vreo învățatură, nu ar putea ajunge să-l ignore pe Phaidros, decît dacă, din întîmplare, ar uita de sine. Însă, odată ce cunoașterea de sine se păstrează, îl cunoaște cu certitudine și pe Phaidros și știe cine este tinărul. Într-un mod mai teoretic, se poate spune că formula „cunoaște-te pe tine însuși” îndeamnă pe un astfel de om (Socrate), nu să cîștige o cunoaștere de sine pe care nu o avea, ci să o păstreze pe aceasta neștirbită. Cel care, așadar, nu uită de sine, ci știe cine este, nu va ignora nici cele exterioare; cel care, ignorînd cele exterioare, le socotește pe cele trecătoare stabile, acela a uitat și de sine și nu cunoaște (înțelesul) versului homeric [Od., XVIII, 130]: „Nu e nimic, de glie hrănit, mai slab decît omul.”

Răspunsul (lui Socrate) era, așadar, antitetic, pornind de la negație. Cuvîntul „eu” este dojenitor și expresiv⁵⁵: „Eu, Socrate, înțeleptul, cel ce mărturisește întru zeul.”

13. „Dar mai întâi... îmi vei arăta...” 228 d

Socrate dorește, în esență, să-l curețe pe Phaidros de prefăcătorie și să-i limpezească întreaga viață pentru a-l mintui. La început Phaidros pretinsese că nu poate să-și amintească spusele lui Lysias. Apoi, de îndată, a pretins că poate reda doar ideea discursului, dar nu și cuvintele acestuia. Până la urmă însă, a fost silit să arate că are cu sine chiar textul însuși.

Expresia „în mîna stîngă” arată că retorica lui Lysias cheamă la ce este mai rău în suflet — latura sa pătimașă — și că ea nu are de-a face cu latura purificată și înaltă a sufletului rațional, adică intelectul, ci are de-a face mai degrabă cu partea care opinează și imaginează (cf. *Phdr.*, 266 a).

Textul este ținut sub haină deoarece Phaidros se afla în întuneric, departe de lumina cunoașterii. Căci această retorică se ocupă de chestiuni părelnice, materiale și de deșertăciunile omenești.

14. „...iubit prieten...” 228 d

Socrate dorește ca Lysias însuși să fie cel contestat, pentru ca tînărul să aibă mai mult folos. Se arată prin aceasta că Socrate iubește și frumosul senzorial, întrucît acesta este o imagine a frumosului în sine; dar odată ce este de față un frumos mai pur și mai înalt, nu îl poate prefera pe cel senzorial celui din discursuri.

Faptul că ei vor să citească discursul așezați arată aspectul terestru al acțiunii și că ei nu urmează să se întrețină cu discutarea unor probleme serioase și înalte, ci a unora deșarte — adică cu cercetarea discursului lui Lysias.

15. „Să ieșim de pe drum...” 229 a

Cei vechi obișnuiesc să compare rîul cu devenirea⁵⁸. Expresia: *Să o apucăm de-a lungul rîului Ilisos* stă pentru: Să privim frumosul aparent trecînd însă deasupra devenirii încît să nu ne afundăm și să nu ne scufundăm în ea.

„Picioarul desculț” indică firescul, simplitatea și potrivirea cu care Socrate dintotdeauna aborda lucrurile înalte, dar pe care Phaidros le-a dobîndit atunci, urmînd să fie inițiat de către Socrate.

Atît vara cît și amiaza sînt potrivite pentru educație, după cum spune și Heraclit [Bywater, fr. 74]: „Sufletul aprins și sec este cel mai înțelept“.

Faptul că ei își înmoaie picioarele în apă arată că intră în contact cu puterile periferice și exterioare ale sufletului, semnificate de picioare, și că ei, în general, doar ating devenirea, depășind-o însă; cu alte cuvinte, se arată că sufletul rațional contemplă de sus devenirea.

16. „Vezi platanul uriaș de colo?” 229 a

Socrate laudă acest loc, adică frumosul fizic al naturii, al copacilor, al brizei și al pajiștei. Pînă în acel moment, a menționat extremele: platanul uriaș și pajiștea — elementul cel mai jos situat. Va menționa, în continuare, și termenul mediu — boschetul. Umbra și briza indică odihna. Poți vedea în briză și spiritul de previziune al zeilor, iar umbra semnifică inteligibilul, obscurul, misterul, puterea ce îndreaptă departe de senzorial și de impresii (acestea din urmă sînt indicate de către lumină).

17. „Spune-mi, Socrate...” 229 b

Acest mit ar putea fi analizat în două feluri, o analiză avînd un caracter etic și istoric, cealaltă interpretînd mitul într-un sens cosmic⁵⁷. Iată prima analiză: Se zice că Erechtheus⁵⁸ avea o fiică, pe Oreithya, și că ea era preoteasa lui Boreas. Acesta era zeul oblăduitor al vînturilor și pe el îl slujea fata cea inițiată (în cultul său). Într-atît avea Oreithya parte de bunăvoința zeului, încît suflul său făcea ca țara să fie mănoasă. Navigatorii atenieni susțin că pe ea a luat-o (zeul): astfel, inspirată și posedată de zeul său, Boreas, depășindu-și condiția umană (căci odată ce fapăturile sînt stăpînite de puteri superioare lor nu mai acționează potrivit propriei naturi) și murind ea în momentul transei mistice (*en katokoche*), se zice că ar fi fost răpită de către Boreas. Aceasta este interpretarea etică a mitului. Cea de-a doua interpretare, care are un caracter cosmic fără să o anuleze cu totul pe prima, este următoarea: (căci adesea mitologia utilizează istoria în vederea unei cunoașteri a cosmosului): Așadar, se zice că Erechtheus este zeul ocîrmuitor al celor trei elemente: aer, apă și pămînt (uneori el apare doar ca zeu al pămîntului, altelei guvernează doar

pământul Atticeii). Fiica sa era Oreithyia — adică puterea zămislitoare a pământului, desigur, asociată cu caracterul lui Erechtheus. Și analiza etimologică a numelui ei dovedește aceasta: căci, fiind ea puterea zămislitoare a pământului, dă rod după anotimp (*kata tas horas*). Boreas este previziunea divină ce strălucește din înalt. Se arată astfel că previziunea divină ajunge pe pământ prin intermediul lui Boreas, deoarece acesta suflă din locurile înalte. Puterea călăuzitoare divină însă sosește prin intermediul lui Notos, fiindcă acesta suflă din locurile joase spre cele înalte. (Puterile) lui Notos sînt mai divine. Previziunea divină, așadar, face ca puterea pământului sau a Atticeii să suie și să înainteze spre strălucire.

Poeții au născocit coruri tragice pentru satisfacerea oamenilor vani⁵⁹; în cazul de față, dialogul făcîndu-l pe Socrate să-l conducă pe Phaidros la porțile inițierii, nu intenționează să-l lase pe acesta să fie atras spre altceva, cît timp ei ar rămîne pe loc. Căci Socrate vrea să-l țină cu sine odată inițiat, de unde rezultă că acesta, în cel răstimp se umple de spirit iscoditor și dorește să afle tîlcul poveștii de față. Oreithyia ar putea fi sufletul ce tinde spre înalt (de la *orouo*, „mă ridic“ — și *thyo*, „jertfesc“, prin lungire attică). Căci un astfel de suflet este răpit de către Boreas care suflă din înalt. Iar faptul că ea este prăbușită în prăpastie se potrivește cu această interpretare. Căci ea moare dintr-o moarte preferabilă, neacceptînd moartea naturală și lasă o viață preferabilă, trăind viața naturală. Căci nimic altceva nu este filosofia decît grija pentru ceasul din urmă (cf. *Phd.*, 67 e). Fie deci Oreithyia sufletul lui Phaidros, iar Socrate ar fi Boreas care îl răpește pe tînăr și îl prăbușește într-o „moarte“ preferabilă⁶⁰. Am spus „prăbușindu-l“ și nu „înălțîndu-l“, căci dacă sufletul nu cunoaște umilința nu se poate apoi înălța.

18. „... către sanctuarul închinat Agrei...“ 229 c

Atenienii au ridicat templul lui Artemis Agraia, fiind această zeiță proteguitoarea tuturor sălbăticiunilor, a fiarelor și a vietăților neîmblînzite.

Templele și altarele zeilor indică atribuțiile acestora. Așa cum ai putea numi corpul aparent al soarelui altar și templu al soarelui, deoarece acest trup material este păr-

taș la soare și trage binefaceri de pe urma soarelui inteligibil și a sufletului său, tot așa și templele zeilor sînt părtașe la atribuțiile și la strălucirea zeilor înșiși.

Contemplația intelectuală ar fi așadar vînătoarea totalității, prin intermediul lucrurilor parțiale, cit și cea a ființei prin intermediul aparenței. Cum zicea și Pindar: „cugetul vînător” [O., II, 100], referindu-se la arta de a vîna frumusețea. Templul acestei contemplații este intelectul. „Mergem spre templu” — zice Socrate —, adică înaintăm prin senzorial către unitate.

19. „De nu i-aș da crezare...” 229 c

Privitor la acest pasaj unii s-au gîndit că Socrate nu acceptă explicațiile miturilor, dar aceștia nu au judecat corect. Căci este limpede că Socrate, de multe ori, a acceptat și a utilizat mituri. Or, el îi ia în răspăr pe cei ce iscodesc aerul, pămîntul și vînturile. Ei cercetează astfel, ajutîndu-se de investigația istorică și de „știința verosimilului” (*eikotologia*)⁶¹, cauzele materiale și nu dezleagă ceea ce se leagă de esența lucrurilor printr-o potrivire a investigațiilor lor cu realitățile divine. Așa cum zice și acum: „dacă voi da fuga spre explicațiile naturale, dezlegînd acest mit, și voi zice că vîntul de nord, suflînd, a împins-o pe Oreithyia în prăpastie și că s-a zis că cea moartă ar fi fost răpită de Boreas, cum de n-aș fi un om ciudat?”* Tipul de interpretare adoptat de „cărturari” („fizicieni”), de cei ce se preocupă de cauzele naturale, este forțat și constituie doar o „teorie a verosimilului”.

Căci ei nu țintesc către esențe, ci scotocesc natura, vînturile, vîrtejurile, după cum afirmă Platon și în *Phaidon* [98 c]. Pe acești „fizicieni” care astfel cercetează lucrurile, Socrate îi vorbește de rău ca pe unii ce cad în imprecizie și necunoaștere neînălțîndu-se spre suflet, spirit și zei⁶².

Expresia „e nevoie de tare multă trudă” arată preocuparea pentru senzorial și material.

Centaurii, Gorgonele și Pegașii sînt toate puterile ce guvernează materia. Cuvintele *urmînd verosimilul*** arată că

* Nu aș fi omul care sînt.

** una care să pară adevărată

iscodirea naturii nu porcede de la spirit, ci rezultă din aparență și „teoria verosimilului“, din care pricină Socrate a numit-o *știință destul de grosolană*, deoarece este neșlefuită și lipsită de intelectualitate.

20. „... nu sînt încă în stare...“ 229 e

Oare Socrate nu se cunoștea pe sine însuși? Și cine altul se mai cunoștea pe sine însuși tot la fel ca Socrate? Sau cumva, fraza trebuie înțeleasă într-unul din următoarele două moduri: fie că „în felul în care zeul se cunoaște pe sine și potrivit cu inscripția delfică, eu Socrate nu mă cunosc pe mine însumi.“ Fie că „eu nu mă cunosc pe mine însumi precum un suflet liber de trup (*autopsyche*). Căci sînt încă trup și ca unul ce are trup mă cunosc pe mine însumi dar încă nu ca un suflet liber.“ Deci, sau: „așa cum cunoaște și zeul, eu nu mă cunosc pe mine însumi“, sau: „precum un suflet liber de trup“.

21. „Crezînd în păreri...“ 230 a⁶³

Vrea să spună fie: „avînd încredere în ceea ce povestește mitul și în ceea ce se născocesc despre personajele mitologice“, fie: „crezînd ceea ce mi se pare mie și este conform cu rațiunea mea și ideile mele despre aceste personaje.“

22. „... o sălbăticiune...“ 230 a

Este limpede că omul ce se cunoaște pe sine cunoaște totul. Căci va vedea totul în sine. — „Typhon“ apare deoarece acest zeu comandă peste tot ceea ce este neîngrijit și turbure. Avînd această atribuție, el este în toate supus ordinii, afară doar dacă nu iese la iveală în unele părți. Atunci se obișnuiește să se spună: „vînturile lui Typhon“ sau „furtunile și fulgerele lui Typhon“. Lucrurile stau cam în același fel și în privința sufletului, mai ales a celui răufăcător. Socrate, care acționează în ideea purificării amintește de acesta din urmă mai întii, apoi și de sufletul rațional împlînzit, omogenizat și îndumnezeit. Termenul „mai complicată“ nu trebuie asociat cu zeul (*Typhon*), ci cu domeniul pe care acesta îl are în pază, pe care natura

sa proprie îl face să se miște fără îngrijire, dezordonat și complicat. Într-adevăr, miturile obișnuiesc să treacă asupra Providenței pătimirile celor oblăduiți de acesta.

24*. „Pe Hera!” 230 b

Amintește de Hera, deoarece această zeiță naște și priveghează frumusețea creațiunii. Iată de ce această zeiță ia de la Afrodita centura brodată (*kestos*) [II., XIV, 214 sq.]⁶⁴ Socrate face elogiul locului nu spre a se lua la întrecere cu Phaidros, cum pretinde Harpocraton⁶⁵, ci laudând cu adevărat. Mai întâi laudă locul pornind de la cele trei elemente: aerul, apa și pământul. Apoi divide în trei cele ce cresc din pământ: cele dinții, cele intermediare și cele de pe urmă — adică cele mai înalte, cele mijlocii și cele mai scunde. Acestea sînt platanul, tufișul de mielărea și iarba. Arată apoi bucuria dată de toate simțurile afară de gust.

Acheloos este zeul ce are în grijă calitatea potabilă a apei. Căci zeul oblăduitor al acestei calități este indicat prin intermediul acestui foarte mare fluviu. Nimfele sînt zeițele ce au în pază regenerarea naturii și îl însoțesc pe Dionysos fiul Semelei. Iată de ce se ațin pe lingă apă, adică pe lingă devenire. Dionysos însuși oblăduiește regenerarea lumii sensibile.

25. „E tot numai floare” 230 b

Această expresie arată că Phaidros va fi apt pentru ascensiunea sa condusă de Socrate. Piciorul muiat în apă indică iarăși că Socrate este în legătură cu devenirea prin cele de pe urmă puteri ale flinței sale. Faptul că *abia simți cum urcă locul pe care crește iarba și ce bine își așterni capul în ea cînd te întinzi* arată că spiritul lui Socrate tinde spre înalt, depărtîndu-se de materie și de devenire.

El ascultă vorbele lui Phaidros stînd culcat, adică își părăsește activitatea sa intelectuală pentru cercetarea discursului lui Lysias⁶⁶, urmînd să se ocupe de deșertăciuni și de lucruri pămîntești.

* Greșeala în numerotarea paragrafelor (trecerea de la 22 la 24) se datorează, probabil, unul copist (n.n. A.C.).

Cetatea și faptul că Socrate nu a ieșit niciodată din cetate arată că el este supus întotdeauna principiilor sale, lumii sale intelectuale și zeilor săi. Căci adevărata patrie a sufletelor este lumea intelectuală. Cunoașterea nu rezultă din lucrurile materiale și din copii — ceea ce reprezintă cîmpurile și copacii —, ci de pe urma sufletelor înzestrate cu darul vorbirii, cu inteligență și de pe urma spiritului însuși.

Iar faptul că Socrate îl urmează pe Phaidros și prezența cărții, care este imaginea imaginilor, indică activitatea sa obləduitoare, divină, îndreptată spre mîntuirea tinerilor.

Socrate ascultă stînd culcat, deoarece o vreme se ocupă cu chestiuni inferioare. Căci este necesar ca atitudinea să corespundă situațiilor. Astfel, în palinodie va vorbi stînd în picioare și cu capul descoperit despre iubirea divină și îndumnezeită. Or, urmînd aici să asculte relatarea unor chestiuni inferioare, el stă culcat, făcînd să corespundă atitudinea sa manifestă cu discursul. La fel și în *Phaidon* [60 b] „Socrate se ridică de pe pat“ cînd urmează să vorbească despre condiția filosofului⁶⁷.

26. „Ai aflat cum stau lucrurile cu mine“ 230 e

Avem iarăși prilejul unei distincții în ceea ce privește iubirea.

Căci unii au socotit, în mod univoc, că iubirea este un rău. Astfel Epicur o definește ca pe „o tendință comună către împreunare însoțită de durere și neliniște“ [Usener, *Epicurea*, fr. 483, p. 305, 9]. Vezi și cel care spunea: „sporește iubirea din pricina unui pîntece plin.“ Iar apoi: „— Getas, tu n-ai iubit niciodată? — Păi sătul niciodată n-am fost“ [Menandros, *Misum*, fr. 345 Kook]. Alții, tot în mod unilateral, precum Heracleides⁶⁸, socotesc iubirea un bun, un lucru onorabil, legat de prietenie și nu de altceva și afirmînd că doar întimplător unii cad în plăcerile împreunării [D. L., V, 87]. Stoicii — se zice — socoteau și ei mai demult iubirea ceva simplu, dar acum am auzit că și ei susțin că iubirea este dublă: bună și rea. Ea ar fi, după Pausanias⁶⁹, o dorință și o tendință către unire [Smp., 180 sqq.]; la fel după poetul tragic care

spunea: „Cu îndoit suflu suflă, Eros” [Nauck fr. trag. adespota 187].

Aristotel afirmă că iubirea este un afect al sufletului în întregul său; dacă domină judecata, iubirea este prietenie, dacă domină patima, este dorință de împreunare [E. E., cf. 1235, 1244].

Ceea ce credea Platon despre acest subiect, am arătat mai înainte. Or, Lysias socotește iubirea, în mod unilateral, un rău și de aceea se ferește de îndrăgostiți, spunând că aceștia o duc rău și că trebuie să ne păzim de însoțirea cu ei, și că, mai degrabă, să ne însoțim cu cei care nu ne iubesc. Argumentația sa atinge următoarele puncte:

În primul rînd spune că îndrăgostiții se căiesc de ceea ce au făcut pentru iubit după ce li se istovește iubirea.

În al doilea rînd spune că ei (îndrăgostiții) numără necazurile pe care le-au avut în iubire și cît au neglijat din ceea ce îi privea îndeaproape. Și din această pricină, socotesc că au dat iubiților ce li se cuvenea cu vîrf și îndesat.

În al treilea rînd (trebuie evitați iubiții), fiindcă, atunci cînd cei ce iubesc afirmă că îi îndrăgesc mai presus de toți ceilalți pe aceia pe care îi iubesc, e clar că nu-i vor mai prețui pe primii iubiți în raport cu ultimii.

În al patrulea rînd, deoarece îndrăgostiții înșiși sînt de acord că sînt bolnavi și că nu au cugetul limpede.

În al cincilea rînd fiindcă, dacă trebuie preferați drept prieteni oamenii cei mai folositori, este mai ușoară alegerea dintre cei ce nu iubesc, aceștia fiind mai numeroși, și mai dificilă cea dintre cei ce iubesc; căci aceștia sînt mai puțini la număr.

În al șaselea rînd, deoarece cei ce se tem de dojană trebuie să se păzească de îndrăgostiți. Căci aceștia se tot laudă față de restul lumii, vrînd să arate că nu suferă pe degeaba.

În al șaptelea rînd, fiindcă îndrăgostiții fac astfel încît trezesc bănuiala celor din afară că dorința li s-a împlinit sau urmează să se îplinească.

În al optulea rînd, deoarece evită să alibă relații cu alți oameni de teamă că ei au o proastă reputație.

În al nouălea rînd, deoarece ei nu cunosc caracterul iubitului, ci îl doresc pentru trupul său; astfel încercînd să obțină iubiții, sînt grabnici la schimbare.

În al zecelea rînd, deoarece ei laudă și critică, în mod nepotrivit, unele lucruri judecîndu-le rău din pricina bolii, de altele temîndu-se (să le judece corect) pentru a nu-și atrage asupra-le ura (iubiților).

Lysias formulează apoi cîteva răspunsuri la obiecții, dintre care una este că nu există legătură stabilă fără iubire erotică. La aceasta, el răspunde că iubirea pentru părinți, frați și rude este stabilă, deși lipsește pofta erotică. A doua obiecție ar fi că trebuie preferați cei ce sînt în nevoie, celor ce nu sînt. O respinge și pe aceasta spunînd că (în acest mod) am da de mîncare celor care o cer și nu celor cărora li se cuvine. În al treilea rînd, (cercetează) dacă trebuie, în general, să faci pe plac tuturor celor ce nu iubesc. Afirmă că nici îndrăgostiții (de partea lor) nu socotesc că trebuie să dea atenție tuturor celorlalți îndrăgostiți. La sfîrșit mai spune că pînă și prietenii îi muștră pe îndrăgostiți, în timp ce nimeni nu-i acuză pe cei ce nu sînt îndrăgostiți. Acestea au fost vorbele lui Lysias.

Platon critică la el mai întîi lipsa de ordine, anume că procedează invers decît ar fi trebuit. În al doilea rînd, critică lipsa de coeziune a argumentației, adică faptul că înlănțuirea argumentelor nu implică cu necesitate ca unul dintre ele să stea înaintea altuia. Apoi, spune că a afirmat lucruri comune și la îndemîna oricui, anume că îndrăgostitul este bolnav, iar cel ce nu iubește — sănătos. Apoi, că de două și de trei ori a repetat aceleași lucruri. Apoi, că nici acestea pe care le-a spus nu reprezintă ceea ce se poate spune. Dintre aceste puncte, pe fiecare îl vom cerceta și îl vom examina. În plus, vom arăta că Lysias s-a contrazis pe sine și și-a contrazis teza și că a afirmat lucruri contrare adevărului istoric și mincinoase.

Trebuie știut că acest discurs îi aparține lui Lysias însuși și că, între epistolele acestuia, scrisoarea de față are o bună reputație de autenticitate⁷⁰. Lysias dorește ca Phaidros să-și amintească, fiind departe, ceea ce ei îi spusese cînd era de față.

27. „Ajung să regret lucrurile bune pe care le-au făcut...” 231 a

Acest prim argument indică dintru început lipsa de ordine. Căci nu spune mai întâi ce fel de om este îndrăgostitul când iubește, dar spune cum este după ce va înceta să iubească. S-ar zice că pune picioarele deasupra capului. Precum spune Platon, un discurs trebuie să semene cu o ființă. Dar ce fel de ființă ar fi aceea care ar avea părțile inferioare sus și cele superioare jos? Apoi, va repeta în scurt timp ceea ce acum a afirmat. Căci zicind că *ajung, odată ce dorința li se va fi potolită, să regret lucrurile bune*, curînd va spune: *ei nu știu să spună dacă mai năzuiesc la prietenia celui alt, odată ce dorința li se va fi potolită*. Se folosește de aceleași cuvinte, ca unul nu prea abil în aflarea lor. Și același lucru îl spune a treia oară în perorație. Însuși Platon semnaleză aceasta. Al mai putea adăuga că argumentul conține o contradicție. Căci Lysias e de acord că îndrăgostiții fac bine iubiților și le fac pe plac, chiar și dincolo de putința lor prezentă⁷¹.

28. „Cei ce iubesc pun pe seama iubirii...” 231 a

Și acest punct apare a fi dispus fără ordine. Ar fi trebuit ca el să fie plasat înaintea celui amintit mai sus, pentru ca discursul să aibă o ordine firească. Căci mai întâi trebuie să ai în vedere greutățile și apoi să eviți să legi prietenii pentru care să ai de ce te căi. Observînd aceasta, Socrate afirmă că punctele argumentației sînt dispuse dezlinat, lipsind ordinea necesară, de parcă ar fi vorba despre epigrama lui Midas.

29. „Să presupunem că cei ce iubesc trebuie ținuți...”
231 c

Și acest punct al argumentației este dispus fără ordine. Ar fi trebuit fie ca Lysias să înceapă de aici, fie de la vreo premisă care ar fi presupus-o pe aceasta. Acum el zice nu numai că iubiții nu se vor mai îndrăgi, ci și că se vor urî. Există și o contradicție: căci spune că îndrăgostiții fac pe plac iubiților prin faptă, vorbă și în orice alt fel și că fac rău tuturor celorlalți, dacă iubiților le este aceasta pe voie.

30. „Ei înșiși recunosc că sînt mai degrabă...” 231 d

Acest punct este banal și putea fi afirmat de către oricine. Lysias îl expune și el fără să-l plaseze unde trebuie. Căci ar fi trebuit mai înainte spus, după cum arată și Platon, că nu este sănătos cel ce iubește și, odată stabilit **acest fapt**, să se discute și restul. Căci va zice Platon [238 e] *Or, cel care e atins de boală, găsește plăcerea în tot ce nu-i stă împotriva, iar ce este mai presus ca el sau de o seamă este întîmpinat cu dușmănie.*

31. „Cum deci” 231 d

Și acest punct este repetat în locul unde spune: *au în vedere neglijarea propriilor interese și socotesc că au plătit iubitorilor cu virf și îndesat tot ce le datorau.* Și același lucru și cu căința.

32. „Și încă ceva...” 231 d

Este ridicol să faci o alegere din mulțime și nu dintr-un cerc mai restrîns. Căci, în această ipoteză, un medic ar trebui ales dintre cei ce nu sînt medici, iar un dulgher sau un muzician dintre cei ce ignoră dulgheria sau muzica. Este deci acest punct ridicol și fals în totalitate. Iată de ce Platon nici nu se mai referă la acesta în propriul său discurs. Căci aceasta ar fi presupus ca cei în nevoie să-și aleagă un retor din gloată.

33. „...gîndindu-te la lege...” 231 e

Afirmă că există o astfel de lege, cum că a face pe plac cuiva este socotit un lucru rușinos. Dar aceasta, mai întii, nu corespunde adevărului istoric și în plus conține și o contradicție: căci dacă, potrivit cu legea, ar fi rușinos să faci pe plac cuiva, în general nu trebuie făcut pe plac nimănui, nici îndrăgostitului, nici celui care nu e îndrăgostit. Căci nu trebuie să faci sau să spui ceva rușinos față de nimeni. Că aserțiunea nu corespunde adevărului istoric rezultă din cele ce urmează: la atenieni iubirea era îngăduită și existau temple și statui ale lui Eros și Anteros, de vreme ce s-au scris epigrame pentru aceste statui, lăudîndu-se iubirea. Există și marea cursă la Panatenee, ce începea de la altarul lui Eros. Căci efebii își aprindeau de acolo făcliile, o luau apoi la fugă și cel ce cîștiga

intrecerea, aprindea cu făclia rugul sacru al zeiței Athena. Odată, în adunarea poporului au fost prezentați doi iubiți. Iar Epichares — îndrăgostitul — spunea pe față că Eudemos este o frumusețe. Cleinomachos afirma, în alte privințe, lucruri asemănătoare cu cele spuse de Epichares, dar susținea că Timomachos e mai frumos. Iar Eschine, acuzându-l pe Timarchos de prostituție, zicea: „Nu neg că am ajuns să fiu preocupat de iubire și chiar acum sînt în această situație; admit că am atras asupra-mi ura rezultată de aici. Dar susțin că iubirea face parte dintre cele bune, frumoase și potrivite cu un om adevărat și cu un suflet ales, desfriul pe bani însă este o ocupație lucrativă proprie omului nestăpînit și needucat“ [*In Timarch.*, 136—137].

Iar Solon, în legile sale, prevede la cîți coți distanță trebuie să meargă îndrăgostitul în urma iubitului. El a rezervat această preocupare oamenilor liberi, iar pe sclav, pe cel ce nu face serviciul militar, pe laș, pe cel ce nu-și hrănește și nu-și îngroapă părinții și pe trădător i-a oprit să aibă iubiți și să se ungă cu ulei.

Iar în poeme spune cît de frumoasă este dragostea: „Fericit omul ce are iubiți, cai iuți, zăvozi și un oaspete sosit din depărtări.“ Și încă: „Dragi îmi sînt muncile Afroditei, ale lui Dionysos și ale Muzelor, ce dau oamenilor fericire“ [*Bergk, fr. 23—24*].

Care era situația iubirii la cretani, spartani, beoțieni sau la ceilalți greci, ar mai fi încă multe de spus.

„Ar trebui să te temi mai curînd de îndrăgostiți.“ Aceasta ar fi trebuit să o spună mai înainte. Căci acest punct explică ce fel de om este îndrăgostitul cînd iubește, în timp ce cele zise mai înainte îl arată ce fel de om este după ce încetează să mai iubească.

34. „Mulți dintre îndrăgostiți...“ 232 e

Aceasta este o falsă afirmație. Căci îndrăgostiții, mai ales, caută să obțină prietenia (din partea iubitului) și nimeni nu face aceasta fără să vrea să știe caracterul celui care urmează să fie iubit.

35. „E de-a dreptul daimonic“ 234 d

Socrate folosește acest cuvint vrind să spună „peste fire“, fiindcă frumosul din cuvinte este mai presus de cel natural, fiind mai pur și mai subtil decât acesta. Socrate pronunță acest *daimonic* fiind izbit de dibăcia, de șirelenia și de disimularea sofistului. *Daimonic* are mai multe înțelesuri:

Mai întâi, avînd în vedere că „daimonii“ ocupă locul al doilea după zei, înseamnă că retorul nu a vorbit în chip divin și ca un adevărat știutor, ci ca unul care ocupă locul al doilea, mai prejos. Cuvîntul ar arăta și că limbajul său ocupă un loc intermediar. Căci și „daimonul“ este intermediar între oamenii și zei. Apoi, „daimonul“, cel dintîi, are de-a face atît cu binele cît și cu răul. Căci „daimonii“ nu sînt nici zei, nici îngeri⁷². Este limpede așadar că discursul lui Lysias are și unele părți bune, cît și unele rele. Bună este aparența — adică compunerea cuvintelor; **subtextul disimulat este însă rău, căci el arată iubirea sfruntată a retorului.**

Apoi Eros însuși este calificat în *Banchetul* drept un „mare daimon“ [202 d]. Se indică și faptul că acesta ține de frumos în chip parțial și nu în totalitate și unitar. Căci a fi „în chip parțial“ înseamnă a fi fragmentat. Acestea ar putea fi, deci, înțelesurile cuvîntului „daimonic“.

Expresia *sint tulburat* indică insolența sofistului care pretinde că nu iubește, iubind totuși. Iată de ce Socrate este tulburat de insolența și rea-voința sa. La modul teoretic s-ar putea spune că Socrate este tulburat de ultimele urme ale frumosului, urme ce păstrează icoana frumosului în sine și care, odată ce participă și ele la frumos, apar și ele frumoase. Un astfel de frumos se află și în compunerea cuvintelor din discursul lui Lysias.

Expresia *socotîndu-te cu mult mai priceput decât mine* arată că Phaidros se încredințează mai mult frumosului aparent.

Urmîndu-te — spune, pentru „avînd grijă de tine“.

Impărtășindu-ți delirul bahic, pentru „am acționat cu o parte din mine“. Căci bacantele oblăduiesc creația în lumea lucrurilor parțiale. Așadar, utilizează această expresie, în loc să spună: „m-am împărțit și eu ocupîndu-mă de discursul lui Lysias și am abdicat de la mine însumi“.

Cap divin! spune, indicind partea cea mai înaltă a lui și Unul sufletului, unde ia naștere și entuziasmul divin.

Îți arde de glumă indică felul activității lui Socrate față de discursul lui Lysias. Căci lumea vizibilă este numită o „glumă” (*paidia*) a zeilor, deoarece ea apare ca o glumă în raport cu activitatea lor precumpănitoare și față de temeiurile lor proprii. Totuși Socrate este serios într-un sens, deoarece se comportă cum este cel mai bine. Același lucru îl îndură Socrate cînd examinează discursul lui Lysias: el coboară de la contemplația intelectuală spre cercetarea discursului, pîrînd că glumește. Și totuși, el este serios, pentru că îl mîntuie și îl diriguiește pe tînăr.

36. „În numele lui Zeus, chezaș al prieteniei” 234 e

Phaidros nu se adresează lui Zeus ca unitate. Căci Zeus este numit chezaș al prieteniei, ospitalier și păzitor. Fiecare i-a atribuit alte puteri. Dar și „daimonul”, întocmai ca zeul, este numit ospitalier. Căci Platon spune în *Legile*: „Daimonul ospitalier al fiecăruia îl urmează pe cel Ospitalier” [V, 730 a]. De asemenea, „daimonul este și prietenos.” Dar Phaidros îl numește aici doar pe Socrate *prietenos*, fiindcă urmează să se îndrepte către el pînă la urmă.

37. „... cele convenite...” (*ta deonta*)* 234 e

Spune „cele convenite” în loc de „cele bune”. Căci binele este convenit. Iată de ce binele leagă pe cel ce-l are în puterea sa. Căci binele — adică Unul, împărtășește tuturor din unitate⁷⁹.

Dar în ce loc a afirmat Phaidros că retorul a grăit cele convenite, de vreme ce Socrate folosește termenul ca și cînd tînărul l-ar fi folosit? Sau, cumva, Socrate spune aceasta deoarece Phaidros a afirmat că „nu există în Grecia nimeni care să poată rosti un discurs mai strălucit și cu mai mult miez.” Or, Lysias, spunînd cele convenite, nu a putut depăși aceasta. De aceea Socrate a folosit termenul respectiv.

Pe retor îl numește, cu un termen mai comun *poet*, căci și acesta are de-a face cu cuvintele. Prin *stilul discursului*

* ce trebuia

e limpede, bine rotunjit și bine întors* arată că discursul posedă o frumusețe aparentă și senzorială, dar nu posedă frumusețea eternă, incorporală, pură și inteligibilă. Cuvântul „limpede” indică ceea ce este evident, ușor de perceput prin senzație. „Rotunjit” arată că este vorba despre un discurs cizelat și artificial (*eschematismenos*). Bine întors arată caracterul de copie al acestuia și disimularea sa ascunsă. Se indică prin aceste expresii că discursul lui Lysias posedă acea frumusețe stăpinită de senzorial și de material și că Lysias nu cunoaște frumusețea neevidentă, adică pe cea inteligibilă, pe care doar intelectul o poate percepe, lipsită de culoare, de corp și impalpabilă⁷⁴.

38. „mi-a rămas ascuns” 234 e

Oare faptul i-a rămas ascuns într-adevăr lui Socrate. sau el pretinde doar aceasta cu ironia sa obișnuită, afirmând că așa s-au petrecut lucrurile? Acest i-a rămas ascuns înseamnă, în ochii celor pricepuți în cele divine, a acționa ca simplu individ particular și nu potrivit cu un interes superior. Această idee apare și în pasajul homeric în care este vorba despre Zeus și Hera care fac dragoste „pe ascuns de părinți” [II., XIV, 296]. Adică cei doi zei acționează ca simpli particulari, fără să tindă către un acord fundamental cu principiile superioare lor. Socrate, așadar, ar putea spune că Lysias procedând după puțința sa proprie și-a expus discursul „pe ascuns de mine”, care acționează potrivit cu principii superioare.

Cuvântul „nimicnicie” nu înseamnă neputință, ci exprimă (aici) un exces al puterii. Căci cel ce posedă puterea de a acționa în relație cu inteligibilul este incapabil să ia aminte la senzorial. Această putere (cea legată de senzorial) este însă aparentă, legată fiind de materie, așa cum numim aparentă și puterea tiranului. Puterea (autentică) aparține celor buni și vrednici.

39. „N-am să te mai pot” 235 b

La început Phaidros a afirmat că nimeni dintre greci n-ar putea vorbi astfel (precum Lysias). Cu această afir-

---

* limpede și bine rotunjit, și că fiecare cuvânt a fost turnat întocmai

mație, luată în totalitate, Socrate nu este de acord, în parte însă el a acceptat-o, în parte a respins-o. Că Lysias s-a exprimat precis, rotunjit, cizelat, a acceptat, dar că a spus necesarul, la început a negat cu totul, apoi a acceptat de dragul lui Phaidros; astfel încît, a acceptat și n-a acceptat. Dat fiind că Phaidros a spus apoi că „nici un om nu ar putea vorbi mai bine”, din această pricină Socrate nu a fost de acord cu el: căci Lysias nu a vorbit mai bine decît toți oamenii. Căci, în general, el nu cunoștea iubirea sufletească și cumpătată.

40. „Înțelepți din vechime” 235 b

Înainte de a spune ce este iubirea sufletească și cumpătată, Socrate dorește să-i arate lui Phaidros, pornind de la opinie, că această iubire cumpătată și echilibrată este primordială; îi amintește astfel pe Sappho și pe Anacreon care și-au împodobit viața, activînd de la temeiurile existînd dintru veșnicie în sufletele lor, puse acolo de către demiurg. Or, avînd în vedere că cei pricepuți la cele divine îi deosebesc pe zei după sexe și că unele suflete se potrivesc cu cei de sex bărbătesc, iar altele cu cei de sex femeiesc, după cum spune Platon în *Banchetul*, în discursul lui Arist. Sm [189 b], din această pricină, i-a indicat pe Sappho și pe Anacreon, prima potrivit-se zeilor de sex femeiesc, celălalt zeilor de sex bărbătesc.

Din vechime indică veșnicul și ceea ce există înainte de timp. „E vorbă veche” — spune și în *Phaidon* [70 c], fiindcă dintru veșnicie iubirea cumpătată există în suflete. Iar Phaidros, fiind el obișnuit prin educație cu senzația și cu divizibilul, întrebă: *cine sînt acei înțelepți? Și unde ai auzit un discurs...?* Însă Socrate, știind că această esență și putere a sufletului, adică cea care se realizează prin iubirea intermediară, sufletească și cumpătată, există înainte de orice timp, zice: *Deocamdată nu pot să spun*. Căci nu poate fi indicat timpul de cînd posedăm această iubire. Iată de ce nici Alcibiade nu poate preciza momentul cînd a învățat ce este dreptatea, deoarece sufletul a aflat-o pe aceasta de la demiurg, înainte de orice timp [*Alc. 1*, 109—110]. Deoarece însă, în continuare, Socrate spune că „divinul este frumos, înțelept și bun”, și, pentru că înălțarea

tuturer către Unu și Bine se realizează prin frumusețe și prin înțelepciune, adică prin iubire și filosofie (*înțelept arată puterea cunoscătoare a zeilor, iar frumos — frumusețea lor*), iată de ce zice el *frumoasa Sappho și înțeleptul Anacreon*.

În sfârșit, pe Sappho a numit-o frumoasă pentru că ea a cîntat-o și slăvit-o pe Afrodita. Aceasta este zeița ce oblunduiește frumosul și îl face să strălucească pentru toți. Anacreon este (numit) înțelept, deoarece el este un iubitor al înțelepciunii și un știutor⁷⁵. Toți (poetii) sînt toate (acestea) — (iubitori ai înțelepciunii și știutori)⁷⁶, dar el strălucește cu precădere. Toți poetii aceștia au slăvit iubirea cumpătată.

41. „Preaplinul pieptului*, divine Phaidros...” 235 c

Oare cugetul nu se mai află în creier? Sau înțelesul este acesta: de vreme ce Socrate a purtat și acțiuni extreme, îndumnezeite, și mijlocii și finale, pe cele finale le vădește prin picior: *abia atingînd-o cu piciorul* [230 b]; pe cele mijlocii și sufletești prin piept; pe cele intelectuale și divine prin cap: *urmîndu-te, cap divin* [234 d], spunînd mai departe: *împinge creștetul vizitiului în afara bolții* [248 a]. Deoarece Socrate dorește acum să acționeze potrivit iubirii sufletești celei cumpătate a sufletului însuși, de aceea a spus el că are *pieptul preaplin* de asemenea discursuri, înfățișînd partea mijlocie a iubirii prin mijlocul trupului. El nu socotește că Anacreon și Sappho s-au îndeletnicit cu iubirea extremă, înălțătoare și îndumnezeită, însă nici cu cea decăzută și neînfrînată, ci s-au străduit întru cea mijlocie, cumpătată și ordonată ce rînduiește pe de-a-ntregul atît sufletul însuși cît și pe om. Drept care chiar Socrate spune că le-a primit din afară și că nu le dă la iveală din partea extremă a ființei sale. Căci acțiunea proprie lui este cea îndumnezeită și înălțătoare⁷⁷. — *Ignoranța* este astfel din nou afirmată — ca nimicnicie mai bună decît învățătura, și ca minte *nevoiașă* mai bună decît această cunoaștere sensibilă — precum și uitarea faptului că nu avem vreme să spunem de la cine am luat cunoașterea acestora. — S-a spus *umplindu-mă asemeni unui vas* cu privire la acțiunea sa înălțătoare și îndumnezeită, anume cea înăscută părții ex-

* Preaplinul inimii

treme a sufletului său, așa cum cele ce va să rostească lăudînd iubirea cumpătată par să fie dobîndite de altundeva și străine lui.

42. „La rîndul meu...” 235 d

Iată despre ce este vorba: *cei nouă arhonți*⁷⁸ ai atenieilor — polemarhul, basileul, eponimul aceluia an și tesmoteții stabiliți anual — jurau să nu făptuiască nimic împotriva dreptății. Dacă se întîmpla să fie prinși în delict, trimiteau lui Apollon la Delfi, ca amendă a arhontelui, o imagine de aur, zălog de recunoștință pentru zeu din partea cetății. Prin aceasta se înțelege: „dacă îmi vei rosti un alt discurs, mai frumos decît al lui Lysias, voi aprinde de la globul solar toată frumusețea întruchipată și vizibilă a lumii.” Căci Delfi și ținutul Pytho⁷⁹ sînt simbolul globului solar. Aceasta vădește că lucrul potrivit spre a fi rînduit, anume cel aflat în mișcare dezordonată, îndreptîndu-se către choregul⁸⁰ frumuseții, care este regele soare unde se află și Apollon, este apoi rînduit. Căci toată lumea creată și universul sensibil, care este imagine a celui inteligibil, capătă frumusețe și strălucire de la stăpînul soare. — *În mărime egală cu cea naturală** deoarece frumusețea vizibilă și întruchipată are oarecare asemănare cu cea inteligibilă, fiind ca și egală acesteia, prin analogie. Căci ele nu sînt cu totul despărțite.

43. „Nu găsirea celor de felul acesta**...” 236 a

De felul acesta numește el argumentele impuse, cele care nu pot lipsi. Argumentele sînt de trei feluri: impuse, preferabile și evitabile. Pe cele evitabile nu le dorim. Pe cele preferabile dorim să le găsim și, găsindu-le, să le folosim cum se cuvine. Iar pe cele impuse le adoptăm de nevoie și nu putem să nu le vrem. Drept care nu-l muștrăm pe cel ce le adoptă, ci pe cel care le folosește rău și le distribuie rău, întocmai ca pe hrană. Pe cel prielnic nouă, adică argumentul preferabil, vrem să-l găsim și, deopotrivă, să-l folosim bine. Iar pe cel în stare să facă astfel cu subiecte încîlcite și dificile îl lăudăm cu tărie, precum pe cel

* În mărime naturală

** Nu inventivitatea lor

care nu le găsește sau, găsimdu-le, le folosește rău, îl acuzăm din plin. „Este nevole deci, Lysias, ca și eu și oricare altul să spunem că îndrăgostitul este înnebunit de o iubire neînfrinată, pe când cel care nu iubește este cumpătat.“ Dar Lysias și Socrate nu spun aceasta la fel, nici nu-și încep discursul cu același plan.

44. „Alături de ofranda Cypselizilor...“ 236 b

Partea istorică este aceasta: Cypselos a fost tatăl lui Periandros; fiii săi, fiind tiranii Corintului, au fost răsturnați din tiranie de către corintieni; fiii lui Periandros al lui Cypselos au făgăduit atunci să-i închine lui Zeus la Olimpia, dacă vor redobîndi tirania, o statuie de aur masiv și, după ce au dobîndit puterea, au închinat un foarte mare chip de aur al lui Zeus. Ce vădește oare pentru Phaidros faptul că mai întii urma să închine la Delfi o imagine a lui Socrate, iar acum lui Zeus o statuie masivă a lui Socrate? Astfel, trebuie spus că este de două feluri creația⁶¹: invizibilă și vizibilă. Pe cea vizibilă o obladulește soarele, pe cea invizibilă Zeus. Deci Phaidros spunea mai întii: „dacă-mi vei înfățișa un discurs mai frumos decît al lui Lysias, toată frumusețea vizibilă a lumii sensibile (care este desemnată prin imaginea lui Socrate, deoarece și frumusețea sensibilă este imagine a celei inteligibile, deoarece și lumea însăși este) o voi aprinde de la soare, cîrmuitorul lumii și al întregii frumuseți sensibile.“ Iar acum spune: „ba chiar și sufletul tău (care este adevăratul Socrate; desemnează întreaga substanță a sufletului prin statuia masivă, întrucît aceasta este cu totul de aur⁶²) îl voi închina și-l voi trimite la Zeus, cîrmuitorul lumii inteligibile și al artei invizibile.“

45. „Altceva, mai divers*...“ 236 b

„Nu voi numi frumos, cum făcea Lysias, lucrul divers care apare în combinație și în separație, ci pe acela simplu, uniform și unitar. Tu însă nu obișnuiești să vezi, fie combinate sau separate, decît elementele individuale.“ *Același fel de încleștare***, ca de pildă dojenile și muștrările de la care se pornește aici, și *gluma comedianților*. S-a spus ace-

* Mai măiestrită

** La rindu-ți încolțit

lași fel de încheștare⁸³ printr-o metaforă din domeniul luptelor. Se delimitează clar un loc unde se luptă, anume un pătrat umplut cu nisip. Dacă se întâmpla să cadă luptătorii afară din pătrat, aflându-se într-o poziție de luptă ca încolăcirea picioarelor sau apucarea de spinare a celuilalt, se ridicau, după ce căzuseră afară din pătrat, intrau în pătrat și luau aceeași poziție de luptă în care se aflau atunci când au căzut afară, anume apucarea de spinare sau încolăcirea picioarelor, și se luptau astfel de la început. Tocmai aceasta înseamnă *același fel de încheștare*. Gluma comedianților, întrucît același lucru pe care unul îl spunea întrebînd, îl spunea și celălalt răspunzînd la întrebare, ca de pildă: „ți-am dat asta”, iar celălalt: „ți-am dat asta”. Se repetă cele spuse mai înainte. Astfel a vorbit și Socrate despre Phaidros, cînd Phaidros se prefăcea că nu poate grăi: *dacă eu nu-l cunosc pe Phaidros, înseamnă că nu mai știu cine sînt nici eu însumi* [228 a]. La fel spune acum și Phaidros despre Socrate: *dacă eu nu-l cunosc pe Socrate, înseamnă că nu mai știu cine sînt nici eu însumi*. Se arată că atunci cînd cele pornite revin la propriile lor puncte de plecare, se spune că ajung la *același fel de încheștare*, pentru că se întorc de unde au pornit. — Nazurile și prefăcătoria lui Socrate, cum spune Phaidros, nu sînt aidoma nazurilor lui Phaidros. Într-adevăr, Phaidros se prefăcea că obișnuiește, tînăr fiind, să îndrăgească numai cele exterioare, și pe acelea să le admire. Socrate însă o făcea stîrnind elanul tînărului și apropiindu-l de iubirea și dorința pentru frumusețea din el. — Violența lui Phaidros și spusa lui că *nu sînt decît ei, locul e pustiu și el este mai puternic și mai tînăr...*, toate acestea sînt nume proprii argumentelor materiale și pămîntești, deloc înălțate și purificate, care îi erau la îndemîna lui Phaidros. — *Să vorbesc pe nepregătite*, în loc de: să acționez atemporal, nemultiplicat și indivizibil.

46. „Un scriitor atît de bun...” 236 d

Îl numește pe Lysias *scriitor atît de bun* datorită frumuseții vorbirii sale, întrucît are ceva frumos în poziția cuvîntărilor. Totul este părtaș la bine, chiar unde există materia. Căci răul absolut nu este cu putință. — Jurămîntul lui Phaidros sub platan se aseamănă cu legămîntul so-

cratic pe Cîine, și deocamdată se pare, potrivit acestora, că Phaidros a avut de cîștigat asemuindu-se întrucîtva cu Socrate. Iar legămîntul și juruința că *dacă nu-ți rostești discursul, nici n-am să-ți mai arăt vreodată un discurs* sînt ale celui doritor de-a fi în cîștig și arată că Socrate, dacă nu se învoiește cu el, va cădea pradă unei desăvîrșite privațiuni. În același fel și Soarele îi jură lui Zeus⁸⁴.

47. „Ah, nesuferitule...” 236 e

Cum îl numește nesuferit pe Phaidros pe care mai înainte îl numise cap divin? Poate atunci, privind la acel Unu intelectual al sufletului său, i-a spus divin (căci, într-adevăr, oricare suflet rațional are parte de o soartă divină), iar acum, privind la violența și la silnicia lui (căci spune: *dacă nu-l rostești, nici gînd să-ți mai înfățișez alt discurs*), i-a spus nesuferit. Violența și silnicia vin din materie, ca și cum materia i-ar spune Creatorului: „dacă nu mă vei înzestra cu forme, voi arăta urîtenia mea cea nestrălucitoare și întunecată, și diformitatea specifică mie”, ceea ce este nesuferit și neplăcut. Același lucru îl spune și Phaidros: „*dacă nu-ți rostești discursul și nu-mi arăți ce numești frumos, nu vei putea să mă desăvîrșești și să acționezi asupra mea, și voi fi prin urmare urît și nesuferit.*”

48. „Cum m-aș putea lipsi...” 236 e

În loc de: „cum pot să nu fiu binefăcătorul sufletelor și să nu acționez potrivit puterii mele purificatoare?” — Iar ospățul reprezintă marea sa prevedere și rîvnă de a-l înălța pe tînărul prieten. Căci preaplinul puterii sale de prevedere și de acțiune după chipul divin și deopotrivă cu zeii îl reprezintă ospățul. — Faptul că Socrate își rostește discursul cu capul acoperit, ca și cum ar urma să acționeze mai umil și mai prejos decît felul său de-a fi: acțiunea proprie lui este cea îndumnezeită întru iubire, așa cum va arăta în palinodie. Deoarece se va împotrivi pornirilor sufletului său, lăudînd iubirea cumpătată, virtuțile și științele, de aceea rostește el discursul *cu capul acoperit*. Sau pentru că Lysias și-a alcătuit cuvîntarea cu ochii la frumusețea aparentă a lui Phaidros, drept care Socrate, ca disprețuitor al aparenței, își acoperă capul, îndreptîndu-și grija către gîndirea tînărului. Sau altminteri: deoarece va

vorbi împotriva iubirii celei așa-numite de către cei mulți „iubire neînfrînată”, de aceea își acoperă el capul. Se cade ca omul învățat să slăvească numele zeilor⁸⁵, oriunde s-ar afla acestea, chiar dacă cei mulți îi desemnează altcumva. în chip metaforic. Drept care el spune că se rușinează. Sau pentru că, așa cum am spus, acționează mai prejos decît felul său de-a fi. Sau pentru că va vorbi împotriva așa-numitei iubiri. Drept care și spune că are nevoie de purificare după rostirea discursului, căci a greșit față de zeul Eros, și începe palinodia urmînd să cînte iubirea divină, îndumnezeită și înălțătoare. Despre acel discurs pe care-l va rosti acum, el spune că-l rostește Phaidros prin gura lui Socrate, nu el însuși.

49. „Veniți, voi Muze...” 237 a

Începe cu o rugăciune, cum a spus el însuși în *Timaios*: „în orice întreprinzi, chiar lucru mărunț, se cade să chemi un zeu în sprijin” [27 c]. Deoarece și-a propus să-l înalțe pe tînăr, cauza primă și unică a înălțării fiind zeii (cellalți, precum daimonii și Socrate, îndeplinesc pentru zei doar o funcție de ajutor și instrument), de aceea i-a invocat pe zei. Ce altceva este rugăciunea decît o devenire asemenea acestora și o tendință în sus de-a lungul vieții? Deoarece este pe cale de a-l aduce pe Phaidros la deplina înțelegere cu sine și vrea să-i împace sufletul, pentru ca el să renunțe la a fi deschis în afară, să se întoarcă spre sine și să contemple frumusețea din sine — Muzele fiind cauza împăcării și a prieteniei —, de aceea le invocă pe Muze. Tot astfel, de vreme ce discursurile erau despre iubire — Muzele și Eros avînd multe părți comune, încît chiar una dintre ele se numește Erato⁸⁶ —, de aceea începe cu ele. — Două fiind cauzele numirii Muzelor cu *glasul cristalin*, una referitoare chiar la acțiunea Muzelor, cealaltă la istorie, Platon le-a admis pe amîndouă. Se istorisește că un popor dinspre apus, numit al ligurilor, este din cale-afară de iubitor de muzică, pînă într-atît încît nici în războaie nu luptă cu toată oastea, ci numai o parte a oștirii se bate iar cealaltă cîntă, pe cînd restul se războleşte. Cu *glasul cristalin după firea*⁸⁷ cîntecului vostru*, deci referitor la acțiunea lor, nu

* „cu glasul cristalin” — e poate firea cîntecului vostru de la care ați fost numite așa

pentru că există un mod muzical al ligurilor, ca cel dorian sau frigan, ci pentru că, în oricare mod muzical, sunetul cristalin se arată a fi și plăcut, încît farmecă sufletul și-l vrăjește. — Înainte de *veniți să îmi vegheați povestea* trebuie pus punct. Căci unii, punînd virgulă, au încărcat prea mult fraza și au intrat în încurcătură. La *pe care mă silește să o spun preabunul meu prieten* trebuie, punînd virgulă, să se adauge: *pentru ca tovarășul său să-i pară a fi încă mai iscusit**. Ca și cum ar spune: „căci mă silește să rostesc discursul, pentru ca din comparația discursurilor să-i pară că Lysias este iscusit.“ Căci va găsi de cuviință să facă rugăciunea pe dos, pentru ca Lysias să pară mai iscusit. Se poate interpreta și astfel: „de vreme ce lui Phaidros i se pare că Lysias este iscusit, *veniți să îmi vegheați povestea*, pentru ca, într-adevăr, numai părelnic să fie iscusit, nefiind iscusit însă părănd, adică pentru ca iscusința sa părelnică să se arate și neadevărată, ci aflată numai în opinie și credința iscusinței.“ Așa cum cele naturale nu sînt accesibile științei, ci numai opiniei, iar cine își închiuie că posedă știința lor se înșeală, dar știutorul acestui fapt — că sînt accesibile opiniei — are dreptate, în același fel și Phaidros, dacă știe că iscusința lui Lysias este părelnică, iar știința și iscusința neadevărate, are de cîștigat. — Și-a numit discursul *poveste* deoarece, față de discursul cel adevărat și îndumnezeit despre iubire, acesta pare a fi o poveste adăugată⁸⁸, chiar de-ar fi cumpătată iubirea, și deoarece urmează a vorbi împotriva iubirii celei împătimate de aparent și material. — Iată ce deosebire este între discursul acesta socratic și cel al lui Lysias: unul era lipsit de introducere, pornea din beznă și viclenie și tănuia de la început la sîn neînfrînarea: *ai aflat cum stau lucrurile cu mine* [230 e]; celălalt pornea din strălucire cu rugăciunea către zei; Lysias are, în întreg discursul, o atitudine vicleană, sucită și prefăcută, iar Socrate una însoțită cu tot adevărul, argumentația și știința. — S-a întrebuițat *viclean* în loc de înșelător, șiret și dibaci:

---

* cu gîndul că (Lysias) cel pe care-l îndrăgește și care-i apărea și pînă acuma dăruit, o să-i apară de acum și mai mult încă

„cu vorbe viclene”
[Od., I, 56—57]

Ea îl vrăjește să uite Ithaca”

și

„îndrăgind cu viclenie” [Hes., Op., 372].

— Aceleași personaje ca în discursul lui Lysias sînt și aici. Socrate vrea și el să spună că trebuie să-i faci pe plac celui care nu iubește mai curînd decît îndrăgostitului. Dar planul discursului nu este același. Lysias, iubind cu iubirea cea neînfrînată, spunea că nu se cade să faci pe plac celorlalți îndrăgostiți, oricare ar fi ei, ci numai celui care nu iubește, adică însuși îndrăgostitului neînfrînat. Socrate însă, iubind cu iubirea cea înălțătoare și salvatoare pentru Phaidros, va spune că nu se cade să faci pe plac îndrăgostiților neînfrînați și nesăbuiți în dorința de a se împreuna, ci îndrăgostitului cumpătat care nu iubește cu iubirea cea neînfrînată. Se află deci în discurs o acuzație împotriva iubirii neînfrînate, dar și o laudă și un elogiu pentru iubirea cumpătată și ordonată ce rînduiește întregul suflet și face ca întreaga viață a omului să fie bine potrivită, demnă și ordonată.

50. „A fost odată un copil...” 237 b

Vorbește despre Phaidros care urmează a fi înălțat.

51. „În orice lucru, copilul meu, există un singur început adevărat...” 237 b

Înainte de a spune cum este iubirea neînfrînată, că este neplăcută, urită și vătămătoare și pentru suflet, și pentru trup, și pentru cei din afară, definește întîii ce este ea⁸⁰. Trebuie deci să se definească mai întîii lucrul despre care se va discuta și abia apoi, de la definiție, să se pornească la demonstrații, așa cum, înainte definiției, trebuie studiată metoda dieretică⁸⁰ din care decurge definiția. Dacă cineva are de gînd să preferă pe om calului, trebuie să definească mai întîii ce este omul și ce este calul, și abia apoi să ajungă la confruntarea lor și la pronunțarea verdictului. Cel mulți, înainte de a defini esențele lucrurilor și de a ști ce este fiecare dintre ele, iute ajung să se pronunțe asupra lucrurilor și îl preferă pe unul altuia. Drept care se și ceartă între ei. Oamenii pățesc astfel din cauză că, în

esență, sufletul și-a însușit cuvintele înaintea ideilor, și are dintotdeauna de la Creator darul de a le pricepe. Avînd deci în esență cuvintele pentru totul — nu pe cele la îndemîna și în gura oricui —, totuși, ca și cum ar cunoaște esențele și definițiile celor existente, precum și ce înseamnă fiecare, ei se grăbesc astfel să se pronunțe asupra lor, iar apoi nimeresc în contradicții, întrucît nu au rostuit bine dinainte temeiurile cuvintelor, adică definițiile. „*Pentru că*, spune el, *ne-am pus problema dacă se cuvine să-i facem pe plac și să-i dăruim prietenia îndrăgostitului sau, dimpotrivă, celui care nu iubește*, trebuie definită iubirea.“ Cea neînfrînată, de bună seamă, pe care ne-am și propus s-o înfieriăm, pentru ca tînărul să fie înălțat către iubirea cea cumpătată și ordonată din suflet. De vreme ce ne-am propus să definim, iată cum este parcursă întreaga metodă dieretică. Metoda dieretică face un fel de genealogie a lucrului. Așa cum, ori de cîte ori vrem să examinăm un element particular, nu ne mulțumim să-i rostim numele, ci începem cu părinții, străbunii și patria, tot astfel și metoda dieretică face un fel de genealogie a lucrului. Adoptă așadar dorința ca gen al iubirii, exact conform afirmației lui Aristotel că genurile atribuite prin definiție trebuie să fie precise. Că îndrăgostitul dorește, este limpede pentru toată lumea. Apoi, spre a dovedi că dorința a fost adoptată ca gen, neagă reciproca. Căci nu și doritorul iubește: mulți doresc bucate sau băutură și totuși nu se spune că iubesc, nici că sînt îndrăgostiți. Cei mulți spun că iubirea se află în plăcerea pentru frumusețea trupească. Astfel încît dorința este genul iubirii. De vreme ce iubirea este de trei feluri, trebuie cercetat acum pe care anume o adoptă. Una este substanță și doar o parte a sufletului (căci partea doritoare a sufletului se numește dorință). Alta este potență și felul de-a fi tare al părții doritoare, numindu-se și ea dorință, ca de pildă: „sînt foarte doritor de băutură, de discursuri sau de rugăciuni“. Alta este acțiune a părții doritoare, petrecută scurt și iute, ca ori de cîte ori doresc să mă plimb sau să mă tolănesc. Deci nu aceea parte a sufletului o adoptă acum drept dorință ca gen al iubirii. Căci astfel toți oamenii ar iubi. Nici acțiunea, căci, de mîنین sau ceva îmi place iute și nu prea tare, nu se spune că iubesc. Acum însă, de bună seamă, adoptă drept dorință

ca gen al iubirii acea potență tare a părții doritoare și felul de-a fi statornic și neclintit al dorinței. Căci se spune că în acest fel de-a fi se află iubirea. Adoptînd genul, adaugă mai departe diferențele, pentru ca din gen și diferențe să alcătuiască definiția. Astfel, toate teoremele logice ale lui Aristotel au fost anticipate la Platon, fiind descoperite anume prin fapte, nu rezidînd doar în metode. Abordînd sufletul, îl desparte în două: în rațiune și irațional, denumind pe fiecare prin ceea ce îi este mai comun, deoarece acum este vorba despre iubirea mai comună. În dorință găsește numele sufletului irațional, și pornind de la opinie indică sufletul rațional. Facultatea formării opiniei este latura cea mai pedestră a logicii, iar în partea doritoare sînt cuprinse principiile și cauzele naturii. A declarat că dorința este *sădită în noi* deoarece, îndată după naștere, dorința se asociază cu vietatea, alipindu-se trupului, pentru ca odrasla să se hrănească și să crească. Cît despre opinie, adică sufletul rațional, a spus că este *dobîndită*, adică a pătruns din exterior (căci și Aristotel a spus că acesta este intelectul venit din afară) [*De anim. gener.*, II, 3, 736 a 28; 6, 744 b 22], și că nouă, odată ajunși la maturitate, ni se formează opiniile juste și științele. Numește *noi* îndeobște vietatea și întreg acest om aparent, împreună cu viața. Spune că *tindem spre tot ce e mai bun* în loc de: spre bine; căci totul tinde spre bine. Acestea sînt deci cele două părți ale sufletului — rațiunea și iraționalul — și se întîmplă uneori să cadă la învoială, alteori să se răzvrătească una împotriva celeilalte. Cînd stăpînește rațiunea, *cumpătare* este numele acestui fel de viață. Cînd stăpînește însă iraționalul iar rațiunea îl urmează, robită parcă, neînfrînare este numele cestuilalt fel de viață. Dacă se răzvrătesc și se luptă între ele, iar rațiunea iese biruitoare din luptă, se cheamă stăpînire de sine. Dimpotrivă, dacă iraționalul iese biruitor din luptă, nestăpînire de sine. Așadar, patru fiind în noi felurile de viață, dacă biruie rațiunea, *biruinței* acesteia și acestui principiu i-a dat numele de *cumpătare*, incluzînd stăpînirea de sine în *cumpătare*. Căci i-a dat numele acestui principiu de la a fi mai bun și a cădea la învoială. Dimpotrivă, dacă iraționalul este atotputernic, *trăgînd* rațiunea către felurite *plăceri*, acestui principiu și fel de

viață i-a dat numele comun de *nesăbuiță**. Arătând din nou că numele acesta este mai general și se atribuie mai multor dorințe, el definește astfel, și pe această cale, iubirea ca fiind o dorință. „Dacă dorința de *mîncare*, spune el, *biruie judecata*, întrecînd toate *celelalte dorințe* surori, ca cea de băutură, de plăcerile dragostei, de prestigiu și mai cu seamă de bani, o asemenea nesăbuiță și dorință pentru mîncare se numește *lăcomie*, iar cel care o are om lacom. Deopotrivă, dorința *stăpînitoare* pentru băutură se numește beție, iar omul bețiv. Cea pentru plăcerile dragostei neînfrinare, iar omul neînfrinat. În același chip, dorința și nesăbuița biruitoare pentru bani se numește zgîrcenie, iar cel care o are zgîrcit. Și tot astfel pentru multe altele.“ Nesfîrșite și nelimitate sînt nesăbuița, dorința și întreaga viață irațională și pătimașă. Pe aceasta o numește el cu mai multe nume și părți, aceasta este hydra, aceasta este fiara cu mai multe capete, cum a spus și în Republica [IX, 588 c], anume dorința nelimitată pe care rațiunea o retează, biruind-o și poruncindu-i. Apoi, dacă această dorință și nesăbuiță atotputernică este pentru frumusețea trupurilor, nu dorind pur și simplu frumusețea trupească, ci cu tărie, înfocare și încordare, o asemenea dorință poartă numele de iubire. Mai departe, alcătuieste din acestea definiția unei asemenea iubiri. „Dorința oarbă, biruind judecata născută spre a ne împinge pe drumul drept** și minîndu-ne către plăcerea pentru frumusețea trupească, biruind pe această cale dorințele cu care se înru-dește și ieșind învingătoare prin întărirea sa cu mult mai tare în căutarea trupestei frumuseți, și-a luat numele chiar de la tîria și încordarea ei, chemîndu-se iubire.“ Încît, spus pe scurt, iubirea este o dorință tare și încordată pentru frumusețea trupească.

52. „Ci spune-mi, Phaidros...“ 238 c

A definit esența iubirii ca *pathos*⁹¹, punîndu-l pe Socrate însuși în starea aceasta — care nu este un *pathos* al întregii dorințe, ci numai al celei pentru trupuri, și nici pentru trup pur și simplu, ci pentru frumusețea trupească — și precizînd felul ei de a acționa, anume că dorește cu

* desfrînare

** calea dreaptă

tărie și înfocare. Aceasta deci este iubirea neînfrinată și caracterizată prin *pathos*. Definește în continuare și iubirea cea rațională, aflată în sufletul rațional, numind-o *Inaripata* [252 b] de la faptul că înaripează și înalță sufletul⁹². În cele din urmă, îi va face însuși zeului Eros etimologia de la faptul că împletește și leagă elementele secunde de cele prime, stabilindu-i și funcția intermediară de-a fi un nod și o îmbinare între toate cele. Aceasta înseamnă a împleti. Astfel, definește peste tot iubirea potrivit faptelor. După ce a definit iubirea ca *pathos*, numind-o *nesăbuință* mai degrabă decât iubire (căci el nici nu i-ar fi spus iubire, pe când cei mulți da; el a spus numai atât: „o asemenea dorință s-a chemat iubire” în loc de: „a fost numită de către cei mulți”), va ajunge mai apoi la demonstrații. Căci după etapa definițiilor vine cea a demonstrațiilor. Între ele, discută cu Phaidros, rupînd continuitatea discursului, și spune: *oare nu crezi, Phaidros, că sufăr un pathos divin?** De vreme ce, formulînd definiția iubirii, el a descris-o în chip întortocheat, complicat și cu intercalări continue (astfel erau rostite și imnurile ditirambice către Dionysos), de aceea spune că *suferă un pathos divin*, nu numai *divin* (căci deocamdată nu acționează îndumnezeit, ca în palinodie), nici numai *pathos*, precum Lysias, ci laolaltă *pathos divin*. Deoarece va discuta despre iubirea cumpătată și ordonată a sufletului, nu s-a abținut să amintească de iubirea cu nesăbuință, ca *pathos*, înfierînd-o. Faptului că Socrate rupe, între cele două etape, continuitatea discursului i-ai putea atribui trei cauze. Una logică: pentru că, după definiția iubirii, va ajunge și la demonstrații, adică la însușirile intrinseci⁹³ ale acestui fel de iubire (căci demonstrează însușirile intrinseci pornind de la definiții), de aceea a tăiat discursul. Alta morală: pentru că el a dorit să vadă Phaidros care îi este purtarea și atitudinea față de asemenea discursuri, iar acesta spune: *șuvoale de vorbe te-au cuprins*** . I-ai putea atribui o a treia cauză, mai științifică și mai teologică: pentru că pe măsura vieții noastre, și a celorlalte de felul acesta, sînt și iluminările⁹⁴ și inspirațiile dăruite nouă din partea zeilor, iar noi ne întovără-

* că mă inspiră un zeu?

** vorba ta curge în șuvoale

sim de fiecare dată cu alt zeu, într-o asemenea viață a noastră. Acest lucru îl semnifică și faptul că Odiseu se împreunează acum cu Calypso, altă dată cu Circe și altă dată cu alte zeițe: că el se împărtășea, într-o asemenea viață, mereu din alte puteri mai divine, era iluminat și se întovărășea de fiecare dată cu alt zeu. Deoarece și viața prezentă a lui Socrate este purificatoare și înălțătoare (căci el dorește să-l salveze pe tînăr și să-l despartă de frumosul aflat în lumea creată și în exterior), iar nimfele și Dionysos sînt cei care veghează lumea creată, de aceea spune el că este posedat și răpit de nimfe și că vorbește foarte aproape de tonul ditirambilor, ca și cum și-ar îndrepta viața către zeii care veghează lumea creată, fiind inspirat dintr-acolo și avînd de la ei sprijin și ajutor. Socrate spune deci că suferă un *pathos divin* sau fiindcă se îngrijește de tînăr, sau fiindcă este sensibil la primirea iluminărilor divine. — Cuvintele *tăcere, deci* — și *ascultă* arată că acțiunile inferioare și umile trebuie să tindă către primirea iluminărilor mai desăvîrșite și divine, și că viețile umile și omenești trebuie să stea liniștite; de pildă, și senzațiile și reprezentările să tindă, întrucît ceva mai desăvîrșit acționează asupra lor. — A spus despre sine că este răpit de nimfe deoarece nimfele sînt oblăduitoarele lumii create, intrupîndu-se fie în unele semizeite, fie în zîne⁸⁵, fie în alte clase încă mai divine. Sînt numite oblăduitoarele lumii create... drept care se spune că-și petrec vremea în preajma apelor, datorită elementului umed al lumii create⁸⁶. Deoarece iubirea creatoare a lumii menține lumea creată, iubire căreia Socrate îi va critica decăderea, pe bună dreptate spune el că i se alătură nimfele care oblăduiesc lumea creată. — A spus că rostește *ditirambi* fiindcă cele privitoare la definiție au fost expuse întortocheat, pe departe și cu intercalări. Ditirambii aveau și ei un stil întortocheat, cu cuvinte compuse și complicate. Ditirambii sînt imnuri făcute pentru Dionysos⁸⁷, nu fiul Corei, ci acela născut din Semele și din coapsa lui Zeus. Căci zeul acesta este cauza repetării creațiunii și unii spun că s-a numit Dithyrambos deoarece s-a născut a doua oară, întii din Semele, apoi — mai nimerit pentru el — din coapsa lui Zeus. Tot el făurește a doua oară formele materiale și totodată pregătește întreaga lume creată pentru

dispariție. A doua oară înseamnă de multe și nesfârșite ori. De aceea în ditirambi sînt alese cuvintele compuse, într-un stil întortocheat, pentru că acțiunea zeului asupra lumii create are loc acolo unde se află întortocheatul și compusul. Drept care se spune că Dionysos a crescut în preajma nimfelor. Sau deoarece a țîșnit din pîntecele mamei împungînd cu coarnele, iar a doua oară din pricina trăsnetului. — *Șuvoaie de vorbe te-au cuprins* în loc de: „te-a cuprins o iluminare divină de grăiești atît de neobișnuit.” Căci, de obicei, Socrate își alcătula convorbirile pe îndelete, cuvînt cu cuvînt. — *Inspirația mă poate părăsi în orice clipă* în loc de: „dacă nu vei păstra tăcerea, ci vei face gălăgie, mă vei smulge din posesia nimfelor.”

53. „Ei bine, neprețuite...” 238 d

Dorește apoi să ajungă la demonstrațiile însușirilor intrinseci unui asemenea îndrăgostit, și să arate, în urma definiției, că un asemenea îndrăgostit este vătămător, urît și neplăcut pe deasupra. Acestea îi sînt însușirile intrinseci, despre care dorește să demonstreze că-i aparțin. Să le luăm deocamdată astfel. Deoarece viața conformă cu intelectul și vrednică are, cum a arătat în multe locuri Platon, aceste trei însușiri: binele, frumosul și plăcutul (căci o asemenea viață este intrinsec bună, frumoasă și plăcută; fundamentele acestora le-a abordat și în *Philebos* [66 a—c]: pentru bine, *indestulătorul*, *desăvirșitul*, sieși suficientul; pentru frumos, *desăvirșitul* și *proporționatul*; pentru plăcut, voiosul, veselia și fericirea într-o asemenea viață), el dorește să arate că un asemenea îndrăgostit este opus tuturor acestora și să arate că este rău și vătămător (acesta este potrivit binelui), că este urît (acesta este potrivit frumosului), iar la urmă că este și neplăcut (ceea ce se opune plăcutului). Mai întii arată că este urît, apoi că este vătămător, iar la sfîrșit că este neplăcut. Și de aceea a început cu urîtul, deoarece este vorba despre frumosul aparent. A început deci cu potrivitul acestuia, cu urîtul, arătînd că un asemenea îndrăgostit este urît, apoi vătămător, apoi neplăcut. Trei fiind cele spre care năzuiește oricare suflet — binele, frumosul și plăcutul, cum s-a spus — el arată că îndrăgostitul necioplit este aducător de neajunsuri, urît și neplăcut. Împarte prielnicul, adică binele,

în trei. Căci binele privește sau sufletul, sau trupul, sau cele exterioare, și arată că în cazul fiecăruia din ele un asemenea îndrăgostit este necioplit. Dacă cele bune îi sînt străine iubitului, el este bucuros și fericit, adică se bucură de răul altuia. Căci îndrăgostitul nu dorește să-l întreacă iubitul. Îl împiedică de la ceea ce-i de așteptat să se întîmple, adică este gelos. Îl împiedică și de la ceea ce se întîmplă, adică este pizmuitor. Demonstrează deci că un asemenea îndrăgostit este cauza multor rele pentru iubit.

54. „Omul pe care dorința îl stăpînește...” 238 e

Arată apoi, prin spusele acestea, că un asemenea îndrăgostit este și urît. Iar raționamentul este următorul: un asemenea îndrăgostit este bolnav; bolnavul este urît; atunci un asemenea îndrăgostit este urît. Că îndrăgostitul acesta este bolnav, e limpede din definiție. Căci dorința din el se răzvrătește împotriva rațiunii, împingîndu-ne *cu mult mai tare în căutarea trupeștei frumuseți*. Orice răzvrătire este boală, cum s-a spus și în *Sofistul* [228 a]: ori de cîte ori mai-răul nu numai că se răzvrătește, dar și biruie mai-binele, atunci sînt răvășite întreaga cetate, casă și viață a omului. Că și boala este urîțenie, tot de aici e limpede: în îndrăgostit se află o anumită disproporție (drept care și este bolnav), și orice disproporție este producătoare de urîțenie. În *Sofistul* a deosebit deci boala de urîțenie, numind boală răzvrătirea iraționalului împotriva rațiunii, iar urîțenie ignoranța sufletului rațional însuși față de cele frumoase și bune. Acum însă numește boala în mod comun și urîțenie, după felul urîțeniei de-a fi nedesăvirșită, disproporționată și potrivnică naturii. Căci așa este și îndrăgostitul neînfrinat: bolnav, potrivnic naturii și nedoritor ca iubitul să i se pună cu ceva de-a curmezișul. Cel vrednic și cu o purtare naturală ar prefera, de dragul frumosului, chiar ca cineva să i se opună.

55. „Ce este mai presus ca el sau de o seamă — este întîmpinat cu dușmănie...” 238 e

Arată apoi că un asemenea îndrăgostit este vătămător, nefolositor și rău pentru iubitul său. Căci îndrăgostitul nu vrea ca iubitul să-i fie *mai presus*, nici *de o seamă*, nici cu sufletul mai învățat, nici cu trupul mai vinjos, nici mai

bogat în averi, ci în toate acestea *mai sărman*. Astfel încît el este vătămător pentru acesta. Căci dacă iubitul îl în-trece cumva pe îndrăgostit, îl și disprețuiește. Și înșiră ceea ce știa că-i este drag lui Phaidros: vitejia, retorica, înțelepciunea și știința, pentru că „în toate acestea, îndră-gostitul nu dorește să sporești.” — Spune *străin de truda bărbătească și de sudoarea ei uscată**, numind uscată su-doarea în urma exercițiilor sportive. Căci, trupul fiind us-cat, mișcarea stîrnește căldura naturală înlăturînd prisosul. Sudoarea umedă ar fi cea scursă în urma băilor și a vinu-lui băut, cum vedem la oamenii molatici. Aceasta nu este sudoare uscată, ci umedă. — Numește bunuri toate cele exterioare, le împarte în trei — părinți, prieteni și bani — și arată că, în toate acestea, un asemenea îndrăgostit este vătămător pentru iubitul său. Căci dorește ca el să nu aibă nici părinți, nici prieteni, nici bani.

56. „Există, vezi bine, rele de tot soiul...” 240 a

Arată la urmă că un asemenea îndrăgostit este *neplă-cuț* și lipsit de voioșie pentru iubit, și spune că există unele lucruri rele, precum *lingușitorul* și *curtezana* (aceștia sînt răi pentru că vorbesc mereu cu patimă) care, pentru cîș-tigul obișnuit, înșeală, jură strîmb și îl trădează adesea pentru cîțiva arginți pe cel ce pare prietenul lor. Totuși, fiind răi din fire, ei sînt plăcuți soților lor, iar soții lor se desfată cu ei și îndrăgesc tovărășia lor. Pentru iubit, îndrăgostitul este neplăcut și ca soț și ca tovarăș. Căci tînărul este scîrbit vîzînd *un chip părăsit de tinerețe* și scofilcit care se întovărășește mereu cu el în chip silnic, nu-i îngăduie să petreacă cu cei de vîrsta lui, nici să plece unde vrea. A spus că un daimon a vîrît plăcutul în lin-gușitor și în relele de felul acesta, deoarece despărțirea între bune și rele începe, mai întîi, cu neamul daimonic. Căci oricare neam de deasupra celui daimonic posedă nu-mai și numai binele. Există așadar neamuri de daimoni dintre care unele rîndulesc și ocîrmuiesc părți ale lumii, iar altele unele specii de vietăți. Străduindu-se ca sufle-tele să tragă sorții lui — de pildă nedreptatea și neînfri-narea —, daimonul care veghează acest fel de viață stre-

* sudoarea ei fierbinte

coară în ele ca momeală *plăcerea de o clipă*. Există și alți daimoni, mai presus de aceștia, care trimit sufletelor înfrinarea, întorcându-le spre o viață mai desăvârșită și mai înaltă. Pe cei dintii trebuie să-i alungi, iar celor din urmă să le ciștiți bunăvoința. Există și alți daimoni mai buni care trimit numai și numai cele bune. — A spus că lingușitorul are *un farmec care nu este al unui om de rînd datorită dorinței lui de a-ți face oricum pe plac...* — Deoarece a spus: *există o vorbă veche care spune: bine nu te simți decît cu cei de vîrsta ta*, cineva ar putea iscodi pe drept cuvînt: „de ce? oare discipolul nu poate petrece plăcut ziua cu maestrul, sau fiul cuminte cu tatăl?” Sau trebuie spus că neasemănarea este de două feluri: una pereche cu asemănarea — ca și alteritatea cu identitatea —, care întoarce inferiorul către cel mai demn și mai desăvârșit ca el și nu tîrăște mai-binele către mai-rău; alta care se dezvoltă din materie și din lipsă și nici nu întoarce inferiorul... ba chiar îl face mai rău pe cel mai demn și mai desăvârșit. De o astfel de neasemănare au parte formele aflate în materie. Căci ies din sine și se împrăstie prin materie. Precum și necesitatea este de două feluri: una divină și mereu bună, ca cea din rîndul zeilor, alta materială și deloc bună, ca cea din lucrurile de aici. — A numit *scîrnăvii și monștri* pe lingușitor și curtezană, ca unii ce trăiesc numai în irațional.

57. „Îndrăgostitul e dezgustător și aduce cu sine numai neajunsuri...” 240 e

A împărțit timpul în cel cît era posedat de iubire și cel cînd a încetat, și a arătat cîte și ce fel de rele i se întîmplă iubitului din partea îndrăgostitului, cît timp acesta iubește. Apoi, în timpul rămas, încetînd a iubi, îndrăgostitul este necredincios, nedrept și vătămător pentru iubitul său. — *Ostrakon-ul⁹⁸ cade pe fața cealaltă** și îndrăgostitul, care acum e altul, își ia frumos tîlpășița în loc de: dobîndind iubirea cumpătată în locul celei neînfrinate. — *Iși ia frumos tîlpășița* deoarece și atunci învingătorul fug, spre a se depărta la o mai mare distanță. Lucrurile se întîmplă ca în jocul numit „ostrakinda” pe care Platon,

* lucrurile își arată fața cealaltă

poetul comic⁹⁰, îl înfățișează clar în *Allanța* prin aceste versuri:

„Seamănă cu copilandrii care, trăgînd întotdeauna
O linie pe drum, împărțindu-se în două,
S-au așezat unii dincoace de linie și alții dincolo;
Doar unul, stînd în mijloc, aruncă *ostrakon*-ul în sus
Pentru amîndouă echipele; iar dacă albul cade deasupra,
Unii trebuie să fugă iute, ceilalți să-i urmărească.”

Cel care azvîrle *ostrakon*-ul în sus mai spune „noapte sau zi” fiindcă partea dinăuntru este unsă cu smoală iar cea din afară nesmolită. Cei care aveau fața de jos a *ostrakon*-ului fugeau, ceilalți îi urmăreau. — Spune *asmușind zeii*¹⁰⁰ în loc de: blestemîndu-l că nu și-a împlinit făgăduiala și nu și-a ținut jurămîntul, ca și cum i-ar invoca pe zei. Acesta este un alt fel de-a lua zeii ca martori.

58. „Că nu trebuia...” 241 b

Acum se rostește un îndemn, anume că nu trebuie să te încrezi în înțelegerea cu primii veniți și în jurămintele lor. Căci ei sînt *nestatornici* datorită traiului lor rău. Dar în cel virtuos și *stăpîn pe judecata sa* trebuie să te încrezi. Căci spusele unor asemenea oameni nu pornesc din patimă, ci anume din partea extremă și pură a sufletului lor. Introducînd acum concluzia discursului, că *nu trebuie să-i faci pe plac unuia care iubește, ci unuia care nu iubește*, arată că a tratat aceeași ipoteză cu Lysias, și nicidecum o alta, cum s-ar putea crede. Pe îndrăgostitul necioplit și nesăbuit l-a înfierat prin urmare cu tărie, spunînd că *nu trebuia în ruptul capului să-i facă pe plac unuia care iubește și care nu avea cum fi în toate mințile*. Căci a spus că el nu are cum fi în toate mințile. Cealaltă jumătate a ipotezei — *ci mai degrabă unuia care nu iubește* — nu a formulat-o pur și simplu prin: *să-i facă pe plac unuia care nu iubește*, ci a adăugat și *stăpîn pe judecata sa*. Căci trebuie să-i faci pe plac celui care nu iubește și e stăpîn pe judecata sa.

59. „Or, nefăcînd așa, nu rămîne urmă de indoială...”

241 c

După rostirea concluziei discursului, recapitulează toate cele spuse cu vorbe scurte și concise.

60. „Decît care nici pentru oameni . . .“ 241 c

Cum a spus că *nici pentru zei* nu există un alt bun mai de preț decît hrana sufletului? Pentru oameni este adevărat, deoarece ea slujește și desăvîrșește adevărata lor ființă, adică sufletul. Dar cum și pentru zei? Poate pentru că există zei cu suflete care posedă veșnic hrana sufletească cea divină. Căci o fi oblăduind-o și pe aceasta un zeu, întocmai ca pe medicină, la care sînt părtași în primul rînd zeii, iar în al doilea și pe departe oamenii. Sau s-ar numi de preț pentru zei prin referință din nou la oameni, ca legîndu-i pe aceștia de zei. — Formula ca lupii pe oaie* este parodiată după cea homerică¹⁰¹:

„Cum nu-i demn de crezare-ntre lei și miei jurămintui
Și nici lupii nici miei nu poartă-n gînd împăcarea“

[II., XII, 262—263].

— Asemenea mîncării ce potolește foamea în loc de: așa cum rîvnim să mîncăm spre a ne potoli foamea și, o dată potolită, nu mai primim mîncarea, ba chiar ne lepădăm de ea, tot astfel se poartă și acești îndrăgostiți neînfrînați cu drăguții lor.

61. „Asta e tot . . .“ 241 c

Deoarece Socrate a spus în discursul său, simțind că devine posedat de nimfe: *ci spune-mi, scumpe Phaidros, nu crezi și tu — mie așa îmi pare — că sufăr un pathos divin?* [238 c] și: *dacă urmîndu-mi spusa, voi fi ades răpit de nimfe, să nu te minunezi* [238 d], de aceea, simțindu-se acum îndumnezeit, spune: *asta e tot, Phaidros*, în loc de: „cum am spus mai de mult că voi fi îndumnezeit, așa mi s-a întîmplat acum.“ Atunci a simțit, la mijlocul discursului, că începe a fi îndumnezeit după tonul *ditirambic*; acum se simte însă deja îndumnezeit după cel al *versurilor epice*. Căci a rostit, spre sfîrșitul discursului, versul epic:

„Îndrăgostiți-l iubesc pe băiat, ca lupii pe oaie“.

Ditirambul este întortocheat, obscur și complicat, pe cînd versul epic este lin, suplu, clar și bine ritmat. Drept care după stilul ditirambic a simțit el atunci că va începe

* Îndrăgostitul îl îndrăgește pe iubit, așa cum lupul îndrăgește oaia.

să fie îndumnezeit, urmîndu-și spusa. Acum însă el se simte îndumnezeit, deoarece *am pierdut tonul ditirambic și am ajuns la cel al versurilor epice*. Versurile epice cu stilul lor ritmat și suplu sînt proprii îndumnezeirii divine, precum stilul întortocheat și agitat ditirambilor. Socrate vrea deci să înceteze, folosind ca un simbol că are o măsură în discursul său faptul că i-a venit să recite versuri ritmate¹⁰². Căci și în oracole cei îndumnezeiți rostesc vorbe ritmate. De ce Socrate refuză a fi îndumnezeit și posedat de nimfe? Poate, cum am spus, deoarece nimfele sînt oblăduitoarele lumii create, unele punînd în mișcare iraționalul, altele natura iar altele ocirmuind trupurile — numindu-se naiade, hamadryade și orestiaide¹⁰³ —, și deoarece Socrate se străduia întru înălțarea sufletului, călăuzindu-și propriul suflet spre formele inteligibile și imateriale și spre cele unite cu zeii, pe bună dreptate refuză el să fie posedat de către nimfe. Căci fiecăruia altele i se cuvin și fiecare de alții este apropiat. Ca și cum Socrate ar spune: „nu doresc să mă îndumnezeiesc întru frumusețea materială, dar nici întru pornirile sufletești de mijloc, întru științe, virtuți și întru iubirea cumpătată, ci întru acțiunea intelectuală și divină a sufletului”. Chiar dacă sînt frumoase îndumnezeirile întru rațiunile de mijloc ale sufletului și contemplația acestora și a frumuseților sensibile și compuse, totuși ele sînt mai vane și mai prejos decît contemplația extremă a lui Socrate. Cum s-a spus despre Creator în *Timaios* că „vorbind astfel zeilor tineri, el s-a retras în locul său de strajă”¹⁰⁴, astfel și acum Socrate, după ce s-a îndeletnicit cu rațiunile de mijloc ale sufletului, s-a răfuit cu iubirea neînfrînată și l-a lăsat pe Phaidros să scoată la iveală cuvintele despre iubirea cumpătată, dorește să se retragă în locul său de strajă și în acțiunile intelectuale. Daimonul de lîngă el îl oprește încă asupra lumii create, ca să isprăvească discursul și să dea la lumină cuvintele despre iubirea cea divină și înălțătoare. Căci el vedea deprinderea lui Phaidros de a primi cuvintele mai divine despre iubire pe care le cuprinde palinodia. — De ce Socrate, criticînd iubirea neînfrînată și spunînd cum că nu trebuie să-i faci pe plac unui asemenea îndrăgostit, nu mai vorbește despre cel care nu iubește cu iubirea neînfrînată, fiind cumpătător, ci spune că *tuturor relelor pe care le-am pus în seama*

îndrăgostitului, le răspund, în cel ce nu iubește, tot atâtea calități? Afirm că se împacă și aceasta cu doctrina din toate scrierile lui Platon: deoarece el dorește ca învățăturile să fie aduceri-aminte¹⁰⁵, iar *ochiul sufletului* [R., VII, 533 d] să fie umbrat de lumea creată ca de niște urdori, doar de dragul acestui lucru îndepărtează el piedicile, anume pentru ca tînărul să scoată la iveală adevărul numai din sine. Astfel a spus și în *Theaitetos* [186 sqq.] că *știința* nu este nici *senzație*, nici opinie greșită, nici *opinie justă*, pentru ca Theaitetos să scoată la iveală din sine cauza de dincolo de cuvînt. Iar acum, spunînd cite părți rele are îndrăgostitul neînfrînat, îl lasă pe Phaidros să le scoată la iveală din sine pe cele opuse acestora, cite părți bune are îndrăgostitul cumpătat. Căci de aceea spune că nu este învățătorul nimănui, pentru că el însuși, întocmai ca un medic, îndepărtează numai piedicile și urdorile din ochi, iar mai departe sufletul, potrivit puterii sale de mișcare de la sine¹⁰⁶, scoate la iveală din sine adevărul pe care îl avea în esență de la Creator. De aceea și obișnuia el ca prin inducția de la cele particulare să-l poarte pe tineri spre reamintirea generalului¹⁰⁷, deoarece sufletului, căzînd din călătoria împreună cu zeii¹⁰⁸ și fiind strîmătorat înăuntrul lumii create, ca și ciopîrțit — și devenit indivizibil — în elementele particulare proprii lui, îi place atunci să-și reamintească. De aceea spune Socrate că *n-ai să mă auzi vorbind mai departe, ci socotește acesta sfîrșitul cuvîntării mele* [241 d], pentru că dorea să dea la iveală numai din sine rațiunile de mijloc ale sufletului și cuvintele despre iubirea cumpătată, și a crezut că erau pe măsura lui Phaidros însuși cuvintele despre această iubire cumpătată, pe cînd cele despre cea divină și înălțătoare nu încă. Drept care el încețază, ca om, dar daimonul atotștiutor — al felurilor de-a fi, al deprinderilor sufletelor și al prilejurilor — îl ține pe loc, ca să pună temeiul discursurilor mai îndumnezeite, mai desăvîrșite și mai înalte despre iubire. Căci el știa că tînărul va avea de cîștigat.

62. „Răfulndu-mă prin ele*...“ 241 e

Dacă începe să nu mai rostească *ditirambi*, ci *versuri epice, răfulndu-se prin ele* cu iubirea neînfrînată, ce ar fi

* ba și acestea înveninate

putut face și cum s-ar fi putut îndumnezei lăudînd-o și înălțîndu-i imnuri iubirii divine și înălțătoare, așa cum va acționa în palinodie? — *În brațele cărora tu ai prevăzut să mă arunci**, pentru că cei vrednici leagă de prevedere toate acțiunile lor. Deoarece scopul lui Socrate era să-l despărte pe Phaidros și de lumea creată și de frumosul aparent aflat în lumea creată, întorcîndu-l către sine și către frumusețea sufletească atît a științelor cît și a virtuților, iar nimfele sînt cele ce veghează lumea creată, de aceea pune el în seama prevederii nimfelor salvarea lui Phaidros, întrucît acestea l-au îndumnezeit venindu-i în sprijin la înălțarea lui Phaidros afară din lumea creată. — *Intr-un cuvînt*** și *la ce bun să mai lungim vorba*, deoarece cu cît urcăm spre cele superioare, cu atît ne unificăm pe noi înșine și ne apropiem de simplitate și indivizibilitate. Căci în lucrurile exterioare și sensibile se află compunerea, diversul și marele, pe cînd elanul sufletului urmărește simplitatea, ca printr-un contact și o atingere cu intelectul¹⁰⁹. Drept care îl lasă să dea la iveală *intr-un cuvînt*, indivizibil, noțiunile despre iubirea adevărată și cumpătată.

63. „Cu mitul*** meu...” 241 e

După mituri¹¹⁰ era obiceiul să se spună, ca formulă de încheiere, uneori: „și astfel mitul a fost salvat de uitare și ne va salva și pe noi, dacă îi vom da crezare”, cum a spus la sfîrșitul *Republicii* [X, 621 c], iar alteori: „și astfel mitul a pierit” [*Tht.*, 164 d], expresia indicînd că de urmăm latura aparentă a mitului, întocmai cum pierie înșăși latura aparentă, nerămînînd nimic, tot astfel vom pieri și noi, dar dacă urmărim teoria ascunsă pe care mitul o lasă a se înțelege, vom fi salvați, urcînd spre înșăși gîndirea plăsmuitorului de mituri, nu numai pînă la mit ca plăsmuire. Spunînd: *cu mitul meu se va întimpla ceea ce merită să se întimple*, a admis ambele posibilități — și că a fost salvat, și că a pierit —, arătînd că de urmăm discursul lui Lysias, vom pieri cu adevărat, dar de-l urmăim pe cel al lui Socrate, vom fi salvați. — *Iar eu am să trec riul* în loc de: „depă-

* În brațele cărora m-ai aruncat cu bună știință

** fără prea multă vorbă

*** Cu povestea mea

șind lumea creată și ridicându-mă deasupra-i, voi urca la *locul meu de strajă* intelectual, înainte de-a fi silit, îndeletnicindu-mă prea mult cu cele exterioare, să mă cobor de la intelectul meu la raționamente și la ceea ce este creat.“ — *Mai înainte de-a trece arșița amiezii* în loc de: „mai înainte de-a îndepărta tot ce este pămîntesc și material și toate urdorile de pe suflet, devenind pur și mai imaterial.“ Vedem și că locurile mai materiale sînt mai fierbinți. — S-a spus *soarele va încremeni deasupra capetelor noastre* pentru că soarele aflat la amiază pare că stă pe loc. Căci evoluția lui prezintă la răsărit o evidentă schimbare a poziției, pe cînd la amiază nu. Astele par mai mari la orizont din același motiv pentru care par și că se mișcă mai mult. Sau pentru că, pe cadranul solar, umbra se mișcă la amiază pe distanțe mai mici pentru intervale de timp egale. Sau fiindcă perpendiculara este cea mai fixă dintre linii. — Phaidros a numit două cauze pentru care trebuie să rămînă: una legată de arșiță, cealaltă de faptul că sufletul este dator să desfășoare prin sine însuși judecățile asupra celor spuse.

64. „Asemeni unui zeu ești, Phaidros, cînd e vorba de discursuri...“ 242 a

Îl denumește acum pe Phaidros cu adevărat *asemeni unui zeu* ca fiind în stare să asculte cuvintele îndumnezeite despre iubire. Căci el ca om, socotind că sufletului lui Phaidros îi este îndeajuns și pe măsură contemplarea frumuseții suflatești din el însuși, s-a grăbit să plece. Dar cel care veghează acțiunea și contemplația lui Socrate, știind totul privitor la el și la Phaidros, îl reține din graba sa și-l împiedică să plece, pentru ca, pe de o parte, Socrate să acționeze îndumnezeit întru iubire și să-și isprăvească discursul, și pe de altă parte, Phaidros să se împărtășească din aceste cuvinte, pe cît este în stare, și să fie ridicat la o viață superioară și mai înaltă. — Despre daimonul lui Socrate, că nu este nici o parte a sufletului, nici filosofia însăși, cum au crezut unii, s-a vorbit adesea, iar acum o spune chiar el în chip deslușit. „*Se iscă ștutul semn daimonic și am auzit în preajmă un glas care întotdeauna, spune el, mă oprește.*“ Filosofia îndeamnă adesea, iar acea parte a sufletului se avîntă să făptulască. Că acestea nu sînt

daimonul lui Socrate se spune în chip deslușit; ce anume este, trebuie spus. Despre întregul neam daimonic a afirmat chiar el în *Banchetul* [202 c] că se află la mijloc între zei și oameni, *transmițându-ne nouă cele de la zei și vestindu-le pe ale noastre zeilor*. Un neam de daimoni este așezat imediat deasupra noastră, cîrmuindu-l pe fiecare dintre noi. Căci fiecare dintre noi ajunge cu totul sub un daimon care stăpînește întreaga noastră viață. Așa bunăoară, nu tot ce ne privește ne stă în putere, căci nu e după voia noastră nici o faptă precum conducerea oastei, nici măcar propria noastră fire. Dacă vei spune că tot ce ne privește stă în puterea rațiunii, nu vei avea dreptate. Nici visele, cînd dormim, nu sînt după voia noastră, nici digestia bucatelor într-un fel sau altul. Trebuie ca ceva unic să aibă în putere tot ce ne privește, să cîrmuiască și să călăuzească întreaga noastră viață. Dacă vei spune că acesta este zeul, vei numi o cauză îndepărtată, dar trebuie ca ceva apropiat să stăpînească întreaga noastră viață. Acesta este daimonul care ne-a tras la noroc, cel care, după alegerea sufletului¹¹¹, îi este dat lui prin sorți, ca împlinitor al tuturor celor alese. Nu toți își dau seama de acest daimon. Căci mare trebuie să fie potrivirea și atenția celui guvernat față de cel care guvernează, ca să-și dea seama de grija acestuia. Așa cum toate sînt prevăzute de către zei, dar nu toate își dau seama că sînt prevăzute — în afara celor cu darul în-născut al vederii și purificate —, tot astfel și în privința vegherii daimonului. Omul se potrivește și își dă seama mai întii pentru că sufletul, alegînd ceva și fiind dat prin sorți unui daimon, se întoarce îndată spre acesta ținîndu-se mereu de el, și bea băutura inevitabilă a apei Lethei atît cît este nevoie să bea, coborînd în lumea creată, încît să nu uite cu totul de voința și vegherea daimonului. Drept care sufletele de felul acesta își dau chiar și acum seama de vegherea daimonului, pe cînd celelalte suflete care cîrtesc împotriva daimonului, cum că ar fi ales *tiranția și mîncarea propriilor copii* [R., X. 619 b-c], neîntorcîndu-se către daimon, ci fiind mîinate ca niște necuvîntătoare, sînt — acestea din urmă — nepricepute în toate privințele, iar acum în privința ocrotirii daimonului. Datorită faptului că unele s-au întors îndată spre daimonul care le-a tras la noroc, iar altele nu, omul își dă sau nu seama de daimon, ca și

datorită faptului de a nu fi băut mult din băutura Lethei și datorită orînduiei întregului, fiindcă această orînduială a întregului l-a făcut pe unul în stare de a-și da seama, iar pe altul nu. Drept care i-a încredințat prin sorți unuia astfel de trup încît să poarte și respectivele semne de recunoaștere, atît în ce privește trupul aparent cît și spiritul și chiar sufletul, iar altuia deloc. Mai mult, în urma unui asemenea fel de viață omul își dă sau nu seama. Căci bărbații vrednici și bine-trăitori, închinînd întreaga lor viață, orice acțiune, contemplație și faptă a lor zellor și cauzelor nevăzute, își dau seama, prin unele semne de recunoaștere și indicii, dacă daimonul îi oprește cumva de la faptă sau nu. Și de aceea dacă, să zicem, o pisică aleargă, sau se agață mantia, sau cade doar o piatră, sau se rostește un sunet, sau se iscă un trăsnet, ei își dau seama de opreliște și se abțin de la faptă. Cei mulți însă trăiesc o viață de vite. Date fiind toate acestea, era firesc ca Socrate, care băgase de seamă opreliștea daimonului, să nu mai plece. Dar ce îl împiedica pe Socrate, însă nu-l îndemna niciodată? Și în primul rînd, de ce îl împiedica? Poate că așa cum dintre cai unii au nevoie de bici, fiind leneși, iar alții de frîu, fiind iuți, tot astfel și dintre oameni cei binevoitori, dorînd cu rîvnă să facă bine și întreprinzînd orice faptă, precum era Socrate, au adesea nevoie să fie împiedicați de către daimon, pe cînd cei răuvoitori să fie chiar îmboldiți. Chiar dacă daimonul îl pregătește pentru înălțare, îndepărtîndu-l de la multele fapte, aceasta tot are un rost. Dar de ce daimonul nu-l îndemna defel? Pentru ca Socrate să nu fie precum o necuvîntătoare mișcată de altceva, nefăcînd nimic de la sine, nici ca un suflet rațional, mișcîndu-se de la sine. Drept care îi îngăduia să făptuiască, ca unuia care se mișcă de la sine, iar dacă vreodată nu izbutea, ca om supus greșelii, în ceea ce urma să facă, îl înlătura de la acea faptă. Cum însă? Nici cum nu-l vei afla pe daimon îndemnînd, chiar dacă și-a îndreptat spre el glasul care, spune el, *nu îmi îngăduie să plec* mai înainte de-a ispăși ce am greșit față de zeitate*. Căci îndemnul era de a zăbovi și a ispăși. Ori trebuie spus că semnul obișnuit, cum însuși ne-a înștiințat, era prohibitiv. Dacă

---

* *Îmi spune să nu plec*

este și acesta un glas, cum a spus și altădată și acum, el este însă unul obișnuit, **adică prohibitiv**. Chiar dacă spui că și glasul acesta îl împiedica să plece, indicându-i greșeala, iar Socrate a înțeles apoi de la sine că ar trebui să ispășească vina, aceasta tot are un rost oarecare. Ispășirea este împlinirea unui act de pietate scăpat din vedere. Deoarece a spus și *mi s-a părut că aud un glas*, este vădit că glasul era daimonic (căci altfel l-ar fi auzit și Phaidros), și trebuie cercetat cum se aud asemenea glasuri și, într-un cuvânt, dacă daimonii glăsuiesc. Plotin spune în primul tratat „despre aporii” [*Ennead.*, IV, III, 18] că nu este nimic ciudat în faptul că daimonii ce locuiesc în văzduh glăsuiesc. Căci un asemenea glas este o izbire a văzduhului. Deoarece bărbații divini le atribuie și zeilor cerești glas și senzații:

„soarele care vede totul” [*Od.*, XII, 323]

și

„ceea ce mi-a mers la inimă” [loc necunoscut],

și atribuie glas întregului univers, trebuie căutată o explicație comună, care să-i împace pe toți, pentru felul cum glăsuiesc și, într-un cuvânt, cum simt neamurile superioare. Trebuie spus răspicat și concis astfel: ori de câte ori cunoaștem prin senzație, ni se întâmplă două lucruri: și un *pathos*¹¹² în dreptul organului nostru de simț, de pildă în dreptul pupilei sau al altui organ, și o cunoaștere a *pathos*-ului însuși. Dintre acestea, să eliminăm pentru neamurile superioare *pathos*-ul, dar să le lăsăm cunoașterea. Și trebuie spus că trupul nu simte soarele prin *pathos* (căci este vorba despre senzație, iar senzația are loc în trup), însă întregul este capabil de cunoaștere prin întreg, și întregul este și văz și auz; iar atunci când, după despărțirea de trupul nostru, *carul*¹¹³, fiind luminos și pur, este întreg capabil de senzație prin întreg, el vede în totalitate și aude în totalitate. Într-un cuvânt, trebuie știut că bărbații divini din vechime le lasă zeilor cerești puterile cognitive, între care sînt și cele senzitive (căci și senzațiile sînt niște cunoașteri), dar ei se opresc la cea apetitivă. Plotin [*Ennead.*, IV, IV, 8] o menționează și pe aceasta, Iamblichos însă o respinge. Despre glas trebuie spus că ei nu emit glasul produs prin izbirea văzduhului sau zgomote, nici prin

căile respiratorii și organele de acest fel, nici nu au nevoie de intermediar și de izbirea din văzduh ci, așa cum le-am atribuit o altă specie de senzație cognitivă și nu legată de *pathos*, tot astfel le atribuim și glasul ca un alt fel de acțiune, consubstanțial lor. Căci într-un fel pleacă de la ei și în altul ajunge la cel care-l primește. Așa bunăoară, soarele însuși nefiind arzător, ci aflându-se în el o căldură însuflețitoare, dătătoare de viață și nevătămătoare, văzduhul primește de la el lumina în mod pasiv și dătător de arșiță. Astfel, fiind o oarecare armonie între aceștia, noi auzim în mod pasiv și o altă specie de glas. Nu auzim desigur cu urechile sensibile, nici nu vedem chipurile daimonice și divine cu văzul și cu ochii sensibili ci, deoarece dintre toate senzațiile se află în spirit unele senzații mai apropiate de principiu¹⁴, mai exemplare și mai pure, este vădit că potrivit acestora sufletul aude și vede manifestările divine. Drept care el singur simte între toți cei care-l însoțesc:

„lui arătându-se doar, nevăzut rămînea pentru ceilalți“
[Il., I, 198].

Căci sînt multe părți comune între carul daimonic și cel al sufletului. Carul acesta daimonic, nefolosindu-se deloc de limbă și de organele vorbirii, ci chiar prin faptul că sufletul daimonului dorește, emite o mișcare și un zvon armonios și semnificativ pe care sufletul omului îl simte prin senzația produsă în carul apropiat de principiu. Există deci un daimon care, în esență, îndrumă sufletul, așa cum s-a spus: adeseori, în aceeași viață, sufletul se alătură, după diferitele sale feluri de trai, mereu altui daimon, nu celui care, în esență, îi este lui menit (acela îi stă mereu în preajmă), ci altora mai particulari care veghează diferitele lui fapte. Chiar dacă ar alege sorții pentru zeul propriu și s-ar alătura daimonului de sub acesta, el tot va cădea sub diferiți daimoni mai particulari. Căci trăind mai păcătos, el cade sub daimonul mai pătimăș, rostogolindu-se printre rele; dacă se dezmeticește însă, trăind mai pur, se așează sub daimonul mai apropiat de bine. Astfel schimbă daimonii de lîngă el, nedepărtîndu-se mult de sorții săi. Precum în *Republica*, să zicem, fiecăruia îi este îngăduit ca prin astfel de fapte să intre fie în clasa lucră-

torilor, fie în cea a soldaților. Aceasta înseamnă și afirmația: „nu vă va trage pe voi un daimon la noroc, ci veți alege voi un daimon” [R., X, 617 e].

65. „Ce am greșit față de zeitate...” 242 c.

Deoarece a vorbit împotriva iubirii, chiar dacă nu este iubirea propriu-zisă, ci o patimă neînfrînată, și deoarece aceasta este așa-numită de către cei mulți iubire, iar el trebuie să slăvească numele zeilor, oriunde s-ar afla ele, ca semne de recunoaștere a acestora, fiind pentru ei înșiși chipuri și imagini pe care sufletul le-a consacrat, de aceea spune el că a greșit față de divinitate: „teama mea față de numele zeilor, Protarchos, nu este, spune el, pe potrivă omului, ci dincolo de frica cea mai mare”, cum spune în *Philebos* [12 c].

66. „Am, ce e drept, darul de a prevesti*...” 242 c

Socrate spune peste tot că nu știe nimic, comparînd cunoașterea omenească cu cea divină. Astfel și în cazul prevestirii, el spune că *are darul de a prevesti***, dar nu din cale-afară, ca și cum s-ar compara pe sine cu Apollon și cu zeii. Căci privitor la orice moment, la orice loc și la orice însemnătate a faptei, prevestirea divină anticipează atît cu puțin cît și cu mult, pe cînd cea omenească și chiar cite una daimonică le pot ști numai pe cele de pînă la un anumit moment sau loc, dar nu și mai departe, și pot prezice numai despre anumite lucruri mici, dar nu și despre cele mai mari. — *Asemeni celor care au deprins puțină carte* înseamnă ceva de felul acesta: sînt unii care scriu așa de încet și de prost încît își pot face chiar ei unele adnotări, și nimeni nu-i poate folosi ca scribi. Chiar dacă, datorită neclarității, ar scrie lucruri de înțeles numai pentru ei înșiși, aceasta nu ar fi în dezacord cu modestia socratică. Cu aceștia compară deci Socrate prevestirea sa, în raport cu prevestirea divină și cu cea daimonică. — *Sufletul însuși are întrucîtva darul de a prevesti* este o afirmație potrivită și adevărată. Căci el are întrucîtva darul de a prevesti, dar mic, restrîns și întunecat. Rațională fiind, na-

* de a vedea cu duhul

** de a străvedea

tura izbutește adesea în probabilistică asupra celor viitoare, atît mișcîndu-se numai de la sine cît și prin păsări și alte semne probabilistice. Drept care este potrivit, în cazul sufletului, adaosul lui „întrucîtva“ în raport cu prevestirea divină. — *M-a cuprins rușinea* — vorba lui Ibycos înseamnă ceva de felul acesta: „nu doresc să-i înfrunt pe zei și să greșesc în fața lor datorită cinstei și faimei din rîndul oamenilor.“ Deci, *m-a cuprins rușinea* în loc de: *m-a cuprins modestia*.

87. „Cumplit e, Phaidros...“ 242 d

Aduce trei învinuiri discursului lui Lysias, și adevărate toate trei. Căci era îndrăgostit de iubirea cea mai rea, pe aceasta o iubea și de ea era legat. Iar celui al lui Socrate... prin comparație cu iubirea cea desăvîrșită, în chip de zeu, deoarece discursul lui Socrate era despre iubirea mijlocie care se vede în științe și virtuți, în viața cumpătată a sufletului și deloc în cea îndumnezeită. Drept care a și spus de două ori, *cumplit e, Phaidros, cumplit*; căci discursul lui Lysias era într-adevăr cumplit, iubirea fiind urită și nesăbuită, cumplit era și cel al lui Socrate, față de iubirea îndumnezeită și înălțătoare. Cele inferioare și umile, comparate fiind cu cele mai desăvîrșite și mai înalte, sînt *nătînge, cumplite și într-un fel, hulesc cele sfinte*. Spune deci că hulesc deoarece, într-un cuvînt, numele iubirii era într-un fel oarecare muștrat. Căci Socrate, cum s-a spus, era foarte cucernic privitor la numele zeilor. *Intr-un fel*, și nu pur și simplu *hulesc*, deoarece nu era muștrată întreaga iubire, ci numai una particulară, iubirea nesăbuită și neînfrînată. Deci, lucrurile fiind de trei feluri — ființele de deasupra noastră, cele în rînd cu noi, care par a fi nobile (vreau să spun bărbații vrednici), precum și ființele inferioare nouă sau oarecare —, a numit hulitoare greșeala față de cele de deasupra noastră, pe cea față de bărbații vrednici nerușinată, prin lipsa de respect și de sfială pentru ei, iar străduința pentru cele inferioare și depunerea de mare strădanie pentru cele nedemne de mare strădanie a botezat-o nătîngă. — *Vrăjînd-o* în loc de: descîntîndu-mi natura și fermecînd toată partea mea irațională. Căci a numit și în *Banchetul* [203 a] iubirea filosof, vrăjitor grosaz, vrăjitor și sofist. *Filosof*, ca deșteptînd la cele frumoase partea

tră rațională, *vrăjitor*, ca potolind inima, *vraci*, ca ferme-cînd partea doritoare, și *sofist*, ca înșelînd și ademenind natura. Lui Phaidros, cum am spus adesea, îi închină el discursul pentru că acesta și-a rostit discursul împotriva iubirii, deși cea neînfrînată, și cu precădere pentru că îndeletnicirea cu iubirea îndumnezeită și înălțătoare era și acțiunea proprie lui Socrate. — *Numai că dacă Eros este zeu sau e din stirpea zeilor*, este o frază spusă pentru că Eros este și un zeu, existînd și iubiri divine, și daimonice, sau pentru că în sine iubirea este un zeu, divină întrucît înalță spre lucrul demn de iubire, superior ei. Căci ea face să urce toate cele inferioare spre lucrul frumos și demn de iubire și spre bine. — *Nimic temeinic, nimic adevărat în ele* este adevărat din nou pentru discursul lui Lysias (căci nu avea, într-adevăr, nimic temeinic, nici adevărat), dar și pentru discursul lui Socrate, pentru că, față de acțiunile de căpetenie, adevărate și înălțătoare ale iubirii, nici discursul lui Socrate nu avea nimic temeinic, nici adevărat. Chiar dacă discursul lui Socrate ar avea vreun adevăr, ar fi numai față de iubirea cumpătată și față de frumusețea sufletească a științelor și a virtuților. Căci spusele de acum ale lui Socrate nu sînt comparabile cu cuvintele palinodiei care cuprind cele privitoare la iubirea-zeu și la acțiunile sale delirante și îndumnezeite.

68. „Iată de ce, prietene...” 243 a

Trei fiind acestea — esența, potența și acțiunea —, zeii rămînînd în acțiunile lor cele mai dintii și neieșînd din ele, își îndepărtează acțiunile de al doilea și al treilea fel. Dacă cineva, producînd din sine o acțiune de al doilea sau al treilea fel, se desparte cumva de cea dintii sau chiar uită de ea, atunci, ca unul ce se îndeletnicește cu lucruri mai vane, el greșește că leapădă acțiunile dintii și înseminate. Dacă nu numai că se îndeletnicește cu cele de felul al doilea, despărțindu-se de cele dintii, ci se și poartă cu strîmbătate în privința lor, mare într-adevăr este greșeala. Precum trei sînt acești bărbați¹¹⁵: unul care petrece în contemplație; altul care, putînd fi și contemplativ, se desparte de aceasta îndeletnicindu-se cu treburile obștei; altul care nici în treburile obștei nu se poartă drept, ci cu strîmbătate și viclenie. Amîndoi greșesc — și al doilea și al treilea —

despărțindu-se de acțiunea cea mai dintii și cea mai frumoasă, dar mai mult decât al doilea greșește al treilea. A se ridica pînă la cel dintii este foarte ușor pentru al doilea, dar greu pentru al treilea. Discursul lui Socrate corespunde celui de-al doilea, cel al lui Lysias celui de-al treilea. Căci pentru Socrate urcușul pînă la propriile principii, adică pînă la contemplație, este foarte ușor și la îndemînă (căci mai întii, producînd o acțiune de felul al doilea, el nici nu s-a despărțit de cea dintii; apoi, chiar de s-ar fi despărțit, el nu era însă departe de aceasta, o dată coborît la cea de felul al doilea; căci nu avea nevoie decât să se întoarcă). Pentru Lysias, întrucît se purta cu răutate și josnicie, urcușul pînă la principii nu era la îndemînă, ci foarte greu. — *A fi purificat înseamnă*, pentru Socrate, a respinge acțiunile de felul al doilea, mai vane, și a se întoarce la propriile acțiuni dintii și intelectuale. Drept care a și spus *din alte vremuri*; căci dintotdeauna sufletele, pornind de la principiul lor, se întorc din nou la acesta. Aceasta este și greșeala *față de mitologie**: faptul de a greși față de teologie (căci mitologia este un fel de teologie). A nu te purta cu chibzuință față de mitologie, adică a nu te înstăpîni cu chibzuință pe gîndirea plăsmuitorilor de mituri, ci a urma aparența, este o greșeală *față de mitologie*¹¹⁶. Ceea ce a și pățit acum Socrate ocărînd iubirea, chiar dacă pe cea neînfrînată, totuși numele iubirii. Aceasta este deci greșeala față de mitologie. Purificarea acestei greșeli este darea la iveală a noțiunilor adevărate și îndumnezeite despre iubire, pe care le cuprinde palinodia. Drept care s-a întors din nou degrabă la străvechiul cîntec dintii. Despre pătări și purificări trebuie spus astfel: obiectul pătării este și obiectul purificării. Noțiunea de pătare este adăugarea a ceva străin; noțiunea de purificare este îndepărtarea a ceva străin. Pătarea are loc de la partea extremă a sufletului nostru pînă la cele mai depărtate lucruri care atîrnă de noi. Și pentru fiecare există purificarea potrivită. De pildă, o pătare a trupului este și noroiul, dacă se întîmplă să calci în glod, iar dacă nu i se mai adaugă ceva, pătarea va fi numai a trupului. Drept care este și ușor de lecuit, căci o baie o purifică îndată. Există și o pătare a răsufării:

---

* față de legendele prea sfinte

de la anumiți aburi, dacă nimerește în locurile impure, și de la anumite fapte neînfrinate se alege răsufierea cu pătarea, pe care singură activitatea inițiativă o descoperă, făurind purificarea potrivită pentru fiecare. Există și o pătare a sufletului irațional — dorințe și simțăminte iraționale — care în schimb își află purificările în filosofia morală și-n ajutorul zeilor. Există și o pătare a sufletului rațional, ori de câte ori, în urma unor opinii mincinoase, acesta atrage la sine minciuna și dă naștere vorbelor goale și opinării mincinoase. Acestea își au purificarea în argument și în filosofia care le alungă, dar mai cu seamă în ajutorul din partea zeilor, cel care desăvârșește sufletul și îl mină către adevăr. În cazul fiecăreia dintre aceste pătări poți întâlni trei bărbați și trei atitudini diferite. Unul care, pătat și vătămat fiind, nu și-a dat seama — categorie în care-l vei pune în primul rând pe Homer (căci vătămarea urmează întru totul pătării, fiindcă un daimon familiar este obișnuit cu o asemenea viață a omului și i se alătură aceluia). Altu care, pătat și vătămat fiind, și-a dat seama după vătămare — categorie în care se află Stesichoros — și care astfel, înțelegându-și vătămarea după ce a suferit-o, s-a lecut. Al treilea este cel care, pătat fiind, se lecuiește înainte de-a fi vătămat — categorie în care se află Socrate (căci vătămarea nu urmează numaidecît, ci există un interval de timp). Așa cum medicii spun despre opuse că sînt leacurile opuselor, și nu pur și simplu, ci în același chip de opoziție, în aceeași parte și în aceeași măsură, tot astfel și acum, deoarece greșeala și pătarea erau față de mitologie (căci există și o pătare de pe urma vorbelor), Socrate dorește ca în același chip, dar pe dos, să se și lecuiească. Căci atît prin mitologie cît și prin palinodie dorește el să se purifice și să repare greșeala. Însă cum a fost pătat Socrate prin cuvinte, cînd el își alcătua cuvîntarea cu înțelepciune în vederea binelui și a ajutorării tînărului? Să tot fie pătat Lysias, chiar datorită alegerii anterioare, dar cum Socrate? Poate deoarece s-a dedicat unor acțiuni mai vane — într-un cuvînt, purificării relelor străine și unei oarecare observări a lor — și pentru că a vorbit împotriva numelui iubirii, deși al celei neînfrinate, de aceea vrea să se purifice, fiind pătat. Cum judecătorul drept, pedepsindu-i după legi și în vederea binelui pe cei care

greșesc, are nevoie de rituri purificatoare — iar dacă ar fi cuminte nu s-ar apuca de lucrările sfinte înainte de a se purifica după condamnare și execuție —, întocmai face și Socrate.

69. „Luindu-i-se vederea...” 243 a

Despre orbirea lui Homer se istorisesc diferite lucruri. Unii spun că era orb din naștere și că astfel a venit pe lume. Alții că păstorind pe lângă mormîntul lui Ahile, îi închina eroului multe libații și cununi, rugîndu-l să i se înfățișeze. Iar eroul i s-a înfățișat cu toate armele sale, strălucind. Homer, neîndurînd priveliștea și strălucirea armelor, a orbit. Alții că deoarece a spus despre Elena că a fost răpită și că Alexandros¹¹⁷ a dus-o cu sine la Troia luînd-o de nevastă, el a orbit prin mîna eroinei pe care o jignise. — Dar cum oare Stesichoros, vorbind la fel pe seama ei și orbînd, și-a recăpătat vederea? Se spune că locrii și crotoniații se războiau între ei. Locrii aveau obiceiul să consacre o parte din oaste, neștrăjuită, eroilor, ca și cum aceia ar fi străjuit-o. Leonymos, căpetenia crotoniaților, a atacat acea parte de parcă ar fi fost neștrăjuită și, rănit fiind din senin, a dat înapoi, pradă răului iscat de rană. El a mers la oracolul din Delfi pentru îngrijire și a primit răspuns că cel ce l-a rănit îl va și lecu. Mai întrebînd și cine l-a rănit (căci era nevăzut), a auzit că Ahile. Plecînd el deci spre insula Leuce (căci aceasta era închinată lui Ahile), l-a implorat pe erou și, adormind, i-a văzut pe mulți dintre eroi și a primit îngrijire de la Ahile. I-a auzit pe aceștia spunînd oamenilor că „nimic nu rămîne ascuns zeilor, nici eroilor, din tot ce făptuiți, voi oameni.” A venit și Elena și i-a spus să-i vestească lui Stesichoros să cînte palinodia pentru a-și recăpăta vederea; căci și Homer tot de aceea a rămas orb, „fiîndcă m-a învinuit”. Iar Stesichoros, auzind acestea de la Leonymos¹¹⁸, a compus palinodia și și-a recăpătat astfel vederea. — Ce dorește Platon să ne învețe prin acestea? Doar n-o să-l osîndim deodată pe Homer că a vorbit-o de rău pe Elena. Căci care altul a mai lăudat-o astfel pe Elena? O numește „asemenea cu

Artemis cea cu săgeata de aur“ [Od., IV, 122] și spune că
 „Nu e păcat că troienii și-aheii cu mîndre pulpare
 Pentru așa o femeie îndură de mult suferințe“ [Il., III,
 156—157].

Trebuie spus că Platon nu introduce acum personaje¹¹⁸ de prisos, nici nu le preia de dragul bărbaților acelora, ca să-l arate pe Stesichoros mai bun decît Homer, iar pe Socrate decît amîndoi. El găsește cu cale să arate prin aceasta în ce fel Homer nu și-a dat seama că este vătămât, Stesichoros, dîndu-și seama de vătămare, s-a lecuit, iar Socrate s-a lecuit înainte de-a fi vătămât. El nu le preia de dragul bărbaților acelora, ci comunică acum pur și simplu trei feluri de-a fi. Unul care aderă la frumusețea sensibilă (căci pe aceasta o reprezintă Elena), ca la adevărata și întîia frumusețe, și nu se scutură de ea, iar omul orbește și rămîne în ea, precum cel pătat și vătămât fără să-și dea seama, al cărui exemplu e Homer. Un al doilea fel de-a fi care se încrede în primul rînd și de la început în frumusețea sensibilă ca în întîia frumusețe, cu adevărat reală, iar mai tîrziu, reamintindu-și, se ridică de aici spre frumusețea inteligibilă, precum cel pătat și vătămât dar care și-a dat seama și s-a lecuit, al cărui chip l-a luat Stesichoros. Un al treilea cu desăvîrșire nevătămât care, datorită unei scurte reamintiri și filosofiei, acordă fiecăreia — atît frumuseții sensibile cît și celei inteligibile — măsura cuvenită, precum cel pătat dar repede lecuit înainte de-a fi vătămât, căruia Socrate îi stă mărturie. Iar Socrate nu dorește cituși de puțin să se dovedească superior și lui Stesichoros și lui Homer, ci a întrebuițat aceste povestiri numai în vederea ilustrării amintitelor feluri de-a fi. Potrivit cu această explicație, cu însăși latura aparentă a povestirii și cu felurile de-a fi platonice, Homer este inferior, Stesichoros superior, iar Socrate îi întrece pe toți. Făcînd însă altfel explicația orbirii, se poate înfățișa pe dos ordinea bărbaților: Homer superior tuturor, Stesichoros mai prejos, iar Socrate inferior tuturor. Și despre Thamyris¹²⁰ se spune că Muzele, întrecîndu-se cu el, i-au pricinuit orbirea, adică l-au oprit de la vederea sensibilă și îndreptată în afară, ca și de la imnurile înălțate frumuseții sensibile, călăuzindu-i privirea spre inteligibil, spre esența invizibilă și spre frumusețea

cu adevărat reală. Se vedește că Homer, rămânând orb, s-a păstrat în armonia inteligibilă și invizibilă și a fost călăuzit, de la frumusețea sensibilă care se arată în afară, la frumusețea inteligibilă și invizibilă care este accesibilă numai intelectului. Stesichoros contempla și el de la început frumusețea inteligibilă, dar mai tirziu, coborînd de acolo și decăzînd din această contemplație, contemplă frumusețea sensibilă. Aceasta înseamnă, în ordinea de față, faptul că și-a recăpătat, din orb, vederea. Socrate însă refuză să fie îndumnezeit întru frumusețea sensibilă, să se țină numai de aceasta și să se despartă de celelalte. Aceasta ar însemna faptul că nu a mai orbit: că nu a mai fost îndumnezeit întru iubirea divină. Și vezi că această interpretare este în acord cu Socrate care-i cîntă peste tot pe teologi, pe poeții îndumnezeiți și pe Homer, dorind să-i urmeze. Drept care am arătat, potrivit acestei explicații, că Homer este superior tuturor. Numai că prima explicație este mai adecvată și mai proprie celor spuse acum. Dar mai bine să expunem și explicația cu Elena, cu Ilion și cu războiul dintre troieni și greci, ca să obținem și din acestea ceva clar pentru scopul nostru. Să ne gîndim că Ilion este locul creat și material — botezat Ilion de la tină și de la materie¹²¹ — în care se află războiul și dezbinarea. Troienii sînt formele materiale și toate viețile din trupuri, drept care troienii se și numesc „de viță veche”. Căci toate viețile din trupuri și sufletele iraționale dau tîrcoale materiei cu care se înrudesc. Grecii sînt sufletele raționale venite din Grecia, adică din inteligibil, în materie, drept care grecii se și numesc „venetici” și îi înving pe troieni, fiind ei din clasa superioară. Între aceștia are loc o luptă pentru umbra¹²² Elenei, cum spune poetul:

„Umbrei de jur-împrejur, aheii zelești și troienii
Unii la alții își sfărîmă paveze strînse la piepturi“
[Il., V, 451—452],

Elena reprezentînd aici frumusețea inteligibilă, fiind o „helenoe”¹²³, cea care atrage la ea intelectul. O emanație a acestei frumuseți inteligibile este dăruită materiei prin Afrodita, emanație a frumuseții pentru care luptă grecii, ca fiind a unui om. Și unii, învingînd materia și ridicîndu-i-se împotriva, pleacă spre inteligibil, adevărata patrie, iar alții

sînt legați de ea — cum este viața celor mulți. Precum în *Republica* [X, 617—619] profetul le prezice sufletelor felul cum se vor înălța și circuitele de mii și zeci de mii de ani ale sufletelor, astfel și între greci Calchas¹²⁴ prezice că peste zece ani se vor întoarce, numărul zece purtînd simbolul circuitului complet. Și precum în viețile lor, unele dintre suflete sînt înălțate prin filosofie, altele prin treburile dragostei, iar altele prin cele ale domniei și ale războiului, astfel și unii greci izbutesc prin înțelepciune, alții prin treburile războiului și ale dragostei, iar ascensiunea este pentru ei diferită. Avem, ca pentru cele dinainte, o explicație și pe măsura acestora, despre care nu este nefiresc... ca Platon să arate prin palinodia către Elena, în acord cu cele dinainte, că cel care se îndeletnicește cu frumusețea sensibilă și materială, aflată în compunere și curgînd în afară, nu se îndeletnicește cu frumusețea într-adevăr reală; el trebuie să se despartă de această iubire și frumusețe, chiar de-ar fi sufletească și mai imaterială decît cea sensibilă, și să se apropie de iubirea îndumnezeită și înălțătoare, de frumusețea intelectuală și de însuși adevărul *din ființă* [247 e], cel ca un zeu, cum spune în palinodie. — *Inspirat de Muze, pricepu ce-i provocase răul în loc de: fiind el un cîntăreț care a scrutat armonia întregului.* — Nu a spus pur și simplu *cît despre mine, voi fi mai înțelept decît cei doi*, ci a adăugat *cu gîndul la pățania aceasta*. Căci nu intra în cuviința și ironia lui Socrate să spună că este mai înțelept decît poezii, și a adăugat *cu gîndul la pățania aceasta*, adică faptul că și-a dat seama de greșeală înainte de-a fi vătămât. Numește vătămarea zăbava în frumusețea sensibilă și aparentă, deși el frecventează frumusețea de mijloc aflată în sufletul cumpătat. Căci trebuie să se ridice și de la aceasta pînă la iubirea mai înaltă și mai îndumnezeită și pînă la frumusețea inteligibilă spre care înaltă iubirea, și pe care Socrate o va cînta în palinodie. — *Cu capul gol** deoarece urmează a cînta în imnuri iubirea înălțătoare, în chip de zeu, iar el obișnuia să se conformeze cuvintelor sale. Dacă l-ai numi gol pe cel slobod, pentru că are o gîndire sprintenă cînd acționează asupra

* capul îmi va fi descoperit

celor superioare, dar parțială, neputincioasă și parcă ascunsă când se întoarce la cele inferioare, vorba aceasta ar avea mult adevăr.

70. „Dar vezi și tu, bunul meu Phaidros...” 243 c

Am spus că aduce trei învinuiri fiecăruia dintre discursuri: că hulește, că este năting și că este nerușinat. După ce a vorbit despre primele două, vorbește acum despre nerușinarea discursului, că nu se sfilește în fața oamenilor aleși din fire. Îi numește *cu fire aleasă* pe cei care iubesc cu o iubire nobilă, cumpătată și ordonată. — Platon obișnuia să critice obiceiurile mateloților ca pe niște obiceiuri nebărbătești, vulgare și corupte. Anume de aceea a și surghiunit din *Republica* sa breasla mateloților. I-ai putea clasifica pe mateloți analog formelor materiale și vieților din trupuri, ca petrecându-și vremea în elementul umed, adică în lumea creată. Drept care și poruncește despărțirea de aceștia. — L-a numit *discurs ca apa dulce** pe cel venit din intelect și de la zei, și întors spre contemplația acelorora; iar *amar* pe cel îndeletnicit cu lucrurile sensibile și materiale. Drept care acela *hrănește* și înalță *aripile sufletului*, cum spune în palinodie, iar acesta le face să *se vlăguiască* și le *aduce pieirea* [246 e]. *Din aceleași motive* înseamnă cu argumente identice și echivalente. Căci el a spus mai sus că *tuturor rețelor pe care le-am pus în seama îndrăgostitului, le răspund, în cel ce nu iubește, tot atâtea calități*. Aceasta înseamnă și că lucrurile trebuie examinate în sine și nu cu vreun adaos. Bunăoară, dacă dorești să compari sănătatea cu bogăția, să nu abordezi sănătatea la un om nedrept și neînfrinat, iar bogăția la unul cumpătat. Căci nu mai este o comparație între sănătate și bogăție, ci între neînfrinare și cumpătare. „Chiar și acum, Lysias, dacă vrei să compari pe a iubi cu a nu iubi, să nu-l abordezi pe a iubi în cazul lui a iubi neînfrinat și pe a nu iubi în cazul lui a iubi cumpătat ci, prin sine și în sine, numai pe a iubi și a nu iubi. A iubi ți se va înfățișa mai bun decât toate. Căci a iubi pur și simplu se întâlnește cu a iubi cumpătat și divin.” Aceasta înseamnă deci *din aceleași motive*: a judeca nu-

* apa dulce a unui nou discurs

mai lucrurile în sine și nu cu vreun adaos din afară. — Phaidros făgăduiește să-l convingă pe Lysias să scrie și *elogiul îndrăgostitului*. Căci peste tot el îl apropie de sine pe Lysias. Socrate îl înalță pe Phaidros, iar Phaidros pe Lysias. Căci elementele finale nu se întorc spre cele prime în mod nemijlocit, ci au nevoie de cele mijlocii, chiar dacă elementele superioare sînt, pentru toate, în mod nemijlocit prezente, pe cît le este în putință. — *Fiind omul care ești în loc de:* „atîta timp cît vei fi iubitor de discursuri și vei voi să mă urmezi și să te ții de mine.” — *E lângă tine, foarte aproape:* spune că „eu sînt lângă tine *cîtă vreme o dorești*, căci mă țin mereu de tine.” — Atît discursul abia rostit mai înainte cît și cel urmînd acum a fi rostit erau către Phaidros. Aceasta înseamnă că discursurile generale sînt, în sufletul treaz, mereu la îndemînă, ori de cîte ori dorește. Iar Socrate discută pur și simplu cu un băiat, desăvirșind prin aceasta întreaga tinerime.

NOTE

¹ Ideea unui „Mesia“ care se coboară în lume pentru binele neamului omenesc, apare astfel clar exprimată dintru început.

² Întreaga operă a lui Platon pare să fie văzută de către Hermeias ca un „testament“ al operei soteriologice unitare a lui Socrate. Varietatea ei apare atunci ca un produs nu al intențiilor diferite ale lui Platon, ci ca un rezultat al varietății materialului uman asupra căruia ea se aplică.

³ În tradiția școlii neoplatoniciene, comentariul începea cu o introducere, ce cuprindea un rezumat al subiectului, o prezentare a personajelor și o discuție asupra scopului lucrării. Dintre acestea, ultima era cea mai importantă și iată de ce: Conform principiului stabilit de Iamblichos (v. nota 8), opera lui Platon cuprindea un ciclu de 12 dialoguri, a căror parcurgere însemna inițierea deplină a novicului. Acest ciclu era divizat în mai multe compartimente, fiecare corespunzător unei anume trepte a inițierii. Or, stabilirea scopului însemna gruparea întregului material al textului în jurul unui unic principiu abstract, ce îngăduia inserierea dialogului în ciclu, atribuirea unui rang în ordinea inițiativă. Evident că așa ceva nu se putea realiza atîta vreme cît, într-un dialog ca *Phaidros*, se vedeau (poate cu îndreptățire) mai multe intenții, fie ele și asociate. De aici polemica lui Hermeias cu interpreții mai vechi ai lui Platon.

⁴ *arche kai aphorme*. Dissologiile, adică utilizarea a două cuvinte pentru aceeași noțiune, sînt destul de frecvente în text și nu întotdeauna pot fi traduse adecvat. Caracterul analitic al lucrării explică, probabil, această redundanță.

⁵ Hermeias utilizează doi termeni destul de apropiați și greu de tradus: *antigraphe* se referă probabil la al doilea discurs al lui Socrate, în timp ce *antiparathesis* se referă, mai degrabă, la primul.

⁶ *kalos graphein* înseamnă, în sens propriu, „a scrie frumos”. Desigur că el semnifică, aici, „a scrie bine”, adică cu miez, într-un adevăr, așa cum o cere „adevărata retorică”.

⁷ Vezi *Phaidros*, 264 c și Studiul introductiv la Hermeias, p. 544.

⁸ Iamblichos, important filosof neoplatonician, născut pe la 283, mort pe la 330 la Chalcis, elev al lui Porphyrios. Lucrarea sa fundamentală este o *Culegere a doctrinelor pitagoreice* precedată de o *Viață a lui Pitagora*. Probabil că a scris și un comentariu la *Phaidros* pe care îl urmează Hermeias, despre care însă nu se știe nimic.

⁹ În Antichitate circula opinia (vezi Léon Robin — „*Phèdre*”, Paris, 1933, p. II) că *Phaidros* ar fi prima operă a lui Platon, scrisă de acesta pe la 25 de ani. Opinia nu are însă nici un temei.

¹⁰ Aceste obiecții par să indice că în Antichitatea târzie stilistica unei opere filosofice și chiar structura acesteia erau înțelese cu totul în alt mod decât în vremea lui Platon. Mai cu seamă tot ceea ce putea aminti de retorică și de literatură: *argumentația pro și contra*, stilul scriitor, subtil erau automat sancționate ca semnale ale unui limbaj nefilosofic; de aceea Hermeias se vede nevoit să răspundă obiecțiilor unui peripatetician ca Dicaiarchos sau unui Dionysios din Halicarnas.

¹¹ *epi soteria ton anthropon*. Încă unul din numeroasele pasaje în care Socrate apare ca un *Soter*, un mântuitor al întregului neam omenesc.

¹² Părea, într-adevăr, curios și greu de explicat, pentru ce Platon îl atacase atât de aspru pe onestul și elegantul orator attic. Cum am văzut (vezi n. 9), mai vechea exegeză elenistică explicase faptul prin nesăbuiința și părtinirea unui Platon tinăr. Alta este însă părerea școlii platonice, pentru care textul Maestrului este deopotrivă sacru și criptic. Dacă Socrate se confruntă cu Lysias, aceasta se explică simbolic: Socrate este omul spiritual, divin, imaginea intelectului, Lysias este omul material, terestru, imaginea opiniei false. Nu între doi protagoniști fizici se an-

gajează lupta pentru câștigarea lui Phaidros, ci între două principii cosmice, transcendente. Lysias nu este cel mai rău dintre oameni, ci cel mai bun dintre retori, adică cel mai bun simbol al Răului.

¹³ Aluzie la *Republica* și la *Legile*.

¹⁴ Sensul comparației este acesta: pentru a-i mîntui pe oameni Filosoful trebuie „să se coboare“, să intre „în materie“. O astfel de coborîre este presupusă atît de activitatea practică și politică, cît și de pronunțarea unui discurs împotriva iubirii.

¹⁵ Se recunoaște aici, în această progresie în cîmpul frumosului, o temă celebră din *Banchetul* lui Platon, reluată apoi de Plotin în tratatul *Despre frumos (Enn., I)*.

¹⁶ Cu alte cuvinte, se sugerează existența unui hermetism platonice ce se slujește de un limbaj voit obscur, adresat doar esotericilor și sustrăgîndu-se înțelegerii venite din partea celor neinițiați.

¹⁷ Așadar, omul „material“ este „căzut“, în timp ce cel „spiritual“ este „înălțat“. Expresii care în vremea lui Hermeias erau motivate de cosmologie, antropologie, fizică și teologie.

¹⁸ Metoda diviziunii (*he diatretike*) utilizată de Platon și în *Sofistul*, *Politicul*, *Philebos* constă în organizarea unei multiplicități confuze prin distribuirea sa repetată în cadrele unor noțiuni ce se exclud, cu extensie tot mai mică.

¹⁹ V. Studiul introductiv la Hermeias, p. 542.

²⁰ *ousia*, *dynamis*, *energeia*, termeni aristotelici; Hermeias sugerează însă că Platon i-ar fi avut și el în vedere (v. Studiul introductiv la Hermeias, pp. 546—547).

²¹ Iată în ce mod rezolvă Hermeias contradicțiile textului platonice: El nu pare să poată admite existența unor contradicții reale; dimpotrivă, totul trebuie să fie perfect necontradictoriu, căci el are de-a face cu un adevăr revelat, divin, și nu cu unul omenesc.

²² Speculație etimologică, fantezistă dealtfel, socotită atunci un instrument de cunoaștere în virtutea unei presupuse analogii esențiale între obiect și numele său.

²³ Socrate apare astfel învestit cu atributul de „medic” (v. Studiul introductiv la Hermeias, p. 537).

²⁴ Se observă că, adesea, sistemul de comentare presupune, mai întâi, extragerea unei „pericope”, unui citat din text, urmat de una, sau chiar două parafraze. Aceste parafraze, deși pretind a nu face decît să expliceze pericopa, în realitate ele deformează textul, transformându-l astfel oarecum pe nesimțite într-o materie transparentă pentru ideile neoplatonismului. Comentariul se insinuează astfel în text, îl obliterează puțin cîte puțin, îl rescrie.

²⁵ Legătura dintre discipol și maestru și, în sens mai larg, întreaga confrerie filosofică, nu rezultă, deci, în urma unui examen rațional, a unei cîntăriri logice; ea este determinată de afect, de patimă, e un act de credință, de iubire.

²⁶ „Phaidros” — numele propriu — vine de la *phaidrós*, „strălucitor”, așadar legat de aparență, de frumusețea iluzorie a cuvintelor.

²⁷ Este vorba, desigur, despre mișcarea rectilinie corespunzătoare celor șase direcții ale spațiului (în sus, în jos, înainte, înapoi, la dreapta, la stînga). A șaptea formă de mișcare, cea circulară, la care originea se confundă cu destinația, nu intră aici în discuție.

²⁸ *arhe* înseamnă în grecește atît „început” cît și „principlu”. În tot acest pasaj se recurge la distincția aristoteliciană dintre cauza finală și cea eficientă.

²⁹ Ideea „numerelor formatoare” trimite la doctrina pitagoreică, a cărei influență, în Antichitatea tîrzie, era puternică, datorită unor personalități ca Apollonios din Tyana, Moderatus din Gades și Nicomachos din Gerasa. Neoplatonicii, ca Porphyrios sau Iamblichos, scriseseră despre viața și învățătura lui Pitagora.

³⁰ Joc de cuvinte: *semne*, „solemnă”, „gravă”, *semny-nomenos*, „lăudîndu-se.” Iată un exemplu, printre multe altele ce pot fi date, al modului „total” în care era înțeles un text „scripturar”, cum apărea Phaidros pentru Hermeias. Orice detaliu, chiar aparent neimportant, nu putea fi socotit fortuit sau „decorativ”. Platon este, pentru co-

mentator un autor ce scrie sub dicteu sacru; în consecință, totul trebuie să fie esențial și să posede un sens profund.

³¹ *charien* înseamnă atât plăcut, desfătător, cât și frumos, plin de grație. Legătura pe care o face Hermeias cu *chreia*, nevoie, se bazează pe o falsă analogie.

³² „Prezența“ (*to ginesthai*) este legată de „ființă“ (*to on*), în timp ce absența (*to apoginesthai*) ține de „neființă“ (*to me on*). Or, conform unei vechi teorii elate, „neființa nu este“. Nefiind, ea nu poate fi în situația de „a avea“ (atribute, determinării etc.). În particular, deci, ea nu are cauză. În tot acest pasaj, destul de neclar, Hermeias vrea să deducă faptul că Phaidros, amplificând indicațiile asupra direcției, dă preferință cauzei finale în ciuda plasării acesteia pe locul doi.

³³ Hermeias, la fel ca toți comentatorii, scrie în „koine“ și nu în dialect attic. Limba sa are, sub raport lexical și sintactic, multe analogii, pe de-o parte cu limba tratatelor științifice (Dioscorides, Nicandros etc.), pe de altă parte, cu limba Noului Testament, și constituie un „idiolect“ specific genului „științific“, filosofic, marcat de dorința de a atinge „adevărul“ și nu frumosul, agreabilul, sau verosimilul.

³⁴ Joc de cuvinte: Epicrates pus în legătură cu *epikratoumenos*, „înfrint“, Morychia legată de *morysso*, „a înneгри“, iar Phaidros înseamnă „strălucitor“, *phaidrós*.

³⁵ Adică era îndrăgostit de ei trupește. Nu caracterul homosexual al iubirii este incriminat, ci cel „material“.

³⁶ Hermeias exprimă destul de confuz un detaliu pe care Platon îl avusese fără îndoială în vedere: Phaidros fusese în casa lui Morychos, falimos pentru ospetele pe care le dădea, iar acolo, cum spune cu ironie Socrate, fusese „ospătat“ cu cuvinte de către Lysias.

³⁷ Zeii olimpleni sînt, în teologia platonice, zei de ordinul doi, creaturi ale Demiurgului și creatori ai Cosmosului vizibil (vezi *Ti.*, 41 a—b).

³⁸ Iată o nouă indicație a „coborîrii“ soteriologice a lui Socrate.

³⁹ Într-o vreme cînd retorica reprezenta *summum*-ul educației potrivite „omului liber”, cînd un Martianus Capella îi dădea acestei discipline poziția regală în edificiul celor șapte arte liberale, apropierea făcută de Hermeias între retorică și artele manuale, vădește o serioasă opoziție a școlilor filosofice față de retorică și învățămîntul retoric. Este interesant de observat că aceeași poziție este adoptată și de autorii creștini. Un Romanos Melodul (care trăiește cu cîteva decenii după Hermeias) exclamă, bunăoară: „Zvîrle, suflet al meu, vorba la pămînt” (48 (14 Kr.), 11), utilizînd, în mod caracteristic, cuvîntul *rhema*, din aceeași familie cu *rhetor*, *rhetorike*.

⁴⁰ Pe un mozaic din sec. IV din Antiochia se poate vedea o compoziție reprezentînd mai multe scene de vînătoare, unde faimoși eroi mitologici ca Acteon sau Meleagros înfruntă pantere, lei sau mistreți. În centru, se vede un medalion cu bustul unei femei purtînd inscripția „Megalopsychia”. Pare a fi vorba despre o reprezentare simbolică a omului „superior”, „cu suflet mare” (*megalopsychos*), care învinge zarva și gloata simbolizate de fiare. Sau se sugerează că rațiunea învinge simțurile și patimile.

⁴¹ Toț pasajul care urmează reprezintă o ilustrare a metodei alegorice care plasează în spatele personajelor un teatru al ideilor. Inspirată din comentariile filologice ale alexandrinilor la Homer, metoda a fost aplicată la Vechiul Testament de către Philon Evreul și apoi a devenit curentă atît la filosofii păgîni ca neoplatonicii, cît și la autorii creștini.

⁴² Cf. David Filosoful, *Introducere în filosofie*, traducere de G. Liiceanu, București, 1977, pp. 60—61 și nota 109.

⁴³ „Nous”-ul este așadar facultatea sintetică, intuitivă chiar, a minții omenești, în timp ce „dianoia” este facultatea analitică, demonstrativă.

⁴⁴ Așa cum se observă, expresia „pe cît se pare” (*hos eotiken*), cu ajutorul căreia Hermeias își argumentează interpretarea, apare în cu totul alt loc, la Platon, decît cuvintele „există un singur început...” Printr-un caz-limită se poate vedea modul în care comentatorul Antichității

tîrzii manipula textul asupra căruia se apleca: el decupa cuvinte din contextul lor original, și le asocia apoi în structuri noi, „ad-hoc”, socotite însă pe deplin valide. Aceasta face ca textul platonice să-și piardă caracterul secvențial și să cîștige o ciudată simultaneitate, proprie mai degrabă naturii decît culturii (v. Studiul introductiv la Hermeias, pp. 543—545).

⁴⁵ Mișcarea circulară era unanim socotită în Antichitate ca fiind perfectă și divină. De aceea, ea convenea atît mișcării astrelor cît și „mișcării” esențiale a intelectului. Spre deosebire de mișcarea rectilinie care exprimă devenirea, schimbarea, cea circulară exprimă permanentul acord cu sine, esența (cf. Platon, *Tl.*, 47 b—c).

⁴⁶ Cercul trebuie socotit compact, iar liniile reprezintă niște tangente.

⁴⁷ Unul dintre privilegiile fundamentale ale cetățeanului „polis”-ului, ale „elenului”, fusese activitatea politică. Or, un puternic curent îndepărtase tot mai mult filosofia de prețuirea acestei activități. În epoca lui Hermeias, filosoful este un asocial, un „apolis” legat doar de comunitatea discipolilor și egalilor săi și practicînd, alături de alte forme de asceză, și „fuga de lume”.

⁴⁸ Se poate nota asocierea dintre retorică, artificiu, frumusețe artistică și iluzie, înșelăciune. „Adevărata retorică”, ca și „adevărata” istorie a lui Lucian din Samosata (cf. „Cum trebuie scrisă istoria”) sau a istoricilor eclesiastici din sec. V—VI (cf. Socrates Scholasticos, *Hist. eccl.*, I, 1) presupun „umilință stilistică” și simplitate, „naturaletă”.

⁴⁹ Adică, probabil, dacă discuția nu se poartă în planul logicii, ci face apel la o argumentație pe baza unor locuri comune.

⁵⁰ Într-adevăr, teza lui Socrate nu ar fi utilă dacă s-ar avea în vedere ideea proverbelor citate imediat mai jos de către Hermeias.

⁵¹ Acest termen trebuie, cred, înțeles astfel: în cazul avut în vedere, posibilitatea realizării unui anume lucru depinde, deopotrivă de subiect, dar și de condițiile obiective.

⁵² Coincidența dintre Sine și lumea transcendentă a inteligibilului pe care o sugerează Hermeias indică, pentru filosofia neoplatonică, meditația în jurul unor idei ce nu sînt departe de faimoasa identitate *Brahman / Atman* din filosofia indiană.

⁵³ În mentalitatea Antichității tîrzii (ca și a Renașterii, dealtfel), obiectele și ființele nu se grupau doar după categorii morfo-funcționale, ci formau și veritabile „lanțuri” asociative. Principiul clasificării era cel al analogiei, ceea ce permitea ierarhizarea unei serii ce începea de la un zeu, continua printr-o planetă, un element, o calitate sufletească, un animal, o plantă etc. și se termina printr-un mineral. Această concepție motiva atît astrologia — influența astrelor nefiind decît consecința firească a participării lor la „lanț” împreună cu celelalte lucruri — cît și alchimia, operațiile efectuate între metale și elemente chimice putînd avea drept corespondent o „transmutație” deopotrivă la nivel cosmic și individual, posibilă datorită legăturilor analogice. În cazul de față, zeul Hermes subîntinde un „lanț” analogic, din care făceau parte, ca verigi, planeta Mercur, metalul cu același nume, aerul ca element, intelectul ca însușire omenească, și în fine, ciinele. Or, Socrate, care, așa cum subliniază Hermeias este „intelect” va jura pe Ciine ca pe ultimul reprezentant al „lanțului” lui Hermes, animal ce reprezintă un „analogon” pentru spiritul socratic și preocuparea acestuia pentru discursuri și, în general, pentru „logos”.

⁵⁴ Hermes, zeul-crainic, oblăduiește prin definiție „logos”-ul, deci și discursul lui Lysias.

⁵⁵ În limba greacă pronumele personal nu este obligatoriu alături de verb. De aceea, utilizarea sa are o funcție expresivă, emfatică.

⁵⁶ Prin acest „cei vechi” este avut în vedere, desigur, Heraclit din Efes (Bywater, fr. 41 și 81).

⁵⁷ *Litt.* „avînd în vedere totul” (*epi ta hola*).

⁵⁸ Erechtheus ar fi fost primul rege al Atticei, zămislit de Pămînt (Geea) și adăpostit de Athena în templul său.

⁵⁹ Corurile ditirambice sau cele tragice aduceau în scenă mitologia — zice Hermelas — pentru simpla satisfacție

a celor neinițiați. Cercetarea mitologică de față este însă, dimpotrivă, esențială în propedeutica inițierii tinerului.

⁶⁰ V. Studiul introductiv la Hermeias, p. 540.

⁶¹ Nu este exclus ca stagnarea și chiar decăderea științelor naturii în vremea Antichității târzii să fie legată și de triumful filosofiei platonice care împingea aceste discipline în domeniul „eikotologiei“.

⁶² Sînt vizați, desigur, ionienii: Thales, Anaximandros.

⁶³ Expresia greacă *peithomenos to nomizomeno* poate fi înțeleasă în aceste două moduri datorită participiului în dativ *nomizomeno* care este lipsit de un complement de agent exprimat.

⁶⁴ Este vorba despre centura brodată a Afroditei, unde această zeiță ținea toate farmecele cu care îi „lega“ pe muritori.

⁶⁵ Probabil, este vorba despre Harpocraton din Argos, filosof platonician din epoca lui Marcus Aurelius, elev al lui Atticus.

⁶⁶ Un loc destul de răspîndit în epocă asimilează omul — ca ființă rațională — unui animal „înălțat“, „ridicat“. Isidor din Sevilla, de exemplu, rezumînd variate opinii, de la Ovidiu și Sallustiu la Aristotel, socotește că omul are o statură înaltă, „pentru a privi cerul, înălțat fiind de la pămînt“. Dimpotrivă, așa cum crede Grigore din Nyssa în *Tratatul despre suflet*, oamenii pătimași, iraționali, „înclinați“ către patimi, seamănă cu animalele, care, găsindu-se sub ascultarea pîntecului, sînt înclinate către pămînt. Nu este exclus ca permanența acestui „topos“ al „omului înalt“ să fi contribuit la elaborarea tipologiei umane din pictura bizantină.

⁶⁷ „Înălțarea“ lui Socrate din momentul palinodiei este, cum am spus, asociabilă cu statura „înaltă“ a omului contemplativ, dar simbolizează și „învierea“ Învățătorului, preludiu al „zborului șamanic“ reprezentat de mit.

⁶⁸ Heracleides din Pont, elev al lui Platon. Se ocupă de istoria cetăților grecești, de istoria doctrinelor filosofice, de istorie literară.

⁶⁹ Pausanias din Pont probabil, filosof stoic amintit în *Index Stoicorum* pap. Herc., col. 76, lf; v. Comparetti, „Riv. filol.,” III, 1875, 546.

⁷⁰ Autenticitatea scrisorii lui Lysias nu este prea sigură, deși ea mai este afirmată și de către Diogenes Laertius, III, 25. Vezi „status quaestionis” în Léon Robin, *Phèdre*. p. XX și *Lămuriri preliminare* la prezenta ediție, p. 375.

⁷¹ Expresia greacă *hyper ten hyparchousan dynamin* poate semnifica fie o depășire în intensitate: „peste puterile lor”, fie o depășire temporală: „pot și mai târziu, nu doar acum”. Hermeias utilizează această a doua lectură pentru a arăta că Lysias se contrazice afirmând că îndrăgostiții vor fi dușmani în viitor.

⁷² Prezența îngerilor alături de zei și de „daimoni” poate sugera o influență gnostică asupra comentatorului nostru. Într-adevăr, gnosticii multiplicau ființele angelice intermediare între Dumnezeu și un demiurg identificat cu biblicul Yahwe, acesta din urmă redus la rolul de „daimon”, părtaș deopotrivă la bine și la rău și care crease lumea.

⁷³ Identificarea Binelui absolut cu Unul este o binecunoscută temă plotiniană.

⁷⁴ Iarăși se exprimă opoziția față de stilul „literar”, retoric, caracterizat printr-o cizelare excesivă. Se sugerează că stilul autentic filosofic trebuie să fie cât mai „incolor” și mai „natural”.

⁷⁵ *epistemon*, adică un om ale cărui cunoștințe se întemeiază pe „știință” (*episteme*) și nu pe „opinie” (*doxa*).

⁷⁶ *pantes de panta eisi*. Pasajul este neclar. Conform unei alte lecțiuni (ed. Fr. Ast): *pantes de pante eisi*. Adică: „toți (poetii) sînt, pretutindeni, (iubitori ai înțelepciunii și știutori)”.

⁷⁷ Înălțarea este un veritabil „leitmotiv” în comentariul lui Hermeias, cuvinte ca *anagein*, *anagoge*, *anagogos* (a înălța, înălțare, înălțător) revenind cu o frecvență considerabilă. Originea motivului ascensional poate fi deslușită în mai multe locuri din Platon. Astfel, mitul din *Phaidros* despre zborul sufletelor pe bolta cerului dezvoltă pe larg problema

înălțării pînă la lumea de „dincolo de boltă“, cea a realităților inteligibile, a ideilor. În *Banchetul* (208 a—b), spusese Diotimei evidențiază funcția înălțătoare a iubirii prin care sufletele acced la cunoașterea frumuseții în sine, după ce au parcurs trepte succesive de contemplare a acesteia în ipostaze mai puțin esențiale. Alegoria peșterii din *Republica* (VII, 514 a—517 c) ilustrează de asemenea înălțarea, în acest caz urcușul din peșteră afară, spre lumina zilei. Toate aceste pasaje platonice formulează într-un mod bogat în imagini sugestive ideea transgresării unei limite ontologice, trecerea din planul material și sensibil în cel inteligibil și ideal. Hermeias nu face decît să formuleze ideea preluată de la Platon într-un mod mai simplu, dar și mai insistent, fără imagistică, de-a dreptul prin cuvîntul „a înălța“. Se poate astfel descifra în Socrate un personaj de tip șamanic (v. Studiul introductiv la Hermeias, p. 538 *et infra*), un „înălțător“ al sufletelor la cer, întru revelația prilejuită de ascensiunea inițiatică. Complementară înălțării practicate de către Socrate „șamanul“ (și de către erosul înălțător) este descinderea lui Socrate ca Mesia sau ca Salvator (v. Studiul introductiv, p. 537) în lumea oamenilor, fapt afirmat *expressis verbis* în prima frază a comentariului: *katepemp̄the eis genesin* (a fost trimis jos, în lumea creată). Aceste aspecte ale personajului Socrate, deși strîns asociate, au origini diferite: dacă aspectul mesianic este probabil un reflex al mentalității creștine contemporane lui Hermeias, cel șamanic — înălțarea avîndu-și sursa chiar la Platon — sugerează persistența în gîndirea filosofului a unui motiv arhaic pe care spiritul comentatorilor, mai sensibil la asemenea fapte de gîndire decît cel al epocii clasice, reușește să-l evidențieze. În sfîrșit, natura lor de intermediari între lumea divină și cea umană este deosebită: șamanul este un om care, prin practici rituale specifice, dobîndește puteri divine; Mesia este o ființă divină care, pentru împlinirea misiunii sale, își asumă condiția de om.

⁷⁸ A se vedea nota 30 la *Phaidros*. Funcțiile ce reveneau diferiților arhonți erau și ele diferite: polemarchul era comandantul oastei, basileul avea atribuții sacerdotale, eponimul — care dădea numele său anului respectiv —

se ocupa cu problemele familiei iar tesmoteții, în număr de șase, rezolvau toate celelalte chestiuni. Obligații judecătorești reveneau tuturor celor nouă, dar natura cazurilor era diferită.

⁷⁸ În ținutul Pytho, situat la poalele muntelui Parnas, se afla Delfi.

⁸⁰ Choregul era un cetățean înstărit, însărcinat cu finanțarea și pregătirea corului pentru concursurile dramatice. În sens larg: cel care susține, care asigură resursele necesare, care finanțează ceva.

⁸¹ În original *demiourgia* desemnează activitatea lui *demiourgos*, cuvânt care are atât sensul de artizan/artist cit și cel de creator al universului. În acest pasaj predomină primul sens întrucât interpretarea lui Hermeias pornește de la obiectele de artă menționate înainte: *andrias* (statuie) și *agalma* (imagine divină realizată cu mijloace artistice); cf. cap. 42: *eikon* (chip, imagine). Cu toate acestea, contextul impune și celălalt sens, mai general, de „univers”, „lume”. Astfel, se întâlnește la Hermeias concepția analogiei între opera de artă și univers, considerate ambele, pe baza ideilor lui Platon, ca imagini sensibile ale realității inteligibile. Dar spre deosebire de cunoscuta ierarhie în care Platon acordă locul prim ideilor, locul următor realităților sensibile — ca replică imperfectă a acestora — și locul ultim artei — ca replică imperfectă a realităților sensibile —, la Hermeias universul sensibil și arta par a avea mai curînd o poziție echivalentă, de imagini sensibile ale inteligibilului: „deoarece și frumusețea sensibilă este imagine a celei inteligibile, deoarece și lumea însăși este” (cap. 44).

⁸² Acest pasaj, coroborat cu cel de la cap. 42, ilustrează interpretarea alegorică dată de către Hermeias opoziției de ordin filosofic între inteligibil (*noetos*) și sensibil (*aisthetos*), concepte pe care le corelează cu „*demiourgia* invizibilă” și respectiv „*demiourgia* vizibilă” și „frumusețea întruchipată” ce aparțin „lumii create”. Sensibilul este asociat cu lumina și, în consecință, cu soarele, astrul luminos prin excelență: „toată lumea creată și universul sensibil... capătă frumusețe și strălucire de la stăpînul soare” (cap. 42).

Aurul, conceput în tradiția simbolică drept materializare a luminii, semnifică la rîndul său același domeniu al sensibilului, fapt evident în analogia din cap. 42 între „frumusețea vizibilă și întruchipată” și „imaginea de aur”, destinată oracolului din Delfi, care este „simbolul globului solar”. Cf. cap. 10: „...frumosul material și senzorial (acesta este indicat prin cuvîntul *aur*).” În concepția lui Hermeias, soarele patronează planul *sensibil-vizibil-lumină-aur*, iar Zeus planul *inteligibil-invizibil*: „pe cea vizibilă o obladuiește soarele, pe cea invizibilă Zeus” (cap. 44). Această opoziție între Zeus și soare — care nu este zeul Soare (Helios), ci soarele ca astru — se vădește a fi o inovație tardivă în raport cu tradiția simbolică ce se străvede în mitologia greacă și potrivit căreia Zeus are profunde afinități cu lumina. Divinitate uraniană, Zeus este asociat în mod firesc cu lumina celestă, fiind zeu suprem și totodată zeu al luminii, așa cum se arată el, bunăoară, în fața Semelei: strălucitor și înarmat cu fulgere. Etimologia nu face decît să confirme faptul. Numele de Zeus < *Djē- ι o ς ə ς ə sn mat de la radicalul indo-european **diu/d $\grave{a}$ u* (a lumina) care a dat cuvinte semnificînd „lumină”: sk. *dyut* = strălucire, *vi-dyut* = fulger și lat. *dīs* = (lumina) zilei; „cer”: sk. *dyo* și lat. *d $\acute{e}$ uum*; „zeu cerului”: sk. *Dyaus* și lat. *D $\acute{e}$ iou-piter* > *I $\acute{u}$ piter*; „zeu” (în general): sk. *deva* și lat. *deus*. Relația, atestată etimologic, între lumină și zeu se regăsește în concepția, proprie gîndirii simbolice, a luminii ca manifestare a divinului, emanînd dintr-un plan transcendent, altul decît cel al relativului, asupra „lumii create”. Acest plan devine în *Phaidros* inteligibilul în care sălășluiesc zeii. Toate faptele enumerate confirmă afinitatea simbolică între Zeus și soare, în virtutea luminii la care participă deopotrivă. Hermeias scindează însă acest complex simbolic, deplasînd relația *lumină-soare-aur* în planul sensibil, probabil prin asociația *luminii* și *soarelui* cu vîzul — ca simț principal. (Dealtfel, soarele a fost adesea considerat ochiul cerului sau al zeului celest). Opoziția aceasta, rezultată din modificarea unui vechi simbolism, dobîndește atribute ce nu mai aparțin gîndirii simbolice, fiind concepte filosofice: „inteligibil” și „sensibil”, termeni ce se traduc apoi, cu rezonanțe platonice, în cei de „invizibil” și „vizibil”. Coerența interpretării lui Hermeias în termenii pe care i-am

delimitat nu este perfectă, uneori el conferind totuși imaginilor semnificații în concordanță cu cele sugerate de intuiția simbolică. Astfel, deși lumina aparține domeniului sensibil, se vorbește și de „iluminările... datorite nouă din partea zeilor” (cap. 52), deci de manifestări de natură luminoasă ale inteligibilului. De asemenea, în fraza: „desemnează întreaga substanță a sufletului prin statuia masivă, întrucît aceasta este cu totul de aur” (cap. 44), aurul dobîndește o valoare opusă celei deja menționate, nesemnificînd un element al planului sensibil, ci sufletul care, potrivit teoriei plotiniene, este principiul prin care comunică lumea relativă cu absolutul. (Probabil că incoruptibilitatea acestui metal, sugerînd o condiție mai puțin materială, a permis lui Hermeias asocierea cu sufletul, partea cea mai imaterială a omului). Socotim că aceste fluctuații de sens nu sînt de natura ambiguității și plurivalenței paradoxale proprii simbolului, ci ele ilustrează, dimpotrivă, procedeul interpretării alegorice, uzual în epocă, prin care comentatorii, dorind cu orice preț să explice totul, furnizau, adoptînd coduri diferite, lecturi diferite ale aceluiași element al textului, sau ale unor elemente similare. Fenomenul se proiectează pe fondul unei parțiale inadecvări între sistemul conceptual al tradiției filosofice grecești și acele intuiții grație cărora simbolismul arhaic al imaginilor este recuperat.

⁸³ În original *eis tas homoias labas ienai*. Expresia, împrumutată de Platon din domeniul luptelor corp-la-corp, este înțeleasă diferit de către Hermeias. Platon sugerează că așa cum Socrate nu se lasă amăgit de nazurile lui Phaidros care, de fapt, dorea să expună discursul lui Lysias, tot astfel și Phaidros nu se lasă amăgit de nazurile lui Socrate care vrea să-și ascundă dorința de a vorbi despre iubire. Platon utilizează deci expresia în sensul aplicării reciproce a unei aceleiași stratageme, pe cînd Hermeias, așa cum rezultă din comentariu, în cel de revenire la o situație anterioară. Cf. R., 544 b: *hosper palaistes, ten auten laben pareche* (ca un luptător, lasă-mă să te apuc la fel).

⁸⁴ Aluzie la uciderea vacilor Soarelui de către tovarășii lui Odiseu (*Od.*, XII), faptă care a stîrnit mînia aceluia,

făcându-l să-i ceară lui Zeus pedepsirea vinovaților, jurându-i că: „Dacă nu-mi vor plăti cum se cade în schimbui vacilor, / Mă voi cufunda în infern, luminând între morții” (Od., XII, 382—383). Așa cum Soarele, patronul domeniului sensibil, jură lui Zeus, patronul celui inteligibil (v. cap. 44), la fel Phaidros, omul orientat către lumea sensibilă, jură lui Socrate, mesagerul celei inteligibile.

⁸⁵ Afimarea vinei lui Socrate față de zeitate se bazează pe faptul că în greacă substantivul comun desemnând iubirea (*eros*) este identic cu numele propriu al zeului iubirii, Eros. Deci, criticând iubirea, Socrate a fost lipsit de respect față de numele zeului Eros, ceea ce, conform credinței de sorginte arhaică în solidaritatea numelui cu persoana respectivă, constituie o jignire adusă zeului însuși.

⁸⁶ Erato, una dintre cele nouă Muze, era patroana poeziei de dragoste, cum îi arată și numele, înrudit cu *eros*.

⁸⁷ Această expresie — în original *di'odes eidos ligeiai* — permite interpretarea lui Hermeias, deoarece cuvântul *eidōs* are atât sensul de „fel”, „specie”, „caracter” (cf. „firea cîntecului”), cât și sensul tehnic de „mod” muzical.

⁸⁸ În original *epimythos*, un *hapax* — format din *mythos* (poveste) și *epi* (în plus, după) — pe care l-am tradus analitic prin „poveste adăugată”.

⁸⁹ Întregul capitol urmărește, cu scopul de a demonstra prioritatea lui Platon față de Aristotel în chestiunile de logică (ceea ce Hermeias afirmă răspicat), ilustrarea terminologiei aristotelice pe fapte de gândire din textul lui Phaidros: *to poion* (calitatea), *ousia*, *to ti esti* (esența, substanța), *chorismos* (definiția), *dynamis* (potența), *energeia* (acțiunea), *genos* (genul proxim), *diaphora* (diferența specifică). V. Studiul introductiv la Hermeias, pp. 546—547.

⁹⁰ V. nota 18.

⁹¹ V. nota 39 la Phaidros. Am preferat să nu traducem *pathos*, deoarece interpretarea lui Hermeias nu admite nici una din eventualele echivalări globale ale expresiei în limba română. Cuvântul desemnează aici condiția celui care suferă o acțiune dinafară.

⁹² Hermeias expune două etimologii platonice pentru *eros*: prima se găsește în *Phaidros* (252 b) și se bazează pe asemănarea fonetică între numele zeului Eros și cuvântul *Pteros* (Înaripata), format de Platon de la *pteron* (aripă); a doua, neîntilnită în acest dialog, pune pe *eros* în legătură cu verbul *eiro* (a lega).

⁹³ Am tradus prin „însușirile intrinseci” un alt termen aristotelic: *ta kath' hauta hyparchonta* (litt. = „cele care există prin ele însele”).

⁹⁴ V. nota 82.

⁹⁵ În original *daimonides*, femininul plural de la *daimon*. În lipsa unui echivalent mai apropiat, am tradus prin „zine”.

⁹⁶ Hermeias asociază insistent elementul umed cu universul sensibil, cu lumea materială. Echivalarea alegorică între elementul umed (*to hygron*) și lumea creată (*genesis*) va fi, în finalul textului tradus (cap. 70), formulată *expressis verbis*: *hos en hygro, toutesti te genesei* (în elementul umed, adică în lumea creată). Relația apă/lumea creată are origini arhaice, vechile cosmogonii înfățișând apariția lumii din apele primordiale.

⁹⁷ Pasaj bogat în aluzii la zeul Dionysos. „Fiul Corei” se referă la mitul, de sorginte cretană și preluat în orfism, al lui Zagreus, fiul lui Zeus cu Core (Persephone), identificat apoi cu Dionysos („Primul Dionysos”). Zagreus a fost sfișiat de către Titani, cu excepția inimii pe care a înghițit-o Zeus. S-a renăscut apoi ca fiu al acestuia cu Semele, ca „actualul” Dionysos. Semele, la sfatul Herei geloase, i-a cerut lui Zeus să i se arate în chip de zeu suprem, cu toate atributele sale, în primul rînd fulgerul. Ea a murit astfel din pricina trăsnetului, înainte de a-l aduce pe lume pe Dionysos care a fost cusut de Zeus în propria-i coapsă (*merorrhaphes*) și născut la timpul firesc. De aceea se numea el „Dithyrambos”, adică „cel născut de două ori”. Părintele și-a incredințat pruncul spre creștere nimfelor (cu care cultul lui Dionysos era adesea asociat). Fraza finală, destul de obscură (pentru a cărei elucidare sîntem îndatorați sfaturilor dr. Mihai Nasta), reformulează ideea dublei nașteri a zeului. „Coarnele” sînt o aluzie la aspectul cor-

nut al lui Zagreus, denumit și *pais tauromorphos* (copil cu formă de taur), așa cum și Dionysos avea epitete ca *boukeros* (cu coarne de bou), *taurokeros* (cu coarne de taur) sau *chrysokeros* (cu coarne de aur), fiind numit uneori chiar *tauros* (taur). Trăsnetul indică nașterea violentă din Semele. Hermeias nu mai interpretează aici, ca mai înainte, epitetul *dithyrambos* prin nașterea zeului în două reprize (din Semele/din coapsa lui Zeus), ci prin cele două nașteri ale sale ca personaje mitologice distincte (Zagreus/Dionysos).

⁹⁸ *Ostrakon* este numele unei scoici sau unui ciob ceramic utilizat la vot. *Ostrakinda*, compus cu sufixul *-inda* cu care se formează numele jocurilor de copii, s-ar putea traduce prin „de-a *ostrakon*-ul“.

⁹⁹ Platon comicul a trăit în sec. V—IV î.e.n., fiind reprezentant al vechii comedii attice. A scris parodii mitologice și piese cu teme contemporane, între care se numără și *Alianța*.

¹⁰⁰ Joc de cuvinte intraductibil: *epitheazo* = a invoca zeii împotriva cuiva; *epitheiazō* = a lua zeii ca martori, a jura pe zei.

¹⁰¹ Citatul din *Iliada* diferă de versiunea curentă care este: „Cum nu-i demn de crezare-ntre oameni și lei jurământul...“ La Hermeias, „oameni“ (*andrasin*) este înlocuit cu „miei“ (*arnasin*), desigur printr-o eroare datorată asemănării fonetice.

¹⁰² Joc de cuvinte: *metron* = măsură; *emmetron* = pus în metru poetic, ritmat.

¹⁰³ Naiadele sînt nimfe ale izvoarelor și apelor, hama-dryadele — ale copacilor, iar orestiazele — ale munților.

¹⁰⁴ Această frază este compusă din cuvinte extrase din două dialoguri de Platon: *Timaios* — pe care îl amintește Hermeias — cuprinde numai formula „astfel grăi el“ (41 d); partea a doua se găsește în *Omul politic* (272 e).

¹⁰⁵ Teoria învățaturii ca reamintire se află formulată în *Phaidon*: „Învățarea nu este pentru noi de fapt decît o reamintire, și ea, dacă e întemeiată, ne silește să admitem, nu-i așa, că trebuie să fi învățat cîndva mai demult ceea ce ne reamintim acum“ (72 e).

¹⁰⁶ Termenul apare în *Phaidros* (245 c). Vezi nota 55 la acest dialog.

¹⁰⁷ Alți termeni aristotelici: *epagoge* (inducție) și *kath'holou* (generalul).

¹⁰⁸ În original *symperipolexis ton theon* (litt. „mișcarea circulară a zeilor“), referință la mitul sufletelor din al doilea discurs al lui Socrate. Ideea pierderii unității concomitent cu descinderea în materie este de inspirație plotiniană.

¹⁰⁹ V. nota 43.

¹¹⁰ Cuvântul *mythos* are, în respectivul pasaj din *Phaidros*, sensul de „poveste“, așa cum apare și în traducerea dialogului. Deoarece Hermeias comentează însă pornind de la alt sens al cuvântului — cel păstrat și în limbile moderne —, am preferat să redăm *mythos* prin „mit“, făcând astfel mai evidentă și analogia acestui pasaj cu cel de la cap. 68, unde traducerea prin „poveste“ este nepotrivită. Spusele lui Hermeias privitor la mit denotă idei într-o interesantă concordanță cu viziunea proprie științelor umaniste moderne asupra acestei forme de gândire arhaică. Astfel, mitul este o structură de tip narativ („latura aparentă“), exprimată în imagini („plăsmuire“), a cărei realitate concretă nu face decât să înveșmînteze scheme de gândire cu caracter general, abstract („gîndirea plăsmuitorului de mituri“), traducînd rațiuni ultime ale cosmosului și ființei într-o formă camuflată de concretul episoadelor sale („teoria ascunsă pe care mitul o lasă a se înțelege“). Accesul la esența mitului, la semnificația sa autentică („a te purta cu chibzuință...“), înțelegerea acestor rațiuni ultime, de dincolo de aparență, echivalează cu integrarea în armonia universală. În aceasta constă valoarea soteriologică a mitului: salvat este cel care deslușește în el sistemul simbolic, neoprindu-se la latura narativă, discursivă, de domeniul relativului. O asemenea intuiție a formelor de gândire arhaică este un fenomen amplu în Antichitatea tîrzie și prefigurează regăsirea acestor tipare de gândire în cadrul culturii medievale, cu multe afinități tipologice față de cultura umanității arhaice.

¹¹¹ În *Phaidros* (249 b) se vorbește despre sufletele care vin să tragă la sorți (*klerosts*) și să-și aleagă (*hairesis*) cea de-a doua viață. Hermeias preia această idee, combinând-o cu cea a daimonului care trage sufletul la sorți (*eilechos daimon*).

¹¹² V. nota 91.

¹¹³ „Carul” (*to ochema*) desemnează sufletul, ca în mitul din al doilea discurs al lui Socrate.

¹¹⁴ În original *archoeides* (*litt.*: care are forma, chipul principiului), compus de la *arche* (principiu) și *eidos* (formă). Cf. *infra*: *agathoeides*, compus de la *agathos* (bun) și *eidos*, și tradus similar prin „apropiat de bine”.

¹¹⁵ În acest capitol este ilustrată în două rînduri întreita tipologie umană de inspirație gnostică (v. Studiul introductiv la Hermeias, p. 542): mai întâi prin cei trei bărbați înfățișați în raport cu contemplația și activitatea politică; apoi prin Homer, Stesichoros și Socrate în raport cu problema pătării și a purificării.

¹¹⁶ V. nota 110.

¹¹⁷ Paris era numit și Alexandros.

¹¹⁸ Mircea Eliade (*De la Zalmoxis la Genghis-Han*, București, 1980, p. 53), citind pe Burkert (*Weisheit und Wissenschaft*), se referă la legenda lui Leonymos — al cărei izvor este tocmai Hermeias — ca la „o călătorie extatică de tip șamanic” în lumea cealaltă, reprezentată de „Insula Albă” (Leuce), de unde eroul revine vindecat.

¹¹⁹ O nouă mostră de interpretare alegorică (v. nota 41) asociată cu tipologia gnostică amintită. Faptul că Hermeias descifrează același grup de elemente în două moduri cu totul opuse ilustrează aici în chipul cel mai concludent arbitrarul alegoriei care, în ultimă instanță, este un simplu cod, atribuirea de semnificații unor elemente în virtutea unei convenții, nu pornind de la o intuiție semantică esențială, primordială, ca în cazul simbolului.

¹²⁰ Thamyris era un cântăreț trac extrem de sigur de măiestria sa. Întrecîndu-se cu Muzele, a fost învins de către acestea care l-au orbit și i-au sfărîmat lira.

¹²¹ Joc de cuvinte nefundamentat etimologic: *Ilion* (Troia), *ilys* (tină), *hyle* (materie) și *epelys* (venetic); procedeul nu este evident decât în pronunția greacă tardivă, din timpul lui Hermeias: *Ilion, ilis, ili, epllis*.

¹²² În original *eidolon*, cuvânt care înseamnă în primul rând „simulacru”, „fantomă”. Acesta este și sensul din versurile *Iliadei* citate de Hermeias. Este vorba, în epopee, de o fantomă a lui Aeneas pe care Apollon o făurește și o substituie acestuia, care fusese rănit, pentru a-l lua de pe câmpul de luptă, protejindu-l astfel. Comentatorul utilizează însă versurile ca și cum ar fi vorba de un *eidolon* al Elenei, nu al lui Aeneas. Totuși, un pasaj din *Republica* (IX, 586 c) atribuie lui Stesichoros afirmația că „fantomă Elenă a fost obiectul luptei celor aflați la Troia, din pricina necunoașterii adevărului.” Astfel, *eidolon* apare în opoziție cu *alethes* (adevărul), ca și, bunăoară, în *Phaidon* (66 c). În *Theaitetos* (150 c) se întâlnește expresia *eidolon kai pseudos*, cel de-al doilea cuvânt însemnând „minciună”. În *Sofistul* sînt definite ca *eidolon* „imaginile din ape și oglinzi, apoi cele pictate și sculptate, și toate celelalte cîte sînt de felul acesta” (239 d), spunîndu-se mai departe: „Ce oare, străine, am putea numi *eidolon* în afara lucrului copiat după cel adevărat?” (240 a). Deci: fantomă, simulacru, reflectare, copie (neadevăr, iluzie). Toate aceste sensuri rămîn solidare, neputînd fi vorba de o reală specializare filosofică a cuvîntului, căci înțelesurile nu se depărtează prea mult de la miezul semantic comun. Mai curînd contextul investește, la Platon, termenul *eidolon* cu conotații filosofice. În orice caz, și Hermeias înțelege mai mult prin *eidolon* decât sugerează versul homeric, conferînd termenului o anumită valoare filosofică în mod retroactiv. După cum reiese din comentariu, el desemnează prin *eidolon* proiecția frumosului inteligibil în domeniul sensibil și material. Traducerea prin „umbră”, evitînd un neologism strident sau un cuvînt prea tehnic, sugerează o involuntară — dar nu nepotrivită — legătură cu umbrele proiectate pe peretele peșterii din *Republica*.

¹²³ În original *helenoe*, un *hapax* format de la *helein* (a lua, a apuca, a prinde) și *noos* (Intelect). Această etimologie a numelui Elenei, analizată chiar de Hermeias, se

bazează de fapt numai pe asemănarea fonetică a celor două cuvinte. O etimologie similară se întâlnește încă la Eschil (*Agamemnon*, 689): *helenas* = „nemicitoarea de corăbii“, de la același *helein* și *naus* (corable).

¹²⁴ Calchas era un prezicător care i-a însoțit pe greci la Troia. El a vestit că cetatea nu va fi cucerită decît peste zece ani, numai cu participarea lui Ahile. Pentru pitagorici, numărul zece era expresia totalității, împlinirii, revenirii la unitate.

TABLA DE MATERII

Prescurtări	5
PHAIDON	
Interpretare la <i>Phaidon</i>	11
Lămuriri preliminare	
Despre autenticitate	29
Despre data compunerii și încadrarea dialogului în opera lui Platon	29
Despre titlu și subtitlu	31
Despre personaje și istoricitate	34
Despre structură și părțile discursului	38
<i>Note</i>	48
PHAIDON	51
<i>Note</i>	141
<i>Bibliografie</i>	324
PHAIDROS	
Interpretare la <i>Phaidros</i>	343
Discursul lui Lysias	355
Lămuriri preliminare	
Despre autenticitate	364
Despre perioada compunerii	364
Despre titlu și subtitlu	368
Despre personaje	371
Structura dialogului	380
Anexe	386
Martin Heidegger, <i>Nietzsche</i> , capitolul <i>Dialogul Phaidros</i> : <i>frumusețea și adevărul într-o desbinare fericită</i>	387
Prima problemă	388
A doua problemă	391

A treia problemă	393
Henri Joly, <i>Le renversement platonicien</i> , capitolul <i>Sciere și vorbire</i>	394
Preistoria adevărului	394
Istoricul logos-ului	395
1. Propagarea scrierii	395
Mitul scrierii	395
A învăța să scrii	396
Discursurile scrise	397
2. Tăcerea scrisului	398
Procesul intentat unui tip de scriere	399
Drog și pictură	399
„Jardinage” și colaj	400
3. Permanența „celuilalt” tip de scriere	401
Scierea mnemonică	401
Scierea filosofică	402
Filosofia scrierii	403
<i>Note</i>	405
PHAIDROS	417
<i>Note</i>	493
<i>Bibliografie</i>	526
HERMEIAS FILOSOFUL, COMENTARIU LA „PHAIDROS” DE PLATON	
Hermeias și semnificația „COMENTARIULUI” în Antichitatea tirzie	531
<i>Nota traducătorilor</i>	549
Hermeias filosoful, COMENTARIU la „PHAIDROS” de Platon	551
Introducere	551
Opinii asupra scopului dialogului	551
Care este scopul adevărat al dialogului?	554
Exegeza spuselor lui Platon	556
<i>Note</i>	626

11 - 11

Lei 40,-

Acest volum reprezintă cel
de-al patrulea din seria de
volum care vor cuprinde, în
traducere românească nouă,
întreaga operă a lui Platon.
Volumul al cincilea va cuprin-
de dialogul
Banchetul
împreună cu *Comentariul* lui
Marsilio Ficino

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ ȘI ENCICLOPEDICĂ